

758

REDT & HELPT U ZELVEN & ELKANDER

of hoe de daensistische
beweging de sociale
problemen bestreed
door Machteld Van de Perre

Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd
nr. 14

uitgegeven in opdracht van de
Bestendige Deputatie van de
Provincieraad van Oost-Vlaanderen:

Herman Balthazar,
Gouverneur

Paul Wille, Alexander Vercamer,
Ivan Verleyen, Jean-Pierre Van Der Meiren,
Guido de Padt, Arie Abbeloos,
Bestendig Gedeputeerden

Albert de Smet,
Provinciegriffier

**Bijdragen Museum van de
Vlaamse Sociale Strijd**

R. D'Haese (red.),
De daensistische beweging, 1981

F. Santy en A. Osaer,
Met vlag en wimpel. De banistiek van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen.
2 delen, 1984

F. Uytterhaegen (red.),
De rode verleiding.
Een eeuw socialistische affiches, 2 delen, 1985

L. Schokkaert en R. Stallaerts,
Onder dak. Een eeuw volks- en gildehuizen,
1987

R. Stallaerts,
Rode glamour. Bioscoop, film en socialistische beweging, 1989

P. Heyrman,
Voor eigen winkel. Honderd jaar middenstand en middenstandsbeweging in Oost-Vlaanderen,
1991

A. Himpe,
De beweging in huis. Vlaamse huizen tijdens het Interbellum, 1992

M. Bots e.a.,
Het Willemsfonds van 1851 tot 1914, 1993

B. Woestenborghs,
Vlaamse arbeiders in de vreemde, 1993

L. Boeva,
Pour les Flamands la même chose, 1994

H. Ollivier (red.),
Met licht geschreven. Foto's uit een eeuw dagelijks leven, 1994

J. De Maeyer en L. Van Rompaey (red.),
Upstairs downstairs.
Dienstpersoneel in Vlaanderen. 1750-1995,
1996

M. Van de Perre,
Redt & Helpt U Zelfen & Elkander.
Of hoe de daensistische beweging de sociale problemen bestreed, 1997

REDT & HELPT U ZELVEN & ELKANDER

of hoe de daensistische
beweging de sociale
problemen bestreed

door Machteld Van de Perre

VOORWOORD

In 1980 sloot het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen een protocol van samenwerking af met drie historische archief- en documentatiecentra, met name het Archief en Documentatiecentrum van de Socialistische Arbeidersbeweging uit Gent (AMSAB), het Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd uit Aalst (DAVS) en het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum uit Leuven (KADOC) met het oog op de uitbouw van een Museum van de Vlaamse Sociale Strijd. In 1988 werd deze overeenkomst uitgebreid tot het Liberaal Archief uit Gent en het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme uit Antwerpen (ADVN).

Deze samenwerking resulteerde in een reeks prestigieuze tentoonstellingen en rijk geïllustreerde publicaties. De publicaties werden door het Provinciebestuur uitgegeven in de nieuwe reeks "Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd".

De eerste titel in deze reeks was de catalogus van de expositie "De daensistische beweging", die in 1981 verwezenlijkt werd door het DAVS uit Aalst. In 1984 volgde het repertorium "Met Vlag en Wimpel. De banistiek van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen", uitgewerkt door het KADOC uit Leuven. Een jaar later rolde het repertorium "De Rode verleiding. Een eeuw socialistische affiches", verzorgd door het AMSAB uit Gent, van de persen. In 1987 realiseerden het KADOC en het AMSAB samen de publicatie "Onder dak. Een eeuw volks- en gildehuizen", waarin het fenomeen van de volks-, parochie- en gildenhuizen werd onderzocht.

De bijdragen "Rode Glamour. Bioscoop en socialistische beweging" (AMSAB), "Voor eigen winkel. Honderd jaar middenstand en middenstandsbeving in Oost-Vlaanderen" (KADOC), "Beweging in huis. Vlaamse huizen tijdens het Interbellum" (ADVN), "Het Willemsfonds van 1851 tot 1914" (Het Liberaal Archief) en "Vlaamse arbeiders in de vreemde" (KADOC), verschenen achtereenvolgens in 1989, 1991, 1992 en 1993. Begin en eind 1994 werden respectievelijk "Pour les Flamands la même chose (ADVN) en "Met licht geschreven" (AMSAB) gerealiseerd en in 1996 verscheen een nieuwe bijdrage van het KADOC

"Upstairs downstairs. Dienstpersoneel in Vlaanderen, 1750-1995".

Het is voor mij een genoegen u opnieuw een schitterende bijdrage te mogen voorstellen: "Redt & Helpt U Zelfen & Elkander, of hoe de daensistische beweging de sociale problemen bestreed". Met deze veertiende publicatie in de reeks "Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd" ligt een boeiende en goed gedocumenteerde studie voor waarin wordt ingegaan op de werking van de sociale organisaties die onder de vleugels van de daensistische partij tot stand kwamen. Het tweede luik handelt over de integratie van de daensistische partij én haar sociale verenigingen, aanvankelijk in het Vlaamsche Front en later in het Vlaamsch Nationaal Verbond.

Deze studie, gerealiseerd door het DAVS, werpt een interessant licht op dit aspect van de partij van priester Adolf Daens, die twee belangrijke strijdpunten had: de sociale strijd en de Vlaamse kwestie. De verbetering van de levensvoorwaarden en de emancipatie van het Vlaamse volk waren onverbreekbaar met elkaar verbonden. Gedurende heel het bestaan was de positie van de Christene Volkspartij wankel omwille van de tegenwerking van buitenaf en het eigen kleinschalige karakter, waardoor sommige organisaties nooit de kans kregen zich ten volle te ontwikkelen.

Het Vlaams karakter van de partij is een reeds veelvuldig bestudeerd aspect, de sociale bewogenheid van de daensistische beweging is evenzeer bekend, alleen zijn de daadwerkelijke realisaties van de Christene Volkspartij minder duidelijk. Het is de bijzondere verdienste van de auteur in deze studie hierop dieper in te gaan.

Namens het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen dank ik van harte de auteur Machteld Van de Perre en de betrokken medewerkers van het Stadsarchief Aalst en ook Frans-Jos Verdoodt die de inleiding schreef, waardoor deze studie kon uitgroeien tot een waardevol standaardwerk.

Ik ben ervan overtuigd dat deze publicatie op tal van enthousiaste lezers zal kunnen rekenen.

Jean-Pierre Van Der Meiren,
Gedeputeerde voor Cultuur

INHOUD

- 11 **INLEIDING:**
EEN CHRISTENE VOLKSPARTIJ ZAL ER KOMEN
 FRANS-JOS VERDOODT
- 17 **DEEL I:**
IN HET LICHT VAN DE SOCIALE STRIJD
- 19 **EEN SOCIALE REVOLUTIE BLEEF UIT. DE GEVOLGEN VAN DE INDUSTRIËLE VERANDERINGEN**
 SCHETS VAN HET SOCIALE KLIMAAT IN DE NEGENTIENDE EEUW
- 19 De negentiende eeuw, een eeuw van maatschappelijke veranderingen
- 21 Aan- en afwezigheid van erkende instellingen: sociale vernieuwingen krijgen een wettelijk kader
- 22 Burgerlijke godshuizen en burelen van Weldadigheid
- 24 De Wet Le Chapelier leidt tot de eerste maatschappijen van onderlinge bijstand
- 24 Maatschappij van onderlinge bijstand als voorloper van de ziekenbond
- 25 Ook de ondernemers doen een tegemoetkoming: de bedrijfskas of patronale ziekenkas
- 27 **TWINTIG JAAR STRIJDLUSTIG...**
 VOOR SOCIALE RECHTVAARDIGHEID, ERKENNING EN EEN HARMONIEUZE SAMENWERKING
- 27 Volgens de grondregels van 't Evangelie: Rechtvaardigheid, Broederlijkheid
- 28 Geen politieke partij, maar een christene sociale partij: de strijd om erkenning
- 32 Een "linkse signature" wordt niet eenduidig toegelicht
- 34 Schadelijke invloeden en grote verliezen
- 37 Vitten om kleinigheden en de komst van de jong-daensisten
- 39 Een nieuwe wind...
- 43 **EEN WILDGROEI VAN DAENSISTISCHE ZIEKENBONDEN**
 MAATSCHAPPIJEN VAN ONDERLINGE BIJSTAND IN NAAM VAN DE CHRISTENE VOLKSPARTIJ
- 43 Het ontstaan van de eerste daensistische ziekenbonden
- 44 Doel van het onderzoek...
- 44 Het begin in Aalst...
- 45 Jan De Neve
- 46 De vrije keuze
- 46 Vrouwtjes nu is 't uwe beurt: de eerste vrouwenziekenbond
- 47 Broederbond: de eerste samenwerking
- 48 Onze Strijd
- 49 Bescherming voor de kinderen
- 50 Mijn laatste Plicht
- 50 Beweging in het ledenaantal
- 52 Tussenkost van de stad en het Bureel van Weldadigheid
- 54 Helpt Elkander: daensistische ziekenfondsen in Antwerpen en Kortrijk
- 56 Het partijcongres van maart 1913: over de sociale werking van de partij
- 58 Een flexibele werking in moeilijke tijden
- 59 Kosteloze verzorging zoveel als mogelijk
- 60 Kleine kinderen en kolen
- 63 **EEN MOEIZAME INTRODUCTIE VAN DE BEROEPSVERENIGINGEN**
 DAENSISTISCHE VAKVERENIGINGEN KOMEN NIET ECHT VAN DE GROND
- 63 De lancering van de vakbondsorganisatie: de pers en Van Schuylenbergh
- 66 Gezond werk in open lucht
- 68 Een vakvereniging voor de Brusselse steenbakkers
- 72 Het steenbakkerssyndicaat voor de Rupelstreek
- 75 Uw syndicaat blijft bestaan, tot spijt van die 't benijdt!
- 77 De daensistische aanwezigheid in de Rupelstreek is van korte duur
- 77 Het syndicaat dat zooveel gedaan heeft wordt verloochend
- 79 Waar zijn de inrichtingen van Priester Daens?
- 80 Zooveel mogelijk bij de bazen aandringen: andere vakverenigingen opgericht in de schoot van de Christene Volkspartij
- 81 De Vrije Christen Democratische Werkliedenbond
- 82 Op syndicaal gebied zijn gewichtige besluiten genomen
- 83 Sociale bekommernis resulteerde niet altijd in vakverenigingen
- 83 Te midden der gewesten waar de franschmans zich het meest bevinden

89 **DAENSISTISCHE SAMENWERKENDE MAATSCHAP-
PIJEN WINNEN LANGZAAM TERREIN**
DE AANVAARDING VAN COÖPERATIES ALS
NIEUW PRODUCTIE- EN VERBRUIKERSSYSTEEM

- 90 Sterk door ons eigen zelve: twijfels over de
samenwerkende maatschappijen belemmeren een
doorbraak
- 92 Schoone artikelen en aan uiterst matige prijzen: de
samenwerkende weverijen
- 94 Duizenden maatschappijen: de zware druk voor de
landelijke coöperatieven
- 95 De aangenaamsten roltabak: de Vereenigde
Tabaksbewerders
- 96 Aspelare altijd aan de spits van de vooruitgang
- 97 Gratis brood in geval van ziekte: de samenwerken-
de volksbakkerij in Antwerpen
- 99 De best mogelijke voorwaarden van prijs en hoeda-
nigheid: de samenwerkende volksbakkerij in Aalst
- 101 Samenwerkende maatschappij Volksverheffing
- 102 Volksverheffing actief tijdens de oorlogsjaren
- 104 Vooral een integratieperiode

107 **HET UITDRAGEN VAN DE VLAAMSE CULTUUR**
SOCIALE ONTVOOGDING DOOR CULTURELE
ONTWIKKELING

- 108 Sprekersbond in 't gelid!
- 110 Eene bron van fijn kunstgenot en edele volksbe-
schaving: muziek en Vlaamse letteren als uitstraling
voor de partij
- 116 Hun naam is gemaakt wijd en zijd in de ronde:
Kunst en Eendracht in Welle
- 119 Wat goed is, moet vermeld worden
- 120 Bakschieting, turnen, kaatsen, duiven- en bolders-
clubs: sport en spel als een waardevolle vrijetijdsbe-
steding
- 121 Elk zijn Spel
- 121 Ontwikkeling door, maar ook voor de partij

125 **DRUKKERIJ DAENS-MAYART ALS PERS-
CENTRALE VAN DE DAENSISTISCHE BLADEN**
DE STRIJD VAN EN TEGEN DE PERS,
IN DIENST VAN DE PARTIJPROPAGANDA

- 126 Pieter Daens: De Werkman en Het Land van Aelst
- 129 Pieter Daens: drukker in dienst van de Christene
Volkspartij
- 130 De roelanders en Klokke Roeland
- 132 Hector Plancquaert en Het Recht
- 133 Florimond Fonteyne en De Volkseeuw
- 134 De Werkman blijft paraat tijdens de Eerste
Wereldoorlog

139 **DEEL II:**
IN FUNCTIE VAN DE VLAAMSE STRIJD

141 **HET INTERBELLUM: EEN NIEUWE GENERATIE,
EEN NIEUW GELUID**
DE CHRISTENE VOLKSPARTIJ OP ZOEK NAAR
EEN NIEUW PROFIEL

- 141 De schade na de Eerste Wereldoorlog
- 142 De eerste contacten met een nieuwe beweging: het
Vlaamsche Front
- 143 De kansen worden bekeken: de heroriëntering van
de Christene Volkspartij
- 145 Een partij waarmee valt samen te werken
- 146 De komst van propagandaleider Ernest
Van den Berghe: naar een officiële versmelting
- 147 De Christene Volkspartij-Vlaamsche Front -
Partij van Vlaamsch-nationalisten (PVN)
- 149 Het faillissement en de overname van het daensisme
- 151 Thans zijn we zover gevorderd: de uitsluiting van
Van Opdenbosch
- 152 De verdeelingspogingen van den heer
Van Opdenbosch
- 153 Oude christen-democraten van 't jaar 1894:
de Vlaamsch Nationale Democratische Partij
- 154 Hoe en waarom de christen-democratie verloochend
en verraden werd

157 **STREVEN NAAR HET BEHOUD VAN DE**
OORSPRONKELIJKE CHRISTEN-DEMOCRATIE
WEST-VLAAMSE DAENSISTISCHE KERNEN
OVERLEVEN DE EERSTE WERELDOORLOG

- 157 Moeizame akkoorden met Brugge
- 158 Verwoede pogingen voor het behoud van de
Christene Volkspartij
- 158 Aalst zal aanwezig zijn...
- 160 Denzelfden onwrikbaren wil: Kortrijk en Brugge
voelen zich geïsoleerd
- 161 Bezie Aalst, daarook schiet niet meer over van de
Kristene Volkspartij: de invloed van de daensistische
ballingen op Zuid-West-Vlaanderen
- 163 Wij hebben noch geld, noch officieren en ter
nauwer nood eenige troepen: de terugkeer van
Hector Plancquaert

165 **VAN VEREENIGDE ZIEKENBONDEN DER**
KRISTENE VOLKSPARTIJ NAAR LANDBOND
DER VLAAMSCH NATIONALE MUTUALITEITEN
**DE OVERGANG VAN DE DAENSISTISCHE ZIEKEN-
BONDEN NAAR VLAAMS-NATIONALE MUTUALITEITEN**

- 165 Zendelingen van de gezondheidsleer: de daensisti-
sche ziekenbond heeft de oorlog overleefd
- 168 Weldoen in Welle: een gemeentelijke mutualiteit

- 172 De oprichting van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten
- 173 Territoriale verspreiding van de landsbond
- 174 Vlaams-nationalistische drie-eenheid: de organisatorische uitbouw van de landsbond
- 176 Gesticht en hersticht, aangepast, hervormd, nagegaan en soms doelmatig gezuiverd: het eerste congres van de landsbond
- 178 De belangrijke sociale rol van onze Vlaams Nationale Ziekenbonden
- 179 Uit de puinen opstaande: de verschillen met de Vereenigde Ziekenbond der Christene Volkspartij
- 181 Thans moeilijke tijden: de ziekenbonden tijdens en na de Tweede Wereldoorlog
- 182 Op zoek naar de beste oplossing: de liquidatie van Broederbond
- 187 **EIGENZINNIGE ZIEKENBONDEN IN WEST-VLAANDEREN**
DE EVOLUTIE VAN HELPT ELKANDER NA DE EERSTE WERELDOORLOG
- 188 Helpt Elkander: ziekenbond en pensioenkas in Kortrijk
- 189 Helpt Elkander: ziekenbond in Deerlijk
- 193 Leden en diensten
- 194 De tussenkomsten
- 196 Volksverheffing Steunt Elkander: ziekenbond in Moeskroen
- 200 De kwestie priester Joris Vereecken
- 213 **LOSSE BEROEPSVERENIGINGEN WORDEN IN STRIKTE BANEN GELEID**
VAN CHRISTEN-DEMOCRATISCHE VAKVERENIGINGEN NAAR VLAAMSCH NATIONAAL SYNDICAAT
- 213 Het ongenoegen over vakbondssecretaris Van Schamelhout
- 215 De Vlaamsch Nationale Arbeiderscentrale
- 216 Moeten we daar een andere geest in steken: Marcel De Ridder en het Vlaamsch Nationaal Vakverbond
- 218 In Dietschland het enige ware syndicaat: Juul Declercq en het Verbond van Nationale Arbeiders-Syndikaten (NAS)
- 219 Het kader wordt vervolledigd: Karel Lambrechts en het Vlaamsch Nationaal Syndicaat
- 221 De positie van het VNS: afhankelijk of autonoom van het VNV?
- 222 De ideologische vervolmaking: Victor Leemans en de Vlaamsche Arbeidsorde
- 223 Bewerkt niet uw eigen verslaving en ondergang: oude daensistische kernen reageren
- 224 Centrale Vakvereniging Helpt Elkander voor heel Vlaanderen
- 225 Helpt Elkander scheurt definitief af van Aalst
- 226 Evolutie van het ledenbestand van Helpt Elkander

- 235 **VOLKSVERHEFFING: DE IDEALE SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJ?**
DE COÖPERATIEVEN IN EXPANSIE
- 236 Een nieuwe inrichting door Uwe medewerking geboren en gegroeid: drukkerij Pieter Dacns wordt S.M. Drukkerij Volksverheffing
- 238 Het grootsch en prachtig en bedrijvig gebouw van Volksverheffing
- 240 Alles wat het drukkersbedrijf en het uitgeversbedrijf betreft in de ruimste zin des woords: S.M. Uitgeverij Dietschland
- 242 Een algeheele en vastafgelijnde vernieuwing en het afbreken met den oude toestand: S.M. Apotheek Volksverheffing
- 246 De Vlaamsche Spaar- en Leenbank
- 246 't Spel aan ons been: de samensmelting met De Volkswil uit Denderhoutem
- 249 Op zoek naar een evenwichtig beleid voor de drukkerij en de uitgeverij
- 250 Moddermaatschappij Volksverheffing in het slop
- 252 Het Verbond der Vlaamsche Huizen: de passieve goedkeuring
- 254 Vlaamsche Huizen, daensistisch of niet?
- 255 Van daensistisch naar Vlaamsch Huis
- 256 De Verbroedering in Denderleeuw
- 257 Welddoen in Welle
- 258 Helpt Elkander in Kortrijk
- 259 Het Vlaamsch Huis in Deerlijk
- 259 Volksverheffing in Moeskroen
- 262 Werkerswelzijn in Ronse
- 263 De Zeekust aan de West-Vlaamse Oostkust
- 264 Redt U Zelve wars van alle politiek
- 266 Het einde
- 271 **DRUKKERIJ VOLKSVERHEFFING ALS PERS-CENTRALE VAN DE VLAAMS-NATIONALISTISCHE BLADEN**
INHOUDELIJKE VERSCHUIVINGEN IN DE DAENSISTISCHE PERS
- 271 Van drukkerij Daens-Mayart tot S.M. Drukkerij Volksverheffing
- 274 Het centrale persorgaan Strijd
- 275 Camiel Moeyaert en De Volkseeuw
- 275 Remi Vanderschelden: Het Recht en Werkerswelzijn
- 276 De Vlaamsche Volkseeuw: uitloper van het daensisme
- 279 **BESLUIT**
- 289 **BIJLAGE**
HOOGTEPUNTEN VAN DE SOCIALE WETGEVING (1850-1914)
- 297 **BRONNEN**
- 303 **COLOFON**

INLEIDING

Een Christene Volkspartij zal er komen (Pieter Daens 1892¹)

De "historische" christen-democratie

De daensistische beweging, die vooral bekend is onder het engere begrip "daensisme", kan beschouwd worden als de radicale component van de christen-democratische stroming in België tussen 1890 en 1914.

Die christen-democratie ontwikkelde zich ten dele buiten en ten dele binnen de katholieke partij, waarmee zij in een gespannen (en vaak zelfs dissidente) verhouding leefde. Zij verdween bijna volledig na de Eerste Wereldoorlog. Na de Tweede Wereldoorlog zouden de confessionele partijen in Europa en Latijns-Amerika zich in de regel "christen-democratisch" noemen, ofschoon zij slechts zeer onrechtstreeks de voortzetting waren van de historische christen-democratie uit de late negentiende en de vroege twintigste eeuw.

De historische christen-democratie (1890-1914) was een algemeen Europees verschijnsel. Zij liet de opvallendste indruk na in België, waar zij zich op de meeste plaatsen vermengde met de anti-socialistische doelstellingen van het sociaal-katholicisme. Op enkele plaatsen zou zij dit gematigd conservatieve tussenstadium spoedig verlaten en opteren voor een radicale en progressieve koers.

In Wallonië vormden de geïndustrialiseerde provincies Luik en Henegouwen een uitgesproken wervingsgebied voor de nieuwe stroming. In het half-geïndustrialiseerde, half-agrarische Vlaanderen waren alle regio's potentiële markten voor de christen-democratie. Alleen Limburg vormde een feitelijke uitzondering op die regel. De provincie was vrijwel homogeen katholiek, of "uitstekend katholiek", zoals de pauselijke nuntius te Brussel in 1895 met grote tevredenheid kon vaststellen.

Ook in Brussel kon de christen-democratie rekenen op een belangrijke voedingsbodem, die zich hoofdzakelijk situeerde in de noordwestelijke rand van het hoofdstedelijk gebied.

Het ontstaan van de Belgische christen-democratie was hoofdzakelijk het resultaat van een proces dat zich binnen de gelovige gemeenschap voltrok en causaal verbonden was met de ontwikkeling van de

sociale kwestie.

Toen de nood aan dringende oplossingen voor de sociale kwestie ging samenvallen met de roep om democratische hervormingen van het openbaar leven, voelden vele gelovigen zich verplicht tot het maken van politieke keuzen. De invoering van de eerste sociale wetten en de veralgemening van het stemrecht werden daardoor mogelijk gemaakt. Ophefmakende gebeurtenissen zoals het Waalse werkliedenoproer van 1886 en de weerklank van de in 1891 verschenen encycliek *Rerum Novarum* zouden dat keuzeproces aanvankelijk versnellen.

Hoofdzakelijk bevreesd voor de aantasting van haar quasi onbetwiste gezag en tegelijk trouw aan haar onvoorwaardelijke loyaliteit tegenover de gevestigde orde, wilde de kerkelijke overheid zich nauwelijks inschrijven in het hierboven geschetste keuzeproces. Zij veroorzaakte daardoor een feitelijk gezagsvacuüm, waarin de vertrouwenscrisis tussen behouds- en hervormingsgezinden spoedig zou polariseren. Die toestand zou vervolgens ook aanleiding geven tot het ontstaan van twee strijdige sociaal-politieke begrippen (christelijk en katholiek) binnen één gelovige sfeer.

In het negentiende-eeuwse België hadden beide begrippen elkaar nochtans decennia lang probleemloos overlapt. "Katholiek" was daarbij algemeen gebruikelijk: zo behoorde bijvoorbeeld de christelijke naastenliefde tot het katholieke denken. Het katholieke verwees daarenboven nadrukkelijk naar de institutionele horigheid aan de paus als hoofd van de Rooms-katholieke Kerk, waarmee dan de facto de andere christelijke kerken, b.v. de protestantse, even nadrukkelijk werden afgewezen. Binnen diezelfde orthodoxe confessionele sfeer verwees het minder gebruikelijke "christelijk" eerder naar de bronnen en de waarden van de beleden godsdienst.

België: een wingewest van liberalen en katholieken

De septemberrevolutie van 1830 in Brussel leidde tot het ontstaan van de staat België. Na het fervente touwtrekken tussen de grootmachten, werd de

nieuwe staat "eeuwig neutraal" verklaard, als waarborg voor de vrede in Europa.

Die internationale politieke status, gekoppeld aan het samenvallen van allerlei gunstige economische omstandigheden, schiep de context waarin België zich zou ontwikkelen tot "the first industrial nation" van het continent. Daarenboven bezorgde het land zichzelf een grondwet waarin het katholiek traditionalisme en het liberaal modernisme elkaar konden vinden. Beide waren de leidende krachten van die tijd. Maar zij waren tegelijk elkaars absolute opposanten.

Die symbiose steunde op het zogenaamde monsterverbond dat gegroeid was uit het gemeenschappelijk verzet van liberalen en katholieken tegen het Hollandse regime van Willem I. De koning had de weerstand van de katholieken ontlokt door het afvlakken van hun privileges en door de rol van de Kerk ondergeschikt te maken aan die van de staat. Het weerwerk van de liberalen had hij opgeroepen door zijn absolutisme en zijn autoritaire stijl. Daarbij voegde zich tenslotte nog de houding van de Franssprekende adellijke en burgerlijke elites, die zich bedreigd voelden door de taalpolitiek van de vorst ten gunste van het Nederlands.

De Belgische grondwet van 1831, wellicht de meest liberale van haar tijd, verankerde de liberale principes in het maatschappelijke leven en leidde tot een verregaande laïcisering van onderwijs, ziekenzorg, enz. De onbeperkte, grondwettelijk gewaarborgde vrijheid bood echter ook bijzondere kansen aan de katholieken. Zij konden volop nieuwe scholen, kloosters en liefdadige werken oprichten of heroprichten. En tegelijk konden zij met succes werken aan het herstel van de invloed die zij hadden verloren tijdens de Hollandse, de Franse en de Oostenrijkse tijd.

De gestage terugkeer van de politieke en maatschappelijke invloed van de katholieken hing nauw samen met de sterke herleving van het godsdienstig gevoel. Vooral na de schoolstrijd van 1879-1884 was die samenhang opmerkelijk. Enkele cijfergegevens, die betrekking hebben op de Oost-Vlaamse regio, zijn illustratief: in 1892 kende het bisdom Gent tweënnegentig kloosterorden en op datzelfde tijdstip werden de eenenzestig gemeenten van het arrondissement Aalst alle bestuurd door een katholieke meerderheid.

Om het bestaansrecht en de neutraliteit van de jonge staat België veilig te stellen - o.m. ten

opzichte van het hebbende Frankrijk - handelden de liberalen en de katholieken na 1830 jarenlang in nauwe verstandhouding met elkaar.

Dat unionisme duurde tot 1846, ondanks het feit dat de Belgische bisschoppen in 1837 die verstandhouding ernstig op de proef stelden door aan de katholieken te verbieden om lid te zijn van een loge. Die maatregel tastte de individuele vrijheid van de burgers aan en leidde tot een openlijke vijandschap tussen de vrijmetselarij en de Kerk.

Vanaf 1846 gingen de wegen definitief uit elkaar: in 1846 werd in Brussel de liberale partij opgericht en in 1852 werd in Gent de eerste afdeling van de katholieke partij gesticht, op aandringen van de kerkelijke overheid.

Beide initiatieven waren gesteund op wederzijds wantrouwen. De liberalen beschouwden het sterk heroplevend katholicisme als een gevaar voor hun eigen principes én voor de grondslagen van de Belgische staat. Van hun kant achtten de katholieken de belangen van de godsdienst bedreigd door de toenemende invloed van het niet-religieus liberalisme op het openbare leven. Een groot aantal katholieken wensten daarenboven dat de Belgische staat zou heringericht worden op zuiver religieuze grondslag.

Die ultramontaanse visie botste binnen de gelovige gemeenschap echter op het verzet van de liberaal-katholieken, die meenden dat zowel de Kerk als de staat voordeel haalden uit het loyaal aanvaarden van het grondwettelijke regime dat in 1830-1831 in het leven was geroepen. De tegenstelling onder de katholieken nam na 1850 gestaag toe en leidde tot de eerste ernstige crisis binnen de Belgische Kerk; de tweede diepe crisis zou later ontstaan rondom de zaak-Daens. De ordewoorden van de Kerk en de strijd tegen de liberale schoolwetten van 1879 zorgden echter voor het sluiten van de katholieke rangen. Vier decennia lang (1846-1886) hadden de vijandig gestemde liberalen én katholieken bijna uitsluitend oog voor elkaar. Hun onderlinge strijd werd gevoerd ten koste van elke diepgaande belangstelling voor de nieuwe ontwikkeling die aan de gang was, namelijk de onontkoombare Sociale Kwestie.

De vele keerzijden van het Belgische succesverhaal

De Sociale Kwestie was in de eerste plaats een werkliedenprobleem. Zij had betrekking op de moeilijke omstandigheden waarin de meeste werklieden zich bevonden, zowel in de steden als op het platteland. Daarnaast was zij een probleem van

landbouwarbeiders en kleine boeren, de zogenaamde "cortsitters".

De sociale problemen waren het rechtstreekse gevolg van de snel voortschrijdende industriële ontwikkeling en van de latente crisissen in de landbouw.

Na haar euforische take-off omstreeks het midden van de eeuw had de industriële revolutie geleid tot schaalvergroting en massaproductie, scherpe internationale concurrentie en afzetproblemen, bedrijfs-sluitingen en werkloosheid, dalende lonen, nacht- en kinderarbeid. Al die factoren werden in de hand gewerkt door de mondialisering van de vrije markt die vanaf 1860 onbepikt werd doorgevoerd.

De landbouw werd sinds 1845 regelmatig geteisterd door vee- en plantenziekten, mislukte oogsten en hoge pachtprizen. Vanaf 1860 deelde de landbouw daarenboven in de klappen die veroorzaakt werden door de ongehinderde internationale concurrentie. Als tegenprestatie voor de industriële export én om de arbeiders goedkoop te kunnen voeden - wat lage lonen motiveerde zonder sociaal oproer te moeten vrezen - voerden de autoriteiten massaal graan in uit de Verenigde Staten, Argentinië en de Baltische staten. Het brood van de ene werd letterlijk de dood van de andere. Want wegens de ingestorte graanprizen verloren de landbouwers een groot deel van hun inkomsten, waardoor vooral de kleine boeren in de armoede verzeilden, plooiend onder de hoge pachtprizen en de schulden die zij vaak hadden gemaakt in de raiffeisen- of boerenleenbanken.

Het werkliedenprobleem tekende zich het scherpst af in het sterk geïndustrialiseerde deel van Wallonië, in de enige grote Vlaamse industriestad Gent en in de enkele Vlaamse kleine steden met industriële ontwikkeling (Aalst, Kortrijk, Ronse, Sint-Niklaas). In het half-agrarische Vlaanderen, met zijn opvallend kleine landbouwpercelen en zijn massa verarmde "cortsitters", werd het algemene sociale probleem in bijkomende orde verzwaaard door de gestage daling van die regio in het Belgisch industrieel product². Dat laatste leidde van de weeromstuit tot een bijkomende druk op de loonspanningen en -verhoudingen: in bepaalde delen van Vlaanderen (o.a. het arrondissement Aalst) situeerden de laagste werkliedenlonen zich tussen 0,16 fr. en 1,5 fr. per dag, in de (nog enigszins rendabele) Waalse staalindustrie bedroeg die benedengrens tussen 1,5 tot 2,1 fr. per dag.

Opvallend is verder dat de gemiddelde Vlaamse werkmán omstreeks 1890 jaarlijks ongeveer drie-

kwart verdiende van een onderwijzer (zonder diploma), die op zijn beurt de helft verdiende van de dorpsgeestelijke van een kleine gemeente. Als men zich bovendien richt op de inkomens van de geestelijkheid in grote gemeenten, de hogere geestelijkheid en de leidende ambtenaren en technocraten van de overheid, dan zijn de loonspanningen nog opvallender.

Cijfers over loonspanningen en allerlei andere statistische gegevens tonen uiteraard nooit de volledige waarheid, maar zij zijn op zijn minst richtinggevend. In sommige gevallen zijn zij zelfs zeer beklijvend. Zo werd in het "Arm Vlaanderen" van toen de schrijnende toestand van de gemiddelde bevolking bijvoorbeeld nadrukkelijk aangevoond door de statistieken van de hongerdoden, de vaak ontoereikende gestalte en zwakke gezondheid van de recruten die zich (na de loting) aanboden om hun militaire dienstplicht te vervullen.

De Vlaamse Kwestie

Reeds tijdens de achttiende eeuw was het Frans, de taal van het internationale politieke en culturele verkeer, ook de taal van de elites. Zij werd bovendien de taal van de moderniteit tijdens de grote mutatie van het Ancien Régime naar de Hedendaagse Tijd (1750-1815).

Toch bleef de volkstaal enigszins standhouden in de communicatie tussen de overheid en de bevolking. Tijdens de eerste jaren van het Frans Bewind in de Zuidelijke Nederlanden was dat niet anders. Maar vanaf 1795 keerde het tij: de verfransingspolitiek kwam definitief op gang, o.m. omdat de volkstaal werd beschouwd als de taal van traditionalisten en reactionairen.

Het ontstaan van België maakte een einde aan de (onder de druk van de "Belgische" elite reeds afgezwakte) politiek van vernederlandsing onder de Hollandse koning Willem I. De Belgische grondwet garandeerde de taalvrijheid, maar legitimeerde daardoor feitelijk de taalkloof tussen de brede Vlaamse massa en de Franstalige elite. Vooral in Brussel overschreed de Vlaamse middenklasse van handelaars, ambachtslui, bedienden en dienstpersoneel die kloof door haar eigen taal te ruilen voor die van de Franstalige bovenlaag. Op die wijze ontwikkelde zich de zogenaamde verbeulemansing.

De Vlaamse Beweging ontstond uit de reactie op de taalverdrinking waarin de Vlaamse massa was terechtgekomen. Onder de druk van de "taalminnaars" zoals Jan-Frans Willems, Hendrik

Conscience e.a. werd de Vlaamse Beweging in de eerste plaats een culturele beweging. De zogenaamde taalflaminganten gaven immers voorrang aan het culturele aspect van de ontvoogding t.o.v. het materiële. Zij werden hierin gesteund door de katholieke opinie, die de volkstaal wilde koppelen aan het volksgeloof en op die manier een dam trachtte op te werpen tegen het socialisme en het liberale modernisme.

Als gevolg van die krachtige katholieke onderstroom in de Vlaamse Beweging verdwenen de kansen op het met elkaar verbinden van de culturele en de sociale beweging, zoals door talrijke links-liberale en vroeg-socialistische flaminganten werd voorgestaan. De Vlaamse christen-democraten, en vooral de daensistische christen-democraten, zouden decennia later de eersten zijn die de verbinding wel konden realiseren. Desondanks werd de culturele Vlaamse Beweging een krachtige motor voor een aantal belangrijke emancipatorische verwezenlijkingen tijdens de negentiende eeuw: de spellingseenheid van het Nederlands (versus het plaatselijk taalparticularisme), het behoud van Nederlandstalige literatuur, het afdwingen van de taalwetten, enz.

De contestatie van de gevestigde orde

De voortschrijdende sociale problemen én de politieke desinteresse van leidende klassen voor dat verschijnsel werkten als magneten voor het opkomende socialisme. In 1857 werd in Gent de Broederlijke Weversmaatschappij opgericht. Die presyndicale organisatie, die in 1867 ging samenwerken met de Gentse afdeling van de Socialistische Internationale, diende aanvankelijk in het geheim te opereren. Maar in 1885 werd in Antwerpen de Belgische Werkliedenpartij opgericht, die de socialistische beweging openlijk kon omkaderen.

Op 18 maart 1886, de vijftiende verjaardag van de revolutionaire Commune van Parijs, werden de Waalse industriële centra het toneel van stakingen en gewelddadig oproer door werklieden die zich verpletterd voelden onder het regime van de kapitalistische productie.

De gebeurtenissen in Wallonië schokten vanzelfsprekend de publieke opinie. In links-liberale kringen werd nadrukkelijker dan voorheen gepleit voor algemeen stemrecht en in socialistische kringen werd dat stemrecht meer dan ooit beschouwd als de hefboom voor de sociale en politieke emancipatie. Ook in bepaalde katholieke kringen groeide de

belangstelling voor een ingrijpende hervorming van het stemrecht. De hervormingsgezinde politicus August Beernaert, regeringsleider sinds 1884, maakte in november 1886 in de (door hem geconcipeerde) troonrede van de koning een opening naar wetgevende en administratieve hervormingen op sociaal en politiek vlak.

Ook de Luikse Sociale Congressen van 1886, 1887 en 1890 kondigden een behoedzame kentering aan onder de katholieken. Intussen waren in Gent in 1886 de eerste vormen van katholiek syndicalisme ontstaan.

Het sociaal denken van de katholieke gelovigen steunde zich tot het einde van de tachtiger jaren bijna uitsluitend op de paternalistische en vrome liefdadigheid. Gelegitimeerd door de neoscholastiek, hielden zij het klassenvooroordeel in stand en stelden dat de mens zich moet schikken in het lot dat hij door God krijgt toebedeeld in de onveranderlijke natuurlijke orde. Voor de werklieden die in een moeilijke situatie waren terechtgekomen betekende dit concreet dat zij hun lagere staat en hun lijden moesten aanvaarden maar anderzijds wel konden rekenen op de liefdadigheid vanwege diegenen die zich in een fortuinlijker positie bevonden.

Onder de druk van de omstandigheden tekenden zich na 1890 echter drie strekkingen af binnen de katholieke gemeenschap: het conservatisme (maatschappijbevestiging, opvoeren van de strijd tegen liberalisme en socialisme), het sociaal-katholicisme (structurele veranderingen langs de weg van de geleidelijkheid en mits het bewaren van de onvoorwaardelijke eenheid van de katholieke partij) en de christen-democratie (onmiddellijke politieke en sociale hervormingen en desnoods openlijke dissidentie tegenover de katholieke partij). De drie strekkingen sneden dwars door alle rangen van gelovige leken en van geestelijken.

De weg naar de daensistische christen-democratie

De katholieke volksvertegenwoordiger François-Joseph Schollaert was wellicht de eerste Belgische politicus die het woord christen-democratie op het publieke forum bracht. Dat gebeurde tijdens een pleidooi dat hij op 29 maart 1867 in de kamer van volksvertegenwoordigers uitsprak tegen de verlaging van de kiescijns (het minimale bedrag aan belastingen dat iemand moest betaald hebben om kiesrecht te verwerven). Schollaerts houding werd ingegeven door zijn angst voor het algemeen stem-

recht, dat zou leiden tot een "blinde en bijna steeds gewelddadige kracht van de numerieke meerderheid". Gesteund door het industrieel optimisme van zijn tijd, meende hij dat elke werkmán kon opklimmen tot de rang van de burger, dankzij noeste arbeid, scholing en godsdienstzin. Schollaert noemde zijn visie een "liberale, behoudende en christelijke democratie".

Een vooruitstrevender visie op het werklíedenprobleem werd enkele jaren later verdedigd door de katholieke Wase industrieel Gustave De Jaer. De Jaer schreef in 1871 een rapport waarin hij zijn twijfels uitdrukte over het maatschappelijk nut dat kon teweeggebracht worden door de werklíeden aan te zetten tot meer godsdienstbeleving: de toestand van de werklíeden was er niet door verbeterd en evenmin was de doorbraak van het socialisme erdoor verhinderd. De industrieel meende dat men van de werkmán niet alleen een goede christen moest maken, maar ook iemand die kon opkomen voor zijn rechten.

Binnen de gelovige gemeenschap stond De Jaer niet alleen met zijn visie. Maar toen hij de Bond der Werkmanskringen in die zin wilde hervormen, stootte hij op besliste weerstand, ondermeer vanwege Arthur Verhaegen, die drie decennia later in Gent de wegbereider zou worden van de katholieke arbeidersbeweging in België.

De eigenlijke politieke christen-democratie ontstond in 1890 in Wallonië, waar sinds 1886 de druk op de ketel zeer groot was geworden. De Luikse seminarieeraar Antoine Pottier was er de motor van de beweging. Hij werd gesteund door zijn sociaal-vooruitstrevende en tegelijk pragmatisch ingestelde bisschop Joseph Doutreloux, die de christen-democratie beschouwde als de enige dam die kon opgeworpen worden tegen het toentertijd ongodsdienstige socialisme.

Priester Pottier, die als christen-democraat radicale en vastomlijnde standpunten formuleerde, zou ook de inspirator worden van de christen-democratie in Brussel. In beide regio's verloor de christen-demo-

cratie enkele jaren later echter haar revolutionair elan, toen de conflicten met de Kerk de christen-democratische priesters noopten tot een systematische terugtocht. Op dat ogenblik was de Vlaamse christen-democratie, inzonderheid de daensistische vleugel, overigens reeds het boegbeeld geworden van de radicale beweging.

Ook in Vlaanderen was omstreeks 1890 de diepe onderstroom aanwezig waarin de christen-democratische beweging zich aftekende. In het half-agrarische Vlaanderen waren de omstandigheden echter verschillend van die in het industriële Wallonië en het ambtelijke en mercantiele Brussel. Daarenboven waren de voortrekkers van de beweging in Vlaanderen geen geestelíken doch leken, intellectuelen die meestal tegelijk sociaalbewogen én Vlaamsgezind waren en de christen-democratie beschouwden als een vorm van algemene - dus niet specifiek noch uitsluitend op de werklíeden gerichte - beweging. In tegenstelling tot de Waalse en Brusselse pioniers, waren de eerste Vlaamse christen-democraten daarenboven potentiële dissidenten van de gevestigde katholieke orde.

De christen-democratie, die zich ontwikkelde vanuit haar eerste kernen in de regio's Gent, Ninove en Oudenaarde-Waregem, bereikte in 1892 de stad Aalst, via Pieter Daens. Een jaar later betrok Pieter zijn broer, de priester Adolf Daens, bij de stichting van de Christene Volkspartij, de eerste christen-democratische politieke partij in België.

Adolf Daens, die reeds een controversiële ambtelijke loopbaan als priester achter de rug had, trad in 1893 toe tot een beweging van opstandige leken en potentiële dissidenten. Zowel zijn verleden als de specifieke omgeving waarin hij terechtkwam, maakten hem in de ogen van de kerkelijke overheid veel minder aanvaardbaar dan zijn Brusselse en Waalse christen-democratische collega's. Met alle gevolgen vanden.

Frans-Jos Verdoodt

1 P. Daens in Het Land van Aelst, 18 september 1892, geciteerd in K. Van Isacker, "Het daensisme. 1893-1914", 1965, p. 50.

2 Het Vlaamse aandeel daalde tussen 1841 en 1880 van 41% naar 29% (anno 1995 bedroeg het aandeel 60%). De Luikse industrie bezat 40% van de Belgische machines, de Henegouwse 29%, de Oost-Vlaamse (waar zich bijna het volledige industriële potentieel bevond) 14%.

DEEL 1

IN HET LICHT VAN DE SOCIALE STRIJD

EEN SOCIALE REVOLUTIE BLEEF UIT.

DE GEVOLGEN VAN DE INDUSTRIËLE VERANDERINGEN

Schets van het sociale klimaat in de negentiende eeuw

Priester Adolf Daens is de geschiedenis ingegaan omwille van zijn strijd voor de verbetering van de levensomstandigheden van het "gewone volk". De algemene vooruitgang van de levensvoorwaarden was het belangrijkste programmapunt van zijn politieke partij, de Christene Volkspartij. De partij maakte er een punt van dat de sociale wantoestanden erkend werden door Kerk en overheid. Zowel de geestelijke wereld als het wereldlijke gezag waren zich op het einde van de negentiende eeuw bewust van de sociale ellende en van de heersende wantoestanden, maar hadden jarenlang hun ogen gesloten en, door middel van paternalistische liefdadigheidsinitiatieven, de verantwoordelijkheid van zich af geschoven. De Christene Volkspartij zette zich daadwerkelijk in voor de lotsverbetering van het "gewone volk", maar de kar die ze mee duwde, was reeds in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw in beweging gezet...

Om de juiste draagwijdte van de bijdrage van de daensistische partij aan de sociale strijd te vatten is het noodzakelijk om een summier kader te schetsen van de negentiende-eeuwse maatschappij.

De negentiende eeuw, een eeuw van maatschappelijke veranderingen

De onafhankelijkheid van België werd voorafgegaan door fundamentele economische en ideologische verschuivingen die een nieuwe maatschappij inluiden. De Franse Revolutie betekende het keerpunt voor de sociale positie van de burgerij, waarbij de eeuwenlange machtsverdeling tussen adel en clerus, kenmerkend voor het Ancien Régime, abrupt beëindigd werd. Liberalistische ideeën die overgewaaid waren uit Groot-Brittannië, palmde het vasteland in. Deze ideologische omwenteling steunde op het principe van de "individuele vrijheid": het algemeen belang was het best gediend wanneer iedereen het eigen belang ongehinderd kon nastreven¹. Deze ideeën kwamen de goeie burgerij en de nieuwe leidende klasse uitstekend van pas. Beschermende instellingen zoals de Gilden van de ambachtslieden, met een traditie die

terugging tot de middeleeuwse maatschappij, moesten het ontgelden, omdat ze beperkend zouden zijn voor de individuele ontplooiing en bijgevolg ook voor de algemene ontwikkeling. Een resultaat van deze nieuwe burgerlijke visie was de wet Le Chapelier die in 1791 paal en perk stelde aan beroepsverenigingen. Het samenscholingsverbod of coalitieverbod zou ingrijpende gevolgen hebben voor de onbeschermde werklieden.

De ideologie van het liberalisme was bevorderlijk voor de Industriële Revolutie. Waar de Franse Revolutie een verschuiving tot stand bracht in de voornamelijk urbane maatschappij, zou de Industriële Revolutie een verschuiving veroorzaken op het platteland, met een vlucht naar de stad als gevolg. Tot op dat moment had de samenleving een uitgesproken agrarisch karakter, waarbij 80% van de actieve bevolking zijn brood verdiende in de primaire sector. Het platteland en de stad vertegenwoordigden twee aparte leefwerelden, met eigen karakteristieken. Op het platteland zat men nog verankerd in het systeem van grootgrondbezitters en kleine pachters. De inkomsten van de pachters waren zeer klein omwille van te hoge pachtprizen. Bovendien dienden ze een deel van hun opbrengst af te staan aan de grondeigenaar, als betaling in natura. Velen waren verplicht om in de huisnijverheid een tweede inkomstenbron te zoeken. Tot vóór de Industriële Revolutie waren het spinnen en weven van vlas ideale activiteiten tijdens de wintermaanden.

Vlasarbeiders (DAVS)

Het stadsbeeld werd beheerst door de leidende klasse; een kleine groep rijke burgers, adel en geestelijken. Naast hen leefden de andere burgers, voornamelijk ambachtslieden, binnen een eigen hiërarchische structuur. De ambachtsmeesters stonden op de maatschappelijke ladder tussen de leidende klasse en de plattlandsbewoners; zij konden zich opwerken en binnen hun groep aanzien genieten. Zowel binnen de rurale als binnen de stedelijke samenleving kon nauwelijks sprake zijn van enige vorm van sociale mobiliteit.

De industrialisering wijzigde dit landschap grondig. België stond op het Europese vasteland voorop en werd omschreven als *"Tweede industriële Natie van de Wereld"*². De doorbraak van de industriële vernieuwingen situeerde zich vooral in Wallonië, wegens de aanwezigheid van steenkool en ijzererts. In Vlaanderen was Gent met haar textielnijverheid de enige geïndustrialiseerde stad. De economische ongelijkheid tussen beide landsdelen tekende zich steeds scherper af. Het industrieel bloeiende Wallonië stond in schril contrast met het economisch achterblijvende Vlaanderen, *"waar lage lonen, verdoken werkloosheid, emigratie en hongersnood na misoogsten lange tijd kenmerkend zouden zijn"*³. Voor de ambachtelijke linnennijverheid die op het platteland een extra-inkomen betekende, was de industrialisering van de textielindustrie een harde klap. Bovendien werd Vlaanderen in de jaren 1840-1850 geteisterd door zwaar tegenvallende landbouwopbrengsten, met een stijging van de voedselprijzen tot gevolg. Toenemende werkloosheid, hongersnood en sociale ellende staken massaal de kop op. Nochtans werden de eerste ernstige sociale spanningen pas merkbaar omstreeks 1880, op een ogenblik dat de idee van sociale emancipatie onder de arbeiders reëlere vormen aannam.

De economische sectoren die in de industriële revolutie betrokken waren, de mijnbouw, de metaal- en

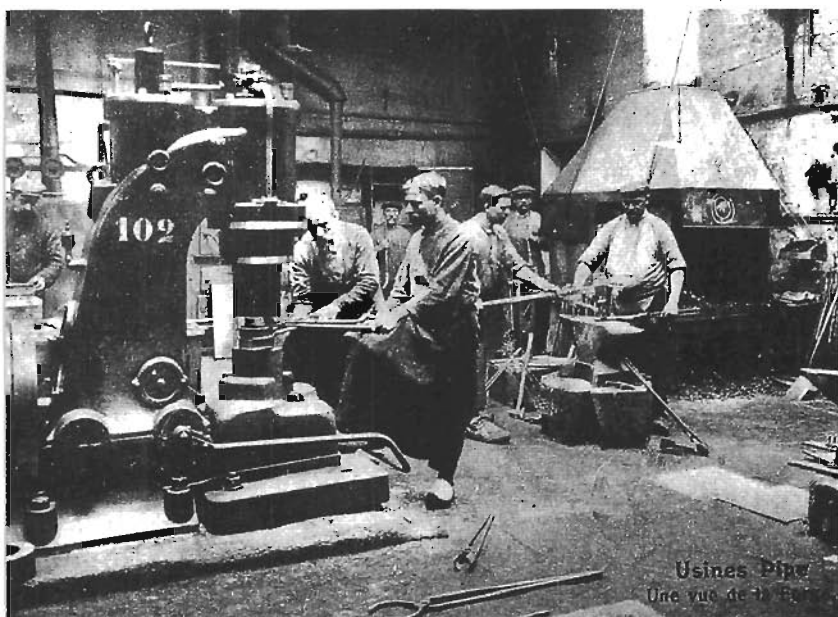
de textielnijverheid, ontwikkelden op gelijkaardige wijze de uitbouw van hun ondernemingsorganisatie⁴. De ondernemingen groeiden uit tot grootschalige productiehuisen met een hoge tewerkstelling van voornamelijk ongeschoolde werkkrachten.

Door de beperkte mogelijkheden van een agrarische maatschappij in crisis en de verdoken werkloosheid en lage inkomsten, ontstond de *"vlucht naar de stad"*, waar de werkloze plattlandsarbeiders hun werkkraft aanboden. De arbeidsmarkt raakte oververzadigd en door de groeiende concurrentie voor een arbeidsplaats kwamen de lonen in een neerwaartse spiraal terecht. De plattlandsbewoner betrad een nieuwe wereld waarin hij zich een plaats moest zoeken. Op het platteland was de onderlinge sociale controle en het toezicht door het geestelijke gezag in zekere zin beschermend en bindend geweest. In de stad hadden de gilden voorheen een sociale opvang voor de ambachtslieden geboden, wat eveneens een strenge sociale controle en een interactie tussen meester en knecht garandeerde, maar juist deze instelling was afgeschaft.

In deze periode kwam het stedelijk proletariaat tot stand: een massa goedkope, ongeschoolde en vaak minderjarige werkkrachten, die ondergebracht werden in beluiken waar armoede troef was. Omdat één loon voor een gezin onvoldoende was om te overleven, moesten ook vrouw en kinderen werken in ongezonde en gevaarlijke omstandigheden.

Er bestond een absolute tegenstelling tussen werkgever en werknemer. Beide groepen leefden in gescheiden werelden: in andere delen van stad en bedrijf. Zelden kwam de ondernemer persoonlijk in de werkateliers van zijn bedrijf en er was voor hem ook geen reden om de arbeidersbeluiken te bezoeken. *"De kloof die tussen de leefwereld van de bourgeoisie en die van de arbeidersklasse gaapte, was nergens zo zichtbaar als in de huisvesting"*⁵. In de kleine woningen ontbraken de voorwaarden voor een elementaire hygiëne. De ligging van de beluiken, aan de rand van de stadskern, stond symbool voor de marginale positie van het proletariaat in de industriële samenleving. Ook voor amusement en vertier frequenteerden ondernemers en arbeiders verschillende milieus.

De afstand tussen de ondernemer en zijn arbeiders werd bevestigd door de ideologie van het liberalisme. De ondernemer was gericht op vooruitgang en een kapitalistische ontplooiing en mocht hierbij geen obstructies ondervinden. De bezitloze massa bleef geen andere mogelijkheid over dan haar dien-

Arbeiders in een smederij (DAVS)

sten tegen een onooglijke vergoeding aan te bieden. De leidende politieke klasse verantwoordde deze tegenstrijdige belangen. Zowel de liberalen, die vanaf 1847 het bewind voerden, als de katholieken hoopten dat niets de economische vooruitgang zou belemmeren en schermen met het principe van de individuele vrijheid. Dat deze "vrijheid" voor de arbeidende klasse een vals begrip was, werd door de katholieken opgevangen vanuit een paternalistische visie. Daarin werd gesteld dat de gecreëerde maatschappelijke orde door hogerhand beslist was, waarbij de ordening in feite bepalend was voor het verdere leven. Zelden slaagde een loonarbeider erin uit zijn milieu omhoog te klimmen, maar dit werd dan ook niet verwacht noch gewenst. De arbeider diende de goddelijke voorbestemming te aanvaarden en moest proberen zijn mogelijkheden optimaal te benutten. Met andere woorden: de arbeider kon zijn weinig benijdenswaardige situatie maar beter aanvaarden en eventueel verbeteren door er in positieve zin naar te leven. De paternalistische leidende klasse kwam - in beperkte mate - tegemoet aan de materiële noden van de arbeiders door liefdadigheidswerken en caritatieve instellingen; maar de sleutel tot de oplossing van de sociale ellende lag volgens hen op het geestelijk niveau bij de volksmassa zelf. Begrippen en morele waarden als deugdzzaamheid, berusting, nederigheid, orde, stiptheid, ijver, eerbied voor eigendom en spaarzaamheid moesten hem worden bijgebracht.

Wat absoluut ongewenst was door de liberale en katholieke burgerij was oproerigheid van de loonarbeiders. Om de controle over deze nieuwe groep te kunnen behouden werden een aantal wetten opgesteld die tegemoet kwamen aan de ondernemers en - in mindere mate - aan de werkende massa⁶.

Aan- en afwezigheid van erkende instellingen: sociale vernieuwingen krijgen een wettelijk kader

In 1847 behaalden de liberalen een verkiezingsoverwinning. Hun bewind stelde in de volgende twee decennia enkele voorzichtige wetten op die groeiend sociaal verzet moesten neutraliseren. De acute crisis van de jaren 1845-1850 en de Februari-revolutie in Parijs brachten de liberale burgerij in beweging. Voor het eerst wou de overheid een juistere kijk krijgen op de sociale problematiek en liet ze enquêtes uitvoeren die peilden naar de sociale wan-toestanden. De gegevens leidden tot de conclusie dat de bevolking meer moest worden aangezet tot

spaarzaamheid om nog slechtere tijden te kunnen doorstaan. Het "sociale beleid" van de liberale regeringen was er een van "zelfhulp onder de arbeiders". Maatschappijen van onderlinge bijstand en patronale ziekenkassen pasten uitstekend in die visie⁷.

Om mogelijk oproer onder het proletariaat te voorkomen balanceerde de overheid tussen het toelaten van beschermende instellingen en het verbieden van een bundeling van krachten. Dit evenwicht werd in de loop van de negentiende eeuw steeds verlegd, aangepast aan de nieuwe omstandigheden. Langzaam ruimen de paternalistische liefdadigheidsideeën van de katholieke beweging en de filantropische opvattingen van de liberalen plaats voor erkende sociale organisaties. Tot voor het laatste decennium van de negentiende eeuw was een eigenlijke arbeiderswetgeving vrijwel onmogelijk. Aan de basis hiervan lag de afwezigheid van een georganiseerde arbeidersbeweging en van een politieke vertegenwoordiging in het parlement⁸. Niet alleen het uitbreken van de sociale onlusten in 1886, maar ook de technologische veranderingen van de tweede industriële revolutie brachten verschuivingen teweeg in de toenmalige mentaliteit. J. Brepoels beschreef in zijn studie over anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België de kentering in 1886 als "*het failliet van het paternalisme*". Maar de definitieve sociale omwenteling situeert zich omstreeks 1894, met de eerste parlementaire verkiezingen volgens het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen. De Belgische Werklieden Partij, officieel opgericht in 1885, behaalde achtentwintig zetels in het parlement en de pas jonge Christene Volkspartij mocht Adolf Daens naar de kamer sturen. Zowel christen-democratische als socialistische denkbeelden over de arbeidersproblematiek en de overtuiging dat een goed uitgebouwde sociale wetgeving noodzakelijk was, drongen langzaam door in het parlement. Alle sociale instellingen die in de loop van de negentiende eeuw tot stand kwa-

ALOST (Schaerbeek). - La Rentrée des Bêtes.

Edit. Ep^e J. Cornélis, 46, Rue Longue-de-Sel.

"Inhaling" van het vlas (DAVS)

men, ondergingen door deze groeiende aandacht van politieke zijde hetzelfde legaliseringsproces. De eerste stap was een wettelijke erkenning, de tweede subsidiëring, eerst door de lokale, nadien door de provinciale en uiteindelijk door de nationale overheid. De derde stap maakte de aansluiting bij de sociale instelling verplicht. Dit lukte altijd eerst voor bepaalde arbeidsgroepen en werd ten slotte veralgemeend voor alle nijverheidssectoren. Deze evolutie voltrok zich eerst in de sector van de pensioenen, nadien in de ziekte- en invaliditeitsverzekeringen en ten slotte in de werkloosheidsuitkeringen¹⁰. Maar vooraleer deze ontwikkeling in de drie sociale sectoren voltooid was, brak een wereldoorlog uit die het hele proces verlamde. Na de Eerste Wereldoorlog kon de arbeidersbeweging, onder andere wegens haar "loyaliteit" tijdens de bezetting en een naoorlogs klimaat van sociale beroering, haar invloed in de politiek duidelijk vergroten. Dit kwam tot uiting in de "verovering" van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en in de versnelde uitbouw van de sociale wetgeving.

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de aanzet gegeven voor een sociale wetgeving, waarbij enkele cruciale veranderingen reeds wettelijk doorgevoerd werden.

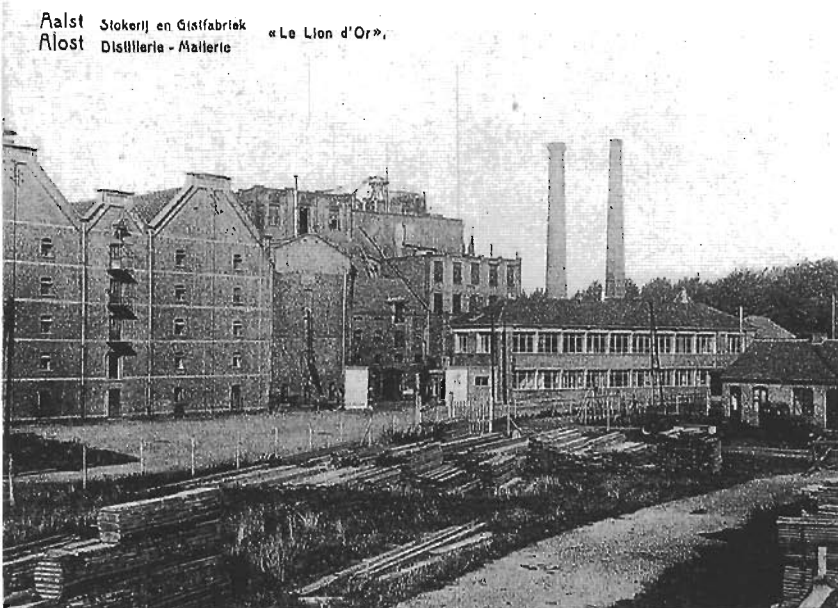
Binnen deze studie kan onvoldoende aandacht besteed worden aan alle verwezenlijkingen in de sociale wetgeving. In bijlage worden chronologisch de belangrijkste sociale wetten besproken¹¹. Toch worden vooraf enkele sociale instellingen uit het Ancien Régime en de negentiende eeuw van naderbij bekeken omdat ze van groot belang waren voor de ontwikkeling van ziekenfonds en syndicaat. De maatschappijen van onderlinge bijstand, gegroeid uit het middeleeuwse gildenwezen, en de patronale bijstandskas kunnen immers beschouwd worden als de voorlopers van onze huidige ziekte- en werkverzekering. Omwille van hun belang wordt de ont-

staansgeschiedenis van deze instellingen summier geschetst. Tegenover deze twee particulier gegroeide initiatieven worden de sociale instellingen van overheidswege geplaatst die eveneens gedurende de bestudeerde periode - het einde van de negentiende eeuw tot en met het interbellum - in gebruik waren.

Burgerlijke godshuizen en burelen van weldadigheid

De katholieke en liberale stadsbesturen ervoeren de maatschappijen van onderlinge bijstand als een ontlasting voor de instellingen van openbare weldadigheid die met gemeenschapsgelden bekostigd werden¹². Maar de expansie van het stedelijke fabrieksproletariaat deed hen beseffen dat ook zij initiatieven moesten nemen om de gevolgen van de mensonwaardige toestanden enigszins op te vangen. In de eerste helft van de negentiende eeuw overstegen hun initiatieven de sfeer van liefdadigheid niet en werd er op een paternalistische wijze voortgebouwd op bestaande liefdadigheidswerken die een lange traditie kenden. Er kwamen geen nieuwe voorstellen en initiatieven van de grond omdat de overheid geloofde dat het proletariaat zelf zijn situatie moest en kon veranderen door een verstandiger leven te leiden, door een bestaan waarin spaarzaamheid centraal stond.

Voor "echte" behoeftigen waren er wel een aantal verzorgingsinstellingen: de burelen van weldadigheid en de commissies van burgerlijke godshuizen. De commissies van burgerlijke godshuizen waren instellingen die vóór de Franse Revolutie voornamelijk in handen waren van geestelijke ordes. Kloosters stichtten en beheerden weeshuizen, hospitalen, gestichten voor ouderlingen, doven, blinden, mentaal gehandicapten, enz. Daarnaast waren er ook verzorgende instellingen die gefinancierd werden door rijke burgers. Zij waren de voorlopers van de burelen van weldadigheid en werden armentafels genoemd. Zowel de burgerlijke godshuizen als de armentafels probeerde men in de zestiende eeuw onder overheidstoezicht te plaatsen, wat echter mislukte. Pas tijdens de Franse Revolutie, toen de bezittingen van beide private instellingen in beslag werden genomen, werden zij onder het gezag geplaatst van de overheid. Een commissie zou toezicht houden op de werking van de burgerlijke godshuizen, terwijl in elke gemeente een bureau van weldadigheid opgericht moest worden dat de goederen en inkomsten van de armentafels toegewezen kreeg. In 1925 kwam er een wet die beide instellingen tot de Commissie van Openbare

Zicht op de Aalsterse fabriek Le Lion d'Or, begin 20ste eeuw (DAVS)

Aalst Stokerij en Gistfabriek «Le Lion d'Or»,
Alost Distillerie - Mailerie

ÉDIT. : ÉPOUSE CORNÉLIS, RUE LONGUE DE

Kantklossen als bijverdienste op het platteland (DAVS)

Onderstand versmolt, de voorloper van het OCMW. De commissies van burgerlijke godshuizen controleerden de inrichtingen waar behoeftigen zich konden laten opnemen. De burelen van weldadigheid keerden financiële steun uit aan armen die hiervoor in aanmerking kwamen. Om de armen te selecteren werd een netwerk van armencomités opgericht die de behoeftigen registreerden. Dit netwerk bestond uit vrijwilligers uit de welgestelde burgerij die via huisbezoeken de materiële en morele situatie van de arbeidende gezinnen noteerden. Op basis van hun oordeel werd steun toegekend.

"Niettegenstaande de caritatieve werken geen fundamentele oplossingen voor het sociale vraagstuk boden, mogen hun verdiensten in het toenmalige liberaal klimaat toch niet veronachtzaamd worden", stelt P. Quaghebeur¹³.

De Wet Le Chapelier 1791 leidt tot de eerste maatschappijen van onderlinge bijstand

Het verenigings- en samenscholingsverbod betekende de officiële ontbinding van de middeleeuwse gilden. Deze stedelijke corporaties werden op het einde van de achttiende eeuw beschouwd als een "socio-economische rem". De gilden vormden tijdens het Ancien Régime de spil van het sociaal-economische leven in de stad¹⁴. Ze garandeerden de kwaliteit van het ambachtelijk product; ze beschermden de beroepsbelangen van meester, gezel en leerjongen binnen eenzelfde nijverheidssector; ze bewaakten de morele en godsdienstige waarden en ze boden een netwerk van onderlinge bijstand dat bestond uit financiële steun aan zieken, gewonden en werkloze leden, maar ook aan weduwen en wezen en dat voorzorg in een tussenkomst bij de begrafenis van een gestorven lid. Deze onderlinge bijstand was caritatief van aard. De gildenkas werd niet met een vaste regelmaat gevuld met stortingen van leden en de weduwenkas werd

aangelegd door omhalingen in de mis en solidariteitsbijdragen. Desondanks was het gildenwezen een goed functionerend systeem van sociale dienstverlening en beroepsbescherming.

Met de wet Le Chapelier werd deze structuur van overheidswege vernietigd, maar de eeuwenoude traditie van solidariteit bleef verder leven in de ambachtelijke beroepen. De ambachten probeerden het coalitieverbod te omzeilen door het stichten van nieuwe instellingen: maatschappijen van onderlinge bijstand. De maatschappijen van onderlinge bijstand worden terecht beschouwd als de voorlopers van de ziekenfondsen. Hun doel was, officieel althans, beperkter dan dat van de traditionele gilden; de maatschappijen verstrekten materiële hulp bij ziekte, ongevallen en begrafenissen en boden een kleine uitkering aan weduwen en wezen. Door hun beperkte takenpakket waren ze niet langer de spil van het economische en sociale leven en betekenden ze geen gevaar meer voor sociale agitatie. Daarom werden ze getolereerd door de stedelijke burgerij. Meer nog, in principe beantwoordden de maatschappijen van onderlinge bijstand volledig aan de beginselen van het liberalisme, met name de onafhankelijkheid van het individu in de invulling van zijn materiële en geestelijke behoeften. Deze vorm van "zelfhulp" onder de werkende klasse kon tevens morele waarden als naastenliefde en spaarzaamheid bevorderen. Verenigingen van onderlinge bijstand met een uitgesproken politiek karakter of een maatschappijkritische geest werden uiteraard niet getolereerd en riskeerden gerechtelijke vervolging. Aangezien de maatschappijen meestal werden opgericht vanuit een ambachtelijke werkkring, waren ze van nature bijna steeds apolitiek of neutraal.

De maatschappij van onderlinge bijstand als voorloper voor de ziekenbond

De maatschappijen van onderlinge bijstand waren, naar het voorbeeld van de traditionele gilden, beroepsgebonden. De meeste maatschappijen hadden een vastomschreven reglement en een democratisch verkozen bestuur. Over belangrijke beslissingen konden alle leden hun stem uitbrengen op een algemene vergadering. De statutaire bepalingen van de maatschappijen vertoonden onderling grote gelijkenissen en bleven in grote lijnen behouden bij de hervorming tot ziekenfondsen. Om van de voordelen te kunnen genieten, moesten de leden een wekelijkse bijdrage betalen, bovenop het eenmalige inschrijvingsgeld. In ruil werd bij ziekte en

Overstroming van 12 Maart 1900. — 5. Hamme. — De dames van het Comité van Liefdadigheid.
Dames van een liefdadigheidscomité, Hamme, 1906 (DAVS)

ongeval een "wekelijks" vergoeding voorzien¹⁵. Wanneer de ziekte langer duurde dan zes maanden, werd de uitkering tot de helft teruggebracht. Het verschil tussen de vooropgestelde bedoeling en de realiteit was echter vaak groot. De stortingen van de leden gebeurden immers niet regelmatig, de financiële steun van erelieden was zeer gering en een geldelijke tussenkomst van de staat was in het toenmalige tijds-klimaat uitgesloten. Het resultaat was dat de vergoedingen werden aangepast aan de mogelijkheden van de kas. De bestuursleden bepaalden vrijwel willekeurig de bijdragen en vergoedingen naar gelang van de noodzaak van het moment. Na verloop van tijd groeide de nood aan strakkere richtlijnen. Er werd bepaald dat de ziektevergoeding pas inging na één jaar lidmaatschap; de uitkering kreeg men pas na de zevende ziekte dag en de leeftijdslimiet werd vastgelegd op 35 of 40 jaar. Deze strengere bepalingen namen niet weg dat de maatschappij financiële tekorten had in tijden van epidemieën en voedseltekorten. De organisatie van deze primaire kassen vroeg ook grote inspanningen: het bestuur bestond uit onbezoldigde vrijwilligers, waardoor de vergaderingen enkel op zondag konden doorgaan.

Ook de ondernemers doen een tegemoetkoming: de bedrijfskas of patronale ziekenkas

De maatschappijen van onderlinge bijstand, die uitsluitend bestonden in de ambachtelijke nijverheden, werkten inspirerend op het werkgeversmilieu. De patroons gingen in hun bedrijven en fabrieken een "bedrijfskas of patronale ziekenkas" inrichten voor het werkvolk. Deze sociale tussenkomst was in feite de eerste ziekenbeurs voor fabrieksarbeiders. De bedrijfskas gaf een vergoeding aan een werknemer bij ziekte of ongeval en ze werd gebruikt om de kosten te betalen van de geneesheer, om de kosten van de begrafenis van een werknemer op zich te nemen of om weduwengeld uit te betalen. Uiteraard leverden de werknemers voor deze vergoedingen een bijdrage die willekeurig door de werkgever bepaald en meestal automatisch van het weekloon afgehouden werd. De kas werd volledig beheerd door de patroon zonder toezicht door de arbeiders, bestond meestal zonder geschreven statutaire bepalingen en wanneer een werknemer het bedrijf verliet, kon hij geen aanspraak maken op zijn gespaarde bijdragen. Jobzekerheid bestond niet, veranderen van betrekking gebeurde frequent, en bovendien was er geen enkele zeker-

heid of de gedwongen bijdrage wel de vooropgestelde doeleinden diende. Veel arbeiders stonden bijgevolg argwanend tegenover dit sociale initiatief. Toch waren de patronale ziekenkassen belangrijk in de evolutie van de mutualistische beweging omdat ze voor het eerst de idee van "voorzorg" en solidariteit onder de ondernemers en het fabrieksproletariaat verspreidden.

Op het einde van de negentiende eeuw, tijdens de eerste jaren van de Christene Volkspartij, waren sociale veranderingen onvermijdelijk als gevolg van het vernieuwde economische tijdperk. Maatschappijen van onderlinge bijstand, ziekteverzekering, beroepsverenigingen, spaarkassen, enz. waren begrippen die geïntroduceerd, maar slechts langzaam geïntegreerd raakten. De Christene Volkspartij kweekte zich van haar taak als sociaal-democratische partij door de sociale vernieuwingen na te streven en te vertegenwoordigen.

Priester Adolf Daens als volksvertegenwoordiger (DAVS)

- ¹ P. Quaghebeur, "Welzijn door Vooruitzicht", pp. 17-20.
- ² "Algemene Geschiedenis der Nederlanden", dl. 10, p. 253.
- ³ F.J. Verdoodt, "De negentiende eeuw als scene voor de daensistische beweging", p. 111.
- ⁴ G. Kwanten, "Welstand door vereniging", p. 18.
- ⁵ J. Brepoels, "Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn?", p. 17.
- ⁶ J. Vandenberghe, "Van liefdadigheid naar verplichte sociale zekerheid".
- ⁷ Zie verder in dit hoofdstuk.
- ⁸ G. De Broeck, "Sociale wetgeving", dl. 1, p. 205.
- ⁹ J. Brepoels, "Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn?", p. 77.
- ¹⁰ G. Van Schoenbeek, "Kroniek van de geschiedenis van de sociale zekerheid in België", Amsab Tijdingen, nr. 27, 1995.
- ¹¹ Zie bijlage: Hoogtepunten van de sociale wetgeving (1850-1914).
- ¹² J. Brepoels, "Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn?", p. 83.
- ¹³ P. Quaghebeur, "Welzijn...", pp. 36-38.
- ¹⁴ id., p. 21.
- ¹⁵ id., p. 24. Volgens de statuten verleenden onderstandskassen een wekelijkse vergoeding - bij ziekte of ongeval - van ca. 9 fr. In vergelijking met het gemiddelde loon van een metselaar, steenkapper of timmerman in 1817, is deze vergoeding relatief hoog. Zij verdienden immers ca. 12 fr. per week. Dieners (knechten) verdienden slechts 6 fr. per week. In ruil voor deze wekelijkse vergoeding werd een bijdrage vooropgesteld van 0,25 fr. per week.

TWINTIG JAAR STRIJDLUSTIG

Voor sociale rechtvaardigheid, erkenning en een harmonieuze samenwerking

De eerste twintig jaar van de Christene Volkspartij - in deze studie aangeduid als de "eerste fase" - was een periode van permanente strijdvaardigheid. Allereerst was er het streven naar de realisatie van het door priester Daens in 1893 geschreven partijprogramma. De bekommernis voor de realisering van dit sociaal, economisch en politiek eisenpakket had de belangrijkste opdracht moeten zijn, maar de partij kampte intern met zoveel problemen dat haar aandacht voor de vooropgestelde programmapunten soms zoek was. Gedurende de eerste fase, die in feite de meest authentiek daensistische fase was, moest de partij haar energie verdelen. De Christene Volkspartij moest haar moeizaam veroverde plaats in het politieke landschap permanent verdedigen, waarbij ze niet enkel bevochten werd door conservatieve katholieken, maar evenzeer door kerkelijke instanties, wat een nadelige invloed uitoefende op gelovige potentiële kiezers van de Christene Volkspartij. De vijandige houding van de buitenwereld had een weerslag op de interne keuren van de partij: er waren steevast conflicten tussen de kopstukken, diverse figuren verlieten de partij, isoleerden zich tijdelijk of dreigden met afscheuring. De partij was dus voortdurend verdeeld door interne twisten waar principiële of karakteriële verschillen aan de basis van lagen.

Dit deel van de geschiedenis van de daensistische partij werd reeds uitgebreid bestudeerd. Ook aan haar relatie met andere partijen werd al veel aandacht besteed¹. Dit hoofdstuk is niet bedoeld als een herhaling van wat reeds gekend is, maar wil enkel een achtergrond schetsen voor de studie van de sociale organisaties. Deze instellingen en verenigingen kunnen slechts geanalyseerd worden rekening houdend met de moeilijkheden waarmee de partij te kampen had. De moeizame ontwikkeling van sommige sociale organisaties is onlosmakelijk verbonden met de problematische partijwerking, want een stevige partijstructuur had een positieve invloed kunnen hebben op de structurele uitbouw van die organisaties.

Volgens de grondregels van 't Evangelie: Rechtvaardigheid, Broederlijkheid.

Het programma van de Christene Volkspartij was een progressief programma. Het groeide uit de verwachtingen, het idealisme en de frustraties die reeds geruime tijd aanwezig waren bij een groep van sociaalvoelende, Vlaamsgezinde katholieken die de sociale problematiek wilde aanpakken op een "niet-socialistische" wijze. Het partijprogramma leefde al geruime tijd onuitgesproken. Sociale en democratische opvattingen kenden niet alleen aanhangers in de groep rond de Ninoofse roelanders, maar groeiden gelijktijdig in diverse progressieve en intellectuele kringen in België die de maatschappelijke noden van hun tijd aanvoelden en bestudeerden². Het programma van de Christene Volkspartij was dus niet nieuw; het bracht slechts onder woorden wat al geruime tijd her en der aan het broeden was. De verdienste van de Christene

Verkiezingspamflet van de Vereenigde Partijen,
een daensistisch-liberaal-socialistisch kartel,
gemeenteraadsverkiezingen 1899 (DAVS)

KIEZERS, wilt gij 'vrede en vrijheid

Stemt voor de Lijst der Vereenigde Partijen

Stemt voor de Lijst der Vereenigde Partijen

Impr. D. M. F. Am. RUBENS, Uitgever, Aalst.

Stemt voor de Lijst der Vereenigde Partijen

ONDER N° 1

BOONE, LEOPOLD.	DE MOOR, KARL.	MARCEL, JAN.
DAENS, ADOLF.	GALLE, ALBERT.	VANOPDENBOSCH, J.
DE BRUYN-LECLERCQ.	LEVEAUX, GUSTAVE.	VAN SCHUYLENBERGH.

Volkspartij was (en is) dat zij de eerste autonome, Vlaamsgezinde politieke partij was met een uitgesproken cultureel, sociaal en economisch profiel³. De Ninoofse roelanders⁴ waren de eigenlijke ontwerpers van het programma en priester Daens, die er via zijn broer Pieter bij betrokken werd, gaf aan dat eisenpakket vorm.

De klemtoon lag op de hervorming van het sociale stelsel en het belastingstelsel, de politieke hervormingen, de belangen van de landbouwers, de schoolkwestie, de Vlaamse kwestie en de hervorming van de legerdienst. De bescherming van de landbouwersbelangen behelste een vast omlijnde regeling van de pacht prijs en de verdediging van bedreigde teelten en groepen, waarmee de hoppeboeren, de seizoenarbeiders en de tabakbewerders bedoeld werden. De belastingen moesten rechtvaardiger verdeeld worden, in verhouding tot het bezit. Het eisenpakket rond de schoolkwestie hield gelijke behandeling van alle scholen in, gelijke subsidies naargelang het aantal leerlingen en de invoering van de leerplicht voor de bestrijding van het analfabetisme en de sociale achterstand. Wat betreft de Vlaamse zaak werd de erkenning van het Nederlands op bestuurlijk, rechterlijk en wetgevend niveau geëist. De politieke hervormingen draaiden rond de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht, evenredige vertegenwoordiging op alle bestuursniveaus en het poll-systeem. De legerdienst moest afgeschaft worden en vervangen door een leger van vrijwilligers; in het voorbereidende stadium diende het systeem van loting en uitkoop stopgezet te worden. Het grootste eisenpakket handelde over de hervormingen van het sociale stelsel. Vooreerst moest een wettelijk erkend sociaal stelsel ingevoerd worden met een beperking van het maximum aantal arbeidsuren, een verplichte verzekering tegen ziekte en ongeval, een vastgesteld staatspensioen en een minimumloon. Er moest toezicht van overheidswege komen op de

industrie, terwijl de vakverenigingen wettelijk erkend moesten worden. "Gansch het Programma der Christene Volkspartij ligt besloten in deze twee hoofdpunten: 1. de treffelijke broodwinning van arbeider, boer en burger; 2. hun volledig burgerrecht". Priester Daens besloot zijn opsomming met "... De Christene Volkspartij is eigenlijk geene politieke Partij, 't is eene christene sociale Partij, die voor doel heeft de Maatschappij te verbeteren en te hervormen volgens de grondregels van 't Evangelie: Rechtvaardigheid, Broederlijkheid; - en volgens 't woord der Pauselijke Encyclyek, al de menschen van goeden wil uitnoodigt tot het opbouwen der nieuwe Maatschappij op de Rechtvaardigheid gesteund en waar de Vrede bloeien zal"⁵.

Geen politieke partij, maar een christene sociale partij: de strijd om erkenning

De partij die in 1893 in Okegem gesticht werd, doopte men *Christene Volkspartij*. Deze naam wordt in studies over het daensisme gebruikt als aanduiding van de partij, omdat het zowel de oorspronkelijke als de meest bekende is, maar doorheen de jaren zou de partij veel andere namen krijgen, afhankelijk van de regio en van de leidende personen. Dat de Christene Volkspartij in Antwerpen de Vlaamsche Volkspartij (of Volksbond) werd, in Brussel de Vrije Christene Volkspartij van België, in sommige gemeentelijke kernen De Vlaamsche Democraten en dat ze door Plancquaert in 1897 herdoopt werd in de Vlaamsch-Christene Volkspartij of de Nationale Christen Volkspartij, weerspiegelt de constante interne meningsverschillen en de koerswijzigingen waaraan de partij onderhevig was. Evenals de benaming was de werking overal verschillend. Zo kende de partij enkel in Aalst een succesvolle werking op tegelijk politiek, sociaal én cultureel vlak. In het Brusselse en in de Rupelstreek stond de vakbond sterk, maar kwam men politiek niet van de grond. In het Kortrijkse, in tegenstelling tot Brugge, ontwikkelden de sociale organisaties zich beter dan de politieke werking. Toch groeide een min of meer samenhangende partijorganisatie rond de daensistische beweging die met een gelijkaardige naam en een eenvormig programma doorbrak in diverse Vlaamse steden en gemeenten gedurende het laatste decennium van de negentiende eeuw. De kopstukken van de beweging verzamelden zich in een landsbond, ook middenraad of middencomiteit genoemd. De partijvoorzitter en de secretaris waren

Spotprent over de gespannen relatie tussen de conservatieve katholiek Charles Woeste en volksvertegenwoordiger Adolf Daens (DAVS)

Pieter Daens in gezelschap van Henri Carton de Wiart en Jules Renkin (DAVS)

tevens voorzitter en secretaris van de landsbond. In de landsbond zaten de figuren die de ruggengraat van de partij vormden: priester en Pieter Daens, Hector Plancquaert, priester Florimond Fonteyne, Aloïs De Backer, Frans Lambrecht, Léonce Du Castillon, e.a. De landsbond werd in een later stadium ondersteund door arrondissementsbonden die de partij op politiek, sociaal en cultureel vlak in het eigen arrondissement vertegenwoordigden. Figuren als Jan De Neve, Bernard Minnebo, Camiel Moeyaert, Hector Lebon, Remi Vanderschelden en Karel Weckers waren voor de partij heel belangrijk omdat zij op het lokale vlak vaak sterker stonden dan de partij zelf. De overkoepelende structuur functioneerde slechts in de meest evenwichtige jaren van de partij⁶. In de zwakkere jaren werden de overkoepelende instellingen vergeten en werkten de afzonderlijke kernen autonoom, zonder regelmatig overleg.

De momenten van hoog- en laagconjunctuur binnen de partij waren afhankelijk van zowel de interne meningsverschillen als de externe reacties op de werking. De kwetsbaarheid van de partij situeerde zich bijgevolg op verschillende vlakken en zou een doorbraak, zowel van de politieke fractie als van de sociale organisaties, blijvend belemmeren. Aanvankelijk was de christen-democratische beweging verdeeld in een gematigde en een radicale strekking. De gematigde strekking, van o.a. Adolf en Pieter Daens, Petrus Van Schuylenbergh, Hector Lebon en Prosper De Pelsmaecker, was van mening dat de onafhankelijkheid van de Christene Volkspartij slechts tijdelijk bestaansrecht had, om een opbouwende reactie uit te lokken bij de conservatieve katholieken. Voor hen volstond het dat de katholieke fractie zich bereid toonde tot een constructieve samenwerking, waarbij christen-democraten bij verkiezingen deel mochten uitmaken van een katholieke lijst. De deur stond nog altijd op een

kier, wachtend op een signaal van de katholieken, maar op voorwaarde dat de daensisten niet van hun programma moesten afwijken.

Voor de radicale strekking, waartoe Hector Plancquaert, Léonce Du Castillon en Aloïs De Backer behoorden, was het duidelijk dat dit signaal nooit zou komen. De onafhankelijkheid van de partij was voor hen een vaststaand feit en toenaderingspogingen waren een bron van ergernis omdat elke toegeving afbreuk zou doen aan het eigen programma. De radicale groep drong meermaals in crisismomenten haar keuze op aan de afwachterende en gematigde groep. Een cruciaal jaar was 1897, het jaar dat de Christene Volkspartij, vertegenwoordigd door priester Daens, uit de Belgische Volksbond werd gesloten. Tot 1897 bepaalde de gematigde of pragmatische strekking de politieke richting, maar nadien nam de radicale strekking het roer in handen en werden de gematigden gedwongen te kiezen: aansluiten of opstappen⁷. Priester Daens hoopte aanvankelijk op de mogelijkheid met een eigen vertegenwoordiging aanvaard te worden bij de conservatieve katholieke partij. Uitgerekend in Aalst bleek dit door de aanwezigheid van Charles Woeste, personificatie van behoudsgezindheid, onmogelijk te zijn. In Gent, Luik, Verviers en Turnhout was men er bij de parlementsverkiezingen van 1894 wel in geslaagd om tot een akkoord te komen tussen christen-democraten en katholieken. Vanaf het ogenblik dat de partij besloot om in Aalst voor de parlementsverkiezingen van 1894 een eigen lijst in te dienen, werden de acties tegen Adolf Daens en de partij gestart. Stuwende kracht achter de persoonlijke en publiekelijke intimidaties was Woeste. Deze strijd werd voortgezet na de verkiezingen, gericht tegen de volksvertegenwoordiger en de politiek actieve priester Daens. Ook de kerkelijke overheid zou in latere stadia steeds hardere maatregelen treffen, met steeds nefastere gevolgen voor de partij en voor Daens persoonlijk⁸. De verkiezingsoverwinning van de afzonderlijk opgekomen Christene Volkspartij in Aalst motiveerde andere christen-democratische kernen. In het "succesjaar" 1895 ontstonden daensistische kernen in Brussel, Antwerpen, Oostende, Gent, Kortrijk, Oudenaarde, Dendermonde en Roeselare. Een jaar later volgde Brugge⁹. Desondanks kon de Christene Volkspartij noch bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1895 noch bij de parlementsverkiezingen van 1896 doorbreken. Het ontbrak de beweging aan een politieke basis en er heerste nog altijd twijfel over een optreden als onafhankelijke

Les Enseignements de la Bible, par Julio

Hérodiade — Très bien, la mère Salomé; maintenant jetez-la au mouton !..

Spotprent over de gespannen relatie tussen de conservatieve katholiek Charles Woeste en volksvertegenwoordiger Adolf Daens (DAVS)

partij. Tijdens deze eerste jaren wenste Daens niet alle bruggen op te blazen met de katholieken. Hij had reeds enkele afkeurende verwittigingen gekregen van zijn kerkelijke overheid over zijn eigenzinnig gedrag en toen de kans zich eind 1896 voordeed om aan te sluiten bij de vernieuwingsgezinde katholieke Belgische Volksbond, was de gematigde strekking van de daensisten aanvankelijk oprecht tevreden. De Belgische Volksbond was een verzamelpaats voor progressieve katholieken die sociale instellingen wilden creëren en op een voorzichtige, maar doortastende wijze het maatschappelijk stelsel wensten te hervormen. Hun zelfstandigheid als bond was door het Belgische episcopaat erkend. De toenadering tot de Belgische Volksbond werd niet alleen door de gematigde daensisten voorgestaan, maar evenzeer door progressieve katholieken die de beweging rond priester Daens een warm hart toedroegen, zolang deze zich maar niet radicaal verzette tegen de katholieke partij. Politieke topfiguren als Henri Carton de Wiart en Jules Renkin waren daensgezind, maar verkozen geen fanatiek gedrag tegenover de katholieken en geen afscheuring¹⁰. Zij hoopten dat priester Daens, door de Kerk en de conservatieve richting veroordeeld, na diens aansluiting bij de Belgische Volksbond genuanceerder en verzoeningsgezind benaderd zou worden. Ook de roelanders volgden de voorafgaande besprekingen, zij het, net als de voorzitter van de Belgische Volksbond Arthur Verhaegen, met wantrouwen. In september 1896 trad priester Daens toe tot de Belgische Volksbond. Alleen Hector Plancquaert hield zich bij de voorbereidende fase volledig afzijdig. Hij was van in den beginne voorstander van een autonome Christene Volkspartij en werd steeds radicaler. Zijn aversie tegenover de clerus richtte zich naderhand ook tegen de katholieke partij die hij onverbloemd bestreed en ten slotte keerde hij zich tegen alle hervormingsgezinde leden van de Belgische Volksbond die op een katholieke lijst stonden. De radicale aanpak van Plancquaert zinde de reeds op voorhand kritisch gestemde Volksbond niet. Op 29 augustus 1897 publiceerde Plancquaert in *Het Recht* de statuten van de Vlaamsch-Christene Volkspartij, waarvan hij initiatiefnemer en eerste voorzitter werd¹¹. Reeds een half jaar voordien, op 14 februari, waren de statuten van de Vlaamsch-Christene Volkspartij ondertekend als "verbond van Vlaamse syndicaten, verenigingen, bonden en personen der Christene Volkspartij". Het programma van de nieuwe fractie was in feite een hernieuwing van het oude eisen-

pakket, maar radicaler, uitgebreider en minder vrijblijvend. De Vlaamsch-Christene Volkspartij moest uitgroeien tot een volledig onafhankelijke organisatie, met eigen bestuursorganen, eigen financiële middelen en eigen regels aangaande een lidmaatschap. Eigenlijk waren deze bepalingen gelijk aan een onafhankelijkheidsverklaring: de partij wilde een volwaardig alternatief zijn voor de katholieke partij en voor de Belgische Volksbond¹². Plancquaert kreeg voor zijn vernieuwde partij de steun van de roelanders, onder leiding van de radicaalgezinde De Backer, en van de daensistische beweging uit Brussel, die geleid werd door Beun-De Beer.

Door deze onafhankelijkheidsverklaring werden alle inspanningen van de Brusselse en Luikse progressieve katholieken voor de aanvaarding van priester Daens in de Belgische Volksbond tenietgedaan. Voor voorzitter Verhaegen betekende de publicatie van de statuten van de Vlaamsch-Christene Volkspartij in *Het Recht* het eindpunt van de samenwerking. Het lidmaatschap van de Belgische Volksbond was volgens hem niet combi-

Katholieke spotprent over de kartels van de Christene Volkspartij (DAVS)

Mijnheer MATHUSALEM-FLERECINSTRUKER-SEMPERNUS LIBERAAL-MONSTERVODDE, en zijne bloedverwanten: Mijnheer BERTJE-VLINGENVAN DER LIBERAAL-VAN REUKENHOVE DE LA PARFUMERIE; Mijnheer DARWINUS VAN DER APEN-DE STEKELGEM; Mijnheer IJZERBUT VAN DER KALVEREN; Mijnheer PENNEMAN DE TER GEUZEN;
Citoyen CRISPINUS BLOEDBAD-MONSTERVODDE;
Mijnheer ANTONIUS-ADOLFUS LOEKEDOE-MONSTERVODDE, en zijne bloedverwanten: MALKONTENT HORLOGIESLINGER en BEROESTE SABRINUS;
Mijnheer JUDAS ISCAARIOTES VON KEYKOPPEN
melden u met hopeloos handenwringen en knarssetanden, het algemeen betrecht overlijden van hunne dierbare Echtgenoot Zuster, Schoonzuster, Tante en Niechte

MEVROUW

Jezabel-Carolina-Joanna MONSTERVODDE,

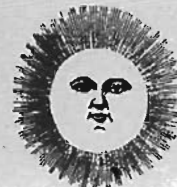
geboren te Aalst in den Grauwen Steen, en na eene pijnlijke knoeierij van 6 maanden, aldaar overleden den 15 October 1899, ten gevolge van eene verhoefheid in Socissen en Stoverij.

R. I. P.

De plechtige Uitvaart op 't lijk zal plaats hebben den Maandag 16 October 1899, om 3 uren namiddag, met begeleiding van den BOK en de WATERRATTEN.

Men vergadere aan het Geboortehuis.

Elk is verzocht, ten teeken van rouw, de plechtigheid bij te wonen in Slodderbroek.

neerbaar met dat van de Vlaamsch-Christene Volkspartij. Daens, die door zijn toetreding bij de Belgische Volksbond tijdelijk uit zijn isolement was gehaald, werd in september 1897 uit de bond gestoten. De uitsluiting dwarde hem logischerwijze in de richting van de radicale daensisten. Deze uitsluiting was in de geschiedenis van de daensistische beweging een cruciaal moment, waarbij de mogelijkheid tot samenwerking definitief vernietigd werd. De beweging rond Plancquaert wenste duidelijkheid van alle leden en stelde zich nog strijdvaardiger op, terwijl de gematigde strekking steeds verder afdreef van de betrachte eenheid. Zo gaf Hector Lebon zijn ondervoorzitterschap van de overkoepelende Vlaamsch-Christene Volkspartij na een maand op om zijn activiteiten in Antwerpen in een meer gematigde koers te leiden.

Het jaar 1898 bracht geen rust voor de beweging en voor priester Daens. Op 10 maart kreeg hij van de Heilige Stoel in Rome en van bisschop Stillemans te horen dat het hoogste kerkelijke gezag wenste dat hij zich onthield van verdere politieke bedrijvigheid. Daens onderwierp zich aan deze veroorde-

ling en stelde zich geen kandidaat voor de parlementsverkiezingen van dat jaar, in de hoop op een herstel van zijn priesterlijke ambten. Toen bleek dat een nieuwe pastorale opdracht uitbleef en de kerkelijke instanties hem ondanks hun beloften in de steek lieten, nam Daens een belangrijk besluit: hij achtte het niet langer nodig zich te onderwerpen aan de gestelde regels. Na trieste conflicten met zijn geestelijke superieuren in de loop van 1898, schreef A. Daens eind december "...Ik stemde erin toe mij politiek te laten begraven, maar eervol en zonder afkeuring van mijn politiek verleden en mijn partij. Men wilde dat niet en deed mij terugkeren in de politiek, definitief..."¹³. Eind 1898 werd priester Daens voorzitter van de partij, in opvolging van Plancquaert. De terugkeer van het boegbeeld betekende uiterlijk een overwinning voor de partij, maar intern was niet iedereen overtuigd van de positieve uitwerking. De zogenaamde geloofsafval van Daens, zoals het door de conservatieve pers voorgesteld werd, boezemde veel gelovige kiezers angst in. De Vlaamsch-Christene Volkspartij had haar basis door de terugkeer van Daens versmald. Een eerste lading katholieke kiezers keerde terug onder de veilige vleugels van de katholieken...

Een "linkse signature" werd niet eenduidig toegejuicht

De problemen met de kerkelijke instanties bleven priester Daens achtervolgen en hun verhouding zou nooit meer goedkomen¹⁴. Nu de partij definitief onafhankelijk optrad van de katholieke partij, brak er een periode aan waarin mogelijke samenwerking met andere partijen voor nieuwe meningsverschillen zorgde. De socialistische partij, die vóór de Eerste Wereldoorlog nog niet volledig was doorgebroken, zocht toenadering, maar stond zelf nog niet stevig in de schoenen. Beide partijen konden elkaar wel aanvullen op kieslijsten in verkiezingstijd, maar waren in feite concurrenten. Ze profileerden zich allebei als partij voor het "gewone volk": voor de arbeiders, de boeren en de kleine middenstanders. Beide partijen probeerden door te breken, waarbij de socialisten vooral sterk stonden in de steden en de populariteit van de daensisten vooral op het platteland groot was. Beide programma's vertoonden overeenkomsten wat het politieke en sociale eisenpakket betrof. Indien de socialistische partij op dat moment onbestaande was geweest, zou de doorbraak van de Christene Volkspartij ongetwijfeld succesvoller verlopen zijn, omdat zij dan als enige alternatieve en democratische partij

Léonce Du Castillon (DAVS)

M. LEONCE DU CATILLON

ook het stedelijk proletariaat voor zich had kunnen winnen. Deze groep was voor de daensistische beweging moeilijker bereikbaar, terwijl de socialistische partij problemen ondervond om door te dringen tot de buitengemeenten, waar de invloed van de pastoor nog zeer groot was. Beide partijen vulden elkaar dus in zeker opzicht aan, maar waren ook rivalen die levensbeschouwelijk gescheiden waren door de kloof tussen katholicisme en atheïsme. De Christene Volkspartij zou dit fundamentele verschil aanhalen als dé reden waarom een permanente samenwerking onmogelijk was, maar sloot een tijdelijke samenwerking rond bepaalde gemeenschappelijke thema's niet uit. Bij diverse verkiezingen werden kartels gesloten met socialisten en/of liberalen omdat het meerderheidsprincipe van het kiesstelsel dit aan de kleinere partijen opdroeg. De bedoeling was om met vereende krachten te strijden voor algemeen stemrecht en evenredige vertegenwoordiging en de bestaande katholieke meerderheid te doorbreken. Deze tijdelijke engagementen hadden echter weer een nefaste invloed op de partij, zowel op de leiding als op de achterban. Door deze verkiezingsovereenkomsten kreeg de Christene Volkspartij immers een linkse signatuur. De partij die aanvankelijk was opgericht als alternatief om de arbeidersmassa weg te houden van het goddeloze socialisme, werkte nu samen met de rode partij. Een tweede lading gelovige kiezers kon deze evolutie niet in overeenstemming brengen met hun principes en keerde terug naar de katholieke beweging.

Het smeden van kartels zorgde ook voor groeiende onenigheid in de partijtop. De belangrijkste daensistische voortrekkers vulden elkaar niet altijd op de gewenste manier aan. Hiervoor waren de verschillen in aanpak en karakter te groot. Adolf Daens was getormenteerd en ontgoocheld en speelde het spel radicaal en vaak emotioneel. Hij wees duidelijk op de ideologische verschilpunten tussen de socialisten en de christen-democraten, waarbij het geloof een onoverbrugbare kloof vormde, maar hij wou wel tijdelijk kartels aangaan in het voordeel van de gemeenschappelijke sociale programma-punten. Daens stond met deze mening diametraal tegenover Alois De Backer die eveneens radicaal was in zijn opvattingen en vond dat de Christene Volkspartij zich niet mocht compromitteren met partijen waarvan ze op dieperliggend niveau fundamenteel verschilden. Voor De Backer had de Christene Volkspartij bewust gekozen voor onafhankelijkheid en mocht deze verworvenheid niet

bezoedeld worden door tijdelijke overeenkomsten die enkel tot doel hadden een katholieke meerderheid te breken. Terwijl priester Daens als kamerlid toenadering zocht tot gelijkgestemden, wenste De Backer in zijn carrière als volksvertegenwoordiger nooit de openlijke steun van andere partijen en week hij niet af van zijn principe om als onafhankelijke partij alleen op te treden. De Backer was ondanks zijn standvastigheid diplomatisch in zijn aanpak; twee eigenschappen die andere topfiguren als Daens, Fonteyne en Plancquaert in mindere mate bezaten. Hector Plancquaert was in alles radicaal, hij was uitgesproken Vlaamsgezin en antiklerikaal en verdedigde zijn mening op een onge-zouten en vaak agressieve manier. Plancquaert was voor de Christene Volkspartij een spilfiguur, onder wiens impuls de partij enkele keren een belangrijke wending nam. Hij had altijd een stevige aanhang en werd na de dood van priester Daens door de jongdaensisten als leidersfiguur naar voren geschoven. Toch heeft Plancquaert de partij nooit kunnen vertegenwoordigen als politiek gemandateerde. Hij stelde zich verscheidene keren kandidaat en werd

Priester Florimond Fonteyne (Kortrijk, W-F1.)

tot drie keer toe "bijna verkozen", maar had telkens pech¹⁵. Desondanks nam Plancquaert altijd opnieuw en vaak op een andere plaats deel aan de verkiezingen. Plancquaerts mening over kartelvorming evolueerde naar gelang van zijn eigen ervaringen. Hij ondervond de nadelen van een kartel tot tweemaal toe: eenmaal bij gemeenteraadsverkiezingen in Dendermonde met de liberalen en eenmaal in Kortrijk met de socialisten als partner. Beide keren kwamen de tijdelijke lijstgenoten de gemaakte afspraken niet na, waardoor Plancquaert nooit het beloofde mandaat kon waarnemen. Ontgoocheld over deze verbroken beloften zwoer Plancquaert ieder kartel af. Hij duldde niet langer dat partijgenoten wel heil zochten in een verkiezingskartel. Hierdoor kwam het tussen hem en Pieter Daens in 1907 tot een openlijk conflict, omdat Daens in een Aalsters kartel met links geen kwaad zag. Priester Florimond Fonteyne was even radicaal als Plancquaert en hield van diens doortastende aanpak. Fonteyne stond, meer dan priester Daens, onverzoenbaar tegenover de Kerk die hem uitgesloten had. Hij was een begaafd redenaar en schreef - net als Plancquaert - met een scherpe pen, maar had weinig oog voor de plaatselijke politieke traditie en was niet diplomatisch. Hij probeerde een politieke carrière, na zijn pastorale ambtsbeëindiging in West-Vlaanderen, achtereenvolgens in

Antwerpen, Gent en Brussel, maar slaagde er nergens in door te breken. Fonteynes koers was radicaal travaillistisch. In sommige streken stond hij soms dichter bij de socialistische partij dan bij de eigen christen-democratische strekking. In Antwerpen werd de gematigde Vlaamsch Christene Volksbond, onder leiding van Hector Lebon, door de komst van Fonteyne in 1900 ontworpen¹⁶. Antwerpse kopstukken als Emiel Schiltz en Alfons Hellings verlieten door zijn toedoen de partij en keerden terug naar de katholieke Meeting Partij¹⁷. Fonteyne probeerde niet alleen de partij van richting te doen veranderen, maar wou ook het kiespubliek van de partij veranderen; hij verlegde de aandacht van de plattelandsarbeiders naar het stedelijke proletariaat. Toen Fonteyne in 1904 vertrok, was de daensistische beweging in Antwerpen volledig het noorden kwijt, in 1905 was ze totaal verdwenen. Ook in Brussel was Fonteyne niet de aangevoerde figuur om de scherpe tegenstellingen tussen radicale en gematigde christen-democraten te verzachten. Slechts op eigen bodem kende Fonteyne succes. Van 1911 tot 1914 voerde hij constructief actie voor de partij in Brugge. De ongezoeten meningen van Fonteyne en Plancquaert kwamen voor de twijfelende Daens niet altijd even gelegen.

Schadelijke invloeden en grote verliezen

De verdeelde houding van de daensistische voorvaders tegenover een kartel met links en hun verschillen in aanpak waren nadelig voor de eenheid van de partij. Daarbij kwam nog dat de partij zich kwetsbaar had opgesteld door een door de Belgische bisschoppen veroordeelde priester tot voorzitter te kiezen. Het persoonlijke drama van Daens en Fonteyne kreeg in 1905 een nieuwe wending. Op 27 februari 1905 werd de aartsbisschop op de hoogte gebracht dat de paus de ongehoorzame priesters Fonteyne en Daens onomwonden veroordeelde¹⁸. Hierop beslisten de Belgische bisschoppen dat de veroordeling door de Heilige Stoel aan de gelovigen moest worden meegedeeld via de pers en de kansel. Voor de partij en beide priesters was deze beslissing uiteraard zeer schadelijk. De partij werd niet alleen publiekelijk in het ongelijk gesteld door haar binding met de priesters, maar er werd ook duidelijk gesteld dat ze niet langer aanspraak kon maken op de pauselijke wereldbrief *Rerum Novarum*. Deze encycliek was nochtans een fundamentele bouwsteen van haar programma én een argument naar de gelovige kiezer toe. De veroorde-

Titelblad van de brochure "Handwijzer voor de Vlaamsche Kiezer" geschreven door Aloïs De Backer, uitgave van 1913 (DAVS)

HANDWIJZER

VOOR DE

VLAAMSCH KIEZER

DOOR

A. DE BACKER

In een Volvortegenwoordiger voor t Arrondissement AALST

VIJFDE UITGAVE

GEDENKENIS VAN DEN VOLKSPRIESTER DAENS

Het Praalgraf onthuldigd, 13 September 1908. ♦ Onthuldiging van het Borsbeeld van Priester Daens

DUIZENDEN MENSCHEN VOOR HET HUIS VAN DEN VOLKSVRIEND

Huldiging van het grafmonument van Adolf Daens, Aalst, 1908 (DAVS)

ling en het verbod zich te beroepen op *Rerum Novarum* betekende zowel een uitdunning aan de basis als aan de top.

Aalstenaar Petrus Van Schuylenbergh trok zich terug omdat de uitgesproken ongehoorzaamheid van Daens tegenover de Kerk niet strookte met zijn christelijke opvattingen. Hij zocht opnieuw aansluiting bij de katholieken in Aalst en maakte zich verdienstelijk als organisator van de christelijke vakvereniging. Ook Jan Baptist Van Langenhaeke uit Appelsterre en Hilaire Van de Velde uit Aspelare konden volgens hun geloofsovertuiging niet meer aangesloten blijven bij de Christene Volkspartij. Antwerpenaar Hector Lebon, die toch al moeite had met de radicale tendens van de partij, keerde na de pauselijke uitspraak terug naar de Meeting Partij. De daensistische partij ging in Antwerpen definitief verloren. De twijfel die onder de gelovigen aan de top heerste, woedde ook aan de basis. Niet alleen de veroordeling van hogerhand werkte nadelig op het kiezerspubliek, maar ook de dagelijkse en vaak brutale intimidaties door de lagere geestelijkheid. Door de terechtwijzing van het hoogste kerkelijke gezag waren alle remmen weggenomen. Er werd van de christelijke kiezer moed en volharding gevraagd om de Christene Volkspartij trouw te blijven. De droevige ruzies en scheldpartijen tussen daensisten en katholieken - van beide kanten op laag niveau - namen pas af na de dood van priester Daens.

In het eerste decennium van de twintigste eeuw verloor de Christene Volkspartij veel van haar belangrijke figuren. Het begon in 1904 met de uitsluiting van Léonce Du Castillon, omwille van een partijruzie. Du Castillon leefde van zijn journalistieke pen en had door zijn politieke overtuiging problemen om zijn gezin te onderhouden. In 1900 werd hij op vraag van hoofdredacteur Julius Hoste redactioneel medewerker van de liberale krant de

Vlaamsche Gazet. Du Castillon schreef er niet over politiek maar over de Vlaamse cultuur. In 1902 werd hij benaderd door de socialistische krant *Le Peuple*. Ondanks de tijdelijke samenwerking van de daensisten met liberalen of socialisten in verkiezingstijd en ondanks gemeenschappelijke streefdoelen zinde het redacteurschap van Du Castillon bij andere partijbladen sommige christen-democraten niet. Hierdoor leefde hij al geruime tijd op gespannen voet met Aloïs De Backer, Adolf Daens, Prosper De Pelsmaecker en Frans Lambrecht¹⁹. In 1903 aanvaardde hij, naar eigen zeggen om den brode, een plaats als redacteur bij een socialistisch blad. Du Castillon beweerde dat hij aan Adolf Daens toestemming gevraagd én gekregen had. Desondanks werd hij door zijn vriend en streekgenoot Plancquaert van verraad beschuldigd²⁰. Op 6 maart 1904 werd hij op een partijcongres officieel uit de partij gesloten. De uitsluiting van Du Castillon was voor de partij een verlies, nog verergerd door het feit dat de partijruzie zich openlijk voor de buitenwereld afspeelde. Het conflict werd in diverse bladen op bitse toon door de betrokkenen uitgevochten. Het jaar van de uitsluiting kwam Du Castillon in Dendermonde zelfs op als onafhankelijke Vlaams-christen-democraat met een eigen lijst. Plancquaert vertegenwoordigde er gelijktijdig de lijst van de Christene Volkspartij. Geen van beiden haalde voldoende stemmen om verkozen te worden.

Dit openlijke conflict dat onvermijdelijk een schadelijke invloed op het imago van de partij had, was helaas geen eenmalige gebeurtenis. De Christene Volkspartij werd verschillende keren aangevallen door gewezen partijgenoten of door leden die de partij wel nooit zouden verlaten; maar die hun interne kritiek openlijk via de pers uitten. Deze nestbevuiling kon de Christene Volkspartij nochtans best missen, omdat ze reeds meer dan haar deel aan kritiek kreeg in andere partijbladen.

Enkele maanden na de uitsluiting van Du Castillon verloor de partij nog een belangrijk kopstuk. Op 25 mei 1904 overleed Aloïs De Backer, de man die op de meeste waardering kon rekenen vanwege de andere partijen in het parlement. Gedurende zijn hele parlementaire carrière liet hij zich nooit verleiden tot samenwerking met een andere partij en week hij niet af van zijn principe om uitsluitend Nederlands te spreken in de kamer. De Backer werd in het parlement vervangen door Pieter Daens, die de prestaties van De Backer als volksvertegenwoordiger nooit zou kunnen evenaren.

Albert Van den Bruele met twee dochters (DAVS)

Ook in zijn eigen gemeente Denderhoutem, waar hij de drijvende kracht was achter de sociale organisaties, had De Backer veel verwezenlijkt. Zijn overlijden betekende een opmerkelijk verlies voor de daensistische beweging.

In 1905 stapten de medestichters Van Schuylenbergh, Van Langenhaeke en Van de Velde op omwille van de pauselijke veroordeling. Hun vertrek was een zware morele opdoffer. Van Schuylenbergh en Van de Velde hadden zich beiden actief ingezet voor de erkenning en de oprichting van beroepsverenigingen. Voor de toekomst van de christen-democratische vakbonden in Aalst en omstreken waren ze beiden een wezenlijk verlies. Het vertrek van Van Langenhaeke kwam psychologisch ongunstig omdat hij de geestelijke vader was van de roelanders. Maar Van Langenhaeke leefde reeds enkele jaren in onvrede met de partij, zodat zijn terugtrekking niet onverwacht kwam.

Op 29 oktober 1906 overleed Frans Lambrecht, de volkse smid uit Outer, de rechterhand van priester Daens²¹. Lambrecht zag geen nadelen in tijdelijke samenwerkingen met andere partijen om de vooropgestelde doelen te bereiken. Smid Lambrecht was een populaire partijfiguur, die samen met priester Daens in heel Vlaanderen meetings gaf. Hij was voor de Christene Volkspartij belangrijk omwille van zijn pragmatisme en zijn sterke persoonlijkheid, twee positieve eigenschappen die voor de leiding broodnodig waren. Het voornaamste actieterrein van Lambrecht was Brussel, waar hij de kandidatuur van A. Daens in 1900 en 1902 vastberaden had voorbereid. Hij lag mee aan de basis en de uitbouw van de vakvereniging in het Brusselse. Met de dood van Lambrecht verloor de partij een bindfiguur tussen de verschillende strekkingen, een populaire voorman voor de buitenwereld en een harde werkracht achter de beroepsverenigingen. Priester Daens verloor zijn trouwste medewerker.

Acht maanden later stierf priester Daens, op 14 juni 1907. Hij was al geruime tijd ziek en had reeds eerder een hartaanval gekregen. In het licht van zijn nakende dood voelde hij de behoefte om zich te verzoenen met zijn geestelijke overheid, wat hij ook officieel deed. De Kerk wou priester Daens alleen maar terug in haar schoot opnemen wanneer hij schriftelijk zijn vraag tot vergiffenis bevestigde en zich officieel distantiëerde van de partij. Het feit dat Daens hierop inging, werd door de partij geïnterpreteerd als een verloochening. Op 3 februari 1907 vroeg hij aan de Christene Volkspartij om

hem niet meer te herkiezen als voorzitter of erevoorzitter. Op het volgende partijcongres van 17 februari liet de partij via een formele brief aan Daens weten dat van hem een duidelijke stellingname verlangd werd²². Daens reageerde niet op deze brief, maar het lijdt geen twijfel dat hij hier geestelijk onder gebukt ging. De partij stond op het punt haar boegbeeld te verliezen.

Waarom priester Daens op het nippertje heil zocht in een terugkeer naar de Kerk, is hier niet aan de orde. De weerslag van zijn beslissing op de partij is van groter belang. Officieel werd priester Daens als lid van de partij geschrapt. Het moet voor het gelovige kiezerspubliek op zijn zachtst gezegd een verwarrende aangelegenheid geweest zijn. De verdwaalde en verloren zoon keerde terug naar huis, werd daar weliswaar niet feestelijk onthaald, maar door zijn terugkeer voelden anderen zich verraden. De felle toon die ooit gebruikt werd om priester Daens tegen de conservatieven te verdedigen, keerde zich plots tegen hem. Het was in de pers al vaker voorgekomen... De ontgoocheling in zijn houding overleefde priester Daens echter niet lang. Vermoedelijk werd ingezien dat de schimpscheuten aan het adres van Daens nadelig en verwarrend waren voor de achterban. Zijn daad werd, na verloop van enige tijd, genuanceerder bekeken en begrepen. Op 13 september 1908 werd een grafmonument voor priester Daens onthuld, gelijktijdig met een bronzen borstbeeld dat ontworpen was door Pieter-Jan Braecke. Zijn persoon werd levendig gehouden in Daensherdenkingen en door het citeren en publiceren van zijn uitspraken en geschriften. In de bladen zou zijn naam nog vele jaren aangehaald worden als stichtend voorbeeld.

Vitten om kleinigheden en de komst van de jong-daensisten

Het verlies en de leegloop van daensistische leiders deed de partij geen goed en na de dood van priester Daens namen de interne strubbelingen toe, met als protagonisten Hector Plancquaert en Pieter Daens. Pieter Daens zetelde in het parlement na het overlijden van De Backer tot aan zijn eigen dood op 26 maart 1918. Tussen 1906 en 1912 was hij de enige daensistische voorman in de kamer, maar hij was geen volksvertegenwoordiger benoemd omwille van zijn diplomatische, retorische of organisatorische talenten²³. Pieter Daens bleef in de schaduw staan van zijn broer en was vooral bekend dankzij zijn populaire weekbladen *De Werkman* en *Het Land van Aelst*. Na de dood van Adolf Daens pro-

beerde Pieter diens leidende rol over te nemen, waar hij nooit echt in slaagde, evenmin als hij het elan van De Backer in het parlement wist over te nemen. Pieter Daens was in de kamer absoluut geen krachtige figuur; zijn redevoeringen werden nauwelijks beluisterd omdat ze vaak langdradig waren en doorspekt van ludieke en volkse voorbeelden die bij andere volksvertegenwoordigers veeleer ergernis opwekten. Net zoals De Backer opteerde Pieter Daens ervoor altijd Nederlands te spreken in de kamer, maar terwijl De Backer door zijn consequentie respect afdwong, haakten de parlementairen bij Daens af. Waarschijnlijk was de opdracht te zwaar voor hem, hoewel hij zich met verboten inzet en een onbreekbaar moreel van zijn taak bleef kwijten. Pieter Daens vertegenwoordigde de Christene Volkspartij in de kamer echter niet altijd zoals de partijleiding dit wenste. Figuren als Hector Plancquaert en Florimond Fonteyne slaagden erin hun radicale standpunten door het partijcongres te laten goedkeuren door hun overredingskracht en bepaalden zo de partijlijn. Pieter Daens durfde in de kamer echter van de genomen partijbeslissingen afwijken omdat ze niet in overeenstemming waren met zijn eigen mening. Dit leidde tot hoog oplopende ruzies. P. Daens en Plancquaert kwamen twee maal zeer scherp tegenover elkaar te staan.

In 1907 negeerde Pieter Daens het opgelegde verbod van Plancquaert om kartels aan te gaan met links. Daens, die in tegenstelling tot Plancquaert geen nare ervaringen had met kartels, vond dat hij hierover zelf kon beslissen. Door dit incident werd de partij in twee vleugels verdeeld: een plancquaertistische en een daensistische. Plancquaert nam officieel afstand van de partij en kondigde aan dat hij zijn politieke carrière stopzette. De verdeling van de partij betekende haar ondergang, vooral omdat die twee aparte groepen niet beschikten over een stevige structuur. Naast de opsplitsing van een zo kleine partij als de Christene Volkspartij in twee vleugels, het plancquaertisme en het daensisme, profileerde ook het fonteynisme zich als een eigen strekking. Hoe meer de partij verdeeld werd door interne conflicten, hoe meer de verschillende daensistische kernen op zichzelf gingen werken en hoe minder ze zich om een centrale partijleiding bekommerden. In deze periode verloor de daensistische beweging daardoor verscheidene kernen. Het leek erop dat de partij de dood van priester Daens niet lang zou overleven.

In deze fase trad een nieuwe politieke generatie op de voorgrond: de "jong-daensisten", met o.a. Albert

Van den Bruele, afkomstig uit Denderhoutem en schoonzoon van Pieter Daens; Victor Bocqué uit Aalst; Juul Demarrez werkzaam in Borgloon en Remi Vanderschelden actief in het Kortrijkse. Deze nieuwe generatie streefde naar interne vernieuwing en naar verruiming van de partij-idealen. Ze uitte onverbloemd kritiek op de verstoorde partijwerking en wendde haar invloed aan om te werken aan een Vlaamse christen-democratische partij die opkwam in heel Vlaanderen²⁴. Historicus Reinoud D'Hacse stelde: *"Als reactie op het beleid van de vermoede en op parlementair vlak machteloze P. Daens, vormde zich onder leiding van A. Van den Bruele geleidelijk een groep jonge turken, 'de jonge daensisten', die zich vanaf 1912 in een 'arrondissementsbond' zouden organiseren"*²⁵. Deze "jonge turken" waren de partijtwisten grondig beu. Albert Van den Bruele, de drijfveer achter de vernieuwende beweging, schreef in september 1909 naar Vanderschelden over zijn ontgoocheling in de Christene Volkspartij. Nadat hij de partij 17 jaar op de voet gevolgd had, was hij tot de conclusie gekomen dat ze niet essentieel verschilde van andere partijen. Sinds de dood van De Backer waren immers voluit conflicten losgebarsten en was de partij verdeeld in verschillende stromingen. Er heerste verdeeldheid tussen West- en Oost-Vlaanderen, tussen Brugge en Aalst, tussen Plancquaert en Daens, tussen Daens en Fonteyne... De leden van de jonge generatie slaagden erin elkaar over de twisten heen de hand te reiken, maar voor de ouderen leek dit onmogelijk. Van den Bruele was ontmoedigd: *"andere partijen raken vooruit; richten congressen in en referendums, maar de Christene Volkspartij doet niets dan vitten om kleinigheden. Wat is er gedaan sinds de dood van De Backer; welke sociale punten werden verdedigd; wat is 'ons' programma. Iedereen heeft er een andere mening over (...) De democraten zijn aan het verdwijnen omdat ze niet overeenkomen"*²⁶. Deze jongeren werden aangetrokken door de sociale beweging en de radicaliteit van Plancquaert. Het feit dat Plancquaert hevig Vlaamsgezind was, wakkerde hun bewondering nog meer aan. De jong-daensisten besloten om Plancquaert als nieuwe leider te installeren, uitgerend nadat die zich had teruggetrokken naar aanleiding van het incident met Pieter Daens. Op initiatief van Van den Bruele werden partijcongressen ingericht, om Plancquaert opnieuw te enthousiasmeren, maar Plancquaert bleef weg. De ontgoocheling bij de jong-daensisten was groot; Plancquaert

kwam niet opdagen, Pieter Daens was te oud en Fonteyne wilde niet meewerken. Van den Bruele kondigde zijn ultimatum aan: zolang er geen nieuw verbond kwam tussen de drie oude voormannen trok hij zich terug uit de politiek²⁷. Na een aantal pogingen van de jong-daensisten hervatte Plancquaert eind 1909 toch zijn politieke carrière en bepaalde hij opnieuw de partijkoers.

De inzet van deze jonge groep zou de partij nieuw leven inblazen, niet alleen in Oost-Vlaanderen, maar ook in West-Vlaanderen. In het Kortrijkse nam de dynamische Vanderschelden de leiding op zich. De terugkeer van priester Fonteyne bezorgde Brugge, waar de partij in een impasse geraakt was, de noodzakelijke energie. Uitgerekend op het moment van de heropflakking vond er een nieuw incident plaats tussen Pieter Daens en Hector Plancquaert. Aanleiding was het wetsontwerp Schollaert dat in 1911 in het parlement behandeld werd. In het voorafgaande partijcongres werd door de meerderheid beslist dat de Christene Volkspartij, bij monde van Pieter Daens, tegen het ontwerp zou stemmen indien er geen rekening gehouden werd met hun amendementen over de bezoldiging van de leerkrachten. Het wetsontwerp Schollaert stond in feite dicht bij het standpunt van de Christene Volkspartij, maar aangezien de katholieken in het parlement over een nipte meerderheid beschikten, zag de oppositie hierin een buitenkans om de katholieke hegemonie te breken door tegen het ontwerp te stemmen. De meeste christen-democraten vonden het dus belangrijker om de katholieke regering ten val te brengen, dan om een wetsvoorstel te aanvaarden dat in de lijn lag van hun programma. Pieter Daens was het hiermee niet eens, handelde eigengereid en niet naar de partij die hij vertegenwoordigde, en stemde vóór het ontwerp. Hij kreeg veel positieve reacties en dankbetuigingen²⁸, voornamelijk van onderwijzers, maar in de ogen van de vernieuwde partijleiding had hij een zware fout begaan. Er dreigde een nieuwe afscheuring. De Bruggeling Camiel Moeyaert keurde P. Daens openlijk af in *Het Recht*: "Als wij dat overdenken, dan betreuren we dubbel, dat de christen demokraat die in de Kamers zit, P. Daens bij name, door zijne onbehendige, hoogst ongelukkige tusschenkomst in de bespreking, enkel een uitslag bekomen heeft: de ontredde onzer partij"²⁹. Op het volgende partijcongres viel Hector Plancquaert zeer scherp uit en opnieuw bleek dat Plancquaert de partijlijn bepaalde en niet Pieter Daens, die de partij in de kamer vertegenwoordigde. Daens werd gedwongen zijn fout te

erkennen, waarna de jong-daensisten opnieuw alles in het werk stelden om Pieter Daens en Hector Plancquaert met elkaar te verzoenen³⁰.

Een nieuwe wind...

De herleving van de partij onder leiding van de vooruitstrevende jong-daensisten en Hector Plancquaert gaf aan de beweging - na dat problematische eerste decennium van de twintigste eeuw - opnieuw punch. Toch werden de vooropgestelde verwachtingen niet ingelost.

Met Fonteyne speelde Brugge opnieuw mee in de daensistische beweging. In de periode tussen 1911 en 1914 boekten de daensisten grote vooruitgang, al verzorgden ze niet echt de band met de rest van de beweging. De Bruggelingen bleven hun vroegere isolement koesteren. Evenmin werd er een netwerk uitgebouwd van sociale organisaties. De afdeling was van oordeel dat de inrichting van een vakbond en een ziekenbond onafhankelijk van een politieke partij moest gebeuren³¹. Met de verkiezingen van 1912 kon de partij Fonteyne als tweede daensistische volksvertegenwoordiger naar het parlement sturen. Fonteyne kon de verwachtingen echter niet inlossen. Zijn radicalisme liet het in het parlement afweten en hij bekommerde zich niet om een eensgezind partijstandpunt³². Zijn Vlaamse houding, waar na de Eerste Wereldoorlog niets meer van over zou blijven, begon vermoedelijk in deze periode te tanen.

Buiten Oost- en West-Vlaanderen was het moeilijk om tot een hernieuwing te komen. In Antwerpen waren alle christen-democratische elementen opgeslorpt in de katholieke Meeting Partij. In het arrondissement Brussel was de eensgezindheid binnen de partij al geruime tijd zoek. De daensistische beweging was er opgesplitst in twee vleugels: een gematigde onder leiding van de Brusselse advocaat Marcel Feye en een radicale onder leiding van vakbondsman Pol Verraes. Ondanks de actieve bemid-

Hector Plancquaert (Kortrijk, W-Fl.)

ADVOKAAT HECTOR PLANCQUAERT

Eerste Kandidaat der Kristene Volkspartij

voor de Kamervoorverkiezingen van 22 Mei 1910

TE KORTRIJK

delingspogingen van zowel Plancquaert, Daens als Van den Bruele dienden beide groepen voor de verkiezingen van 1912 afzonderlijke lijsten in.

Omdat de partij verdeeld bleef in autonoom werkende kernen en afzonderlijke strekkingen, zette Remi Vanderschelden alles op het spel om opnieuw een sterk functionerend partijorgaan op te richten, zoals de vroegere middenraad dat geweest was. In deze nieuwe raad zou elk arrondissement, zelfs het kleinste gehucht waar christen-democraten aanwezig waren, vertegenwoordigd worden. Volgens hem was de interne zwakheid van de Christene Volkspartij er de oorzaak van dat de partij door de andere politieke groeperingen onder de voet werd gelopen. Het imago van de daensistische partij was er een van onenigheid³³. Tijdens de eerste bijeenkomst van de middenraad beslisten de aanwezige arrondissementen Aalst, Brugge, Kortrijk, Gent, Oudenaarde en Tongeren elke drie maanden de stand van zaken te evalueren. De middenraad was ook bevoegd om op te treden in interne geschillen zoals bijvoorbeeld in Brussel. De nieuwe partijstructuur kwam de partij ten goede en vanaf midden 1913 werd een eensgezindheid bereikt die gedurende jaren afwezig was geweest. Er werd geprobeerd om afgescheurde kernen opnieuw bij de nationale werking te betrekken. Alleen Fonteyne en Brugge voldeden niet aan de verwachtingen; de Brugse arrondissementsbond vond het vaak niet nodig om een afvaardiging te sturen naar het middencomité, terwijl Fonteyne zich niet inzette voor de algemene reorganisatie en in het parlement onvoldoende samenwerkte met P. Daens. Vanderschelden probeerde de relatie met Brugge terug op te krikken. Hij uitte, in naam van de middenraad, zijn verwondering over de afwezigheid van het arrondissement Brugge op de vergaderingen, en in het bijzonder over de afwezigheid van

Fonteyne, die de partij toch in de kamer vertegenwoordigde. De middenraad vroeg zich ook af waarom het Brugse christen-democratische weekblad *De Volkseeuw* geen verslag bracht van haar besprekingen. Brugge voelde zich echter in de steek gelaten door de partij. De afdeling stond alleen met haar opvatting dat de politieke partij zich niet moest inlaten met het inrichten van sociale organisaties en ze was misnoegd over het gebrek aan financiële steun van het overkoepelende partijorgaan. Vanderschelden hield Bruggeling Bernard Minnebo voor dat andere partijen wel vak- en ziekenbonden inrichtten, waardoor hun politieke aanhang groter werd en steviger met de partij verbonden was. Voorts argumenteerde Vanderschelden dat de christen-democraten van Brugge er zelf voor zorgden dat ze materieel en financieel niet geholpen werden doordat ze hun partijwerking strikt voor zichzelf hielden³⁴. De slotzin van een brief van Minnebo aan Vanderschelden waarin deze eerste verklaart waarom Brugge afwezig was op een middenraad die nochtans plaatsvond in Brugge, illustreert duidelijk de gespannen verhouding: "de mensen die deze vergadering bijwonen, wanen zich de grote werkers..."³⁵. Omwille van Fonteynes onvoorspelbare houding besliste de partijleiding dat bij de verkiezingen van mei 1914 alles op de kandidatuur van Plancquaert gezet moest worden. Voor Plancquaert zou een politiek mandaat de bekroning betekenen van zijn jarenlange inzet, terwijl hij voor de partij belangrijk was als eenheidsfiguur. Het opzet lukte niet. De oude P. Daens werd herkozen, Plancquaert op het nippertje weer niet. De vernieuwde beweging behaalde in de verkiezingen van 1914 over het algemeen betere resultaten, maar de Eerste Wereldoorlog zou de opwaartse tendens abrupt afbreken.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de politieke ontwikkeling van de daensistische beweging stopgezet. Het partijorgaan bij uitstek, het middencomité, viel uiteen, maar ook de afzonderlijke kernen bleken niet sterk genoeg om de oorlog te trotseren. Op het einde van 1918 waren heel wat daensistische kernen verbrokken en dienden ze heropgestart te worden, wat niet overal mogelijk was of lukte. De daensistische groeperingen verdwenen niet zomaar tijdens de oorlogsjaren. De partij evolueerde opnieuw in twee richtingen: enerzijds was er de strekking die de Vlaamse belangen vooropstelde; anderzijds was er de vleugel voor wie de sociale belangen bleven primeren. In de loop van 1917 engageerde Plancquaert zich in activistische krin-

Prent uit *De Gazet van Brussel*, 22 juni 1907, bezoek van de katholieke politicus J. Renkin aan het sterfbed van A. Daens (DAVS)

gen. Zijn voorbeeld zou veel jong-daensisten inspireren tot een gelijkaardige overstap. In Aalst formuleerden de jong-daensisten een voorstel om met de Christene Volkspartij officieel aan te sluiten bij de activistische organisatie. P. Daens weigerde deze stap resoluut, zowel voor zichzelf als voor de partij. Als reactie stapten verscheidene jong-daensisten uit de partij om gezamenlijk in het activisme te treden. Victor Bocqué, Sander De Vos, Albert Van den Bruele, Jan De Beul, Ortaire Caudron, Jozef De Brabanter, Louis De Bruyn, Florent Moens en anderen traden op 30 september 1917 als groep toe tot de Aalsterse activistische kring Ontwaakt!³⁶

P. Daens ijverde gedurende de hele oorlog voor en in naam van de Christene Volkspartij. Hij bleef *De Werkman* publiceren en zette zich in voor de volksoontwikkeling tijdens deze moeilijke jaren. Hij organiseerde gelijkaardige projecten als de kosteloze volwasseneneducatie van de jong-daensisten-activisten, gekend onder de naam Volksopbeuring. Het christen-democratische lokaal Volksverheffing was een "verwarmde zaal" waar leden en niet-leden welkom waren voor zelfstudie en het ontlenen van boeken of om gezelschap en warmte te vinden. Pieter Daens was té verknocht aan de Christene Volkspartij, té haatdragend tegenover de Duitse bezetter en té ontgoocheld door het verlies van zijn enige zoon aan het front om een toenadering tot het activisme te overwegen.

Andere daensisten begrepen de drang van Planquaert en de jong-daensisten om actief deel te nemen aan de strijd voor een zelfstandig Vlaanderen, maar sloten zelf niet aan bij het activisme. Jan De Neve sympathiseerde met het activisme, maar bleef tijdens de oorlog als daensist verder werken voor de ziekenbond van de Christene Volkspartij. Remi Vanderschelden werd ondanks zijn Vlaamse gevoelens evenmin activist en profileerde zich na de oorlog als de spilfiguur van de Christene Volkspartij in West-Vlaanderen.

De jonge daensistische generatie, die met haar Vlaamse idealen heil zocht in het activisme, zou in de tussenoorlogse geschiedenis van de daensistische beweging nog een belangrijke rol spelen. Praktisch alle daensisten die zich achter het activisme hadden geschaard, zagen na de Eerste Wereldoorlog in de Frontpartij een gepast alternatief om hun Vlaamse strijd verder te zetten. Deze generatie zou de samensmelting van de oude Christene Volkspartij met de nieuwe Vlaams-nationalistische beweging aanmoedigen.

Uit alles blijkt dat de partij in de eerste fase te veel leed onder een zwakke structuur. Hoofdeden vormden de niet aflatende interne conflicten die meestal veroorzaakt werden door druk van buitenaf. De turbulente relatie van priester Daens met zijn kerkelijke oversten was bepalend voor de evolutie van de partij, maar ook het verlies van zoveel medewerkers, hetzij door overlijden, hetzij door meningsverschillen, was zeer nadelig. De uitbouw van de partij en van een eigen partijorganisatie werd aanhoudend bemoeilijkt door de houding van de andere partijen tegenover de Christene Volkspartij. De katholieke beweging en haar kerkelijke instellingen zouden de eerste fase van het daensisme tot aan de Eerste Wereldoorlog kenmerken door hun destructieve politiek. Ook de socialistische partij, met wie veelvuldig tijdelijke kartels waren gevormd, had een negatieve zijde voor de Christene Volkspartij.

Binnen de politieke - vaak machteloze of afwezige - structuur groeide hier en daar een sociale organisatie. Het is niet verwonderlijk dat deze sociale organisaties vaak volledig onafhankelijk functioneerden, zonder ondersteuning van een overkoepelend partijorganisme. De sociale organisaties die in de volgende hoofdstukken aan bod komen, ontstonden wel in de schoot van de Christene Volkspartij, maar niet altijd door toedoen van die partij.

¹ Zie bibliografie.

² K. Van Isacker, "Het daensisme", p. 13.

³ Fr.-J. Verdoodt, "Het daensisme als onderdeel van ons collectief geheugen". In: "Hersens op z'n Vlaams", pp. 46-48.

⁴ De roelanders waren Vlaamsgezinde, christelijke en antisocialistische intellectuelen en middenstanders uit Appelterre, Aspelare, Denderhoutem, Denderleeuw, Ninove en Outer. Zij verzamelden zich rond hun leermeester, de herenboer Jan Baptist Van Langenhaeke. Tot de groep roelanders behoorden Aloïs De Backer, Prosper De Pelsmaecker, Victor Soens, Frans Sterck, Hector Van den Eynde, Hilaire Van de Velde en Edmond en J.B. Van Langenhaeke.

⁵ DAYS, programma der Christene Volkspartij, getekend door priester Daens.

⁶ De bloeiende jaren van de Christene Volkspartij waren de periodes tussen 1897 en 1904, tussen 1908 en 1911 en tussen 1912 en 1914.

⁷ Fr.-J. Verdoodt, "Omtrent de daensisten. Achtergronden en wortels van de mythevorming", pp. 15-19.

- ⁸ Fr.-J. Verdoodt, "De zaak Daens" en "Kerk en christen-democratie. De katholieke kerk tegenover de christen-democratie in België, inzonderheid tegenover de door haar als dissident beschouwde priester Adolf Duens en diens medestanders."
- ⁹ H. Landuyt, "De evolutie van de daensistische beweging 1893-1923. De afwikkeling." In: R. D'Haese, "De daensistische beweging", pp. 42-46.
- ¹⁰ Fr.-J. Verdoodt, "De zaak Daens", pp. 153-164.
- ¹¹ id., p. 163.
- ¹² id., p. 154.
- ¹³ id., p. 186.
- ¹⁴ Priester Daens zou zich in het voorjaar van 1907 verzoenen met de kerk en zich terugtrekken uit de politiek. Hij deed dit in het licht van zijn nakende dood, na een eerste hartaanval. Zijn terugkeer naar de kerk werd op dat moment door de partij niet aanvaard.
- ¹⁵ Fr.-J. Verdoodt, "Hector Plancquaert, van cultuur-bewuste naar sociaal-politiek agerende vlaamsgezindheid".
- ¹⁶ Fonteyne frequeenteerde in die periode het Antwerpse arbeidersmilieu, waar hij zich radicaal voor inzette. Hij bracht verandering bij de gematigde Antwerpse daensisten, o.l.v. Hector Lebon, die tot dan toe een goede verstandhouding probeerden te behouden met de katholieke Meetingpartij. Fonteyne dreef de christen-democraten te Antwerpen in een andere richting, een meer onafhankelijke en travaillistische. Daarbij verschoof hij de aandacht van de kleine burgerij, waar de Christene Volkspartij veel kiezers onder had, naar de arbeiders van de haven en de diamantindustrie. Fonteyne was uitgesproken sociaalvoelend. Hij steunde en organiseerde stakingen, hij nam deel aan agitatie voor algemeen enkelvoudig stemrecht die door socialist en liberalen georganiseerd werden. Maar hij hield geen rekening met het heersende klimaat en de mogelijkheden die een omgeving hem boden. Zijn "nieuwe aanpak" te Antwerpen was slecht voorbereid en veel te agressief. Wellicht ligt deze onbezonnen aanpak aan de basis van de ondergang van de daensistische partij in het Antwerpse. Fonteyne stond binnen de partij niet alleen met zijn radicaal-travaillistische werkwijze, hoewel ze vaak aanleiding gaf tot conflicten en ruzie.
- ¹⁷ De katholieke Meeting Partij was geen radicaal behoudsgezinde katholieke groepering. De gematigde daensisten in Antwerpen hadden er altijd voor gezorgd dat hun banden met de Meeting Partij nooit vernietigd werden. Zij bleven hopen op en streven naar een mogelijke samenwerking met deze tamelijk progressieve groep katholieken. Alle Antwerpse gematigde christen-democraten keerden uiteindelijk naar de Meeting Partij terug.
- ¹⁸ Fr.-J. Verdoodt, "De zaak Daens", pp. 206-209.
- ¹⁹ Fr.-J. Verdoodt, "Hector Plancquaert, de Daensistische beweging en het Plancquaertisme".
- ²⁰ K. Van Isacker, "Het daensisme", p. 120.
- ²¹ Fr. Van Campenhout, "Lexicon van de daensistische beweging".
- ²² Fr.-J. Verdoodt, "De zaak Daens", pp. 211-214.
- ²³ In 1904 volgde Pieter Daens De Backer op. Tot 1906 zat hij in de kamer in het gezelschap van zijn broer Adolf. Vanaf 1912 zetelde ook Fonteyne in de kamer van volksvertegenwoordiging.
- ²⁴ R. D'Haese, "De daensistische beweging", pp. 60-67.
- ²⁵ id., p. 61.
- ²⁶ ADVN, fonds De Deken, brief van Van den Bruele aan Vanderschelden, 16 september 1909.
- ²⁷ id.
- ²⁸ DAVS, fonds Delafortrie, briefwisseling Pieter Daens.
- ²⁹ Het Recht, 11 juni 1911.
- ³⁰ R. D'Haese, "De daensistische beweging", p. 61.
- ³¹ ADVN, fonds De Deken, brief van Vanderschelden aan Minnebo, 5 juli 1914.
- ³² K. Van Isacker, "Het daensisme", p. 167.
- ³³ ADVN, fonds De Deken, brief van Vanderschelden aan Minnebo, 5 juli 1914.
- ³⁴ id.
- ³⁵ ADVN, fonds De Deken, brief van Minnebo aan Vanderschelden, 29 juni 1914.
- ³⁶ R. D'Haese, "De overgang van het daensisme naar het Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalsl 1914-1923", pp. 140-150.

EEN WILDGROEI VAN DAENSISTISCHE ZIEKENBONDEN

Maatschappijen van onderlinge bijstand in naam van de Christene Volkspartij

Toen de Christene Volkspartij op het einde van 1897 haar krediet verloor bij de Belgische Volksbond, kwam dit voornamelijk omdat de partij zich profileerde als een autonome partijorganisatie. Onder impuls van Plancquaert streefde de nieuwe onafhankelijke Vlaamse Christene Volkspartij naar erkenning in politieke kringen. Van de conservatieve katholieken, maar ook van de meer progressieve Belgische Volksbond kreeg ze die alvast niet. De christen-democraten wensten deze erkenning omdat zij een eigen programma voorstonden én omdat zij zich konden beroepen op een netwerk van sociale organisaties die groeiden in de schoot van de partij. De daensistische beweging stimuleerde daadwerkelijk de oprichting van maatschappijen van onderlinge bijstand, van vakverenigingen en van samenwerkende maatschappijen. Deze sociale organisaties waren partijgebonden instellingen, maar het is niet zo dat de partij in haar eerste jaren een coördinerende rol speelde. Zowel ziekenfondsen, vakbonden als coöperaties ontstonden onder persoonlijke impuls van daensistische kopstukken of plaatsgebonden personaliteiten. Pas na enkele jaren toonde de partij doelbewust interesse in deze organisaties en stelden enkele voormannen zich volledig ter beschikking voor de uitbouw ervan. Tegen het einde van het eerste decennium waren enkele instellingen gecreëerd die een overkoepelende functie pretendeerden te hebben en waar de politieke leiding met welbehagen naar keek.

Het ontstaan van de eerste daensistische ziekenbonden

De oprichting van de eerste daensistische maatschappijen van onderlinge bijstand werd niet gestructureerd vanuit de partij; ze ontstonden spontaan naar gelang van de inzet van lokale christen-democraten. De ontstaansgeschiedenis van de daensistische ziekenfondsen is bijgevolg grillig en moeilijk volgbaar. Omwille van dit spontane karakter waren slechts weinig fondsen stevig onderbouwd. Heel wat bonden werden opgericht na een succesvolle meeting of na een enthousiasmerende

vergadering waarop toekomstige bestuursleden zich engageerden voor een medewerking op vrijwillige basis. Jammer genoeg verdwenen veel bonden kort na de bestuursverkiezing en het opstellen van de statuten. De redenen hiervan waren van velerlei aard. Vooreerst ontbrak het kleine plaatselijke ziekenfondsen aan de nodige financiële middelen om het vertrouwen van sympathisanten en toekomstige leden te winnen. Daarnaast moesten deze onafhankelijke bonden zich profileren in een klimaat van groeiende sociale bewogenheid, waarin kleine alternatieve fondsen snel ingepalmd konden worden door grotere instellingen. De constante tegenwerking en plaatselijke pesterijen van de "vaste waarden" werkten negatief voor de nieuwe maatschappijen van onderlinge bijstand met een progressief karakter. Het feit dat veel christen-democratische ziekenfondsen onafhankelijk van elkaar her en der ontstonden, versterkte evenmin hun positie. Door hun uitgesproken autonoom karakter bekommerden zij zich niet om een overkoepelende structuur die hen de nodige praktische en materiële steun had kunnen bieden. Het enige dat deze ziekenbonden met elkaar verbond, was het partijprogramma en het gedachtegoed van de Christene Volkspartij. Voormannen als priester Daens, Alois De Backer en Plancquaert konden op een meeting voldoende vuur doen oplaaien om na afloop een mutualiteit of een vakvereniging uit de grond te doen rijzen. Maar van een gecoördineerde ziekenbondsorganisatie was er aanvankelijk geen sprake. Pas toen in verscheidene gemeenten een fonds werkzaam was, evolueerde men naar een structurele samenwerking. Er zou echter nooit sprake zijn van een sterke "nationale" ziekenbondsorganisatie, al ontstonden er wel gezamenlijke initiatieven en algemene richtlijnen.

Wat het aandeel binnen de totale werking van de partij betreft, kan gesteld worden dat de Vereenigde Ziekenbond der Christene Volkspartij de belangrijkste sociale organisatie was. In vergelijking met de ziekenfondsen van de toenmalige partijen moet haar belang echter sterk gerelativeerd worden.

Indien ze allemaal van meet af aan vanuit de partij een opgelegde structuur hadden gekregen, was hun invloed waarschijnlijk groter geweest, ook buiten de partij. Maar aangezien ze als paddestoelen uit de grond schoten in een overrijpe biotoop, was hun meestal slechts een kort leven beschoren.

Het doel van dit onderzoek...

Rekening houdend met bovenstaande gegevens en met het ontbreken van voldoende archiefmateriaal, werd gekozen voor een aangepaste benadering. Een opsomming van alle ooit in de schoot van de Christene Volkspartij opgerichte ziekenfondsen zou met zekerheid leiden tot een onvolledige lijst. Van veel bonden is niet meer gekend dan de stichtingsdatum, stichtingsplaats en statuten¹. Ledenlijsten, dag- of logboeken, verslagen van bestuursvergaderingen, enz. werden voor de periode vóór de Eerste Wereldoorlog niet teruggevonden. De oorzaak hiervoor schuilt waarschijnlijk in het spontane en veelal kortstondige karakter van de vereniging, waardoor deze gegevens eenvoudigweg niet werden bijgehouden, of bewust of onbewust zijn vernietigd omdat het materiaal als onbelangrijk werd ingeschat.

De studie van lokale persorganen biedt een oplossing, maar ook deze gegevens zijn onvoldoende. Ze zijn fragmentarisch en anekdotisch. Vergaderingen werden regelmatig aangekondigd, maar bijna nooit besproken en evenmin werd er iets meegedeeld over de werking of de resultaten. De zeldzame artikels die het plaatselijke niveau van de vereniging overstijgen, handelen over de algemene werking of ponen stellingen over de functie van een ziekenbond in de maatschappelijke context.

Daarom werd gecoöpteerd om de algemene werking van het ziekenfonds te bestuderen in het kader van de sociale veranderingen, in plaats van een studie over de verspreiding en de omvang van alle afzonderlijk opgerichte bonden. Een dergelijke studie zou waarschijnlijk interessante gegevens opleve-

ren, maar zou té tijdrovend zijn in verhouding tot de resultaten, omdat uit een dergelijk onderzoek nooit zou blijken hoe lang de bonden daadwerkelijk functioneerden, wat hun ledenaantal was of waarin hun sterkte lag. Uiteraard wordt in dit hoofdstuk rekening gehouden met alle gekende afdelingen, maar de klemtoon ligt op de werking van de ziekenbond in functie van de partijwerking en de verhouding tot de sociale vernieuwingen. Hierdoor is Aalst een hoofdrolspeler in dit hoofdstuk. Deze stad is sowieso een rode draad doorheen de daensistische geschiedenis, maar wat de geschiedenis van de christen-democratische ziekenfondsen betreft, is Aalst cruciaal omdat de belangrijkste figuur achter de overkoepelende organisatie, Jan De Neve, er actief was.

Het begin in Aalst...

De oprichting van een eigen ziekenbond lag oorspronkelijk niet in de bedoeling van de nog prille partij. Integendeel, de Christene Volkspartij vond het raadzamer haar leden te adviseren zich aan te sluiten bij een bestaand fonds. Op die manier waren de leden verzekerd tegen ziekte en ongeval en haalde de nieuwe partij zich geen extra kritiek op de hals. De daensisten leden reeds voldoende onder zware externe druk en wensten deze tegenwerking niet te vergroten. De aandacht van de daensistische voormannen was in grote mate gericht op de profilering als nieuwe partij in een vijandig politiek landschap, terwijl de interne twisten belemmerend werkten op de uitbouw van een eigen politieke structuur. De strijd voor erkenning als nieuwe politieke eenheid, heeft vermoedelijk tijdens de eerste fase de eigenlijke realisatie van het sociaal programma overschaduwde.

In 1894 wou men de partijleden en sympathisanten overtuigen van het nut van een ziekteverzekering. De partij adviseerde een aansluiting bij een van de bestaande bonden, zoals de Algemeene Bond van Werklieden en Burgers der Stad Aalst, de grootste ziekenbond van de stad. Daarnaast bestonden nog een viertal andere "ernstige" ziekenfondsen, naast talloze zogenaamde mutualiteiten die door herbergiers werden opgestart om het cafébezoek te bevorderen.

De politieke twisten als gevolg van het ontstaan van de Christene Volkspartij werden heviger in 1895 en kwamen tot uitbarsting in de grootste ziekenbond van Aalst, de reeds genoemde Algemeene Bond van Werklieden en Burgers der Stad Aalst. Voorzitter

Sint-Elisabethhospitaal in Aalst, eind 19de eeuw (DAVS)

Leopold Boone verstopte zijn sympathie voor priester Daens niet, wat hem door de meeste leden kwalijk genomen werd. De leden Jan De Neve en Petrus Van Schuylenbergh koesterden een zelfde bewondering voor Daens en de Christene Volkspartij. Omwille van die appreciatie werden zij niet langer in het bestuur getolereerd en op slinkse wijze weggestemd bij de herkiezing van het bestuur.² Deze uitsluiting wijzigde de houding van de christen-democraten tegenover een eigen ziekenfonds, omdat een samenwerking met andere bonden onmogelijk werd gemaakt.

De oprichting van de ziekenbond gebeurde in alle stilte, omwille van de bestaande controverses rond de partij. Dit verklaart waarom over de stichting en de eerste ledenwerving zo weinig terug te vinden is, de propaganda werd immers niet openlijk gevoerd langs de bekende perskanalen. De eerste vergadering had plaats in café Minard op kerstdag 1895. Volgens *De Werkman* lieten de meeste aanwezigen zich onmiddellijk inschrijven, waardoor de bond bij zijn stichting reeds 161 leden telde³. Het eerste voorlopige bestuur werd samengesteld tijdens een algemene vergadering op 5 april 1896, bij Backaert op de Houtmarkt. Het belang van de maatschappijen van onderlinge bijstand werd er uitvoerig besproken door Petrus Van Schuylenbergh en Felix Van Droogenbroeck. Het eerste bestuur werd gekozen uit figuren met ervaring in de sector van de onderlinge bijstand en personen die op een of andere manier betrokken waren bij de partij. Leopold Boone werd samen met Adolf Daens erevoorzitter. Boone speelde vanaf dan een ondersteunende rol in de daensistische beweging in het Aalsterse⁴. Louis Liebaut werd voorzitter en Benjamin Roelandt ondervoorzitter⁵. Prosper De Hauwere, actief in verscheidene christen-democratische verenigingen, werd secretaris⁶ en Benediktus De Cock, die in de drukkerij van Pieter Daens werkte als letterzetter, werd schatbewaarder. In 1900 werd De Cock lid van de samenwerkende maatschappij Volksbakkerij en promoveerde hij tot voorzitter van het ziekenfonds. Hij moest echter later onder financiële druk zijn daensistische activiteiten milderen en werk aanvaarden bij de katholieke krant *De Volksstem*. Na de Eerste Wereldoorlog stimuleerde hij de versmelting van de Christene Volkspartij en de Frontpartij en werd hij meester-gast in de drukkerij Volksverheffing⁷.

Jan De Neve

De man die de daensistische ziekenbond zou uitbouwen, wordt in de stichtingsakte niet vermeld.

Jan De Neve trad in 1898 in het bestuur als "schrijver" en hij bleef tot 1934 actief⁸. In 1903 volgde hij Jozef De Cock op als voorzitter, een taak die hij onafgebroken vervulde tot het einde van zijn carrière. Nadien kreeg hij de titel van erevoorzitter. De Neve introduceerde talrijke vernieuwingen waar het daensistische ziekenfonds zich met trots op beriep. Hij ijverde voor continuïteit, ook tijdens de oorlogsjaren. Dat De Neve van de daensistische ziekenbond zijn levenswerk maakte en er meer dan dertig jaar onafgebroken voorzitter van bleef, zorgde ervoor dat deze instelling de best georganiseerde was uit de daensistische beweging. De Neve had door zijn ervaring in de ziekteverzekering veel invloed op de partijpolitiek. Hoewel hij liever afstand bewaarde van de concrete politiek, moest hij toch verscheidene keren optreden als bemiddelaar. In de periode 1912-1914 was hij het verzoenende element in het conflict tussen Plancquaert en Pieter Daens, na 1919 bemiddelde hij voor de samenwerking met de Frontpartij en ook in 1923 was hij direct betrokken bij de onderhandelingen tussen de Vlaams-nationalisten en de christen-democraten. Toch ontwikkelde De Neve geen echte politieke carrière op nationaal niveau. Hij vervulde binnen de partij eerder de rol van lijstduwer of overgangsfiguur. In 1918 was hij als partijvoorzitter een "overgangsfiguur", waarbij - op zijn vraag - uitdrukkelijk afgesproken werd dat hij deze functie zou bekleden tot er een geschikte voorzitter werd gevonden. Onder dezelfde voorwaarden werd hij hoofdredacteur van *De Werkman*, in opvolging van Pieter Daens. In 1919 fungeerde hij als lijsttrekker voor het kartel van christen-democraten en fronters. Hij werd verkozen, maar stond uit eigen beweging zijn plaats als volksvertegenwoordiger af aan de Vlaams-nationalist Hendrik

Jan De Neve, voorzitter van de daensistische ziekenbond (DAVS)

Borginon, die met minder stemmen aanvankelijk niet was verkozen. De Neve fungeerde later nog op verkiezingslijsten zonder een daadwerkelijk politiek mandaat te ambiëren. Op lokaal gemeentelijk niveau werd hij in 1921 in Aalst tot gemeenteraadslid verkozen, wat hij bleef tot 1938. Van 1925 tot 1934 was hij schepen van financiën en onderwijs en ambtenaar van de burgerlijke stand. Hij zetelde in het bestuur van de katholieke burgemeester Romain Moyersoen en van de socialist Alfred Nichels. In 1934 nam hij, samen met zijn Vlaams-nationalistische collega's Albert D'Haese en Magda Gravez, ontslag uit het schepencollege n.a.v. een conflict met de socialistische partners. Uiteindelijk werd hij toch voor het Vlaamsch Nationaal Verbond senator voor het kiesarrondissement Aalst-Oudenaarde. Hij bleef dit tot 1939 en toonde zich in de Kamer vooral geïnteresseerd in de hoppe-kwestie en in de commissie van Arbeid en Sociale Voorzorg. Beide zaken waren onderwerpen waar de Christene Volkspartij altijd aandacht voor getoond had; zijn dertigjarig voorzitterschap van de ziekenbond maakten hem trouwens tot een logisch lid van de commissie Arbeid en Sociale Voorzorg. Aan debatten over andere politieke vraagstukken nam hij zelden deel. De Neve stelde het algemeen partijbelang voorop. Hij vroeg als ziekenfondsvoorzitter nooit een vergoeding voor zijn werk, hoewel zijn inkomen vóór 1921 als stoffeeder-behanger waarschijnlijk te lijden had onder al zijn andere activiteiten⁹. Zijn hoofdverdienste binnen de ziekteverzekering was de introductie van enkele nieuwe verzekeringsmogelijkheden. Deze initiatieven werden vernieuwend genoemd en konden bij aanvang rekenen op vlijmscherpe kritiek van de overige ziekenfondsen, hoewel zij sommige initiatieven, zoals de vrije keuze van de dokter en de ziekteverzekering voor vrouwen en kinderen, later zouden navolgen¹⁰.

Louise Daens-Mayart, voorzitter van de Aalsterse daensistische vrouwenziekenbond (DAVS)

De vrije keuze

Bij het bepalen van de statuten van het christen-democratische ziekenfonds in 1895 werden volgende diensten voorgesteld: de leden konden rekenen op kosteloze bijstand van de dokter en de apotheker. Bij werkonbekwaamheid door ziekte of ongeval kregen ze een vergoeding van 1 fr. per dag gedurende de eerste drie maanden. De volgende drie maanden ontvingen ze nog 0,50 fr. of 0,75 fr. per dag, afhankelijk van de wekelijkse bijdrage. In ruil voor deze financiële tussenkomsten werd een bijdrage gevraagd van 0,12 tot 0,15 fr. per week. De ziekenbond legde geen dokter op, waardoor de leden vrij waren in hun keuze van een arts. Dit principe was nieuw. Aan alle dokters van de stad werd gevraagd of ze voor de bond wilden "dienen"¹¹. Bijna alle geneesheren aanvaardden de nieuwe regel om de ziekenfondspatiënten te onderzoeken en hun honorarium af te rekenen met de mutualiteit.

Vrouwtjes nu is 't uwe beurt: de eerste vrouwenziekenbond

Een tweede vernieuwing werd in 1898 ingevoerd: de oprichting van een vrouwenziekenbond. Tot dan hadden vrouwelijke arbeiders geen verzekeringsmogelijkheden tegen ziekte en ongeval. Gezinnen voor wie een verzekering tegen arbeidsonbekwaamheid voor man en vrouw van levensnoodzakelijk belang was, konden zich echter amper de luxe permitteren verzekerd te zijn. Dit betekende immers dat er een wekelijkse bijdrage betaald moest worden die, hoe klein ook, nog altijd een hap uit het gezinsbudget betekende. De verzekering voor vrouwelijke arbeidskrachten vroeg om een mentaliteitsverandering.

Vooreerst moesten arbeidersgezinnen de ziekteverzekering leren beschouwen als een belegging op lange termijn. Het principe van voorzorg diende vervolgens door te dringen tot de vrouwelijke werkkrachten die altijd werkten voor een lager loon dan hun mannelijke collega's. Een ziekteverzekering voor vrouwen werd in de eerste plaats ingevoerd om vrouwen die als gezinshoofd optraden en buitenshuis werkten, de kans te geven de financiële situatie bij werkonbekwaamheid voor het gezin veilig te stellen.

Het eerste bestuur van de vrouwenmutualiteit werd verkozen op 10 juni 1898. Voorzitster werd Louise Mayart, de echtgenote van Pieter Daens. Neerincx-De Gendt werd ondervoorzitster; Maria De Hauwere - familie van Prosper De Hauwere, de

secretaris van het ziekenfonds voor mannen - werd schatbewaarder-schrijfster¹². De vrouwenafdeling van de christen-democratische ziekenbond kreeg een erkenning bij Koninklijk Besluit van 8 mei 1899. In datzelfde jaar werden de statuten opgenomen in het *Belgisch Staatsblad*.

In de periode voor de Eerste Wereldoorlog kende de vrouwenafdeling een constante groei, nochtans is haar belang voor de daensistische beweging moeilijk in te schatten. In de kranten *Klokke Roeland* en *De Werkman* werden de vergaderingen voor alle afdelingen onregelmatig aangekondigd. Vaak gebeurde de aankondiging op de dag van de vergadering zelf en soms waren die annonces bij het verschijnen reeds achterhaald. Vooral *De Werkman* had vaak problemen met het chronologische verband tussen de aankondiging en de datum van vergadering¹³. Verslagen over de werking of over het ledenaantal werden uiterst zelden gepubliceerd en uit de aankondigingen vallen slechts weinig feitelijke gegevens af te leiden: "...Zondag op 26 november, om 5 uur in de namiddag in de Letterzetterkring, een belangrijke vergadering. Alle leden moeten op post zijn. P. Van Schuylenbergh zal er uitleggen hoe de maatschappij marcheren moet. Dat de mannen nu eens een uurken thuis blijven om hunne vrouwen toe te laten naar de vergadering te komen, want er moeten gewichtige punten besproken worden aangaande de doktors, den apotheker en den onderstand. Vrouwjes nu is 't uwe beurt'¹⁴. Naar de inhoud van deze "gewichtige punten" kan men slechts gissen...

Broederbond: de eerste samenwerking

Omstreeks 1900 hadden verscheidene daensistische groepen in de Aalsterse regio gelijkaardige initiatieven ondernomen: de klassieke ziekteverzekering voor mannen en vrouwen zorgde voor een vergoeding van de kosten aan dokter en apotheker en voor een vergoeding bij werkonbekwaamheid, met een maximum van zes maanden. Er ontstond binnen de ziekenbonden een behoefte aan bescherming bij langdurige ziekte of invaliditeit. De leden zouden dan recht hebben op een blijvende financiële tegemoetkoming na afloop van de primaire vergoeding van de eerste 6 maanden, tot aan de leeftijd van 65 jaar. Dit principe, "herverzekering" genoemd, was enkel mogelijk wanneer de financiële verantwoordelijkheid gedeeld werd onder de verscheidene fondsen, want de bond van Aalst kon dit financiële risico niet alleen dragen.

Op initiatief van De Neve werden contacten gelogd met de bestaande christen-democratische fondsen in het arrondissement Aalst. Voor het eerst was er sprake van een structurele samenwerking met als resultaat de organisatie Broederbond, waarvan de daensistische ziekenbonden van Denderleeuw, Denderhoutem, Erembodegem, Moorsel, Welle en Okegem aan het begin van de twintigste eeuw deel uitmaakten.

In Denderleeuw was op 2 oktober 1893 de allereerste christen-democratische mutualiteit ontstaan, het fonds Help U Zelfen. De stichters en bestuursleden waren figuren die ook in de Denderleeuwse politiek een actieve rol vervulden: August De Brabanter, Désiré Boriau en Judocus De Bruyn.

August De Brabanter was medestichter van de ziekenbond, secretaris van de pensioenkas die eveneens Help U Zelfen heette, stichter en actief lid van de samenwerkende maatschappij De Verbroedering, en voorzitter van de fanfare De Verbroedering. De Brabanter stelde zijn huis open als vergaderlokaal voor de christen-democratische beweging.

Désiré Boriau was eveneens een centraal figuur van de christen-democraten in Denderleeuw¹⁵. Boriau was bijna 30 jaar voorzitter van de ziekenbond Help U Zelfen en was tevens voorzitter van de samenwerkende maatschappij De Verbroedering. Boriau zette na de Eerste Wereldoorlog zijn activiteiten verder in de daensistische en Vlaams-nationalistische beweging¹⁶.

Als derde stichter speelde Judocus De Bruyn achter de schermen mee. Zijn huis was eveneens een verzamelpaats, waar zowel plaatselijke figuren, voormannen van Aalst, als nationale figuren zoals Jules Renkin en Henri Carton de Wiart elkaar ontmoeten¹⁷. De Bruyns zonen Louis en Prosper, die later actief betrokken zouden zijn bij de daensistische en

Ledenlijst van het Denderleeuwse ziekenfonds
Help U Zelve, 1893 (DAVS)

Register der Ziekten.

PROVINCIE OOST-VLAANDEREN.

GEMEENTE DENDERLEEUEW.

Maatschappij van Onderlingen Bijstand

HELP U ZELVEN.

erkend door koninklijk besluit van 24de Oktober 1893, gevestigd te Denderleeuw

socialistische beweging, frequenteerden in dit progressieve christen-democratische klimaat.

De jonge ziekenbonden die tijdens het eerste decennium van de twintigste eeuw aansloten bij Broederbond waren: Hulp in Nood uit Erembodegem, erkend bij Koninklijk besluit van 14 december 1896¹⁸; Broederhulp, op 4 april 1897 opgericht te Okegem¹⁹; Helpt Elkander van Denderhoutem, bij Koninklijk Besluit erkend op 25 oktober 1897²⁰; Hulp en Troost, opgericht in Moorsel op het einde van de negentiende eeuw, maar pas erkend bij Koninklijk Besluit van 14 augustus 1920²¹; en Weldoen van Welle dat pas officieel opgericht werd in de winter van 1913-1914. Dit laatste fonds zou nochtans voor de Eerste Wereldoorlog een actieve werking gekend hebben en reeds vroeger aangesloten geweest zijn bij Broederbond²². Een precieze stichtingsdatum ontbreekt, maar het werd pas officieel erkend in 1921.²³

Broederbond vormde de basis van het latere nationale christen-democratische ziekenfonds, het Verbond der Ziekenbonden der Kristene Volkspartij of de Vereenigde Ziekenbond der Christene Volkspartij, ontstaan na de Eerste Wereldoorlog, en in een nog later stadium van de Landsbond van Vlaams-Nationale mutualiteiten.

Het administratieve centrum van het ziekenverbond Broederbond was in Aalst gevestigd. Aanvankelijk werden de vergaderingen gehouden in de Letterzetterkring bij herbergier-drukker Thomas De Backer. In 1899 verhuisde De Backer met zijn Letterzetterkring van de Vaartstraat 4 naar de Graanmarkt 6 waar een nieuwe "feestzaal" werd ingehuldigd²⁴. In 1903 verhuisde het vergaderlokaal van de daensisten naar de Groene Poort in de Sint-Jorisstraat. In 1910 werd het lokaal van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing ingehuldigd in de Lange Zoutstraat, waarna verga-

deringen, uitbetalingen en dergelijke op dat adres plaatsvonden²⁵. De praktische uitwerking en de administratie van de ziekenbond gebeurde vermoedelijk bij de bestuursleden thuis.

Onze Strijd

In 1904 publiceerde priester Florimond Fonteyne het manifest *Onze Strijd*, geschreven als reactie op enkele overheidsbeslissingen inzake de gezondheidsverzekering. *Klokke Roeland* en andere daensistische bladen namen de publicatie in afleveringen op. Fonteyne gaf in zijn pleidooi niet alleen een bespiegeling over de concrete ambities van de christen-democratische ziekenbond, maar bekritiseerde ook de gevoerde politiek. Vanuit een travallistische visie drong *Onze Strijd* aan op een algemene arbeidsverzekering als overkoepelende voorzorg tegen ziekte, ongevallen en ouderdom. Hiermee werd het standpunt van de Christene Volkspartij m.b.t. de verplichte voorzorg bevestigd. Fonteyne klaagde aan dat zo weinig werklieden verzekerd waren. Hij baseerde zich op een studie over maatschappijen van onderlinge bijstand, uitgevoerd in opdracht van de overheid, om aan te tonen dat slechts weinig werklieden een ziekteverzekering hadden²⁶. In dit onderzoek werden enkel de 1.689 "erkende" maatschappijen bekeken²⁷. In België waren ongeveer 196.150 personen verzekerd tegen ziekte: voor de helft kleine landbouwers en burgers en slechts 100.000 werklieden, terwijl vermoedelijk 1.300.000 werklieden actief waren in nijverheid, landbouw en handel. Het aantal verzekerde werknemers bedroeg niet meer dan 13%, ondanks het bestaan van 1.689 maatschappijen van onderlinge bijstand. Op het ogenblik dat de daensistische ziekenbond al een afdeling voor vrouwen had, waren meer dan vier vijfde van de mannelijke arbeiders nog steeds niet verzekerd tegen werkonbekwaamheid. *Onze strijd* wou de werklieden overtuigen van de noodzaak van "vooruitziendheid", maar wees ook op de schandalig lage financiële tussenkomst van de staat in de ziekteverzekering. Zijn cijfermateriaal moet natuurlijk voorzichtig geïnterpreteerd worden, maar de kern van zijn pleidooi kan ook zonder cijfergegevens gevoerd worden: de tekortkoming van de staat tegenover zijn arbeidende burgers, niet alleen op het terrein van de ziekteverzekering, maar evengoed op het vlak van de pensioenen. De enige financiële tussenkomst van de overheid in de ouderdomsverzekering was de minieme toelage die aan maatschappijen van onderlinge bijstand gegeven werd voor leden die

IS VERSCHENEN :

Onze Strijd

van **PRIESTER FONTEYNE**

Prijs : 10 centlemen

**Leerrijk boekje, 64 bladzijden groot
Te bekomen ten bureele dezer.**

een bijdrage stortten bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas. De armste werklieden, die sowieso niet konden sparen, vielen door deze regeling weer uit de boot. De christen-democraten bestreden met klem de regeling van de overheid waarbij een spaarder vanaf 65 jaar kon genieten van een lijfrente van 18 centiem per dag, omdat dit bedrag voor hen menonwaardig en onleefbaar was. Bijkomende klacht was dat de overheid dit "pensioen" maar garandeerde tot 1911 en dat personen die opgenomen waren in een gezondheidsinstelling niet in aanmerking kwamen, evenmin als personen waarvan de kinderen "voldoende" verdienden²⁸. Adolf Daens verdedigde in de kamer van volksvertegenwoordigers bij diverse gelegenheden de pensioenkwestie en de eis van "1fr." pensioen per dag.

Met de in 1903 gestemde wet van "schadeloosstelling bij arbeidsongevallen" kon de Christene Volkspartij, bij monde van Fonteyne, zich evenmin akkoord verklaren. De partij struikelde over de clause van het forfaitair bedrag dat in alle omstandigheden moest worden uitbetaald. Dit hield in dat de werknemer geen hogere schadevergoeding dan het vastgelegde bedrag kon eisen, ook al was hij niet verantwoordelijk voor het arbeidsongeval. Fonteyne formuleerde deze wet als "iets geven en tevens iets terug nemen".

Als ideaal voorbeeld inzake arbeidsverzekering stelde hij het protestantse Duitsland voor, waar de financiële tussenkomst van de Staat en de patroons meer dan 55% van de totale inkomsten van de verzekeringsinstellingen uitmaakte.

Bescherming voor de kinderen

In 1911 ging het daensistische ziekenfonds nog een stap verder met de oprichting van een ziekteverzekering voor kinderen tussen 6 en 14 jaar. De bekommernis om een betere gezondheidszorg voor kinderen leefde al lang onder de christen-democraten. In januari 1910 had de Christene Volkspartij zich positief uitgelaten over een initiatief tegen kindersterfte dat in het Gentse opgestart was. Een kinderarts had daar een Werk van Moederlijke Bijstand opgericht, dat jonge moeders moest begeleiden bij de opvoeding en verzorging van hun kinderen. De dokter stelde dat het kindersterftecijfer bij arme gezinnen driemaal zo hoog lag als bij rijke gezinnen. Hoofddreden was dat de arbeidende moeders in de onmogelijkheid verkeerden hun kinderen zelf te verzorgen, met de uitbesteding van de kinderen aan ongecontroleerde onthaalmoeders als

gevolg. Ook veronderstelde het Werk van Moederlijke Bijstand dat deze groep van moeders minder ontwikkeld was op het vlak van kinderopvoeding en hygiëne²⁹.

Dit sociaal werk maakte het mogelijk dat moeders één tot twee keer per week kosteloos op raadpleging konden komen bij de arts om te praten over verzorging en voeding en om het kind te laten onderzoeken. Zieke kinderen kregen kosteloze verzorging thuis. In de schoot van deze bijstand werd een Bond onder Moeders opgericht, met als doel het verkrijgen van goedkope melkpoeders en kindervoeding. *De Werkman* kondigde aan dat de Christene Volkspartij eveneens de oprichting van een Werk van Moederlijke Bijstand overwoog, maar later kwam dit project niet meer ter sprake, wat erop lijkt te wijzen dat dit maatschappelijk werk in Aalst niet van de grond kwam. De christen-democratische pers besprak geregeld elders opgestarte sociale initiatieven, waarbij de verzuchting hoorbaar was zelf iets soortgelijks uit de grond te stampen, maar meestal bleef het bij een enthousiasme beschrijving van de voordelen. Voor elk initiatief waren immers vrijwilligers en kapitaal nodig en over dat laatste beschikte de partij niet. Dit Werk van Moederlijke Bijstand kan er wel toe bijgedragen hebben dat de idee van een ziekteverzekering voor kinderen verwezenlijkt werd.

In 1910 vroegen de voorzitter en de schrijver van het ziekenfonds de dokters in het Aalsterse naar hun mening over een ziekteverzekering voor kinderen. Als motivatie werd de bestrijding van het hoge kindersterftecijfer en de ontlasting van de gezinnen opgegeven. De dokters gaven slechts "ontwijkende antwoorden"³⁰. Toch werd beslist om binnen het fonds een afdeling op te starten voor kinderen tussen 6 en 14 jaar en de statuten verschenen in het *Staatsblad* in 1913³¹. Om zich te kunnen aansluiten moest men een bijdrage betalen van 0,07fr. per week en per kind. Reeds bij aanvang werden onge-

Stichteressen van de daensistische vrouwenziekenbond in Aalst: Prudencia De Backer, Nathalie Vinck, Jeanette De Neve en Paulina Bosman (DAVS)

veer 500 kinderen ingeschreven³². Volgens Ernest Van den Berghe werden de "tegenstanders-ziekenbonden" verplicht hun oorspronkelijk scepticisme te laten varen en gelijkaardige initiatieven te nemen³³.

Mijn laatste Plicht

Begin 1912 werd een nieuw initiatief voorgesteld. *De Werkman* maakte op 26 januari een nieuwe maatschappij bekend: de samenwerking voor sterfgevallen. In de aankondiging beloofde de maatschappij in de lijn te werken van andere "reeds lang bestaande en in grooten bloei zijnde" verenigingen als de ziekenbond voor mannen, vrouwen en kinderen die "... ingericht is één jaar geleden en reeds zeer machtig in getal is". Alle bestaande organisaties passeerden de revue: "... Bij de vakverenigingen, de Spaarkas, het Muziek, den Studiekring, den Toneelkring, komt nu een andere Vereeniging, die ongetwijfeld de algemeene goedkeuring zal verwerven. 't Is een Samenwerking voor sterfgevallen, de lastigste en moeilijkste omstandigheden van 't Leven'³⁴. Het voorlopige bestuur werd bekend gemaakt: de tijdelijke daensist advocaat Celestin Ghysseleynckx werd voorzitter, Jan De Beul fungeerde als schrijver en Alfons De Bruyne werd schatbewaarder. Ook Gustaaf De Koninck, Victor Bocqué, Jan De Neve en Kamiel Neirinckx werkten mee. De eerste stichtingsvergadering werd aangekondigd en de bekendmaking van de statuten zou weldra volgen. Een maand later werd in verscheidene nummers van *De Werkman* aangekondigd dat partijgenoten van de stad en "den buiten", tussen 18 en 60 jaar oud, zich konden laten inschrijven bij de bodes, de broodvoerders, in het lokaal of zelfs bij de bestuursleden thuis; maar over het doel van deze maatschappij voor sterfgevallen werd nog steeds met geen woord gerept³⁵. Pas in *De Werkman* van

29 augustus 1913 verscheen uitzonderlijk een verslag van de algemene vergadering van de ziekenbond (afdeling mannen) waardoor we iets meer aan de weet komen³⁶. Het verslag lichtte toe dat de bijstand bij sterfgevallen sinds januari 1912 bestond. De maatschappij droeg de verheven naam Mijn laatste Plicht en telde reeds 200 leden. Het bestuur bleek gewijzigd te zijn: Victor Bocqué was voorzitter geworden³⁷, Jan De Beul bleef schrijver³⁸. De overige bestuursleden waren de Aalstenaren Kamiel Neirinckx, Jan De Neve, Antoon Van den Bossche en Henri Mathieu. De verslaggever gaf een pakkend relaas over een arbeidersgezin waar de vader-kostwinner overleed na een slopende en geldverterende ziekte. Het gezin bleef verweesd achter, zonder inkomen en spaarcenten. Om een dergelijke situatie te voorkomen werd de onderlinge bijstand bij sterfte opgericht. Er hoefde geen vaste premie betaald te worden; men betaalde slechts een bijdrage per sterfgeval. Mijn laatste Plicht bestond uit solidaire leden die vrijwillig een klein bedrag (bv. 1 fr.) in de kas legden bij het overlijden van een medelid. De samengebrachte som werd geschonken aan het verweesde gezin. De verslaggever meldde met trots dat drie maanden na de oprichting reeds 64 fr. geschonken werd aan een hulpbehoevend gezin.

Beweging in het ledenaantal

De bewering dat *De Werkman* nooit een verslag van een algemene vergadering opnam, zou de waarheid geweld aandoen. Sporadisch werden feitelijke gegevens van de ziekenbond vermeld. Zo werd in maart 1912 de algemene vergadering van de mannenafdeling besproken, met vermelding van het ledenaantal. Op 31 december 1910 had de mannenafdeling 476 leden. Een jaar later, op 31 december 1911, waren er 105 nieuwe leden. Drie leden waren overleden en acht hadden ontslag genomen, zodat het ledenaantal 570 bedroeg.

Er werd ook een overzicht van de rekeningen besproken. De cijfers zijn interessant voor de verhouding tussen de verschillende soorten inkomsten en uitgaven. De totale inkomsten voor 1911 bedroegen 6.044 fr. De bijdragen van de leden waren goed voor 90,45% (5.467 fr.) van de inkomsten. De toelagen waren als volgt: de staat subsidieerde met 75 fr. (1,25%), de provincie schonk 100 fr. (1,65 %) en de stad gaf 133 fr. (2,20%)³⁹. De subsidies waren in 1911 dus bijna verwaarloosbaar. Zeker de tussenkomst van de staat, die de betoelaging nog steeds baseerde op het aantal leden

Advertentie over de bijstandsverzekering bij sterfgevallen,
De Werkman, 9 februari 1912 (DAVS)

Partijbelangen.

Lokaal: *Volksverheffing*,
Lange Zoulsiraat 36

Onderlinge Bijstand bij Sterfgeval

De Partijgenoten van Stad en Buiten van 18 tot 60 jaar, die zich willen laten inschrijven, kunnen zich ten allen tijd aangeven bij de bodes, broodvoerders, in het Lokaal, of bij de Bestuursleden:

Adv. Ghysseleynckx, Voorzitter.

J. De Beul, Schrijver; De Bruyne Alf. Schatbewaarder; Gust. De Koninck; Vict. Bocqué; De Neef Jan. Neirinckx Kam.

dat spaarde bij de lijfrentekas of bij een andere pensioenkas, was miniem. Hieruit kan besloten worden dat het aantal leden dat aan pensioensparen dacht zeer beperkt was. Bij de algemene uitgaven, die in totaal 4.656 fr. bedroegen, ging 2.294 fr. (49,25%) naar de leden. 105 leden kregen een vergoeding voor werkonbekwaamheid, waarbij ze samen 1.690 dagen werkonbekwaam waren. Gemiddeld bleef elk ziek lid 16 dagen thuis, waarvoor ze een dagelijkse vergoeding kregen van 1,35 fr. Een andere grote uitgavenpost waren de onkosten voor dokters en apothekers. De geneesheren kregen 903 fr. (19,40%) aan erelonen, de apothekers ontvingen 842 fr. (18%)⁴⁰. De mannenafdeling van het ziekenfonds was met andere woorden geen verlieslatende zaak, 1911 eindigde met het positieve saldo van 1.388 fr. Het maatschappelijk kapitaal bedroeg op 31 december 7.024 fr. Deze reservepot bevestigt dat de ziekenbond tijdens haar vijftienjarig bestaan nog geen zware crisismomenten had gekend.

In de kantlijn van het verslag werden enkele opmerkingen gemaakt over de succesvolle werking van het kinderziekenfonds dat in 1912 één jaar bestond. Op 31 december 1911 waren 521 kinderen tussen 6 en 14 jaar ingeschreven. Het aantal volwassen beschermleden bedroeg 21. In vergelijking met het ledenaantal van de mannenafdeling dat na 15 jaar werking 570 leden bedroeg, was het aantal aangesloten van de kindermutualiteit terecht een succes te noemen. De algemene inkomsten lagen natuurlijk veel lager, omdat de bijdrage van de leden veel kleiner was. Lidgelden droegen 1.656 fr. bij, wat een jaarlijkse bijdrage van 3,2 fr. per lid betekende. De bijdrage in de mannenafdeling was per lid 9,5 fr. per jaar. De kleine bijdrage en het feit dat nog steeds geen concurrenten waren opgestaan in Aalst, bepaalden mee het succes van de kinderafdeling. Daarenboven kon de kinderkas onmogelijk een hogere bijdrage vragen aangezien de uitkeringen ook veel beperkter waren. Er werd in 1911 maar 273 fr. uitgegeven aan vergoedingen, wat neerkomt op 1,9 fr. per lid, zodat ook hier sprake was van een "winstgevende zaak". Het maatschappelijk kapitaal bedroeg na één jaar werking 1.383 fr. Het wijst erop dat in het afgelopen jaar duidelijk geen epidemie of besmettelijke kinderziekte was uitgebroken. Het jaarverslag maakte duidelijk dat de ziekenbond in volle bloei was, al moeten de cijfers met de nodige voorzichtigheid benaderd worden. Over de vrouwenafdeling werd in het verslag trouwens met geen woord gerept.

In 1930 werd in *De Werkman* een overzicht gegeven van de werking van het fonds en een "tabel met de stijging van het ledenaantal van 1895 tot 1930"⁴¹. Uit de cijfers kan geconcludeerd worden dat in dit overzicht zowel de vrouwen-, de mannen- als de kinderafdeling werden meegeteld, maar de tabel geeft geen gedetailleerde onderverdeling van de verschillende categorieën. Het artikel was getiteld: "de ontwikkeling der vereenigde ziekenbonden der Kristene Volkspartij Aalst", een naam die pas in 1928 aan de Aalsterse christen-democratische mutualiteit werd gegeven. Men kan zich dus afvragen of Van den Berghe met betrekking tot de vooroorlogse periode alle ziekenfondsen die in de omgeving van Aalst aangesloten waren bij Broederbond, meetelde in zijn tabel. Vermoedelijk niet, want naar alle waarschijnlijkheid was Broederbond een organisatie die uitsluitend functioneerde op het vlak van de herverzekering. Of er een samenwerking was via Broederbond voor de algemene ziekteverzekering voor vrouwen, kinderen en mannen blijft onzeker. Waarschijnlijk waren

Nathalie Vinck,
bestuurslid van het Aalsterse daensistische vrouwenziekenfonds (DAVS)

de cijfers waar Ernest Van den Berghe zich voor zijn artikel op baseerde, enkel de cijfers van de ziekenbond in de stad Aalst, maar dan zowel van de afdelingen mannen, vrouwen als kinderen. Bij de beschouwing van Van den Berghes ledentabel moeten we rekening houden met de subjectiviteit van de gegevens. Van den Berghe schreef de geschiedenis van de Vereenigde Ziekenbonden der Christenen Volkspartij als een lofrede ter ere van het vijfendertigjarig bestaan van het fonds; de cijfers kunnen dus rooskleuriger voorgesteld zijn. Van den Berghe vermeldde evenmin op welke gegevens hij zich baseerde voor zijn feestrede in *De Werkman*. Toch kan men ervan uitgaan dat zijn cijfers een algemene trend weergeven, waarbij de getallen op zich niet betrouwbaar zijn, maar waarbij de orde van grootte waarin ze zich tot elkaar verhouden wel een juist beeld geeft van de toenmalige ledenbeweging. Zo schetste het artikel, ondanks alle noodzakelijke bedenkingen, toch een beeld van de algemene evolutie.

Volgens Van den Berghe was het fonds in 1895 gestart met ongeveer 100 leden, maar reeds het volgende jaar was er méér dan een verdubbeling van het ledenaantal. In 1897 verdubbelde het aantal opnieuw tot een totaal van 573. In 1898 kwam de vrouwenafdeling erbij, maar toch is er geen opmerkelijke stijging. Er zijn slechts 50 nieuwe leden genoteerd, mannen en vrouwen samen. Ook in 1899 telde men een vijftigtal nieuwe leden. De volgende jaren kabbelde de werking voort; elk jaar kwamen er zo'n tien à twintig nieuwe leden bij. In 1909 waren er 831 leden. De twee volgende jaren ging het steil omhoog, met telkens een aangroei van 100 leden. In 1912 werd een eerste grote sprong voorwaarts gemaakt met een stijging van ca. 700 leden, wat er duidelijk op wijst dat de nieuw opgerichte afdeling voor kinderen voor het eerst werd meegeteld. Bij de oprichting van de kinderafdeling zouden immers onmiddellijk 500 kinderen zijn ingeschreven.

Uit het verslag van de algemene vergadering van maart 1912 blijkt dat in 1910 de mannenafdeling 476 leden telde en dat dit in 1911 was opgelopen tot 570. Volgens Van den Berghe telde de ziekenbond, die in 1897 enkel uit een mannenafdeling bestond, toen reeds 573 leden. Twee hypothesen zijn mogelijk: ofwel kende de mannenafdeling op een bepaald moment een achteruitgang waardoor ze vijftien jaar later, in 1912, een honderdtal leden minder telde; ofwel zijn de cijfers van Van den Berghe minder nauwkeurig dan die uit het alge-

meen verslag in *De Werkman*. Vermoedelijk is de laatste conclusie juist. Het artikel dat in 1912 gepubliceerd werd, lijkt betrouwbaarder omdat het blad een algemeen jaarverslag publiceerde voor de leden, maar ook voor buitenstaanders zoals overheidsinstellingen. Gezien de aard en het doel van de informatie lijkt het logisch dat deze cijfers nauwkeuriger zijn.

Indien we de gegevens uit het jaarverslag van 1912 samenvoegen met de cijfers van Van den Berghe, betekent dit dat de vrouwenafdeling in 1910 ongeveer 450 leden telde en in 1912 ongeveer 540 leden. Hieruit zou blijken dat de evolutie van de mannen- en de vrouwenafdeling gelijke tred hield en de vrouwenafdeling slechts een verwaarloosbare achterstand had ten opzichte van de mannenafdeling. Dit kan wijzen op een mentaliteitsverandering inzake ziekteverzekering voor vrouwen, maar ook hier moet men rekening houden met de beperkte betrouwbaarheid van Van den Berghes cijfergegevens. Volgens hem was er in 1912 een totaal ledenaantal van 1.808. Vóór de Eerste Wereldoorlog kwamen er in 1913 nog 200 leden bij, wat in 1914 status quo bleef met 2.089 ingeschrevenen. De laatste grote stijging vóór de oorlog was een gevolg van de succesrijke kinderafdeling.

We kunnen besluiten dat de algemene balans van de ziekenbond positief was vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De mannenafdeling groeide gestaag, de vrouwenafdeling zou een gelijklopende evolutie gekend hebben en de bond beleefde expansie dankzij hun initiatief voor de kinderen.

Tussenkomst van de stad en het Bureel van Weldadigheid

Dat de ziekenbond van de Christene Volkspartij en de ziekenfondsen in het algemeen een goede zaak betekenden voor het stadsbestuur, mag blijken uit het verslag van de gemeenteraadszitting van 11 februari 1913⁴². Op deze vergadering werd de werking besproken van het Bureel van Weldadigheid, een overheidsinstelling voor gezondheidszorg⁴³. Uit de jaarrekening van het weldadigheidsbureel bleek dat hun werking met een positief saldo afgesloten werd. Dit was uitzonderlijk, want de vorige jaren was er altijd een tekort geweest. In de vergadering werd opgemerkt dat dit goede resultaat te danken was aan de sterk gedaalde uitgaven van de apotheek. Deze apotheek, die geneesmiddelen verstrekke aan de rechthebbenden van het weldadigheidsbureel, had voor 6.000 fr. minder moeten tussenkomen⁴⁴. Pieter Daens, die in 1913 zetelde in de

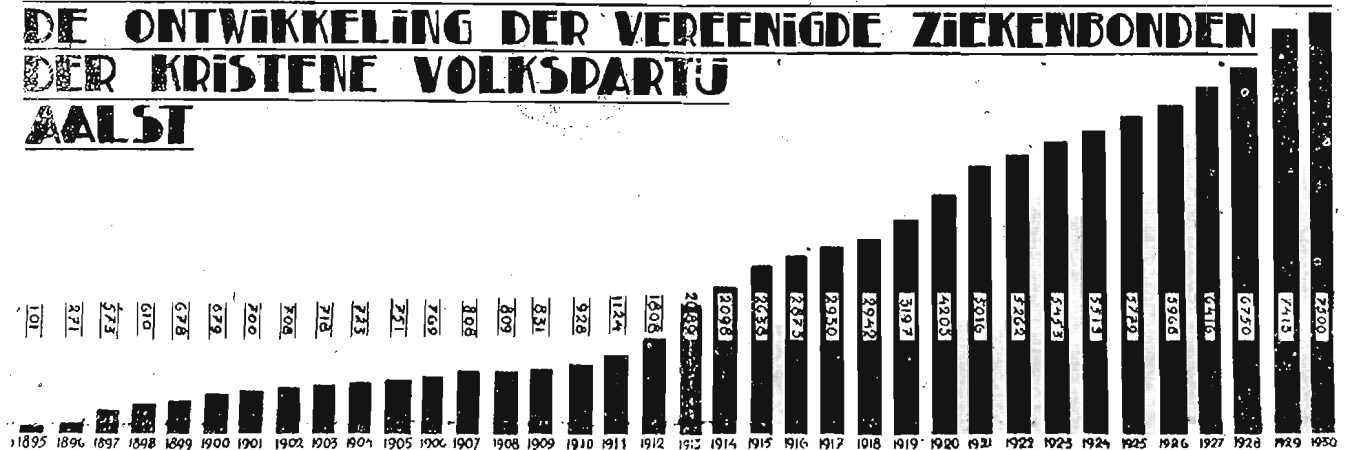
DE WERKMAN

STICHTER : PIETER DAENS

WEEKBLAD • VOOR • DE • STAD • AALST

Op Zondag 28 December vieren we het 35jarig bestaan en den groei tot het 7500^e lid van de Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij. Dit nummer werd uitgegeven als een herdenking van allen die er aan gewrocht hebben in de eerste en latere jaren, als een hulde aan de overleden en nog in leven zijnde stichters, als een blijk van dankbaarheid aan allen die door het edel werk der mutualistische naastenliefde hun volk en de gemeenschap hebben gediend.

DE ONTWIKKELING DER VEREENIGDE ZIEKENBONDEN DER KRISTENE VOLKSPARTIJ AALST

De Werkman, 28 december 1930, lofartikel n.a.v. het 35-jarig bestaan van de daensistische ziekenbond (DAVS)

gemeenteraad, merkte op dat de ziekenfondsen aan de basis lagen van dit verschil. Hij beweerde dat de ziekenbond van de Christene Volkspartij meer dan 2.000 fr. per jaar uitgaf aan apothekerskosten, geneeskundige diensten en "hulp voor de huishoudens van zieken". Volgens hem bereikten alle fondsen samen de som van 3.800 fr., een bedrag dat anders door het Bureel van Weldadigheid gedragen moest worden. Dit bevestigde de schrijnende tekortkomingen van de overheid inzake financiële steun voor de minst begoeden. Pieter Daens zijn verklaring met betrekking tot de bijdrage van de christen-democratische mutualiteit aan apothekers- en dokterskosten, overschreed wel het bedrag dat vermeld werd in het algemeen jaarverslag van 1912, gepubliceerd in *De Werkman*⁴⁵. Voorts werd in de vergadering een debat gevoerd over de politieke achtergrond van de bestuursleden van het weldadigheidsbureel. Door de niet-katholieke gemeenteraadsleden werd gevraagd om het principe van evenredige vertegenwoordiging toe te passen. Er bestond hierover nog geen wettelijke verplichting, maar er bestonden voorbeelden van "grote steden" waar de minderheid vertegenwoordigd was in alle besturen, ook in het bestuur van het Bureel van Weldadigheid. De katholieke meerderheid weigerde dit principe van evenredige vertegenwoordiging echter toe te passen alvorens het wettelijk bepaald zou worden. De discussie was een voorbeeld van de kloof tussen de kleinschalige, sociaal-geëngageerde ziekenbonden en een stadsinstelling als het Bureel van Weldadigheid dat door de meerderheid als drukingsmiddel gebruikt werd. Dit nam niet weg dat het ziekenfonds voor de diverse partijen een politiek nut had, daar het een bijzonder geschikt machtsmiddel was, vooral voor de ledenwerving.

Advertentie voor de Antwerpse ziekenbond Volkssteun, *Het Recht*, 23 juni 1907 (DAVS)

Democraten van Antwerpen,
laat u inschrijven in den

Volkssteun

Drie geneesheeren staan ter
beschikking der leden, te weten:

Dr Lesclinier, Lange Sint
Jacobsstraat, voor Berchem ;

De heer Jacquet, Wetstraat,
27, (noordgedeelte der stad) ;

De heer Jacquet Fl., Oever,
3, (zuidgedeelte der stad).

Helpt Elkander: daensistische ziekenfondsen in Antwerpen en Kortrijk

Het arrondissement Aalst stond op het vlak van de ziekenfondsorganisatie voorop, in vergelijking met de daensistische kernen in West-Vlaanderen en Antwerpen.

Over de Antwerpse situatie is niet veel geweten. In februari van 1900 werd in Antwerpen de maatschappij van onderlinge bijstand Helpt Elkander opgericht. Deze christen-democratische mutualiteit was niet de eerste, want in 1896 was de maatschappij van onderlinge bijstand Broeders Ondereen gesticht, een kleine bond die reeds in 1898 over kop ging. Helpt Elkander was de opvolger van de vroegere "maatschappij" van de Vlaamsch Christene Volkspartij. Helpt Elkander had achttien kleine afdelingen, verspreid over Antwerpen-stad, Merksem, Borgerhout en Berchem. De voorzitter was Jan Breugelmans, oprichter van de propagandakring de Vierde Wijk, ondervoorzitter was Jos Minne en onder de leden van het bestuur waren aandeelhouders te vinden van de volksbakkerij zoals Ferdinand Roossens en Frans Winschens⁴⁶. Een maand na de oprichting telde de maatschappij van onderlinge bijstand al 294 leden. Nog een week later beweerde het Antwerpse christen-democratisch gezinde blad *Het Volksrecht* dat er reeds 500 leden waren aangesloten. De maatschappij Helpt Elkander in Antwerpen zou desondanks geen echt succes worden. Net als de andere instellingen had ze te lijden onder de breuk en de ondergang van de partij⁴⁷. De ziekenorganisaties van de christen-democraten waren in Antwerpen meestal gekoppeld aan andere sociale organisaties.

In een annonce over de volksbakkerij in het Plancquaertistische weekblad *Het Recht* van juni 1911 werd opnieuw een ziekenfonds vermeld dat in verband gebracht kan worden met daensistische overblijfsels in Antwerpen. In 1906 was in *De Nieuwe Tijd*, het maandblad van priester Fonteyne voor Antwerpen, een soortgelijke reclame verschenen waarbij de afnemers van de volksbakkerij kosteloos een beroep konden doen op medische hulp⁴⁸. In hetzelfde nummer van *Het Recht* verscheen een oproep aan alle democraten om zich te laten inschrijven in de maatschappij van onderlinge bijstand Den Volkssteun, met de mededeling dat drie geneesheren ter beschikking stonden van de leden. Of het hier ging om dezelfde artsen die ook voor de volksbakkerij werkten, is niet duidelijk. Wel blijkt dat de restanten van de christen-democratische beweging in Antwerpen alweer een andere maatschappij van onderlinge bijstand opgericht hadden.

Op 11 mei 1912 werd de wet met betrekking tot de betoelaging voor pensioenspaarders gewijzigd⁴⁹. De staat gaf jaarlijkse aanmoedigingspremies aan personen die aangesloten waren bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas. Men kon zich rechtstreeks aansluiten, maar ook via een erkende maatschappij van onderlinge bijstand. Deze erkende maatschappij kreeg van de overheid twee frank voor elk spaarboekje waar in het afgelopen jaar minstens drie frank op gestort was.

Remi Vanderschelden uit Deerlijk die, samen met dokter Gustave Doussy uit Kortrijk, ijverde voor de oprichting van een maatschappij van onderlinge bijstand in Kortrijk, ondernam eind 1912 stappen voor het oprichten van een eigen spaarafdeling. Uit de briefwisseling van beide christen-democraten blijkt dat de maatschappij van onderlinge bijstand Helpt Elkander die door hen gesticht was, enkel het aspect van het pensioensparen organiseerde⁵⁰. Helpt Elkander hield zich niet bezig met ziekteverzekering en verzekering tegen werkonbekwaamheid, maar enkel met de ouderdomsverzekering. Op 9 januari 1913 kreeg Vanderschelden van de algemene bestuurder van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, afdeling levensverzekeringen, antwoord op zijn vraag hoe in aanmerking te komen om een afdeling van de spaarkas op te richten. De bestuurder stuurde de voorwaarden door waaraan voldaan moest worden voor de oprichting en wettelijke erkenning van een onderlinge lijfrentemaatschappij. Het filiaal, pensioenkas genoemd, moest jaarlijks haar gestorte bijdragen doorsturen naar de grote Algemene Spaar- en Lijfrentekas. In januari 1913 werd door Gustave Doussy, die tekende als voorzitter, en Vanderschelden, die tekende als "schrijver", in naam van de maatschappij van onderlinge bijstand Helpt Elkander aan de gouverneur de wettelijke erkenning gevraagd van het "stichtende koninklijk der onderling lijfrentemaatschappij, gezegd Helpt Elkander".

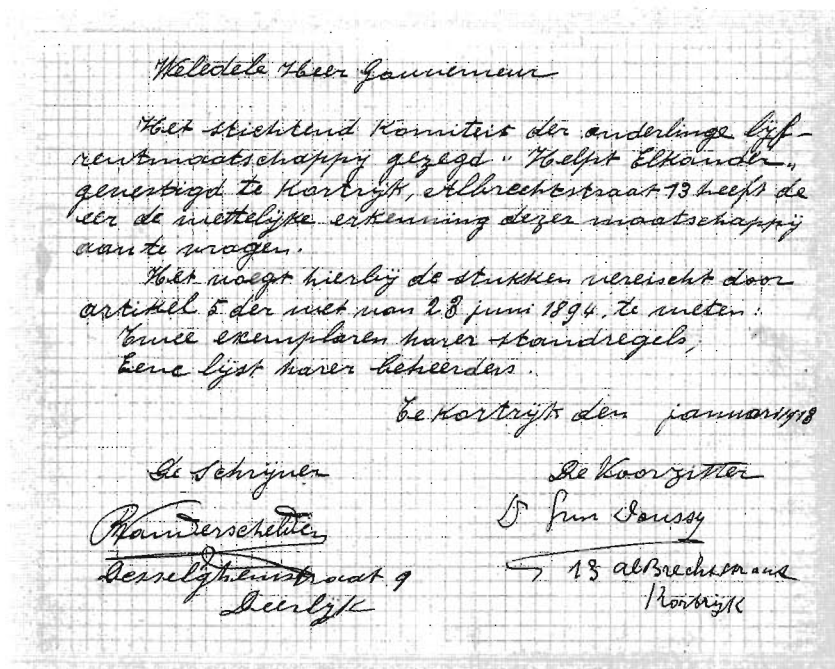
Op 14 februari stuurde de voorzitter van de bestendige commissie der maatschappijen van onderlinge bijstand een brief met de mededeling dat de aanvraag voor erkenning van de betreffende maatschappij van onderlinge bijstand was overgemaakt aan de minister van Nijverheid en Arbeid. Twee maanden later antwoordde algemene secretaris van het ministerie Dubois op de vraag van Doussy of de onderlinge bijstandsmaatschappij geldelijke steun kon krijgen van de regering voor de kosten van haar eerste werkjaar. Dubois liet weten dat de maatschappij al haar rekeningen van het eerste dienst-

jaar moest overmaken zodat deze door het ministerie onderzocht konden worden. Op 15 mei 1913 schreef diezelfde Dubois dat Helpt Elkander haar wettelijke erkenning had gekregen als maatschappij van onderlinge bijstand. De pensioenkas Helpt Elkander van Vanderschelden en Doussy werd bij Koninklijk Besluit van 3 mei 1913 officieel erkend.

Een halfjaar na de wettelijke erkenning van de spaarkas Helpt Elkander, werd de "maatschappij van onderlinge bijstand, gezegd Ziekenfonds Helpt Elkander", op 25 november 1913 opgericht. Naar aanleiding van hun wettelijke erkenning op 30 december 1920, werden de standregels gepubliceerd in het Staatsblad van 11 mei 1921.

Aanvankelijk leek het alsof Doussy en Vanderschelden niet betrokken waren bij de inrichting van de gelijknamige ziekenbond. In het bestuur zaten de Kortrijkenaars Gerard Buyschaert als voorzitter, Alberiek Deleu als ondervoorzitter, Octaaf Lefebvre als schrijver, Alfons Mullie als "bijgevoegd schrijver" en M. Buyschaert als schatbewaarder⁵¹.

De doelstellingen liepen parallel met die van andere ziekenfondsen. Op de eerste plaats zou de bond geneeskundige bijstand verlenen aan de werkende leden en hun gezin, waaronder de diensten van een geneesheer en de geneesmiddelen werden begrepen. De bond zou ook een dagelijkse schadevergoeding betalen gedurende de periodes van werkonbekwaamheid en voorzag zowel buitengewone als tijdelijke onderstand voor ongeneesbare, gebrekkige of oude leden. Hiermee werd het systeem van herverzekering bedoeld. Bij de geboorte van een kind genoten de leden van een vergoeding voor werkonbekwaamheid en bij een overlijden kwam de bond tussen in de begrafenis kosten.

Aanvraag tot wettelijke erkenning van de Kortrijkse pensioenkas Helpt Elkander, 1913 (Kortrijk W-FI.)

Als bijkomende regel werd gesteld dat het fonds een verbintenis mocht aangaan met een maatschappij van onderlinge bijstand, waaruit men kan afleiden dat gedacht werd aan een samenwerking met de gelijknamige maatschappij van Doussy en Vanderschelden.

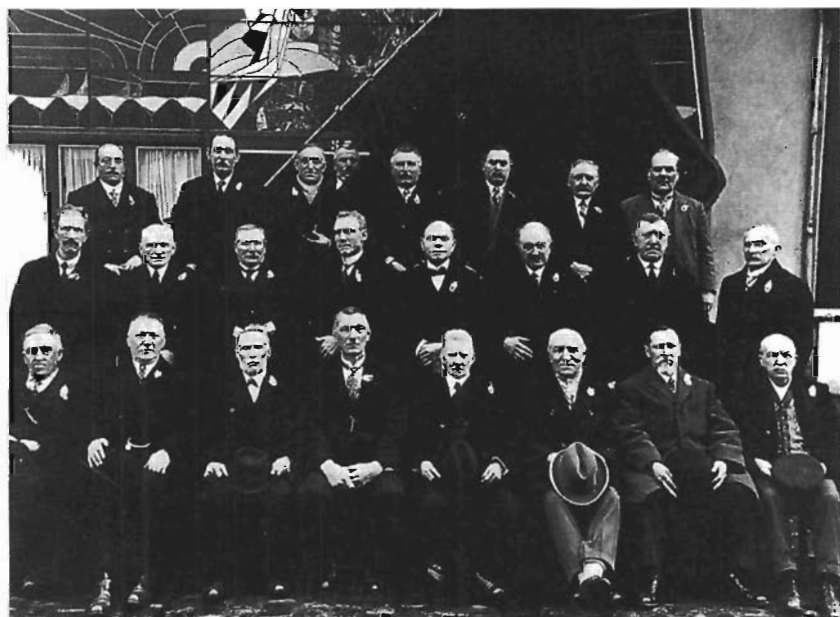
De ziekenbond maakte ook aanspraak op overheidsgelden, hun maatschappelijk kapitaal werd opgebouwd door de bijdragen van de leden en door intresten en toelagen van openbare besturen. Eventuele overschotten kon men storten op naam van de maatschappij, in een spaarkas onder waarborg van de staat. Deze formulering brengt niet onmiddellijk duidelijkheid over de vraag of de maatschappij Helpt Elkander in verband stond met de ziekenbond Helpt Elkander, maar beide instellingen werkten in dezelfde periode, in dezelfde regio, onder dezelfde naam en met dezelfde personen uit de christen-democratische beweging. Het lijkt ons onwaarschijnlijk dat er geen verband is geweest, temeer omdat Vanderschelden in 1922 de initiatiefnemer was voor de oprichting van een gelijknamige ziekenbond in Deerlijk, die in nauw contact stond met Helpt Elkander in Kortrijk.

Het kasboek van de "*pensioenkas Helpt Elkander, arrondissement Kortrijk onder bescherming van de Christene Volkspartij en de Demokratische Volksbond*", bijgehouden vanaf de oprichting in 1913 tot 1919, brengt meer duidelijkheid⁵². De pensioenkas wordt hier openlijk gelieerd aan de daensistische partij. Ook in het boek van de "*Jaarlijkse rekeningen van de pensioenkas van de mutualiteitsvereniging Helpt Elkander betreffende Kortrijk en het arrondissement 1920-1926*" wordt de spaarkas als afdeling beschouwd van de ziekenbond. Het eerste kasboek toont de evolutie van de pensioenkas Helpt Elkander tijdens de oorlogsperiode en geeft inzage in het aantal spaarders en hun bijdragen. De leden van de spaarkas werden in vijf groe-

pen ingedeeld, naar gelang van hun leeftijd. De jonge leden, tussen zeven en zeventien jaar, waren de grootste groep spaarders. Het aantal spaarders nam evenredig af met de leeftijd: hoe ouder de leden, hoe minder spaarders er in hun rangen werden geteld⁵³. Richtte de spaarkas zich vooral tot jongeren, of had deze groep grotere spaarmogelijkheden omdat hun gezinsverantwoordelijkheid beperkter was? Of waren de jongste leden meer overtuigd van een langetermijnvisie en van de voordelen van sparen via een kas? Het eerste werkjaar 1913 werden 75 spaarboekjes uitgeschreven, maar dit aantal viel het jaar nadien door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog terug naar 56 spaarders. De meeste afgevallene leden hadden afgehaakt en hun ontslag gegeven, slechts enkelen waren ontevreden overgestapt naar een andere spaarkas⁵⁴. Tijdens de oorlog zou het ledenaantal verder dalen. In 1915 waren nog 21 leden ingeschreven en in 1916 amper 17. Of deze leden daadwerkelijk spaarden, wordt niet vermeld, maar vermoedelijk werden er in die periode geen storting gedaan. Van 1917 bestaan geen cijfergegevens, maar 1918 wordt wel vermeld. Het einde van de oorlog had vermoedelijk een aantal mensen opnieuw aangezet tot een financiële planning op langere termijn, want voor 1918 waren 77 leden ingeschreven, hoewel hun spaarcracht nog niet echt groot was⁵⁵. De pensioenkas zou de oorlog in elk geval overleven. De ziekenbond bleef eveneens bestaan en er werden vanaf 1919 zelfs zusterafdelingen opgestart met dezelfde naam.

Het partijcongres van maart 1913: over de sociale werking van de partij

In maart 1913 vond in Aalst een belangrijk congres plaats van de Christene Volkspartij⁵⁶. De namiddagzitting handelde volledig over de sociale werking van de partij. Jan De Neve gaf als voorzitter van de Aalsterse ziekenbond en van de overkoepelende organisatie Broederbond, een lezing over de mutualiteit, de herverzekering en het ouderdomspensioen. Aanleiding van zijn uiteenzetting was het nieuwe wetsontwerp van de regering rond "*de verplichte verzekering tegen ziekte, vroegtijdige werk- onbekwaamheid en ouderdom*". Dit wetsontwerp bepaalde dat werklieden die minder dan 2.400 fr. per jaar verdienden, zich moesten inschrijven in een ziekenfonds, in een herverzekeringskas en in een pensioenkas. Zelfstandigen of werklieden die voor verschillende bazen werkten, zouden niet verplicht worden, maar konden eventueel genieten van dezelfde voordelen. Volgens het wetsontwerp kwa-

Stichters van de Verenigde Ziekenbond der Christene Volkspartij, 26 november 1930. Centrale figuur is Jan De Neve (DAVS)

men niet alleen de bestaande, door de wet erkende ziekenbonden in aanmerking, maar moest er een uitbreiding komen van nieuwe, door de overheid ingerichte bonden: de regionale ziekenbonden. Deze "staatsmutualiteiten" zouden ten dienste staan van werklieden die nergens waren aangesloten of die zich in geen enkele partijgebonden mutualiteit thuis voelden. Ze zouden van de staat een jaarlijkse bijdrage krijgen van 12 fr. per lid. De aangesloten leden mochten rekenen op 1 fr. schade-loosstelling per dag bij werkonbekwaamheid. Leden die minder dan 15 fr. per week verdienden, moesten een kleinere bijdrage betalen. In ruil werd echter aan hun ziektevergoeding gepeuterd, die werd gehalveerd tot 0,5 fr. per dag. De bestaande bonden zouden van de staat 25 centiem per gestorte frank ontvangen, met een limiet van 2 fr. per lid⁵⁷. De patroons moesten ook een jaarlijkse bijdrage leveren van 2 fr. per lid, terwijl de provincie en de gemeente aanmoedigingspremies dienden te geven.

Voor Jan De Neve was dit regeringsvoorstel een verbetering, maar was het ontwerp gefundeerd op een wankel basis. Hij stond uiterst kritisch tegenover het opstarten van de regionale bonden, omdat die voornamelijk zouden bestaan uit leden die te oud werden bevonden in een bestaande bond of die omwille van een slepende ziekte nergens meer aanvaard werden. Daarnaast was De Neve ook verontwaardigd over de beperking van de uitkering voor arbeiders die minder dan 15 fr. per week verdienden. Uitgerekend zij moesten bij ziekte en werkonbekwaamheid een degelijke vergoeding ontvangen, want hun financiële toestand was zo al schrijnend genoeg. Als voorzitter van het daensistische mutualiteitswezen achtte De Neve het beter om de bestaande bonden uit te breiden met een eigen kas voor herverzekering, pensioen en verplichte ziekteverzekering, waarbij de fondsen wel meer toelagen moesten krijgen van de staat. Vreesde De Neve de "nieuwe staatsbonden" als concurrent voor de bestaande ziekenfondsen? Vernooedelijk niet, want voorzitter De Neve kan onmogelijk de lakse houding van de staat aangaande sociale voorzorg als bedreigend ervaren hebben voor de daensistische organisaties.

In verband met de herverzekering was het wetsvoorstel voor hem te vaag. De staat eiste van elke arbeider een persoonlijke bijdrage van 6 fr. per jaar tegen vroegtijdige werkonbekwaamheid, hetzij door ziekte, ongeval of invaliditeit. De staat zou een toelage van 60 centiem per gestorte frank geven.

Het invaliditeitspensioen, waarop men dan recht had, zou vanaf 65 jaar wegvallen omdat het ouderdomspensioen dan startte. Maar in het voorstel werd geen rekening gehouden met de graad van invaliditeit en de verhouding van de schadevergoeding. In naam van de Christene Volkspartij formuleerde De Neve alternatieve denkpijlers. Hij stelde voor dat de regionale gouvernementele bonden de bijdragen voor herverzekering met de helft zouden verlagen voor werklieden met een inkomen van minder dan 15 fr. per week. De openbare besturen moesten dan voor de andere helft opdraaien. Hij merkte daarnaast op dat de bestaande ziekenfondsen een veel kleinere bijdrage vroegen voor herverzekering (2,60 fr. per jaar) dan de regionale bonden (6 fr. per jaar). Voor De Neve moest de staat ook een ouderdomspensioen voor invaliden voorzien, want deze groep kon immers onmogelijk met hun beperkte schadeloosstelling stortingen doen voor een later pensioen.

De scherpste kritiek gold het wetsontwerp met betrekking tot het "ouderdomspensioen".

De regering stelde een pensioen van 0,32 fr. per dag voor. Dit hield in dat werkonbekwamen, die voorheen 1 fr. kregen, vanaf de leeftijd van 65 jaar terugvielen op 0,32 fr. per dag. De verantwoording voor deze drastische vermindering werd gezocht in het feit dat bejaarden toch niet veel verteerden. In theorie kreeg iedereen die geboren was vóór 1873 een pensioen van 120 fr. per jaar, op voorwaarde dat stipt de jaarlijkse bijdrage van 6 fr. per jaar was betaald. Indien zij niet regelmatig gestort hadden, werd als sanctie 4 fr. afgehouden. De staats-toelage van 120 fr. per jaar verminderde met 5 fr. voor allen die geboren waren ná 1873 en de toelage verviel volledig voor hen die geboren waren ná 1893. De laatste groep moest zelf een pensioen bijeen sparen, gebaseerd op de eigen stortingen en de verworven intresten. In het wetsontwerp moest elke werkgever 4 fr. per jaar en per arbeider bijpassen. Dit bedrag werd niet op het persoonlijke spaarboekje van de arbeider gestort, maar in de staatskas.

Jan De Neve eiste, in naam van de Christene Volkspartij, de totale verwerping van het ontwerp. In de eerste plaats mocht men in geen enkel geval toegeven aan het voorstel van 0,32 fr. pensioen per dag. Het vooropgestelde bedrag van 1 fr. per dag, aanvankelijk beloofd door de katholieken, moest gehandhaafd blijven. In de tweede plaats werd de sanctie op de "stiptheid van betaling van bijdragen" verworpen. Onder de 1.200.000 leden die aangesloten waren bij een pensioenkas, werden er slechts

700.000 regelmatige spaarders geteld, want voor velen was het onmogelijk om jaarlijks de vaste storting te doen.

De Neve besloot dat de principiële "verplichting" van een verzekering tegen ziekte, vroegtijdige werkonbekwaamheid en ouderdom positief was. Hij kon zich ook scharen achter het voorstel dat patroons 18 fr. per jaar moesten afhouden van het loon van werklieden die niet waren ingeschreven in een ziekenbond. Hij verbond hieraan dat met het oog op de verwezenlijking van een algemeen verplichte verzekering de Christene Volkspartij overal ziekenfondsen, herverzekeringskassen en pensioenbonden moest oprichten om aan iedereen de voordeligste tarieven te kunnen aanbieden. Alle leden van de partij hadden er financieel belang bij hun bond vooruit te helpen.

De kritiek van Jan De Neve op het wetsontwerp lokte reacties uit van partijgenoten. Onder leiding van de voorzitter van het partijcongres, de Bruggeling Bernard Minnebo, sloten de meesten zich aan bij de voorstellen van de ziekenfondsvoorzitter. De algemene tendens op het congres was dat de staat zich volledig garant diende te stellen voor een degelijk pensioen. Hector Planquaert en de Antwerpenaar Gerard Van Looy gingen nog een stap verder en vonden dat de staat in feite de integrale pensioenkosten moest dragen, i.p.v. "miljoenen te investeren in defensie". Pieter Daens koppelde de vooropgestelde regeling aan de politieke eis van evenredige vertegenwoordiging. Volgens hem was het pensioen uitgegroeid tot een politiek drukingsmiddel en moest het principe van evenredige vertegenwoordiging dringend toegepast worden in de besturen van alle pensioenfondsen. Hij was eveneens van mening dat *"de partij in geen geval mocht afwijken van de geëiste 1 fr. per dag, in navolging van de nimmer aflatende strijd van priester Daens die als eerste in het parlement de pensioenkwestie had besproken"*. Gustave Doussy

vond dat er een duidelijk onderscheid diende te worden gemaakt tussen het pensioen van 1 fr. per dag, dat verkregen moest worden zonder storting, en de vergoedingen voor ziekte en invaliditeit, die verkregen werden na het betalen van een bijdrage. Hij stelde dat de staat moest optreden als "verzekeraar", waardoor men de ziekenbonden kon depolitiseren, een principe waarin Jan De Neve zich niet kon terugvinden. Het congres stond ook achter de absolute verplichting van de herverzekering; maar de door de staat voorgestelde bijdrage voor de werklieden werd te hoog geacht, terwijl de bijdragen van de staat en de patroons te klein werden bevonden. Het congres besliste dat toezichtscodificaties nodig waren met een vertegenwoordiging uit alle partijen, wanneer de verplichte verzekering, met tussenkomst van de maatschappijen als verzekeraar, van kracht zou worden. De regionale gouvernementele bonden zouden bovendien hun schadeloosstelling van zieken gelijk moeten stellen voor ieder lid, ook voor hen met een lager inkomen; en hetzelfde gold voor de herverzekeringskassen. Er werd beslist dat de informatie over de oprichting van een ziekenbond gebundeld en verspreid moest worden onder alle partijverenigingen. Ook moesten alle daensistische ziekenfondsen gestimuleerd worden om een herverzekeringskas in te richten, naar het voorbeeld van Broederbond.

Een flexibele werking in moeilijke tijden

Pieter Daens en priester Fonteyne waren niet bij machte de duidelijke stellingname van de Christene Volkspartij aangaande het besproken wetsontwerp te verdedigen in de kamer van volksvertegenwoordigers. Deze keer was niet enkel de weerstand van de groep behoudsgezinde katholieken hiervoor verantwoordelijk, maar werkte nog een andere factor tegen. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd dit belangrijke wetsontwerp immers in de koelkast opgeborgen.

Bij het uitbreken van de oorlog stond de ziekenbond van de Christene Volkspartij in het Aalsterse er niet slecht voor: een groeiend ledenaantal, een stabiele balans, talrijke vernieuwende initiatieven en een uitgesproken visie op de sociale voorzorg. Het bestuur bestond uit Jan De Neve die nog steeds voorzitter was, de vrij onbekende Eugene de Rouck als ondervoorzitter; Felix De Neef als schrijver en Jozef Hanssens die de taak van schatbewaarder op zich nam. Pieter Daens, die nog steeds zetelde in de gemeenteraad van Aalst, maar geen mandaat waar-

De waarheid over het Pensioen !

Ouderlingen, ge krijgt GEEN pensioen !

GEEN PENSIOEN !

Waar is mijnheer De Bethune, om te antwoorden ?

Wij lezen in een vlugschrift der katholieken, uitgegeven door den Sociaal Studiekering van Ronse over twee jaar. M. Bethune, lultert wel, het zijn uwe maten, uwe vrienden van Ronse, die schrijven op bladzijde 9 in het vlugschrift getiteld: **TEGENSPREKELIJKE MEETING.**

De socialisten willen een algemeen kosteloos pensioen van 1 fr. daags.

Wij zijn daar tegen. Waarom ?

1. -- Omdat zulk stelsel in het volk allen geest van spaarzaamheid en vooruitzicht doodt. -- Iedereen mag zijf botten aan alles vagen ; werken voor later is niet meer noodig ; want gespaard of niet gespaard, ik krijg toch een pensioen van 1 frank daags. -- Wie kent er niet het deuntje van zoo menige vagebond, of dronkaard : Bah ! waarom zou ik moeten sparen als ik oud ben, ik heb nog eene plaats open in 't klooster of in Hoogstraten.

En daar leven die mannen dan nog eens op de kosten der belastingbetalers.

2. -- Omdat zulk stelsel 50 miljoen frank zou kosten, die 50 miljoen moeten opgebracht worden in belastingen en hoe men die belastingen ook legge, dat zij noodzakelijk op den werkman terugvallen.

"De waarheid over het pensioen!", artikel in *De Verlossing!* Propagandablade der Christene Volkspartij voor den kiesstrijd van 1914 in 't arrondissement Aalst (DAVS).

nam in het ziekenfondsbestuur, behoorde samen met Jan De Neve tot de belangrijkste figuren op het terrein van de sociale werking. Dit was een gevolg van de politieke keuze van De Neve en Daens. Waar vele daensisten van de jongere generatie zich hadden aangesloten bij het activisme en meer strenden voor de Vlaamse dan voor de sociale belangen, bleven voor Pieter Daens de oorspronkelijke doelstellingen van de Christene Volkspartij ook in oorlogstijd de enige juiste leidraad. Jan De Neve toonde wel sympathie en begrip voor de activisten, maar ging zelf geen direct engagement aan⁵⁸. De ziekenbond probeerde tijdens de oorlogsjaren zo normaal mogelijk te functioneren, in een abnormale tijd van groeiende werkloosheid, voedseltekort en gebrek aan hygiëne.

Kosteloze verzorging zoveel als mogelijk

Ernest Van den Berghe verhaalt in zijn huldebetoen naar aanleiding van het 35-jarig bestaan van het ziekenfonds dat de bond vanaf "de tweede zondag van augustus 1914 tot de eerste zondag van oktober 1918" geen bijdrage meer vroeg, maar toch bijstand bleef verlenen, zoveel als mogelijk was. Blijkbaar was niet zoveel mogelijk, want de zieke leden konden maar vergoed worden tot september van datzelfde jaar; de herverzekerde leden kregen hun vergoeding tot in 1916. Pas vanaf oktober 1918 werd opnieuw een bijdrage aangerekend van 0,02 fr. per week. Volgens Van den Berghe bleef men ondanks de precaire situatie nieuwe leden aanvaarden. *De Werkman* van 30 juni 1916 nuanceert dit beeld: nieuwe leden werden inderdaad aanvaard, maar toch niet kosteloos en de oorlogssituatie schortte een aantal bijstandsmogelijkheden op. Iedereen kon zich laten inschrijven in het lokaal Volksverheffing in de Lange Zoutstraat of bij de bestuursleden thuis, indien men niet ouder was dan 40 jaar en vrij van zichtbare en onzichtbare kwalen. Nieuwe leden moesten 7 centiem per week betalen. In ruil konden ze genieten van kosteloze geneeskundige diensten en hadden ze recht op alle voordelen die geldig waren voor de oude leden "bij het hernemen van de normale toestand na de oorlog"⁵⁹.

Toen de overheid een Nationaal Komiteit oprichtte dat subsidies verstrekke aan ziekenbonden om hun werking te ondersteunen tijdens de oorlog, vroeg de mutualiteit van de Christene Volkspartij in 1917 als enige in Aalst aansluiting bij dit komiteit⁶⁰. Het was op dat ogenblik het enige fonds in Aalst dat

voldeed aan de voorwaarden om een toelage te kunnen krijgen voor verleende kosteloze geneeskunde. De fiches van alle leden moesten doorgestuurd worden naar het kantoor van het plaatselijke comité te Aalst, dat als opdracht had de gegevens te verzamelen en door te sturen naar Brussel, zodat een geldelijke uitkering kon volgen. Dit plaatselijke comité werkte echter tegen en stuurde de fiches van de christen-democratische ziekenbond niet door. Na lang wachten op de beloofde toelage werd door de daensisten navraag gedaan bij het Nationaal Komiteit. Toen bleek dat de fiches waren blijven liggen op het plaatselijk kantoor van Aalst. De subsidies die de christen-democratische mutualiteit kreeg van het Nationaal Komiteit, werden tijdens de oorlog voortdurend betwist door de andere fondsen; onterecht zoals later bleek toen het nationaal bestuur na de wapenstilstand alle papieren en bewijsstukken opvroeg voor controle en bleek dat de daensistische bond zelfs nog een tegoed van 25.000 fr. had. De achterstallige som werd na de oorlog alsnog uitbetaald⁶¹.

Door deze toelagen had het christen-democratische ziekenfonds grotere werkingsmogelijkheden en kon zij haar leden meer garanties en voordelen bieden dan de andere mutualiteiten in Aalst. Het ledencijfer loog er niet om. Tijdens de oorlogsjaren was er een stijging van het ledenaantal die gezien de situatie merkwaardig genoemd mag worden. Uiteraard had men uitgerekend in deze onzekere periode behoefte aan sociale voorzorg en steun. In 1915 was er een stijging met 600 nieuwe aangeslotenen. Tot en met 1918 kwamen er jaarlijks onge-

Pamflet van het voedingscomité van Aalst tijdens de Eerste Wereldoorlog (DAVS)

Aan het Volk van Aalst.

Het Comité tot onderstand, door den Gemeenteraad, bij hoogdringendheid aangesteld, heeft onmiddellijk zijne werking begonnen.

Het is gelukkig aan de Aalstersche bevolking bekend te maken dat, hoelang de Oorlog moge duren, ze zal van den honger gevrijwaard blijven. Doeltreffende maatregelen zijn genomen en de uitdeeling van de levensmiddelen, op regelmatige wijze ingericht, zal in 't kort beginnen.

Het Comité doet een dringenden oproep tot de werkende bevolking: Niemand weet hoelang dien droevigen toestand duren zal; Ons volk moet en zal spaarzaam leven, geen enkel nutteloos verteer mag gedaan worden!

Aan de burgers en begoede bevolking doet het Comité ook een warmen oproep: zij zullen uit al hunne macht, hunne medebroeders ondersteunen? geldelijke giften en giften in natuur, als graan, brood, aardappelen, enz., zullen met dankbaarheid ontvangen worden.

De gansche bevolking wordt verzocht geene bedelaars langer te ondersteunen. Al wie in nood verkeert moet zich tot het Comité wenden. Het Comité alleen moet de verdeelingen doen; daar alleen zal alles volgens noodwendigheid uitgedeeld worden!

Het Comité veel vrouwen stellende in de vaderlandstefde en de wederzijdsche broederlijkheid van ons volk, belooft plichtiglijk zijnen plicht te vervullen, ten allen tijde; met spaarzaamheid maar in volle rechtvaardigheid de levensmiddelen te verdeelen en eenen strengen controol te houden op alle verhandelingen.

Het volk van Aalst moet ook zijnen plicht doen met kalm en bedaard belere tijden af te wachten, gelijk het hunne voorouders deden. Het zal zich herinneren dat alleen de gewapende macht het recht heeft Oorlog te voeren en dat onze plicht bestaat in de smarten te verzaachten en de getroffen menschen, wie zij ook zijn mogen, te helpen en bij te staan!

HET COLLEGE VAN BURGERMEESTER EN SCHRIJVERS:
DE SECRETARIS, O. Reynders. DE BURGERMEESTER, M.-L. Olieverds.

HET MIDDELCOMITEIT:

DE VOORZITTER, De Nayer Th., DE ONDERVOORZITTER, De Bieck Jos.

DE LEDEN, De Windt Albert, Van der Bergh Jaak, Oersum Leo, Vernaere Alfons, De Nieuw Jan, Philips Hendrik.

DE SCHATBEWAARDERS, Moyerson R., Schepens, Van Truppen Gustaaf, DE SCHRIJVERS, J. Coartaux, De Sloddelet, J.

Geldelijke hulp wordt ontvangen bij de Heeren Schatbewaarders, Moyerson en Van Truppen.

Giften in natuur moeten gebracht worden, 's voormiddags, in het magazijn der Firma De Wolf-Coosyns, Gentschestraat.

Voor de uitdeelingen is de stad verdeeld in 24 onderafdeelingen.

Het bestuur en de zetel der onderafdeelingen zullen, deze week, bij pl.-brief bekend gezet worden.

veer 100 leden bij. Op het einde van de oorlog telde de ziekenbond van de Christene Volkspartij iets minder dan 3.000 leden⁶².

Kleine kinderen en kolen

De grote ledenstijging in 1915 was het resultaat van een nieuw initiatief: de verzekering van kinderen vanaf de geboorte. De ziekenbond sleutelde in het kader van de strijd tegen de kindersterfte aan een ziekteverzekering voor baby's en kinderen omdat gevreesd werd dat onverwachte epidemieën in oorlogstijd wegens een algemene verzwakking en verwaarlozing fataal zouden aflopen. In de gemeenteraad van 29 juni 1915 formuleerde Pieter Daens namens de Christene Volkspartij een voorstel dat opgesteld was door Jan De Beul. De christen-democratische ziekenbond vroeg een samenwerking met het stadsbestuur en de andere ziekenfondsen om een kosteloze aansluiting mogelijk te maken voor alle baby's en kleuters. Volgens het voorstel dienden de lasten gedragen te worden door de stad, wat neerkwam op 6 centiem per kind per week. Als Aalst deze bijkomende financiële last niet aankon, zouden de ziekenbonden bereid zijn enkele kosten over te nemen. Het stadsbestuur o.l.v. de katholieke burgemeester Jaak-Jozef Van den Bergh veegde het idee niet zomaar van tafel en stelde een commissie samen die de mogelijkheden van het voorstel moest bestuderen. De katholieke schepen Romain Moyersoen werd belast met de samenstelling van de commissie waarin de voorzitters en secretarissen van alle mutualiteiten van de stad zetelden⁶³. Isidoor Bauwens, de kersverse katholieke voorzitter van de onderzoekscommissie, nodigde Jan De Neve uit voor een toelichting van het project. Ondanks de omschrijving van het voorstel als een "verheven gedachte", wenste het stadsbestuur er uiteindelijk niet op in te gaan, na een uiterst negatief advies van de commissie die het project onrealiseerbaar achtte⁶⁴. De Christene Volkspartij wilde het idee niet laten varen en zette alleen door. In het najaar van 1915, toen de stedelijke commissie zich nog officieel moest uitspreken over het voorstel, was de kosteloze ziekteverzekering voor kleine kinderen van nul tot zes jaar reeds van start gegaan.

De financiering van dit kindvriendelijke project gebeurde met de opbrengst van een kolenhandel. Ernest Van den Berghe liet in zijn huldébetoan aan de ziekenbond doorschemeren dat deze kolenhandel speciaal voor de kinderverzekering werd opgestart, maar dat zou onjuist zijn⁶⁵. *De Werkman* van

3 maart 1915 kondigde reeds een levering aan van "*allerbeste grove huiskolen*" die aan gunstprijzen "*vrij thuis geleverd worden en aan onze magazijnen genomen kunnen worden. Bestellingen worden ook aanvaard in lokaal Volksverheffing*". Dergelijke reclame voor de kolenhandel was reeds afgedrukt in *De Werkman* van 12 februari 1915.

Vanaf de wintermaanden van 1915 werd in de annonces gesteld dat de opbrengst van de kolenhandel diende voor de "*kosteloze geneeskundige hulp voor alle kinderen van leden, aangesloten bij gelijk welke partijvereniging*". Het succes van de kosteloze ziekteverzekering voor de allerkleinsten was zeer groot. Een vierde van de baby's en kleuters van de stad werd ingeschreven⁶⁶. Volgens de cijfers van het bureau van de burgerlijke stand wierp de massale aansluiting zijn vruchten af. Het sterftecijfer van de ingeschreven kinderen lag veel lager dan dat van niet-ingeschreven kinderen. Het nut van de organisatie was bewezen. Zes weken na de definitieve afkeuring van het voorstel door de stad, waren al 600 kinderen tussen nul en zes jaar ingeschreven bij het ziekenfonds van de Christene Volkspartij⁶⁷.

Op 17 oktober 1919 berichtte *De Werkman* dat 1.383 kinderen op dat ogenblik kosteloze geneeskunde ontvingen. Nochtans klaagde de partij, bij monde van Pieter Daens in *De Werkman*, erover dat de officiële instanties tijdens de oorlog alles hadden gedaan om de goede werking van het ziekenfonds tegen te werken. Zo werd beweerd dat het stadsbestuur Duitse hulp had ingeroepen om de laatste scheepslading kolen tegen te houden om de daensistische handel te boycotten...

Tijdens de onzekere oorlogssituatie kon de christen-democratische ziekenbond voor mannen, vrouwen en kinderen een relatieve zekerheid bieden. De mutualiteit was toen een van de sterkste van de stad. Bij de beëindiging van de oorlog kon zij haar leden dezelfde vergoedings- en bijdragenvoorwaarden aanbieden als voorheen.

De ziekenbond in Aalst had een aantal doelstellingen gerealiseerd zoals de vrouwenafdeling, de kinderafdeling voor zes- tot veertienjarigen en de afdeling voor de jongste kinderen. Hij stimuleerde de oprichting van herverzekerings- en pensioenkas sen en kwam op voor een grotere inbreng van de overheid. Ondanks de organisatorische problemen van de partij had hij een redelijke impact en een groot ledenaantal. De werking was evolutief en onderbouwd door een stevige visie op ziekte- en ouder-

domsverzekering. De ideeën over sociale voorzorg die in naam van de partij door de Aalsterse mutualiteit werden geformuleerd, waren gelijkaardig aan die van andere hervormingsgezinde partijen en strekkingen, maar er was geen sprake van een doorbraak van het daensistische ziekenbondswezen op nationaal vlak. De bloei van het christen-democratische ziekenfonds in Aalst kon echter niet verwezenlijken dat de daensistische mutualiteit zich tij-

dens de eerste fase tot aan de Eerste Wereldoorlog op nationaal niveau organiseerde. De focus op het Aalsterse sluit echter niet uit dat in andere daensistische kernen fondsen werden opgericht, maar ze waren nooit richtinggevend of van groot belang voor de eigen streek of voor de eigen daensistische afdeling. Sommige van deze kleine fondsen gingen pas na de Eerste Wereldoorlog echt van start.

- ¹ Deze gegevens kan men vinden in de "Annexe au Moniteur Belge. Recueil des actes des sociétés Mutualistes".
- ² De eerste bestuursverkiezing, die in het voordeel was van L. Boone en zijn ploeg, werd ongeldig verklaard. De volgende acht dagen werden 150 ereleden ingeschreven wier stemmen bij de herkiezing in het nadeel van Boone uitvielen: Boone, Van Schuylenbergh en De Neve werden niet herkozen.
- ³ De Werkman, 28 december 1930, artikel n.a.v. het 35-jarig bestaan van de ziekenbond.
- ⁴ Leopold Boone stelde een aantal keren zijn kandidatuur bij politieke verkiezingen maar zou nooit verkozen worden. Hij stelde zich kandidaat in Aalst op de lijst van de Christene Volkspartij voor de provincieraadsverkiezingen van 1896 en voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1899, 1903 en 1911.
- ⁵ Benjamin Roelandt was een kistenmaker uit Aalst met een florissant bedrijfje waarin hij een aantal arbeiders tewerkstelde. Door zijn contacten met de daensistische beweging werd zijn onderneming gekelderd door conservatieve krachten die hem bestellingen van katholieke katoenbazen onthielden.
- ⁶ Prosper De Haanwe bleef secretaris tot 1897. Hij was eveneens bestuurslid en ook geruime tijd secretaris van de fanfare Tot Heil des Volks.
- ⁷ Als commissarissen van het ziekenfonds werden Felix De Neef, Hendrik Van den Broeck, Petrus Bogaert, Engelbert De Roeck, Frans Van der Biest, Jozef Hanssens en Jozef De Cock aangesteld. De meesten onder hen hebben in de daensistische beweging geen relevante rol gespeeld. Enkel Jozef De Cock, een timmerman uit Aalst, genoot een zekere bekendheid.
- ⁸ Jan de Neve was afkomstig uit Aalst, geboren op 25 maart en overleden op 25 december 1942.
- ⁹ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."
- ¹⁰ R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst", pp. 94-140.
- ¹¹ De Werkman, 28 december 1930.
- ¹² Commissarissen van de vrouwenziekenbond waren De Braekeleer-Van den Bosche, J. Ringoir, Nathalie Vinck en Elisa Van Kerckhove.
- ¹³ De Werkman, 16 februari 1912: aankondiging van "vergadering van ziekenfonds mannenafdeling op zondag 11 februari om 5 uur. Afwezigheid op straffe van boete van 0,15 fr.". De Werkman, 6 september 1912: aankondiging "algemene vergadering ziekenbond op 1 september, op boete van 15 centiem Allergewichtigste dagorde".
- ¹⁴ Klokke Roeland, 19 november 1899.
- ¹⁵ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."
- ¹⁶ Désiré Boriau kwam, ten gevolge van de verkiezingsuitslag van 1922, in aanmerking voor het burgemeesterschap van Denderleeuw. De gouverneur weigerde echter een daensist als burgemeester te benoemen. Boriau stierf op 13 november 1922. Zijn begrafenis verliep incidentieel daar de conservatieve priester De Vos hem niet kerkelijk wilde begraven.
- ¹⁷ Zowel Jules Renkin als Henri Carton de Wiart hadden als progressieve democraten tijdens de eerste jaren van de Christene Volkspartij contact met de christen-democraten van Aalst. Na de uitsluiting van priester Daens uit de Belgische Volksbond groeiden zij weg van de daensistische beweging en maakten zij carrière binnen de katholieke beweging.
- ¹⁸ Ann. au Mon. Belge - Soc. Mut. 1897, pp. 14-16.
- ¹⁹ Ann. au Mon. Belge - Soc. Mut. 1926, nr. 1468, p. 305.
- ²⁰ Ann. au Mon. Belge - Soc. Mut. 1897, pp. 821-823.
- ²¹ Ann. au Mon. Belge - Soc. Mut. 1921, nr. 121, pp. 220-223.
- ²² R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme in het arr. Aalst", pp. 94-104.
- ²³ Ann. au Mon. Belge - Soc. Mut. 1921, nr. 772, pp. 1033-1036.
- ²⁴ De Vaartstraat is de huidige Graanmarkt.
- ²⁵ J. Ghysens, "Geschiedenis der straten van Aalst", p. 319.
- ²⁶ F. Fonteyne, "Onze Strijd".
- ²⁷ De cijfers dateerden uit 1901, een periode waarin de meeste maatschappijen reeds hun erkenning aangevraagd hadden.
- ²⁸ Klokke Roeland, 6 maart 1904.

- ²⁹ De Werkman, 10 januari 1910.
- ³⁰ R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme...", pp. 94-104.
- ³¹ Ann. au Mon. Belge - Soc. Mut. 1913, nr. 140, pp. 335-337.
- ³² R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme...", pp. 94-104.
- ³³ De Werkman, 28 december 1930.
- ³⁴ De Werkman, 26 januari 1912.
- ³⁵ De Werkman, 9 februari 1912, 16 februari 1912.
- ³⁶ De Werkman, 29 augustus 1913.
- ³⁷ Victor Bocqué was een daensist die ondanks zijn activistische activiteiten na de Eerste Wereldoorlog voort een rol speelde. Hij pleitte eveneens voor de versmelting met het Vlaamsche Front.
- ³⁸ Jan De Beul was net als Victor Bocqué een figuur die vooral na de Eerste Wereldoorlog op de voorgrond trad. Als daensist bepleitte hij fel de versmelting met de Frontpartij.
- ³⁹ Andere inkomstenposten zijn boetes (1,75 %), intresten (1,5%), aanwezigheidsbijdragen (0,30%), lidgelden van ereleden (0,40%) en bijzondere giften (0,40%).
- ⁴⁰ Andere uitgavenposten: het loon van de boden (6,05%), de schrijver (2,05%), de schatbewaarder (1,05%), drukwerk (1,55%), bestuurskosten (0,7%), congreskosten (0,6%) en sterfgevallen (1,35%).
- ⁴¹ De Werkman, 28 december 1930.
- ⁴² De Werkman, 14 februari 1913.
- ⁴³ cfr. supra.
- ⁴⁴ Vorige jaren had de apotheek van het Bureel van Weldadigheid een gemiddelde uitgave van 15.000 fr., in 1912 bedroeg dit slechts 9.000 fr.
- ⁴⁵ De Werkman, maart 1912.
- ⁴⁶ Zie hoofdstuk Daensistische samenwerkende maatschappijen winnen langzaam terrein. De aanvaarding van coöperaties als nieuw productie- en consumptieproces.
- ⁴⁷ id. en zie hoofdstuk Twintig jaar strijd lustig. Voor sociale rechtvaardigheid, erkenning en een harmonieuze samenwerking.
- ⁴⁸ Zie hoofdstuk Daensistische samenwerkende maatschappijen winnen langzaam terrein. De aanvaarding van coöperaties als nieuw productie- en consumptieproces.
- ⁴⁹ Wet van 10 mei 1900, met betrekking tot de aanmoedigingspremies van de staat voor spaarders van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas.
- ⁵⁰ West-Flandria, fonds Remi Vanderschelden.
- ⁵¹ Commissarissen van de mutualiteit Helpt Elkander werden Camiel Nijs, N. Opsomer, J. Lecassais en P. Gontier.
- ⁵² West-Flandria, fonds Remi Vanderschelden.
- ⁵³ Indeling van de leden van de pensioenkas volgens leeftijd:
- groep 1: geboren tussen 1849-1860 = 4 leden (54-65 jaar in 1914)
 - groep 2: geboren tussen 1861-1872 = 8 leden (42-53 jaar)
 - groep 3: geboren tussen 1873-1882 = 10 leden (32-41 jaar)
 - groep 4: geboren tussen 1883-1896 = 12 leden (18-31 jaar)
 - groep 5: geboren tussen 1897-1907 = 22 leden (7-17 jaar)
- Totaal aantal leden is 56.
- ⁵⁴ Dit wordt vermeld in het kasboek.
- ⁵⁵ In 1918 gaven 77 leden een totale bijdrage van 148 fr. aan de spaarkas. Een jaar later, in 1919, gaven 79 leden een totale bijdrage van 546 fr.
- ⁵⁶ ADVN, fonds De Deken. Verslag van het Congres te Aalst: namiddagzitting: Sociale Werking, maart 1913.
- ⁵⁷ Het betrof hier enkel stortingen bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas of een andere pensioenkas. Op die manier hoopte de overheid het sparen voor een lijfrente te bevorderen.
- ⁵⁸ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."
- ⁵⁹ De Werkman, 30 juni 1916.
- ⁶⁰ De Werkman, 18 mei 1917.
- ⁶¹ R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme in het arr. Aalst", pp. 94-104.
- ⁶² De Werkman, 28 december 1930. In 1914 telde de daensistische mutualiteit 2.089 leden; in 1915: 2.638, in 1916: 2.873, in 1917: 2.930 en in 1918: 2.942.
- ⁶³ De Werkman, juli 1915.
- ⁶⁴ Notulen van de vergadering der gemeenteraad der stad Aalst, 29 juni 1915, Art 108 O.B.
- ⁶⁵ De Werkman, 28 december 1930.
- ⁶⁶ R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme in het arr. Aalst", pp. 94-104.
- ⁶⁷ De Werkman, 24 december 1915.

EEN MOEIZAME INTRODUCTIE VAN DE BEROEPSVERENIGINGEN

Daensistische vakverenigingen komen niet echt van de grond

Terwijl we voor de reconstructie van de ziekenbonden nog kunnen terugvallen op stichtingsaktes, tasten we voor de geschiedenis van de vakverenigingen meer in het duister. De oprichting ervan werd - net zoals die van de ziekenbonden - niet georkestreerd vanuit de Christene Volkspartij, maar was eerder een reactie op de vakbondspolitiek die op dat moment door andere partijen gevoerd werd. De beroepsverenigingen van de christen-democraten kwamen moeizaam op gang, onzeker over hun intenties en hun mogelijkheden. Ondanks het feit dat het programma van de Christene Volkspartij ook opkwam voor de belangen van de stedelijke arbeiders, hadden de christen-democratische leiders toch minder affiniteit met deze bevolkingsgroep. De klemtoon van de werking van de daensistische beweging lag in eerste instantie op het platteland. Ze had bijgevolg veel aanhang bij de kleine boeren, de landbewerker, de kleine middenstanders en de plattelandsnotabelen. De beweging wenste uiteraard ook een voet aan de grond te krijgen bij de arbeiders in de steden. Van bij de aanvang genoot ze aanhang bij de kleine zelfstandigen, wier belangen door de partij verdedigd werden, maar het leek moeilijker het stedelijk proletariaat, waar het socialisme al wortel had geschoten, voor zich te nemen.

Het nut van vakverenigingen werd door de Christene Volkspartij weliswaar onderkend, maar terwijl de ziekenbonden quasi natuurlijk ontstonden, was voor de oprichting van vakbonden constante overtuiging noodzakelijk. Het oprichten van een ziekenbond was een sociale actie die onmiddellijk voortspoot uit noodsituaties zoals ziekte en invaliditeit. Een vakbond werd geassocieerd met syndicale acties, met stakingen en oproer; aspecten uit de arbeiderswereld waar de Christene Volkspartij onwettig tegenover stond. Het feit dat de Belgische Werklieden Partij door de uitbouw van een stevige syndicale structuur haar greep op de arbeiders probeerde te vergroten, betekende voor de Christene Volkspartij uiteindelijk de stimulans om in de arbeidersbeweging een assertievere rol te spelen en eigen vakverenigingen op te richten.

Per slot van rekening was de Christene Volkspartij in haar oorsprong opgericht als een anti-socialistische partij die de overstap van de arbeiders naar het "rode heidendom" probeerde te voorkomen. De daensistische partij keurde oproer en ongecoördineerde stakingen niet goed, maar dacht de opstandigheid en mondigheid van de arbeiders te kanaliseren in georganiseerde vakbonden. Toch heeft de Christene Volkspartij op syndicaal gebied geen grote traditie uitgebouwd. Hun vakverenigingen kenden, indien ze al succesrijk waren, slechts een zeer kort bestaan. Door een zwakke onderbouw verwaterden heel wat daensistische vakverenigingen en de meeste initiatieven kwamen zelfs nooit van de grond.

Nochtans heeft het vakbondswezen van de daensisten voor één sector, de steenbakkers, een belangrijke werking gehad. Daarnaast waren er andere beroepsklassen die een uitzonderlijke aanhangelijkheid vertoonden ten aanzien van de daensistische partij, omdat hun belangen erdoor behartigd werden. De seizoenarbeiders, "franschmans" genoemd, en de hoppeboeren behoorden om die reden tot het kiezerspubliek.

De lancering van de vakbondsorganisatie: de pers en Van Schuylenbergh

Gedurende de eerste fase van de Christene Volkspartij werd de noodzaak van het oprichten van vakverenigingen in de daensistische pers bepleit.

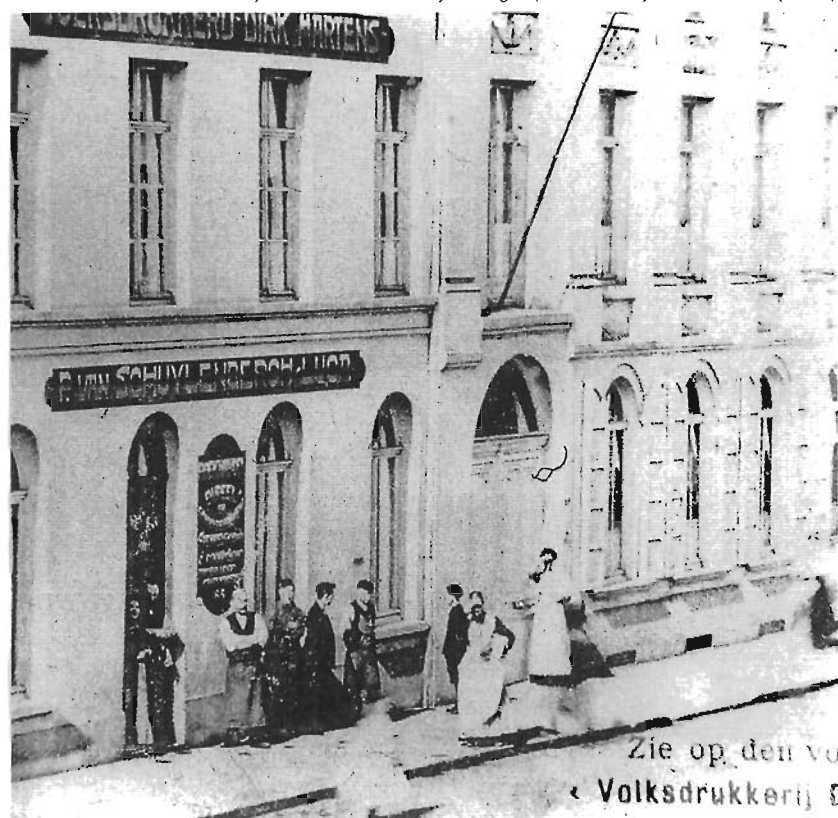
Katholieke Werkmanskring gelegen op de Aalsterse Grote Markt (DAVS)

De bladen waren echter meer begaan met theoretische opsommingen van de voordelen en het belang van dergelijke bonden dan met het daadwerkelijk oprichten van nieuwe syndicaten of met het evalueren van de werking van de bestaande. Er werd met andere woorden voldoende propaganda gemaakt, maar de woorden waren veelvuldiger dan de daden. Deze aanmoedigingen en "uiteenzettingen van het doel" tonen aan dat het kiezerspubliek overtuigd moest worden van het belang van de vakverenigingen. De Christene Volkspartij bevond zich in een tweeslachtige situatie: enerzijds wou de partij zich distantiëren van de rode, goddeloze arbeiderspartij, anderzijds wilde zij het principe van de syndicale werking - dat oorspronkelijk gekoppeld werd aan de socialistische partij - toepassen op hun eigen partij. Het gros van het kiezerspubliek was te vinden bij de landelijke, passieve en immobiele plattelandsbevolking en bij kleine zelfstandigen, groepen die geen boodschap hadden aan stakingen en aan eisen voor betere werkomstandigheden voor het fabrieksproletariaat. De Christene Volkspartij moest bijgevolg eerst een mentaliteitswijziging bij het eigen kiezerspubliek bewerkstelligen alvorens er sprake kon zijn van het oprichten van een stevig onderbouwde vakbondsorganisatie.

Het "kneden" van het eigen publiek, in de beginperiode van de daensistische beweging, kan gevolgd worden in de daensistische bladen. De meeste artikels verschenen in *Klokke Roeland*, meestal niet ondertekend of onder pseudoniem geschreven. Heel wat artikels waren van de hand van Petrus Van Schuylenbergh die toen nog lid was van de Christene Volkspartij en hoofdredacteur van *Klokke Roeland*¹. Van Schuylenbergh engageerde zich later, nadat hij de Christene Volkspartij verlaten had, in de Werkliedenvereniging van de katholieken die hij tot een progressieve en sterke organisatie uitbouwde. Zijn solidariteit met de arbeidersbe-

volking was reeds duidelijk aanwezig toen hij nog actief was in de daensistische beweging. Er bleven nota's van zijn hand bewaard die als voorbereiding gediend hadden voor redevoeringen over de arbeidersproblematiek en over de eis voor betere werkomstandigheden². Deze handschriften zijn niet gedateerd, maar werden geschreven op de achterzijde van uitnodigingen van de Sociale Studiekring van de Christene Volkspartij, waarvan Petrus Van Schuylenbergh voorzitter was. De Sociale Studiekring kwam volgens de uitnodiging samen in de Letterzetterkring, het toenmalige partijlokaal van de daensisten. Van Schuylenbergh bereidde waarschijnlijk geen redevoeringen meer voor op uitnodigingen van de daensistische partij toen hij al actief was voor de katholieken. Daarnaast noteerde hij in de kantlijn "*Het gerecht der volkszin is tot in het Vatikaan doorgedrongen en de Paus heeft zijn wereldbrief afgekondigd*," een verwijzing naar *Rerum Novarum* waarmee Van Schuylenbergh waarschijnlijk niet meer zou argumenteren ná de sancties van de kerkelijke overheid ten aanzien van priester Daens, toen die het verbod had gekregen zijn strijd te funderen op de pauselijke wereldbrief. Dit bevestigt dat de nota's dateren van vóór 1905 en dat Van Schuylenbergh dus reeds pleitte voor een georganiseerde vakvereniging in zijn daensistische periode. Petrus Van Schuylenbergh voerde in de eerste jaren van de twintigste eeuw uitgebreid actie voor de verbetering van het lot van de arbeiders en maakte studies over de meest noodzakelijke en dringendste veranderingen. Zoals De Neve het brein was achter de ziekenbond, was de doordachte visie van Van Schuylenbergh zonder twijfel fundamenteel voor de beroepsorganisaties van de partij. Zijn ideeën over vakverenigingen, waarmee hij naar buiten trad op meetings en in *Klokke Roeland*, bepaalden de syndicale koers van de Christene Volkspartij. Van Schuylenbergh schoof in zijn nota's drie "middelen" naar voren om het onrecht te herstellen dat in de geïndustrialiseerde maatschappij was ontstaan: "*Eigen Ontwikkeling, Vereeniging en Wetten*"³. Door "*eigen ontwikkeling*" konden arbeiders zich uit hun armoede optrekken. Van Schuylenbergh ontkende niet dat er altijd armoede zou zijn, "*maar er mag geen armenklasse bestaan*". Met andere woorden: er moest voorzien worden in een degelijke verloning voor alle vormen van arbeid en de mogelijkheden tot sociale mobiliteit dienden uitgebreid te worden. De "*vakvereniging*" stelde hij voor als de "*bron van kracht en van ontwikkeling*", waarbij hij de middeleeuwse gilden

Volksdrukkerij van Petrus Van Schuylenbergh op het Keizerlijk Plein in Aalst (DAVS)

Zie op den vo
Volksdrukkerij

als voorbeeld stelde. Met een allusie naar "den fabel van den lamme en den blinde" verwees hij naar wat de beroepsvereniging betekende voor de steenbakkers en de "franschmans", of wat via samenwerking kon bereikt worden wat een individu nooit alleen zou kunnen realiseren. De "Wet" was belangrijk om politieke rechten te krijgen. Hiervoor moesten de wetten in democratische zin hervormd worden en verenigingsgezin zijn. Veranderingen dienden te gebeuren om "de onregelmatigheden te herstellen welke in ons wettenstelsel door een verdwaalde maatschappij waren overgegaan". Van Schuylenbergh stelde de vereniging van arbeiders boven de twee andere middelen. Een vereniging bood immers niet alleen bescherming voor de werklieden, maar ook voor de "goede" patroon. "Een Christene Werklieden-vereeniging is eene schutplank voor de goede patroons die dikwijls door de concurrentie worden gedwongen het loon hunne werklieden in te korten". De gewetensvolle ondernemer kon dus op zijn begrip rekenen. Volgens Van Schuylenbergh lag de oorzaak van de wantoestanden inzake arbeidsomstandigheden in de teugelloze concurrentie. "In den beginne was de man alleen op 't werk. De loonen daalden, ze werden ontoereikend. Ze moesten aangevuld worden door overwerk. De vrouw moest naar de fabriek, het kind... De arbeid was geen maatschappelijk ambt meer, het werd een koopwaar. Hoe is het mogelijk geweest dat zulke misbruiken ingang vonden in de maatschappij. We leefden onder het stelsel der vrijheid: wet van vraag en aanbod". Zijn visie op de vakvereniging was weliswaar zeer idealistisch: "Er kan dan nog een geschil oprijzen, doch wij moeten van de vereeniging zeggen gelijk wij van den Godsdienst zeggen: zij staat boven de persoonlijke twisten en aan haar moet ik mijn persoonlijke zienswijze opofferen". Een werkliedenvereniging had in zijn ogen de opdracht te vechten voor een betere arbeidsreglementering wat betreft nachtwerk en kinder- en vrouwenarbeid, voor gelijke lonen en voor de hervorming van het strafrecht. Met betrekking tot de lage lonen noemde hij het een schande dat dochters en uitgeputte vrouwen zware arbeid verrichtten, terwijl mannen werkloos op de straat liepen. "t En zijn de moeders niet meer die de kinderen wiegen en de kousen stoppen, maar de mans die aan den gang zijn!" Vrouwen en kinderen werden als goedkope werkkrachten gebruikt, waardoor de werkloosheid onder de volwassen mannen toenam, zeker onder de geschoolde arbeiders. De mannen die werk hadden,

werden bovendien vaak in nachtploegen geplaatst. Van Schuylenbergh schetste het beeld van mannen die 's nachts en vrouwen die overdag werken, en kinderen die op straat lopen en "de wegen vinden die hen zullen leiden naar 't gevang of naar het rasphuis". Deze gezinssituatie leidde volgens hem tot de massale ontbinding van huwelijken bij werklieden. Van Schuylenbergh was om bovenstaande redenen radicaal gekant tegen vrouwen- en kinderarbeid. Hij stelde voor om in alle ondernemingen een kas op te richten, gespijsd door de ongetrouwde werklieden, waaruit de gehuwde arbeiders met minderjarige kinderen wekelijks een bijdrage konden krijgen. Daarnaast eiste hij ook de gelijkheid van loon in eenzelfde streek en voor hetzelfde werk, waarbij een minimumloon bepaald moest worden. "Het loon mag nooit minder zijn dan het noodige om te leven." Aangaande de hervorming van de strafwetten pleitte hij voor strafbepalingen op basis van de inkomsten: "Als een rijke tot 50 fr. boete verwezen wordt, is dit voor hem een drinkpenning, doch wordt de arme veroordeeld tot 50 fr. boet, zijn dagloon moet er aan van verscheidene weken." Tegen al deze bestaande wantoestanden betekende een vakvereniging de beste verzekering.

In september 1896 verscheen in *Klokke Roeland* een artikel over het principe van de verplichte vereniging of de vrijheid van verenigen⁴. Het artikel werd opgesteld naar aanleiding van het wetsontwerp op de vakverenigingen die bij de heropening van de kamer besproken zou worden. *Klokke Roeland* pleitte voor de verplichte aansluiting van werklieden. Het volk moest "goed of kwaadschiks gedwongen" worden om tot een beroepsvereniging toe te treden. *Klokke Roeland* realiseerde zich dat wanneer men de term "verplichtend" durfde te gebruiken, een heel "eskader van vrijheidspleiters"

Voorbereiding van een lezing over de noodzaak van vakverenigingen
door P. Van Schuylenbergh (DAVS)

I Bedanking. - Gelukwenschen aan de arbeiders en werklieden. Gouden 5 + 10 fr. m. de Reeds.

II Grote Bedanking. Een onrecht in de maatschappij het Volk offerend. De gilden vernietigd. Was dat een ramp? Om dit te begijpen moet men den rol der gilden verstaan. De gilden.

III 3 Middelen: 1. Religieuze ontwikkeling. 2. Veranizing. 3. Wetten. (Lijst van middelen)

1. Ze zullen altijd armen zijn, maar hoe ze armen kunnen helpen. Welke kansen die armen zullen de leiders, de directie van het mijn-werk uitmaken.

2. Bron van kracht en van ontwikkeling. Wat hebben zij in de wereldlaarzen niet gedaan? Toch niet boven zover niet te denken. Dagebucht. De Fransche man. De Haer volk. Fabel van den lamme en den blinde.

3. Politieke rechten. Democratie en verenigingsgezin zijn.

klaar stond met afkeurende commentaar, terwijl vrijheid niets te maken had met gebrek aan bescherming en uitbuiting door de concurrentiedruk.

In 1899 behandelde Van Schuylenbergh in *Klokke Roeland* het vraagstuk van de werkloosheid en de mogelijkheid om zich hiertegen te verzekeren⁵. De werkloosheid beschouwde hij als een economische en huishoudkundige kwaal die werkgevers konden verhelpen. Het was de taak van de vakverenigingen om dit te bepleiten. Een verzekering tegen werkloosheid was niet makkelijk te realiseren, vooral voor de periodieke beroepen zoals metsers, schalie-dekkers, schilders en timmerlieden. Voor de "gewone stielen" zou de inrichting van een verzekering niet moeilijker zijn dan de inrichting van een ziekenfonds, waarbij een eerlijk bestuur en een degelijke controle de goede werking zouden garanderen. Het was de verantwoordelijkheid van de vakverenigingen om de periodieke werkloosheid efficiënt op te vangen, ondanks het problematische karakter van deze opdracht. Volgens Van Schuylenbergh waren hiervoor twee mogelijkheden, namelijk een vrije of een verplichte verzekering tegen periodieke en algemene werkloosheid. Na een vergelijkende studie met verzekeringssystemen in andere landen concludeerde hij dat het Engelse voorbeeld van vrije verzekering betere resultaten afwierp. In dit "voorbeeld-systeem" werkten de werklozen in werkhuizen om een tijdelijke bezigheid te hebben en iets te presteren in ruil voor de onderstand die ze genoten. Van Schuylenbergh zag deze methode in België functioneren, waarbij het de taak zou zijn van de vakverenigingen om dit systeem van "werkhuisen voor werklozen" uit te bouwen.

Er kwam niet veel terecht van de ideeën van Van Schuylenbergh en in 1904 werd een nieuw voorstel geformuleerd voor het oprichten van een "*Onderlinge verzekering tegen onvrijwillige werkloosheid*".⁶ De Christene Volkspartij lanceerde een oproep aan de maatschappijen van onderlinge bijstand om een werklozenkas op te richten. In deze visie moest het probleem van de onvrijwillige werkloosheid opgevangen worden door de onderlinge bijstandskassen en niet door de vakverenigingen, analoog met het Duitse bijstandssysteem. De Christene Volkspartij moest een "werklozenkas" oprichten die arbeid zou verschaffen aan de werklozen en die hen hiervoor tevens een kleine dagelijkse vergoeding zou betalen. De leden dienden een wekelijks bijdrage te betalen volgens de loon-

klasse waartoe ze behoorden. In ruil hadden ze recht op hulp vanaf de vierde dag werkloosheid tot de tweeënveertigste dag. Er zou geen bijstand gegeven worden aan leden die door eigen fout of door staking waren ontslagen. Ook al waren de bijdragen verschillend, de bijstand zou eenvormig zijn. 1,25 fr. vergoeding per dag werd voorgesteld, met een vermeerdering naar gelang van de gezinssamenstelling.

De subtiële koerswijziging van *Klokke Roeland* in 1904 verried dat het niet echt vlotte met de vakverenigingen en de verzekering voor onvrijwillige werklozen. Het blad zong plots de lof van onpartijdige vakverenigingen en gaf diverse voorbeelden van vakbonden die vanuit onpartijdige hoek opgericht waren, met een vertegenwoordiging van de verschillende partijen⁷. Het vroegere pleidooi voor een eigen sterke beroepsorganisatie verminderde, maar de bestaande bonden werden nog steeds aangemoedigd. Mededelingen van de verschillende kleine vakverenigingen omtrent vergaderingen, tombola's en uitstappen konden trouw op een vermelding rekenen.

Maar in 1904 was de Christene Volkspartij al over haar hoogtepunt heen wat syndicale actie betrof. Haar moment van glorie had zij gekend met de vakvereniging voor steenbakkers.

Gezond werk in open lucht

De Christene Volkspartij had bijzondere aandacht voor enkele "moeilijke" beroepsgroepen. Tot deze groepen behoorden de "franschmans" die afgesneden werden van hun familie om in "den vreemde" te gaan werken en de steenbakkers, ook kareelbakkers genoemd, in het Brusselse en de Rupelstreek. Een steenbakkerij werd als een van de zwaarste en treurigste arbeidsplaatsen beschouwd. De steenbakkersarbeid was seizoensgebonden; er werd alleen gewerkt van april tot oktober. In de loop van het najaar werden nieuwe contracten afgesloten voor het komende seizoen. De dreiging van werkloosheid was bestendig aanwezig vermits elke arbeidsovereenkomst slechts werkgelegenheid garandeerde voor één seizoen. Deze vrees werd nog vergroot door het feit dat een contract meestal beperkt bleef tot een mondelinge overeenkomst tussen werkgever en werknemer. De patroons kwamen bovendien onderling overeen geen arbeiders in dienst te nemen die elders ontslagen waren of hun ontslag hadden genomen. De lonen van de arbeiders werden betaald per prestatie. De arbeidersteenmakers werden per "schip" of "per tafel"

De Werkstaking

duurt dus voort, op de groote Fabrik « Filiterles, en Filatures réunies, » van Aalst.

De werklieden vragen 2,50 in plaats van 2,25; 2,25 is een Hongerloon, nu bijzonderlijk dat alle levensbehoefden opgeslagen zijn; 2,50 blijft nog een Hongerloon; een Huisvrouw kan daarmee niet toekomen; elke Familie is 14 à 16 jaar zonder iets te genieten van de Kinderen.

Men hoort het overal zeggen in de Stad: « Hadden de werklieden 3 fr. gevraagd, het ware geen centiem te veel geweest. »

Onze werkende Bevolking, die uitmunt door hare Eerlijkheid, door haren iever tot onderlingen bijstand in de Ziekenfondsen, nu munt zij ook uit door den geest van orde, van deftigheid en eensgezindheid.

Geen enkele stoornis wordt bestatigd; geen enkele Werkman gaat zich aanbieden; rond die groote Fabrik, 't is eenzaam als op een kerkhof.

Van den anderen kant mag met vreugd bestatigd worden, dat geheel de Bevolking eensgezind is met de Werkstakers.

Z. E. H. Roelandt, Pastoor-Deken der Stad, M. Burgemeester Gheeraerts zijn in onderhandeling voor de Werklieden en aarzelen niet te zeggen dat de eisch der Stadsgenoten-Fabrikwerkers redelijk is.

Het Onpartijdig Komité vergadert bijna elken avond; er is een brief gestuurd namens de 4 Partijen en den Onpartijdigen Drukkersbond, een Brief aan de heeren Senateurs en Volksvertegenwoordigers, om donderdag ten driën en half de zitting van 't Komité bij te wonen in 't Brusselesch Hof.

Elk vraagt zich af:

« Hoe kan het Bestuur der Fabrik halsstarrig en ongevoelig blijven tegen eene gansche Bevolking? Die Heeren der Fabrik weten dat ze veel meer kunnen geven, op hunne kolossale winsten; ze weten ook dat 2,25 een supra-HONGERLOON is... Millioenen winnen, en Hongerlooën geven... 't is grouwelijk krimineel!

Men zegt dat M. Van Langenhove zou toegeven, maar M. Cumont niet...

De Grootvader der Cumonts is in Aalst gekomen, gansch onbemiddeld; die Familie Cumont heeft hier op den Arbeid van 't Volk een Fortuin gezaaid, buitengewoon... Van den anderen kant het moet gezegd worden: De Fabrik-Cumont der Keizerlijke Plaats gaf de hoogste Fabrikloon en was bekend voor de goede bezorgdheid jegens de oude Werklieden; Monske Schellaert ons dit zoo dikwijls zegde.

De jonge heeren Cumont wezen er zeker van: Indien de oude Cumont nog leefde, hij zou de vraag zijner werklieden aanstonds toegestaan hebben. Ook de oude heer Jelle zou in deze omstandigheden niet opgestaan zijn tegen de redelijke en NOODZAKELIJKE vraag.

Want die Heeren gelieven het vast in hun hoofd te prenten:

« De Werkstaking ZAL en MOET gewonnen worden door het werkende Volk. In de algemeene beweging voor FAMILIELOON zal Aalst niet genoemd worden de lathertige Stad. »

« Al moesten de Familien verhuizen naar elders gelijk te Verviers, al moest er in honderde Huizen Tabel-d'Hôte zijn voor de werkstakende Familien, ons braaf werkende Volk mag niet verpletterd worden. »

De Werkstaking gaat straks een maand duren; de Nijverheid, de Winkeliers en de Volks-herbergen worden het gewaar; er begint veel afgezien te worden, o. a. in de Huishoudens met veel klein kinderen.

Een oude Fabrikwerker, man van kalm vast oordeel, zegde het ons zondag:

« In zulke Huishoudens moet reeds bittere armoede gesmolten worden; als 't zijn kan, ik zou u aanraden zoodra mogelijk een Manifest uit te geven voor een bijzondere Hulp aan Huishoudens met veel kleine kinderen. »

En dit doen wij heden:

Bij den Oproep tot de heeren Van Langenhove, Cumont en Crève voegen wij eenen oproep voor de hooger gemelde Huishoudens...

Een Werkstaking is een hard en lastig tijdvak; er moet veel ontbeerd en afgezien worden; doch waar bijzondere Hulp noodig is, moet verwittigd en gesproken worden.

Onderlussen zal het edelmoedige Aalst zijn brave werkende Bevolking blijven sleunen. Een strijd tegen Hongerloon is een Vaderlandsche Strijd, ja, een soort van heiligen Kruistocht; het is de beste Aalmoes die men doen kan, ja een Aalmoes die schoone vruchten voortbrengt.

HONGERLOON immers is de bron van alle kwaad en de dood van den Familiegeest. Een Werkvolk onder Hongerloon is een Burgerij in kwijnling; M. De Backer zaliger schreef het zoo uitdrukkelijk en zoo waarachtig:

De algemeene Welstand in de Samenleving moet opklimmen van onder naar boven; als Boer en Werkman in welstand leven, verkeert de Kleinhandel in bloeienden toestand, de Nijverheid floreert en de hoegere Standen trekken Pachten en Intresten en Huishuur met gemak.

Werkstakers, Vrienden, houdt moed! goeden moed! Gij volbrengt een groot maatschappelijk Werk; na tijden zal verblijden komen! Stadsgenoten, Landgenoten, het zal U later zulke zoete blijvende geheugenis zijn dien STRIJD TEGEN HONGERLOON gesteund te hebben en ook voor U en voor geheel de Stad zal de goede uitslag van den Strijd allerheste gevolgen hebben.

Aalst, 16 April, 1907.

P. DAENS, Volksvertegenwoordiger.

betaald, wat overeenkwam met 12.500 tot 13.000 stenen. Een goede steenmaker werkte 2 dagen aan één scheep, de andere arbeiders, zoals de dragers en de dienders, waren afhankelijk van zijn werkritme, wat ertoe leidde dat het tempo door de werkgevers als drukkingsmiddel gebruikt werd. Men werkte gemiddeld 14 uur per dag. Lonen werden wekelijks uitbetaald, gedeeltelijk in geld, gedeeltelijk in goederen of in bonnen die de arbeiders konden inruilen tegen waren uit de winkels van de ondernemer, wat het "trucsysteem" genoemd werd. In de ergste gevallen kreeg de werknemer zelfs geen geld en alleen maar bonnen om inkopen te doen in opgelegde winkels. De meeste ondernemers hielden een deel van het loon af als garantie voor goed werk en ook de fouten van de arbeiders werden in het loon verrekend⁸.

De wet van 21 september 1887 over de betaling van de lonen werd in deze sector niet toegepast⁹. Andere, meer drastische wetsvoorstellen over de uitbetaling van het loon werden als onrealiseerbaar afgedaan¹⁰. In 1894 werd van overheidswege een verbod opgelegd op de verplichte aankopen in door de patroon bepaalde winkels. Deze winkels waren eigendom van de baas of van een zakenpartner. In veel gevallen betrof het de winkel van de ploegbaas, waardoor extra controle nog makkelijker verliep. De goederen in deze zaken waren meestal van mindere kwaliteit en hadden altijd een hogere prijs. Ook de wet met betrekking op de vrouwen- en kinderarbeid van 13 december 1889 werd niet toegepast¹¹. In de sector van de steenbakkers werd kinderarbeid als noodzakelijk beschouwd, zowel door de ondernemers die hen als goedkope werkrachten beschouwden, als door de werkende gezinnen die zonder deze kinderlonen niet rond konden komen. De lonen lagen uitzonderlijk laag. Een gezin van acht personen waar vader steenmaker was en de moeder met zes kinderen meewerkte in de steenbakkerij, verdiende gemiddeld 65 fr. per week. In vergelijking met een doorsnee arbeidersgezin in Vlaanderen, dat gemiddeld 45,12 fr. per week verdiende, had het steenbakkersgezin een "mooi" inkomen¹². Deze inkomst kon echter maar verzameld worden tussen 15 april en 15 oktober. Bovendien kon enkel de steenmaker werken bij slecht weer en was de rest van het gezin dan werkloos. Wanneer de steenmaker aan de werktafel ontbrak, viel ieders loon weg. Een meer realistische schatting van het gezinsinkomen schommelt tussen 30 en 40 fr. per week. Een gemiddelde werkdag duurde 14 uur, maar van een vaste uurregeling was

geen sprake, omdat men teveel afhankelijk was van de weersomstandigheden. Zondagswerk was vanzelfsprekend en rustpauzes werden vaak door de arbeiders zelf ingekort omdat ze werkten met stukloon. Een arbeidersgezin woonde in een kleine werkmanswoning, in een cité die eigendom was van de steenbakkerij. Hun werkgever-huisbaas bepaalde wanneer zij de "woning" moesten verlaten omwille van de kostbare kleibodem waarop geleefd werd en die naar gelang van de verplaatsing van de bedrijfsactiviteiten - wanneer de in gebruik zijnde terreinen uitgeput waren - ontgonnen werd. Om de pil te vergulden werd het werk in de steenbakkerij omschreven als *"gezond werk in open lucht, zonder gevaar voor ongelukken aan machines..."*¹³.

Een vakvereniging voor de Brusselse steenbakkers

Tegen deze uitzichtloze situatie werd weinig geprotesteerd door de lijdzame, landelijke steenbakkersarbeiders. Op het einde van de negentiende eeuw kreeg de steennijverheid in het Brusselse en de Rupelstreek harde klappen door de concurrentie van de Hollandse en Kempische steennijverheid waar de machinale productie haar intrede had gedaan. De machinaal vervaardigde stenen uit de Kempen contrasteerden scherp in prijs met de stenen uit de Rupelstreek. De ondernemers trachtten hun positie te heroveren door middel van forse loonsverminderingen die de kostprijs drukten. Deze keer bleef de reactie niet uit en vanaf 1894 werd gereageerd met werkstakingen. In de Rupelstreek werd dat jaar een eerste grote staking georganiseerd met Boom, Niel, Terhagen, Reet, Hemiksem en Schelle als belangrijkste actieplaatsen. In juni 1895 had een eerste stakingsgolf plaats in het Brusselse. Ze startte in Laken met een honderdtal werknemers die loonsverhoging eisten en breidde uit naar Koekelberg, Sint-Pieters-Jette, Anderlecht, Molenbeek en Kuregem. Na enkele dagen hadden ongeveer 2.000 arbeiders het werk neergelegd. De staking gebeurde spontaan en had een agressieve teneur. Werktafels werden vernietigd en de arbeiders toonden zich onverzoenbaar. De steenbakkersbazen stelden zich eveneens onwrikbaar op, ondanks bemiddeling van hogerhand. De burgemeester van Anderlecht probeerde de patroons te overtuigen van de noodzaak van een loonsverhoging, maar hij slaagde niet in zijn opzet¹⁴. De socialistische partij moedigde de steenbakkers aan te volharden in hun strijd en stuurde

NIEL-sur-RUPEL. — Steenbakkeryen. - Briqueterie

Steenmakers met dragers en aardeopzetters poseren op de "plaats" (EMABB - verz. Wilssens, Schelle)

militanten om de arbeiders te groeperen in vakbonden. Ze belegde vergaderingen in volkshuizen en kondigde aan dat ze de komende maanden een zestigtal meetings zouden organiseren in Brabantse dorpen. De socialisten wierpen zich op als leidersfiguren voor de onderhandelingen met de werkgevers¹⁵. *Het Vlaamsche Volk*, een katholiek blad, concludeerde hieruit dat het inderdaad tijd werd voor de steenbakkers om zich te organiseren, maar liefst zonder die "vreemde schuimers". De Christene Volkspartij zat duidelijk op dezelfde golfengete en besloot zich met de stakingen van 1895 niet onbetuigd te laten. Ze gaf opdracht om naar socialistisch voorbeeld 300 broden te bakken en uit te delen aan de stakers en begon meetings te organiseren in het lokaal De Witte Hoed te Anderlecht.

Leopold Beun-De Beer, die in 1895 meegeholpen had aan de oprichting van de Christene Volkspartij in Brussel, werd de grootste bepleiter van een eigen christen-democratisch syndicaat voor de Brabantse steenbakkers. Beun-De Beer sprak, samen met andere daensistische prominenten, op de meetings en stelde een eisenpakket voor de arbeiders op.

Op initiatief van Prosper De Pelsmaecker, Aloïs De Backer, Leonce Du Castillon, Frans Lambrecht en Leopold Beun-De Beer werd het eerste christen-democratische steenbakkerssyndicaat opgericht te Brussel. Adolf Daens werd erevoorzitter, Beun-De Beer voorzitter en Pol Verraes secretaris¹⁶. De vakbond was naar eigen zeggen tot stand gekomen omdat de ophitsing tot stakingen door de socialistena fatal kon aflopen voor de steenbakkers die niet tot een vereniging behoorden. De christen-democraten vonden dit een gevaarlijke situatie waarbij de niet-georganiseerde steenbakkers verzwakt uit de strijd zouden komen, niet gesteund door een weerstandskas, terwijl de ondernemers wel verenigd waren.

De arbeiders eisten een loonsverhoging van 25 centiem per 1.000 stenen. De werkgevers weigerden

echter het loon van de "vormers" te verhogen van 2 fr. naar 2,25 fr. Volksvertegenwoordigers Huys-hauwer en Adolf Daens werden gevraagd om de eisen van de steenbakkersarbeiders over te brengen aan minister van Arbeid Nyssens. De minister beloofde de toestand te laten onderzoeken en de patroons bijeen te roepen. Tevens stond hij een delegatie van 18 steenbakkers toe voor een onderhoud op het ministerie van Arbeid. Adolf Daens concludeerde, weliswaar voorbarig, uit zijn gesprek met de minister dat de steenbakkers ambtshalve toegevoegd zouden worden aan de plaatselijke Nijverheidsraad. De afgevaardigde steenbakkers P. Sonck, L. Ruysseveld, Ph. Vanderhoeven en F. D'Haeseleer werden bij hun onderhoud met de minister vergezeld door Beun-De Beer, Du Castillon en De Pelsmaecker¹⁷. Hun eisenpakket aan minister Nyssens bevatte in de eerste plaats de gevraagde loonsverhoging van 25 centiem per 1.000 stenen. Volgens hen was deze loonsverhoging mogelijk gezien reeds vier bazen ze hadden toegepast. Het loon voor de "inzettters" diende eveneens verhoogd te worden tot 1,10 fr. (per scheep). Tevens werd een verbod geëist op het gebruik van de "aftrok", waarbij de lonen voor de helft ingehouden werden tot het einde van het seizoen als garantie op goede werkprestaties. De delegatie was tevreden over het onderhoud. De minister had hen gedurende een uur aanhoord en beloofde hun grieven te onderzoeken. Het syndicaat kondigde een bezoek van christen-democraten aan de steenbakkerijen aan en een persoonlijk gesprek met alle patroons die de loonsverhoging weigerden. Voorts werd onmiddellijk een nieuwe meeting voor de kareelbakkers aangekondigd, waar De Backer en De Pelsmaecker zouden spreken.

In 1895 werden de eisen van de werklieden echter niet ingewilligd. Wel werd op vraag van beide partijen, werkgevers en werknemers, in de Nijverheids- en Werkraad van Antwerpen een vaste regeling voorgesteld voor de aanwerving van de arbeiders. Bij deze besprekingen waren zes steenbazen en zes steenwerklieden aanwezig. Deze besprekingen kwamen niet tot stand als resultaat van de interventies van het syndicaat van de Christene Volkspartij, hoewel ook zij hadden bepleit dat er een vertegenwoordiging van de werklieden in de voornoemde raad zou zetelen. Op de besprekingen werd voorgesteld voortaan schriftelijke contracten op te stellen en het "winterwerk" op voorhand te verdelen. De mondelinge overeenkom-

Straat in de steenbakkerij in Niel. Typische steeg temidden van de "gelegen" op de steenbakkerij (EMABB - verz. Wilssens, Schelle)

sten waren voor beide partijen nadelig, zowel voor de werknemer die geen bewijs had van het beloofde werk, als voor de werkgever die afspraken maakte met arbeiders die er vervolgens het beste aanbod uitpikten.

De gevraagde loonsverhoging kwam er wel in 1896. Deze loonsverhoging werd beschreven als het resultaat van *"het sterke syndicaat, na vele pogingen voor vrede en eendracht"*¹⁸. De vormers, dit waren de steenmakers, kregen de beloofde opslag van 25 centiem, de inzetters (van de stenen in de oven) haalden 10 centiem opslag en de aftellers of afdragers (van de stenen naar de droogplaats, meestal kinderwerk) 5 centiem opslag. Berekend op 210 steenbakkerstafels, wat gelijk stond met de totale capaciteit van de steenbakkersnijverheid in het Brusselse, betekende dit een totale winst van 126.000 fr. extra loon¹⁹. De vakbond was tevreden.

Op 14 april 1896 interpelleerde priester Daens in de kamer van volksvertegenwoordigers over de sociale ellende waarin de steenbakkers verkeerden²⁰. Hij klaagde de praktijken van kinderarbeid aan, die ondanks wettelijke beperkingen overal in de steenbakkerijen toegepast werden. Vele werklieden waren zelf niet geneigd om hun kinderen thuis te laten, terwijl ze voor de patroons de goedkoopste arbeidskrachten bleven. De kinderen werkten als "afdragers". Zij verlegden de stenen van de vormtafel naar de droogplaats. Een kind van 9 tot 12 jaar legde zo dagelijks 32 km af en moest zich gemiddeld 4.000 keer bukken²¹. De arbeid werd omschreven als *"een gezonde gymnastiek in open lucht"*. Adolf Daens klaagde ook de wantoestanden aan in verband met de uitbetalingen van het loon. In de eerste plaats was het onjuist dat de ploegbaas over de salarissen onderhandelde met de patroon, in plaats van een afgevaardigde van de werklieden. Daarnaast wees hij op de regeling waarbij slechts de helft van het loon werd uitbetaald "als waarborg op goed werk" tot het einde van het seizoen. Ondanks herhaald aandringen werden deze praktijken nog steeds toegepast. Wanneer een patroon failliet ging, kregen de werknemers het achtergehouden deel van hun loon nooit uitbetaald. Daens pleitte ervoor dat de wet van 16 augustus 1887, die de uitbetaling van het arbeidsloon reglementeerde, ook van toepassing zou zijn op de steenbakkers²². Deze wet bepaalde dat het loon elke 14 dagen volledig uitbetaald moest worden. Daens betreurde het dat de steenbakkersarbeiders niet onder de noemer "arbeider" vielen, omdat ze noch op vaste plaatsen

werkten, noch op vaste tijden, noch in een vast atelier. Hierdoor werden ze vanuit wettelijk oogpunt bekeken als "arbeidersnomaden" en konden ze geen beroep doen op de arbeidsraad. Daens wilde in de kamer voor de steenbakkerswerklieden het recht afdwingen dat ook zij een beroep mochten doen op deze Nijverheids- en Werkraad. Concrete oplossingen werden in de kamer echter niet behaald. Wel werd in september 1896 een Koninklijk Besluit uitgevaardigd dat betrekking had op het arbeidsreglement en het openbaar maken van de werkuren en ditmaal viel ook de steenbakkerssector onder deze wettelijke bepaling. De patroons namen, enigszins gedwongen en met enkele kleine wijzigingen, de uurregeling aan van maximum 12 werkuren per dag voor alle personen die vielen onder de wet van 13 december 1886²³. De Nijverheids- en Werkraad keurde de reglementering goed die bepaalde dat elk werkatelier een tabel moest uithangen met de uren van de arbeid en van de rustpauzes. Reglementair werd bepaald dat de werkzaamheden in de steenbakkerijen aanvingen om 5 uur 's morgens en beëindigd werden om 19 uur 's avonds. Het opmeten van het gedane werk moest door patroon én werknemer samen gebeuren. De patroon mocht niets van het loon afhouden met uitzondering van huishuur en voorschotten. De verhuring van woningen aan werknemers moest jaarlijks tussen 15 september en 1 oktober schriftelijk vastgelegd worden. Ondanks het feit dat dit reglement verplicht was, zag de werkelijkheid er totaal anders uit. In veel kareelbakkerijen werd er gewerkt *"van de klaarte in de lucht hing tot het gans donker was"*²⁴.

De problemen waren dus nog niet opgelost. In april 1897 legden 1.200 steenarbeiders uit het Brusselse het werk neer. Ze vroegen opnieuw loonsverhoging

Leopold Beun-De Beer, medeoprichter van het Brusselse steenbakkerssyndicaat (DAVS)

en eisten dat de werkgever het deel dat hij achterhield als borgsom tenminste zou storten in een spaarkas op naam van de werknemer, zodat het interesten kon opbrengen. Het ledenaantal van het christen-democratische syndicaat nam ondertussen toe en bedroeg in april 1897 reeds 2.000, zodat er sprake kon zijn van een sterke organisatie. Op de Grote Markt in Brussel spraken priester Daens, Aloïs De Backer, Prosper De Pelsmaecker en Jules Renkin tot een duizendtal stakende arbeiders. Leopold Beun-De Beer, Pol Verraes en Frans Lambrecht trokken naar de steenbakkerijen om de arbeiders te spreken²⁵. Beun-De Beer, die werkte als vertaler bij het Beknopt Verslag van de Kamer, werd omwille van zijn syndicale acties door kamer voorzitter Beernaerts 14 dagen geschorst. August Beernaerts achtte het engagement van Beun-De Beer niet passend voor een ambtenaar van de kamer. *De Werkman en Klokke Roeland* bespraken nadien de positieve afloop van de staking²⁶. De stakers behielden de verkregen 2,25 fr. in plaats van de dreigende terugval op 2 fr., evenals de afschaffing van de extra maandelijkse afhouding van 12 fr. van het loon, waarmee de werkgevers de bouwkosten van de barakken betaalden waar de arbeiders in woonden. De "aftrok", aanvankelijk ingevoerd als garantie voor goede werkprestaties, werd ook gebruikt voor "de branding". Het grote risico op brandgevaar in steenbakkerijen had de patroons op het idee gebracht een alternatieve brandverzekering in te voeren ten laste van de arbeiders. De daensistische kranten maakten opnieuw een rekensom, waarbij ze uitkwamen op een "extra winst" van 91.350 fr. loon voor het totaal van 210 tafels²⁷. In feite kan men deze som niet aanrekenen als "extra winst", aangezien het hier gedeeltelijk ging om het behoud van verworven rechten.

Het steenbakkerssyndicaat voor de Rupelstreek

In 1897 werd een afdeling van het christen-democratische steenbakkerssyndicaat voor de Rupelstreek opgericht in Boom. De Rupelstreek was voor de steenbakkerijen een belangrijke streek omwille van de vruchtbare kleibodem. Het kareelbakken ging er als ambacht terug tot in de middeleeuwen, maar op het einde van de negentiende eeuw was de crisissituatie er even prangend als in Brabant²⁸. De lijdzaamheid van de arbeiders maakte langzaam plaats voor assertiviteit en contestatie. De staking van 1894 was een mijlpaal in de sociale evolutie van de Rupelstreek en betekende tevens de doorbraak van de socialisten in Boom. Einde 1890 was er onder de vleugels van de Belgische Werklieden Partij in Boom een Socialistische Werkersbond opgericht. Tijdens de spontane staking in 1894 koos de socialistische vakbond resoluut de zijde van de stakende arbeiders. Zij nam de leiding van de staking en zorgde voor brood- en meelbedeling vanuit de coöperatieën in Gent en Antwerpen. In 1894 groeide uit deze socialistische beweging een eigen "Syndicaat van Steenbakkers Werklieden van Boom, Steenbewerkersbond". De socialistische partij kreeg voet aan wal en stichtte ook in andere nijverheidssectoren in de Rupelstreek vakverenigingen.

Hun plotse aanwezigheid en de succesvolle acties alarmeerden de katholieken. Als reactie op dat socialistische geweld richtten ze te Boom in 1894 een afdeling van de Belgische Volksbond op onder de benaming Kristen Volksbond. De organisatie trok onmiddellijk heel wat katholieke arbeiders aan uit de landelijke gemeenten²⁹. De Kristen Volksbond groeide uit tot een katholieke vakbond voor steenbakkers, voor timmerlui en voor winkeliers en bakkers.

Als aanvulling op dit succes werd in dezelfde periode een katholieke maatschappij van onderlinge bijstand opgericht. Maar al deze organisaties waren - in de traditionele katholieke lijn - sterk paternalistisch ingesteld³⁰. Een belangrijk voorman bij de oprichting en de uitbouw van de christen-democratische steenbakkersvakbond was Karel Weckers. Weckers was afkomstig uit Boom en engageerde zich in de Kristen Volksbond om te reageren op de al te opruiende en anti-godsdienstige meetings van het socialistische syndicaat. Weckers was al actief vóór zijn aansluiting bij de Kristen Volksbond en tijdens de staking van 1894 had hij een tegenmeeting georganiseerd met een religieuze inslag.

In de steenbakkerijen. — Dans les Briquetteries. ÉDIT. : L. SLOOTMAECKERS, NIEL S. RUPE

In de steenbakkerijen van Niel (EMABB - verz. Wilsens, Schelle)

Steenbakkerij De Beukelaer. Steenmaker met afdragers (meisjes) en de aardeopzetter (jongen) (EMABB)

Toen hij lid werd van de Kristen Volksbond maakte hij voor de onderzoekscommissie, die op vraag van de nijverheidsraad was ingesteld tijdens de staking van 1894, een uitgebreide studie over de lonen van de werklieden. De resultaten van zijn berekeningen werden doorgestuurd naar de gouverneur³¹. Weckers geraakte echter snel ontgoocheld in de matige inzet van de katholieke Kristen Volksbond voor de lotsverbetering van de arbeiders. Toen op 17 mei 1895 de Christene Volkspartij werd opgericht in het arrondissement Antwerpen, zocht Karel Weckers toenadering. Deze contacten met de christen-democratische afdeling werden nadien verder uitgebouwd. Weckers had in zijn acties voor de steenbakkersarbeiders bijval gekregen van de sociaal geëngageerde Jan Dejaegher uit Borgerhout, die vanaf 1896 te Noeveren ijverde voor het lot van de arbeiders in de steenbakkerijen. Dejaegher had zich van bij de aanvang in het Antwerpse daensisme een plaats toegemeten. Weckers en Dejaegher wisten aanvankelijk in de eigen streek weinig enthousiasme los te weken voor hun sociale aanpak. Ze reageerden dan ook dankbaar op de aangeboden hulp van Adolf Daens, Leopold Beun-De Beer en Hector Lebon. Intense campagnes werden gevoerd in Noeveren, Hellegat, Niel-dorp, Terhagen en Rumst³². Begin 1897 werd naar Brussels voorbeeld een Kristen Syndicaat der Steenbakkerswerklieden der Rupelstreek opgericht. Na een paar weken telde dit syndicaat al een vijfhonderdtal leden. Het hoofdbestuur van de afdeling werd in Boom gevestigd. Jan Dejaegher was voorzitter en Adolf Daens kreeg opnieuw de titel van erevoorzitter. Belangrijke afdelingen werden opgestart in Niel, Boom en Ruisbroek met respectievelijk Jan Van Rompaey, Edward De Proft en Jacob Pintens als voorzitters.

Het zwaartepunt van de syndicale werking in de Rupelstreek lag in Noeveren, een buitengemeente van Boom. Het christen-democratische syndicaat

droeg er de naam Onafhankelijke Bond van Noeveren. Uit dit syndicaat groeide een daensistische partijafdeling voor het Boomse. Zowel in Boom als in Niel werd het onderscheid tussen partij en vakbond steeds vager. De werking van beide had een sterk travaillistisch karakter, waarbij de belangen van de arbeiders voorop stonden. De christen-democratische partij en de vakbondsafdeling waren er vlugger bereid tot kartelvorming met socialistische in het voordeel van de algemene strijd³³. Nochtans mag het belang van priester Daens in deze streek niet onderschat worden, de christelijke traditie was immers bij de landelijke kareelbakkerswerklieden stevig ingebakken. Vandaar ook de spontane toetreding van arbeiders tot de katholieke vakbonden in de voorbije jaren. Op het ogenblik dat de werking voor deze verenigingen op een liefdadigheidsniveau bleef steken, bood de christen-democratische vakvereniging het passende alternatief. De dreiging van het socialistische gevaar was een tijdlang afgeweerd. Adolf Daens trok verscheidene keren naar de Rupelstreek om voor de steenbakkersarbeiders te spreken. Op sommige dagen gaf Daens drie meetings per dag. *"Eerst sprak hij te Boom zelf, in een zaal behorende aan een specerijenmagazijn en een herberg, in aanwezigheid van zowel steenbakkers als katholieken. Om 16 u. gaf hij een meeting te Noeveren, een half uur van Boom gelegen. 's Avonds te Niel, voor de derde sectie steenbakkers"*³⁴. Daens zag het als zijn plicht om als (ere)voorzitter de steenbakkers toe te spreken. Hij reageerde verrast toen het bisdom hem hiervoor één maand suspendeerde.

Adolf Daens had van de bisschop van Gent naar aanleiding van zijn eerste kiesstrijd in 1894 het verbod gekregen om in het openbaar te spreken in *"gelegenheden die niet passend waren, als herbergen en dergelijke"*. Priester Daens had tijdens de afgelopen drie jaar veelvuldig dit verbod overtreden. Hij vond dat hij de kiezers moest toespreken in hun lokalen en wees erop dat deze mensen te arm waren om een zaal af te huren voor een vergadering. Hun lokalen paalden meestal aan een herberg... Daens had de voorbije twee jaar meer dan eens in herbergen gesproken over de werkmanspensioenen en er was nooit een aanmaning gekomen van het bisdom³⁵. Hij achtte het verbod niet meer geldig, aangezien hij ook verscheidene keren had gesproken in gelegenheden die niet passend waren, in aanwezigheid van andere priesters en zonder sancties tot gevolg. De maand suspensie kwam dan ook zeer onverwacht. Daens verdedigde

Steenbakkerij - briqueterie in Niel (EMABB - verz. Wilssens, Schelle)

zich dat het zijn plicht was als voorzitter om de verschillende secties te gaan bezoeken³⁶. Hij beriep zich op de Heilige Stoel die sprak over de dringende noodzaak aan christelijke syndicaten en argumenteerde dat zijn aanwezigheid in Boom dus niet fout kon zijn. De kranten *Le Bien Public*, *Le Patriote* en *Het Vlaamsche Volk* verkneukelden zich in het voorval en publiceerden zowel de mening van priester Daens en het bisdom als hun eigen ongezoeten commentaar³⁷. Grosso modo stelden de bladen dat Daens zichzelf alleen maar meer schade toebreacht door zijn weerleggingen en goedpraterij. De openlijke vernedering van Daens heeft de daensistische syndicaats- en partijafdeling in de Rupelstreek vermoedelijk nog meer in een radicaal-travajillistische richting gedreven, hoewel het belang van de partijafdeling er zeker niet overdreven mag worden. Op politiek vlak kenden de daensisten nooit een echte doorbraak in de Rupelstreek. "Partijafdelingen" waren gegroeid uit de syndicale werking van de daensistische beweging, die ook al gestimuleerd en gecoördineerd werden vanuit Brabant. In november 1897 werden er verkiezingen gehouden voor de Werk- en Nijverheidsraad voor steen- en pottenbakkers en werd geen daensistisch kandidaat verkozen.

Uw syndicaat blijft bestaan, tot spijt van die 't benijdt!

Gesterkt door het succes in de Rupelstreek en in het Brusselse en omwille van de sterke tegenstand van conservatieve katholieken en socialisten werd besloten een nationale vakvereniging op te richten. In 1898 werd het Nationaal Kristen Syndicaat der Steenbakkers gesticht, waar Adolf Daens opnieuw erevoorzitter van werd. De christen-democraten wilden het actieterein over heel België uitbreiden, maar zouden daar nooit in slagen; hun grootste successen hadden ze reeds behaald en er volgde een periode van ernstige oppositie waardoor de syndicale werking steeds meer zou verzwakken.

In februari 1898 werd in de kamer van volksvertegenwoordigers een debat gevoerd over de steenbakkers, met Emile van Reeth, burgemeester van Boom en eigenaar van een belangrijke steenbakkerij, de Gentse socialist E. Anseele en Adolf Daens³⁸. De bespreking handelde voornamelijk over de ondernemingen in Brussel, Boom, Niel en de rest van de Rupelstreek. Anseele en Daens klaagden de overtredingen op de wetten inzake de arbeidsduur en de vrouwen- en kinderarbeid aan. Van Reeth, die als steenbakkersbaas opkwam voor

eigen belangen, argumenteerde dat het ging om de eigen keuze van de arbeiders. Ze mochten rustpauzes nemen, maar verkozen vaak door te werken omdat hun loon afhankelijk was van hun prestatie. De discussie leverde geen concrete resultaten op. In 1898 werd opnieuw gestaakt door de steenbakkerswerklieden van Brussel, onder andere voor de toepassing van "de wet der kleinen", waarmee de wet van 1889 betreffende arbeidsbescherming voor vrouwen en kinderen bedoeld werd. Blijkbaar wensten de werknemers ondanks de bewering van de patroons toch verandering in de arbeidspraktijken aanzien van schoolrijpe kinderen. Er werd ook gestaakt voor een loonsverhoging met 25 centiem per 1.000 stenen. De stakers haalden hun slag thuis en de Christene Volkspartij kondigde een extra winst aan van 73.500 fr. voor de 210 werktafels samen. Het syndicaat rekende uit dat ze op drie jaar tijd een totale loonsverbetering had verkregen van 364.350 fr. Dit alles was, volgens *De Werkman*, gerealiseerd dankzij het Syndicaat der Christen Democraten en door de strijd van "*onze kandidaten Pieter Daens en De Backer te Aalst, Plancquaert te Gent en Du Catillon te Dendermonde*". Van de behaalde resultaten profiteerden de steenbakkers van Gent mee, want de verkregen voorwaarden werden algemeen aanvaard. De opslag was, aldus de Christene Volkspartij, gerealiseerd dankzij de strijd van het Syndicaat der Christen Democraten en niet dankzij de socialisten of de "vasthoudisten"³⁹. Er werd een oproep gedaan aan alle steenbakkersarbeiders in Vlaanderen om bij de komende verkiezingen de christen-democraten hiervoor te "bedanken"⁴⁰.

Deze overwinningsskretsen waren de laatste berichten van het (Nationaal) Syndicaat der Steenbakkers van de Christene Volkspartij. Vanaf 1899 stierf het een stille dood. Het ging onberoespelijk slechter met de steenbakkersnijverheid. Door een doorgedreven industrialisatie zochten steeds meer arbeiders werk in een andere sector. Het aantal actieve steenbakkerijen daalde elk jaar en vanaf 1900 werd de toestand door de internationale concurrentie onhoudbaar⁴¹.

In *Klokke Roeland* van 18 juni 1899 verscheen niettemin een ontkenning van een gerucht waarin beweerd werd dat het steenbakkerssyndicaat niet meer bestond: "*Kwā tongen strooien rond dat uw syndicaat te niet is, en dat uw commissie u verlaat. Daar is niets van! Zij die u dat willen doen geloven, zijn de mannen die u heel geern wederom de slaven*

willen zien worden van vroegere tijden en die vinden dat het heel goed is dat de bazen een syndicaat hebben, maar het werkvolk niet. Uw syndicaat blijft bestaan, tot spijt van die 't benijdt!...'”⁴². In september volgde een triomfantelijk verslag over de werking van de vakvereniging in Brussel. Dit arrondissement werd in die periode “bewerkt” omdat priester Daens zich voor de volgende verkiezingen kandidaat wou stellen op een lijst in Brussel. Week na week werd het arrondissement bezocht door daensistische leiders die elke zondag op een andere plaats meetings hielden. In Sterrebeek werd een meeting gehouden door Pol Verraes, secretaris van het syndicaat. Een week later werd daar een propagandaclub opgericht die naar eigen zeggen na drie weken werking al een vijftigtal leden telde. In Zaventem, waar de socialisten manifest aanwezig waren, hadden de christen-democraten een “eskadron” gestart.

De organisatoren waren in hun schik, want ze voelden zich begrepen in het Brusselse. In het Vlaamse land leek het publiek wel overtuigd van het gelijk van de spreker, maar durfde men die waarheid niet

luidruchtig te beamen uit schrik voor de pastoor, de baron, de patroon... In Brussel, een verstedelijkt gebied met veel minder sociale controle, was het anders, daar durfden de toeschouwers de sprekers volkomen gelijk geven en uitbundig toejuichen... De Christene Volkspartij was overtuigd van een overwinning. “Het is volstrekt zeker, indien de herkiezing maar plaats heeft in mei of juni van 1900, dat wij in Brussel twee zetels zullen hebben...”⁴³.

Op 15 maart 1900 maakte *Le Soir* bekend dat Adolf Daens in Brussel opkwam voor de parlementsverkiezingen. De partij geloofde sterk in zijn slaagkansen omdat Daens bekend was in de hoppeestreek en het Brusselse door de meetings en vooral door de syndicale acties voor de steenbakkers. De bevolking leek er ontvankelijk voor de Christene Volkspartij. Er werd gerekend op de stemmen van de hoppeboeren en de steenbakkers. Leopold Beun-De Beer steunde onverminderd de kandidatuur van Daens en het steenbakkerssyndicaat van Brussel werd voor de kiesstrijd ingezet als een belangrijk politiek instrument. Ondanks alle inspanningen werd Adolf Daens er met de parlementsverkiezingen in 1900 niet verkozen. De Christene Volkspartij behaalde 10.178 stemmen, een duizendtal te weinig om een volksvertegenwoordiger te kunnen mandateren. Om de verworven machtspositie in het Brusselse te bestendigen en de achterban te behouden werd op 9 september 1900 een Brusselse arrondissementsbond opgericht die de politieke activiteiten en de propaganda in de toekomst beter zou kunnen coördineren. In 1902 sloot Adolf Daens een akkoord met de Brusselse kleinhandelaars van Canart de Hamale, waarbij de daensisten financiële steun werd toegezegd. Voor Beun-De Beer en Verraes was deze samenwerking echter onaanvaardbaar omdat zij deze handelaars “niet democratisch genoeg” vonden. Beun-De Beer en Verraes volgden de travaillistische koers en hadden zich achter de radicalere plancquaertistische vleugel van de partij geschaard⁴⁴. Als reactie distantieerden ze zich van de partij en richtten een eigen Vrije Kristen Volkspartij op. Dit betekende opnieuw een scheuring binnen de christen-democratie in Brussel. Adolf Daens werd uiteindelijk in 1902 verkozen, met steun van De Backer en Lambrecht. De nieuwe partij van Beun-De Beer brak nooit door. Uiteraard had deze plotse politieke breuk, waardoor de vakbondsleiders Beun-De Beer en Verraes de partij verlieten, een weerslag op het steenbakkerssyndicaat. Na 1902 verdween Beun-De Beer van het politieke toneel, hoewel hij contacten bleef

Aankondiging van een vergadering van het steenbakkerssyndicaat, *De Klok*, 2 april 1899 (DAVS)

Christene Volkspartij, — Brussel.
SYNDIKAAT
 der
STEENBAKKERS-WERKLIEDEN

Dinsdag 4 April,
 (derden Kerstdag)

ALGEMEENE VERGADERING
 op de groote markt.

waar 't nationaal vaandel en ook 't vaandel van
 't Syndikaat zal uitsteken.

—><—

DAGORDE:

1. TOESTAND bij 't openen van de
 nieuwe campagne.
2. WERKCONDITIËN VOOR DIT
 JAAR. Hoe die bekomen?
3. Wat kan er gedaan zijn,
 Wat moet er gedaan zijn,
 Wat zal er gedaan zijn?
4. Tegen welken dag moeten de tafels zich
 laten inschrijven?

Kamaraden Steenbakkers!
 Gij hebt den toestand in uwe handen!
 Verleden jaar hebt gij de meesters-
 steenbakkers ten minste
675 duizend frank
MEER doen winnen dan 't jaar tevoren!
 De steenbakkerij « van den advocaat »
 heeft altijd beloofd aan de vermiers
DRIE FRANK te betalen, als ze den
 steen aan 13 tot 14 frank konden ver-
 koopen!

onderhouden met daensistische voormannen⁴⁵. De vakvereniging had al haar invloed verloren en ging een roemloze ondergang tegemoet.

De daensistische aanwezigheid in de Rupelstreek is van korte duur

In de Rupelstreek verging het partij en vakbond niet beter. De partij slaagde er niet in door te breken. De christen-democratische lijsten die in Noeveren en Niel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 werden ingediend, kenden geen succes. De christen-democraten hingen in de Rupelstreek de travaillistische koers aan en waren bereid om met de socialistische tijdelijke overeenkomsten af te sluiten in het belang van de sociale strijd, maar de kartels leverden niets op. De Antwerpse Christene Volkspartij betrok steeds de christen-democratische vertegenwoordigers van de Rupelstreek in hun verkiezingsstrijd tijdens provinciale en nationale verkiezingen. Meestal kregen ze een verkiesbare plaats op de lijst aangeboden, omwille van hun populariteit onder de steenbakkersarbeiders. De daensistische voormannen uit de Rupelstreek waren op provinciaal of nationaal niveau echter niet belangrijk genoeg om die plaats op de lijst waar te kunnen maken. Edward De Proft, actief voor het syndicaat in Boom, kreeg een plaats op de lijst in 1896, 1900 en 1902, zonder ooit verkozen te worden. Het potentieel aan christen-democratische kiezers van de Rupelstreek had wel een gunstige invloed op de kiesresultaten in Antwerpen, wat betreft de lijststermen. In 1906 namen de daensisten voor de laatste maal deel aan de parlementsverkiezingen voor het arrondissement Antwerpen. Karel Weckers stond op de vierde plaats en Karel Jozef Brits, een werkmans uit Boom, kreeg de derde plaats. Nog twee Boomse figuren dienden als stemmentrekkers voor de kieskring van Boom. De partij haalde effectief 3,4% van haar stemmen uit Boom, maar de totale achteruitgang in het arrondissement hypothekeerde de toekomst van de partij zwaar. Na 1906 verdween ze voorgoed uit het politieke landschap in Antwerpen⁴⁶.

Vanaf 1904 gingen de katholieken in Boom een meer progressieve richting uit. Ze stapten af van hun paternalistische methoden en hun beleid werd socialer. Een van de gevolgen was de oprichting van allerlei beroepsverenigingen zoals het Verbond der Christene Steenbakkerswerklieden van Schelde en Rupelboorden. Hiermee werd de aanwezigheid van het uitgedoofde christen-democratische syndicaat totaal overbodig. De achteruitgang van de vak-

vereniging werd nog versterkt door interne conflicten waarvan de oorzaken niet altijd te achterhalen zijn. Daarnaast kende de Rupelstreek nooit sterke leidinggevende figuren. Figuren uit de Rupelstreek als Jan Van Rompaey, Edward De Proft, De Prez en Hellemans hadden enkel plaatselijk een reële achterban en Karel Weckers bezat onvoldoende charisma en doortastendheid om de partij en het syndicaat een stevige structuur op te leggen en op nationaal niveau te tillen. Vermoedelijk waren er bovendien regelmatig meningsverschillen over de kartels. Al deze redenen lagen aan de basis van de ondergang van de vakbond, gelijktijdig met het verdwijnen van de partij in het Antwerpse.

Het syndicaat dat zoveel gedaan heeft wordt verloochend

Het feit dat het Nationaal Kristen Syndicaat der Steenbakkers stilgevallen was, betekende niet dat de christen-democratische voormannen hun aandacht voor deze arbeidersgroep verloren. Daens en De Backer bleven in het parlement een verbetering van hun situatie bepleiten. De Backer trad verscheidene keren in discussie met de verdedigers van de steenbakkersbazen over de overtredingen op de reglementen en de wettelijke bepalingen. Hij wees erop dat, ondanks alle nieuwe beschermende maatregelen, de steenbakkersbazen geen enkele achtung toonden voor hun personeel en dat de patroonsorganisatie van de steenbakkersbazen hen slechts sterkte in hun discriminerende houding⁴⁷. Met uitzondering van deze parlementaire interventies door de christen-democratische volksvertegenwoordigers bleef het echter stil rond de steenbakkers. De enige die nog gewag maakten van het steenbakkerssyndicaat waren de daensistische periodieken. Uit hun berichtgeving bleek dat het actieterrein verschoven was. Alle aandacht ging plots naar de steenbakkers uit de Denderstreek die tot het arrondissement Aalst behoorden. Hoe dan

Steenbakkerij Verstrep-Valvekens in 1877.
Groepsfoto van de arbeiders (EMABB - verz. Van de Sande)

ook, de berichtgeving over werking, acties of meetings van het steenbakkerssyndicaat uit de Rupelstreek en uit het Brusselse viel stil. Begin januari 1904 werd nog een groot avondfeest aangekondigd van de Jonge Volkswacht van Boom, de afdeling van het Nationaal Verbond der democraten. De Jonge Volkswacht zou met hun fanfare de feestelijkheden opsmukken en er werden drie toneelstukken aangekondigd. Hector Plancquaert zou als eregast een lezing houden over de democraten en hun programma⁴⁸. Later op de maand werd een verslag gegeven van de strijd die de steenbakkers uit Brabant en Oost-Vlaanderen afgelopen zomer - de zomer van 1903 - gewonnen hadden. Bijna alle steenbakkers waren na de "succesvolle strijd" aangesloten bij de christen-democratische vakvereniging, die bij aanvang van het nieuwe seizoen onderhandelingen voerde met de bazen. De nieuwe eisen van de steenbakkers waren een loonsverhoging tot 3 fr. per 1.000 stenen en een vaste regeling voor de "aftrok" met een maximum van één vijfde. Volgens *Klokke Roeland* waren de eisen makkelijk realiseerbaar, want de loonsverhoging

tot 3 fr. maakte voor de bazen slechts "een klein verschil". Het steenbakkerssyndicaat had een nieuw drukingsmiddel vooropgesteld: geen werkstaking, maar een weigering tot werkhervatting bij aanvang van het nieuwe seizoen zolang de voorwaarden niet goedgekeurd waren. De arbeiders zouden in die periode thuis kunnen blijven bij vrouw en kinderen, waar ze minder geld zouden verteren dan op straat en in de cafés, zodat het financiële verlies omwille van de staking minder erg was. De Christene Volkspartij deed een oproep om zich eenparig achter het syndicaat te scharen⁴⁹. Enkele maanden later waren heel andere geluiden te horen. De christen-democratische vakbond voelde zich in de rug geschoten door zijn leden en ondervond hevige tegenwerking van de katholieken. Tijdens de succesvolle staking in 1903 had men alle nieuwe leden aangeraden minimum twee of drie jaar aangesloten te blijven, om de partijkas te ondersteunen en om de inspanningen van het syndicaat een kans te geven. Blijkbaar werd deze raad in de wind geslagen. De steenbakkers in Brabant en Oost-Vlaanderen waren in het voorjaar van 1904 onafhankelijk van het syndicaat in werkstaking gegaan, tegen de raadgevingen van het christen-democratische syndicaat in. "Het syndicaat dat zooveel gedaan heeft wordt verloochend"⁵⁰. Geruchten deden de ronde dat er een zogenaamde onpartijdige bond zou komen voor de steenbakkers, gericht tegen het christen-democratische syndicaat. De stakingsacties van 1904 verliepen chaotisch. Zonder de besprekingen van de syndicaal afgevaardigden met de steenbakkersbazen af te wachten, waren her en der werklieden hun arbeid herbegonnen, na weken werkonderbreking. De daensistische vakbond reageerde moedeloos op de totaal zinloos geworden staking en belegde speedmeetings in verscheidene Oost-Vlaamse gemeenten als Welle, Nieuwerkerken en Denderleeuw. In deze gemeenten ontbrak echter een syndicale traditie, wat een verklaring kan zijn voor het impulsieve stakersgedrag. De daensistische vakvereniging wou de strijd toch niet opgeven: "Wij zullen voortaan bij de mannen zijn en waken over het syndicaat opdat zo een roekeloze daad nimmer gebeure en de vrucht van jaren streven vernietigd worden"⁵¹.

In januari 1905 kwam er nieuws van de christen-democraten uit Boom. Zij verklaarden zich "niet dood", integendeel, de democratische verenigingen waren volgens hen in volle bloei⁵². Er werden feestelijkheden aangekondigd met toneel en fanfarenmuziek, maar over de steenbakkersvereniging liet

Artikel over de resultaten van het daensistische steenbakkerssyndicaat, *De Werkman*, 13 mei 1898 (DAVS)

Aan de Steenbakkers en hunne Familie,
ter gelegenheid van de opnieuw welgelukte Werkstaking te Brussel.

Wie van u kent dat machtig Syndicaat niet, dat te Brussel tusschen de slaven van slijk en moore gemaakt werd in 1896, door onze Vrienden, met Beun-De Beer als Voorzitter en Pastoor Daens als Eere-Voorzitter?

't Is een der Werklieden-Syndikaten dat in België niet in de klauwen zit van de Socialisten, dat met vaandel en muziek vooruit, op zijn Feestdag van St Pieter, de straten van Brussel doortrekt, recht naar de kerk om Mis te hooren, en dat niettemin zijne plichten verstaat en recht door zee vaart om het lot van den Werkman te verbeteren, al moest het ook den strijd van de werkstakingen beproeven.

Drie werkstakingen op drie jaar tijd, doch iedermaal na alle pogingen van vrede en eendracht te hebben uitgeput; **DRIE WERKSTAKINGEN MET DRIEMAAL WELGELUKKEN**, ziedaar het bilan van hetgeen de Christene Democraten durven en kunnen, als zij de belangen van 't werkvolk in handen nemen!

Drie werkstakingen en driemaal welgelukken, ONTHOUDT HET!

In 1896: Werkstaking voor 't bekomen van de 25 centiem opslag die men beloofd had en weigerde, voor de vormers, alsook 10 centiem opslag voor de inzitters en 5 centiem voor de aftellers. Tegen 15 honderd duizend steen, ten minste genomen, per tafel, en voor 210 tafels, maakt dat eene winst van 78 duizend 750 frank voor de tafels, met 31 duizend 500 fr. voor de inzitters en 15 duizend 750 fr. voor de aftellers, of te samen fr. 128,000

In 1897: Werkstaking voor 't behoud van de 2,25 fr. in plaats van de 2 fr. die men maar wilde geven, en afschaffing van den aftrok van 12 fr. per maand die men wilde doen, voor barakken en braudings. Dus wederom eene winst voor de 210 tafels van 78 duizend 750 fr. en wegens de 66 fr. van aftrok per tafel en campagne, idem 12 duizend 800 fr. en dus te samen fr. 91,350

In 1898: Werkstaking om de toepassing der wet van 1889 over 't werken der kleinen te bekomen, en het **BYENDEKING OPSLAG VAN 't WERKLOON**, met nog eens 25 centiem de duizend. Een oogenblik scheen alles te zijn verloren dit jaar: 't Volk begon te plooiën en den moed te laten vallen, toen de Voorzitter eene bedevaart beloofde naar O. L. Vr. van Halle, mer vaandel voorop, — oei! oei! dekt uw gezicht, pharizeërs en Woestisten — en de zegespraal bleef aan 't Syndicaat; dat is wedral voor 210 tafels, aan maar 1,400,000 steen per tafel fr. 73,500

Voegt daarbij den opslag die blijft van de twee vorige jaren, dien 't Werkvolk anders ook nog zou hebben verloren, dus nog 78,500 fr., en dan komt ge tot de som van fr. 1864,350

Ik zeg: drie honderd vier-en-zestig duizend en 350 fr. profijt
(Zie vervolg op blad. 4, 2^e kol.)

de verslaggever uit Boom zich eerder negatief uit: de arbeiders hadden het nog altijd slecht, *"maar hun ogen gaan niet open wat betreft een degelijke vereniging in een sterk welingericht syndicaat. Ach, deden onze steenbakkerswerklieden den helft van hetgeen zij doen voor hunne duiven en vrolijke partijtjes!"* De inzet van de arbeiders voor het syndicaat was niet meer wat hij ooit geweest was.

Op het einde van januari 1905 kondigde *Klokke Roeland* de stichting aan van een nieuw steenbakkerssyndicaat⁵³. De nieuwe vakbond kwam er als radicale reactie op de treurige evolutie van het voorbije jaar 1904. Er waren, aldus *Klokke Roeland*, pogingen geweest vanuit de hoek van de tegenstanders tot de oprichting van een onpartijdige bond. Deze nieuwe vakvereniging zou het reeds verzwakte christen-democratische syndicaat volledig ondermijnen. De christen-democraten beslisten de opposanten voor te zijn en ontbonden zelf hun verziekte bond om een nieuw en fris syndicaat te kunnen stichten *"onder dezelfde groene banier"*. Adolf Daens werd opnieuw erevoorzitter, Frans Lambrecht voorzitter en Louis De Bruyn "schrijver". Als bijgevoegde "schrijvers" werden de steenbakkers Serbruyns en Baetens opgegeven. De mandaten waren verdceld op een meeting in Welle waarop alle steenbakkers uit de omliggende gemeenten aanwezig waren. Er werd een oproep gedaan aan alle steenbakkers om zich aan te sluiten bij het nieuwe Christen Democratische Syndicaat der Steenbakkers. Inschrijvingen konden gebeuren bij Frans Lambrecht, Louis De Bruyn, Jozef D'Haeseleer, Albert Van den Bruele en Frans Arijns. De schrijver zou elke zondag te spreken zijn in een lokaal te Brussel, in Den Plezanten Hof⁵⁴.

Deze beloftevolle nieuwe start betekende meteen ook het einde van het christen-democratische syndicaat. In maart 1905 deed *Klokke Roeland* nog een venijnige uitval naar de katholieken die ook een steenbakkersvakbond hadden opgericht, vermoedelijk eveneens in Oost-Vlaanderen, het nieuwe actieterrain van de daensisten. De Christene Volkspartij reageerde verbitterd op het feit dat de katholieken zich plots opwierpen als de verdedigers van de steenbakkers. Naar alle waarschijnlijkheid bracht het katholieke syndicaat in de Denderstreek effectief de doodsteek toe aan het vernieuwde Christen Democratische Syndicaat der Steenbakkers. Uit een pamflet van drukkerij P. Daens-Mayart blijkt dat het steenbakkerssyndicaat in 1905 volledig lam gelegd was. De oorzaak werd niet alleen gezocht in

de katholieke tegenzet, maar ook bij de patroonsorganisatie die steeds meer invloed won. Pieter Daens, schrijver van het pamflet, bezong de lof van het syndicaat dat in 1903 nog een slag thuisgehaald had onder leiding van priester Daens, Lambrecht en andere kopstukken. De chaotische werkstaking van 1904 noemde hij echter zonder meer een mislukking en in 1905 was het "Syndicaat der Bazen" machtig geworden en deed het een beroep op de "anti-socialisten" om het christen-democratische steenbakkerssyndicaat intern te verdelen en te verlammen. Dixit Pieter Daens: *"Dank aan hunnen invloed op de hooge Geestelijkheid hebben de Bazen de medehulp van vele Heeren Pastors die in de Kerken de Steenbakkers aanraden zich te laten leiden door de Rijke Bewaarders."*

Naar alle waarschijnlijkheid bezweek het syndicaat onder deze druk, mede door het verlies van haar invloed in de Rupelstreek en het Brusselse. Er werden geen nieuwe acties meer aangekondigd.

Waar zijn de inrichtingen van Priester Daens?

In *De Werkman* van 8 juli 1910 verscheen een antwoord van Pieter Daens op aantijgingen van katholieke kranten aan het adres van daensistische sociale organisaties onder de titel *"Waar zijn de inrich-*

Frans Lambrecht (DAVS)

tingen van Priester Daens?" Pieter Daens antwoordde verontwaardigd dat de katholieken eerst alle inrichtingen "vervolgd, versmacht en vermoord" hadden en deze vervolgens in twijfel trokken. Hierbij haalde hij het voorbeeld aan van het steenbakkerssyndicaat dat zo'n goed werk had geleverd, maar dat onder druk van de katholieken en de socialisten moest worden opgedoekt. Daens verklaarde verbitterd dat, indien men de Christene Volkspartij had laten begaan, de steenbakkers zeker het gevraagde loon van 3 fr. per 1.000 stenen hadden gekregen. Weliswaar een irreële redenering, maar het was waar dat het loon sinds de staking in 1904 nog altijd onveranderd was gebleven. Pieter Daens beschuldigde evenzeer de socialisten als de katholieken van een hatelijke houding ten opzichte van de christen-democratische verwezenlijkingen. De Wellenaar lanceerde in oktober 1913 een late oproep om het "fameuze steenbakkerssyndicaat" herop te richten. Er werd een meeting georganiseerd in het lokaal van de maatschappij Kunst en Eendracht, waar de "bijzonderste strijders" het woord zouden voeren. Alle christen-democraten werden eraan herinnerd dat hun voormannen de

eersten waren geweest om de slechte toestanden van de steenbakkers aan te klagen en om verbetering te brengen. Er werd gerekend op een grote toeloop, want De Wellenaar geloofde dat "de vrienden-steenbakkers aan hun oude strijdbanier eer wilde bewijzen..."⁵⁵. Resultaten over deze bijeenkomst zijn niet bekend.

Zooveel mogelijk bij de bazen aan te dringen: andere vakverenigingen opgericht in de schoot van de Christene Volkspartij

Het einde van het steenbakkerssyndicaat betekende niet het einde van de syndicale werking van de Christene Volkspartij. Over andere initiatieven is echter bijzonder weinig informatie beschikbaar. Van het bestaan van diverse vakverenigingen zijn we op de hoogte via de daensistische periodieken, maar over hun concrete werking, hun ledenaantal, de periode waarin hun acties zich afspeelden, enz., is vrijwel niets geweten. Natuurlijk werd er wel in sommige daensistische kernen, in navolging van de ziekenbonden en van de grotere vakverenigingen van de Christene Volkspartij, een beroepsvereniging gesticht. De partij zette er haar leden voldoende toe aan. Nergens zouden deze vakverenigingen echter van groot belang zijn. Vele hadden meer het karakter van een solidariteitsvereniging dan van een vakbond met concrete acties.

In de streek van Ninove, Denderhoutem en Kerksken zouden onder invloed van Aloïs De Backer en Prosper De Pelsmaecker weverssyndicaten opgericht zijn, aldus Pieter Daens in zijn biografie over zijn broer Adolf. Over deze weversvakbonden werden echter nergens feitelijke gegevens teruggevonden. Wel handelen veel aankondigingen in bladen over de weverscoöperatieven.

In Kortrijk was er een vakvereniging opgericht voor wevers. Dit syndicaat werd in een artikel uit 1914 vermeld naar aanleiding van het twintigjarig bestaan van de partij. Alle succesvolle christen-democratische organisaties in Kortrijk werden opgesomd, waaronder "eene Vakvereniging voor Wevers". Het artikel, geschreven door Alb. Minon uit Brussel, huldigt Gustave Doussy die in het Kortrijkse een leidende rol vervulde bij de christen-democraten⁵⁶. De standregels van de "Vrije Vakvereniging - Syndicat Libre", een vakbond die in Kortrijk werkzaam was, werden teruggevonden in een lidboekje waarin zowel de stichtingsdatum als een lijst met bestuursleden ontbraken. De kans dat het een daensistisch syndicaat betreft, is reëel

Artikel "Waar zijn de inrichtingen van Priester Daens?", De Werkman, 8 juli 1910 (DAVS)

Waar zijn de inrichtingen van Priester Daens?

Dat vroeg onlangs een Katholieke Gazet... Zijn inrichtingen? Maar gij hebt overal zijn inrichtingen vervolgd door ijselijken Broodroof! Op vele plaatsen, g'hebt ze versmacht en vermoord. De Steenbakkers werken zoo goed, Smid Lambrecht haalde aan, dat op 1 jaar 183,000fr. meer daghuur bij de Steenbakkers gekomen waren door de werkingen van dit Sijndikaat. Hadde men 't vrij Sijndikaat laten bestaan, reeds waren de Steenbakkers gekomen aan 3 fr. de 1000 steen, met beperkte voortbrengst.

En ondanks deze Broodroof, zie toch eens wat goed Priester Daens heeft gedaan: Hoeveel geld is bij de arme Ouderlingen niet gekomen door dit Pensioen van 65 fr. 's jaars! En zonder Priester Daens zou dit Pensioen nooit gekomen zijn! Hoeveel geld is bij de kleine Staatsbedienden niet gekomen door het pleiten van Priester Daens en Advokaat De Backer VOOR DEN FAMILIE-LOON.

Rekent eens uit:

Voor duizende en duizende Bedienden, van 2,20 tot 2,40 tot 2,60 tot 2,80, nu tot 3,00; 3 fr. een minimum. Moest men het ultrekken per maand en jaar, 't zou een verbazende som zijn!

Ach, elk weet het: Priester Daens zijn leven en strieven was goed doen aan zijne werkende Medebroeders; niemand kon schrijven en spreken over de Werkmeuschen gelijk hij; ik heb zijn leven beschreven in een groot boekdeel: zijne woorden, zijne werken, zijn lijden en strijden. En als nu eenige Socialisten in Aalst zoo onvolks zijn en zoo ondankbaar een vreemden Advokaat naar hier te roepen; om Priester Daens slecht te maken; — men weet dat een advokaat van wit zwart kan maken en van zwart wit; onlangs een oude schurk, dief en inbreker stond voor de Rechtbank en nadat zijn advokaat gesproken had: «Ik wist niet riep hij uit, dat ik zulk braaf en deftig man was; — als eenige Socialisten van Aalst zeg ik, zoo weinig de solidariteit, zich zoo haterlijk aanstellen, dan hoeven de vijanden en vereerders van Priester Daens niet te antwoorden. In Brussel of Gent, of Antwerpen of Luik, of Charleroi, Verviers, Bruhge of in gelijk welke andere Stad zou niet mogelijk zijn wat eenige Socialisten van Aalst uirichten.

omdat het lidboekje toebehoorde aan Odiel Verstraete, een figuur die in de daensistische beweging van het Kortrijkse actief was. Het lidboekje verschaft geen uitleg over de periode waarin het syndicaat werkzaam was, maar wel over de doelstellingen: *"Zooveel mogelijk bij de bazen aan te dringen, op gepaste oogenblikken, de loonen der werklieden te verhoogen en het getal der werkuren te verminderen..."*⁵⁷. Na de Eerste Wereldoorlog richtte de Christene Volkspartij in Kortrijk een vakbond op, waar Odiel Verstraete actief in was. Dit levert echter geen bewijs voor een werking vóór de oorlog.

De Christene Volkspartij kreeg in 1906 een afdeling in Ronse, onder leiding van Th. Vanmaelzaeke. De eerste sociale organisatie die er in het kielzog van de partij tot stand kwam, was de spaarkas *Help U Zelve*. Enkele maanden later werd de vakvereniging *Werkerswelzijn* opgericht, een vakbond voor vrije christen-democraten. In 1913 kwam er een pensioenkas bij. *Werkerswelzijn* bezat in 1914 een gebouw met winkel en herberg in de Sint-Martenstraat. Het huis was aangekocht en gerenoveerd door de Christene Volkspartij van Ronse. *Werkerswelzijn* breidde in hetzelfde jaar uit met een samenwerkende maatschappij. In juni 1914 verscheen in *De Werkman* een artikel over het nieuwe lokaal *Werkerswelzijn*, waarin Cyrille Provost genoemd werd als verantwoordelijke⁵⁸. *Werkerswelzijn* had het volle vertrouwen in de uitbater, *"alomgekende democraat en onversaagden verdediger van de rechten van het volk"*. Provost was vrijwillig ambtenaar van de vakbond *Werkerswelzijn*, schatbewaarder van de partij in Ronse en van de Landsbond van Onafhankelijke en Vrije Christen Democratische Vakverenigingen van België⁵⁹.

De Vrije Christen Democratische Werkliedenbond

Rond 1908 werd in Aalst een overkoepelende vakvereniging opgericht, de Vrije Christen Democratische Werkliedenbond. Het was een syndicaat voor diverse beroepen en niet gericht naar één bepaalde groep. Zowel mannen, vrouwen als leerjongens konden zich aansluiten. Vermoedelijk kwam de keuze voor een interprofessionele vakbond voort uit het betrekkelijk kleine ledenaantal van de sectoriële vakverenigingen van de partij. De christen-democraten beslisten om de krachten te bundelen en alle kleine en verspreide syndicaten samen te brengen in één overkoepelende organisatie.

In de jaarverslagen van de stad Aalst vinden we informatie over het ledenaantal van de christen-democratische vakvereniging. Deze gegevens zijn des te interessanter omdat ze handelen over de overkoepelende vakorganisatie van de partij⁶⁰. De informatie werd opgenomen in de stadsverslagen, omdat Aalst een toelage verleende aan het Hulpfonds tegen Werkloosheid, een fonds dat opgericht was om aan werklozen een vergoeding uit te keren. Bij dit hulpfonds waren alle syndicaten van de stad aangesloten. In 1908 en 1909 subsidieerde Aalst met telkens 1.000 fr., in 1910 en 1911 voorzag ze 1.500 fr. voor dit fonds. Ook de provincie en de staat gaven subsidies, maar die lagen lager. Alle vakverenigingen die onder dit overkoepelend fonds vielen, kregen voor hun werkloze leden dus een bijkomende vergoeding. De syndicaten gaven aan hun leden doorgaans een vergoeding van 1 fr. en uitzonderlijk 2 fr. per dag. De Vrije Christen Democratische Werkliedenbond gaf aan haar werkloze leden een vergoeding van 1 fr. per dag. De bijkomende gelden van het hulpfonds waren voor de vakbondskas niet onbelangrijk. Voor vrouwen en leerjongens subsidieerde het hulpfonds 20 tot 30%, voor mannen maximum 70% van de werkloosheidsvergoeding. In 1908 waren 110 arbeiders op een totaal van 3.209 gesyndiceerden aangesloten bij de *Vrije Christen Democratische Werkliedenbond*. In 1909 waren dit er 150 op een totaal van 3.322. In 1910 steeg het aantal naar 165 leden op een totaal van 3.363. In 1911 kende men een relatief grote groei met 225 leden op een totaal van 3.413 gesyndiceerden. De vakvereniging maakte gedurende deze vier jaar telkens een lichte stijging. Desondanks was in verhouding met de andere syndicaten hun ledenaantal zeer klein. In 1908 beschikten de katholieken over een zevental vakbonden, goed voor 33% van het totaal aantal leden. De socialistenvakverenigingen telden vijf vakverenigingen in hun rangen en vertegenwoordigden 42% van het

Landsbond
Voor democratische en onafhankelijke
Vakverenigingen van België.
 Hiervan had de vergadering plaats, verleden Zondag, om 3 ure namiddag, te Ronse. De heer Van den Bruele gaf in verkorting zijn verslag, die bij tijdgebrek, op het Kongrés van 2de Paaschdag is moeten uitgesteld worden. Hierna volgde xene algemeene bespreking, die zeer belangrijk, nuttig en leerzaam moet genoemd worden. Op Syndikaal gebied zijn gewichtige besluiten genomen en ter uitvoering gelegd.
 De eerstkomende verandering zal plaats hebben, Zondag 31 Augustis om 2 1/2 ure namiddag, te Ronse.

Artikel over de Landsbond voor Democratische en Onafhankelijke Vakverenigingen van België, *De Werkman*, 6 juni 1913 (DAVS)

totaal. Zes bonden waren onafhankelijk en telden 21% van de aangeslotenen. De Christene Volkspartij vertegenwoordigde amper 3% van de aangesloten werknemers. Deze verhouding bleef de volgende twee jaar op kleine verschuivingen na gelijk. De Christene Volkspartij boekte elk jaar een lichte winst: in 1909 haalden ze 4,5% en in 1910 4,9%. In 1911 werden de kaarten grondiger dooreen geschud. De socialisten verloren hun leiderspositie en vielen terug op een aandeel van 33,5%, terwijl de katholieken vooruit gingen, met als resultaat 35% van de vakbondsleden in 1911. Hiermee stonden zij aan de kop met het grootste ledenaantal. De liberalen profileerden zich voor het eerst duidelijk met een vakvereniging die zich kon beroepen op 15% van het totale aantal aangeslotenen. Het syndicaat was sinds 1910 een nieuwkomer. De onpartijdige bonden vielen door het feit dat de liberalen zich apart profileerden, terug op 10%. De Christene Volkspartij steeg tot een aandeel van 6,5%, wat een opmerkelijke vooruitgang betekende. Voor deze plotse groei bestaat geen directe verklaring, tenzij het groeiende vertrouwen dat de partij in de jaren te Aalst genoot. Daarnaast had de daensistische partij in 1911 immers ook mooie resultaten geboekt met haar ziekenbond, wat volledig mag worden toegeschreven aan het succes van de jonge kinderafdeling. Uiteindelijk lag het ledenaantal van de Vrije Christen Democratische Werkliedenbond in vergelijking met dat van het ziekenfonds beduidend lager. Het succes van het ziekenfonds bleef binnen de daensistische beweging ongeëvenaard. Jammer genoeg werden de stadsverslagen voor de volgende jaren niet bijgehouden, zodat de leden-evolutie niet verder gevolgd kon worden.

Op syndicaal gebied zijn gewichtige besluiten genomen

Deze landsbond, ook de "Vrije Federatie van Vakbonden van België" genoemd, werd in 1910

voorgesteld als het overkoepelende orgaan van de christen-democratische vakbonden⁶¹.

De Vrije Federatie rekende heel Vlaanderen tot haar werkterrein en ook de Vrije Christen Democratische Werkliedenbond was als interprofessioneel syndicaat aangesloten bij deze overkoepelende instelling. De Vrije Federatie richtte overal afdelingen op. In april 1910 waren ze aanwezig in Tielt om daar in het Volkshuis een Vrije Vakvereniging te starten. Op 29 oktober werd een algemeen congres van de Vrije Federatie van Vakbonden van België aangekondigd voor de volgende dag⁶². Op dit jaarlijkse congres, dat doorging te Deerlijk in de herberg In Transvaal bij Jules Feijers, dienden alle afgevaardigden van de aangesloten bonden hun werking te vertegenwoordigen. Met uitzondering van aankondigingen van congressen, vergaderingen of andere bijeenkomsten van christen-democratische vakbonden, bleef het na 1910 stil rond de activiteiten van de afzonderlijke bonden of van de overkoepelende federatie. Van de vergaderingen werd in vage, algemene termen verslag uitgebracht. Op 6 juni 1913 beschreef *De Werkman* de samenkomst van de Landsbond voor democratische en onafhankelijke vakverenigingen van België - waarmee de overkoepelende vakbondsorganisatie werd bedoeld - als volgt: "er volgde een bespreking die zeer belangrijk, nuttig en leerzaam moet genoemd worden. Op syndicaal gebied zijn gewichtige besluiten genomen en ter uitvoering gelegd".

Vermoedelijk werden talrijke afdelingen opgericht en kenden de meesten een autonome, plaatselijke werking met een relatief klein ledenaantal. Of deze vakverenigingen enige betekenis hadden, valt echter te betwijfelen. Als zelfs de Vrije Christen Democratische Werkliedenbond in Aalst niet van de grond kwam, ondanks de aanwezige steun van de partij en het sterke ziekenfonds, lijkt het onwaarschijnlijk dat de vakbonden van de Christene Volkspartij elders van groter belang geweest zijn. In dat geval zouden de daensistische bladen het zeker niet nagelaten hebben dit te melden.

Volgens Ernest Van den Berghe telde het syndicaat van de Christene Volkspartij na de Eerste Wereldoorlog "een duizendtal" leden in de provincie Oost-Vlaanderen. Rekening houdend met de gekende cijfers uit de stadsverslagen van 1911 en met de oorlogssituatie, waarbij de werkloosheidsvergoedingen bijna overal opgeschort werden, moet deze getuigenis met de nodige korrels zout genomen worden. Tijdens de oorlogsjaren heeft de

Vrije Federatie van Vakbonden van België

Algemeene Vergadering op Zondag 1 Mei 1910 om 9 1/2 ure voormiddag, in het « Volkshuis » te Thielt.

Om 3 1/2 uren 's nam. groote openbare Meeting en stichting van een Vrije Vakvereniging. Verscheide Sprekers zullen er het woord voeren.

Wij hopen van alle kanten zooveel Afgevaardigden mogelijk te zien. Dat elk op post weze!

De Secretaris,

GER. BUYSSCHAERT.

N. B. — Al deze welke begeeren te noenmalen te Thielt, gelieve het te laten weten tegen 25 April en met hoeveel mannen. De prijs is 1,25 fr.

vakvereniging van de Christene Volkspartij trouwens geen actieve rol gespeeld: de werkloosheidsvergoedingen werden stilgelegd en van stakingsacties was geen sprake. In realiteit moest de daensistische vakbond na de Eerste Wereldoorlog volledig heropgebouwd worden.

Sociale bekommernis resulteerde niet altijd in vakverenigingen

Op het vlak van de vakbonden wordt de Christene Volkspartij vooral geïdentificeerd met de steenbakkersarbeiders. Nochtans hebben de daensisten zich ook ingezet voor de belangen van andere gemarginaliseerde groepen zoals de hoppeboeren en de seizoenarbeiders, ook "franschmans" of "trimards" genoemd. Aloïs De Backer, Adolf en Pieter Daens zouden meermaals in de kamer de werkomstandigheden van deze arbeiders aanklagen en voorstellen formuleren die tot een materiële verbetering van hun situatie moest leiden. De hoppeboeren werden meestal door hen betrokken in discussies over landbouwhervormingen. Ook de "franschmans" konden rekenen op speciale aandacht vanwege de christendemocratische volksvertegenwoordigers en in de daensistische pers, maar toch werden voor deze beroepsgroepen nooit specifieke syndicaten uitgebouwd. De partij richtte wel sympathiserende clubs of verenigingen in, die echter geen vakbondswerking aan de dag legden.

Te midden der gewesten waar de franschmans zich het meest bevinden

De "franschmans" waren arbeiders die voor seizoenarbeid naar Frankrijk trokken om daar te werken in grote boerderijen, steenbakkerijen, suikerfabrieken of cichoreidrogerijen⁶³. De erbarmelijke omstandigheden waarin deze groep arbeiders werkten en woonden, wordt onder andere beschreven door Stijn Streuvels in *"Leven en dood in den ast"* en door Edward Vermeulen in *"Trimards"*. Hun werkzekerheid was net als bij de steenbakkerijarbeiders klein en afhankelijk van seizoen tot seizoen. De weersomstandigheden, die het welslagen van een oogst bepaalden, waren van groot belang. Hun leven was hard, alleen al door de lange scheiding van hun familie en de vertrouwde omgeving. De primitieve omstandigheden waarin de "franschmans" leefden tijdens hun seizoenarbeid, deden velen naar de fles grijpen. Deze arbeidersgroep werd door de burgerij en de begoede klassen aanzien als het uitschot van de maatschappij. De "trimards" kwamen vooral uit Oost- en West-

Vlaanderen, en uit de streek van Oudenaarde en Aalst⁶⁴.

In het partijprogramma van 1893 beloofde de Christene Volkspartij steun *"aan de werklieden die in den vreemden gaan werken"*. De Backer wees in het voorjaar van 1901 in het parlement op de onmisbare economische inbreng van de "franschmans". Jaarlijks brachten zij uit Frankrijk 30 miljoen fr. mee die in Belgische kleinhandelszaken werd verteerd. Alleen al omwille van deze financiële bijdrage moest de kamer van volksvertegenwoordiging maatregelen treffen om hun situatie te verbeteren. De Backer bepleitte de aanwezigheid van Belgische consulaten in de belangrijkste werkgebieden van de "franschmans", evenals de opname van adressen van Belgische diplomaten in de werkboekjes van de "franschmans" voor het geval de seizoenarbeider in een noodsituatie zou verkeren⁶⁵. De Backer verweet de overige partijen enkel in een verkiezingstijd oog te hebben voor de ellendige leefsituatie van de "franschmans".

De Christene Volkspartij haalde door haar inzet een belangrijk deel van haar kiezerspubliek uit deze groep. De partij voelde zich persoonlijk tegengewerkt wanneer verkiezingen vielen in de periode dat de "franschmans" niet thuis waren en hun kiesrecht niet konden vervullen. De Christene Volkspartij weet dit stevast aan gevoelfel van de andere partijen. De Backer vroeg in juni 1901 aan het parlement een verklaring waarom geen inspanning werd gedaan om de "franschmans" de mogelijkheid te bieden hun stem uit te brengen, terwijl zij toch een groep waren die kapitaal binnenbracht dat van groot belang was voor de kleine zelfstandigen⁶⁶.

Artikel over de slechte werking van de katholieke Franschmangilde, *De Werkman*, 11 februari 1910 (DAVS)

De Fransmans

WIEZE. Zondag laatst was het bijeenkomst van de Fransmangilde; na de redevoering van een Gentenaar begon men de leden op te schrijven. In het jaar 1909 waren er in de vijftig, nu zijn er 6, zes; het eerste jaar was het 1.25 fr.; het tweede jaar was het al 2 frank; nu is het 3 frank. Het is daardoor dat wij nu zien de Fransmangilde verkwijnen en vragen toekomstige jaar wederom den Werkman, of het Land van Aelst.

Een Lid van de Fransmangilde van Wieze.

Men ziet: Die Katholieke Bewaarders zijn den duivel te plat; ze maken BONDEN van werkende menschen, om de werkende klas te BINDEN aan hunnen wagen, hier wisten ze dat veel Franschmans de *Werkman* lezen en z'hebben gezegd in hun eigen: Dobbel is nog zoo dik; we gaan door onze Bonden van Franschmans ons gazet HET VOLK verspreiden; ONS VOLK, bestuurd door rijke Katholieke Bewaarders, geschreven door tamme en verslaafde Democraten; en zoo dachten die Bewaarders, wij zullen onze gazet doen betalen door de arme Fransmans... Arglistig gedacht!.. Gelijk van den koekoek die zijn eiers in ander nesten legt... Maar de werkende Volkeren zijn uitgeslapen en goed wakker.

De plicht der FRANSMANGILDE

was: Eerst en vooral te zorgen voor het kiesrecht der Leden; op einde Mei zijn bijna allen weg, en dus beroofd van hun kiesrecht, als waren ze Bankroottiers en dieven... En de Katholieke Fransmans-Gilde heeft nog geen vinger verroerd voor dat kiesrecht, iets dat nogtans een zeer groote zaak is.

EEN ANDER GROOT GEVAAR!

't Wordt vreeselijk; ik verneme uit Frankrijk dat de arme Boeren van Polen nu naar Frankrijk zullen komen voor den Oogst en de Betteraven, aan minderen prijs dan de Belgen...

In 1902 diende De Backer in de kamer een amendement in dat betrekking had op een wijziging van de vastgelegde datum voor de komende verkiezingen. Hij argumenteerde dat op de voorgestelde datum 50.000 stemgerechtigde arbeiders afwezig zouden zijn. Edward Anseele trad zijn voorstel bij en corrigeerde dat het om 58.000 stemgerechtigden ging, maar het amendement werd verworpen⁶⁷. De Backer voerde dit pleidooi herhaaldelijk in de kamer, weliswaar zonder resultaat⁶⁸.

Voor de "franschmans" richtte de Christene Volkspartij echter geen vakbond in. Wel werden "clubs", gilden of beschermcomités opgestart die moesten werken aan de morele ondersteuning van de seizoenarbeiders. Een van deze clubs, de Club der franschmans, was in 1905 opgericht te Voorde, onder leiding van Frans Lambrecht, Pieter Daens en Louis De Bruyn. De club had de intentie de trimards zoveel mogelijk "troost en opmontering" te bieden, aangezien verondersteld werd dat de afwezigheid van thuis vooral zwaar woog. Het accent van de werking lag dus niet zozeer op een materiële verbetering, als wel op de morele ondersteuning. Voorbeeld hiervan was een tombola die ingericht werd ten voordele van de "franschmans"⁶⁹. De winnaar kon een "onderkomen" winnen, waarmee waarschijnlijk een arbeidsplaats bedoeld werd, waardoor hij niet meer naar Frankrijk terug hoefde te gaan. Aan de loterij mochten alleen maar "franschmans" meedoen en de trekking zou gebeuren "te midden der gewesten waar de franschmans zich het meest bevinden". Daarnaast zorgden de clubs dat de seizoenarbeiders in Frankrijk christen-democratische periodieken zoals *De Werkman* en *Klokke Roeland* konden lezen. Deze weekbladen werden

opgestuurd met de opdracht ze ter plaatse aan elkaar door te geven.

De Werkman reageerde schimpend op een nieuwe franschmans-kring, door de katholieken opgericht in Wieze. Leden moesten er 3 fr. lidmaatschapsgeld betalen en werden verplicht *Het Volk* te lezen, terwijl ze vroeger in de "*begenadigde staat waren*" *Het Land van Aalst* of *De Werkman* te kunnen lezen. Voorts kwam deze kring, volgens *De Werkman*, de uiteindelijke plicht van een franschmans-gilde niet na, met name de zorg dat de "franschmans" hun stemrecht konden gebruiken in tijden van verkiezing. De katholieke bond was volgens de Christene Volkspartij niet echt geïnteresseerd in de kiesplicht van de "franschmans" en in hun welstand⁷⁰. Over de daensistische franschmans-gilden werd slechts sporadisch verslag uitgebracht. Van een gecoördineerde werking was geen sprake.

Het Christen Democratische Steenbakkers Syndicaat is zonder twijfel de grootste vakbondsorganisatie van de Christene Volkspartij geweest. Haar actieterrein lag verspreid over diverse arrondissementen waar mensen als Adolf Daens, Karel Weckers, Leopold Beun-De Beer, Frans Lambrecht en anderen zich voor het syndicaat inzetten. Het feit dat de relaties tussen deze figuren vaak moeilijk verliepen en dat er ook op politiek vlak in de arrondissementen meningsverschillen bestonden, zal de teloorgang van de vakvereniging zeker versneld hebben. Op nationaal niveau dient men de werking van dit steenbakkerssyndicaat binnen zijn specifieke context te bekijken. In eerste instantie moet men er rekening mee houden dat ook de socialisten en de katholieke vakbonden hadden voor de steenbakkers. De stakersoverwinningen waren geen prestaties van de christen-democraten alleen. Bovendien bestaat over het ledenaantal geen enkel officieel document. Cijfermateriaal kan enkel uit kranten worden gehaald. Omstreeks 1900 verklaarde *Le Peuple* dat het Christen Democratische Steenbakkerssyndicaat waarschijnlijk het grootste was in ledenaantal⁷¹. Deze berichten mogen echter niet op de letter genomen worden, bovendien kunnen ze niet geïnterpreteerd worden aan de hand van ledenlijsten daar die nergens teruggevonden werden, noch in het DAVS, noch in het archief van de Boomse steenbakkerijen, noch elders. De daensistische pers verklaarde dat het steenbakkerssyndicaat in 1897 in Brussel 1.200 leden telde. Indien men dit vergelijkt met een gelijkaardige katholieke vak-

Pamflet van Pieter Daens over de parlementaire interesse in de steenbakkers, de hopeboeren en de "franschmans", 1905 (DAVS)

PARLEMENT over AARDAPPELS, HOP, STEENBAKKERS

— Wat is dat nu eigenlijk geweest in de Kamer, met d'AARDAPPELS?

— Ziehier dit aksident, in korte woorden: D'Aardappels zijn slecht bij den Troep, elk weet het, de Jongens krijgen blauwe Beeren, of Verkens-patatten; terwijl wij in de Kamer spraken over den Oorlogsbudget, die over 30 jaar VIJF-EN-TWINTIG MILLIOEN was, en die nu gekomen is tot de grouwelijke som van HONDERD MILLIOEN franken, toen vroegen wij aan den Minister van Oorlog, of hij niet beschaamd is in zijn Kaserns zulke slechte Patotters te laten opdienen?

— En wat antwoordde hij?

— Ja, wat antwoordde hij? Die Advokaten en Diplomaten zijn doortrokken van list en gelijc oude smoutkannen, ge moet weten we zltten daar temidden van meer dan honderd Advokaten, o.a. Professors van Advokaten.. De Minister van Oorlog zegde dat hetde Soldaten zijn die hun Patatten koopen, dat hij geen klachten hoort, dat wij overdrijven, en ander fiskelaaskes, zoo als dat gaat; ge zoudt eerder Meldert'Vijver uitdrinken, als aan die groote mannen een missing doen herkennen... Als zij iets veranderen, 't is incognito. Ondertusschen ging de redelwist voort over den Oorlogsbudget; op 't einde der Zitting, we waren naar 's Konings Paleis voor zaken van Werkvolk, daar staat M. Woeste recht en begint zijnen Waalschen mond af te vagen en te zeggen dat men 't Parlement oit-eert, met er te durven spreken over Aardappels, wat manieren dat zijn, dat er niet over te klagen valt, en dat de Soldaten dezelfde Patatten eten als bij hem in zijn huis. ... Wilde M. Woeste nu zeggen dat hij thuis, in Prusse-Rhénane, opgebracht is met Verkens-patatten? Of dat hij nu te Brussel in zijn Hotel aan zijn Domestieken Verkens-patatten te eten geeft? Zoo juist weten wij het niet: Een zaak is zeker: dat hij gevormd en gedoopt blijft als ADVOKAAT der VERKENS-PATATTEN.

bond in de Rupelstreek, die bij zijn start onmiddellijk 600 leden wierf in één parochie, kan men het belang van de christen-democratische vakvereniging beter naar waarde schatten⁷². Het Christen Democratische Steenbakkerssyndicaat dient in de juiste context geplaatst te worden, namelijk de context van een nieuwe, kleine partij, met een zwakke interne structuur en aan alle kanten tegenwerking.

Het steenbakkerssyndicaat was bijgevolg voor de daensistische partij een belangrijke sociale organisatie, al was ze van tijdelijke aard. De organisatie bereikte immers een groot deel van het kiezerspubliek. De steenbakkers zouden, ook na de stille dood van het syndicaat, een belangrijk aandeel blijven uitmaken van de kiezers van de Christene Volkspartij.

¹ Tot 1905 speelde Petrus Van Schuylenbergh als roelander en medestichter van de daensistische partij een belangrijke rol als drukker-uitgever van Klokke Roeland, als tijdelijke partijsecretaris, als mede-oprichter van de daensistische coöperaties en ziekenbonden, als lid van de samenwerkende volksbakkerij en als verkiezingskandidaat van de partij. In 1905 brak Van Schuylenbergh met de Christene Volkspartij en stapte hij over naar de Katholieke Werkmanskring en de bijhorende katholieke partij. Officieel zette hij deze stap uit gewetensbezwaren wegens de houding van de priesters Daens en Fonteyne na hun terechtwijzing door de kerkelijke instanties. Maar de echte reden zat vermoedelijk dieper. Allerlei conflicten binnen de partij, ruzie op de redactie van Klokke Roeland en de opvolging in de kamer van Alois De Backer door Pieter Daens, zullen Van Schuylenbergh gedreven hebben naar de "oude bewaarders". Van Schuylenbergh had de Christene Volkspartij beschouwd als een "tijdelijke dissidentie", die de Katholieke Bewarende Vereniging moest democratiseren en vervlaamsen, maar die de belangen van de godsdienst niet in gevaar mocht brengen.

Vanaf 1905 zal Van Schuylenbergh zich zeer nuttig maken als voorzitter van het Christen Vakverbond. Hij was verantwoordelijk voor het succes van deze organisatie. Na de Eerste Wereldoorlog werd hij de eerste arrondissementale voorzitter van het Algemeen Christelijk Werkersverbond. Van Schuylenbergh bleef nog allerlei bladen en kranten uitgeven, waaronder Klokke Roeland dat een sociaal en progressief blad bleef en geen bindingen meer had met de daensisten.

² DAVS, fonds P. Van Schuylenbergh, nota's Van Schuylenbergh.

³ id.

⁴ Klokke Roeland, 6 september 1896.

⁵ Klokke Roeland, 3 september 1899.

⁶ Klokke Roeland, 7 februari 1904.

⁷ Klokke Roeland, 6 november 1904; 18 december 1904; 8 januari 1905.

⁸ M. Proost, "Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel. 1884-1902", pp. 90-92.

⁹ De wet van 21 september 1887 bepaalde dat de betaling van de lonen moest gebeuren in lopende munt, met uitzondering van huisvesting, gebruik van grond, gereedschap en grondstoffen voor de arbeid. Voor de Rupelstreek had men een bijkomend verbod ingesteld dat de lonen niet mochten worden uitbetaald in herbergen, winkels of aanverwante lokalen.

¹⁰ Wetsontwerp 18 januari 1887: Verbod op winkelbedrijven en het trucsysteem. Strengere reglementering m.b.t. afhouding van lonen bij fouten van de arbeider of als garantiemiddel voor een goede arbeid.

Wetsontwerp van 31 mei 1887: De huisvesting en de kledij mochten van het loon afgehouden worden, maar de werkne-mer mocht niet verplicht worden zijn aankopen uitsluitend bij de patroon te doen.

Beide wetsontwerpen werden té radicaal bevonden om goedgekeurd te worden.

¹¹ Wet van 13 december 1889: Verbod op kinderarbeid onder de 12 jaar. Verbod op nachtarbeid voor vrouwen en kinderen en een verplichte rustdag per week. Maximum arbeidsduur van 12 uur per dag. Kinderen jonger dan 16 jaar en meisjes tussen 16 en 21 jaar dienden over een werkboekje te beschikken om een snelle en doeltreffende controle mogelijk te maken.

¹² M. Proost, "Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel. 1884-1902", pp. 90-92.

Inkomsten van een steenbakkersgezin in 1894 in de Rupelstreek:

- vader (steenmaker)	18,75 fr
- moeder en 2 kinderen gammers	24,75 fr
- 4 kinderen afdragers	21,60 fr
Totaal	65 fr per week

In vergelijking met gemiddelde weekloon van een doorsnee arbeidersgezin in Vlaanderen:

- vader	24,60 fr
- moeder	6,90 fr
- zonen	8,70 fr
- dochters	4,92 fr
Totaal	45,12 fr per week

¹³ M. Proost, "Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel. 1884-1902".

¹⁴ F. Van Hemelryck, "Het Daensisme in het arrondissement Brussel", pp. 27-33.

- ¹⁵ Het Vlaamsche Volk, juni 1895.
- ¹⁶ F. Van Hemelryck, "Het Daensisme in het arrondissement Brussel", pp. 27-33.
- ¹⁷ Klokke Roeland, 23 juni 1895.
- ¹⁸ De Werkman, 13 mei 1898.
- ¹⁹ Deze 126.000 fr. extra loon werd als volgt verdeeld: 78.750 fr. extra voor de tafelvormers, 31.500 fr. voor de inzetters en 15.750 fr. extra voor de afsetters.
- ²⁰ Annal. Parlem. Chambres de représant, 1895-1896, p. 1031.
- ²¹ Fr. Van Campenhout, "Karel Weckers", p. 8.
- ²² Annal. Parlem. Chambres de représant, 1895-1896, p. 1031.
- ²³ Met andere woorden voor vrouwen en kinderen jonger dan 12 jaar.
- ²⁴ M. Proost, "Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel. 1884-1902", p. 106.
- ²⁵ F. Van Hemelryck, "Het Daensisme in het arrondissement Brussel", pp. 27-33.
- ²⁶ De Werkman, 13 mei 1898 en Klokke Roeland, 8 mei 1898.
- ²⁷ De berekende extra winst van 91.350 fr. over 210 tafels werd behaald door het behoud van 2,25 fr. per tafel wat een behoud betekende van 78.500 fr. Daarnaast had men een winst of behoud van 60 fr. "afrok" per tafel, in totaal goed voor 12.850 fr.
- ²⁸ P. De Niel en H. Rombauts, "De steenbakkerijen Verstrepen omstreeks 1875. Arbeidsvoorwaarden en bedrijfsorganisatie in een traditionele onderneming aan de vooravond van de ontwikkeling van de Rupelstreek tot een verstedelijkt nijverheidsgewest."
- ²⁹ M. Proost, "Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel. 1884-1902", pp. 110-119.
- ³⁰ In de parochie Onze Lieve Vrouw van Geboorte te Boom sloten 600 à 700 leden aan bij de katholieke Kristen Volksbond.
- ³¹ Fr. Van Campenhout, "Karel Weckers of het Daensisme te Boom", pp. 6-8.
- ³² Weckers berekende dat een persoon die in een steenbakkerij werkte, na afrek van huishuur en verwarming, per dag 0,216 fr. overhield om te overleven.
- ³³ M. Proost, "Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel. 1884-1902", pp. 92-95.
- ³⁴ H. Landuyt, "Het Daensisme te Antwerpen", p. 64.
- ³⁵ H. Landuyt, "Het Daensisme te Antwerpen", p. 65 en p. 110.
- ³⁶ Het Vlaamsche Volk, 14 augustus 1897.
- ³⁷ Het Vlaamsche Volk, 11 augustus 1897.
- ³⁸ Het Vlaamsche Volk, 14 augustus 1897: "Op 18 juli had zijn aanstelling als voorzitter van de steenbakkers van Boom plaats".
- ³⁹ Le Bien Public, 8 augustus 1897 en Le Patriote 10 augustus 1897.
- ⁴⁰ Annal. Parlem. Chambres de représant, 10 maart 1898.
- ⁴¹ "Vasthoudisten" was een scheldwoord voor conservatieve katholieken die tegen veranderingen waren.
- ⁴² De Werkman, 13 mei 1898 en Klokke Roeland, 8 mei 1898.
- ⁴³ Fr. Van Campenhout, "Karel Weckers of het Daensisme te Boom", pp. 6-13.
- ⁴⁴ In 1890 waren er te Boom 74 steenbakkerijen, in 1894 slechts 60, in 1896 nog 48, met elk gemiddeld 20 tot 30 vormtafels.
- ⁴⁵ Klokke Roeland, 18 juni 1899.
- ⁴⁶ Klokke Roeland, 3 september 1899.
- ⁴⁷ F. J. Verdoodt, "Hector Planquaert, de Daensistische beweging en het Planquaertisme."
- ⁴⁸ F. Van Hemelryck, "Het Daensisme in het arrondissement Brussel", pp. 42-49.
- ⁴⁹ H. Landuyt, "Het Daensisme te Antwerpen", pp. 95-99.
- ⁵⁰ Annal. Parlem. Chambres de représant, 30 april 1901 en 7 mei 1901.
- ⁵¹ Klokke Roeland, 17 januari 1904.
- ⁵² Klokke Roeland, 31 januari 1904.
- ⁵³ Klokke Roeland, mei 1904.
- ⁵⁴ Klokke Roeland, mei 1904.
- ⁵⁵ Klokke Roeland, 1 januari 1905.
- ⁵⁶ Klokke Roeland, 29 januari 1905.
- ⁵⁷ Klokke Roeland, 29 januari 1905.
- ⁵⁸ De Wellenaar, nr. 3, 5 oktober 1913.
- ⁵⁹ De Werkman, 12 juni 1914.
- ⁶⁰ West-Flandria, K&M, lidmaatschapsboekje met de standregels der Vrije Vakvereniging - Statuts du Syndicat Libre.
- ⁶¹ De Werkman, 19 juni 1914.
- ⁶² Zie verder in dit hoofdstuk.
- ⁶³ Jaarverslagen Stad Aalst. Verslag van het bestuur en den toestand der stadszaken in het jaar 1908-1909-1910-1911.
- ⁶⁴ De Werkman, 22 april 1910.

- ⁶² De Werkman, 29 oktober 1910.
- ⁶³ B. Woestenborghs, "Vlaamse arbeiders in de vreemde", pp. 37-67.
- ⁶⁴ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."
- ⁶⁵ Annal. Parlem. Chambres de représant, 1 mei 1901.
- ⁶⁶ Annal. Parlem. Chambres de représant, 28 juni 1901.
- ⁶⁷ Annal. Parlem. Chambres de représant, 20 maart 1902.
- ⁶⁸ Annal. Parlem. Chambres de représant, 26 maart 1903 en 19 mei 1903.
- ⁶⁹ De Werkman, 5 maart 1905.
- ⁷⁰ De Werkman, 25 februari 1910.
- ⁷¹ Le Peuple, 30 juni 1900.
- ⁷² Zie voetnoot 29.

DAENSISTISCHE SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJEN

WINNEN LANGZAAM TERREIN

De aanvaarding van coöperaties als nieuw productie- en consumptieproces

Het principe van de coöperatie of samenwerkende maatschappij werd in de Christene Volkspartij niet zomaar aanvaard. Net zoals de katholieken hadden de christen-democraten problemen met het begrip "coöperatie", al waren de redenen hiervoor verschillend. De conservatieve katholieken zagen in een coöperatie aanleiding tot oproer. Deze methode van samenwerking, waarbij de plaats van de ondernemer-fabrikant en van de afnemer-handelaar in het productieproces ingenomen werd door een groep arbeiders, beviel de behoudsgezinden allerminst. Als productie-alternatief stelden zij het corporatisme voor, een principe waarbij werknemers en werkgevers binnen één beroepsvereniging samengebracht werden. Ondanks de vertegenwoordiging van beide groepen garandeerde een corporatie geen gelijkwaardige onderhandelingsbasis. Uiteindelijk diende een corporatie in de katholieke visie de weerspiegeling te zijn van het gewone rollenpatroon, waarbij de argumenten van de werkgever een zwaarder gewicht vormden dan die van het werkvolk. In een coöperatie daarentegen kwamen er geen patronen aan te pas. Binnen de coöperatieve samenwerking was er uiteraard een taakverdeling en een hiërarchie van verantwoordelijkheden, maar de winst die het bedrijf boekte, werd jaarlijks verdeeld onder de aandeelhouders en de afnemers. Voor de conservatieve katholieken was het systeem van de samenwerkende maatschappij onlosmakelijk verbonden met socialistische opvattingen. Ook voor de christen-democraten van de Christene Volkspartij steunde een coöperatie in wezen op socialistische principes, maar de ware reden voor hun afstandelijke houding lag nog dieper. De Christene Volkspartij rekruteerde het grootste deel van haar kiespubliek uit landelijke gemeenten: plattelandswerklieden, hoppeboeren, "franschmans", kareelbakkers, maar ook dorpsintellectuelen en kleine zelfstandigen. De aanhang die de daensisten genoten in de stad was het grootst onder ambachtslieden, kleine zelfstandigen, handelaars en kooplui.

De oprichting van partijgebonden coöperaties betekende rechtstreekse concurrentie voor een deel van hun kiespubliek, zowel op het platteland als in de stad. De christen-democraten spraken zich niet expliciet tegen samenwerkende maatschappijen uit, maar stimuleerden ook de oprichting niet, uit angst voor de mogelijke schade voor de kleine "neeringdoeners". Principieel konden zij nochtans in de lijn van hun partijprogramma niet anders dan het principe van samenwerkende maatschappijen goedkeuren. Deze dubbelzinnige situatie loste uiteindelijk zichzelf op met een spontaan gegroeide oplossing: een coöperatie als ondernemingssysteem werd aangemoedigd in landelijke gemeenten, ver van de handelaars en de kleine zelfstandigen die vooral in de stad gevestigd waren. Daarbij zouden de eerste coöperaties opgericht worden in sectoren die niet direct behoorden tot de sector van de "kleine zelfstandigen", zoals de landbouwindustrie.

Bijkomende moeilijkheid was het onderscheid tussen productiecoöperatie en verbruikerscoöperatie. De productiecoöperatie stond, zoals het woord zegt, enkel in voor het productieproces. De verdeling naar de consument toe gebeurde op de gebruikelijke wijze via afnemers-handelaren. Deze coöperaties betekenden mogelijke concurrentie voor zelfstandige ambachtsslui, maar niet voor winkeliers en handelaars. De productiecoöperaties waren ten opzichte van het kiezerspubliek van de Christene Volkspartij makkelijker te verdedigen. Een verbruikerscoöperatie verdeelde ook het afgewerkte product. De winkels of magazijnen van een verbruikerscoöperatie konden volgens twee systemen werken: ofwel bood men de goederen iets duurder aan dan de gemiddelde aankoop prijs van het betreffende product. In dit geval werd op het einde van het jaar de gemaakte winst verdeeld onder de aandeelhouders en de afnemers. Het cliënteel kreeg zo terug wat het oorspronkelijk te veel betaald had; een systeem waarbij de coöperatie tijdelijk gebruik maakte van de extra gelden, maar ook een indirecte

te spaarmethode voor de consumenten. Ofwel gaven de coöperaties aan hun kopers, die bestonden uit partijleden, sympathisanten en buitenstaanders, "betere" prijzen dan in andere winkels, vooral in vergelijking met de "achterwinkels" van de patroons. In deze "achterwinkels" werden producten soms 30 tot 50% duurder verkocht, terwijl de kwaliteit van het product vaak te wensen overliet en niet in verhouding stond tot de prijs. Veel arbeiders werden onder morele druk gezet of rechtstreeks verplicht om hun aankopen in de "achterwinkels" te doen, het zogenaamde "trucsysteem".

In een eerste stadium werden vooral productiecoöperaties opgestart in buitengemeenten, met als belangrijkste doelgroep de kleine landbouwers en dagloners. Omstreeks de eeuwwisseling was het idee van christen-democratische coöperaties ook niet langer weg te denken in de stad. Spoedig werden de samenwerkende maatschappijen uitgebreid tot verbruikerscoöperaties. Binnen de daensistische beweging betekende de samenwerkende maatschappij Volksverheffing in Aalst de echte doorbraak van het systeem van coöperaties. In verscheidene steden waar de daensistische partij wortels had, werd naar het voorbeeld van Volksverheffing een samenwerkende maatschappij opgericht die meestal, naast de coöperatie, de andere bestaande sociale organisaties van de partij huisvestte. De samenwerkende maatschappij annex partijlokaal kwam pas na de Eerste Wereldoorlog voorgoed en uitgebreid van de grond. Vanaf dan was het partijlokaal in de actieve daensistische kernen vaak gekoppeld aan een samenwerkende maatschappij.

Het onderzoek naar de samenwerkende maatschappijen van de Christene Volkspartij kent dezelfde problemen als de studie rond de vakbonden en de mutualiteiten. Meer nog dan voor die organisaties is er voor de Eerste Wereldoorlog haast geen con-

creet bronnenmateriaal als ledenlijsten, financiële dagboeken, jaarverslagen, enz. De hieronder gepubliceerde gegevens over de samenwerkende maatschappijen werden verzameld via krantenonderzoek, sporadische briefwisseling en pamfletten van daensistische kopstukken. De kranten leverden grosso modo twee soorten gegevens: de klassieke annonces waarin de producten van een coöperatie werden aanbevolen en de aankondigingen van vergaderingen over de werking van samenwerkende maatschappijen. Daarnaast waren er ook de "overtuigingsartikels", waarin de kiezers bewerkt werden om het nut en het voordeel van de samenwerkende maatschappij te her- en erkennen.

Sterk door ons eigen zelfven: twijfels over het systeem van samenwerkende maatschappijen belemmeren een doorbraak

Begin januari 1898 verscheen in *Klokke Roeland* een "mening over de samenwerkende Melkerijen en over de uitgestrekte samenwerkende Melkerijen zoals men te Geeraardsbergen eene ontwerpt." Aanleiding was een uitbreiding van het principe van de samenwerkende maatschappij - waar de Christene Volkspartij duidelijk nog niet klaar voor was - waarbij het verwerkings- en verkoopproces van "landelijke producten" verschoven werd van het platteland naar het stedelijk milieu. Hiermee werd niet de verschuiving bedoeld van de textielnijverheid, de huissnijverheid van spinnen en weven die op het platteland werd bedreven en die al gedeeltelijk naar de stad was overgebracht, want zo had ook de samenwerkende weverij van Denderhoutem een verkooppunt te Aalst, in de Achterstraat. De dreigende veranderingen betroffen landbouwproducten, voornamelijk boter en kaas. De schrijver van het artikel, vermoedelijk Aloïs De Backer, pleitte ervoor aan elke oprichting van een samenwerkende maatschappij een gefundeerde studie te laten voorafgaan om de noodzaak van de coöperatie te onderzoeken. Reden voor de paniek bij de oprichting van een samenwerkende melkerij in het centrum van Geeraardsbergen was de vrees dat de lokale keuterboertjes het slachtoffer zouden worden. Grote kritiek op de coöperatie was het feit dat een agrarisch product bewerkt en verhandeld zou worden in de stad, waarbij landbouwers uit verschillende gemeenten bij de samenwerkende maatschappij betrokken zouden worden om de laagste prijzen te bedingen. *Klokke Roeland* stelde dat zo'n gecentraliseerde samenwerkende melkerij enkel

Aalst, wijk Schaarbeek, spinnen als bijverdiens (DAVS)

relevant was in streken waar de boerderijen dun gezaaid waren, zoals in de Ardennen waar er niet in elke gemeente een melkerij bestond en waar het vervoer slecht geregeld was. Maar in agrarische streken als het Pajottenland was zo'n coöperatie beslist overbodig en schadelijk. Hier gold de regel dat één samenwerkende melkerij per gemeente genoeg was: "*Daar waar er nog geen was, was er één te weinig; daar waar er twee waren, was er één teveel*". De oorspronkelijke bezwaren tegen de coöperaties staken opnieuw de kop op: het mocht niet de bedoeling zijn de plaatselijke zelfstandigen in moeilijkheden te brengen en wanneer de stad het verkoopcentrum voor landbouwproducten werd, zou de concurrentie voor de boeren onmogelijk worden. De opbrengsten van die producten zouden in de stad blijven, terwijl in een gemeente waar één samenwerkende melkerij in dienst stond van alle boeren het geld circuleerde onder de plaatselijke "neeringdoeners" en landbouwers. Alleen op die manier kon er sprake zijn van een positieve samenwerking, want met het weglukken van boeren uit hun gemeenten om elders coöperaties op te starten, bewees men de landbouw een slechte dienst, aldus *Klokke Roeland*.

Het artikel toonde bezorgdheid over de zin van samenwerkende maatschappijen in het algemeen en over de keuze van de locatie en de gevolgen voor de kleine zelfstandigen. Het verduidelijkte tevens dat een coöperatie enkel kon worden opgericht waar een groep mensen mentaal rijp was voor het principe van een samenwerkende vereniging.

De ontwikkeling van de coöperaties kwam uiteindelijk traag op gang. Pas rond 1909, op een moment dat de hoogtepunten van de syndicale acties van de Christene Volkspartij al tot het verleden behoorden, werden coöperaties opgericht die een langer leven beschoren waren dan de eerste samenwerkende weverijen, die gemiddeld enkele weken bestonden. Pas toen gingen de samenwerkende maatschappijen een rol spelen voor de partij. Maar voor het zover was, moesten de leden ten volle overtuigd worden van het belang van dergelijke organisaties. Hierbij werd de socialistische samenwerkende maatschappij *Vooruit* in Gent als voorbeeld gesteld.

De Klok titelde in 1899 "*Wat de samenwerking vermag*", verwijzend naar de resultaten die in Gent behaald werden¹. De socialisten leverden het bewijs van de mogelijkheden van een coöperatie, waarbij een klein begin onverwachte resultaten kon opleveren. Volgens *De Klok* hadden de socialisten

hun nieuwe partijlokaal kunnen inhuldigen dankzij de opbrengsten van hun samenwerkende maatschappij. "*De kooperaties zijn de levensbron van de socialisten. Zonder kooperatieven geen geld, geen sprekers, geen propagandaschriften, geen dagbladen. Neemt de samenwerking weg en de socialistische partij is machteloos. "Vooruit" van Gent en "Het Volkshuis" van Brussel zijn machtige voorbeelden van wat een volksmaatschappij kan worden.*"

De Christene Volkspartij die voornamelijk uit landbouwers, werklieden en kleine zelfstandigen bestond, kende weinig of geen kapitaalcrachtige mecenasen en had geen grote inkomstenbron om de onkosten te dekken. De oplossing was de oprichting van sterke coöperaties zoals de Verenigde Tabakbewerkers van Aalst en de Verenigde Wevers van Denderhoutem. "*Evenals de socialisten moeten wij zelfstandig kunnen worden en sterk door ons eigen zelve*"². *Klokke Roeland* suggereerde dat de coöperatie nog een hoger doel had dan het vullen van de partijkas, met name de strijd tegen het kapitalisme³. De samenwerkende maatschappijen werden omschreven als het ideale strijdmiddel van de werkman voor de komende eeuw. De materiële vrijheid die tot dan enkel de burgerij en de rijkere standen genoten, kon de werkman bereiken door de coöperaties. Dankzij de samenbundeling van krachten konden zij concurreren tegen de "*grote naamloze vennootschappen en de grote Trusts van Amerika die de algehele nijverheid opslorpen*..."

Klokke Roeland wist niet onmiddellijk raad met de kleine burgerij en de zelfstandigen die misschien konden lijden onder de concurrentie van de samenwerkende maatschappijen. Het weekblad vond, op het gevaar af een deel van haar achterban in het harnas te jagen, dat op lange termijn deze kleine zaken moesten verdwijnen. Indien, als redmiddel, de rechten van de coöperaties ingekrompen werden, zou men het probleem enkel verleggen. De kleine

Jonge arbeidster, Aalst, 1900 (DAVS)

zelfstandigen zouden immers nooit kunnen optornen tegen de sterke concurrentie van de grote naamloze vennootschappen. *Klokke Roeland* zag een oplossing in een samenwerking tussen de kleine zelfstandigen en de samenwerkende maatschappijen als een gezamenlijke strijd tegen het "grootkapitaal"; een socialistisch geïnspireerde stelling. In juli 1900 werd het concurrentieprobleem voor de kleine zelfstandigen nogmaals ter sprake gebracht, voor de Christene Volkspartij het enige probleem dat de inrichting van stevige coöperaties in de weg stond⁴. Hadden de werklieden echter niet evenveel recht als de zelfstandigen om hun lot te verbeteren en hiervoor alle middelen te gebruiken die in hun bereik lagen? De kleine "neeringdoeners" werden aangemoedigd hun vakkennis ten dienste te stellen van een samenwerkende maatschappij en zich hierbij aan te sluiten. Een samenwerking onder stielgenoten zou immers de productiekosten verminderen en het profijt vergroten.

Wat was er nu nodig om een samenwerkende maatschappij te stichten? Een productiecoöperatie oprichten was het moeilijkste. Hiervoor was kapitaal, vak-, handels- en bestuurskennis nodig. In kleine steden ontbraken deze elementen vaak, waardoor veel nieuwe coöperaties spoedig mank liepen. Een verbruikerscoöperatie opstarten was gemakkelijker, omdat de inrichting minder kapitaal vroeg, wat het risico op zwaar verlies verminderde. De winsten waren meestal evenrediger met de gedane inspanningen. Een verbruikerscoöperatie eiste ook minder vak- en bestuurskennis. Elke samenwerkende maatschappij moest een beroep kunnen doen op een stevig uitgebouwd bestuur. Het werd aangeraden om bij de oprichting een kleine bestuursraad aan te stellen die bewijs had geleverd van vakkennis en bestuursbekwaamheid en die onbeperkte macht van handelen kreeg. Op deze aanmoedigingen kwam spoedig reactie. In

Kortrijk werd een samenwerkende maatschappij voor vlasbewerkers gesticht, met als naam de Leiebroeders. Het reglement werd gepubliceerd in het *staatsblad* van 11 juli 1900. Ook Boom had plannen om "een coöperatieve en aanverwante instellingen" uit te bouwen. En in Antwerpen ontstond een florissante samenwerkende volksbakkerij⁵.

Schoone artikels en aan uiterst matige prijzen: de samenwerkende weverijen

Enkele van de eerste samenwerkende maatschappijen binnen de christen-democratische beweging werden in 1897 respectievelijk in Denderhoutem en in Kerksken opgericht voor de wevers⁶. Directe aanleiding hiervoor was het feit dat enkele arbeiders omwille van een staking en hun sympathieën voor de Christene Volkspartij hun ontslag hadden gekregen. Aloïs De Backer en Prosper De Pelsmaecker waren de initiatiefnemers voor beide samenwerkende weverijen.

Beiden waren roelanders, behoorden tot de stichters van de Christene Volkspartij en kwamen in hun eigen streek op voor de sociale rechten van de werklieden. De Backer stichtte in Denderhoutem, waarvan hij afkomstig was, niet alleen een samenwerkende weverij, maar ook een sociale verzekeringskas, de veeverzekering Sint-Amandusbond, de melkerij Sint-Paulus en een vakbond voor handschoenmakers. Zijn ambities reikten verder dan zijn eigen gemeente en samen met Frans Lambrecht, Prosper De Pelsmaecker en anderen was hij mede-oprichter van het steenbakkersyndicaat in Brussel. De Pelsmaecker startte op zijn beurt met een samenwerkende weverij in Kerksken. Op het einde van het eerste werkjaar werd verslag uitgebracht in *Klokke Roeland*⁷. De samenwerkende maatschappij van Denderhoutem was oorspronkelijk gestart met zeven wevers. Eind 1897, amper één jaar na de oprichting waren reeds 67 wevers in dienst. Er werd meegedeeld dat twaalf jacquardweefgetouwen in aankoop waren. Deze zouden in februari 1898 geplaatst worden. In Kerksken was de samenwerkende weverij kleinschaliger. Er waren 18 wevers aan de slag en er werd gewerkt op vijf jacquard-gctouwen. Men voorspelde dat in juni van hetzelfde jaar in beide maatschappijen samen 150 wevers tewerkgesteld zouden zijn. Het was de ambitie van de Christene Volkspartij om tegen eind 1898 alle wevers van Denderhoutem, Kerksken en omstreken die niet contractueel gebonden waren aan een onderneming, in te schakelen in de coöperatie. De berichten over de samenwerkende weve-

Jonge arbeiders, Aalst 1900 (DAVS)

rijen waren euforisch en het geloof in het eigen succes was groot. In de eerste plaats was men overtuigd van het succes omdat de weverijen, ondanks de duidelijke tegenwerking, een gestadige vooruitgang boekten. Als "tegenwerking" werd vermeld: spinners die onder druk werden gezet om geen garen te leveren aan de samenwerkende maatschappijen en blekers die "geboicoteerd" werden⁸. De resultaten waren niet alleen positief voor de eigen coöperaties, maar ook voor de werklieden van de concurrerende ondernemingen. De christen-democratische maatschappijen betaalden hun werklieden een hoger loon, zodat de wevers in de andere ondernemingen een vergoeding eisten die gelijk was aan het loon bij de samenwerkende maatschappij van de Christene Volkspartij en de patroons onder druk kwamen te staan. *Klokke Roeland* liet uitschijnen dat de ondernemers uit de streek alles in het werk moesten stellen om nog een wever te vinden die voor hen wou werken: "...ze beloven nen frank aan hen die hen nen wever kan bijbrengen, ze voeren reeds nen onderduimschen oorlog onder malkanderen en bieden meer loon om nen wever te kunnen afhaken (van een andere patroon), zoover zijn ze dat ze op andere gemeenten gaan wevers zoeken, en daar voor 't zelfste werk 2 frank meer aan loon geven, dan in de gemeenten waar ze wonen"⁹. Volgens *Klokke Roeland* zorgden de samenwerkende weverijen naast een hoger loon ook voor betere arbeidsvoorwaarden. Zo konden de wevers hun afgewerkte stukken op elke weekdag inleveren terwijl dit vroeger enkel op vastgelegde dagen kon. De wevers werden bovendien niet gecontroleerd of hun kledij wel aangekocht was in de juiste "achterwinkel". Kortom, *Klokke Roeland* was overtuigd dat er een nieuw tijdperk was aangebroken waarin de wevers voor hun rechten durfden opkomen. Overtuigd van hun welslagen beklagden de democraten zich al niet veel eerder een samenwerkende maatschappij voor wevers te hebben opgericht: "*had men geweten dat het zo makkelijk was en men zo goede resultaten kon behalen*"¹⁰. *Klokke Roeland* deed een oproep aan alle wevers in Kortrijk, Deerlijk, Vichte en Wakken om zich te verenigen.

Later op het jaar volgde een genuanceerder verslag van De Backer over de samenwerkende weverij te Denderhoutem¹¹. De algemene tendens was nog steeds zeer positief, hoewel hij de tegenwerking van de conservatieven aanhaalde als een lastig element. Volgens De Backer waren in de samenwerkende maatschappij 79 wevers actief. Sinds eind

1897 waren twaalf nieuwe werkrachten aangeesteld. Op een totaal van 528 wevers in de gemeente Denderhoutem, betekende dit dat de samenwerkende weverij 15% van de actieve wevers tewerkstelde¹². De balans van het eerste werkjaar was positief, met een winst van 3.800 fr.¹³. Van de winst keerde de samenwerkende maatschappij 21% (784 fr.) uit aan de aandeelhouders en de werkende leden van de weverij. Meer dan de helft van de winst, 52%, werd in de pot van de "buitengewone reserve" gestopt. Deze buitengewone reserve zou te gepasten tijde aangesproken worden voor de financiering van werkmateriaal, het aanwerven van nieuwe wevers en het uitbreiden van de werkzaamheden. In totaal was tijdens het eerste werkjaar 43% van de uitgaven (18.810 fr.) naar de uitbetaling van lonen gegaan. Van bij aanvang had de coöperatie een loon gegeven dat 15% hoger lag dan dat van de concurrerende fabrikanten. Als een nuancering bij het vorige artikel, waarin gesteld werd dat de wevers bij patroons uit de streek onder geen enkel beding nog aan een lager loon wilden werken, werd gesteld dat beide partijen, zowel de samenwerkende weverij als de overige weverijen, water in de wijn hadden moeten doen. Het oorspronkelijke extra loon van 15% was niet houdbaar gebleken voor de coöperatie. Onder druk van de andere fabrikanten moesten zij de verhoging terugbrengen tot 10%, wat nog altijd aanzienlijk was. De ondernemers hadden eveneens een toegeving gedaan door hun loontarieven te verhogen, met gemiddeld 5%¹⁴. De christen-democratische voormannen hielden van cijfermateriaal dat de lezer overdonderde. De Backer berekende losjes dat dankzij de coöperatie een totale loonsverhoging van 13.564 fr. voor alle wevers was behaald. De samenwerkende maatschappij betaalde immers 2.278 fr. méér dan het normale loon van de wevers en door hun toedoen hadden ook de andere fabrikanten een loonsverhoging van minstens 5% moeten toestaan, in totaal goed voor 11.286 fr. extra loon.

Hoe zag De Backer nu de toekomst van de samenwerkende maatschappij? De coöperatie had "*tegen haar zin en tegen de grondbeginsels, het samenwerkend verbruik ingevoerd*." Na een eerste korte productieperiode met positieve resultaten was de behoefte gegroeid om een verbruikerscoöperatie toe te voegen aan de samenwerkende maatschappij. Als motivatie werden de misbruiken van de verdoken "achterwinkels" aangehaald. De kopers in de verbruikerscoöperatie konden 30% voordeel hebben ten opzichte van de bestaande winkels.

Bijkomend argument was dat door deze voordelige prijzen alle andere winkeliers verplicht zouden zijn hun prijzen met "minstens 15%" te verlagen.

De aanvankelijke bezwaren van de Christene Volkspartij tegen de verbruikerscoöperatie, onder andere dat het een concurrent was voor de kleine zelfstandigen, werden hiermee van tafel geveegd. Het getuigde van een mentaliteitswijziging in de daensistische denkwijze over samenwerkende maatschappijen. Ondanks de recente aankondiging van het "invoeren van het samenwerkend verbruik", bestond er blijkbaar reeds een verbruikersmaatschappij met een verkoopcijfer voor het afgelopen jaar ter waarde van 17.896 fr., een getal dat evenredig was met de lonen van de wevers in de productiecoöperatie. Er waren "kleerstoffen en geweeffels" verkocht aan wevers, leden van het syndicaat, leden van de onderlinge bijstand en personen die vreemd waren aan de maatschappij. Aankopen konden niet enkel in Denderhoutem gedaan worden, maar ook in Aalst waar het textiel verkocht werd in de Achterstraat bij Pieter Daens. Het saldo van de verbruikersmaatschappij was eveneens positief, maar de winst was niet zo groot als die van de productiecoöperatie. Voor het eerste jaar kon slechts 218 fr. verdeeld worden. Deze winst werd gestort op de renteboekjes van de vakbondsleden.

De werking van de samenwerkende maatschappij was verweven met de andere sociale organisaties van de Christene Volkspartij. De coöperatie bood extra-voordelen aan haar leden. Zo kreeg elke wever bij ziekte of ongeval 1 fr. werkvergoeding per dag en op 65 jaar hadden de leden recht op een pensioen, waar de coöperatie mee voor spaarde door storting op de renteboekjes van de vakbondsleden. De Backer concludeerde dat het profijt van de samenwerkende weverij enorm was, dankzij de algemene loonsstijging in de sector en de algemene prijsdaling in de verkooppunten. Hij wees niet alleen op de materiële vooruitgang, maar ook

op de voordelen op zedelijk vlak. Terwijl de wevers vroeger politiek gemanipuleerd werden, waren ze nu zelfstandige en onafhankelijke (daensistische) arbeiders. Aan het vernederende trucsysteem poogde de samenwerkende maatschappij een einde te stellen.

De Backer schatte de evolutie rooskleurig in. In 1899 zou de samenwerkende weverij van Denderhoutem 150 wevers tellen. Hij voorspelde dat in 1900 alle aandeelhouders, eigenaar zouden zijn van een woning voor de helft van de som die de "kapitalistische speculanten" vroegen. Een overmoedige stelling die de samenwerkende maatschappij nooit kon waarmaken.

Duizenden maatschappijen: de zware druk voor de landelijke, daensistische coöperatieven

De druk van buitenaf kreeg de samenwerkende weverij uiteindelijk toch kapot. De concurrerende fabrikanten waren in werkelijkheid niet zo makkelijk manipuleerbaar als de christen-democraten lieten uitschijnen. Bovendien was er de continue tegenwerking van de conservatieven. De Backer klaagde in het voorjaar van 1898 aan dat de katholieke conservatieven geen graten zagen in de vereniging van kapitaal in naamloze vennootschappen, maar dat ze de vereniging van arbeid in een samenwerkende maatschappij revolutionair en oproerig vonden. Hij vroeg zich in *Klokke Roeland* af of samenwerking in maatschappijen dan soms in strijd was met de godsdienst¹⁵. In een artikel uit de zomer van 1899 verweet hij de katholieken een tweeslachtige houding¹⁶. De Christene Volkspartij had op grond van haar partijprogramma de aanzet gegeven tot de oprichting van samenwerkende maatschappijen, maar niet om, zoals hen door de katholieken verweten werd, "*socialistische instellingen te creëren*". De Backer beweerde dat met de komst van de Christene Volkspartij in heel Vlaanderen "*duizenden maatschappijen van veeverzekering, maatschappijen voor gezamenlijke aankoop, samenwerkende Melkerijen, leengilden, samenwerkende Stokerijen enz.*" waren opgericht.

Hij was furieus omdat de katholieken naar aanleiding van de invoering van het algemeen stemrecht "hun conservatieve kar draaiden"¹⁷. De katholieke beweging kon uiteindelijk de werking van de coöperatie niet blijven bekritisieren en minimaliseren. Hun tolerantere houding vertaalde zich - volgens De Backer naar aanleiding van het dreigende stemmenverlies bij de mogelijke invoering van het

Denderleeuw

Panorama.

Zicht op de gemeente Denderleeuw rond de eeuwwisseling (DAVS)

enkelvoudig algemeen stemrecht - in het opstarten van eigen samenwerkende maatschappijen. Maar alvorens zo ver te zijn werden de bestaande coöperatieven van de concurrenten uiterst streng aangepakt om hun ondergang te bewerkstelligen en om ze nadien te vervangen door identieke katholieke instellingen. De Backer stelde hierbij Denderhoutem als voorbeeld, waar de pastoor vanop zijn preekgestoelte de samenwerkende melkerijen en weverijen, de onderlinge bijstand en de eerste veeverzekeringen had bekampt om later gelijkaardige organisaties van de katholieken met klem aan te bevelen. Hij maakte zich in zijn verontwaardiging ten opzichte van de katholieken schuldig aan overdrijving, zeker met zijn bewering dat de Christene Volkspartij in Vlaanderen "duizenden maatschappijen" had opgericht. Indien deze in zo'n aantal aanwezig waren geweest, dan had dit voor de partij een sterke financiële armslag betekend en zou de toekomst van de andere sociale organisaties eveneens verzekerd zijn geweest. Wat de historiografie betreft geldt hier hetzelfde principe als voor de christen-democratische vakbonden: indien de samenwerkende maatschappijen zo ruim verspreid waren geweest, dan zouden ze zich niet kunnen onttrekken aan het oog van de geschiedenis. Hierbij mag men zelfs in het ongewisse laten of de samenwerkende maatschappijen wel succesvol waren, want elke nieuwe coöperatie werd toch uitgebreid in de partijbladen vermeld, succesvol of niet.

Het is een vaststaand gegeven dat de katholieken in Denderhoutem het de samenwerkende maatschappij moeilijk maakten. Dat de pastoor een invloed had op de landelijke bevolking is evident. De samenwerkende maatschappijen van de Christene Volkspartij waren te klein en te beperkt om aan veel externe druk weerstand te bieden. Daarbij kwam dat grondstoffen als katoen en lijnwaad omstreeks de eeuwwisseling fors in prijs stegen. Al deze negatieve aspecten lagen aan de basis van de stille aftocht van de samenwerkende weverijen in Denderhoutem en Kerksken.

Tot in 1900 verschenen geregeld annonces waarin de koopwaren aangeprezen werden: "*Demokraten doet den aankoop uwer ellegoederen bij uwe werkbroeders in de samenwerkende maatschappij te Denderhoutem. Gij zult er schoone artikels vinden en aan uiterst matige prijzen*"¹⁸. Hierbij werd steeds de samenwerkende maatschappij van Denderhoutem als kooppunt vermeld en nooit de

samenwerkende maatschappij van Kerksken. Deze laatste is nooit echt succesvol geweest¹⁹. In de daensistische bladen werd de maatschappij praktisch nooit vermeld en vermoedelijk smolt ze kort na de oprichting samen met de weverij van Denderhoutem, wat een bijkomende verklaring kan zijn voor het plotse succes aldaar. Zoals zovele initiatieven werden de nieuwe organisaties na de eerste jubeltonen doodgezwegen. Van het oorspronkelijke geloof in het succes van de samenwerkende weverijen was na 1900 in de daensistische pers niets meer terug te vinden.

De aangenaamsten roltabak: de Vereenigde Tabaksbewerkeren

De coöperatie van tabaksbewerkeren was om een gelijkaardige reden opgericht als de samenwerkende weverijen, namelijk het ontslag van enkele werklieden omwille van hun daensistische sympathieën²⁰. De samenwerkende maatschappij voor tabaksbewerkeren werd in 1897 opgericht in Aalst en werd - net als de samenwerkende weverijen - omstreeks de eeuwwisseling in alle stilte opgedoekt. De coöperatie werkte in de Achterstraat in Aalst en had aanvankelijk vier werknemers in dienst. De arbeiders maakten er pruimtabak en sigaren van het merk *Priester Daens*. Ze belegden hun vergaderin-

Aloïs de Backer, stichter van o.a. de samenwerkende weverij in Denderhoutem (DAVS)

gen bij Jan Miers in De Nieuwe Wereld²¹. Over hun werking en groei is weinig bekend, maar volgens Pieter Daens verschaftte deze coöperatie na enige tijd werk aan een twintigtal arbeiders²². Er bestaat echter geen informatie die dit bevestigt.

Naast annonces die de "*aangenaamsten rollabak en fijnste en bestkoopste Cigaren*" afkomstig uit de fabriek van de "*gebroomde werklieden van Aalst*" aanprezen, werden geen verslagen teruggevonden over de evolutie van de coöperatie. Op 6 maart 1898 vermeldde *Klokke Roeland* dat de tabakskoöperatie twee nieuwe machines had aangekocht, wat wees op een vooruitgang. Men bevestigde dit met de mededeling dat het personeel weldra uitgebreid zou worden en dat de bestellingen voortdurend toenamen. Desondanks mag men veronderstellen dat deze "bloei" relatief bescheiden en van korte duur was. De werking werd ernstig bedreigd door de concurrentie van de in 1897 en 1898 opgerichte samenwerkende Tabaksfabriek van de socialisten.

Aspelare altijd aan de spits van de vooruitgang

Aspelare was een buitengemeente van Aalst waar enkele christen-democratische figuren als advocaat Jan Baptist Van Langenhaeke²³, landbouwingenieur Victor Soens²⁴ en dokter Hilaire Van de Velde²⁵ de

Hilaire Van de Velde, stichter van samenwerkende maatschappijen in Aspelare (DAVS)

krachten waren achter democratische initiatieven. Op het moment dat deze personen zich inzetten voor de oprichting van een samenwerkende maatschappij voor werkmanswoningen en voor een samenwerkende landbouwstokerij, hadden zowel Van Langenhaeke, Soens als Van de Velde hun directe samenwerking met de Christene Volkspartij reeds verbroken. Van Langenhaeke was al in 1894 als onafhankelijke opgekomen, evenals Van de Velde die een plaats op de lijst van de Christene Volkspartij geweigerd had. Victor Soens woonde in 1898 niet meer in Aspelare en had zijn banden met de Christene Volkspartij niet langer onderhouden. Niettemin kwamen de drie in maart 1898 samen om een samenwerkende landbouwstokerij op te richten, waarbij *Klokke Roeland* als verslaggever optrad²⁶. Deze coöperatie kan men dus niet beschouwen als een samenwerkende maatschappij die opgericht werd in de schoot van de Christene Volkspartij. Op 20 maart gaf Van Langenhaeke in de gemeenteschool van Aspelare een voordracht over samenwerkende landbouwstokerijen. Zijn lezing diende slechts als opwarmertje voor de voordracht van landbouwingenieur Soens, die plaatsvond op 28 maart. De opkomst voor deze lezing was "*ongelooflijk hoog*" en "*over de partijgrenzen heen, zoals het hoort*." Na de uiteenzetting van Soens werd onmiddellijk gestart met de inschrijvingen op de aandelen. Bij de afsluiting van de avond was er reeds op 160 aandelen ingetekend, waarbij elk aandeel een hectare grond vertegenwoordigde. Na twee dagen was er reeds voor 300 hectaren grond uitgeschreven, waarbij opgemerkt werd dat 240 hectaren voldoende waren voor een winstgevende stokerij.

Klokke Roeland merkte op dat Aspelare altijd aan de spits van de vooruitgang had gestaan.

Enkele dagen later werd gemeld dat Van de Velde in het katholieke lokaal Volksgilde een voordracht had gegeven waarin hij de werklieden en kleine landbouwers had uitgelegd hoe voordelig het was om een samenwerkende maatschappij te stichten voor de aanschaf van bouwgrond of een woning²⁷. Er werd besloten om in de schoot van de gilde een samenwerkende maatschappij voor werkmanswoningen op te richten. Alle werklieden van Aspelare en omstreken mochten er deel van uitmaken. Een week later werd gespecificeerd dat arbeiders en kleine landbouwers in een kring van vijf kilometer rond Aspelare zich konden inschrijven²⁸.

Het weekblad *Klokke Roeland* liet in het vage of de nieuwe samenwerkende maatschappijen tot de

daensistische organisaties gerekend mochten worden. Ondanks het uitgesproken christen-democratische karakter van de verenigingen en van hun oprichters zijn deze coöperaties echter niet daensistisch, evenmin als de coöperatieve landbouwstokkerij die Victor Soens samen met de vooruitstrevende pastoor J.H. Nuijens in 1898 opstartte in Strombeek-Bever²⁹. Deze laatste was een organisatie van de onafhankelijke Volkspartij van Soens.

Gratis brood in geval van ziekte: de samenwerkende volksbakkerij in Antwerpen

In mei 1895 werd de Vlaamsche Christene Volkspartij gesticht in Antwerpen. Oorspronkelijk had ze tot doel te fungeren als drukkingsgroep binnen de conservatieve Meetingpartij om die partij een meer democratisch en Vlaamsgezind karakter te geven. Figuren als Adolf Pauwels, Hector Lebon, Emiel Schiltz en Emiel Wildiers, die in de daensistische beweging in Antwerpen een vooraanstaande rol speelden en behoorden tot de gematigde strekking van de daensisten, waren betrokken bij de oprichting van de partij in Antwerpen. Adolf Pauwels werd beschouwd als de "wegbereider" voor het Antwerpse daensisme. Net als Plancquaert in Waarschoot had Pauwels zich in 1890 kandidaat gesteld bij de provinciale verkiezingen tegen een "franssprekende en conservatieve" kandidaat voor het kanton Brecht³⁰. Pauwels werd ondervoorzitter van de Vlaamsch Christene Volkspartij, samen met Jan De Jaegher, de radicale figuur uit het Boomse die zich inzette voor de steenbakkers. In 1897 keerde de ambitieuze Pauwels terug naar de Meetingpartij omdat hij dacht dat hij daar als democraat en Vlaming meer kon bereiken dan in de dissidente daensistische partij.

Advocaat Hector Lebon behoorde ook tot de jonge Vlaamsgezinden uit de Nederduitsche Bond, een afdeling van de Meetingpartij, die grote democratische verwachtingen hadden. Bij de stichting van de Vlaamsche Christene Volkspartij schreef Lebon het eerste programma-ontwerp. Hij figureerde meermaals op de verkiezingslijsten van de Vlaamsche Christene Volkspartij en speelde ook op nationaal vlak een rol in de partij³¹. De gematigde Lebon liet de mogelijkheid van een overeenkomst met de katholieken steeds open en sloot een kartelvorming met socialisten en liberalen volledig uit. De komst van de radicale priester Florimond Fonteyne naar Antwerpen was voor Lebon een pijnlijke ervaring. Fonteyne stond in zijn aanpak diametraal tegenover

de diplomatische Lebon. De gespannen relatie tussen beiden verdeelde de partij in radicale fonteynisten en gematigde lebonisten. Lebon werd in 1905 opnieuw actief medewerker van de Nederduitsche Bond. Zijn politieke carrière was niet ten einde, maar hij speelde niet langer mee op het daensistisch toneel.

Emiel Schiltz, advocaat, was net als Lebon lid van de Nederduitsche Bond en als gematigde christen-democraat de verdediger van het standpunt dat daensisten en katholieken geen rivalen maar bondgenoten waren. Schiltz verwachtte veel van de toenadering tot de Belgische Volksbond in 1896, ook al was de Antwerpse daensistische afdeling geen lid van de Volksbond. Zodra Fonteyne op de proppen kwam, verdween Schiltz van het podium. Hij nam ontslag uit de Vlaamsch Christene Volkspartij en hervatte zijn werkzaamheden in de Nederduitsche Bond.

Emiel Wildiers, eveneens advocaat en lid van de Nederduitsche Bond, werd de eerste secretaris van de Vlaamsche Christene Volkspartij in Antwerpen. In 1906 nam hij zijn activiteiten in de Nederduitsche Bond eveneens terug op, maar zijn houding tegenover de katholieken was minder gematigd dan die van Lebon en Schiltz³².

Gezien het gematigde karakter van de vier stichters van de Vlaamsche Christene Volkspartij spreekt het voor zich dat de daensistische beweging in Antwerpen geen toonbeeld was van revolutionaire

Hector Lebon (DAVS)

M. HECTOR LEBON

Advokaat, (Antwerpen).

actie. De van de Meetingpartij afgescheurde groep wenste contact te behouden met de katholieken en niet alle bruggen op te blazen. In deze werkwijze kwam verandering met de komst van Florimond Fonteyne in 1900. De travaillistische koerswijziging die Fonteyne de beweging opdrong, had zijn weerslag op alle christen-democratische organisaties. Ook al wou Fonteyne met zijn radicale aanpak een sterkere structuur bereiken, de bestaande instellingen werden hierdoor juist uit hun evenwicht gebracht. Net zoals elders waren de Antwerpse organisaties onderhevig aan de klimaatschommelingen van de partij en zou de partij in haar ondergang in 1905 die organisaties met zich meesleuren. Het zou fout zijn te beweren dat Fonteyne de eerste was die de gematigde koers van Lebon & co poogde te doorbreken. In de eerste jaren na de oprichting van de Christene Volkspartij in Antwerpen waren naast de groep-Lebon steeds meer "strijdverenigingen" ontstaan. Met "strijdverenigingen" worden wijkkringen bedoeld die daensistische propaganda voerden. Het belang van de kringen mag niet onderschat worden. Ze begonnen als onafhankelijke partijafdelingen met een eigen werking en werden, als ze hiertoe voldeden, opgenomen in de Vlaamsche Christene Volkspartij. Vaak gebeurde het dat de leiding van een propagandakring een meer radicale werking voorstond dan het partijbestuur van Lebon.

Op 25 juli 1898 werd een Jonge Wacht opgestart, met als naam "Priester Daens Kring". De groep kwam tot stand onder de bezielende leiding van Frans Segers, een "strijder van het eerste uur" die tot de gematigde strekking behoorde. Zowel Wildiers als Lebon waren bij de werking van deze kring nauw betrokken³³. Vijf maanden later, op kerstdag, ontstond in de herberg Den Anker een wijkafdeling, onder de naam Propagandakring Vierde Wijk. Sterke man in deze afdeling was de eigenaar van de herberg, Jan Breugelmans. De

wijkkring werd, evenals de Priester Daens Kring, onmiddellijk aanvaard door de Vlaamsche Christene Volkspartij en zou een actieve rol spelen in de daensistische beweging van Antwerpen³⁴.

Beide kringen waren voorstander van de oprichting van een christen-democratische volksbakkerij. In 1880 hadden de socialistten al met succes een coöperatieve bakkerij opgericht, De Vrije Bakkers. In 1892 opende een tweede socialistische samenwerkende bakkerij, De Wacht. Blijkbaar onderhielden beide coöperaties geen vriendschappelijke banden en was hun verhouding eerder concurrentieel. Aanvankelijk had de Vlaamsche Christene Volkspartij problemen met het principe van een samenwerkende maatschappij. Uit ontzag voor de middenstand werd de oprichting van een eigen coöperatie verworpen. Een gelijkaardige mentaliteitswijziging als in het Aalsterse vond echter ook in Antwerpen plaats. In het najaar van 1898 was in de daensistische krant *Het Volksrecht* een koerswijziging merkbaar. Waar de krant voorheen als de verdediger optrad van de kleine zelfstandigen, werden de mogelijkheden van een samenwerkende maatschappij nu herzien³⁵. *Het Volksrecht* bracht verslag uit van een bijeenkomst van de Priester Daens Kring van 4 december waar "het nut der coöperaties" het belangrijkste agendapunt was geweest. Het verslag werd gevolgd door een "studie" over het principe van samenwerkende maatschappijen die sterke gelijkenissen vertoonde met de overredingsartikels die *Klokke Roeland* bracht. In april 1899 meldde *Het Volksrecht* dat de Propagandakring Vierde Wijk werkte aan de uitbouw van een samenwerkende maatschappij³⁶. Later volgde een officieel bericht dat een groep daensisten het besluit had genomen een volksbakkerij op te starten³⁷.

Rekening houdend met het gegeven dat zowel Lebon als Wildiers betrokken waren bij de Priester Daens Kring, en dat ook de Vierde Wijk-kring hun appreciatie kon wegdragen, zal de oprichting van de samenwerkende volksbakkerij niet buiten de wil om van het partijbestuur zijn gebeurd. Zowel Lebon als Schiltz schreven zich immers in als aandeelhouder. Ook Karel Weckers, werkzaam in het steenbakkerssyndicaat van Boom, had aandelen in de bakkerij. Daarnaast werden de Antwerpse daensistische propagandisten Jos Dirix, drukker van *Het Volksrecht*, Alfons Hellings, Vermeulen en Karel De Bock participanten en hadden verschillende gemeenteraadsleden van Berchem aandelen, met name Jan Breugelmans, Ferdinand Roossens, Frans

DE BAKKERIJ DER S. M. VOLKSVERHEFFING

levert het fijnste, het beste,
het goedkoopste brood
ALLE partijgenooten moeten ver-
bruikt worden. - Zij steunen hun
eigen Afdeling en helpen mede
aan de uitbreiding der partij.
HUISMOEDERS
begrijpen onze plakkat.

volksbakkerij, uit aan Remi Vanderschelden die in het Kortrijkse verantwoordelijk was voor bijna alle sociale organisaties van de daensistische afdeling, hoe men in Aalst was begonnen met een Volksbakkerij⁴⁸. Bij de oprichting in 1900 was de bakkerij van start gegaan met een beginkapitaal van 900 fr., een startkapitaal dat veel lager lag dan dat van de Antwerpse Volksbakkerij. De partij had voordien een huis met een bakoven aangekocht. Dit verklaart waarom het beginkapitaal zo klein was, terwijl in Aalst hoogstwaarschijnlijk nog gemakkelijker aandeelhouders konden worden gevonden dan in Antwerpen. Bij aanvang werden één bakker en één voerder aangeworven, want de broden werden aan huis geleverd. Van Holder bekende dat de zaken in het begin moeilijk verliepen. Na twee maanden kwam er verbetering. Een brood van 1,4 kg werd verkocht aan 0,37 fr., wat 2 centiem goedkoper was dan het brood van de socialistische coöperatie. De volksbakkerij van de daensisten en die van de socialisten lagen in dezelfde buurt, op het eiland Chipka, net geen honderd meter van elkaar. Het feit dat de christen-democratische volksbakkerij aan een lagere prijs brood verkocht, leidde tot hevige polemieken met de socialisten die haar oneerlijke concurrentie verweten. Tot vóór de Eerste Wereldoorlog was dit een reden tot onenigheid tussen beide coöperaties. Van Holder verklaarde dat de daensisten hun brood aan een lagere prijs verkochten omdat ze over goedkopere bloem beschikten. De verbruikers kochten elke zondag aan huis "jetons" van de bodes, waarmee ze tijdens de week broden konden verkrijgen bij de broodvoerder. De consument betaalde per brood 45 centiem. Hiervan kreeg hij iedere drie maanden een deel terug, met name 8 centiem per brood. Het systeem van deze teruggave had tot doel de leden het "sparen" bij te brengen. Als er op het einde van het jaar winst was, werd deze gedeeltelijk verdeeld onder de broodafnemers. Afhankelijk van het zakencijfer werd 20%, 30% of zelfs 50% van de winst uitgekeerd aan de gebruikers. De aandeelhouders van de volksbakkerij hadden een vast en onveranderbaar percentage van de winst. Van Holder geloofde dat deze spaarmethode beter was dan elke andere verzekeringsmethode tegen werkloosheid of ouderdom.

Tijdens de eerste jaren van de volksbakkerij werden 700 broden per week verkocht. Eind 1912 had de coöperatie een afzet van 1.700 tot 1.800 broden per week. De bakkerij was een winstgevende zaak,

zoals Van Holder verklaarde. Eén zak bloem kostte 27,25 fr. en uit één zak kon de bakkerij 95 broden maken. Ondanks het feit dat de prijs van bloem met 1,25 fr. gestegen was gedurende het twaalfjarig bestaan, was de broodprijs van de christen-democratische bakkerij nooit gestegen. Aan de broden uit een zak bloem verdiende men 35,15 fr. Dit betekende een overschot van 7,90 fr. per zak bloem. Met dat overschot werden de bakkers, het gist, het hout en het zout betaald. Wat overbleef was winst die werd verdeeld. Eind 1912 waren er reeds twee bakkers werkzaam⁴⁹.

In 1914 werd een tweede voerder in dienst genomen. Naar aanleiding van de aanstelling van een tweede bakker en een tweede voerder werd een oproep gedaan tot alle leden om nieuwe klanten te werven en de uitbreiding succesvol te laten verlopen⁵⁰. Volgens *De Werkman* was de groeiende volksbakkerij 'zeer tegen de zin van de socialistische bakkerij Hand aan Hand, die sinds enkele jaren was gestagneerd. Deze status quo kon omslaan in een negatieve tendens indien de concurrentie van de christen-democraten nog zou toenemen⁵¹. De socialisten reageerden op de toenemende druk met een artikel in hun weekblad *Recht en Vrijheid*, waarin de lage lonen van de bakkers in de christen-democratische volksbakkerij werden aangeklaagd. Jan De Neve antwoordde als voorzitter van de volksbakkerij onmiddellijk. De bakkers werkten tijdens de drukste weken ongeveer 72 uur per week, voor een loon van 0,5 fr. per uur. Daarnaast kregen ze als aanvulling op hun vast loon een percent op het aantal broden, met een supplement voor tarwebrood. Door de uitbreiding van de bakkerij met een extra bakker en voerder kon er gewerkt worden in ploegen, zowel overdag als 's nachts⁵². Het was een arbeidssituatie die voor de werknemers zeker niet nadelig was in vergelijking met andere lonen en werkuren.

De volksbakkerij in Aalst was zelfbedruipend. Het is niet duidelijk of zij, zoals in Antwerpen, financiële steun gaf aan andere sociale organisaties. De bakkerij verdeelde haar winst onder de afnemers, maar voorbeelden van rechtstreekse wisselwerking tussen de bakkerij en bijvoorbeeld de ziekenbond zijn niet terug te vinden. Wel schonk de volksbakkerij bij een kraambed gratis dezelfde hoeveelheid brood als het gezin ieder week afnam. Deze russenkomst was voor elke bevalling eenmalig. Voor de volksbakkerij zou er nog een mooie rol weggelegd zijn tijdens de oorlogsjaren.

Samenwerkende maatschappij Volksverheffing

Op 25 november 1909 werd door de Christene Volkspartij in Aalst een samenwerkende maatschappij Volksverheffing opgericht, met als doel: *"het inrichten van een lokaal met feestzaal, herberg, bakkerij, spaar- en leeninginrichtingen, desnoods winkel, enz., immers al wat kan bijdragen tot de stoffelijke en zedelijke welvaart der leden"*⁵³. De maatschappelijke zetel van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing werd gevestigd in de Sint-Jorisstraat. Het maatschappelijk kapitaal moest bestaan uit de aandelen van de leden, een reservefonds en een voorzienigheidsfonds, en het minimum werd bepaald op 3.500 fr. wat onbeperkt vermeerderd mocht worden op beslissing van de algemene vergadering. Elk lid van de samenwerkende maatschappij moest ten minste één aandeel kopen van 25 fr. Bij het overlijden van een lid ging het aandeel vanzelf over naar de maatschappij. Om lid te kunnen worden moest men voorgesteld en aanvaard worden in een bestuursvergadering met meerderheid van stemmen.

Alle afdelingen, zowel de bakkerij, de herberg, de spaar- en leenbank, enz., werden van dan af ondergebracht in de overkoepelende coöperatie Volksverheffing, maar behielden wel hun zelfstandigheid; ze werden afzonderlijk bestuurd en hadden een eigen reglement. De samenwerkende maatschappij Volksverheffing was dus een controleorgaan dat toekeek op de werking van de afzonderlijke initiatieven. Het bestuur van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing bestond uit zeven leden: Jan De Neve als voorzitter, Jan De Brul als ondervoorzitter, Gustaaf De Coninck als schrijver, L. Rombaut en Jean-Baptiste De Vos als beheerders, en Felix Bocqué en Frans Daens als toezichters.

Op het moment van de stichting hadden de democraten een onderkomen in de Sint-Jorisstraat, in het lokaal de Groene Poort. De daensisten in Aalst zouden echter meermaals van lokaal veranderen en uiteindelijk in 1928 in de Molenstraat belanden waar ze tot en met de Tweede Wereldoorlog zouden resideren. Het complex in de Molenstraat, dat vanaf 10 maart 1930 bekend zou staan als Vlaamsch Huis, was toen ontmoetingsplaats van oud-daensisten, fronters en Vlaams-nationalisten.

Het allereerste lokaal van de daensisten was de Letterzetterkring in de Vaartstraat aan de Graanmarkt, bij drukker en herbergier Jaak De Backer. In 1899 liet De Backer verbouwingswerken uitvoeren om zijn zaak te heropenen samen met de

officiële inhuldiging van een nieuwe feestzaal. De daensisten bleven in dit lokaal tot circa 1903. Toen werd de huur opgezegd, vermoedelijk omdat de Letterzetterkring overgenomen was door een minder christen-democratisch gezinde uitbater die het huurcontract niet wou vernieuwen. Op 25 december werd het nieuwe lokaal ingehuldigd in de Sint-Jorisstraat nr. 29. Lokaal De Blauwe Poort, werd prompt omgedoopt tot De Groene Poort. De daensisten zouden er blijven tot eind 1910. Op 14 juni 1910 kochten de christen-democraten een lokaal in de Lange Zoutstraat nr. 36, met de bedoeling daar hun samenwerkende maatschappij Volksverheffing in te richten. Een aanvraag tot veranderingswerken aan de voorgevel werd gedaan op 14 november 1910, door architect Achilles De Stobbeleir⁵⁴. Uit een brief van Pieter Daens aan Jan De Neve kunnen we opmaken dat aan stadsgenoot Valerius De Sadeleer gevraagd werd een "schets of schildering" te ontwerpen voor de voorgevel van het lokaal⁵⁵. De Sadeleer zou dit geweigerd hebben, wat Pieter Daens verontwaardigd stemde: *"Zijn die 100 fr. niet goed voor iets op onze gevel 'Volksverheffing'?"*⁵⁶. Pieter Daens, die zijn brief schreef vanuit een rustoord waar hij herstelde van een ziekte, vroeg aan De Neve of bij de inhaling van het gerenoveerde lokaal zijn jubelfeest van 50 jaar gazetschrijver kon worden gevierd, evenwel zonder kosten of geschenken. Eind 1911 werd het lokaal feestelijk geopend. Met de aankondiging van de aankoop van het nieuwe volkshuis in de Lange Zoutstraat werd een oproep gedaan aan alle sympathisanten en leden om een aandeel in de maatschappij te kopen: *"De beheerraad is overtuigd dat alle democraten van de Stad en de buiten het zich als plicht zullen aanzien zooveel het in hunne macht is, mede te werken tot het grootsche en nuttige werk: het oprichten van een Democraten-huis, waar allen 'n warmen*

Standregels van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing in Aalst, 1909 (DAVS)

VOLKSVERHEFFING

SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJ

TE AALST

STANDREGELLEN

Art. I. — Er wordt een samenwerkende maatschappij geïnsticht met name Volksverheffing.

Art. II. — De maatschappij heeft voor doel het inrichten van een lokaal, feestzaal, herberg, bakkerij, spaar- en leeninginrichtingen, desnoods winkel, enz., immers al wat kan bijdragen tot de zedelijke en de stoffelijke welvaart der leden. Al deze afdelingen zullen afzonderlijk bestuurd worden en een afzonderlijk reglement hebben.

Art. III. — De maatschappelijke zetel is gevestigd Molenstraat, n. 57.

Art. IV. — De maatschappij is geïnsticht voor een termijn van dertig jaren dat kan verlengd worden volgens de voorschriften der wet.

Art. V. — Er zal een register gehouden worden op welks eerste bladzijde de stichtingsakte der samenwerkende maatschappij zal overgeschreven worden en welke verder zal vermelden:

*thuis zullen vinden...*⁵⁷. Een aandeel op de samenwerkende maatschappij Volksverheffing kostte nog altijd 25 fr. en een jaarlijkse uitbetaling van 3% (van de winst) werd verzekerd.

De samenwerkende maatschappij Volksverheffing zou pas na de Eerste Wereldoorlog ten volle tot ontplooiing komen. Ook tijdens de oorlog speelde de maatschappij een belangrijke rol en werd de werking aanzienlijk uitgebreid.

Volksverheffing actief tijdens de oorlogsjaren

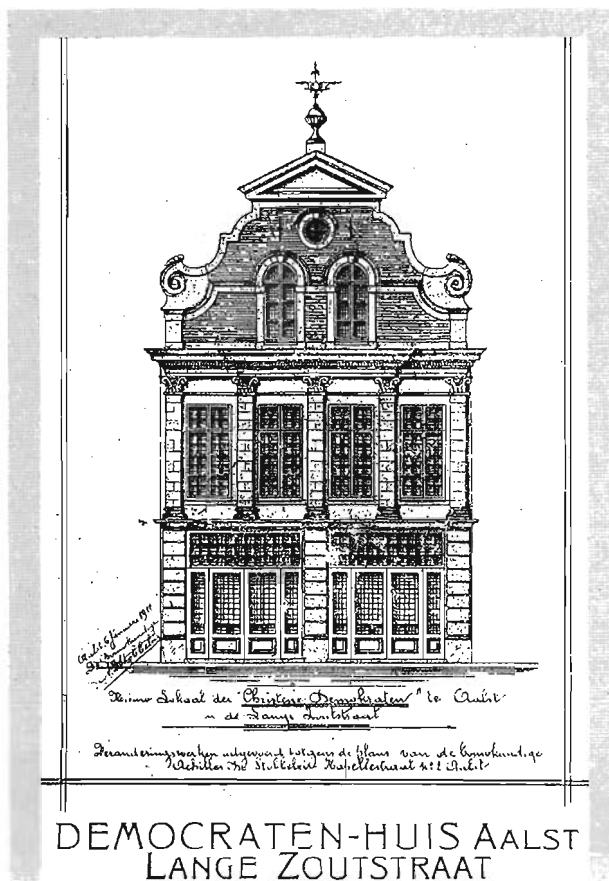
Begin 1915 werd door het stadsbestuur een Voedingscommissie in Oorlogstijd opgericht⁵⁸. De stad wou speciale maatregelen treffen omtrent de voeding en de voedselverdeling voor de behoeftigen in oorlogstijd. Jan De Neve zetelde als vertegenwoordiger van de Christene Volkspartij in deze commissie die verantwoordelijk was voor de verdeling van de voedingswaren die van het Provinciaal Voedingscomité verkregen werden. Dit Provinciaal comité gaf 250 gr. bloem per dag en per behoeftige. In Aalst hadden 3.300 gezinnen recht op onderstand van de Voedingscommissie. De commissie legde een tarief op van 250 gr. brood per persoon en per dag. Met de overschot aan bloem werd een reservefonds aangelegd. De commissie regelde de verdeling van bloem onder de bakkers van de stad. Er werden concrete afspraken gemaakt met alle bakkers en coöperaties over de hoeveelheid brood waar ieder voor instond. Als zelfstandige of samenwerkende maatschappij kwam het er dus op aan zoveel mogelijk bestellingen te krijgen. In de stad Aalst waren vijf bakkerscoöperaties actief. Het

katholieke Werkerswelzijn mocht 6.000 broden leveren per week, Hand aan hand van de socialisten kreeg een zelfde aantal toegewezen. De samenwerkende maatschappij De Welkom, vermoedelijk een onafhankelijke coöperatie, moest ook 6.000 broden bezorgen. De samenwerkende maatschappij volksbakkerij Volksverheffing werd gevraagd wekelijks te zorgen voor 2.000 broden. De coöperatieve IJzerenweg, waarschijnlijk eveneens onafhankelijk, leverde 600 broden. De rest werd verdeeld onder de particuliere bakkers De Vos (600 broden) en Nijs (300 broden)⁵⁹. De verdeling van de broodlevering kan evenredig geweest zijn aan de capaciteiten van de bakkerij en aan de broodproductie vóór de oorlog. Het te leveren aantal van de volksbakkerij Volksverheffing was, in vergelijking met de andere partijcoöperaties, niet zo groot. De vermeende concurrentie met de socialistische bakkerscoöperatie zal waarschijnlijk toch niet zo schadelijk geweest zijn als de Christene Volkspartij liet uitschijnen. Maar hun bestelling was toch een stuk groter dan die van de zelfstandige kleine bakkerijen. Waarschijnlijk hield het verkregen aantal evenzeer verband met de betekenis van de partij en vooral met de politieke druk die de partij uitoefende op de commissie.

Voor de volksbakkerij Volksverheffing betekende de oorlogsproductie een lichte stijging ten opzichte van de werking van de bakkerij vóór de oorlog. Volgens Karel Van Hólder werden eind 1912 wekelijks 1.700 à 1.800 broden afgenomen van de volksbakkerij. Een huisgezin kocht niet dagelijks brood. Waarschijnlijk schaften zij zich twee tot drie maal in de week een aantal broden aan. Volgens *De Werkman* nam een gemiddeld gezin per keer twee tot drie broden af⁶⁰. Wanneer een doorsnee gezin twee tot drie broden kocht, en dit twee tot drie maal per week, zou de volksbakkerij Volksverheffing aan 250 tot 300 huisgezinnen brood geleverd hebben⁶¹. Volgens *De Werkman* van 8 januari 1915 leverde Volksverheffing vóór 1915 dagelijks een duizendtal broden aan haar leden, waarbij vermeld werd dat elk gezin twee tot drie broden afnam. *De Werkman* verwarde waarschijnlijk een "wekelijkse" levering met een "dagelijkse".

Bij het begin van de oorlog verlaagde de broodprijs van volksbakkerij Volksverheffing met 2 centiem en werd de "inleg" afgeschaft. De inleg was het deel dat teveel werd betaald en dat driemaandelijks werd terugbetaald. Ook de inleg die reeds gegeven was, werd onmiddellijk uitbetaald. Volgens voorzitter Jan De Neve werkte de bakkerij zó zuinig dat

Voorgevel van het lokaal Volksverheffing in de Lange Zoutstraat te Aalst, 1910 (DAVS)

1.

Ontwerp tot verandering - van den
voorgevel
van het Winkelhuis laatst toebehoorende aan
de W^g Calmaert
in de Lange Zoutstraat
te Aalst

voor rekening der nieuwe eigenaars de maatschappij
der "Christene Schoolorden".

Aalst 6 August 1910.
De Bouwkundige,
A. De Witte.

Ontwerp tot verandering van de voorgevel van het lokaal Volksverheffing in de Lange Zoutstraat, 1910 (S.A.A.)

begin 1915 toch nog 1.000 fr. winst verdeeld kon worden onder de afnemers⁶². Dit alles in tegenstelling, volgens Pieter Daens, tot de socialistische coöperatie en de andere samenwerkende bakkerijen die hun broodprijzen 3 centiem duurder maakten⁶³. De samenwerking met de Voedingscommissie in Oorlogstijd van de stad verliep niet naar algemene tevredenheid. Volgens *De Werkman* werden de particuliere bakkers bevoordeligd in verband met de bedeling van bloem⁶⁴. De oprichting van een eigen kolenhandel en een eigen slagerij binnen de samenwerkende maatschappij Volksverheffing, was het directe resultaat van de misnoegdheid over de Voedingscommissie. Volgens Jan De Neve had dit comité het bestuur van de vereniging van beenhouwers bijeen geroepen om een algemene prijsverlaging te bepleiten. Als argument werd aangehaald dat de aankooprijzen van het slachtvee ook gedaald was. Het bestuur van de vereniging van beenhouwers weigerde echter de voorgestelde prijsvermindering, waarop in de Voedingscommissie het voorstel gedaan werd om zelf slachtvee aan te kopen en te werken volgens hetzelfde principe als de bloemverdeling. Uiteindelijk liet de commissie het idee varen. Dit was voor Volksverheffing het signaal om zelf een beenhouwerij te starten met goedkopere prijzen⁶⁵. Deze beenhouwerij stond gedurende de oorlogsperiode in voor soepbedeling voor alle zieke en zwakke leden van alle verenigingen van de partij⁶⁶. Jan De Neve vermeldde in *De Werkman* dat de oprichting van de kolenhandel een soortgelijke ontstaansgeschiedenis had. Pieter Daens lichtte die toe in zijn manifest "*Christen Democratische en Socialistische Werken te Aalst*"⁶⁷. Volgens P. Daens was er eind 1914 al een tekort aan kolen in de stad. Op het moment dat veertig wagons kolen arriveerden, was het Komitee van Bijstand in Oorlog van de stad Aalst bijzonder opgetogen over de mogelijkheid hulp te bieden, tot bleek dat de veertig wagons besteld waren door "de baron", die de kolen doorverkocht aan handelaars. Het comité had niets om te verdelen en de handelaars verkochten de kolen aan woekerprijzen. Sommige leden van het comité wilden reageren door hun ontslag aan te bieden, een oplossing die volgens de socialistische vertegenwoordigers niets zou uithalen. De christendemocraten, geërgerd door de slappe houding van de socialisten, beslisten zelf een kolenhandel op te richten, met de laagste prijzen, "*ook voor socialist en niet-leden*"⁶⁸. Zoals reeds in het hoofdstuk over de ziekenbond werd beschreven, diende de opbrengst van de kolenhandel voor de financiering

van de ziekteverzekering voor kleine kinderen. Op het einde van de Eerste Wereldoorlog was de samenwerkende maatschappij Volksverheffing naast de bestaande lokalen voorzien van een goed functionerende bakkerij, beenhouwerij en kolenhandel.

Vooraf een integratieperiode

De integratie van de coöperaties in de geïndustrialiseerde maatschappij omtrent de eeuwwisseling verliep onzeker. De Christene Volkspartij was aanvankelijk niet vertrouwd met dit nieuwe productie- en verkoopsysteem omdat haar kiespubliek te ver verwijderd stond van deze handelstechniek. De schrik voor concurrentie ten opzichte van de eigen leden en kiezers belemmerde een vlotte aanvaarding van dit systeem in de partij. Pas nadat enkele partijvoormannen zich achter het principe van de samenwerkende maatschappijen schaalden en dit ook motiveerden, kon de integratie starten. De eerste fase kan beschouwd worden als een "overredings- en een wenningsfase". Uiteindelijk zou de werkelijke ontwikkeling van de coöperaties pas na de Eerste Wereldoorlog plaatsvinden. In het interbellum zou de nadruk vooral liggen op de verbruikerscoöperaties. De partij had in elke actieve kern een eigen lokaal, gekoppeld aan een partijwinkel of aan een of ander magazijn dat een verbruikerscoöperatieve van die partij was. Tijdens de eerste fase lag de nadruk meer op samenwerkende maatschappijen die produceerden, al was er tijdens de laatste jaren vóór de oorlog een evolutie merkbaar geweest.

In Ronse werd nog vóór de Eerste Wereldoorlog een gelijkaardige samenwerkende maatschappij als Volksverheffing opgericht. De samenwerkende maatschappij Werkerswelzijn werd reeds vermeld in het hoofdstuk over de syndicale werking omdat de samenwerkende maatschappij ontstond vanuit een in 1906 opgerichte vakbond. In 1913 werd er een pensioenkas aan Werkerswelzijn gekoppeld. Omstreeks die periode verhuisde de maatschappij naar de Sint-Martenstraat waar ze een gebouw betrok met winkel en café. Begin 1914 publiceerde de maatschappij Werkerswelzijn haar officieel statuut in het *Belgische Staatsblad*.

Ook in Kortrijk waren allerlei christen-democratisch geïnspireerde organisaties actief. In het lokaal Helpt Elkander hadden de meeste aangesloten organisaties jarenlang hun hoofdzetel. De partijafdeling van Kortrijk vergaderde er eveneens. Maar pas na de Eerste Wereldoorlog zou deze samenwer-

kende maatschappij o.l.v. Remi Vanderschelden een belangrijke christen-democratische vertegenwoordiging worden. In feite is men niet zeker of Helpt Elkander als samenwerkende maatschappij reeds vóór de Eerste Wereldoorlog een actieve werking had. Ook werden er in de eerste fase verschillende coöperaties opgericht zonder een duidelijke politieke gebondenheid. Een voorbeeld hiervan is de Samenwerkende Maatschappij "Textile des Flandres" in de Torkonjestraat in Moeskroen. Deze

weverscoöperatie werd opgericht als neutrale, ongebonden maatschappij, terwijl verschillende christen-democraten in het bestuur zetelden. Zowel Remi Vanderschelden, Octaaf van Schamelhout als Ernest Delwante waren bestuursleden en zouden na de Eerste Wereldoorlog nog een actieve rol vervullen in de Christene Volkspartij. De meeste samenwerkende maatschappijen annex partijlokaal werden pas na de oorlog opgericht.

¹ De Klok, 9 april 1899.

² *id.*

³ Klokke Roeland, 29 oktober 1899.

⁴ Klokke Roeland, 1 juli 1900.

⁵ Zie verderop in dit hoofdstuk.

⁶ De juiste stichtingsdatum ontbreekt.

⁷ Klokke Roeland, nr. 1 van het jaar 1898.

⁸ Klokke Roeland, nr. 1 van het jaar 1898.

⁹ *id.*

¹⁰ *id.*

¹¹ Klokke Roeland, 10 april 1898.

¹² *id.* In Denderhoutem waren nog twee grotere weverijen. De weverij van Goubert-Schoupe stelde 38% tewerk en bij Karel Eeman werkte 23%. Er waren nog twee vermeldenswaardige weverijen die minder wevers tewerkstelden dan de samenwerkende Weverij: de Fabriek Thienpont met 14% en de weverij van D'Hondt met 3%. Daarnaast bestonden nog enkele losse kleine weverijtjes.

¹³ Er waren 47.830 fr. inkomsten en 44.029 fr. uitgaven.

¹⁴ Klokke Roeland, 10 april 1898.

¹⁵ Klokke Roeland, 10 april 1898.

¹⁶ Klokke Roeland, 16 juli 1899.

¹⁷ Het Algemeen Meervoudig Stemrecht werd weliswaar in 1894 ingevoerd.

¹⁸ Klokke Roeland, 7 januari 1900.

¹⁹ K. Van Isacker, "Het Daensisme", p. 125.

²⁰ Fr. Van Campenhout, "Lexicon van de daensistische beweging."

²¹ J. Ghysens, "Herbergen en verenigingen", p. 207.

²² Pieter Daens, "Priester Daens".

²³ Jan Baptist Van Langenhaeke was als herenboer te Appelterre, advocaat en intellectueel een wegbereider van de daensistische beweging. Hij gaf op zijn hoederij onderricht aan begaafde jongeren als Aloïs De Backer, Victor Soens en Frans Sterck, die hij tot studie aanmaande. Van Langenhaeke maakte zijn pupillen politiek bewust en bracht hen een democratische en Vlaamsgezinde ingesteldheid bij. Hij was in 1892 ondervoorzitter van de Vlaamsche Taalgilde en maakte er samen met andere roelanders als De Backer, De Pelsmaecker, Soens en Sterck kennis met het erelid Pieter Daens. In april 1893 behoorde hij tot de stichters van de Christene Volkspartij, maar hij had hiermee de intentie om de Katholieke Partij te democratiseren en wou geen blijvend conflict tussen beide partijen. Van Langenhaeke zou zich later in de partij benadeeld voelen n.a.v. de verdeling van plaatsen op een kiezerslijst. Uiteindelijk kwam hij al in 1894 op als onafhankelijke katholiek en hielp hij vanaf dan om de daensistische beweging af te remmen.

²⁴ Victor Soens was oorspronkelijk als roelander, lid van de Vlaamsche Taalgilde, mede-stichter van de Christene Volkspartij en schrijver in Klokke Roeland actief in Aspelare. Hij heeft echter maar een zeer korte en beperkte rol gespeeld in de beginperiode van de daensistische beweging. Als landbouwingenieur - in zijn studie gestimuleerd door Van Langenhaeke - vertoefde hij geregeld in het buitenland. Vanaf 1898 vestigde hij zich in Strombeek-Bever waar hij zich actief inzette voor de landbouwersbelangen. Soens stichtte daar een Volkspartij die onafhankelijk werkte van de Christene Volkspartij. Met deze partij behaalde hij in 1926 en in 1932 de volstrekte meerderheid.

²⁵ Hilaire Van de Velde was dokter in Aspelare en was een intellectueel die als lid van de Vlaamsche Taalgilde in 1893 behoorde tot de stichters van de Christene Volkspartij. Ondanks zijn actieve medewerking aan daensistische bladen als Klokke Roeland en Het Recht en ondanks zijn intense contacten met daensistische figuren wou hij zich op politiek vlak niet openlijk associëren met de Christene Volkspartij. Hij aanvaardde nooit een plaats op een lijst van de Christene

Volkspartij en trad in Aspelare op als "onafhankelijk katholiek".

Voor voetnoot 23 - 24 - 25 werd geput uit *Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."*.

²⁶ Klokke Roeland, 3 april 1898.

²⁷ Klokke Roeland, 8 april 1898.

²⁸ Klokke Roeland, 17 april 1898.

²⁹ *Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."*.

³⁰ A. Pauwels kwam bij de provincieraadsverkiezingen van mei 1890 op in het kanton Brecht, waar hij zich kandidaat stelde tegen Thomas Van der Veken, officiële kandidaat van de Meetingpartij.

Plancquaert stelde zich kandidaat in 1893 voor de tussentijdse provincieraadsverkiezingen in het kanton Waarschoot, waar hij opkwam tegen de franskiljon Albert Dutry. Ze werden geen van beiden niet verkozen, maar hun optreden was belangrijk in het kader van de oprichting van een dissidente partij, de Christene Volkspartij.

³¹ Hector Lebon hielp in 1895-96 mee om tot een Nationale Christene Volkspartij te komen, een opzet dat mislukte. Hij was gedurende één maand voorzitter van de overkoepelende Vlaamsch Christene Volkspartij van Plancquaert, maar nam vrijwillig ontslag omdat het radicalisme van Plancquaert hem niet lag. Hij was voorzitter van het kerstcongres van de partij in Antwerpen in 1898.

³² *Fr. van Campenhout, "Lexicon..."*.

³³ H. Landuyt, "Het daensisme in Antwerpen", pp. 72-73.

³⁴ *id.*, p. 75.

³⁵ Het Volksrecht, 5 december 1898.

³⁶ *id.*, 16 april 1899.

³⁷ *id.*, 23 april 1899.

³⁸ H. Landuyt, "Het daensisme in Antwerpen", p. 90.

³⁹ Het Volksrecht, 1 oktober 1899.

⁴⁰ H. Landuyt, "Het daensisme in Antwerpen", p. 82.

⁴¹ De Nieuwe Tijd, nr. 17, mei 1906.

⁴² H. Landuyt, "Het daensisme in Antwerpen", p. 81.

⁴³ H. Landuyt, "Het daensisme in Antwerpen", pp. 80-100.

⁴⁴ Het Recht, 4 juni 1911.

⁴⁵ Ann. au Mon. Belge, 23 september 1900, p. 1012.

⁴⁶ De Achterstraat is de huidige Onderwijsstraat.

⁴⁷ Andere bekende personen figureerden als bestuurslid in de Aalsterse volksbakkerij: Jozef De Cock, Henri Mathieu, Petrus Van Schuylenbergh, Engelbert De Roeck en Norbert Piret.

⁴⁸ DAVS, fonds De Deken, briefwisseling R. Vanderschelden en K. Holder.

⁴⁹ *id.*

⁵⁰ De Werkman, 31 juli 1914.

⁵¹ De Werkman, 24 juli 1914.

⁵² *id.*

⁵³ Ann. Au Mon. Belge, nr. 6734, 1910.

⁵⁴ J. Ghysens, "Geschiedenis der straten van Aalst" p. 236, p. 252, p. 319.

⁵⁵ DAVS, fonds De Neve.

⁵⁶ *id.*

⁵⁷ De Werkman, 20 mei 1910.

⁵⁸ DAVS, fonds Van Schuylenbergh.

⁵⁹ Stadsarchief Aalst, Archief burgemeester Van den Bergh.

⁶⁰ De Werkman, 8 januari 1915.

⁶¹ DAVS, fonds Delafortrie. Dit betekende dat een gezin wekelijks vijf tot tien broden afnam van ongeveer 2 kg per brood. Dit komt overeen met de berekening die Pieter Daens in 1908 maakte "Wat een huishouden van Man, Vrouw en twee Kinderkes noodig heeft per week".

⁶² De Werkman, 8 januari 1915.

⁶³ DAVS, fonds Delafortrie. "Christen Democratische en Socialistische Werken te Aalst." Manifest van P. Daens, geschreven kort na de Eerste Wereldoorlog.

⁶⁴ R. D'Haese, "De overgang van daensisme naar Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst, 1914-1925." p. 111.

⁶⁵ De Werkman, 8 januari 1915.

⁶⁶ DAVS, fonds Delafortrie. "Christen Democratische en Socialistische Werken te Aalst."

⁶⁷ *id.*

⁶⁸ *id.*

⁶⁹ Ann. Au Mon. Belge, 8 februari 1914.

⁷⁰ West-Flandria, fonds Vanderschelden, Standregels van de "Textile des Flandres", Samenwerkende Maatschappij met veranderlijk kapitaal, Torkonjestraat, 79, Moeskroen.

HET UITDRAGEN VAN DE VLAAMSE CULTUUR

sociale ontvoogding door culturele ontwikkeling

De hoofdbekommernis van de Christene Volkspartij betrof het verbeteren van de algemene levensvoorwaarden van het "werkvolk". Deze verbetering speelde zich op de eerste plaats af op het materiële niveau. Hierin lag een fundamenteel verschil met de conservatieve katholieke strekking, die van mening was dat elke mens zijn leven waardevol moest inrichten binnen zijn eigen beperkte mogelijkheden, zonder de ambitie te koesteren zijn materiële situatie te veranderen. De behoudsgezinden waren van oordeel dat de natuurlijke indeling van de maatschappelijke standen gerespecteerd diende te worden, als aanvaarding van de algehele Godsschepping. Pogingen om hoger op te klimmen op de maatschappelijke ladder werden afgekeurd. Zij adviseerden de armere klasse een lutsaanvaarding en een sterk geloof om zo tot het geluk te komen. Diametraal tegenover deze opvatting stonden de socialistische beginselen, die de arbeiders een opstandig en gemaniceerd gedrag aanbevelen. Volgens de socialisten kon de werkende massa haar eigen leefwereld slechts verbeteren wanneer ze hiertoe zelf het initiatief nam. In de ogen van de katholieken predikten zij aan de arbeiders rebellie en revolutie, enkel om meer materiële welstand te bereiken.

De Christene Volkspartij laveerde tussen beide zienswijzen, waarbij de balans doorsloeg naar socialistische zijde. De christen-democraten begrepen dat de arbeiders moeilijk tot een geestelijke lutsberusting konden komen, wanneer hun dagelijks leven bestond uit honger en praktische zorgen. In hun maatschappelijk ideaalbeeld mochten er geen extreme financiële verschillen bestaan, zodat alle "standen" gelijkaardige mogelijkheden zouden hebben. Ze waren ook van mening dat het gewone volk, gelijktijdig met een strijd voor betere levensvoorwaarden, moest werken aan een geestelijke en culturele emancipatie. Een algemene culturele ontwikkeling was middel en doel in de sociale ontvoogdingsstrijd. Deze denkwijze benaderde sterk de idee van het cultuurflamingantisme dat tijdens de laatste decennia vóór de Eerste Wereldoorlog de Vlaamse Beweging kenmerkte: "De nadruk op de

sociale taak kadert in de verruiming van de Vlaamse Beweging: van een taalbeweging naar een brede maatschappelijke beweging, waarbij een geestelijke, sociale en economische emancipatie werd nagestreefd (...) Binnen deze emancipatorische beweging kreeg het onderwijs een cruciale plaats toegewezen"¹. Ook voor de Christene Volkspartij was het een belangrijk doel dat ook kinderen uit een lager sociaal milieu de kans kregen om onderwijs te genieten en een diploma te verwerven, om een gerespecteerd, vrij gekozen beroep uit te oefenen, om op gelijk niveau te kunnen praten en onderhandelen met mensen uit de bevoorrechte "klasse", om zich financieel te verbeteren als geschoolde arbeidskracht, om zichzelf op politiek vlak te kunnen vertegenwoordigen... Geestelijke ontplooiing was een strijdmiddel om dit te bereiken. Voor de daensistische beweging primeerde het algemeen sociaal belang boven een uitgelezen ontwikkeling voor enkele buitengewone talenten. In deze stelling weken ze af van het cultuurflamingantisme dat het onderwijs beschouwde als: "het kanaal waarlangs een elite gevormd kon worden die de geestelijke en materiële achterstand van Vlaanderen teniet zou doen", aldus Olaf Moens en Yves T'Sjoen in "Een historische en literaire inleiding" bij de mémoires van W. Moens. De Christene Volkspartij was van oordeel dat het werkvolk, dat sinds 1894 deel uitmaakte van het kiezerspubliek, zijn politieke verantwoordelijkheid "verstandig" moest dragen. Door ontwikkeling werd de werkmán niet alleen mondiger, maar ook waakzamer over zijn toekomst. Daarom werd van bij de aanvang evenveel nadruk gelegd op de geestelijke vorming als op de materiële verbetering.

De sociale organisaties boden bescherming op materieel vlak, de ziekenfondsen en vakbonden zorgden voor een geldelijke ondersteuning bij ziekte, ouderdom, werkstakingen of werkverlies, terwijl de samenwerkende maatschappijen koopwaar aanboden tegen een scherpere prijs. De culturele verenigingen hadden tot taak de geestelijke ontplooiing op alle terreinen te bevorderen. Tot die ter-

reinen behoorden zowel sport en spel als cultuur en onderwijs. Een "ontwikkelde mens" huisde niet alleen in een verlichte geest, maar ook in een gezond lichaam, "mens sana in corpore sano". Sport en fysieke ontwikkeling waren de meest geschikte methodes om het lichaam "zuiver" te houden. Dit werd niet enkel wetenschappelijk bedoeld, maar evenzeer geestelijk.

Voor aan jeugdige mensen werd geadviseerd om regelmatig een sportieve activiteit te verrichten, in de eerste plaats om lichamelijk en geestelijk te ontspannen, in de tweede plaats om op een speelse wijze in teamverband de sociale contacten en vaardigheden te ontwikkelen.

Het begrip "culturele vereniging" werd een verzamelterm voor alle organisaties die de verruiming en ontspanning van geest en lichaam tot doel hadden.

Het is een onmogelijke taak om alle groepen die deel uitmaakten van het verenigingsleven van de Christene Volkspartij in een chronologisch en territoriaal overzicht te plaatsen. In de geschiedenis van de daensistische beweging waren er veel kleine kringen die opbouwend werk verrichtten, zonder echter de vorm aan te nemen van een feitelijke vereniging. Sommige groeperingen hadden statuten of richtlijnen, maar deze werden praktisch nooit gepubliceerd. Een onderzoek op basis van de officiële statutaire erkenning zou weinig informatie opleveren. De enige bron die geregeld melding maakt van het bestaan van verenigingen is de daensistische pers. In periodieken werden activiteiten, leergangen en vergaderingen aangekondigd, werden oproepen geplaatst om leden te werven en werden verslagen gegeven van succesvolle activiteiten. Deze bron was kwistig met informatie, maar niettemin uiterst onvolledig. Zo kwamen veel verenigingen slechts eenmaal in het nieuws of was er vaak

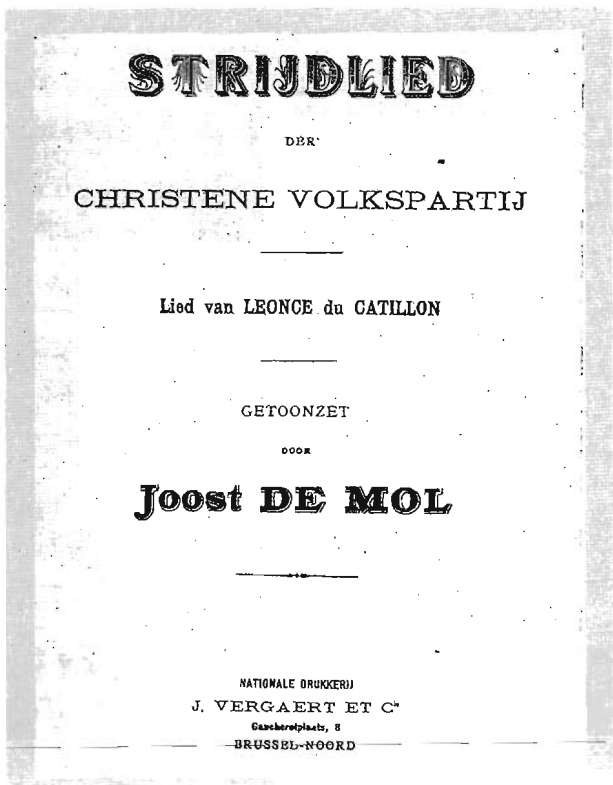
sprake van een kring die nog opgericht zou worden, om daar later niets meer over te vernemen. Het daensistische centrum Aalst kende verscheidene wijkkringen die opgericht werden in de voetsporen van priester Daens, maar waarvan geen enkele activiteit bekend is. Sommige verenigingen ondergingen een naamsverandering zonder dat dit duidelijk kenbaar gemaakt werd, andere werden jaren op non-actief geplaatst om plots weer in het culturele landschap op te duiken. Het grootste nadeel is dat van veel verenigingen de activiteiten of doelstellingen nooit duidelijk werden. Dit kan waarschijnlijk verklaard worden door het feit dat de enige echte doelstelling van veel kringen de ondersteuning van de partij was. Men kan deze sympathiserende groepen ook niet echt de stempel "vereniging" geven, wanneer zij enkel het karakter hadden van een sympathiserende wijkkring. In deze studie is er dan ook slechts sprake van een vereniging wanneer de kring in kwestie een uitgesproken doelstelling had én een effectieve werking. Het werd eveneens nodig bevonden dat de vereniging langer actief was dan de periode van haar voorbereidende fase en de stichting.

In dit hoofdstuk werd geen volledigheid nagestreefd, wegens de enorme kwantiteit van genoemde wijkkringen en kortstondige verenigingen. De nadruk wordt gelegd op het doel van het cultureel en opvoedend engagement van de daensisten. Om hun betrachtingen te achterhalen, werden de belangrijkste - tevens de bekendste - verenigingen van naderbij onderzocht. Het gaat hier dus slechts om enkele case-studies en niet om een volledige opsomming van alle daensistische culturele verenigingen.

Sprekersbond in 't gelid!

In veel gemeenten waar daensisten zich groepeerden in een actieve kern, gebeurde dit aanvankelijk in een "sociale kring". De kringen waren ontmoetingsplaatsen voor mensen met een zelfde overtuiging en fungeerden vaak als broedplaats voor een later politiek engagement. De sociale kring, ook "studiekring" of "sprekersbond" genoemd, diende vaak als springplank voor een carrière in politieke of sociale instellingen. In de studiekringen werden geregeld voordrachten gegeven door invloedrijke partijgenoten of door bevriende "vakspecialisten". De lezingen konden over sociale onderwerpen gaan, zoals de inrichting van een samenwerkende vennootschap of de noodzaak van een ziekteverze-

Daensistisch strijdlid op tekst van
Léonce Du Castillon, vóór 1904 (AMVC)

kering, maar ze konden evengoed een cultureel thema behandelen, zoals de herwaardering van de Vlaamse taal, literatoren van eigen bodem of het belang van het onderwijs. De onderwerpen die echter het meest aan bod kwamen, waren van politieke aard. De daensistische voormannen kwamen met zekere regelmaat het partijprogramma of één programmapunt in het bijzonder uiteenzetten. De studiekringen of sprekersbonden dienden ook om mondige partijgenoten te introduceren in het "meetinggebeuren". De sprekersbond was een soort opleiding voor "partijpredikers" die later op propagandatoer gestuurd werden doorheen het Vlaamse land. Voordien kregen zij richtlijnen over de retorische methodes om een massa in de greep te krijgen en te houden. Gemotiveerde daensisten werden aangemoedigd om actief deel te nemen aan deze vorm van partijpropaganda. *Klokke Roeland* was formeel; onder de titel "*Sprekersbond in 't gelid!*" werd een oproep geplaatst om "*jonge sprekers uit te rusten voor den strijd; voorlichtingen tot het kunnen geven van meetings, voor ledenwerving. Dat geen enkel dienstbaar man achterblijve! Die zijn plicht vergeet verradt de partij. Van toekomstige zondag af moeten twintig sprekers het arrondissement doorkruisen!*"¹² In Oost-Vlaanderen waren twee kringen langdurig werkzaam: de Sociale Studiekring in Aalst en de Sprekersbond en Sociale Studiekring van Ninove. De roelanders waren de voornaamste bezielers van de kring in Ninove, maar er werden geregeld sprekers uitgewisseld met Aalst. In *Klokke Roeland* werden vaak vergaderingen van de Ninoofse bond aangekondigd met de aanmoediging "*De leden van den buiten komen talrijk op. De mannen der stad brengen elk nog een makker mee!*"¹³

De periode dat de Sociale Studiekring van Aalst het meest aan bod komt in *De Werkman*, was de tijd dat de daensistische bijeenkomsten nog plaatsvonden in de Letterzetterkring. Later verhuisde de kring mee naar de respectieve daensistische lokalen aan de Sint-Jorisstraat, de Lange Zoutstraat en de Molenstraat. Tijdens de eerste jaren was Petrus Van Schuylenbergh kringvoorzitter en Joris De Neve secretaris.

Er waren in het Aalsterse nog meer christen-democratische studiekringen of sprekersbonden, waarvan echter weinig aanwijzingen werden gevonden. Eind 1897 bestond er een Kantonale Sprekersbond die verzamelde in café In de Groote Pint bij weduwe G. De Cock in de Hoogstraat; er was een Half Twaalf Club, gesticht in de daensistisch gezinde

herberg In de Nieuwe Wereld bij Jan Miers; er bestond een Wijkclub Nummer Twee die vergaderde In den Den bij J. B. De Brakeleer in de Postwegstraat en een Wijkclub Nummer Drie die verzamelde In den Visser bij Frans Meert op de Houtmarkt⁴. In de Nieuwpoortstraat kwam de Wijkclub Zonder Eendracht geen Macht bijeen; en dan bestond er nog een Wijkclub Osbroek en een Wijkclub Priester Daens⁵. De Wijkclub Osbroek stond voorheen bekend als Wijkclub De Verbroedering, waarin opmerkelijk genoeg een vrouwenafdeling actief was, maar wel met als voornaamste activiteit het treffen van voorbereidingen voor uitstappen van hun echtgenoten⁶. Al deze wijkkringen verdwenen na de Eerste Wereldoorlog, met uitzondering van Wijckring De Backerszonen die zijn vergaderruimte had bij "Polle" Van der Haegen in de Kerkhoflaan. Het lokaal groeide in de tussenoorlogse periode uit tot een ontmoetingsplaats voor Vlaams-nationalisten en daensisten. In de randgemeenten van Aalst bestond eveneens de gewoonte bij groeperingen om geregeld samen een glas te drinken en te praten over de christendemocratie. In Nieuwerkerken was bijvoorbeeld de Christen Democratische Strijdclub gevestigd bij Frans Perdaens, een actieve politieke figuur die het bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 tot christen-democratisch schepen schopte⁷. Maar ook in andere arrondissementen en provincies waar daensistische kernen waren, werd er druk geconfeerd in wijkkringen en sprekersbonden. In Antwerpen werd in oktober 1898 een Democratische Voorwacht opgericht onder leiding van Alfons Guns. De gematigde Hector Lebon vond de groep te radicaal om als sprekersbond te fungeren voor de Vlaamsch Christene Volksbond van Antwerpen. In februari 1899 nam Guns ontslag als voorzitter en werd er van De Democratische Voorwacht in het christen-democratisch blad *Het Volksrecht* niets meer vernomen⁸. In 1898 was een tweede sprekersbond in het leven geroepen: De Jonge Wacht - Priester Daens Kring. Stichter en voorzitter was christen-democraat Frans Segers. Deze kring viel wél in genade bij de Vlaamsche Christene Volksbond, zowel Lebon als Wildiers spraken veelvuldig voor De Jonge Wacht. De kring verspreide voornamelijk de ideeën van Lebon en de gematigde strekking. De Jonge Wacht had een uitgebreide werking: er werden zang- en toneelfeesten ingericht, er werden volksvoordrachten gehouden en de bond stelde zich expliciet tot doel om de propaganda van de Vlaamsche Christene

Volksbond in Antwerpen te verzorgen. In augustus 1899 werd de sprekersbond De Jonge Wacht - Priester Daens Kring officieel opgenomen in de schoot van de partij⁹. Na een meeting op 25 december 1898 in Den Anker, de herberg van de christendemocraat Jan Breugelmans, werd een wijkkring gesticht onder de naam Propagandakring Vierde Wijk, met Jan Breugelmans als voorzitter. De wijkkring werd onmiddellijk als propagandakring door de Vlaamsch Christene Volksbond aanvaard¹⁰. De Propagandakring Vierde Wijk was een vereniging die in de komende jaren regelmatig van zich liet horen en druk uitoefende op de Antwerpse politiek. De wijkkring lag onder meer aan de basis van de oprichting van de samenwerkende volksbakkerij in 1899¹¹. In 1901 werd een Propagandakring De Vijfde Wijk opgericht, maar over deze kring is verder niets geweten¹². In Kortrijk, Brugge, Ronse en in kleinere gemeenten werden gelijkaardige studiekringen opgericht waarvan we het bestaan uit de lokale pers vernemen.

Eene bron van fijn kunstgenot en edele volksbeschaving: muziek en Vlaamse letteren als uitstraling voor de partij

De toneelverenigingen van de Christene Volkspartij waren bevoorrecht om theaterwerk te brengen uit eigen huis. Verschillende personen uit de partij beriepen zich op literaire talenten. Karel Leopold Van Opdenbosch, Jan Caudron, Albert Van den Bruele, Hector Plancquaert, Pieter Daens en Léonce Du Castillon waren allen auteur van een aantal toneelstukken, gedichten of romans. De meest beoefende literaire vorm binnen de partij was het toneel.

De daensistische schrijvers veroverden in de literaire wereld nooit een plaats omdat geen van hen werkelijk veel talent bezat. Ze schreven in een negen-

tiende-eeuwse, stroeve stijl, wars van de vernieuwingen en de stijlveranderingen die in het literaire milieu plaatsgrepen. Nochtans hadden de daensistische auteurs door hun thematiek aansluiting kunnen vinden bij het opkomende realisme, dat vertegenwoordigd werd door de groep vernieuwers van *Van Nu en Straks*, maar ze ontweken doelbewust deze mogelijkheid. De daensistische schrijvers slopen zich liever aan bij de geladen romantische negentiende-eeuwse traditie, in de voetsporen van Hendrik Conscience. Alleen Plancquaert slaagde er tijdelijk in het eigen milieu te overstijgen en ook Du Castillon werd in literaire kringen opgenomen, zonder ooit als schrijver door te breken.

Plancquaert genoot in de eerste fase van de Christene Volkspartij als literator de meeste bekendheid, niet alleen binnen de partij, maar in heel Vlaanderen. Hij debuteerde in 1889 met *"Lambrecht van Loo"*, een historische roman. Korte tijd later publiceerde hij het historische drama *"De dood van Karel den Goede"*, waarvoor hij in 1889 de "Driejaarlijkse Prijs der Nederlandsche Tooneelletterkunde" kreeg. Het toneelstuk werd opgevoerd in Gent, Brussel, Brugge en Antwerpen, maar dit succes zou zich nooit meer herhalen. In 1892 bracht hij *"De Dorpsklappeien"* uit, een eigentijdse komedie die nooit het niveau haalde van zijn historisch drama. Plancquaert zou daarna zijn schrijverstalenten in dienst stellen van zijn politieke overtuiging en enkel nog sociaal geëngageerde werken schrijven over onevenwichtige machtsverhoudingen, over de gewetenloosheid van de geestelijke en wereldlijke machten en over de uitbuiting van het gewone volk. In 1910 publiceerde hij de antiklerikale roman *"Jan Vleminx"*, waarin hij de strijd beschreef van de Christene Volkspartij gedurende de eerste twee decennia. Hij inspireerde zich hiervoor op waar gebeurde feiten en politieke figuren als Aloïs De Backer, Karel Lambrecht en zichzelf. Waarschijnlijk had Plancquaert het te druk met zijn politieke carrière om als literator door te breken.

Zijn ballingschap na de Eerste Wereldoorlog kwam echter zijn schrijverschap ten goede. In Duitsland stelde hij zijn blik weer open en schreef hij in het Duits een aantal toneelstukken die de grenzen van de sociale problematiek in Vlaanderen overstegen¹³. Het is mogelijk dat zij in Duitsland werden opgevoerd. Plancquaert stuurde geregeld literair werk naar Remi Vanderschelden van wie hij verwachtte dat deze zijn toneelstukken aan een

Hector Plancquaert (Kortrijk, W.-Fl.)

geschikt gezelschap kon bezorgen. Maar veel interesse voor Plancquaerts "internationaal gericht" toneelwerk bestond in Vlaanderen niet. Plancquaert benaderde ook enkele keren de Brugse drukker Camiel Moeyaert om de publicatie van enkele werken te bespreken¹⁴. Moeyaert geloofde in Plancquaert en wou hem deze dienst bewijzen, maar van concrete publicaties in de tussenoorlogse periode kwam niets terecht. Toen Plancquaert terugkwam naar Vlaanderen had zijn literaire carrière een eindpunt bereikt. Hij schreef nog het zwaarmoedige en gedateerde liefdesdrama "*Ceelken en Liesken*", maar het verhoopte succes bleef uit. In de literaire wereld van de jaren dertig was er voor Plancquaert met zijn verouderde stijl geen plaats meer.

Léonce Du Castillon verwierf na Plancquaert de meeste bekendheid met zijn literaire oeuvre. Du Castillon schreef gedichten, novellen, romans, toneelstukken, essays en recensies. Hij integreerde zich meer dan Plancquaert in de literaire wereld. Zo publiceerde hij enkele gedichten in *Van Nu en Straks* en was hij lid van het Brusselse kunstgenootschap "De Distel"¹⁵. Du Castillon was een laat-romanticus die heroïsche thema's of gevoelige natuurbeschrijvingen verkoos boven het sociaal-realisme waarin andere daensistische schrijvers zich wendten. Zijn literaire stijl was weinig evolutief, ook na zijn uitsluiting uit de Christene Volkspartij, hoewel zijn thema's wijzigden. Zijn Vlaamse sympathieën ruilde hij voor patriottische gevoelens en in 1913 genoot zijn toneelstuk "*Het Land in Gevaar*" grote bijval, tot in de hoogste kringen. Het stuk behandelde de noodzaak van een eensgezind België, werd vertaald in het Frans en opgevoerd in Brussel en in beide landsdelen. In de periode dat Léonce Du Castillon nog behoorde tot de Christene Volkspartij, schreef hij het "*Strijdlid der Christene Volkspartij*" dat getoonzet werd door Joost De Mol. De tekst beschreef op Conscience-achtige wijze het lot van de arbeiders, de spot van de rijken, de onrechtvaardigheid die bestreden werd door de Christene Volkspartij: "*Een zware mist op d'aarde lag,/ geen' sterren aan den trans;/ 't was al ellende die men zag,/ een hemel zonder glans./ In 't donker wroette 't volk zoo wreed/ en slaafde voor zijn brood;/ het volk, dat hellepijnen leed,/ verkondde luid zijn' nood*"¹⁶. Het ongedateerde lied werd vermoedelijk geschreven in het laatste decennium van de negentiende eeuw. Du Castillon dichtte later een heel repertoire liederen,

tot zelfs zangspelen in verschillende bedrijven en libretti voor opera's¹⁷. In september 1929 werd in de Koninklijke Vlaamse Opera van Antwerpen Richard Strauss' *Salomé* opgevoerd. De voorstelling werd besloten met de uitvoering van "*Winternachtsdroom*", een zangspel in twee tafereelen waar Du Castillon de tekst voor schreef¹⁸.

Van Karel Leopold Van Opdenbosch werden tijdens de eerste decennia van de Christene Volkspartij enkele toneelstukken opgevoerd. Op dat moment was Van Opdenbosch nog onderwijzer in Oudenaarde en hield hij zich vanop een afstand bezig met de Christene Volkspartij. Zijn engagement was tijdens de eerste twintig jaar voornamelijk literair. Hij schreef onder het pseudoniem Stijn Storms stukjes voor *De Werkman*, *Het Land van Aelst*, *Klokke Roeland* en andere daensistische persorganen. In eigen streek was Van Opdenbosch lid van een toneelbond die eerder liberaal gezind was. Maar hij schreef ook enkele voorstellingen speciaal voor de Christene Volkspartij: sociale drama's die onmiddellijk aansloten bij het politieke actieterein van de Christene Volkspartij. In januari 1912 bracht de Aalsterse toneelbond Door Iever Sterk "*Werkstaking*" en het volgende jaar "*Franschmans*", twee drama's van Van Opdenbosch die inspeelden op sociale wantoestanden¹⁹. "*Franschmans*" was een liefdesdrama waarbij de protagonist op cruciale momenten afwezig was om zijn geliefde in bescherming te nemen, omdat hij als seizoenarbeider in Frankrijk werkte. De antagonist was een welgesteld man die op een oneerlijke manier rijk geworden was. De thema's lagen in dezelfde lijn als bij Plancquaert; ze waren een reflectie van zijn politieke overtuiging. Van Opdenbosch was eveneens actief als tekstbezorger voor Vlaamse liederen. Hij schreef onder meer een "*11-juli cantate*" die getoonzet werd door Gustaaf

Léonce Du Castillon (AMVC).

Meganck, een Vlaamse christen-democraat die op muzikaal vlak veel verwezenlijkte in Welle²⁰. Tijdens de Eerste Wereldoorlog publiceerde hij zijn eerste roman *"De Roofvogels"*, een werk dat hem in conflict bracht met de bezetter. In het interbellum, de periode dat Van Opdenbosch politiek actief was in de partij, schreef hij een reeks oppervlakkige, vaak sentimentele volksverhalen en colportageromans²¹. In 1919 publiceerde hij onder zijn pseudoniem *"Pieter Daens, 1842-1918"*, een piëteitsvolle hulde aan de pas gestorven vriend. Van Opdenbosch bleef als literator bekend door de herdruk die deze biografie in 1968 kende.

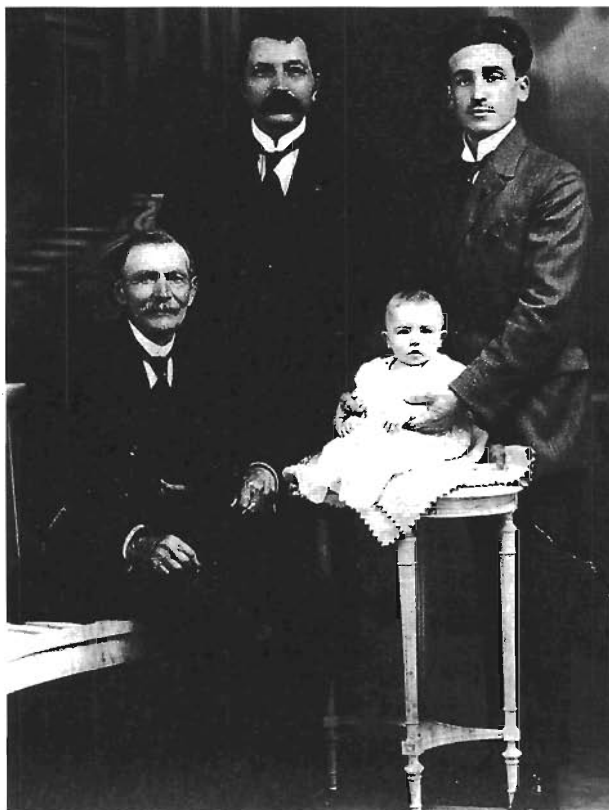
Albert van den Bruele was als letterkundige van mindere betekenis; zijn literair talent werd vooral lokaal erkend. De volkse toneelstukken van zijn hand werden jarenlang in zijn geboortedorp opgevoerd. In 1936 verscheen als bijvoegsel van het neutrale weekblad *De snuffelaar* het werk *"Vijf Jaar zegen"*, een autobiografisch verslag van gebeurtenissen die tussen 1918 en 1923 plaatsvonden. Het feuilleton handelde over Van den Brueles ballingschap en werd in eigen kring enthousiast onthaald.

Jan Caudron wist als literator zijn eigen territoriale grenzen ook niet door te breken. Zijn toneelstukken werden voornamelijk plaatselijk opgevoerd, in de toneelvereniging Jan Meert waarvan Jan Caudron zelf de oprichter was. Caudron stelde vooral historische drama's samen die hun onderwerpen ontleenden aan een ruimere geschiedenis dan de Vlaamse en sociale strijd van de negentiende eeuw. Volgens germanist Frans Van Campenhout waren *"alle stukken gebouwd op min of meer soortgelijke romantische ingrediënten die schering en inslag waren in sagen en in 19e eeuwse historische romans en toneelstukken"*²². Caudron had in zijn literair werk

minder oog voor de sociale problematiek van zijn tijd dan zijn collega-schrijvers. Hij beschreef oude legendes die zich afspeelden in zijn eigen streek. Toen het drama *Frieda* in première ging, kreeg het van *Klokke Roeland* een lovende recensie: *"Dokter Caudron weet de ziel des volks te treffen. 't Is geen moderne krabbelaar, maar een ernstig en gewetensvol schrijver, die met liefde en geestdrift zijn figuren afmaakt. Zulke mannen vereeren hunne streek en verdienen de algemene achting; want zij openen voor eenieder eene bron van fijn kunstgenot en edele volksbeschaving"*²³. De recensie vat eigenlijk de kern van de daensistische literatuur samen: ze moest een gemeenschapskunst zijn die diende door te dringen tot alle bevolkingslagen. De voornaamste betrachtning was het volk op te tillen tot een hoger zelfbewustzijn en een eigen expressievermogen. Het individualisme waar de toenmalige jonge kunstenaars in geloofden, was de daensistische auteurs volledig vreemd. Ze schreven niet voor zichzelf of omwille van de kunst, maar voor hun volk. Zij haalden echter nooit het literaire peil van tijdgenoten als Karel Van de Woestyne, August Vermeulen, Cyriel Buysse, Prosper Van Langendonck of Emmanuel de Bom, waarvan de vier laatstgenoemden de nieuwe literaire stroming vertegenwoordigden van de *Van Nu en Straks*-beweging. De daensistische letterkundigen hadden zeker niet dezelfde betrachtningen als deze groep revolutionaire en anarchistische zielen. Eerder wilden zij thuishoren in de West-Vlaamse negentiende-eeuwse traditie van Guido Gezelle, Hugo Verriest en Albrecht Rodenbach, maar geen van hen zou ooit een vergelijkbaar niveau bereiken. Plancquaert was de enige die ooit, naar aanleiding van zijn literaire prijs in 1889, door letterkundige Prosper Van Langendonck omschreven werd als *"de nieuwe Rodenbach"*, hoewel later bleek dat hij met dit bekroonde werk zijn artistiek hoogtepunt had bereikt en de verwachtingen niet waar zou kunnen maken.

Toneelkunst en muziek waren voor de Christene Volkspartij van groot belang. Dit belang school niet in het artistieke niveau van de culturele bijdrage, want het moest op de eerste plaats volks en toegankelijk zijn. Iedereen die wou, kon zich aansluiten bij een *"kunstzinnige"* vereniging en er actief aan deelnemen. Optredens waren gericht naar het grote publiek. Beide kunstvormen hadden trouwens een educatieve waarde, zowel voor de leden als voor het publiek, namelijk het bevorderen van de kennis van de Vlaamse cultuur.

Viergeslacht Van Opdenbosch met Karel Leopold (links rechtstaand) (Kortrijk, W-FI.)

In de toneelverenigingen werden Vlaamse volksstukken ingestudeerd. Een toneelavond bestond altijd uit minstens twee toneelstukken. Er werd gestart met een stichtelijk en zwaar moraliserend drama, terwijl na de pauze de vrolijke noot bespeeld werd met een blijspel of klucht, meestal een eenakter. Het is opmerkelijk dat de verschillende toneelverenigingen van de Christene Volkspartij nooit drama's of komedies brachten die de Vlaamse grenzen overstegen, zoals Griekse tragedies of stukken van Shakespeare, Molière en andere klassieke auteurs. Een veel gespeeld auteur was Nestor de Tière, maar de meest gespeelde toneelteksten stonden niet echt aangeschreven voor hun literaire waarde.

Op muzikaal vlak konden de leden zich aansluiten bij een fanfare of een zangkoor. Ook de muziek die aangeleerd werd, was meestal van eigen bodem: liederen op tekst van Vlaamse dichters en gecomponeerd door Vlaamse toondichters. De zang- en harmoniegroepen beschouwden hun opdracht als "opvoedkundig", niet alleen omwille van de stichtende teksten, maar ook omdat de kunst van het zingen en het bespelen van instrumenten werd aangeleerd. In *De Werkman* werden de muzieklessen, ingericht door de Aalsterse fanfare Tot Heil des Volks, met enthousiasme aangekondigd: "*Ten einde aan onze democratische jeugd de gelegenheid te verschaffen zich in de muziekkunst te oefenen, zal er eenen leergang geopend worden (...) Wij sporen alle jonge democraten aan die lessen regelmatig bij te wonen*"²⁴ of "*nieuwe leergangen van solfège starten in het lokaal. Wij hopen dat al onze partijgenoten het als een plicht zullen aanzien hunne kinderen (...) er naartoe te zenden*"²⁵. Regelmatig werd verslag uitgebracht over het "hoog bebaalde niveau" van de fanfare of de zangvereniging, gevolgd door een reeks aanmoedigingen om zeker verder te gaan met de culturele ontwikkeling²⁶.

Muziek diende niet enkel als opvoedkundig element, even belangrijk was de uitstraling die een muziekkorps aan de partij gaf. Elke meeting, hulding, optocht, enz. werd feestelijk aangekleed door de aanwezigheid van de fanfare en het zangkoor. Een feest was pas echt geslaagd wanneer verscheidene muziekkorpsen aanwezig waren en werd als mislukt ervaren als "het muziek" niet gespeeld had. De afwezigheid van de muziekgroepen was vaak het resultaat van een boycot. De belemmering van het uitgaan van de partijfanfare door een andere beweging was aanleiding voor talrijke ruzies met

tegenpartijen. Ook op het niveau van het verenigingsleven was deze politiek van chantage en tegenwerking een bekend fenomeen. *De Werkman* van 8 mei 1898 kondigde de eerste uitstap aan van de fanfare Tot Heils des Volks. Aanvankelijk was deze gepland op 8 mei, als herdenking van het verschijnen van de pauselijke encycliciek *Rerum Novarum*, maar dit werd belemmerd door de Aalsterse katholieken. De meeste aankondigingen in de periodieken handelen over een uitstap van "het muziek" om een of andere festiviteit op te luisteren in een naburige gemeente²⁷. Even graag werd de fanfare van Aalst, Denderleeuw of Ninove ingeschakeld om een viering in Kortrijk, Brugge of Antwerpen te bevolken. Zulke activiteiten werden tijdig aangekondigd, waarbij de fanfare op de uitstap vergezeld werd door andere christen-democratische verenigingen als wijk- en reisclubs. Met de harmonie op kop werd vanuit het partijlokaal de reis naar het station aangevat²⁸.

Concerten en uitstappen van de fanfare waren voor de partij belangrijk om de kiezers te "lokken" en persoonlijk tegemoet te treden. Ook toneelvoorstellingen hadden naast een culturele en opvoedkundige taak de intentie om de banden aan te halen met de leden en het kiespubliek. Een voorstelling van de plaatselijke toneelbond of van de harmonie werd aangekondigd als "avondfeest". Deze feesten hadden altijd een goed gevuld programma met meestal een ernstig deel vóór de pauze en iets plezierigs nadien. Tijdens een toneelvoorstelling werd de pauze meestal opgevuld met muziek van de fanfare. Soms kwamen daensistische voormannen spreken op een theateravond. In dat geval werden de verschillende toneelstukken kort en luchtig gehouden. Tussen twee eenakters door beklom de rede naar het podium om een ernstige uiteenzetting te houden over de realisatie van een programmapunt. Een voorbeeld hiervan is de toneelavond georgani-

Jan-Constant Caudron, geneesheer en literator uit Moorsel (DAVS)

JAN-CONSTANT CAUDRON

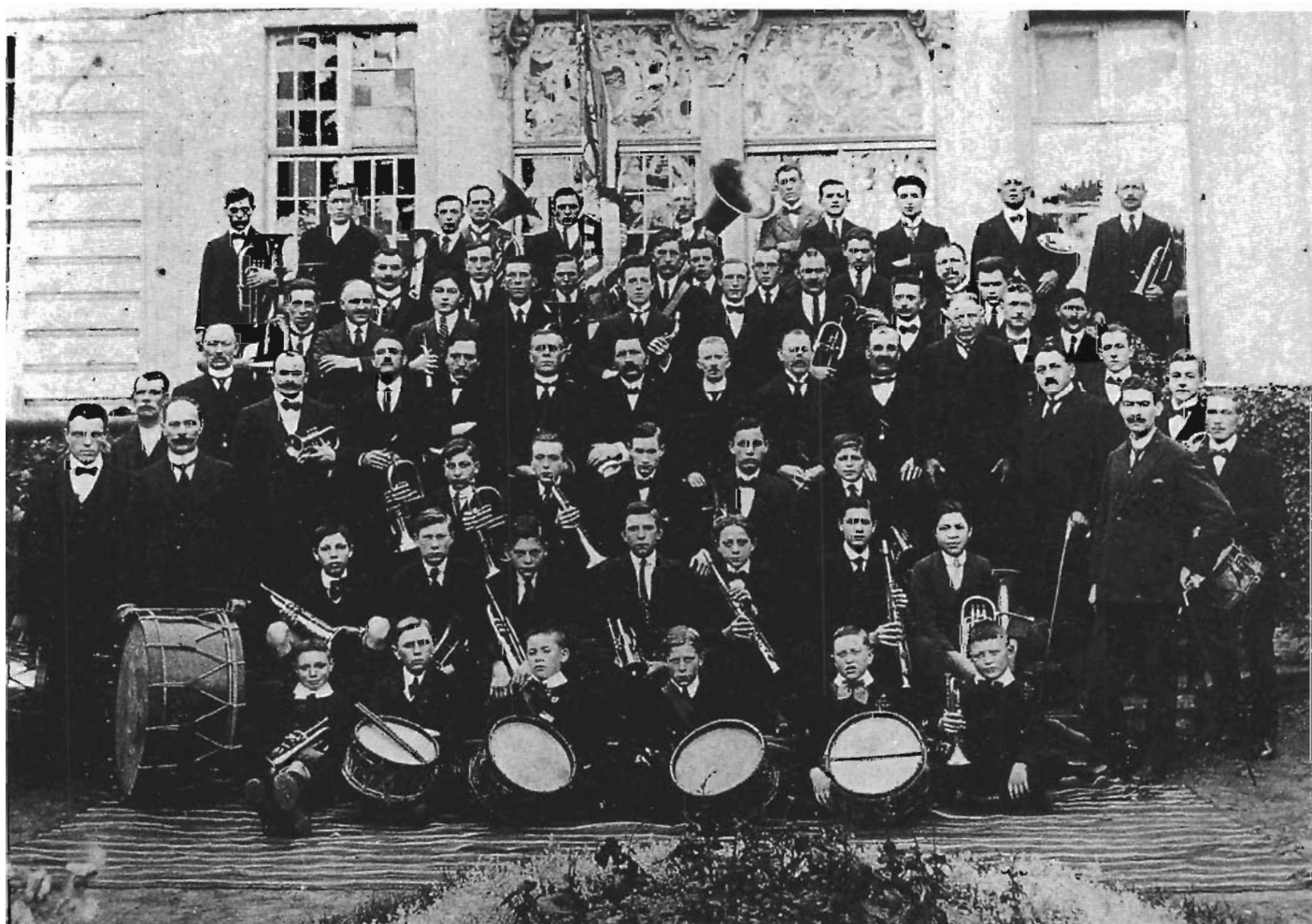
seerd door de Jonge Wacht van Denderleeuw, waarop Fonteyne een voordracht hield over de ver-vlaamsing van het hoger onderwijs en over de wet Coremans. Fonteyne sprak de zaal toe na „het blij-spel in één bedrijf: *De verborgen schat*“ en vóór „de kluchtige alleenspraak: *De Charlatan*“²⁹.

De Aalsterse harmonie Tot Heil des Volks was gegroeid uit de fanfare De IJzeren Hand, opgericht in 1896. Het lokaal en de vlag van de fanfare werden op 27 september 1896 officieel ingehuldigd. Op het einde van 1897 werd de harmonie heringericht en kreeg ze de naam Tot Heil des Volks³⁰. De repetitielokalen varieerden naarmate de Christene Volkspartij van vergaderlokaal veranderde. Voorzitters van de fanfare waren onder meer: M. Rogghé, K.L. Van Opdenbosch en J. De Brabanter. Tot Heil des Volks bleef als fanfare gedurende de hele geschiedenis van de daensistische beweging actief, eerst als christen-democratische fanfare, later als Vlaams-nationalistisch. Het muziekkorps onderging, samen met andere sociale en culturele verenigingen, de evolutie zonder meldenswaardige problemen. Toen het Vlaamsch Huis in de Molenstraat werd ingericht, repeteerde de fanfare daar, en bij Vlaamse huldigen en bijeenkomsten kweet zij zich getrouw van haar taak. Overal in Vlaanderen waar fronters en Vlaams-nationalisten bijeenkwamen, was de harmonie Tot Heil des Volks aanwezig. In 1927 werd in haar schoot de Vlaamsche Symfonie opgericht, waarvan Jozef De Jaegher erevoorzitter was en Jules Delafortie, Edward Tallier, Benoit Huion en Jozef De Brabanter tot de bestuursleden behoorden. De symfonie stond los van de fanfare en gaf concerten en „mei-avonden“. Beide muziekverenigingen bleven bestaan tot aan de Tweede Wereldoorlog. In 1977 zou de fanfare aan een come-back beginnen, wat ze volhield tot het einde van de jaren tachtig. De harmonie heette opnieuw Tot Heil des Volks en trad op voor daenslicvende verenigingen als de Priester Daensvrienden en het Priester Daensfonds. De fanfare Tot Heil des Volks is ongetwijfeld de meest bekende culturele vereniging uit de daensistische geschiedenis. Zij nam deel aan alle festiviteiten en was voor de andere muziekverenigingen „een toonbeeld van inzet en volharding“. Het muziekkorps heeft nochtans moeilijke momenten gekend in haar beginperiode. In 1912 werd op het jaarlijkse feest dat de harmonie gratis aanbood aan haar leden en aan alle „vrienden-democraten“, het bestuur gehuldigd voor alle verdiensten. Hierbij werd terugge-

blikt op de moeilijke momenten: „*Jarenlang was ons muziek in pinkend lampend, het kwijnde, 't was de dwang die woedde, 't was geld die ontbrak.*“ In de beginjaren hield men repetities met slechts tien, vijftien personen. Enkel dankzij volharding was de fanfare, aldus *De Werkman*, uitgegroeid tot één van de beste van de stad, met zeer veel leden³¹. Hierbij werden Jan Coessens en de jonge muzikanten Prosper en Edmond Liebaut als belangrijkste steunpilaren vermeld.

De daensisten in Aalst beschikten over een toneelvereniging Door Iever Sterk die net als de fanfare vóór en na de Eerste Wereldoorlog actief was. De toneelkring werd opgericht in de beginperiode van de Christene Volkspartij, in de jaren dat alle vergaderingen nog plaatsvonden in de Letterzetterkring, en verhuisde telkens mee naar het nieuwe partijlokaal. De Aalsterse toneelbond bracht, in christen-democratische traditie, Vlaamse toneelstukken³². Zij werkte vaak samen met de harmonie Tot Heil des Volks of met andere toneelgezelschappen. Zo werd in september 1899 een groot toneelfeest gegeven in Aalst door de toneelafdeling Door Iever Sterk, in samenwerking met de democratische muziekmaatschappij en de toneelkring Eikels worden Bomen van Ninove. Zij brachten samen een historisch drama „*Voor altaar en haardstee*“ over „*de strijd van de boeren uit de Kempen en de beide Vlaanderens tegen het moord- en roofzuchtige republiek van de jaren negentig*“³³. Het stuk bleek een bewerking te zijn van Consciences „*Boerenkrijg*“. De reacties op de gezamenlijke voorstelling waren uiteraard zeer lovend: „*De tooneelen van de moord op den sergeant, de opkomst der jongens, de vlucht en het smeekgebed der dorpelingen, de dood van Karel, enz. hebben menig ontroerd en den traan in den ogen doen welken. De verheerlijking van den Boerenkrijg op 't slot was luisterrijk en wekte dappere toejuching*“³⁴.

De toneelgroep van Ninove Eikels worden Bomen werd in 1899 opgericht. Hij repeteerde in hetzelfde lokaal als het zangkoor De Broederlijke Werkers en gaf ook geregeld voorstellingen in samenwerking met het zangkoor en de gelijknamige harmonie³⁵. Naar aanleiding van het avondfeest van Door Iever Sterk in november 1912, kondigde *De Werkman* aan dat het gezelschap een toneelstuk van Van Opdenbosch „ter studie“ had gekregen³⁶. Van Opdenbosch had een „hartroerend drama“ geschreven over de situatie van de „franschmans“. In februari 1913 werd dit stuk in première opgevoerd

Muziekmaatschappij Tot Heil des Volks, 1921 (DAVS)

door de toneelbond. Als promotie werd de korte inhoud van de voorstelling gepubliceerd in *De Werkman* van 28 februari. Wegens het "overdonderend succes", aldus *De Werkman*, werd de voorstelling een tweede keer opgevoerd³⁷. De krant veronderstelde dat het drama in heel Vlaanderen opgevoerd zou worden. Ze betreurde wel de afwezigheid van de "franschmans" die niet in de gelegenheid waren om het stuk te zien dat speciaal voor hen geschreven was. *De Werkman* deelde mee dat ook de "buitenmensen" welkom waren, want Aalst vergat zijn partijgenoten van "den buiten" niet³⁸.

In Oost-Vlaanderen zagen verschillende toneelbonden en muziekverenigingen het licht. In Aspelare bestond een christen-democratische fanfare Hou ende Troû, die concerten gaf in de gemeenteschool en die geregeld mee op uitstap ging³⁹.

In Denderhoutem was de harmonie Gevaert actief⁴⁰. Deze fanfare veranderde later haar naam in Democratische Jonge Wacht en zou ook na de Eerste Wereldoorlog blijven bestaan⁴¹. Denderhoutem had ook een toneelvereniging, De Kunstminnaars genaamd⁴². Het gezelschap werd begin 1900 opgericht en speelde als eerste voorstelling het blijspel "*Mislukte Liefde*"⁴³. De voorstellingen gingen door in een zaal die toebehoorde aan de fanfare Groeien en Bloeien, waarvan verondersteld mag worden dat ze christen-democratische aspiraties had.

De gemeente Denderleeuw beschikte over een toneelvereniging en een fanfare die luisterden naar dezelfde naam als alle andere daensistische organisaties in Denderleeuw: De Verbroedering⁴⁴. Aanvankelijk noemde de toneelbond Maatschappij De Jonge Wacht, maar deze naam werd in het begin van de twintigste eeuw gewijzigd. De toneel- en muziekvereniging De Verbroedering vergaderde in het café van de familie Van der Straeten. Na 1912

hadden de christen-democraten van Denderleeuw een eigen partijlokaal met feestzaal, met als naam De Verbroedering en dit huis, gelegen aan de Stationsstraat, werd in 1930 het Vlaamsch Huis De Verbroedering. Ook hier waren plaatselijke politieke figuren actief in het verenigingsleven van hun partij. August De Brabanter, Benoit De Saedeleer, Gust Van Herzele en de gebroeders Witterzeel uit Iddegem waren allen lid van de fanfare of van de toneelbond⁴⁵. Heel wat leden van de culturele verenigingen waren ook aandeelhouder van de S.M. De Verbroedering. Na de Eerste Wereldoorlog evolueerden De Verbroedering (toneel, fanfare en samenwerkende maatschappij) samen met de daensistische afdeling naar het Vlaams-nationalisme.

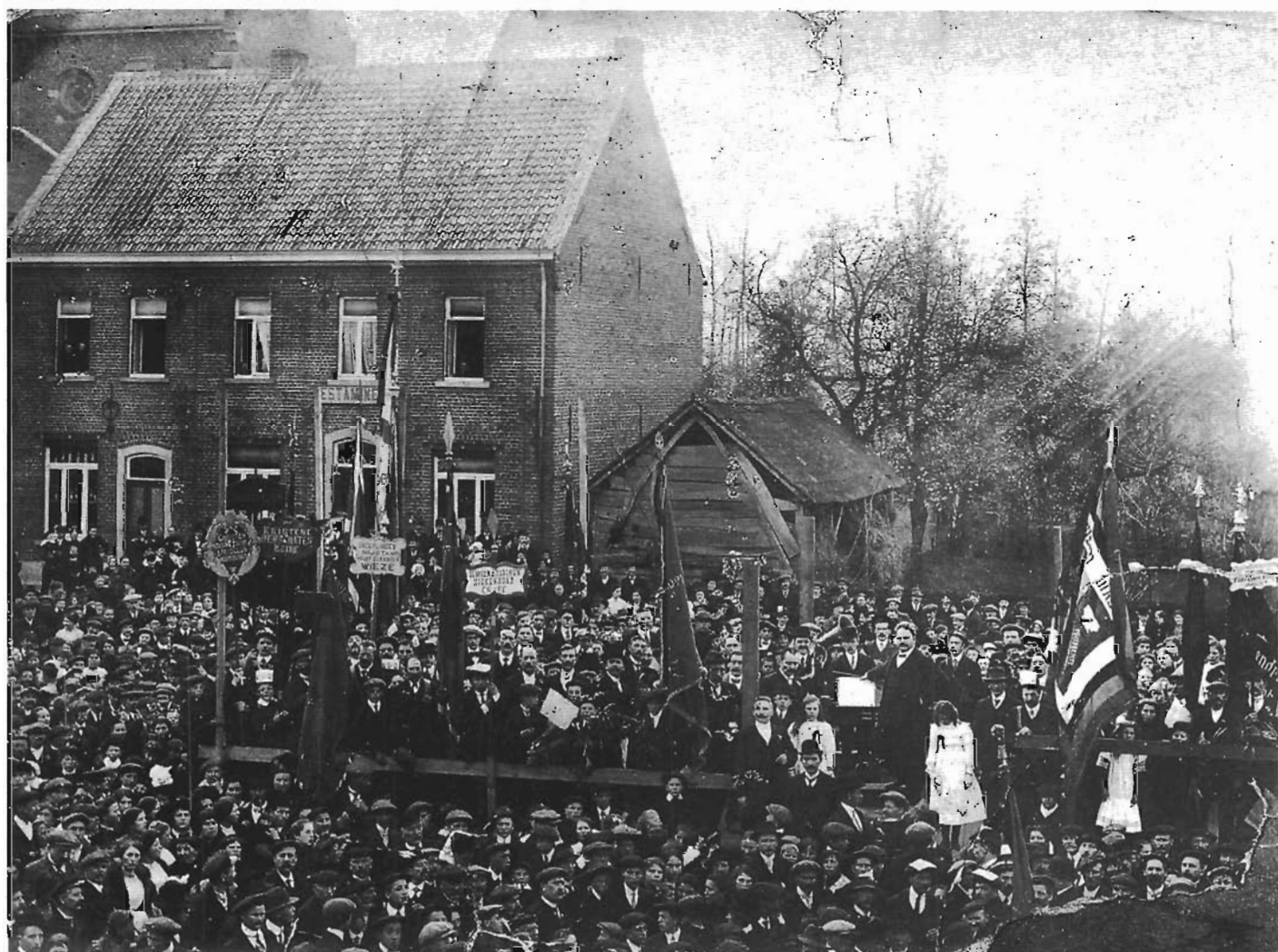
In Ninove was er een zangkoor De Broederlijke Werkers en een gelijknamige fanfare⁴⁶. Zij vergaderden in het lokaal bij Rosalie Ghyssele, samen met de christen-democratische toneelbond, en namen met grote regelmaat deel aan muzikale festiviteiten in andere gewesten⁴⁷.

Hun naam is gemaakt wijd en zijd in de ronde: Kunst en Eendracht in Welle

De gemeente Welle nam op cultureel vlak binnen de daensistische beweging een vooraanstaande positie in. In Welle was het zelfs zo dat de culturele vereniging Kunst en Eendracht de eerste verzamelpaats was voor daensisten, waaruit daarna een politieke christen-democratische kern groeide. In 1904 werd de toneelvereniging Kunst en Eendracht gesticht met als doel "*de beschaving van het volk*" in de eigen gemeente te bevorderen. *De Wellenaar* gaf in maart 1914 een feestnummer uit voor het tienjarig bestaan van Kunst en Eendracht, met daarin een overzicht van de voorbijwerking⁴⁸. De eerste twee jaren van de toneelvereniging verliepen redelijk succesvol, maar daarna ontstonden moeilijkheden, vooral wat het vinden van een speelzaal betrof. Niet elke zaaluitbater toonde zich bereid om Kunst en Eendracht te huisvesten. Meestal werd er gespeeld in kleine geïmproviseerde zaaltjes en tweemaal werd een voorstelling afgelast omdat de beloften van de zaaleigenaar ingetrokken werden⁴⁹. Op het dieptepunt, toen er nog slechts zeven leden waren, kwam er plots een kentering. Vanaf 1910 verliep alles voor Kunst en Eendracht in een stroomversnelling, want drie belangrijke kunstzinnige en politieke figuren traden toe, namelijk Romain Eeman, Gust D'Haeseleer en Jan Seghers. Zowel Seghers als Eeman kenden politiek succes in de gemeenteraadsverkiezingen, wat de bond van

Toneelvereniging Kunst en Eendracht met "*Sepp!*" in Welle, 1938 (DAVS)

Inhuldiging van de vlag van de daensistische toneel- en zangvereniging Kunst en Eendracht in Welle, 1914

Welle momenten van triomf opleverde. Met het toetreden van Gust D'Haeseleer waren de problemen in verband met een toneelzaal opgelost, want D'Haeseleer, die een herberg openhield op de Ninoofsesteenweg, stelde zijn lokaal ter beschikking en bouwde speciaal een theaterzaaltje aan zijn herberg. Aanvankelijk werd zelfs gevreesd dat de zaal voor de sluimerende toneelvereniging te groot was. De zaal werd ingewijd met het stuk *"De Geldduivel"* en voor deze voorstelling kreeg de toneelbond hulp van de Denderhoutemse collega's De Kunstminnaars, die het blijspel *"Het ongeval-len zoutvat"* op de planken brachten. Dankzij het succes van dit eerste feest in de eigen speelruimte klom het ledenaantal gestaag naar zestig leden.

In 1912 werd Arthur Boriau lid van de bond, wat een aanwinst betekende op muzikaal vlak. Vanaf toen begon Kunst en Eendracht onder zijn leiding met het instuderen van muziekstukken en werd de organisatie uitgebreid met een harmonie en een zangkoor. In hetzelfde jaar had de vereniging volgens *De Werkman* en *De Wellenaar* groot succes met de voorstelling van hun kindercantate *"De Wereld in"*, een cantate van Peter Benoit die door een *"driehonderdkoppig kinderkoor"* van Welle werd gezongen⁵⁰. Dat dit een bijzonder spektakel moet zijn geweest voor een gemeente met ongeveer tweeduizend inwoners, lijdt geen twijfel. Vanaf dat moment werd bijna elke theatervoorstelling opgesierd met muzikale intermezzo's. Zo werden zowel een stichtelijk drama als *De Dronkaard* en een klinkende komedie als *Hotsebotse* voorzien van een muzikale passage. Welle stond in het arrondissement Aalst bekend voor zijn kunstige toneel- en muziekkring: *"Niet alleen het toneelspel zal niet gauw vergeten worden, maar ook de zang. Welle bezit flinke zangers. Zelden was er schoner spel en betere uitvoering. Hun naam is gemaakt niet alleen in de gemeente, maar wijd en zijd in de ronde"*⁵¹. Het brengen van cantates en muzikale toneelstuk-

ken werd een specialiteit van Kunst en Eendracht. In 1913 werd het succes bekroond met de uitgave van een eigen streekblaadje, *De Wellenaar*, dat verscheen *"als 't past"*. Het bestuur en de redactie van de periodiek waren in handen van *"het lokaal der Maatschappij Kunst en Eendracht, bij Gust D'Haeseleer"*. In 1913 werd een maatschappij van onderlinge bijstand gesticht in de schoot van deze daensistische groepering. Een jaar later in 1914, het jaar dat Kunst en Eendracht tien jaar bestond, telde de vereniging 150 leden. Als lid betaalde men een jaarlijkse bijdrage waarvoor men gratis naar alle voorstellingen kon gaan, en de lidkaart mocht ook doorgegeven worden aan gezinsleden. Naar aanleiding van het tienjarig bestaan werd een *"groot democratisch feest"* gegeven. De viering startte met een stoet van 28 groepen, waaronder de harmonieën Tot Heil des Volks, Hoû en Troû uit Aspelare, Groen en Blauw uit Denderhoutem en De Verbroedering uit Denderleeuw. De cantate *Gloria Flori*, op muziek van A. De Boeck en op tekst van Nestor de Tière, werd gebracht onder leiding van Arthur Boriau⁵². Alle leden van het koor waren opgetrommeld om deel te nemen aan de repetities van de cantate: *"De leden der Zangmaatschappij en de gediensstige jonge juffers gelieven ook zoo talrijk mogelijk te komen daar de aan te leeren cantate met kinders mannen en vrouwenstemmen is. Zoodus elk regelmatig op post"*⁵³. Het *"vlaggenfeest"* werd beëindigd met toespraken van Pieter Daens, Hector Plancquaert, Albert Van den Bruele en priester Fonteyne.

Voor de daensisten in Welle was de kunstkring van buitengewoon belang. Hij vormde het bruisende centrum op cultureel, maar evenzeer op politiek vlak, aangezien veel bestuursleden onmiddellijk betrokken waren bij de partijwerking in Welle of een bestuursfunctie bekleedden in de ziekenbond of de coöperatie.

Tijdens de oorlogsjaren legde Kunst en Eendracht haar activiteiten stil. Het laatste nummer van *De Wellenaar* verscheen begin 1914, maar in 1919 dook het blad opnieuw op. Toen Kunst en Eendracht weer van start ging, hield de vereniging vast aan haar trouw aan de Christene Volkspartij. De toneelkring bleef zichzelf altijd zien als christen-democratische toneelbond, met priester Daens als lichtend voorbeeld. Toen een van de vrouwelijke leden, M. Van Cothem, in het begin van de jaren dertig gevierd werd voor haar vijftienvigjarig lidmaatschap, kreeg zij als geschenk een beeltenis van priester Daens aangeboden, begeleid met de

Spelers van de toneelvereniging Kunst en Eendracht van Welle, jaren twintig (DAVS)

woorden dat hij altijd de bezieler was geweest van de toneelvereniging⁵⁴.

De verwevenheid van cultureel en politiek engagement zette zich dus verder in de tussenoorlogse periode. De programmabrochures bieden hier een mooi beeld van. Zo was Aimé Lézy, zoon van de uitbater van het lokaal Weldoen en secretaris van het ziekenfonds, actief lid van de toneel- en zangvereniging, waar hij vaak hoofdrollen vertolkte⁵⁵. Ook andere bekende figuren uit de daensistische en Vlaams-nationalistische beweging komen veelvuldig voor in de programma's. Zaaluitbater Gust D'Haeseleer was een vaste acteur, evenals zijn naamgenoten Leonie, Jan en Benoit D'Haeseleer. Gustaaf Meganck nam na de Eerste Wereldoorlog de muzikale verantwoordelijkheid over van Arthur Boriau. Hij leidde het koor, begeleidde op piano voorstellingen en schreef muziek op tekst van Vlaamse dichters of van partijgenoten; bovendien speelde hij ook mee in een aantal toneelstukken en was hij secretaris van de vereniging. Na de Eerste Wereldoorlog werd Benoit Wynant voorzitter, Romain Eeman ondervoorzitter, Arthur Jozef D'Haeseleer schrijver en Frans De Pril schatbewaarder⁵⁶. In 1922 werd D'Haeseleer als schrijver vervangen door Gustaaf Meganck. Eind jaren twintig, begin jaren dertig werd het bestuur opgesplitst in een toneel- en zangleiding. Philemon Sonck werd de voorzitter van het toneelgezelschap, Frans De Pril bleef schatbewaarder en Romain Eeman werd algemeen voorzitter van beide. Rond 1930 werd de harmonie-afdeling van Kunst en Eendracht onder de leiding geplaatst van Petrus Coppens. Meganck bleef verantwoordelijk voor de zang.

Vanaf 1912 tot het begin van de jaren dertig trad Kunst en Eendracht op in het lokaal van Gust D'Haeseleer. Ondanks het feit dat het lokaal Weldoen al vroeger was betrokken door christendemocraten en Vlaams-nationalisten, was Kunst en Eendracht niet mee verhuisd naar dit partijlokaal. Waarschijnlijk was de ruimte te klein voor toneel- en muziekopvoeringen, want toen het Vlaamsch Huis Weldoen werd uitgebreid met een feestzaal liet Kunst en Eendracht haar voorstellingen daar wel doorgaan.

Een doorsnee programma van Kunst en Eendracht verliep gelijkaardig als bij andere toneelverenigingen: het begon met een drama in enkele bedrijven, waarbij een grote cast voorzien werd. Na de pauze werd het publiek weer vrolijk gestemd met een "kluchtig blijspel" of een "lustig zangspel", meestal een eenakter met beperkte bezetting. De toneelavonden waren halfjaarlijks en vonden plaats in de win-

terse maanden november en februari. In de zomer werd meestal een concert voorzien van de zangafdeling en de harmonie. Dit programma bestond eveneens uit een ernstig gedeelte vóór de pauze, met liederen van componisten als Emiel Hullebroeck en Renaat Veremans, en een luchtiger deel na de pauze waarin een zangspel in enkele bedrijven werd opgevoerd. In 1938 bracht men de operette "*De Klokken van Corneville*", op muziek van Robert Planquette. De volledige rolbezetting werd verdeeld onder de leden van Kunst en Eendracht. De acterende leden bleven de vereniging langdurig trouw, want de meesten speelden de gehele tussenoorlogse periode mee. De toneelafdeling kon een beroep doen op gemiddeld vijftientwintig acteurs voor een voorstelling en de harmonie en het zangkoor waren nog groter in getal. De florissante culturele vereniging werd opnieuw door de oorlog belemmerd in haar werking. Het is niet duidelijk of ze na de Tweede Wereldoorlog haar activiteiten hervatte. In maart 1947 werd een brief gestuurd aan alle leden van Kunst en Eendracht en van Weldoen over de vereffening van de S.M. Weldoen. In dit schrijven - dat in naam van de vereffenaars ondertekend was door Valéry Louies - werden de leden verwittigd dat zij hun attributen uit het lokaal moesten weghalen omdat op 3 april 1947 "de gebouwen der Vennootschap" verkocht werden. Aan de muziekmaatschappij werd meegedeeld dat zij hun instrumenten en speeltuigen moesten komen halen vóór deze verkoopdag⁵⁷.

Wat goed is, moet vermeld worden

De Werkman en *Klokke Roeland* maakten ook uitgebreid reclame voor optredens van christendemocratische muziekmaatschappijen buiten de eigen provincie. Zo kwam de fanfare Jonge Volkswacht van Boom in de kijker met een muzikale uitstap⁵⁸. De kranten gaven ook vaak nieuws

Gustaaf Meganck had na de Eerste Wereldoorlog de muzikale leiding over de zangvereniging Kunst en Eendracht (DAVS)

over de uitstappen van de belangrijkste harmonie van het arrondissement Antwerpen: Recht en Broederlijkheid, opgericht in augustus 1898. In Borgerhout bestond er een christen-democratische Toon- en Tooneelkring De Vrijheidsgalm, waarvan Hector Lebon voorzitter was. De vereniging repeteerde in lokaal Stanley bij Fr. Evenepoel in de Wetstraat en bracht meestal toneelvoorstellingen met veel zangpassages aangezien De Vrijheidsgalm ook over een koor beschikte⁵⁹.

Het Vlaamsch Tooneel Breydels Zonen in Brugge werd door de daensistische periodieken warm aanbevolen. De voorstellingen die door het theatergezelschap gecreëerd werden in samenwerking met een symfonisch orkest uit Brugge, behoorden niet tot de daensistische beweging, maar werden door de partij toch gewaardeerd omwille van hun Vlaamse karakter.

Sommige daensistische kranten legden een verdraagzaamheid aan de dag ten opzichte van de culturele activiteiten van andere politieke zuilen, vooral toneelgezelschappen met een uitgesproken Vlaams karakter werden geapprecieerd. Ook al waren de verenigingen op partijvlak ongebonden, toch waren zij voor de Christene Volkspartij een toonbeeld waar alle eigen toneelbonden zich aan moesten spiegelen. Voorstellingen met een duidelijk christelijke boodschap konden ook op gratie rekenen, ook al werden zij veelal gebracht door katholieke organisaties. Pieter Daens schreef op 18 maart 1910 in *De Werkman* vol lof over "*De Passiespelen*", opgevoerd door de Katholieke Werkmanskring. Hij maakte hiervoor reclame onder het motto: "*wat goed is, moet vermeld worden*". Daens vond dat hij "*dit schone schouwspel*" niet mocht verzwijgen, ondanks het feit dat het van de katholieken was, maar verklaarde toch dat hijzelf niet ging kijken wegens de slechte verhoudingen. Hij besloot zijn positieve recensie met een smalende opmerking dat de zaal op zondag vol zat met arbeiders en mensen van de buitengemeenten, maar dat ze leeg bleef op maandag omdat "*het rijk katholiek volk van hedendaags daar niet van houdt*"⁶⁰.

De werking van de meeste toneel-, zang- en muziekverenigingen werden stopgezet in de oorlogsperiode. Na de Eerste Wereldoorlog zetten de oude culturele organisaties hun werking verder of werden er nieuwe maatschappijen opgericht. Aansluitend bij het veranderde politieke klimaat waren de meeste tussenoorlogse oude en nieuwe

christen-democratische verenigingen uitgesproken Vlaamsgezind. Het uitdragen van de Vlaamse cultuur werd als prioriteit gesteld. Een mooi voorbeeld hiervan is de toneelvereniging Vrij en Blij die eind jaren twintig in Moeskroen werd opgericht.

De toneelmaatschappij had tot doel "*het hare bij te dragen tot de culturele verheffing van ons Vlaamsche Volk, door het inrichten van tooneel - liederen - deklamatie en lezing avonden*"⁶¹. Deze vereniging beweerde volledig onafhankelijk te zijn, maar in overleg te werken met de S.M. Volksverheffing en de andere "*bestaande organismen in de schoot der organisatie*"⁶². De toneelbond werkte met ereleden die jaarlijks 10 fr. steungeld betaalden. De ereleden konden "*als de onkosten niet te hoog waren en dat bij beslissing van het bestuur*" een reductie van 50% krijgen op hun entreekaartje. Tot de steunende leden behoorde uiteraard de politieke kern van de Vlaamse christen-democraten in Moeskroen, met name Adolf en Ernest Delwante en Juul Terryn. Ondanks de zogenaamde onafhankelijkheid van de vereniging was de samenwerking met andere organisaties duidelijk. In de program-mabrochures van Vrij en Blij werden de organisaties én de eigen mensen niet vergeten: "*Vlaamsche mensen, begrijpt uwe plicht en maak deel van onze inrichtingen: Ziekenbond, Volksbond, Tooneel, Muziek, Vrouwenbond, en alle nuttige inrichtingen. Wordt allen lezers van "Het Recht". Huismoeders, neemt allen uw bier aan onzen verkooper J. Terryn*"⁶³.

Bakschieting, turnen, kaatsen, duiven- en boldersclubs: sport en spel als een waardevolle vrijetijdsbesteding

Sport en fysieke ontwikkeling was de meest geschikte methode om het lichaam "zuiver" te houden, ook geestelijk. Het solidariteitsgevoel stond hierbij centraal. Prestatiegerichte sporttakken als voetbal en wielrennen werden niet in de partij geïntegreerd. Dure sporten waarvoor een eigen terrein of eigen accessoires nodig waren, kwamen eveneens niet voor in de verslagen of aankondigingen van de daensistische kranten. Sport moest net als cultuur een volkse aangelegenheid blijven.

De meest voorkomende sportvereniging was de turnclub. In een turnclub deed men aan gymnastiek, maar men kon er ook leren vendelzwaaien of dansen. Het vendelzwaaien hoorde vooral thuis in de mannelijke turnclub, terwijl een vrouwelijke afdeling zich toelagde op het "sierlijk bewegen". Als er in de gemeente een turnkring aanwezig was, verge-

zelde deze de harmonie bijna altijd tijdens hun optochten, hetzij als vendelzwaaiers of als volksdansers. De ondersteuning was wederzijds, want op de jaarlijkse turnfeesten was de harmonie paraat om de voorstelling met muziek te begeleiden. De meest actieve daensistische kernen die over een fanfare of een toneelgroep beschikten, hadden ook een turnkring⁶⁴. Aan de turnclub Priester Daens van Aalst was er ook een schermclub Priester Daens verbonden die samen met de turnafdeling feesten opulsterde en voorstellingen gaf⁶⁵.

Andere sportactiviteiten die als volksspelen bestempeld kunnen worden en die in verenigingsverband uitgevoerd werden, waren "bakschieting" en "kaatsen". De Christene Volkspartij had ook "duivenclubs" en "boldersclubs". De manifestaties, zoals een kaatsspel of een bakschieting, werden meestal gecombineerd met een tombola die door de desbetreffende kring werd ingericht. In dergelijke loterijen kon men prijzen winnen die geleverd werden door de coöperaties van de partij. In Denderhoutem was de S.M. Weverij een vaste leverancier van praktische prijzen zoals stoffen, linnenwaren en ondergoed. De gemeenschappelijke spelen en sporten waren erop gericht de werkende mens zijn beperkte vrijetijdsbesteding zinvol te doen invullen. Alles was beter dan het "nutteloze geldvertier in kroegen".

Elk zijn Spel

De Christene Volkspartij had in Aalst ook een reizigersclub Elk zijn Spel. De vereniging werd, aldus *Klokke Roeland*, opgericht in de loop van 1900 "op vraag van enkele democraten"⁶⁶. De reizigersclub nam zich voor om elk jaar een plezierreis te organiseren, veelal naar een grootstad als Brussel of Antwerpen en meestal per trein. Zo werd in 1910 een uitstap gepland naar de wereldexpositie in Brussel: "Elke belg die het enigszins kan doen, reist eens naar de tentoonstelling; geheel de Wereld is vertegenwoordigd met voortbrengsel, Nijverheden, Kunst, Handel en Vermaak; het is merkwaardig om zien; maar één der bijzonderste afdelingen is die van het huiswerk, travail à domicile in de Vlaanderen"⁶⁷. De reisclub maakte ook samen met de muziekmaatschappij Tot Heil des Volks en de wijkkringen een jaarlijkse "speelreis" naar Brussel⁶⁸. Dergelijke uitstappen werden waarschijnlijk georganiseerd in samenwerking met verscheidene daensistische afdelingen, waarbij het lokaal op de Grote Markt van Brussel als centrale verzamelplaats diende. Elk zijn Spel richtte een aantal keren per jaar ook een uitstap met de fiets in naar een naburige gemeente.

Aanleiding hiervoor was meestal de inhuldiging van een lokaal of een vlag, een bijzondere toneelvoorstelling of een harmonieënfeest, maar ook politieke meetings⁶⁹. Van deze reisclub werd na de Eerste Wereldoorlog niets meer vernomen.

Ontwikkeling door, maar ook voor de partij

Het verenigingsleven was nauw verbonden met het partijleven. De verenigingen probeerden het "gewone volk" dichter bij cultuur of bij zinvolle ontspanningsmogelijkheden te brengen. De partijideologie stond hier volledig achter, aangezien de Christene Volkspartij van mening was dat de sociale ontvoogding bevorderd werd door een geestelijke ontplooiing. In de sfeer van de culturele vrijetijdsorganisaties konden arbeiders hun eigen beperkingen overstijgen, aangemoedigd door de groep en het publiek. Het verenigingsleven was een onmiddellijke invulling van het partijprogramma, dat leidde tot de emancipatie van het werkvolk.

Maar het verenigingsleven beantwoordde niet alleen aan het partijprogramma, maar werkte evenzeer in het voordeel van de partij. Zowel de culturele zang-, harmonie- en toneelmaatschappijen, als de sportieve verenigingen of de ontspanningskringen bestonden allemaal ten voordele van de partij en haar werking. Een vereniging vormde een bindmiddel bij uitstek. Alle activiteiten waren gelegenheden om de leden en het kiespubliek van de Christene Volkspartij bij elkaar te brengen. De politicus kon zijn kiezer in een andere, ontspannen en feestelijke context benaderen. Meer nog dan de sociale organisaties waren de culturele en vrijetijdsverenigingen de contactplaatsen bij uitstek tussen kiezer en partij. Ondanks het feit dat de sociale organisaties beter georganiseerd en gestructureerd waren, stonden ze vaak niet zo dicht bij het persoonlijk leven van de leden. De sociale organisaties brachten daadwerkelijk sociale verbetering, maar voor de

Turnkring Priester-Daens-Vrienden
"Recht Baert Vrede" van Moeskroen, jaren vijftig (DAVS)

gewone kiezer waren zij vaak slechts abstract en weinig tastbaar aanwezig. De sociale organisaties vertegenwoordigden de grijze schaduwzijde van het leven: ziekte, werkloosheid, ondersteuning, enz. Leden kwamen ermee in contact uit noodzaak en verplichting. De culturele verenigingen en de sportclubs benaderden de mensen langs de zonnige zijde: ontspanning, vrije tijd, "verheven" cultuur;

kortom de mooie kant van het leven. Op dergelijke bijeenkomsten was de sfeer ook lichter en hoopvoller, waarbij de leden vlugger positieve gevoelens koesterden ten opzichte van de partij die dat alles mogelijk maakte. Samen met de week- en de maandbladen vertegenwoordigde het verenigingsleven de partij op een directe manier en bepaalde het tevens het imago van de partij.

- ¹ O. Moens en Y. T'Sjoen, "Een historische en literaire inleiding". In: W. Moens "Memoires", pp. 10-11.
- ² Klokke Roeland, 8 april 1898.
- ³ Klokke Roeland, 8 november 1896.
- ⁴ J. Ghysens, "Herbergen en Verenigingen. Aalst 1880-1900", p. 207.
- ⁵ De Werkman, 6 maart 1914 en 5 april 1914.
- ⁶ De Werkman, 5 augustus 1910.
- ⁷ De Werkman, 13 februari 1914.
- ⁸ Het Volksrecht, 23 oktober 1898, 30 oktober 1898, 13 november 1898, 26 februari 1899.
- ⁹ Het Volksrecht, 24 juli 1898, 14 augustus 1898, 4 september 1898, 29 oktober 1899.
- ¹⁰ Het Volksrecht, 1 januari 1899.
- ¹¹ Zie hoofdstuk Daensistische samenwerkende maatschappijen winnen langzaam terrein. De aanvaarding van coöperaties als nieuw productie- en consumptieproces.
- ¹² De Werker, 11 november 1901.
- ¹³ Hector Planquaert schreef tijdens zijn ballingschap Der Alte Diener over Bismarck, Et munc Erudimini of de dood van de czar over de Russische oktoberrevolutie, Turris Eburnea over huwelijksrouw.
- ¹⁴ AMVC, briefwisseling H. Planquaert - C. Moeyaert.
- ¹⁵ Fr. Van Campenhout, "Daensistische voormannen als schrijver". In: "De daensistische beweging" p. 91.
- ¹⁶ Uit het Strijdlid der Christene Volkspartij van L. Du Castillon (1e strofe). AMVC, fonds Du Castillon.
- ¹⁷ Hij schreef onder meer Tamara (1899) en Liefdesbloem (1896) op muziek van Paul Gilson; Twee Koningskinderen (1899) op muziek van Ernest Brengier; Théroigne de Méricourt (1901) en Winternachtsdroom (1902) op muziek van August De Boeck.
- ¹⁸ AMVC, fonds Du Castillon, pamflet van de K.V.O. Antwerpen, 17 september 1929.
- ¹⁹ De Werkman, 12 januari 1912 en 28 februari 1913.
- ²⁰ DAVS, fonds Lézy, 11-juli cantate.
- ²¹ Fr. Van Campenhout, "Daensistische voormannen als schrijver", p. 90.
- ²² Fr. Van Campenhout, "Prominenten uit de Daensistische Beweging", pp. 83-84.
- ²³ Klokke Roeland, 5 februari 1905.
- ²⁴ De Werkman, 29 oktober 1910.
- ²⁵ De Werkman, 14 januari 1910.
- ²⁶ Klokke Roeland, 8 mei 1898.
- ²⁷ Klokke Roeland, 23 juli 1899. Voorbeeld: aankondiging van de uitstap van de fanfares van Denderhoutem en Aalst naar Ninove.
- ²⁸ De Werkman, 12 augustus 1910. Voorbeeld: de muziekmaatschappij Tot Heil des Volks trok samen met de reisclub en een aantal wijkkringen op hun jaarlijkse "speelreis" naar Brussel. Partijgenoten en sympathisanten konden zich inschrijven in de lokalen van de verschillende clubs die deelnamen aan de uitstap. Samenkomst voor het vertrek in het lokaal in de Sint-Jorisstraat.
- ²⁹ Klokke Roeland, maart 1905, nr. 11.
- ³⁰ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ³¹ De Werkman, 25 februari 1912.
- ³² Klokke Roeland, 3 en 17 september 1899, 1 en 25 oktober 1899, 12 en 26 november 1899 en 3 december 1899.
- ³³ Klokke Roeland, 17 september 1899.
- ³⁴ Klokke Roeland, 1 oktober 1899.
- ³⁵ Klokke Roeland, 26 november 1899. Aankondiging van een gezamenlijke voorstelling van De Broederlijke Werkers en Eikels worden Bomen. Aankondigingen van andere voorstellingen: Klokke Roeland, 3 en 17 september 1899 en 1 oktober 1899.
- ³⁶ De Werkman, 29 november 1912.
- ³⁷ De Werkman, 7 maart 1913.

- ³⁸ De Werkman, 28 februari 1913.
- ³⁹ Klokke Roeland, 17 april 1898.
- ⁴⁰ Klokke Roeland, 23 juli 1899.
- ⁴¹ De Werkman, 10 maart 1921.
- ⁴² De Werkman, 30 december 1910.
- ⁴³ Klokke Roeland, 4 februari 1900.
- ⁴⁴ Klokke Roeland, 4 februari 1900; De Werkman, 11 november 1910, 8 april 1910.
- ⁴⁵ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ⁴⁶ Klokke Roeland, 3 september 1899 en 26 november 1899.
- ⁴⁷ Klokke Roeland, 13 augustus 1899 en 19 november 1899.
- ⁴⁸ De Wellenaar, nr. 9, 12 maart 1914.
- ⁴⁹ DAVS, fonds Lézy, feestrede voor mevrouw Van Cothem ter gelegenheid van haar vijftienvigjarig lidmaatschap van Kunst en Eendracht.
- ⁵⁰ De Werkman, 18 november 1912, 29 november 1912 en 6 december 1912.
- ⁵¹ De Werkman, 6 december 1912.
- ⁵² G. Van Bockstaele, "Vlaggefeest van Kunst en Eendracht te Welle 1914".
- ⁵³ De Wellenaar, nr. 3, oktober 1913.
- ⁵⁴ DAVS, fonds Lézy, feestrede voor mevrouw Van Cothem ter gelegenheid van haar vijftienvigjarig lidmaatschap van Kunst en Eendracht.
- ⁵⁵ Aimé Lézy speelde onder meer mee bij Kunst en Eendracht op 21 en 28 november 1920 in de stukken De Zeekapitein en Vader Pluimsteen; op 27 februari 1921 in De nieuwe Lazarus; op 13, 20 en 27 november 1921 in De Meikoningin; op 12 en 19 november 1922 in Kiesrumoer; op 3 februari 1924 in De Maskotta; op 7, 14 en 21 november in De Klokken van Corneville; op 13 en 20 februari 1938 in Sepp'l; en hij deed mee aan het zangprogramma op 13 juli 1935 met Ik ken een Lied.
- ⁵⁶ DAVS, fonds Lézy, brochure van toneelfeest van Kunst en Eendracht op 27 februari 1921.
- ⁵⁷ DAVS, fonds Lézy, brief van Valéry Louies aan Achiel De Backer, 20 maart 1947.
- ⁵⁸ Klokke Roeland, 5 februari 1905.
- ⁵⁹ Klokke Roeland, 23 oktober 1904 en 6 november 1904.
- ⁶⁰ De Werkman, 18 maart 1910.
- ⁶¹ West-Flandria, fonds K&M, standregels van de toneelvereniging Vrij en Blij.
- ⁶² id.
- ⁶³ West-Flandria, fonds K&M, programmabrochure van de toneelbond Vrij en Blij van Moeskroen, eind jaren twintig.
- ⁶⁴ In Aalst had men de turnclub Priester Daens die repeteerde in de Letterzetterkring. De turnkring van Erembodegem trad op in de zaal 't Wit Paard van P. Van Laeken; de turnclub van Nieuwerkerken trad op in den Grenadier bij R. Soetinck.
- Klokke Roeland, 25 mei 1899, 3 september 1899 en 3 december 1899.
- ⁶⁵ Klokke Roeland, 4 februari 1900.
- ⁶⁶ Klokke Roeland, 8 juli 1900.
- ⁶⁷ De Werkman, 5 augustus 1910.
- ⁶⁸ De Werkman, 12 augustus 1910.
- ⁶⁹ De Werkman, 7 juni 1912.

DRUKKERIJ DAENS-MAYART

ALS PERSCENTRALE VAN DE DAENSISTISCHE BLADEN

De strijd van en tegen de pers, in dienst van de partijpropaganda

In het uitgebreide rapport dat de Brusselse nuntius Giuseppe Francica Nava di Bontife in 1895 maakte in opdracht van het Vaticaan, treffen we accurate gegevens aan over de pers in België tijdens de negentiende eeuw¹. De Heilige Stoel vroeg hem te peilen naar de morele, kwalitatieve en kwantitatieve waarde van de katholieke periodieken, in verhouding tot de katholieke leer en in vergelijking met de andere niet-katholieke persorganen. Het was een veelomvattende opdracht die de nuntius door gaf aan alle bisdommen en hun vicarissen-generaal. De Belgische pers had zich in de loop van de negentiende eeuw ontwikkeld tot een volwaardig persapparaat, gelijkwaardig aan de buitenlandse pers. In de eerste helft van de eeuw namen de liberale periodieken nog het voortouw, maar in de tweede helft werden zij voorbijgestoken door de katholieke. Het feit dat de katholieke beweging stilaan een maatschappelijk en politiek overwicht kreeg op de vroegere liberale meerderheid werd ook voelbaar in de pers. Deze verschuiving gebeurde in drie cruciale fasen. De eerste fase werd gekoppeld aan de eerste katholieke congressen in Mechelen (1863-1867), een tweede verschuiving vond plaats rond de eerste schoolstrijd (1879-1884) en de laatste beweging voltrok zich met de sociale congressen van Luik (1886-1896)². Van deze gebeurtenissen probeerde de katholieke pers verslag te brengen op de van hen verwachte, voorbeeldige manier; enerzijds stond het katholieke persorgaan in dienst van haar eigen politieke beweging, anderzijds bond zij de strijd aan tegen de "slechte pers", waarmee de goddeloze, socialistische, liberale of andersdenkende bladen bedoeld werden. De vraag was alleen hoe deze "slechte" bladen werden herkend en gescheiden van de "goede". Het begrip "slecht" was niet enkel van toepassing op socialistische of liberale periodieken, want de nuancering van de terminologie was subtieler. De beoordeling werd gemaakt aan de hand van twee criteria: de morele waarde en de politieke overtuiging. Ideaal was de uitgebalanceerde middencategorie van periodieken met een zéér gematigde christen-

democratische sympathie. Wie van deze middenlijn afweek, was fout of "slecht". Gematigde democratische kranten als het Gentse *Het Volk* en 't *Getrouwe Maldeghe* van de familie De Lille werden té progressief bevonden en kregen het verwijt dat ze te ver gingen in de interpretatie van de pauselijke brief *Rerum Novarum*. Maar té conservatieve katholieke bladen zaten ook verkeerd. Zij stonden onverzoeenlijk tegenover de christen-democratie en werden eveneens afgekeurd in het rapport van de nuntius, omwille van hun persoonlijk gerichte aanvallen tegen deze groep.

Het is evident dat de uitgesproken daensistische bladen of de periodieken die sympathie toonden voor de Christene Volkspartij als "zeer slecht" werden beoordeeld. Zij werden bestempeld als ongehoorzaam tegenover het kerkelijk gezag, als aanzetters tot klassenstrijd, als persoonlijke dwarsliggers tegen de Kerk en als flaminganten³.

Het rapport van de nuntius gaf cijfers met betrekking tot de structurele aanwezigheid van de "goede" en "slechte" pers. Dit cijfermateriaal moet evenwel voorzichtig bekeken worden, omdat de bronnen waarop het persrapport zich baseerde niet altijd even duidelijk omschreven werden. Van sommige, meestal niet-katholieke, bladen werd de informatie beperkt tot omschrijvingen als "weinig" of werden er geen cijfers gegeven. De provincies of bisdommen waren bovendien niet consequent wat de indeling betrof van de christen-democratische of daensistische pers.

Pieter Daens met echtgenote Louise Mayart en twee dochters (DAVS)

In Oost-Vlaanderen verschenen in 1895 ongeveer 67 periodieken. Hiervan behoorden er 46 tot de katholieke sfeer, waartoe ook de christen-democratische bladen gerekend werden. In oplage uitgedrukt betekende dit dat de katholieke pers 122.540 exemplaren verspreidde tegenover slechts 60.650 exemplaren van "niet-katholieke" periodieken⁴. Opmerkelijk is dat de talrijke radicale christen-democratische bladen in de provincie tot de katholieke pers werden gerekend. Zij vertegenwoordigden één derde van de totale oplage van katholieke bladen⁵. In West-Vlaanderen verschenen er 32 katholieke periodieken, met een totale oplage van 59.902 exemplaren, tegenover 26 niet-katholieke, met een oplage van 40.475 exemplaren. De twee West-Vlaamse christen-democratische tijdschriften werden tot de categorie "niet-katholieke bladen" gerekend. Het katholieke overwicht in de West-Vlaamse pers was overduidelijk. Brabant had 64 katholieke periodieken, met een oplage van 310.150 exemplaren, tegenover 52 niet-katholieke met 195.000 exemplaren. De christen-democratische strekking werd hier opnieuw bij de katholieke pers gerekend. In de provincie Antwerpen waren er evenveel katholieke als niet-katholieke bladen, telkens 23, maar het verschil in oplage was des te groter: 71.500 tegenover 17.150. Hieraan moet toegevoegd worden dat van tien niet-katholieke periodieken de oplagecijfers niet geweten zijn. Volgens het Antwerpse bisdom behoorden de christen-democratische bladen tot de katholieke pers. In Limburg was de persaanwezigheid uiterst beperkt. De katholieke periodieken telden 24 titels en de niet-katholieke 9, met respectievelijk 21.480 en 1.025 exemplaren. Van het enige aanwezige christen-democratische maandblad in Limburg werd niet gespecificeerd tot welke sfeer het behoorde⁶.

De cijfers en verhoudingen geven een beeld van de situatie van de pers op het einde van de negentiende eeuw. De daensistische bladen moeten in boven-

staand tijds kader geplaatst worden, want alle hierna besproken periodieken moesten elk individueel een strijd leveren tegen de conservatieve katholieke beweging en tegen de geestelijke overheid. Dit gevecht was karakteristiek voor de daensistische beweging. Daarom achten we het onmogelijk om elke tegenkanting tegen een daensistische krant apart te behandelen. Er werd geopteerd om van de belangrijkste bladen een inhoudelijke en karakteristieke schets te maken en om de evolutie van de daensistische pers in zijn geheel te volgen.

Pieter Daens: De Werkman en Het Land van Aelst

Vóór 1914 waren er in elke streek slechts enkele periodieken die de grenzen van hun eigen regio overstegen. In Aalst waren dit vóór 1893: de katholieke bladen *De Denderbode* en *De Volksstem* en het katholieke, later christen-democratische, *De Werkman*⁷. Deze bladen werden ook buiten het arrondissement verspreid, hoewel zij vooral lokaal nieuws bevatten.

Het zwaartepunt van de daensistische pers in Oost-Vlaanderen lag in het arrondissement Aalst, waar de daensisten over drie bladen beschikten. In de regio waar de Christene Volkspartij was ontstaan, kon de partij rekenen op het beste persorgaan omdat enkele medestichters-drukkers hun drukpersen van bij de aanvang ter beschikking stelden van de nieuwe partij. Zo stonden drie belangrijke daensistische kranten *De Werkman*, *Het Land van Aelst* en *Klokke Roeland* van bij de start ten dienste van de partij. Dit verklaart waarom de daensistische pers anno 1895 in Aalst en omstreken zelfs sterker was dan de katholieke bladen. In Aalst werden er slechts twee katholieke periodieken verspreid: *de Denderbode*, op een oplage van 1.800 exemplaren en het *Weekblad van Aalst*, een niet-politiek blad, dat op amper 200 exemplaren verscheen. Daartegenover stonden *De Werkman* met 1.400 exemplaren, *Het Land van Aelst* met 2.000 exemplaren en *Klokke Roeland* met 4.500 exemplaren⁸. Dit betekent dat de daensistische weekbladen op een oplage van 7.900 exemplaren verspreid werden. Het aanvankelijke succes zou door de immense tegenkanting slechts van korte duur zijn...

Pieter Daens, van opleiding drukker en boekbinder, werd op 11 december 1870 hoofdredacteur en mede-eigenaar van *Het land van Aelst*⁹. Pas in 1895 bezat hij alle aandelen van het blad en was hij er aldus eigenaar van. Op 16 augustus 1872 was hij

Het Land van Aelst - orgaan der Christene Volkspartij, 28 maart 1897 (DAVS)

reeds eigenaar en drukker geworden van *De Werkman*. Door zijn specifieke schrijfstijl en zijn volharding om elk weekblad bijna uitsluitend zelf vol te schrijven, was hij een bekend figuur bij de Aalsterse intellectuelen en geestelijken. Pieter Daens was sinds 1865 actief in het Vlaamsgezinde Davidsgenootschap en hielp in 1886 de Vlaamse Taalgilde oprichten. Hij was ook betrokken bij verschillende katholieke genootschappen en was zowel met personen uit de hoge als de lage geestelijkheid bevriend. Zijn houding tegenover de intellectuele en geestelijke bovenlaag van Aalst keerde naarmate hij in contact kwam met de roelanders in Ninove en door het christen-democratische gedachtegoed waarnaar hij al jaren onbewust streefde.

De weekbladen van Daens, *De Werkman* en *Het Land van Aelst*, behoorden in hun beginfase tot de katholieke strekking. In het eerste nummer van *De Werkman* werd de periodiek voorgesteld als een informatieblad voor het "werkvolk", gekant tegen het liberalisme en het socialisme. Ook *Het Land van Aelst* was een godsdienstig en katholiek blad, weliswaar met een uitgesproken Vlaams karakter. Het predikte het antimilitarisme en was hevig tegenstander van het liberalisme, maar was niet uitgesproken sociaal bewogen. Beide kranten werden gefinancierd door en hadden mentors onder de geestelijken¹⁰. Karel Leopold Van Opdenbosch, alias Stijn Storms, schreef in zijn werk over Pieter Daens: "*Den 16 augustus 1872 werd De Werkman geboren te Aalst in de Molenstraat. Peter was de jonge priester Louis Haumont, die tevens een bekwaam taalkundige was. Het was eerst geschikt dat De Werkman om de veertien dagen verschijnen zou, maar priester Haumont - destijds ziek - deed zeggen dat het te weinig was en het blad ieder week verschijnen moest*"¹¹. Waarschijnlijk omwille van de katholieke ondersteuning kon *De Werkman* op een hoge oplage gedrukt worden; in de beginjaren werd het fabuleuze getal van 25.000 exemplaren bereikt¹². Later, toen de steun van de geestelijken veranderde in extreme vervolging, haalde *De Werkman* nog met moeite een oplage van 1.400 exemplaren.

Wanneer begon nu de inhoudelijke kentering in de bladen van Pieter Daens? Vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw werden beide periodieken ingeschakeld in de strijd tegen de liberale partij en de regering. Inzake de schoolstrijd, de legerkwes- tie, de belastingen, enz. waren de liberalen de grote schuldigen en werden de katholieken té toegeeflijk gevonden. Vanaf 1881 verschenen in *Het Land van Aelst* pleidooien voor het principe van de poll en

voor evenredige vertegenwoordiging op alle bestuursniveaus. Vanaf 1885 werd het sociale karakter steeds duidelijker; het arbeidersvraagstuk werd behandeld, het blad pleitte voor de invoer van de persoonlijke dienstplicht en wierp zich op als beschermer van de landbouwers. Ook de taalwetgeving kreeg meer aandacht, met als uitgangspunt "*in Vlaanderen Vlaams*". In het begin van de jaren negentig publiceerde Pieter Daens een reeks artikels waarin hij radicale standpunten innam over de groeiende noodzaak dat arbeiders zelf hun belangen zouden behartigen¹³. Hij spoorde het stadsbestuur aan tot het oprichten van een Nijverheid- en Arbeidsraad en verleende zijn steun aan vreedzame stakingen. Gedurende deze groei naar uitgesproken sociale bewogenheid was *Het Land van Aelst* niet afgeweken van zijn Vlaamse sympathieën en zijn standpunten inzake evenredige vertegenwoordiging en de toepassing van de poll¹⁴.

De Werkman had zich aanvankelijk meer gematigd opgesteld dan *Het Land van Aelst*. Het blad werd immers direct gefinancierd - en dus gesuperviseerd - door geestelijken. Maar beide periodieken waren mentaal rijp voor de nieuwe wind die in 1893 vanuit Ninove kwam aanzetten. Reeds vóór de officiële stichting van de Christene Volkspartij had Pieter Daens verschillende keren in zijn bladen de noodzaak van een christelijke en Vlaamse partij gepredikt. De komst van de pauselijke brief *Rerum Novarum* was voor de christen-democraten een bevestiging van de ingeslagen weg. Toen Pieter Daens zich in 1893 openlijk associeerde met de Christene Volkspartij en zijn kranten ter beschikking stelde van de nieuwe partij, betekende dit geen radicale koerswijziging voor zijn weekbladen. Aanvankelijk was het vooral *Het Land van Aelst* dat de Christene Volkspartij vertegenwoordigde en toelichtte; *De Werkman* behield nog even zijn neutralere en meer gematigde toon, want Daens probeer-

Embleem van drukkerij Pieter Daens, gelegen op "het eiland Chipka" (DAVS)

de die courant in het begin uit de politieke strijd te houden. In 1895 schreef hij nog: "*De Werkman komt in de brandende kwestien niet in, het is geen politiek strijdblad*"¹⁵. *De Werkman*, die vooral op het platteland een groot lezerspubliek had, was immers zijn belangrijkste inkomstenbron. Toen in 1894 de Christene Volkspartij met een eigen lijst opkwam voor de parlementsverkiezingen, barstte de persstrijd los. Ondanks het feit dat de Christene Volkspartij zich voorstelde als een anti-socialistische partij, kreeg zij het meest te verduren van katholieke zijde, die misnoegd was over de "*verdeeldheid in eigen rangen*". *De Denderbode* vatte de strijd aan tegen de bladen van Pieter Daens, terwijl *Klokke Roeland* bekampt werd door het katholieke *De Stad Ninove*. Onder invloed van de vervolgingen en de openlijke beschimpingen zou *De Werkman* de fellere toon van *Het Land van Aelst* overnemen. De kerkelijke inmenging werd in de loop van de jaren steeds duidelijker, vooral specifiek naar priester Daens toe. Aangezien de relatie tussen Adolf Daens en zijn kerkelijke overheid steeds meer in het openbaar werd behandeld, bestond er naderhand geen enkele rem meer voor de katholieke persorganen. Op 23 augustus 1895 verscheen in *De Godsdienstige Week van Vlaanderen* een veroordeling van de daensistische pers door bisschop Antoine Stillemans, omdat zij geen rekening hield met de aanmaning tot gemaatigdheid en eendracht, een aanmaning van de Belgische bisschoppen die er gekomen was op vraag van de paus. Hoe openlijker en hoe veelvuldiger de interventies van de hoge geestelijkheid tegenover Daens waren, hoe meer de kleine katholieke instanties hierin een toestemming zagen om op allerlei manieren af te rekenen met de daensistische strekking. De persstrijd was gedurende de eerste jaren van de Christene Volkspartij een twist

waarin beide partijen zich ongebreideld en uiterst emotioneel opstelden, en waarbij het niveau dat van scheldtirades en bekvechterijen vaak niet oversteeg. De bladen van de tegenpartij werden iets waartegen gestreden moest worden. De uitschakeling ervan werd beschouwd als de meest efficiënte bestrijding. Door dit openlijk gevecht vereiste het moed en volharding van de lezers om een abonnement op een daensistische periodiek te nemen, op de eerste plaats omdat de lezers door de plaatselijke geestelijken gevisieerd en gechanteerd werden. Pieter Daens kreeg in de eerste jaren geregeld brieven van lezers die hun trouw en sympathie aan de partij beloofden, maar afzagen van hun abonnement op *De Werkman* omdat de druk van buitenaf te groot werd. Ofwel waren zij gezwicht voor de pastoor, ofwel had hun werkgever gedreigd met ontslag, ofwel waren het kleine zelfstandigen die door invloedrijke "notabelen" ingelicht werden over de nefaste invloed van de daensistische lectuur op hun handel¹⁶.

De persoonlijke acties, gehouden vanop de kansel en veelal ondersteund door huisbezoeken, misten het beoogde effect niet. In de periode 1895-1905 nam het aantal abonnees in die mate af dat de familie Daens volledig afhankelijk werd van de parlementaire vergoedingen om de gezins- en de drukkerszaken te financieren. De drukkerij van Pieter Daens had geen inkomsten meer. De advertenties in *Het Land van Aelst* en *De Werkman* vielen weg, evenals de steunabonnementen. Gedurende heel deze periode was de houding van de kerkelijke instanties onveranderlijk, ondanks de persoonlijke vraag van de familie Daens¹⁷.

Afgezien van verontwaardigde scheldtirades aan het katholieke adres wijzigden de stijl en de opmaak van *De Werkman* in de hele vooroorlogse periode niet. De voorpagina was de politieke bladzijde. Meestal werd daarop de politieke actualiteit besproken; de nakende verkiezingen, de uitslag van een verkiezing, parlementsdebatten, markante uitspraken van politici, enz. De politieke beschouwingen waren altijd gericht op de nationale politiek. Vaak werd op dit eerste blad ook een "tweespraak" gepubliceerd - geschreven door Pieter Daens - tussen twee "volkse figuren" over de algemene politiek, met als doel de zwaarwichtige parlementaire zittingen bevattelijk te maken voor het gewone volk. Op de binnenpagina's van *De Werkman* werd het "lopend nieuws" besproken. Dit waren korte berichtgevingen over zowel binnen- als buitenland. Op deze bladzijden kwam ook het lokaal nieuws

Pieter Daens: eigenaar, drukker en uitgever van *De Werkman* en *Het Land van Aelst* (DAVS)

aan bod onder de titel “*Rampen - Misdaden - Ongelukken*”. Deze pagina's werden opgesmukt met advertenties en spreuken. De laatste bladzijde was voorbehouden voor “partijbelangen” en berichten van het “steunfonds”. Op deze pagina werden aankondigingen geplaatst voor vergaderingen van lokale en sociale organisaties, meetings, optochten, vlaghuldigheden, ziddagen van de verantwoordelijken, enz. *Het Land van Aelst* verschilde qua opmaak en inhoud niet veel van *De Werkman*. De voorpagina was bestemd voor nieuws van de nationale politiek en voor uiteenzettingen over altijd nakende verkiezingen. De binnenpagina's werden in *Het Land van Aelst* uitsluitend gevuld met advertenties en persoonlijke aankondigingen. De laatste bladzijde was voorbehouden voor binnen- en buitenlands nieuws, nieuws over de partij en haar werking, nieuws van het steunfonds en berichtgevingen over de markten en de beurs. *De Werkman* en *Het Land van Aelst* bevatten ook allebei een vervolgverhaal, een zogenaamd feuilleton. Deze verhalen waren veelal door Pieter Daens zelf geschreven, soms waren ze van een andere christendemocraat met literaire talenten zoals Léonce Du Castillon, Hector Plancquaert, Karel Leopold Van Opdenbosch of Jan Caudron. Deze vervolgverhalen waren vaak religieus geïnspireerd en altijd heroïsch, met als protagonisten arme christenen, wiens geloof op de proef werd gesteld door kwaadaardige hogergeplaatste despoten. Na veel dramatische en onmenselijke gebeurtenissen triomfeerde uiteindelijk de rechtvaardigheid.

De inhoud van *De Werkman* en *Het Land van Aelst* bleef tot de Eerste Wereldoorlog quasi ongewijzigd. In elk nummer werd de noodzaak van een eigen volkspartij herhaald. De poll en de evenredige vertegenwoordiging werden verdedigd, maar terwijl de houding tegenover het algemeen stemrecht vroeger eerder terughoudend was, werd het zuiver algemeen stemrecht nu als programmapunt voorgesteld. De sociale belangen van de landbouwers, de kleine burgerij, de arbeiders en de "franschmans" werden behartigd, evenzeer als de Vlaamse belangen. Beide bladen waren in feite lokaal gericht. De informatie over de eigen plaatselijke activiteiten haalde het kwantitatief altijd op het nieuws uit Vlaanderen, België en de rest van de wereld.

Pieter Daens schreef het leeuwenaandeel in zijn eigen bladen zelf, maar hij kreeg ook medewerking van een schare losse redacteurs, zoals Stijn Storms (Karel Leopold Van Opdenbosch), Florimond

Fonteyne, A. Van Lul, Albert Van den Bruele,
Alexander De Vos en van zoon Frans en broer
Adolf.

**Pieter Daens: drukker
in dienst van de Christene Volkspartij**

Pieter Daens was niet alleen de drukker van *De Werkman* en *Het Land van Aelst*. Omstreeks de eeuwwisseling was zijn drukkerij het perscentrum van de daensistische beweging, waar nog andere christen-democratische periodieken werden gedrukt, ofwel in opdracht van een andere uitgever, of eigenaar, ofwel in eigen beheer. Op 15 januari 1899 verscheen voor het eerst *De Daens Gazet*, bedoeld als een maandblad¹⁸. Het werd echter geen succes en verdween na enkele nummers. In 1901 verscheen de *Gazet van Krüger*, aanvankelijk als weekblad maar na twee weken als veertiendaags blad¹⁹. De *Gazet van Krüger* was het krantje van Pieters zoon Frans Daens "*Fransken, alsdan negen jaar, het Krüger-Gazetje uitgaaf, een enkel bladje op groen papier, dat hij zelve schreef, gansch drukte en uitdroeg met een klein sekretarischen uit de geboorte*"²⁰. Het gazetje bracht verslag uit over de Tweede Boerenoorlog in Zuid-Afrika, maar verdween toen de interesse in dit onderwerp luwde. Op 15 september 1900 verscheen *De Volkseeuw*, een daensistisch dagblad dat ook "het centenblad" genoemd werd²¹. *De Volkseeuw* was voornamelijk gericht op het arrondissement Brussel, waar Adolf Daens toentertijd zijn kans op een zetel in het parlement waagde. *De Volkseeuw* moest voor Brussel worden wat *De Werkman* voor Aalst en *Klokke Roeland* voor Ninove was. De krant werd aanvankelijk als dagblad gedrukt op een Brusselse pers bij J. Berghmans. De medewerkers waren priester Daens als hoofdredacteur, Pieter Daens, priester Fonteyne, Aloïs De Backer, Hector Plancquaet, Hector Lebon, Frans Lambrecht en Léonce Du Castillon. Deze laatste was ook mede-uitgever, samen met F.

Etienne. De courant werd dus volledig geschreven door voormannen van de Christene Volkspartij "die sinds jaar en dag de pen voeren en die met rijpe kennis ons volk zullen onderhouden over maatschappelijke en politieke aangelegenheden, over kunst, wetenschap en letteren"²². Van dit blad werd gezegd dat het gesponsord was door een Frans-Zwitserse edelman Charles de Saint Maurice die zogenaamd een grenzeloze bewondering koesterde voor Adolf Daens. Nader onderzoek toonde aan dat Pieter Daens dit blad zelf financierde, wat verklaart waarom de krant, na een moeilijke eerste periode, vanaf 17 maart 1901 uitgegeven en gedrukt werd op de persen van drukkerij Daens-Mayart in Aalst²³. De periodiek was ondertussen een weekblad geworden. Volgens het persrepertorium van H. Liebaut verscheen *De Volkseeuw* slechts een negental keer als dagblad. Toen de doelstelling niet vol te houden bleek, werd het blad tijdelijk stopgezet. Nadien moesten er voor de periodiek nog veel inspanningen geleverd worden; priester Daens zorgde zelf voor de werving van sponsors en adverteerders, wat na enkele maanden was begonnen te verminderen²⁴. Het blad richtte zich in de eerste plaats tot het "gewone volk" in Brussel, wiens taalbelangen verdedigd werden, maar was als informatiekrant niet zo belangrijk. *De Volkseeuw* was meer bezig met de verdediging van het eigen gedachtegoed, dan met het behandelen van de actualiteit. Na de dood van priester Daens in 1907 fuseerde het blad met *Het Land van Aalst*, dat vanaf 23 augustus 1907 de ondertitel droeg "En de Volkseeuw". Pieter Daens drukte in Aalst nog vier periodieken van daensistische strekking die niet in Aalst verspreid werden. Karel Weckers, de christen-democratische voorvechter van de steenbakkers in Boom, gaf *De Democraat, Maandblad voor Volksontwikkeling* uit dat sinds 1903 gedrukt werd in Aalst en verspreid in Boom en omstreken²⁵. De

Nieuwe Tijd, het maandblad van priester Fonteyne, werd eveneens in Aalst gedrukt en was bestemd voor de regio Antwerpen waar Fonteyne in het begin van de eeuw actie voerde²⁶. Ook *De Volkswil*, het maandblad waar de Democratische Studiekring en Arrondissementele Bond van Aalst uitgever van was, werd gedrukt bij Pieter Daens²⁷. In dit blad konden jonge daensisten als Albert Van den Bruele en Remi Vanderschelden hun opvattingen kwijt. *De Volkswil* was vooral belangrijk in de periode tussen 1908 en 1914, toen de partij in vertwijfeling verkeerde en de jonge generatie op zoek was naar evenwicht en structuur. Vanaf december 1911 drukte Pieter Daens ook *Ons Volk*, een *Limburgsch maandblad der Christen Democratie*, waar Juul Demarréz de hoofdredacteur van was²⁸. Naast de eigen periodieken en de kranten in opdracht, was Pieter Daens drukker van allerhande pamfletten en vlugschriften in naam van de partij.

Pieter Daens ging de geschiedenis in als eigenaar, drukker, uitgever én schrijver van *De Werkman*, en als de broer van priester Daens. Door deze aspecten behoorde Pieter Daens tot de topfiguren van de partij. Zijn weekbladen waren hét partij-instrument bij uitstek. Dankzij zijn jarenlange inzet werd Pieter Daens in 1904 volksvertegenwoordiger. Hij beschikte niet over de intellectuele capaciteiten en het redenaarstalent van zijn broer Adolf, noch over de diplomatische en doortastende aanpak van Alois De Backer. Zijn aanwezigheid in het parlement is eerder te verklaren vanuit zijn invloed als populair en idealistisch dagbladschrijver en als broer van de daensistische voorman. In zijn bladen schreef hij op een vertrouwelijke, ietwat naïeve toon die de basis vormde voor het succes ervan. Hij richtte zich immers tot Jan met de pet, met wie hij zich verbonden voelde. Pieter Daens beschreef situaties en conflicten in spreekstijl, zodat zijn artikels soms meer narratieve waarde hadden dan informatieve, wat misschien logisch is in een tijd waarin nog veel mensen analfabeet waren en kranten vaak voorgelezen werden. Omwille van die stijl zijn deze bladen zeer tijdsgebonden. Vanuit historisch oogpunt zijn ze minder rijk aan feitelijke informatie, maar ze zijn des te interessanter als bron voor mentaliteitsgeschiedenis omwille van de tijdsgeest waarvan zij getuigen.

De roelanders en Klokke Roeland

Het eerste weekblad dat de ondertitel *Orgaan der Christene Volkspartij* meekreeg, was *Klokke Roeland*, het blad van de Ninoofse roelanders²⁹.

Klokke Roeland, orgaan der Christene Volkspartij, 27 mei 1900 (DAVS)

TOEGEFILANGANG Nr. 51 4 OUDTIDEN EN NUNDE. ZONDAG 27 MEI 1900.

KLOKKE ROELAND

ORGaan DER CHRISTENE VOLKSPARTIJ.

Alles voor en door het volk!

ABONNEMENTSPRIJS vooraf betaalbaar.
Een jaar, 10 fl. — 6 maanden, 5 fl. — 3 maanden, 2 fl. 50. (Van 1 halvecent 1/2 fl. 50).
Men schrijft in bij P. Van Sobrylenbergh,
uitgever, Kerkplein, Ninoof, en in de postkantoren van het land.

ANNONCEPRIJS per drukregel:
Dagelijks 10 cent; 10 dagen 1 fl. 00; 1 maand 3 fl. 00; 3 maanden 8 fl. 00; 6 maanden 15 fl. 00; 1 jaar 30 fl. 00.
Alle advertenties gratis.
Opzeggingsbrieven worden geaccepteerd. Men heeft elke week zaterdag vóór 10 uur.

Kiezers van Aalst, gestemd op de tweede lijst onder nummer 3.

3

De Backer, Alois, advocaat
Daens, Petrus, gazetschr.
Labon, Fritz, handelsl.
Van Sobrylenbergh, Petrus

PLAATSVERVANGERS:

LIBERALEN

2

MT ONDER Nr 3

Kiezers, oemoud!

dat men maar één mag stemmen op
deze lijst. Van boven het witte bolletje in
het venster, roebelant overal maken. An-
ders stemmen is straf.

Volkeinde.

De Wierde propagandisten hebben hier aan
1 roebelant, 1 roebelant door opzeggingsbrieven
in de Klokke Roeland 1 roebelant 11.
En op zaterdag van 10 uur tot 12 uur van alle

Klokke Roeland was ontstaan uit de kandidatuurstelling van Jan Baptist Van Langenhacke voor de provincieraadsverkiezingen in mei 1891. De oudleerlingen en sympathisanten van Van Langenhacke wilden zijn kandidatuur tegen de conservatieve kandidaat van de Bewarende Vereeniging ten volle ondersteunen. Uit de pamfletten die voor de kiesstrijd geschreven werden, groeide *Klokke Roeland*. Toen Van Langenhacke verkozen was, werd er beslist om van *Klokke Roeland* een weekblad te maken "voor stad en dorp". Van Langenhacke was de eigenaar van de periodiek die gedrukt werd bij Désiré Anneessens in Ninove, tevens drukker van het katholieke *De Stad Ninove*. Toen de roelanders in 1893 de Christene Volkspartij stichtten, was het logisch dat *Klokke Roeland* het eerste persorgaan werd. Vanaf 1893 werd de Aspelaarse daensist Frans Sterck uitgever, drukker en eigenaar, aangezien Anneessens bezwaren had om een blad dat zich kante tegen de katholieke partij nog langer te drukken. In een open brief aan Van Langenhacke voorspelde hij: "De noodlottigen weg dien gij ingeslagen zijt, helt naar eenen onvermijdelijken en reeds gapende afgrond. Ik weiger U te volgen... uwe onderneming is eenvoudigweg eene politieke schelmerij, want sommige mannen van Uwen opstelraad zijn slechts aangedreven door politieke wraakzucht" ³⁰. Tussen *De Stad Ninove* en *Klokke Roeland* was geen goede verstandhouding meer mogelijk. De nieuwe drukker Frans Sterck droeg het blad in 1895 wegens gezondheidsproblemen tijdelijk over aan uitgever Lodewijk Lontings in Brussel, terwijl de drukwerken aan Jan Baptist De Boitselier in Okegem uitbesteed werden. Op 8 oktober 1895 werd n.v. *Klokke Roeland* opgericht als adviesorgaan en redactieraad voor de periodiek, met hierin Aloïs De Backer, Prosper De Pelsmaecker, Frans Sterck en Hilaire Van den Velde. De vennootschap stelde als algemeen doel "de verspreiding der kristen volksgezinde politiek" voorop ³¹. Losse medewerkers waren Léonce Du Castillon, Adolf Daens, Frans Lambrecht, Lodewijk Lontings en Hector Plancquaert. Sterck stond aan de maatschappij de "volle eigendom van het blad af, een werktuig met twee rollen, een handpers, verlichtingsgrief, drukkersmateriaal en meubelen", dit alles ter waarde van 16.500 fr., waarvoor hij in ruil aandelen in de n.v. *Klokke Roeland* kreeg. De vennootschap werd bestuurd door drie mensen: Aloïs De Backer, die ook hoofdredacteur was, Hilaire Van de Velde en Etienne De Ruddere. In 1898 werd Petrus Van Schuylenbergh beheerder

van de n.v., met als gevolg dat het blad verhuisde naar zijn drukkerij in Ninove. Omwille van financiële problemen en meningsverschillen onder de redactieleden werd *Klokke Roeland* tijdelijk stopgezet van november 1898 tot april 1899. Van Schuylenbergh zette in die periode het weekblad verder onder de titel *De Klok*, waaraan dezelfde redacteuren meewerkten ³². Toen Van Schuylenbergh in 1901 naar Aalst verhuisde, ging *De Klok* - toen alweer *Klokke Roeland* - mee. In 1905 verliet Van Schuylenbergh de Christene Volkspartij en keerde terug naar de katholieke beweging. Hij nam het blad opnieuw mee. *Klokke Roeland* kreeg als ondertitel *Christen Volksgezind Weekblad* en werd een krant die nog steeds sociale en progressieve gedachten etaleerde, maar niet langer in verbinding stond met de daensistische beweging.

De Christene Volkspartij verving *Klokke Roeland* door *De Vrije Klok*, *Orgaan der Christene Democraten van Zuid-Vlaanderen en Brabant*, dat tot 1912 zou blijven bestaan. *De Vrije Klok* kreeg als ondertitel *Democratisch orgaan voor 't Vlaamsche Land* ³³. Eind 1908 werd Albert Van den Bruele hoofdredacteur, in opvolging van de overleden Frans Lambrecht die in 1905 initiatiefnemer was geweest van *De Vrije Klok*. De vervanger van *Klokke Roeland* werd aanvankelijk in Brugge gedrukt bij de daensistische drukker Camiel Moeyaert. Vanaf 1906 verhuisde het weekblad weer naar Ninove waar het door Petrus Van den Abeele werd gedrukt. In 1908 ging Van den Abeele samenwerken met Van den Bruele en gaven zij samen *De Vrije Klok* uit. Het is best mogelijk dat dit blad een tijdlang op de persen in Koekelberg, bij Karel Weckers gedrukt werd, aangezien Van den Abeele en Van den Bruele daar de stiel leerden ³⁴. Adolf Daens, Florimond Fonteyne, Karel Leopold Van Opdenbosch, Hector Plancquaert, Bernard Minnebo en Albert Coessens bleven redactionele medewerkers.

4^e Jaargang *F. Daens* Zondag 31 Mei 1908 Nummer 33

DE VRIJE KLOK

Vrij Bestaan Democratisch orgaan voor 't Vlaamsche Land Hooger Leven
bureel en redactie, Graanmarkt, 13, NINOVE

ABONNEMENTEN
per jaar 3,00
per maand 0,25
aan de redactie te betalen

Men abonneert zich op DE VRIJE KLOK in alle post-orenen des lands en op het Bureau van het blad Graanmarkt, 13, te Ninove, waar men ook versoekt is zich te wenden voor allen wat de aanroepen, bestelling of redactie betreft.

ALANKONDIGHEIDEN
Drukken: "Vrijheidsklok" en "Vrijheid" worden uitgegeven te Ninove door de uitgeverij van DE VRIJE KLOK. De uitgeverij is gerechtigd te drukken voor alle partijen.

De Doodsklok is veranderd in een herminstiek!

De derde Jaar Democraten!

De verlorne boernies van Priester Daens zijn de Democraten lot mad gewor-

Onze reits, onbezochte hander acht-
terit wapenend en klappend Doves het
vrijheidsklok!

Bepooring, alom, wintersche dages,
Teal apodivros onder de schen enen
drancier, stijler Lantecoste!

Vrede en Vrede en Lente koken ons
lorgeweld en de vangers Loopde der
eerste wedschouwen so uit de taken
der Grijpde saken!

De laterniet der Democraten dreven en
schiet onder de tromfstraten der zoelag
beweiden en schiedde rekenen!

Schitterende triomf der Democraten!

Onze tegenstrevers dierven huilen
dat M. Daens niet kon herkozen wor-
den 16000 stemmen aanwinst!
Aalst aan de Democratie!

WETGEVENDE KIEZING VAN 24 MEI 1908

Arrondissement Aalst

Kiesing van vijf Volksvertegenwoordigers

Het Recht, Tolk der Christene Volkspartij, 11 juni 1911 (DAVS)

ker Emiel Dhuyvetter die het veranderde in het *Vlaamsch Katholiek Volksblad voor Waereghem en omliggende* dat niet langer daensistisch was³⁹. Niet alle daensisten gingen akkoord met de opvattingen en de stijl van Planquaert. Dit gold niet alleen voor zijn politieke standpunten, maar ook voor zijn aanpak in *Het Recht*. Ondanks de oorspronkelijk katholieke intenties van het blad, sprak *Het Recht* van bij het ontstaan zeer scherpe en radicale taal en groeide er een onverdraagzaamheid tegenover alles wat katholiek was. De uitvallen aan het adres van de Kerk waren meestal zo hatelijk dat een aantal christen-democraten zich ervan wensten te distantiëren. *Het Recht* was sterk gericht op nationale gebeurtenissen en discussiepunten, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de kranten van Pieter Daens. Lokale aangelegenheden kwamen wel ter sprake, maar toch was *Het Recht* veel meer een opinieblad dat actuele thema's kritisch doorlichtte dan een informatieblad. Het werd aanvankelijk vooral in het Kortrijkse verspreid, later met uitbreiding naar Brugge en de rest van West-Vlaanderen, maar ook in Oost-Vlaanderen werd *Het Recht* gelezen. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd de publicatie tijdelijk stopgezet.

Florimond Fonteyne en De Volkseeuw

In West-Vlaanderen verscheen vanaf eind 1909 wekelijks *De Volkseeuw*, *Weekblad der Christene Volkspartij*, onder het motto "*De Waarheid is ons wapen! Rechtaardigheid ons doel! Voor alles Vlaamsch!*"⁴⁰. Hoofdredacteur van de periodiek was priester Florimond Fonteyne. Het blad veranderde verschillende keren van drukker. Eerst werd het gedrukt bij Petrus Van den Abeele en Albert Van den Bruele in Ninove, vanaf juni 1911 bij Camiel Moeyaert in Brugge om een maand later opnieuw naar de persen in Ninove te verhuizen en ten slotte eind oktober 1911 definitief bij Moeyaert onderdak te vinden, waar het tot augustus 1914 verscheen. In de beginperiode werd geprobeerd om het weekblad zowel in West-Vlaanderen als in Brussel aan de man te brengen. De verantwoordelijke uitgever voor Brugge was Bernard Minnebo, terwijl het Vlaamsch Huis op de Grote Markt verantwoordelijk was voor Brussel⁴¹. Toen Fonteyne in 1911 naar de West-Vlaamse hoofdplaats terugkeerde om zijn politieke carrière verder uit te bouwen, werd *De Volkseeuw* voornamelijk afgestemd op het Brugse publiek. De christen-democraten stonden er open voor het blad, want de oplage steeg van 3.000 exemplaren in november 1911 naar 15.300 exem-

plaren in maart 1912, een vervijfvoudiging op vijf maanden tijd⁴². Nochtans behoorde *De Volkseeuw* tot de "slechte bladen", aangezien bisschop Gustaaf Waffelaert de gelovigen openlijk waarschuwde voor deze "antiklerikale schrijfsels"⁴³. De krantenverkopers werden door de Brugse geestelijken "zedeloze kerels" genoemd. Het lezerspubliek van *De Volkseeuw* bestond uit zowel burgerij, middenstand en arbeiders van de stad als kleine zelfstandigen en werklieden van de buitengemeenten. Fonteyne vulde het blad in hoofdzaak zelf. Zijn toon was net als die van Planquaert vinnig en markant. Hij was een groter redenaarstalent dan Pieter Daens, maar kwam vaak bijtend en sarcastisch uit de hoek en viel personen die hem ergerden frontaal aan. Elke week verscheen een belangrijk hoofdartikel waarin hij de sociale aspecten aan bod liet komen. Fonteyne hechtte veel meer belang aan de arbeidersstrijd en aan gelijke rechten dan aan de Vlaamse ontvoogding.

Fonteyne publiceerde tijdens zijn politieke loopbaan enkele uitvoerige brochures waarin hij zijn visie over ziekteverzekering, pensioenkwestie, werklozenvergoeding, stakingsrecht, enz. uitvoerig besprak⁴⁴. Deze geschriften verschenen vaak in afleveringen in *De Volkseeuw*, maar ze werden evengoed opgenomen in *De Werkman* of *Het Recht*. Fonteyne kreeg vóór de Eerste Wereldoorlog medewerking van Albert Van den Bruele, Bernard Minnebo, Camiel Moeyaert, Hector Planquaert, Remi Vanderschelden, Pol Verrae, Joseph Lievens en Alfons Daneels.

De Volkseeuw was het belangrijkste christen-democratisch blad dat onder de vleugels van Fonteyne werd uitgegeven, omwille van zijn grote oplage en zijn langdurig bestaan. Fonteyne zou in de loop van zijn carrière nog een aantal kranten uitgeven, die echter meestal slechts een kort bestaan beschoren waren. *De Vrije Democraat* en *De Nieuwe Tijd* waren hier voorbeelden van⁴⁵. Florimond Fonteyne

probeerde het zelfs tweemaal met *De Nieuwe Tijd*. De eerste keer kreeg de periodiek de ondertitel *Maandblad van Priester Fonteyne* en verscheen het in Antwerpen van 1905 tot 1907⁴⁶. Het redactie-adres was in Antwerpen, maar het drukwerk gebeurde door Pieter Daens. Adolf Daens en Paul Robberecht werkten mee, maar het merendeel werd door Fonteyne zelf geschreven. Tijdens zijn Brusselse periode had Fonteyne, naast zijn strijd-blad *De Vrije Democraat*, ook nog een weekblad dat *De Nieuwe Tijd, Orgaan der Vrije Democraten van Vlaamsch België* heette⁴⁷. De periodiek was opnieuw meer sociaal dan Vlaams. Ze ijverde voor algemeen stemrecht, sociale wetten, hervorming van het leger en van de belastingen, maar toch ook voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. *De Nieuwe Tijd* verscheen van oktober 1908 tot einde 1909. Aan het weekblad werkten Karel Weckers, Albert Van den Bruele en Petrus Van den Abeele mee, die verbonden waren aan de drukkerij in Koekelberg en ook Hector Plancquaert en J.R. Meire. Vooraleer Fonteyne in 1911 naar Brugge terugkeerde, had hij -na Antwerpen en Gent - in 1910 een laatste poging ondernomen om in Brussel met een verkiezingslijst op te komen. In die periode bereidde hij zijn Brusselse publiek voor via het maandblad *De Vrije Democraat, Strijdblad van het Verbond der Christene Democraten, Vrije Onafhankelijken en Vlaamsche Volkspartij*⁴⁸. Het blad verscheen van september 1909 tot mei 1910, met als hoofdbekommernis de parlementsverkiezingen van 22 mei 1910. Over deze periodiek is niet veel geweten. Ze verscheen onder het motto "*Recht en Vrijheid! Volk en Taal!*" en werd voornamelijk volgeschreven door Fonteyne zelf. Het blad werd gedrukt in de Van der Borghstraat in Koekelberg-Brussel waar Karel Weckers zich na zijn Boomse avontuur met de steenbakkers gevestigd had met een drukkerij. Weckers was naar Brussel gekomen nadat de Vlaamse Christene

Volkspartij in het arrondissement Antwerpen na de parlementsverkiezingen van 1906 verdwenen was. De drukkerij in Koekelberg, met Weckers als directeur, was geen successtory. Ze had echter veel betekenis voor de jongere daensistische generatie van onder andere Petrus Van den Abeele en Albert Van den Bruele die er beiden de drukkersstiel leerden. In de drukkerij werd ook nog Fonteynes weekblad *De Nieuwe Tijd* gedrukt, maar omdat de zaak niet winstgevend was, moest Weckers in de loop van 1912 de drukkerij sluiten.

De Werkman blijft paraat tijdens de Eerste Wereldoorlog

Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, werden de meeste periodieken en drukwerken stilgelegd. Pieter Daens ging als enige verder met de uitgave van *De Werkman* onder censuur van de bezetter. Het blad verscheen onregelmatig en veranderde van lay-out, want het aantal bladzijden was afhankelijk van de goedkeuring van de Duitse overheid. Daens schreef zijn krant volledig zelf en bracht het wekelijks naar de censuurcommissie in Gent. Tijdens de oorlog hadden de jong-daensisten zich onder invloed van het politieke engagement van Hector Plancquaert aangesloten bij het activisme. Tussen hen en Pieter Daens groeide op politiek vlak een kloof. *De Nieuwe Tijd*, spreekbuis van de Aalsterse activistische kring Ontwaakt! dat vanaf 15 juli 1917 halfmaandelijks verscheen, werd niet gedrukt in de drukkerij Daens-Mayart, maar rolde van de persen bij daensist-activist Petrus Van den Abeele in Ninove⁴⁹. Het blad kende twee versies, aangepast aan de regio waar het uitkwam. Voor de Aalsterse editie was Jozef Bauwens verantwoordelijk en Albert D'Haese was hoofdredacteur van de Geraardsbergse uitgave. Vanaf de tweede jaargang zou *De Nieuwe Tijd* wekelijks verschijnen. De periodiek behoorde tot de gematigde strekking van het activisme. De groep Ontwaakt! legde uiteraard grote nadruk op de Vlaamse kwestie en op de discriminatie van de Vlaamse soldaten aan het front. Naast de politieke aangelegenheden liet het blad ook ruimte open voor cultuur. De Vlaamse ontvoogding kon immers maar bereikt worden door de opwaardering van de eigen taal en cultuur. *De Nieuwe Tijd* verdween – net zoals vele activisten – bij het nakende einde van de oorlog.

Vóór de Eerste Wereldoorlog stond de daensistische pers in dienst van de bekendmaking van het politieke programma. De belangrijkste thema's

Nummer 2
Prijs per Nummer: Gentslem
Zondag 5 Augustus 1917

VLAMSCHOFFEND BLAD VOOR
HET DENDERLAND

De Nieuw

Vlaanderen in Nederland, wat het indringt
 VAN NUTTIGHEID
 16de jaargang

Abonnement: 1 Jaars fl. 2.25
 6 maanden - 0.75.
 3 - 0.50

Redactie -ONTWAAKT- Vandersneestrazt, 1, AALST.

Ons blad is niet te verwarren met het sociaal-democratisch blad van zelfden naam dat te Antwerpen verschijnt.

Roep tot Opstanding

—0—

In noodtoorn is scheldt naughtoorn loel.
 On't Vlaemings niet vil gromd is
 W's adere alst laager in miffelij lachse.
 De tijl we'ren men lachen en lachen is—
 Och, speul u oegere, alst is te frak.
 De mirt loek de ykum van den gijvelinge
 In loel roe Vlaemings. (Hout.)
 De woudp. ykum Vlaemings.
 Bij Vlaemingsen woud?

En wijl en niet soeken en loen
 On't ykum eerst recht in loen.
 De loel gij en yre vromel bij sinen verolp
 Die ykum Vlaemingsen gij ykum verolp
 Hiet gij en beegijl wat u wullen beegijl:

het wel recht gewogen en bespoel.
 Bine den oeloe:
 Vlaanderen was oltvrijvader; gij hebt het
 niet gewaender.
 Vlaenders kloer; gij hebt het beitelgeel.
 Vlaenders vromt iem; gij hebt het
 bedreijf met den sool...
 Komt her, minne van Vlaeter, wiet
 nog een lauter lide op de, lotteloege waerou-
 der ze Vlaenders hebt soe liden.
 Van adewijer wege, en soe lichte voor het
 lader adewijer, meer den bij dattet betraad
 het bij Wallich is aan't Vlaemings gewest.
 De potierie Nimen heet 1030 legse
 scholen rege 137 voor Vlaemings met een
 bevolging die ykum lotteloege so groot is.
 In Vlaenders slatop men de blenders in
 de kluser, ijk in lotteloege haerleng in
 een seande.
 Waltoene heet en Vlaemingsdubbare scholen:
 Vlaenders 29 en Vlaemings heet een
 minne lotteloege met den Waltoel.
 Dat in Vlaenders het oedwille Vlaemings
 waetger in de d'ro in Waltoel, moet men
 waegte. Op 10 lewteng is te een oedwiler
 in Waltoel, in Vlaemings 1 op 50 lewteng.
 Die Vlaemings moere van loest af en

groote factor is bevordeling van handt is
 alverheid.
 Denderlaem is een gemoepte, die vrom
 lauter heet voor den handt. Wat heet de
 ontwaakelij eras iem? Het zekel aan
 verzetvromen. Jaren lang vromt de
 bevordeling van Vlaemingsen, een franselike
 Nimen is doen. Een loer was al niet in de
 kluser, en in't vrom van der oeloe: "Zoe
 alreue buotspoorvromen zulten in het Cen-
 trum aangeleij worden."
 Voor Waltoel allen verhoelung van pro-
 ducie en vromst sijging van loonen en
 betreijf der voorvriekvromen. Voor Vlaem-
 d'ro is Hietu!!
 "Dat de Vlaemings kienpde worden bij
 de Waken II" zegep Hietu in 1888 is
 schiel: dat oet regering, schielp dat ge-
 boel heet willeke bevelstijlengen.
 Alst beveret "dat wij willeke bevelstij-
 aendeling Vlaemings en Waltoel.
 Vlaemings geen een loel moeten betreijf
 vrom de schielde die Hietu gemant heet,
 maar dan ingeandeg, Waltoel noet een loel
 van roed 1 1/2 miljard in specht aan't
 Vlaemings lotteloege. Het lotteloege be-
 een vromde lotteloege Vlaemings lotteloege
 een vromde lotteloege Vlaemings lotteloege

waren de noodzaak van een onafhankelijke volkspartij en de pleidooien voor algemeen enkelvoudig stemrecht, evenredige vertegenwoordiging en het invoeren van de poll. De sociale en maatschappelijke belangen van de landbouwers, de seizoenarbeiders of "franschmans", de hoppeboeren en de steenbakkers werden verdedigd, maar ook de kleine zelfstandigen en de arbeiders werden niet vergeten. De Vlaamse kwestie kreeg van meet af aan ruime belangstelling, met als belangrijkste eis gelijke taalrechten op bestuurlijk niveau. Bijkomende

onderwerpen die veelvuldig aan bod kwamen, waren de schoolplicht, de vernederlandsing van het onderwijs, een beter loon voor het onderwijzend personeel, de afschaffing van het uitkoopsysteem in het leger en van onnodige militaire kosten. Gedurende de hele eerste fase had de daensistische pers hinder ondervonden van de directe tegenwerking van voornamelijk conservatieve concurrenten. Bijgevolg was het lezerspubliek zeer beperkt, maar des te overtuigender van hun aanhang en trouw.

- ¹ F.J. Verdoodt, "De schade berokkend door de slechte pers", pp. 313-332.
- ² id., p. 319.
- ³ "Opstandige daensisten en hun pers. Oordeel van Vaticaan", analyse van een uiteenzetting van F.J. Verdoodt. In: *Bulletin van het Priester Daensfonds*, 9e jrg., nr. 4, 1985.
- ⁴ Niet-katholieke periodieken konden zijn: socialistisch, liberaal, radicaal-liberaal, anarchistisch, neutraal, enz.
- ⁵ F.J. Verdoodt, "De schade berokkend door de slechte pers", pp. 327-329.
- ⁶ id., pp. 327-329.
- ⁷ De Werkman, verscheen aanvankelijk veertiendaags, en vanaf 16 augustus 1872 wekelijks. Uitgever, eigenaar en drukker: P. Daens (Aalst). Vanaf 1894 tot 1918 Tolk der Christene Volkspartij. Medewerkers: Adolf en Frans Daens, Florimond Fonteyne, Hector Plancquaert, Albert Van den Bruele. Na de dood van P. Daens werd zijn weduwe Louise Mayari uitgever; eigenaar en drukker. Hoofdredacteur vanaf eind 1918: Jan De Neve; Karel Leopold Van Opdenbosch vanaf 1920. Vanaf 1922 werd de S.M. Drukkerij Volksverheffing uitgever; drukker en eigenaar: Vanaf 1923: Weekblad der Kristene Volkspartij - Vlaamsch front, P.V.N. Vanaf 1924 verantwoordelijke en hoofdredacteur: E. Van den Berghe. Medewerkers: K.L. Van Opdenbosch, O. Van Schamelhout, H. Plancquaert, A. D'Haese, E. Van den Berghe. Vanaf 1925 Tolk der Kristene Volkspartij, Vlaamsch Front, Partij van Vlaamsch Nationalisten, P.V.N. en vanaf 1931 Weekblad voor de Stad Aalst. In 1933 werd De Werkman geïntegreerd in Het Land van Aalst dat verscheen als Aalsters Vlaams-nationalistisch blad. In 1935 werd dit blad geïntegreerd in Strijd.
- ⁸ H. Liebaut, "Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst, 1840-1914", p. 87.
- ⁹ Het Land van Aalst, Orgaan der Christene Volkspartij, wekelijks van 1896 tot 1914, (van 1859 tot 1896 was het Land van Aalst een Vlaams en katholiek informatieblad). Uitgever; drukker: J. J. Van Branteghem (Aalst) tot eind 1870, toen P. Daens uitgever; drukker en eigenaar werd. Medewerkers: Adolf Daens en Frans Daens. In 1907 samensmelting met De Volkseeuw van Brussel met als titel: Het Land van Aalst en de Volkseeuw. Na WOI integratie in De Werkman. In 1930 hervatte Het Land van Aalst, Weekblad der Kristene Volkspartij - Vlaamsch Front. Uitgever, drukker, eigenaar: Drukkerij S.M. Volksverheffing. Persverantwoordelijke: Albert D'Haese. Vanaf 1935 titelverandering in Het Land van Aalst, Weekblad van het Vlaamsch Nationaal Verbond. Eind 1935: integratie in Strijd.
- ¹⁰ H. Liebaut, "Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst, 1840-1914", p. 88.
- ¹¹ St. Storms, "Pieter Daens. Zijn leven en zijn Werken", p. 9.
- ¹² H. Liebaut, "Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst, 1840-1914", p. 168.
- ¹³ L. De Munck, "De daensistische pers, 1859-1935", pp. 6-17.
- ¹⁴ id., pp. 6-17.
- ¹⁵ De Werkman, 30 augustus 1895.
- ¹⁶ L. Delafortrie, "Mannen van de doorbraak", pp. 98-102.
- ¹⁷ id. Volgens Luc Delafortrie heeft Louise Mayari, echtgenoot van P. Daens, nog een persoonlijke brief geschreven aan bisschop Stilleman waarin zij de onhoudbare situatie schetste die haar gezin en de drukkerij werd aangedaan door de drukingsacties van de kleine geestelijkheid, waaronder de plaatselijke pastoors. Mayari beschreef de manier waarop lezers gechanteerd werden vanop de preekstoek of door huisbezoeken van de plaatselijke pastoor.
- ¹⁸ De Daens Gazet, maandblad vanaf 15 januari 1899. Uitgever, drukker en hoofdredacteur Pieter Daens. Heeft vermoedelijk slechts een drietal nummers bestaan.
- ¹⁹ Gazet van Krüger, wekelijks vanaf begin 1901, veertiendaags van juni 1902 tot eind 1902. Verspreiding: Aalst. Uitgever, drukker, hoofdopsteller: Frans Daens (Aalst).
- ²⁰ P. Daens, "Priest Daens".
- ²¹ De Volkseeuw, Orgaan der Christene Volkspartij, dagelijks vanaf 15 sep. 1900. Drukker: J. Berghmans (Brussel), uitgever: L. Du Castillon. Veranderd in Orgaan der Christene Volkspartij voor Brussel en 't Vlaamsche Land, weekblad van

- 1901 tot 1907. Drukker en uitgever: P. Daens vanaf 1903. Hoofredacteur: A. Daens. Medewerkers: P. Daens, Du Castillon, F. Fonteyne, A. De Backer, H. Lebon, H. Planquaert. Samensmelting met Het Land van Aalst vanaf 1907.
- ²² De Volkseeuw, 15 september 1900.
- ²³ R. D'Hese, "De dissidente christen-democratische en Vlaamsnationale pers". In: "100 jaar Aalsterse pers", p. 11.
- ²⁴ J.M. Smed, "De Werkman".
- ²⁵ De Demokraat, Maandblad voor Volksontwikkeling, eerste nummer, september 1903. Veranderde vanaf het tweede nummer in Maandblad voor ontwikkeling en verdediging van het volk. tot circa 1906. Verspreiding: Antwerpen, vooral Boom en de Rupelstreek. Uitgever: K. Weckers; drukker: Pieter Daens. Medewerkers: Adolf Daens, Florimond Fonteyne, Frans Lambrecht, Karel Weckers, Jan Brinkhuis.
- ²⁶ De Nieuwe Tijd, Maandblad van Priester Fonteyne, maandelijks van jan. 1905 tot eind 1907. Verspreiding: arrondissement Antwerpen. Drukker: P. Daens; redactie-adres: Solvijnstraat, Antwerpen. Medewerkers: Florimond Fonteyne, Adolf Daens, Paul Robberecht.
- ²⁷ De Volkswil, Maandblad van den Democratische Studiekring en arrondissementale Bond van Aalst, maandelijks van 1911 tot in de loop van 1912. Drukker en hoofredacteur: P. Daens. Medewerkers: jong-daensisten als Albert Van den Bruele en Victor Bocqué.
- ²⁸ Ons Volk, Limburgsch Maandblad der Christen Democratie. Titelvijziging na 2 nummers: Het Vlaamsch Volk, maandelijks van dec. 1911 tot 1914. Verspreiding: Limburg. Stichter; uitgever en hoofredacteur: Jul Demarrez. Drukker: P. Daens (Aalst), vanaf dec. 1911. Drukker: Paque-Baten (Borgloon), vanaf feb. 1912. Medewerkers: Jul Demarrez, Lodewijk Lontings, Hector Planquaert, Pieter Daens.
- ²⁹ Klokke Roeland, Orgaan der Christen Volkspartij, weekblad vanaf 6 sep. 1891. Verspreiding: Vlaanderen, vooral Ninove en Aalst. Eigenaar: Jan Baptist Van Langenhoeke, drukker: Désiré Anneessens (Ninove), van 1891 tot eind 1892. Vanaf eind 1892 tot 1895: eigenaar, drukker en uitgever: Frans Sterck (Ninove). Uitgever Lodewijk Lontings en drukker: Jan Baptist De Boisselier (Ninove tot 1898. Uitgever, drukker en eigenaar P. Van Schuylenbergh (Ninove-Aalst) tot 1914. Hoofredacteur vanaf 1898 tot 1899 A. De Backer. Medewerkers: Aloïs De Backer (tot 1899), Frans Lambrecht, Hector Planquaert, Frans Sterck, Adolf Daens, Florimond Fonteyne, Lodewijk Lontings, Prosper De Pelsmaecker, Léonce Du Castillon, Petrus Van Schuylenbergh. In 1905 verliet Van Schuylenbergh de partij en was Klokke Roeland niet langer een daensistisch blad.
- ³⁰ H. Liebau, "Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst, 1840-1914", De Stad Ninove, 11 december 1892, Open brief van Anneessens aan Van Langenhoeke.
- ³¹ H. Liebau, "Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst, 1840-1914", p. 129.
- ³² De Klok, Orgaan der Christene Volkspartij, wekelijks van 27 nov. 1898 tot 16 april 1899. Verspreiding: Oost-Vlaanderen en Ninove. Tijdelijke opvolger van Klokke Roeland. Uitgever, drukker, eigenaar P. Van Schuylenbergh (Ninove). Medewerkers: dezelfde als voor Klokke Roeland, met uitzondering van Aloïs De Backer.
- ³³ De Vrije Klok, Democratisch orgaan voor 't Vlaamsche Land, wekelijks, opvolger van Klokke Roeland, van 1905 tot 1914. Stichter: Frans Lambrecht. Drukker: Camiel Moeyaert (Brugge) vanaf 1905. Drukker: Petrus Van den Abeele (Ninove) vanaf eind 1906. Uitgever: Petrus Van den Abeele en Albert Van den Bruele vanaf 1908 tot 1910. Medewerkers: Adolf Daens, Florimond Fonteyne, Bernard Minnebo, Hector Planquaert, Karel Leopold Van Opdenbosch.
- ³⁴ Zie: De Nieuwe Tijd en De Vrije Democraat.
- ³⁵ Het Recht, Vlaamsch katholiek Volksblad, wekelijks vanaf 4 maart 1894. Stichter Hector Planquaert en drukker Petrus Désiré Du Castillon. Medewerkers: Hilaire Van de Velde, Prosper De Pelsmaecker, Léonce Du Castillon. Veranderde in Tolk der Christene Volkspartij, van 6 feb. 1898 tot 1914. Verspreiding: Oost- en West-Vlaanderen. Drukker: Camiel Moeyaert (Brugge); uitgever: Bernard Minnebo. Medewerkers: Aloïs De Backer, Julius Vanneste, Léonce Du Castillon, Bernard Minnebo, Camiel Moeyaert, Adolf Daens. Na de Eerste Wereldoorlog: Tolk der Vlaamsch Kristen Volkspartij, stichter H. Planquaert, van eind 1924 tot eind 1930. Uitgever: Remi Vanderschelden, drukker: S.M. Drukkerij Volksverheffing. Medewerkers: Remi Vanderschelden, Gerard Buysschaert, Karel Leopold Van Opdenbosch, Ernest Van den Berghe, Albert D'Haese en Hector Planquaert.
- ³⁶ Moito van Albrecht Rodenbach.
- ³⁷ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ³⁸ Ons Vlaanderen, Vlaams Katholiek Volksblad. Zondagsblad van Waereghem, verscheen vanaf 1891. Drukker en uitgever: Petrus Désiré Du Castillon en Zonen. Vanaf 1893 werd het een daensistisch blad. In 1903 werd Emiel Dhuyvetter drukker en uitgever, met nieuw ondertitel Vlaamsch Katholiek Volksblad voor Waereghem en omliggende.
- ³⁹ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ⁴⁰ De Volkseeuw, Weekblad der Christene Volkspartij, wekelijks van eind 1909 tot aug. 1914. Verspreiding: Brussel en Brugge. Hoofredacteur: Florimond Fonteyne. Drukker: Petrus Van den Abeele en Albert Van den Bruele (Ninove). Drukker: Camiel Moeyaert (Brugge), vanaf juni 1911. Drukker: P. Van den Abeele (Ninove), vanaf juli 1911. Drukker: C. Moeyaert (Brugge), vanaf okt 1911. Medewerkers: Albert Van den Bruele, Bernard Minnebo, Camiel Moeyaert, Hector Planquaert, Remi Vanderschelden, Pol Verraes, Joseph Lievens, Albert Van den Bruele, Alfons Doneels.

Verscheen wekelijks van 1919 tot 1921 als Strijdblad der Democraten van het Arrondissement Brugge. Weekblad gesticht door Priester Fonteyne, volksvertegenwoordiger. Drukker en uitgever: C. Moeyaert (Brugge). Medewerkers: August Declerck, Florimond Fonteyne, Camiel Moeyaert, Karel Leopold Van Opdenbosch.

⁴¹ id.

⁴² J.M. De Smed, "De Werkman", p. 15.

⁴³ L. Delafortrie, "Pieter Daens", p. 107.

⁴⁴ Fl. Fonteyne, "Onze Strijd".

⁴⁵ De Vrije Demokraat, Orgaan der Christene Volkspartij, maandelijks van okt. 1909 tot 1910. Kosteloze verspreiding: arrondissementen Kortrijk en Roeselare-Tielt. Drukker en uitgever: G. Buysschaert (Tielt). Medewerkers: H. Plancquaert, C. Moeyaert, L. Du Castillon, P. Robberecht.

⁴⁶ De Nieuwe Tijd, Maandblad van Priester Fonteyne, maandelijks van jan. 1905 tot eind 1907. Verspreiding: arrondissement Antwerpen. Drukker: P. Daens (Aalst); redactie-adres: Solvijnstraat, Antwerpen. Medewerkers: Florimond Fonteyne, Adolf Daens, Paul Robberecht.

⁴⁷ De Nieuwe Tijd, Orgaan der Vrije Democraten van Vlaamsch België, onregelmatig van okt. 1908 tot eind 1909. Verspreiding: Vlaanderen, vooral Brussel. Stichter en hoofdredacteur: Fonteyne. Drukker: Karel Weckers (Koekelberg-Brussel). Medewerkers: P. Van den Abeele, A. Van den Bruele, K. Weckers, J.R. Meire, H. Plancquaert.

⁴⁸ De Vrije Democraat, Strijdblad van het Verbond der Christene Democraten, Vrije Onafhankelijken en Vlaamsche Volkspartij, maandelijks van sep. 1909 tot en met mei 1910. Verspreiding: Brussel. Hoofdredacteur Florimond Fonteyne en drukker Karel Weckers.

⁴⁹ De Nieuwe Tijd, Vlaamschgezind blad voor het Denderland, wekelijks vanaf 15 juli 1917. Van 27 juli 1918 tot okt. 1918: Weekblad voor het Vlaamsche Volk. Verspreiding: arrondissementen Ninove, Aalst en Geraardsbergen. Redactie: Ontwaakt!, groep jonge activisten en gewezen daensisten. Drukker: Petrus Van den Abeele (Ninove). Medewerkers: Florent Moens, Albert van den Bruele, e.a. Hoofdredacteur Aalsterse editie: Jozef Bauwens. Hoofdredacteur Geraardsbergse editie: Albert D'Haese.

DEEL 2

IN FUNCTIE VAN DE VLAAMSE STRIJD

HET INTERBELLUM: EEN NIEUWE GENERATIE, EEN NIEUW GELUID.

De Christene Volkspartij op zoek naar een nieuw profiel

Volgens historicus Karel Van Isacker was er na de Eerste Wereldoorlog geen politieke rol meer weggelegd voor de Christene Volkspartij. Geen enkele daensistische kern was sterk genoeg gebleken om de oorlogsperiode zonder kleerscheuren te doorstaan. De kernen die na de Eerste Wereldoorlog overbleven, leefden weliswaar voort in de traditie van de Christene Volkspartij, maar toch was er - aldus Van Isacker - geen sprake meer van een politieke groepering¹. Inderdaad, na de Eerste Wereldoorlog zou de Christene Volkspartij op nationaal niveau niet meer als een onafhankelijke partij optreden en zetelde er nooit meer een volksvertegenwoordiger van de onafhankelijke Christene Volkspartij in het parlement. De daensisten stuurden wel nog volksvertegenwoordigers naar het parlement, maar enkel toen de partij gelieerd was aan de Frontpartij. Als autonome partij was de Christene Volkspartij definitief uitgespeeld. Enkele kernen probeerden nog het zuiver daensistische gedachtegoed te conserveren, maar werkten plaatselijk en hadden politiek zelfs binnen het eigen arrondissement nauwelijks iets te betekenen.

Toch was de rol van de Christene Volkspartij na de Eerste Wereldoorlog niet finaal voorbij. De partij probeerde regionaal op verschillende manieren te overleven: ofwel hield men vast aan een autonome Christene Volkspartij, zoals gebeurde in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen; ofwel koos men voor een voortbestaan binnen het Vlaamsche Front, wat gebeurde in de daensistische kernen in Aalst, Brussel, Dendermonde, Gent, Oudenaarde en Ronse. Er waren daarnaast ook daensistische kernen die na de Eerste Wereldoorlog niet meer heropleefden, met Antwerpen als meest markante voorbeeld. Zeker is dat de Christene Volkspartij nooit meer haar vooroorlogse betekenis terugwon.

De schade na de Eerste Wereldoorlog

Over de algemene evolutie van het daensisme na de Eerste Wereldoorlog werden tot nog toe weinig studies gemaakt².

Toen de Christene Volkspartij na de Eerste Wereld-

oorlog haar balans opmaakte, was het resultaat niet bijster positief. De leiding van de partij was zwaar uitgedund. Pieter Daens was op 26 maart 1918 overleden, en heel wat daensistische voormannen waren tijdens de oorlog in het activisme getreden. Verscheidene kopstukken, waaronder Plancquaert, Van den Bruele en Doussy vluchtten tijdelijk naar het buitenland. Anderen, zoals Moeyaert, werden voor korte tijd geïnterneerd. De partij zonder leiding was stuurloos. Veel gewezen activisten keerden na de oorlog uiteindelijk terug naar de Christene Volkspartij, waar zij de overgang naar het Vlaams-nationalisme voorbereidden.

De problemen van de partij situeerden zich niet alleen op structureel of organisatorisch niveau, de Christene Volkspartij moest zich ook ideologisch heroriënteren in een vernieuwde maatschappij. Na de Eerste Wereldoorlog waren sommige vroegere "strijddoelen" overbodig geworden. Aan een aantal dringende programmapunten was de vernieuwde maatschappij immers tegemoet gekomen: na de wapenstilstand werd het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen goedgekeurd, de sociale wetgeving was veel concreter geworden, men had de vrijheid verworven om zich te groeperen in vakbonden, enz. Dit betekende dat de Christene Volkspartij haar verouderde programma moest herzien en aanpassen aan het nieuwe politieke en sociaal-economische landschap. Het politieke leven was niet enkel gewijzigd door de nieuwe wettelijke bepalingen, er ontstonden ook grote verschuivingen in de onderlinge machtsverhoudingen tussen de partijen. De parlementaire verkiezingen van 1919 schudden de kaarten grondig dooreen en de Christene Volkspartij moest vaststellen dat zij haar greep op het kiezerspubliek verloren was. Het werd duidelijk dat niet alleen de leiding uitgedund was, maar dat ook de basis zich gedeeltelijk van de partij had gedistantieerd. Vier jaar immobilisme had de band met de achterban uitgehold. Grote winnaar van de eerste naoorlogse verkiezingen was de socialistische partij die de tweede grootste partij van het land werd, terwijl het aantal stemmen voor

de katholieke partij sterk verminderde omdat de gegoede klasse, meestal conservatieve kiezers, hun meervoudig stemrecht hadden moeten afstaan.

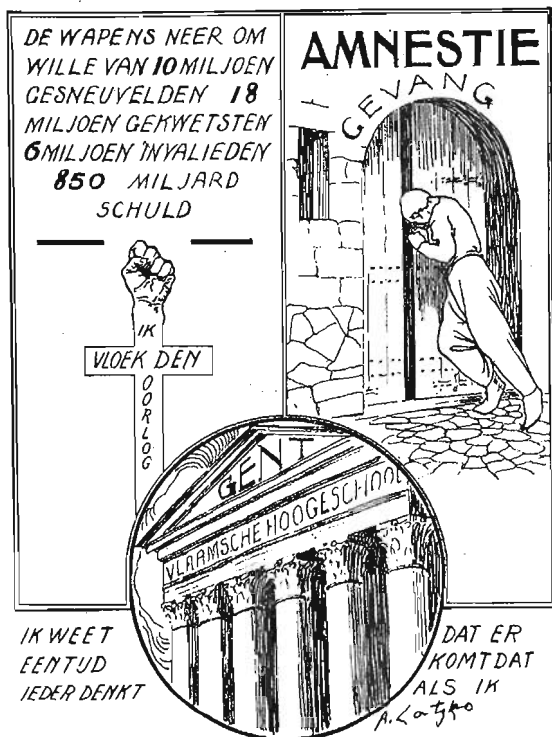
Na de oorlog maakten de socialisten onmiddellijk werk van de uitbouw van machtige vakbonden en coöperatieven. Verscheidene socialistische vakbonden of samenwerkende maatschappijen werden opgericht in gemeenten waar een daensistische traditie aanwezig was. De socialisten voerden via deze organisaties een charme-offensief voor de kiezers die nood hadden aan sociale zekerheid, uitgerekend in een periode waarin die nood hoog was. De aangesproken bevolkingsgroepen behoorden onder meer tot het vroegere kiespubliek van de Christene Volkspartij. Zwakke groepen, zoals de kleine pachters, de seizoenarbeiders, de kleine zelfstandigen en de arbeiders, hadden immers steeds een groot deel van het kiespubliek van de daensistische partij gevormd. Zij maakten als eersten, op zoek naar sociale ondersteuning, de overstap naar een andere partij.

De socialistische partij bood met haar stevig netwerk van syndicaten en coöperatieven een veilig onderkomen, maar ook de katholieke partij pikte een graantje mee. Door de verkiezingen van 1919 verloor de partij haar meerderheid, maar de katholieke beweging was na de Eerste Wereldoorlog niet meer dezelfde als voorheen. De progressieve richting had de overhand genomen en het vernieuwde partijprogramma van de katholieke partij was democratisch en sociaalvoelend. De sociale, economische en politieke streefpunten van de Christene Volkspartij werden door de hervormingsgezinde katholieke beweging overgenomen. Het programma van de katholieken anno 1919 vertoonde veel overeenkomsten met het officiële programma van de Christene Volkspartij anno 1893. De Christene Volkspartij verloor hierdoor haar meest wezenlijke

bestaansreden, namelijk als alternatieve christelijke en democratische partij. De verkiezingen van 1921 betekenden bovendien een comeback voor de katholieke partij. Zij brachten hun sociale voornemens in praktijk door onder meer de inrichting van een stevige boerenorganisatie. De Boerenbond, die spoedig de machtigste beroepsvereniging voor landbouwers zou zijn, trok de christen-democratische kiezers van de landelijke buitengemeenten naar zich toe.

Het daensistische kiespubliek liep bijgevolg in uiteenlopende richtingen weg: het stedelijke werkvolk vond een onderkomen bij de socialistische partij, het landelijke boerenfolk keerde terug naar de vernieuwde katholieke partij. Ook het religieuze aspect speelde bij deze keuze een rol. De geschiedenis van de Christene Volkspartij wordt immers gekenmerkt door een turbulente verhouding met de kerkelijke overheid, in feite het meest pijnlijke aspect van het daensisme. Dit werd niet alleen zo ervaren door de direct betrokkenen, maar evenzeer door de achterban. Voor sommige kiezers was het om die reden niet mogelijk om terug te keren naar de katholieke strekking, wat werd aangevoeld als een "verraad" ten aanzien van onder andere priester Daens. Velen hadden zich voor de oorlog tot de Christene Volkspartij aangetrokken gevoeld omwille van de sociale en democratische strijd van de partij en uit teleurstelling of verbittering over de katholieken. Deze lichte, voor wie de sociale strijd primeerde, zocht in de tussenoorlogse periode aansluiting bij de socialistische partij. Tot deze sociaal geëngageerde groep behoorden zowel stedelijke arbeiders, plattelandarbeiders, kleine middenstanders als plattelandshotabelen. Voor anderen, die steeds in gewetensnood hadden verkeerd door de kerkelijke veroordeling van de Christene Volkspartij, was de vernieuwde katholieke partij een dankbaar alternatief. In de praktijk kwam het er op neer dat, zoals reeds vermeld, vooral landelijke - en dus in feite meer conservatieve - kernen terugkeerden onder de katholieke vleugels.

Pamflet voor amnestie en voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit, drukkerij Daens 1920 (DAVS)

Aalst, druk, Franz & Zuster.

De eerste contacten met een nieuwe beweging: het Vlaamsche Front

Onder de daensisten was er een derde groep die de overstap naar katholieken of socialisten niet maakte, maar koos voor een uitgesproken Vlaamse richting. De Frontpartij profileerde zich na de Eerste Wereldoorlog als een nieuwe politieke beweging. Deze groep was een uitvloeisel van de Frontbeweging waarin ook de activisten al gauw

een politieke thuis vonden. Beide werden op het einde van de oorlog inactief, maar de leden gingen op zoek naar een alternatief om de Vlaamse belangen te behartigen. Het Vlaamsche Front was de verzamelpaats voor de Vlaamse strijders. Hun hoofdbekommernis was de eensgezindheid onder alle Vlamingen en het centrale streefdoel zelfbestuur voor Vlaanderen³. Aanvankelijk wenste de beweging niet op te komen als een politieke partij, want de verdediging van de Vlaamse belangen diende te gebeuren over alle partijgrenzen heen, in naam van de godsvrede en het zelfbestuur. Maar reeds bij de parlamentsverkiezingen van 1919 ondernam de groep pogingen om aansluiting te vinden bij een politieke partij om zo mee te kunnen dingen naar een zetel in het parlement. De eerste contacten werden gelegd met de katholieken aan wie ze echter te hoge eisen stelden: de fronters hielden vast aan zelfbestuur voor Vlaanderen en organisatorische zelfstandigheid. Uiteindelijk lag de samenwerking van de frontbeweging met de Christene Volkspartij meer voor de hand.

Zoals reeds gezegd, was de Christene Volkspartij toe aan een actualisering van haar partijprogramma. De partij zocht naar nieuwe klemtonen om haar functie als progressieve zweeppartij te behouden, maar kon onmogelijk een tweede hervormingsgezinde katholieke partij worden. Terwijl de Christene Volkspartij vóór de oorlog het accent legde op de sociale doelstellingen, werd dit na de oorlog verschoven naar de Vlaamse zaak. Deze kwestie was altijd al aanwezig geweest in het programma en de actieve strijd van de Christene Volkspartij, maar kreeg nu absolute voorrang. Men mag stellen dat deze accentverschuiving voor de partij de enig mogelijke overlevingskans was. Zonder de Vlaamse richting zou de partij zichzelf volledig overbodig gemaakt hebben, want dan zou zij haar laatste aanhang verloren hebben aan de Frontpartij.

De trouw gebleven daensisten en christen-democraten waren meer Vlaams dan sociaal geïnspireerd. Ze bestonden gedeeltelijk uit teruggekeerde jong-daensisten die na hun activistisch avontuur de nieuwe Vlaamse beweging zeer genegen waren. De oud-activisten stelden alles in het werk om een samengaan met het Vlaamsche Front vlot te doen verlopen. Hun terugkeer naar de Christene Volkspartij betekende eigenlijk een voorbereiding op de vorming van een Vlaams-nationalistische beweging, waarvoor de Christene Volkspartij een geschikte uitvalsbasis was. Onder deze groep heer-

ste eensgezindheid: een samensmelting tussen daensisten en fronters betekende een reële bijdrage aan de Vlaamse strijd. Ook de oudere generatie daensisten was van bij de aanvang sociaal-democraat én Vlaming geweest. Over geloofskwesties was men verdeeld, maar over de Vlaamse kwestie niet. Bijgevolg was het voor iedereen aanvaardbaar dat de partij in 1919 nieuwe klemtonen zocht, waarbij de uitwerking van de Vlaamse idealen, het maximumprogramma, kwam bovendrijven. Het sociale credo verhuisde naar de tweede plaats. Ook de oude generatie kon zich dus unaniem scharen achter het nieuw geformuleerde programma waarop het radicalisme van de jong-daensisten duidelijk een stempel had gedrukt.

De eensgezindheid tussen ouderen en jongeren bleef bewaard zolang de autonomie van de partij niet op de helling kwam te staan. De officiële samensmelting in 1923 van de Christene Volkspartij met de Frontpartij bracht grote interne spanningen mee. De samensmelting van beide partijen kan beschouwd worden als het definitieve einde van de Christene Volkspartij, al vond deze "overgave" niet in één keer plaats. De officiële eenmaking werd voorafgegaan door drie toonaangevende verkiezingsuitslagen: de parlamentsverkiezingen van 1919, de gemeentelijke van 1921 en zowel de nationale als de provinciale van 1921.

De kansen worden bekeken: de heroriëntering van de Christene Volkspartij

Na de dood van Pieter Daens nam Jan De Neve tijdelijk het voorzitterschap waar, in afwachting van de aanstelling van een nieuwe voorzitter. In deze voorlopige fase probeerde de partij haar balans op te maken. Op 26 april 1918 verscheen in het resterende partijblad *De Werkman* een oproep om de toestand van de partij, haar ziekenbonden, vakverenigingen en arrondissementsbonden te evalueren.

Gezin Karel Leopold Van Opdenbosch (DAVS)

In mei 1918 kwamen de daensistische voormannen in Welle samen om over de toekomst van de partij te beslissen. De bijeenkomst was positief; er werd gekozen om de strijd verder te zetten, oude programmapunten te blijven nastreven en te zoeken naar nieuwe klemtonen. Alle verloren kernen moesten opnieuw ingepalmd worden, een voornemen dat gezien de latere verkiezingsuitslag in 1919 niet eenvoudig bleek. Bij de besprekingen waren daensisten uit Aalst, Brugge, Kortrijk en Ronse betrokken. Vanaf het voorjaar van 1919 profileerde de partij zich meer in Vlaamse richting. In januari 1919 trad de Christene Volkspartij toe tot het Algemeen Vlaamsch Verbond, een verbond dat boven de partijpolitiek stond en de standpunten van het minimumprogramma verdedigde. De Christene Volkspartij evolueerde snel in een radicalere Vlaamse richting, waarbij *De Werkman* in 1919 pleidooien publiceerde voor amnestie en de verdediging opnam van de gevluchte activisten, waaronder hun geliefde voorman Plancquaert. Door zijn ballingschap in Duitsland zag Plancquaert een unieke kans aan zich voorbijgaan om de ontegensprekelijke partijleider te worden. Omdat alle belangrijke voormannen verdwenen waren en Fonteyne met zijn pro-Belgische houding de partij had gedesavouéerd, moest in bredere kring gezocht worden naar een nieuwe voorzitter. De vraag werd gesteld aan Karel Leopold Van Opdenbosch, een democraat die afkomstig was uit een liberaal milieu en als hoofdonderwijzer in Oudenaarde werkte. Van Opdenbosch was nooit politiek actief geweest, maar had zich wel veelvuldig voor de Christene Volkspartij ingezet. Onder het pseudoniem Stijn Storms publiceerde hij geregeld bijdragen in daensistische kranten en schreef hij enkele brochures. Van Opdenbosch was een overtuigd sociaal-democraat en Vlaming. Aanvankelijk liep hij niet warm voor het mandaat van partijvoorzitter. Hij zou zijn

hoofdonderwijzerschap moeten opgeven en verhuizen naar Aalst, dus een zekere gezinssituatie inruilen voor een onzekere. Hij aanvaardde "uit achting voor de familie Daens" na een persoonlijke brief van de weduwe Daens die, volgens Van Opdenbosch, voor zijn beslissing doorslaggevend was⁴. Van Opdenbosch was een intellectueel aan wie demagogische donderpreken niet besteed waren. Hij was een gematigd politicus die opkwam voor Vlaamse én sociale belangen, in de oude traditie van de Christene Volkspartij. Het zou snel blijken dat de nieuwe Vlaams-nationalistische richting in de partij zich aan de gematigde houding van Van Opdenbosch ergerde en zijn houding interpreteerde als een gebrek aan politieke persoonlijkheid.

De vorming van het Vlaamsche Front gebeurde gelijktijdig met de heroriëntering van de Christene Volkspartij. De Frontpartij had voor de verkiezingen van 1919 nog geen volwaardig partijprogramma, er was veeleer sprake van "partijbeginselen" waarvan zelfbestuur en godsvrede de grondprincipes waren. Het sociale en economische programma bleef beperkt tot enkele algemene formuleringen waarbij alles draaide rond de samenhang tussen Vlaamse onafhankelijkheid en welvaart. In hun streven naar "Vlaamse welvaart" kwamen ze op voor de belangen van de werkende klasse in Vlaanderen en tegen de "franskiljonse" hogere standen. In haar sociale standpunten leunde de Frontpartij sterk aan bij de Christene Volkspartij, maar ook in de andere programmapunten waren diverse overeenkomsten terug te vinden. Het Vlaamsche Front pleitte voor de inrichting van een buitenlandse volkenbond, voor de afschaffing van het leger en tegen militarisme. Inzake onderwijs was zij net als de Christene Volkspartij voor de gelijkstelling van beide schoolnetten, voor schoolplicht en voor een toezicht van overheidswege op de onderwijsinstellingen. Wat het kiesstelsel betrof was ze voor evenredige vertegenwoordiging op alle bestuurlijke niveaus, voor vrouwenstemrecht en tegen politieke benoemingen. Ze pleitte eveneens voor een herverdeling van de belastingplicht op basis van de bezittingen en het kapitaalvermogen. Op economisch vlak wenste zij een minimumloon voor alle nijverheden, gelijke lonen voor mannen en vrouwen en een herwaardering van de economische zwaartepunten in Vlaanderen als het Kempische kolenbekken en de huisnijverheid. De Frontpartij verdedigde, net zoals de Christene Volkspartij, niet alleen de arbeidersbelangen, maar evenzeer de landbouwers- en middenstandsbelan-

Odila Maréchal-Van den Berghe (DAVS)

gen. Voor de landbouwers pleitte zij voor een herziening van de pachtwet en het eigendomsrecht. In het sociale programma sloot ze aan bij de daensistische betrachtingen voor uitgebreide geneeskundige diensten voor iedereen, een verplichte ziekteverzekering en de bestrijding van allerlei ziekten en zedelijke misbruiken⁵. Rekening houdend met al deze gelijklopende standpunten, kon een toenadering tussen beide partijen niet uitblijven, temeer omdat beider voornaamste bekommernis nu de Vlaamse kwestie was. Aangezien ook de Christene Volkspartij verdeeld was in een kamp van klerikalen en anti-klerikalen, kon zij zich volledig verzoenen met het principe van de "gödsvrede" wat inhield dat de Vlaamse strijd alle ideologische opvattingen oversteeg.

Een partij waarmee viel samen te werken

Voor de parlementsverkiezingen van 1919 werd voor het eerst een gezamenlijke lijst opgesteld. Vanuit de Frontpartij werd de alliantie voorbereid door Hilaire Gravé, een Aalsterse geneesheer die door de christen-democraten gekend was omwille van zijn waardering voor de gebroeders Daens. Vanuit daensistische hoek werden de contacten verzorgd door de oud-activist en jong-daensist Jules Delafortrie. Remi Vanderschelden, die later een van de hevigste bepleiters was van de onafhankelijkheid van de Christene Volkspartij, bejubelde het nakende akkoord met "*een partij waarmee viel samen te werken*"⁶. De onderhandelingen werden gevoerd door een commissie waarin de fronters vertegenwoordigd werden door Hendrik Borginon, Jozef Cool, Jef Temmerman en Jef De Winter. Voor de daensisten waren Jan De Neve, Victor Bocqué en Jan De Beul afgevaardigd. Op 14 september 1919 zette de christen-democratische arrondissementsbond van Aalst het licht op groen voor een voorlopig samenwerkingsakkoord, waarin expliciet werd bepaald dat beide groepen hun politieke autonomie behielden⁷. Omwille van de traditie waarop de Christene Volkspartij zich kon beroepen, mochten de daensisten de eerste en de derde plaats van de lijst invullen, door respectievelijk Van Opdenbosch en De Neve. Borginon kreeg als fronter de tweede plaats. Het akkoord werd eveneens goedgekeurd in de arrondissementen Gent, Aalst en Oudenaarde-Ronse, maar niet in West-Vlaanderen⁸. Desondanks werd met de kartellijst slechts een matig succes geboekt. Het kartel kon twee volksvertegenwoordigers voor het arrondissement

Aalst naar de Kamer sturen: Van Opdenbosch en De Neve, die een groter stemmenaantal behaald had dan de fronter Borginon. De pragmatische De Neve overtuigde zijn partijgenoten echter dat het gunstiger was om Borginon naar de Kamer te sturen, gezien zijn eigen verantwoordelijkheden elders lagen⁹. Sommige partijgenoten, vooral de oudere generatie voor wie het daensisme primeerde, konden zich hiermee niet verzoenen. Borginon onderhield zijn persoonlijke contacten met het kiespubliek niet, zoals onder andere Pieter Daens had gedaan; een traditie waaraan de daensistische achterban gewend was. Borginon was in de ogen van de christen-democraten een conservatieve politicus. Van hun kant waren de fronters wrevelig over het wantrouwen van de Christene Volkspartij tegenover Borginon. Voor hen was Van Opdenbosch niet extreem genoeg en verkozen door een kiespubliek dat uiteindelijk onvoldoende Vlaams-nationalistische opvattingen had. Gedurende de volgende twee jaren nam het ongenoegen in beide kampen toe. De vooropgestelde onafhankelijkheid werd door beide groepen logischerwijze nauwgezet gerespecteerd. Voor de gemeenteraadsverkiezingen van april 1921 werd beslist om het kartel niet te hernieuwen, een beslissing die van kracht bleef voor de provincieraads- en parlementsverkiezingen in november van datzelfde jaar. Brugge toonde zich tegendraads: voor de verkiezingen in april werd een vruchtbaar kartel gevormd dat Camiel Moeyaert (voor de Christene Volkspartij) en Odila Maréchal-Van den Berghe (voor de Frontpartij) in de gemeenteraad bracht. De gemeenteraadsverkiezingen waren in het algemeen voor de daensisten niet catastrofaal, zoals aanvankelijk verwacht werd. De inzet voor de propagandavoering was lauw geweest, omdat de partij berustte in grote verliezen ten voordele van de socialisten die in de gemeenten steeds sterker werden. Desondanks was de behaalde uitslag positief. In sommige kernen was de daensistische verte-

Pamflet over de Vlaamse eisen, drukkerij Daens 1920 (DAVS)

genwoordiging uit de gemeenteraad verdwenen, zoals in Ninove en Ronse waar andere onafhankelijke Vlaamsgezinde christen-democratische strekkingen sterker stonden. Maar in twaalf Aalsterse gemeenten hadden de oude christen-democraten een volstrekte meerderheid behaald. In totaal zetelden 120 daensisten in diverse gemeenteraden en moesten er twaalf daensistische burgemeesters benoemd worden¹⁰. Er werden echter op initiatief van de provinciegouverneur die de benoeming van daensistische burgemeesters weigerde, verschillende burgervaders uit minderheidspartijen benoemd¹¹. Het succes van de gemeenteraadsverkiezingen had geen weerslag op nationaal niveau, wat de relativiteit van het succes beklemtoont. Met de parlementaire en provincieraadsverkiezingen van november 1921 moest de Christene Volkspartij immers grote verliezen incasseren. Vanuit de Frontpartij werd voor de verkiezingen van november 1921 een nieuw kartelvoorstel geformuleerd, maar hun voorwaarden waren radicaler, omdat ze in een sterkere onderhandelingspositie zaten. Het Vlaamse Front liet de eerste plaats op de kamerlijst aan een christen-democraat, de tweede plaats voor de Kamer én de eerste plaats voor de senaatslijst moest echter voor een fronter zijn. In Aalst, waar de jong-daensisten hevige voorstanders waren van de kartelhermieuwing, werd alles in het werk gesteld om de samenwerking opnieuw mogelijk te maken. Uiteindelijk stemde de weigerachtige oudere generatie toe, op voorwaarde dat het kartel zowel in Oost- als in West-Vlaanderen hernieuwd werd. Octaaf Van Schamelhout, een figuur die zich later het misprijzen van de Vlaams-nationalisten op de hals haalde, was de bedenker van deze formule. Nog nooit was een uniform optreden bereikt tussen beide Vlaanderens, en ook toen lukte het niet. De Brugse christen-democraten vonden de West-Vlaamse fronters te radicaal, maar in ruil voor enkele toegevingen en na veel lobbywerk uit Aalst door de intussen aangestelde propagandaleider Ernest Van den Berghe, gaf de Christene Volkspartij uiteindelijk toe aan een gezamenlijke lijst. Er kwam echter tegenwind vanuit de Brugse frontbeweging. Zowel "ruwaard" Adiel Debeuckelaer, eerste kandidaat van de Frontpartij in Brugge, als Joris Van Severen waren radicaal tegen een samenwerking met een partij waarvoor ze slechts minachting voelden omwille van het uitgesproken sociaal-democratisch imago¹². Omdat de samenwerking in Brugge spaak liep, werden de akkoorden ook elders afgeblazen. De verhouding tussen beide groepen bekoelde nog

meer. Verscheidene christen-democraten wensten in deze kritieke fase de ingeslagen weg naar het Vlaams-nationalisme een halt toe te roepen. De zogenaamde "nieuwe koers" beantwoordde niet aan de verwachtingen van christen-democraten als Van Schamelhout en Vanderschelden.

De verkiezingen in november betekenden voor beide partijen een verlies; ze waren beide hun zetel in de kamer kwijt. De provincieraadsverkiezingen die een week later volgden, kenden een gelijkaardig scenario. De Christene Volkspartij verloor drie zetels in de Oost-Vlaamse provincieraad; de partij zat op een totaal dieptepunt.

De komst van propagandaleider Ernest Van den Berghe: naar een officiële versmelting

De nederlaag isoleerde de tegenstanders van een kartel en beide partijen beslisten de banden weer aan te halen om een volledige afgang te voorkomen. De Christene Volkspartij beseftte dat ze opnieuw een stevige structuur, een duidelijker profiel en een goed functionerend partijorgaan moest verwerven om continuïteit te garanderen. De partijleiding koos voor een uitgesproken Vlaams profiel dat door een uitgewerkt propagandanetwerk uitgedragen moest worden naar alle vroegere daensistische, maar inmiddels verloren gegane kernen. Op voorstel van Jan De Beul werd een verantwoordelijke aangeworven die de vooropgestelde overlevingsformule moest uitvoeren. Ieder was het erover eens dat men een "sterke kracht" moest rekruteren. Halfweg 1921 werd Ernest Van den Berghe officieel aangesteld als propagandaleider, met als opdracht de uitbouw van de politieke organisatie van de Christene Volkspartij te verwezenlijken. Bij de aanstelling van Van den Berghe dienen enkele bedenkingen geformuleerd te worden. Van den Berghe kwam uit een liberaal milieu en had geen directe affiniteit met het daensisme. Hij behoorde ook niet tot de jong-daensisten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij als twintigjarige Vlaming tot het activisme toegetreden en ondervoorzitter geworden van de Aalsterse activistische beweging Ontwaakt! Daar ontmoette hij jong-daensisten als Jan De Beul, Albert Van den Bruele, Jules Delafortrie, e.a. Onmiddellijk na de oorlog werd Van den Berghe lid van de Frontpartij. Toen hij in juli 1921 door De Beul gevraagd werd om als propagandaleider de Christene Volkspartij in nieuwe banen te leiden, aanvaardde Van den Berghe, op uitdrukkelijke voorwaarde dat hij deze functie kon

vervullen als fronter¹³. "Nest" kon als jonge activist en fronter de traditie en de cultuur van het daensisme onmogelijk volledig begrijpen. Hij kende ongetwijfeld de geschiedenis van de Christene Volkspartij - hij was immers van Aalst afkomstig - maar die kennis was waarschijnlijk weinig gevoelsmatig. Zijn toetreding tot de Christene Volkspartij moet als een overwinning beschouwd worden voor de radicaal-Vlaamsgezinde strekking. Hierbij kunnen twee vragen gesteld worden: waarom werd een fronter aangeworven om de Christene Volkspartij nieuw leven in te blazen en waarom zijn de jong-daensisten na de Eerste Wereldoorlog teruggekeerd naar de daensistische beweging? Met de aanstelling van Van den Berghe als politiek "verantwoordelijke" moet het voor de partij van meet af aan duidelijk geweest zijn welke weg de jonge propaganda-leider met de Christene Volkspartij wenste te bewandelen. De aanstelling van Van den Berghe kan men voorwaardelijk interpreteren als een formele goedkeuring voor een permanente samenwerking tussen daensisten en fronters. Men kan onmogelijk van de kersverse propagandaleider verwacht hebben dat hij in de ware betekenis van het woord een daensist (sociaal christen-democraat) werd; iemand die zichzelf expliciet als "fronter" zag. Zijn benoeming kwam er zonder twijfel op vraag van de jong-daensisten die Van den Berghe kenden uit de activistische kring Ontwaakt! Zij wisten met zekerheid wat de consequenties waren van de aanstelling. Dat de jong-daensisten meer heil zagen in een vernieuwde en een vervlaamste koers, is binnen het tijdskader begrijpelijk. Het is logisch dat de overtuiging die hen tot het activisme bracht na de oorlog in andere banen geleid moest worden. Het lijkt alleen duister waarom deze groep terugkeerde naar de Christene Volkspartij, terwijl tegelijkertijd een nieuwe Vlaamse formatie klaar stond: het Vlaamsche Front, de verzamelplaats van vooruitstrevende Vlamingen. Misschien zochten zij een vertrouwde en rustgevende omgeving na de teleurstellende afloop van het turbulente activistische avontuur. Of keerden zij misschien terug naar de Christene Volkspartij omdat zij de daensistische beweging in dienst wilden stellen van de Vlaamse Beweging?

Ernest Van den Berghe werd in juli 1921 aangesteld, nog vóór de verkiezingen van november. Hij had waarschijnlijk nooit verwacht dat het in het najaar niet tot een kartel zou komen. De oude generatie onder leiding van Van Schamelhout, zorgde voor een andere wending, wat meteen de laatste invloedrijke beslissing van deze generatie beteken-

de. Vanaf de toetreding van Van den Berghe kreeg de Christene Volkspartij een nieuwe politieke cultuur, tegen de zin van sommigen, maar met evenveel aanmoedigen van andere christen-democraten die vol verwachting de nieuwe aanpak afwachten. "Nest" kweet zich van zijn taak; hij werkte een partijstructuur uit en ging hiervoor op zoek naar geschikte medewerkers. Algauw kwam hij tot de ontdekking dat hij in de omgeving van Aalst weinig geschikte medewerkers kon rekruteren, omdat het christen-democratische verleden er vaak zwaarder doorwoog dan de Vlaamse sympathieën. In alle gemeenten rond Aalst moest een nieuwe Vlaamsgezinde politieke kern opgestart worden. De afdelingen dienden uitgebouwd te worden met sociale organisaties, culturele verenigingen, een eigen persorgaan en een propagandateam. De oude daensistische kernen waren een ideale uitvalsbasis, op voorwaarde dat deze groepen zich lieten aanvullen met uitgesproken Vlaams-nationalistische krachten. Met andere woorden: aan het roer van de afdelingen moesten Vlaams-nationalistische strijders staan. De gemeentelijke kernen kregen een overkoepelende structuur in de vorm van een arrondissementsbond. Deze werkwijze gold niet enkel voor het arrondissement Aalst, dezelfde inspanningen dienden ook geleverd te worden in andere arrondissementen.

De Christene Volkspartij - Vlaamsche Front - Partij van Vlaamsch-nationalisten (P.V.N.)

In september 1923 vond officieel plaats wat al jaren voorbereid was: de stichting van de Christene Volkspartij - Vlaamsche Front - Partij van Vlaamsch-nationalisten (P.V.N.). De samensmelting van de Christene Volkspartij met de Frontpartij was geen verrassing meer, maar een logisch gevolg

Ernest Van den Berghe, Vlaams-nationalistisch politicus in Aalst, 1938 (verz. R. D'Haese)

van de gevolgde koers. Terwijl Remi Vander-schelden in datzelfde jaar nog pogingen ondernam om alle christen-democraten rond de gesprekstafel te krijgen en het daensisme nieuw leven in te blazen, verliepen parallelle gesprekken tussen de voorstanders van de officiële inrichting van één partij. De evolutie in West-Vlaanderen tijdens deze fase was zo afwijkend van de algemene evolutie, dat aan de West-Vlaamse tussenoorlogse geschiedenis een apart hoofdstuk werd gewijd¹⁴.

Jan De Neve, Jan De Beul, Victor Bocqué en Ernest Van den Berghe vertegenwoordigden de Christene Volkspartij op de voorafgaande besprekingen; H. van Puymbrouck, Boudewijn Maes, Staf De Clercq, Odila Vandenberghe, Bert D'Haese, Jozef Cool en Jef De Winter waren afgevaardigd voor de Frontpartij. Officieel moest de Christene Volkspartij enkel het woord "zelfbestuur" in haar programma opnemen en "Partij van Vlaamsch-nationalisten" aan haar benaming toevoegen om als zusterpartij te worden opgenomen in het Vlaamsche Front¹⁵. Tijdens de voorbereidende gesprekken was men tot de conclusie gekomen dat de Christene Volkspartij en de Frontpartij zeer weinig aan hun programma dienden te veranderen om met elkaar overeen te stemmen. Voor beide moesten de sociale en de economische belangen behartigd worden, maar in het teken van de Vlaamse idealen. Het programma waar beide partijen zich in 1919 achter schaalden, groeide uit tot het officiële partijprogramma.

Het grote verbroederingsfeest had op 9 september 1923 plaats in Aalst. In de ons bekende stijl werden passende woorden voorzien voor de "stichters van de Christene Volkspartij, de gebroeders Daens". De diverse aanwezige Vlaams-nationalistische groepen brachten hulde aan deze voormannen als blijk van waardering voor hun (pas veroverde) strijdbroeders. In dezelfde zin kan men de gelijktijdige viering interpreteren van het "vijfentwintigjarig bestaan van de vrouwenziekenbond van de Christene Volkspartij", waarbij weduwe Louise Daens-Mayart als voorzitter in de bloemen werd gezet. Op het samensmeltingsfeest waren 150 Vlaams-nationalistische en christen-democratische verenigingen aanwezig uit de arrondissementen Aalst, Oudenaarde-Ronse, Kortrijk en Brugge, uit het Waasland, het Mechelse en uit Antwerpen. Er werden onder andere toespraken gehouden door Karel Leopold Van Opdenbosch, de officiële voorzitter van de nieuwe partij; door Albert D'Haese, de toekomstige leidersfiguur in Aalst; door Jan De Neve, symbool van de verzoening tussen het oude daensisme en het nieuwe

Vlaams-nationalisme; door Odila Maréchal-Van den Berghe, Heriman Vos en andere belangrijke Vlaams-nationalisten van dat ogenblik.

Door toedoen van Van den Berghe hadden verschillende daensistische kernen in de Aalsterse buitengemeenten zich onder Vlaams-nationalistische impuls opnieuw georganiseerd. Het arrondissement werd ingedeeld in 15 gewesten die samen tweemaandelijks vergaderden in een arrondissementele bond¹⁶. Algauw bleek dat de intocht van de "nieuwe" Vlaams-nationalistische krachten niet alleen beperkt bleef tot het gemeentelijk niveau; ook in de overkoepelende instellingen werden christen-democraten van het eerste uur geleidelijk van leidinggevende functies verwijderd ten voordele van radicalere Vlaams-nationalisten. Van Campenhout stelt in zijn Lexicon: "*Hij (Van den Berghe) behield de (resten van de) sterk gehavende daensistische sociale organisaties en bouwde er de Vlaams-nationale organisaties op. In de bestaande organisaties werd niemand ontslagen, maar telkens als er een plaats vrijkwam, schoof hij een Vlaams-nationalist naar voor...*"¹⁷. Vanaf het ogenblik dat er niet langer sprake was van een autonome Christene Volkspartij, maar van de "Christene Volkspartij - Vlaamsch Front P.N.V.", gebeurden de veranderingen en de personeelwissels minder omzichtig dan Van Campenhout laat uitschijnen. Octaaf Van Schamelhout werd als vakbondsleider en Karel Leopold Van Opdenbosch als persverantwoordelijke aan de kant geschoven, zonder dat hierbij sprake was van een "vrijwillige afstand" van hun taken, maar omdat beiden niet voldoende radicaal Vlaams-nationalistisch waren.

De overname van de daensistische sociale organisaties gebeurde geleidelijk. Aanvankelijk betoonden de fronters zich niet erg geïnteresseerd in sociale organisaties als vakbonden, ziekenfondsen en samenwerkende maatschappijen. Dit maakte geen deel uit van het Vlaamse hoofdbelang: zelfbestuur. In dergelijke organisaties zagen zij geen voordeel, integendeel. Het vroeg extra inzet van de Vlaamse strijders op een terrein waarop ze geen enkele ervaring hadden. Bovendien wilden zij de andere grote partijen niet voor het hoofd stoten door propaganda te voeren voor eigen sociale instellingen. De christen-democraten konden geen genoegen nemen met deze halfslachtige houding van de Vlaams-nationalisten tegenover hun sociale organisaties, uitgerekend het terrein waarop de Christene Volkspartij de meeste ervaring had. Daarnaast vormden de sociale organisaties een belangrijk bindele-

ment tussen de Christene Volkspartij en de fronters, omdat de daensisten konden uitpakken met hun organisatorische eruditie op dit terrein. Zij beschikten niet alleen over de knowhow, maar hadden door hun netwerk ook een territoriale greep. Voor hen was het een middel om binnen de nieuwe partij hun machtspositie te bewaren. Voor de Vlaams-nationalisten betekenden de sociale organisaties uiteindelijk, net als voor de andere partijen, een band met de achterban en de beste methode voor directe ledenwerving. Toen dit eenmaal werd ingezien door de nieuwe politieke Vlaams-nationalistische beweging, evolueerde zij naar een zeer positieve houding tegenover deze daensistische erfenis, die zich niet alleen beperkte tot de sociale instellingen, maar ook culturele verenigingen, pers en propagandaclubs omhelsde. Aangezien de ziekenfondsen, de vakverenigingen, de coöperaties, de culturele verenigingen, de lokalen en de pers voortbouwden op de overblijfselen van de daensistische beweging, werden zij aanvankelijk ook omschreven als "organisaties of periodieken van de Christene Volkspartij". Toen de samensmelting officieel was en de fronters het voordeel van deze organisaties begrepen, werd de leiding ervan geleidelijk in Vlaams-nationalistische handen genomen. Christen-democraten die met overtuiging en enthousiasme deelnamen aan de vernieuwing, konden op post blijven, maar meer kritisch ingestelde daensisten werden na verloop van tijd aan de kant geschoven. Uiteindelijk zou Aalst, dat vóór de Eerste Wereldoorlog het centrum was van de daensistische beweging en organisaties, in de tussenoorlogse periode uitgroeien tot het centrum van de Vlaams-nationalistische sociale organisaties en pers.

Het faillissement en de overname van het daensisme

De infiltratie van Vlaams-nationalistische krachten in de oude daensistische kernen en hun sociale organisaties leek uiterlijk op geen tegenkanting te stuiten, maar intern namen de frustraties van de aan de kant geschoven generatie toe. De lichte jong-daensisten was de evolutie aanvankelijk zeer geneegen en verleende haar bereidwillige medewerking. Ook daensisten van het eerste uur als Jan De Neve steunden de nieuwe richting openlijk, wat zeer belangrijk was voor het oude kiespubliek. Voor de ogen van dit kiespubliek werd de daensistische traditie verweven met de nieuwe Vlaams-nationalistische ideologie, om zo min mogelijk de indruk te wekken van fundamentele veranderingen. Het daensistische verleden werd nooit onvermeld gela-

ten; de pers verwees naar de "inzet van de Christene Volkspartij voor de Vlaamse cultuur" en naar de voortzetting van het oude gedachtegoed. Op huldigingen en allerlei vieringen werden voor mannen als de gebroeders Daens en De Backer altijd met het gepaste respect herdacht. De nieuwe richting wou kost wat kost het vertrouwen van het christen-democratische kiespubliek behouden, want de Vlaamse beweging haalde haar aanhang uit een gelijkaardige kiezersgroep, bestaande uit middenstanders, plattelandsbewoners, boeren, arbeiders en seizoenarbeiders.

De uitbouw van het Vlaams-nationalisme was natuurlijk niet enkel gebaseerd op sociale organisaties, op Vlaamse partijlokalen en op Vlaams-nationalistische kranten; er werd vanuit Aalst ook intens gewerkt aan de politieke structuur. In de tweede helft van de jaren twintig werden door Albert D'Haese en Ernest Van den Berghe contacten uitgebouwd met andere Vlaams-nationalistische groeperingen. D'Haese legde contacten met Gerard Romsée uit Limburg, met Leo Vindevogel die een Vlaams-democratische strekking leidde in Ronse, met Thomas De Backer, Vlaams-nationalist uit de Kempen, en met de vooraanstaande democratische en Vlaamsgezinde familie De Lille uit Maldegem. Van den Berghe legde de eerste contacten met Staf De Clercq uit Brabant en met Boudewijn Maes en Hendrik Elias uit Gent.

De verdere ontwikkeling en de aanloop tot het VNV is een aparte geschiedenis waarin de daensistische beweging niet meer aan het woord komt. De figuren met een daensistische reputatie werden in de politieke evolutie van de tweede helft van de jaren twintig en de eerste helft van de jaren dertig niet betrokken. Ofwel waren deze christen-democraten nog actief in een sociale organisatie, zoals Jan De Neve; ofwel functioneerden ze op het politieke niveau maar zonder feitelijke macht, zoals

Eerste Minister Spaak heeft in volk's parlement verklaard: "De Burgemeesters zullen benoemd worden in de meerderheid ..."

Volk van Welle, stemt dus de man van het volk.

**Stemt
Romain Eeman
Burgemeester !**

Stemt onder n° 3

Van Opdenbosch; ofwel voerden zij een verbeten en eenzame strijd tegen de "rechtse koers" van het "katholieke Vlaams-nationalisme", zoals Vanderschelden. Maar een reële invloed op de politieke ontwikkeling van de Vlaams-nationalistische beweging had de oude generatie christen-democraten niet meer. Van Opdenbosch ondervond dit aan den lijve toen hij protest aantekende tegen de "rechtse en autoritaire koers" van het Vlaams-nationalisme dat leidde naar de eenheidspartij, het Vlaams Nationaal Verbond, in 1933.

Vanuit Aalst werd er vóór 1933 geen concrete actie ondernomen om de Vlaams-nationalistische evolutie te stuiten, hoewel de toenemende rechtse en katholieke koers heel wat gewezen daensisten verontrustte. Van een feitelijke weerstand tegen de politieke leiding is echter geen spoor terug te vinden. Naar buiten toe was het enthousiasme unaniem. De door Van den Berghe en D'Haese gecentraliseerde Vlaams-nationalistische pers gaf een uitsluitend positieve berichtgeving, ook al waren er problemen met de financiën van de sociale organisaties, de drukkerij-uitgeverij en de overkoepelende organisatie voor Vlaamsche Huizen. De eigenzinnige koers van de Kortrijkse Helpt Elkander-groep werd in de Vlaams-nationalistische bladen geminimaliseerd als het gedrag van een groep koppige en verstarde christen-democraten die niet met hun tijd mee evolueerden. Wanneer de Vlaams-nationalistische periodieken en de interne keuren van de S.M. Drukkerij Volksverheffing van naderbij bekeken worden, blijkt dat de tactiek van het doodzwijgen veelal werd toegepast. Gewezen daensisten die het niet eens waren met de veranderde mentaliteit, kwamen in de bladen steeds minder aan het woord. Aangezien ze niet meer beschikten over de pers als uitlaatklep voor hun ongenoegen, en aangezien ze

bij slechte medewerking ontzet werden uit hun vroegere ambt, was er naar buiten toe nog weinig dat verwees naar de vroegere Christene Volkspartij. Intern broeide er wel wat. In Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen bleef de Christene Volkspartij zich permanent verzetten tegen een samenwerking met de katholieke Vlaams-nationalisten. Hierin werden zij moreel gesteund door daensisten die omwille van hun activistisch verleden in het buitenland vertoefden. Hector Plancquaert, Gustave Doussy en Albert Van den Bruele volgden vanop een afstand de politieke gebeurtenissen en schreven zowel naar Aalst als naar Kortrijk hun eigen bevindingen over de gang van zaken. Omwille van de geografische afstand toonden ze een onvermogen om zich aan te passen aan het veranderde tijds-klimaat. Zij wilden in feite bij hun terugkeer de draad weer opnemen waar ze hem los hadden moeten laten. Doussy en Plancquaert voerden een uitgebreide briefwisseling met Vanderschelden waarin ze hem steunden in zijn strijd voor het behoud van de Christene Volkspartij. Beide mannen hadden veel sympathie voor de Vlaamse zaak, maar ze waren uiterst wantrouwig tegenover een politieke beweging die zichzelf uiteindelijk katholiek noemde en in rechtse richting evolueerde. Het lijkt geen twijfel dat Doussy en Plancquaert een grote invloed uitoefenden op Vanderschelden die consequent elke samenwerking afwees. In mei 1928 schreef Van den Bruele uit Terneuzen naar Van Opdenbosch om hem te feliciteren met de behaalde verkiezingsuitslag in Aalst¹⁸. Volgens hem was het succes in Aalst, dat bijvoorbeeld in Geraardsbergen niet behaald werd, te verklaren door de sterke aanwezigheid van "*de geest der democratische partij*". Hij verklaarde dat hij de vroegere autonome partij niet zomaar kon vergeten, of de Vlaams-nationalisten hem dit nu kwalijk namen of niet: "*Ik verdedig niet het daensisme, doch ik verdedig het geweldig, nooit uitgeput Exelsior van De Backer, ik ben een Roelander, en de Roeland heeft recht van bestaan, midden in het Vlaams-nationalisme!*". Van den Bruele schreef de profetische woorden: "*Moest men u overboord gooien, de partij totaal opdoeken, dan zou ik dat niet lijdzaam aanzien. (...) Het zijn nog steeds de oude democraten en de daensisten uit Aalst en de Roelanders uit Ninove die u zondag den zege hebben geschonken!*"¹⁹.

De leiding in Aalst zat verveeld met deze onbereikbare daensisten. Enerzijds hadden ze respect voor wat Plancquaert en Van den Bruele in het verleden hadden verricht, anderzijds oefenden de bannelin-

Louis De Bruyn, daensistische politicus van Denderleeuw met zijn gezin (DAVS)

gen een negatieve invloed uit. Waarschijnlijk was iemand als Van den Berghe ervan overtuigd dat Plancquaert, Doussy en Van den Bruele vanuit hun activistische verleden mee aan de kar zouden hebben geduwd, indien ze er in de jaren twintig bij waren geweest. Hun verblijf in het buitenland frustreerde iedereen: de Vlaams-nationalisten, omdat zij een remming legden op vroegere partijgenoten; de vroegere partijgenoten, omdat die hun "lijfelijke" aanwezigheid wensten om hun "eenzame strijd" te verlichten; de bannelingen, omdat ze door de bestaande afstand machteloos waren.

De briefwisseling van Plancquaert, Doussy en Van den Bruele met Vanderschelden en Van Opdenbosch heeft ongetwijfeld de afscheuring van Van Opdenbosch in 1933 van de eenheidspartij, het VNV, mee voorbereid.

Thans zijn we zover gevorderd: de uitsluiting van Van Opdenbosch

Eind 1928 werd de terugkeer van Plancquaert aangekondigd door de daensisten. Nog voor zijn feitelijke terugkeer had Van Opdenbosch hem al de vraag gesteld of hij de lijst wou aanvoeren tijdens de komende verkiezingen²⁰. Gezien de zwakke positie van Van Opdenbosch in de partij is het twijfelachtig of hij daadwerkelijk bij machte was om de verkiesingslijst samen te stellen. Plancquaert aanvaardde het aanbod, wat erop wees dat hij duidelijk van plan was opnieuw in de politiek te stappen. Van het opzet kwam echter niets in huis; Plancquaert keerde pas eind 1929 terug en het lijkt onwaarschijnlijk dat de Vlaams-nationalisten akkoord gingen met Plancquaert als lijsttrekker. Plancquaert bleek bovendien totaal vervreemd van de eigentijdse politiek en riep enkel herinneringen op aan een ver daensistisch verleden.

In augustus 1933 werd een persoonlijke uitnodiging van Hendrik Elias verstuurd naar de leiding van alle Vlaams-nationalistische partijgroeperingen: "thans zijn we zover gevorderd dat de hoofdlijnen van een gezamenlijk programma uitgewerkt zijn, om ons toe te laten met vernieuwde geest den strijd aan te gaan"²¹. De voormannen werden samengeroepen in het *Vlaamsch Huis* in Aalst om een reorganisatie te bespreken. Van Opdenbosch refereerde later in zijn persoonlijke nota's aan een spoedvergadering in het Vlaamsch Huis op 6 oktober met als aanwezigen: Victor Bocqué, Jozef Cool, H. De Geest, Alfons Van Lieferingen, G. Van Nuffel, Maurits Schoupe, Ernest Van den Berghe, Louis De Bruyn, Gustaaf Scheerlinck, Maurits

Cluytens, Hilaire Gravez, Jozef Antoon Coene, Magda Gravez en Staf De Clercq. Van Opdenbosch noteerde: "*Staf De Clercq zette er zijn stelsel uiteen, dat werd in twee delen gedeeld, dat welke voor het publiek was bestemd en het geheime deel, een sarcastische kopij van het Hitler-fascisme. Het werd alles geesdriftig en met eenparige stemmen min één aangenomen*"²². Van Opdenbosch verwees hier naar de beslissende vergadering waarna hij uit de nieuw gevormde eenheidspartij, het Vlaamsch Nationaal Verbond, werd gesloten. In zijn nota's "*Politiek - Mijn verweer*", domineert een bittere toon tegenover het Vlaams-nationalisme dat voor hem door Albert D'Haese en Ernest Van den Berghe verpersoonlijkt werd. Zijn nota's zijn interessant omdat ze een licht werpen op het ontstaan van de Vlaamsch Nationale Democratische Partij, de laatste overlevingspoging van een deel van de daensistische beweging. De getuigenis van Van Opdenbosch is natuurlijk subjectief en eenduidig, maar juist omdat uit zijn uitsluiting de oprichting van de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij resulteerde, is het relevant om zijn kijk op het politiek gebeuren te parafraseren. Van Opdenbosch richtte zijn geschreven dagboek-monoloog aan Plancquaert, ter verantwoording van het spijtige verloop van de Vlaams-nationalistische geschiedenis. Hij begon met "*Wij zijn een paar halve revolutionairen, mijn vriend Plancquaert en ik. Wij komen uit de school van Priester Daens*".

In "*Politiek - Mijn verweer*" overschouwde hij hoe het zover was kunnen komen dat de daensisten op alles hun greep hadden verloren en uiteindelijk plaats moesten ruimen. In zijn verhaal was de komst van Van den Berghe cruciaal. Tot dan had Van Opdenbosch zich, weliswaar niet altijd met evenveel overtuiging, ingewerkt in het ambt van partijvoorzitter en hoofdredacteur van *De Werkman*. Als grote hulp in zijn partijwerkzaamheden haalde hij Octaaf van Schamelhout aan, de lei-

Albert Van den Bruele met zijn gezin in Duitsland, 1922 (DAVS)

der van de Christen Democratische Vakverenigingen. Van den Berghe zou zijns inziens alles veranderd hebben: *"Er was ook een propagandaleider benoemd. Deze maakte zich langzaam meester van alle inrichtingen en organisaties: hij was de gemene konkelaar, de onderkruiper (...)"* en sarcastisch ging hij verder: *"De zege van 1925 was zijn werk. 't zijn alleen. Er was maar één verkozene"*. Ondertussen was Albert D'Haese naar Aalst gekomen, hij werd medewerker van *De Werkman* en ontpopte zich als de politieke leider van Aalst: *"... zijn artikels werden geplaatst, de mijne gingen de scheurmand in"*. In 1930 maakte D'Haese zijn plan bekend om zich in de plaats van Van Opdenbosch kandidaat te stellen als volksvertegenwoordiger. Van Opdenbosch kon op de senaatslijst opkomen in de plaats van Gravez. Het plan van D'Haese werd echter niet uitgewerkt. Intussen bleef het gekonkel tegen de gewezen daensisten verdergaan. De daensist René Coppens uit Erondegem, die sinds jaren opkwam op de lijst van de christen-democraten, werd als eerste aan de kant geschoven. Octaaf Van Schamelhout en De Ruyscher werden -nog steeds volgens Van Opdenbosch- uit de vakbond gezet, officieel omdat ze niet voldeden, maar in feite omdat ze geen fronters waren. Remi Vanderschelden ontving aanmaningen van D'Haese dat hij hoge bedragen verschuldigd was aan de organisatie in Aalst. Vanderschelden moest op een maand tijd 80.000 fr. ophoesten, wat hem alle moed ontnam om met de organisatie Helpt Elkander verder te doen. Van Opdenbosch voerde een lijst aan van persoonlijke kwesties waarbij hij steeds tot dezelfde conclusie kwam: de daensisten hadden op alle terreinen plaats moeten ruimen voor de fronters. De opvattingen van de Frontpartij waren bovendien in de loop der jaren voelbaar veranderd. Het godsvrede-ideaal, dat de Christene Volkspartij op vraag van het Vlaamsche Front in haar programma had opgenomen, was als eerste overboord gegooid:

"Godsvrede werd uit den boze geacht en wij draafden weerom een andere richting uit. Dan kwam het Federaal Statuut de horizon nog troebeler maken. Dat ook werd opgegeven en Groot-Nederland kwam op de proppen; nu is 't niet meer Groot-Nederland, nu is 't Dietschland geworden". En hij besluit verbitterd: *"Wat hebben we om reden van modernisme en dank aan de durf van de jongeren al verloren wegen gegaan"*.

Volgens Van Opdenbosch werd de "nieuwe richting", de eenheidspartij, wekenlang in alle stilte voorbereid. Deze geheime vergaderingen klaagde hij aan als anti-democratisch: *"Was 't democratisch waar bijvoorbeeld een 15-tal personen zonder enig opdracht of mandaat in 't geniep vergaderden wekenlang, een programma opstellen, een leider instellen en op zekeren dag vooruitkomen en zeggen: Dat is het programma, dat is het Evangelie van het Vlaams-nationalisme"*. De beslissende dag viel op 6 oktober 1933: *"De meerderheid van die vergadering bestond uit betaalde mannen van Volksverheffing drukkerij, ziekenbond en vakverbond. Daar wordt beslist het Daensisme over boord te gooien en de nieuwe richting te volgen. Ik was de enige die protesteerde"*. Zijn protest leidde tot zijn onmiddellijke uitsluiting, een radicale beslissing tegenover iemand die gedurende meer dan tien jaar volksvertegenwoordiger was. *"Den 8 oktober stond alles reeds in 'Het Land van Aalst'. Alles? Nee, de geheime onderrichtingen verschenen niet (...) Ik werd naar geen enkele vergadering meer uitgenodigd"*²³.

De verdeelingspogingen van den heer Van Opdenbosch

De scheiding tussen de gewezen daensisten - Van Opdenbosch vertrok niet alleen - en de "Vlaams-nationalistische daensisten", fronters en VNV-ers werd op verschillende terreinen emotioneel uitgespeeld. Natuurlijk wou elke partij zich verdedigen door het ongelijk en "het verraad" van de andere te bewijzen. Het moet immers ook voor de kiezers duidelijk geweest zijn dat er problemen waren aan de top. Zoals altijd werden de verschillende versies in de weekbladen gepubliceerd, meestal voorzien van partijcommentaar. De Vlaams-nationalisten probeerden zich in te dekken tegen de kritiek van het Vlaams christen-democratisch kiespubliek. Als verdedigingsmiddel werden brieven van Louise Daens-Mayart en Jan De Neve gepubliceerd in het Vlaams-nationalistische blad *De Strijd*, waarin zij hun ontgoocheling uitspraken over Van

Naar Nederland uitgeweken activisten: Lodewijk Severijns, René de Clercq, Hector Plancquaert (rechts rechtstaand), Florimond Heuvelmans en Victor Lambrecht, jaren twintig (Kortrijk W-Fl.)

Opdenbosch²⁴. In een tegenpamflet ontkende Van Opdenbosch dat deze brieven van de hand waren van weduwe Daens en partijgenoot De Neve omdat hij vertrouwen had in hun vriendschap. Als bewijs publiceerde hij persoonlijke brieven van beiden, die dateerden uit de periode dat zij Van Opdenbosch wilden overhalen om partijvoorzitter te worden en waarin zij hun waardering voor hem beschreven. Het is onduidelijk welke stelling beide oud-daensisten innamen in verband met de uitsluiting van Van Opdenbosch. Jan De Neve bleef in de hele kwestie op de vlakte. Hij mengde zich nooit openlijk in de discussie, bleef de Vlaams-nationalisten trouw en werd in 1936 verkozen op een VNV-lijst als senator. Louise Mayart kon waarschijnlijk weinig begrip opbrengen voor de tegendraadse houding van Van Opdenbosch. Aan Plancquaert schreef ze in het begin van de jaren dertig, een brief waarin ze hem wanhopig vroeg om terug te komen naar Aalst om de Christene Volkspartij te redden van de totale ondergang, en bekende dat ze geen vertrouwen had in Van Opdenbosch "die nooit had kunnen staan waar hij nu stond wanneer Plancquaert er had geweest". Maar ze had evenmin vertrouwen in Albert D'Haese die volgens haar de naam van priester Daens misbruikte en streefde naar de verdeling en de vernietiging van de partij²⁵. Volgens haar was Plancquaert de enige die de ware Christene Volkspartij weer op het voorplan kon brengen. Het is aannemelijk dat Louise Mayart, net als zovele andere daensisten, werd meegesleurd in een evolutie die ze zelf niet kon duiden. Zij had, gelijklopend met Van Opdenbosch, de samensmelting in 1923 niet bekritiseerd, omdat ze er waarschijnlijk een tweede kans in zag voor de Christene Volkspartij. Met het verstrijken van de jaren was het tegendeel echter duidelijk geworden.

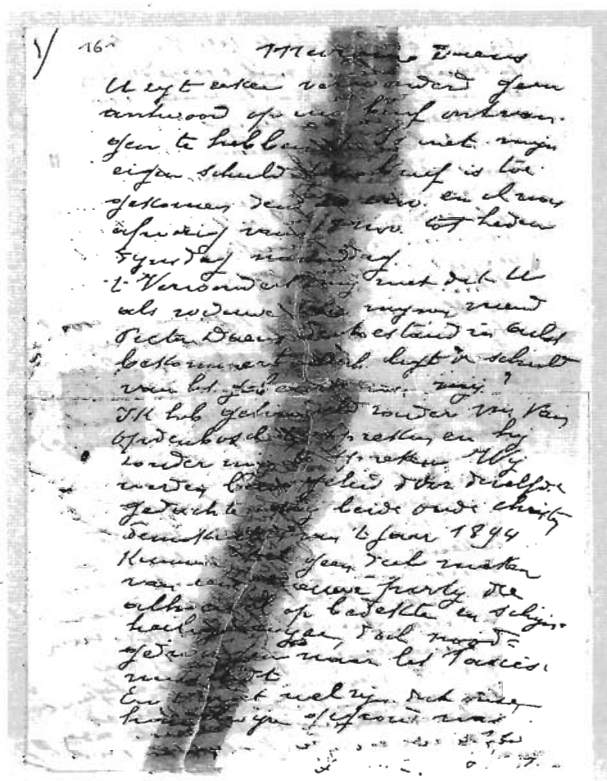
De afscheuring van Van Opdenbosch en de oprichting van diens nieuwe Vlaamsch Nationale Democratische Partij betekende echter geen reëel gevaar voor het oprukkende VNV. *Het Land van Aalst* publiceerde op 22 oktober 1933: "Vlaanderen marcheert! Geestdriftig aansluiting van de overgrote meerderheid der Vlaams-nationalisten bij het VNV". In dit artikel werd een overzicht gegeven van alle Vlaams-nationalistische groepen die zich officieel bij het VNV hadden gevoegd²⁶. Het artikel somde ook de gemeenten op die aangesloten waren bij de Aalsterse arrondissementsbond en die zich akkoord verklaarden met de uitsluiting van Van Opdenbosch. De propagandabond van Meldert, Herzele en Mere; de vak- en ziekenbond en het

Vlaamsch Huis van Moorsel en de partijraad van Denderleeuw bevestigden zijn uitsluiting en legden Van Opdenbosch een toegangsverbod op tot het Vlaamsch Huis in Moorsel en De Verbroedering in Denderleeuw. Bovendien werd een brief gepubliceerd, "een verklaring van de oude Daensisten" over "de verdeelingspogingen van den heer Van Opdenbosch", waarin hem verweten werd te handelen uit eigenbelang. De brief werd door vooraanstaande daensisten als Jan De Neve, Victor Bocqué, August Van de Vondel, Jan Coessens, Jozef De Brabanter (allen uit Aalst), Romain Eeman (Welle), Louis De Bruyn (Denderleeuw) en anderen ondertekend²⁷. Voor de laatste keer beleefden de christen-democraten van de gewezen Christene Volkspartij een scherp en pijnlijk openlijk conflict tussen de verschillende strekkingen.

Oude christen-democraten van 't jaar 1894: de Vlaamsch Nationale Democratische Partij

Van Opdenbosch kon verschillende daensisten motiveren om terug te keren naar de authentieke christen-democratie van de Vlaamsch Nationale Democratische Partij. Arthur Boriau (zoon van Désiré), Denis Ceuterick, Benedikt De Cock, Jules Terryn, Petrus Van den Abeele en Octaaf van Schamelhout verbonden zich aan de nieuwe partij. Onder hen waren gewezen jong-daensisten en activisten. De teruggekeerde bannelingen Plancquaert, Doussy en Van den Bruele kozen resoluut de kant van Van Opdenbosch. Plancquaert schreef ter verdediging van Van Opdenbosch een brief aan Louise Mayart; een late reactie op haar oproep²⁸. In zijn brief, die uiteraard ook als open brief gepubliceerd werd in het partijblad *De Vlaamse Volkseeuw*, beschermde hij Van Opdenbosch met de bewering dat verscheidene gewezen daensisten gelijktijdig en

Brief van H. Plancquaert aan Louise Mayart, 1933 (DAVS)

onafhankelijk van elkaar tot dezelfde conclusie waren gekomen: "Wij werden beiden geleid door dezelfde gedachte; wij beide oude christen-democraten van 't jaar 1894 kunnen toch geen deel maken van een nieuwe partij die alhoewel op bedekte en schijnheilige wijze, doch noodgedwongen naar het fascisme leidt". Plancquaert deelde de mening dat de oude Christene Volkspartij van de gebroeders Daens door de eenheidspartij vakkundig was uitgeschakeld: "U zijt bekommerd om 't werk van Petrus en pastoor Daens. Te laat mevrouw. De oude Christene Volkspartij van priester Daens is dood en is wel dood. Ze is omgeslagen in haar tegendeel (...) een door en door antidemocratische volksvijandige partij (...) ze is dood en met haar de onderlinge broederlijkheid, de onbaatzuchtigheid, de rechtzinnigheid..."²⁹.

Van Opdenbosch zelf maakte een duidelijk onderscheid tussen de politieke betrachtingen van het VNV en die van zijn nieuwe politieke partij. Onder de titel "Wat wil Staf De Clercq" plaatste hij begrippen als: de Dietse staat, solidarisme, corporatisme, fascisme en het opperste leiderschap. Op wat was dan de Vlaamsch Nationale Democratische Partij gebaseerd? "Wij leden van de Vlaamsch Nationaal democratische Godsvrede-Federatie stellen het Vlaamsch-nationalisme op de ereplaats. Maar wij zijn ook democraten, volksgezinden!"³⁰.

Hoe en waarom de christen-democratie verloochend en verraden werd

Uit het politiek verweer van Van Opdenbosch blijkt hoe verknocht sommige gewezen daensisten waren aan hun eigen geschiedenis en hoe onverzoenbaar zij stonden tegenover de gewijzigde koers.

De bestaansreden van de partij was de voortzetting van de Christene Volkspartij in de traditie van de gebroeders Daens, van Plancquaert en De Backer. De nieuwe partij kon zich echter nooit losmaken

van haar rancuneuze houding tegenover het VNV. Uiteindelijk bleef de hoofdbekommernis van de Vlaamsch Nationale Democratische Partij de verdachtmaking van het VNV. Ze stak meer energie in beschuldigingen dan in een eigen partijprogramma, dat uiterst summier en sloganesk was. De partij streed voor een zelfstandig Vlaanderen volgens het principe van de godsvrede en de democratie: "ze streed tegen financiële misbruiken door de grote industrieën; tegen de katholieke Belgische Boerenbonders, tegen de Roode Bank van den Arbeid, tegen de militaristische Blauwe geldklopers en tegen het kapitalisme en het fascisme"³¹. Centraal stond: "Hoe en waarom de VNV-ers de christen-democratie van De Backer en Daens hebben verloochend en verraden"³². Hun rancune liet geen constructief werk toe. De Vlaamsch Nationale Democratische Partij kwam als partij nooit van de grond. Ze bezat geen structuur en geen partijwerking. De partij bestond uit losse kernen die een binding hadden door hun ideologie en door de sociale organisaties van Helpt Elkander. De Helpt Elkander-groep ontwikkelde zich vanuit Kortrijk als het sociale netwerk van de Vlaamsch Nationale Democratische Partij in Vlaanderen en was gedurende het korte bestaan van de partij het enige gestructureerde orgaan. Zij vormde de basis van de onafhankelijke partij.

Toen de partij in 1936 voor het eerst en voor het laatst deelnam aan de parlements- en de provincieraadsverkiezingen, werd duidelijk dat de Vlaamsch Nationale Democratische Partij nooit haar daensistische idealen zou kunnen verwezenlijken. De partij leed een smadelijke zware nederlaag die het definitieve einde betekende van de politieke activiteiten van de gewezen daensisten. Het driejarige bestaan van de partij was niet meer geweest dan een illusie die gevoed werd door rancune en de herinnering aan een glorieus verleden.

¹ K. Van Isacker, "Het daensisme".

² Dit overzicht is voornamelijk gebaseerd op de studie die historicus Reinoud D'Haese maakte over de naoorlogse afwikkeling van het daensisme: "De overgang van daensisme naar Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst, 1914-1925".

³ Fr. Van der Elst, "Het Vlaamsche Front". In: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, pp. 1845-1847.

⁴ ADVN, fonds Van Opdenbosch, geschriften Van Opdenbosch.

⁵ R. D'Haese, "De overgang van daensisme naar Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst, 1914-1925", pp. 189-201.

⁶ De Werkman, 16 mei 1919.

⁷ R. D'Haese, "De overgang van daensisme naar Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst, 1914-1925", pp. 208-219.

⁸ Zie hoofdstuk West-Vlaamse kernen overleven de oorlog.

⁹ Zie hoofdstuk Een wildgroei van daensistische ziekenbonden. Maatschappijen van Onderlinge Bijstand in naam van de Christene Volkspartij.

¹⁰ In de volgende gemeenten behaalden de Christene Volkspartij de volstrekte meerderheid: Nieuwerkerken, Zonnegem, Gijzegem, Herdersem, Erpe, Denderleeuw, Okegem, Denderhoutem, Haaltert, Denderwindeke, Voorde en Neigem.

¹¹ Zie hoofdstuk Volksverheffing als de ideale samenwerkende maatschappij. De coöperatieven in expansie.

¹² K. Rotsaert, "Het daensisme in West-Vlaanderen", pp. 240-247.

¹³ ADVN, Interview E. Van den Berghe door Geertui Van der Beke, dec. 1972.

¹⁴ Zie hoofdstuk West-Vlaamse kernen overleven de oorlog.

¹⁵ R. D'Haese, "De overgang van daensisme naar Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst, 1914-1925", pp. 310-323.

¹⁶ Het arrondissement Aalst werd ingedeeld in de gewesten Aalst, Moorsel, Lede, Impe, Mere, Burst, Herzele, Zottegem, Geraardsbergen, Aspelare, Idegem, Meerbeke, Ninove, Denderleeuw en Haaltert.

¹⁷ Fr. Van Campenhout, "Lexicon van de Daensistische Beweging", p. 15.

¹⁸ ADVN, fonds Van Opdenbosch, brief van Van den Bruele aan Van Opdenbosch, 29 mei 1928.

- ¹⁹ *id.*
- ²⁰ ADVN, fonds Van Opdenbosch, brief van Plancquaert aan Van Opdenbosch, 26 december 1928.
- ²¹ ADVN, fonds Van Opdenbosch, brief van H. Elias, augustus 1933.
- ²² ADVN, fonds Van Opdenbosch, nota's Van Opdenbosch "Politiek - Mijn verweer". De onderlijning in het citaat werd door Van Opdenbosch aangebracht.
- ²³ *id.*
- ²⁴ ADVN, fonds Van Opdenbosch, krantenartikel uit De Strijd. Open brief Louise Mayart en Jan de Neve.
- ²⁵ ADVN, fonds De Deken, brief van Louise Mayart aan Plancquaert, ongedateerd, vermoedelijk begin jaren dertig.
- ²⁶ Het Katholiek Vlaams-nationaal verbond van Kortrijk sloot aan bij het VNV, evenals de gelijknamige groep in Brugge o.l.v. Jef Dewroe en Jeroom Leuridan; Ieper sloot aan o.l.v. Achiel Verstraete; Middelkerke, Oostende, Veurne en Diksmuide sloten aan o.l.v. Joris Vansteenland; de gouw Antwerpen sloot aan met Geel en Turnhout o.l.v. Thomas De Backer en Verwaest; de volledige gouw Brabant sloot aan o.l.v. Staf De Clercq; de gouw Limburg sloot aan, net als de gouw Oost-Vlaanderen met Gent, Aalst, St.-Niklaas en Oudenaarde.
- ²⁷ ADVN, fonds Van Opdenbosch, krantenartikel uit De Strijd.
Mede-ondertekenaars: Louis Ebraert (Meldert), Jozef Breckx (Baardegem), Constant Van Nuffel (Herdersen), Raymond Boterbergh (Erpe), Edward Boterbergh (Erpe), Benoit Coppens (Mere), Jan De Gendt (Lede), Karel Haegeman (Woubrechtgem), Weduwe Einiel Beerens (Ressegem), Theodoor Ducou (St- Antelinks), Petrus Callebaut (Heldergem), Victor Witterzele (Iddergem), Jozef Temmerman (Terjoden) en Gustaaf Baeyens (Denderhoutem).
- ²⁸ Zie voetnoot 27.
- ²⁹ DAVS, fonds Delafortrie, brief van Plancquaert aan Louise Mayart, 28 november 1933.
- ³⁰ ADVN, fonds Van Opdenbosch, nota's Van Opdenbosch "Politiek - Mijn verweer".
- ³¹ ADVN, fonds Van Opdenbosch, verkiezingspamflet 1936: Vrije Vlaamse Volkspartij.
- ³² ADVN, fonds Van Opdenbosch, pamflet van de Vlaamsch Nationaal Democratische Partij tegen het VNV en de frontiers.

STREVEN NAAR HET BEHOUD VAN DE OORSPRONKELIJKE CHRISTEN-DEMOCRATIE

West-Vlaamse daensistische kernen overleven de Eerste Wereldoorlog

Enkel de daensistische kernen met een uitgesproken werking in het verleden telden na de Eerste Wereldoorlog nog mee, zo ook in de West-Vlaamse steden Kortrijk en Brugge. Andere kernen als Roeselare, Tielt en Oostende, die vóór de Eerste Wereldoorlog ook al niet echt daensistisch genoemd konden worden, verdwenen volledig van het toneel¹. In Brugge en Kortrijk probeerden de overgebleven christen-democraten na de wapenstilstand de brokken te lijmen, hoewel de leiding ook daar veel van haar kracht verloren had. In Brugge was Camiel Moeyaert tijdelijk geïnterneerd omwille van zijn activistisch engagement. Bernard Minnebo wou opnieuw aan de kar duwen, maar overleed in augustus 1919. Priester Fonteyne was nog op het terrein aanwezig, maar had alle sympathie tijdens de oorlog verspeeld door zijn on-Vlaamse houding. Zijn naoorlogse pro-Belgische standpunten maakten van hem voor de Vlaamsvoelende democraten een onaanvaardbare figuur. Dokter Gustave Doussy was naar Nederland gevlucht en Plancquaert zat voor lange tijd in Duitsland. Toch probeerden Fonteyne in Brugge en Vanderschelden in Kortrijk de Christene Volkspartij nieuw leven in te blazen.

Moeizame akkoorden met Brugge

Voor de eerste parlementaire verkiezingen in 1919 had Aalst een gezamenlijke lijst ingediend van daensisten en fronters. In Brugge was men echter niet tot een kartelovereenkomst gekomen. Voor de fronters was een samenwerking met de lijsttrekker van de christen-democraten, Florimond Fonteyne, onmogelijk omdat hij het bij veel flaminganten had verkorven. Fonteyne verdedigde zich tegenover de Vlaams-nationalisten aanvankelijk met zijn openlijke steunbetuigingen die hij aan de activisten verleende, waarin hij hun aanhouding aanklaagde en betreurde dat weinig ondernomen werd tegen de grote economische collaborateurs. Zijn houding zou echter vlug veranderen, waarschijnlijk onder invloed van zijn tanende politieke carrière. Voor de parlementsverkiezingen van 1919 dienden het

Vlaamsche Front en de Christene Volkspartij in Brugge twee aparte lijsten in. Fonteyne kon blijven rekenen op de steun van de Brugse daensisten en in *De Volkseeuw* werd hij door Bernard Minnebo, Karel Leopold Van Opdenbosch en August Declerck bijgetreden. De verkiezingen waren noch voor de christen-democraten, noch voor de fronters een succes en Fonteyne verloor zijn zetel en het krediet van zijn kiezers. Zijn houding veranderde in een snel tempo. Reeds in 1919 pleitte hij tegen de vernederlandsing van de Gentse Hoogeschool en sprak hij zich uit tegen de interpellatie van Alofs Van de Vijvere, Alfons Van de Perre en Frans Van Cauwelaert over de taalgelijkheid. Enerzijds kon hij de nieuwe generatie progressieve katholieken niet aanvaarden, anderzijds zag hij in de fronters zijn grootste vijand. Fonteyne verloor veel van zijn kiezers aan de socialistische partij, want de stap van het fonteynisme naar het socialisme was nooit groot geweest. Sommige christen-democratische kiezers probeerden een overstap naar de Frontpartij, maar velen schrokken terug van de uitgesproken katholieke sfeer die door Joris Van Severen in de West-Vlaamse afdelingen gecreëerd werd. In 1920 trok Florimond Fonteyne zich terug uit de politiek en verliet hij Brugge om er nooit meer terug te keren.

Camiel Moeyaert, die intussen vrijgepleit was door advocaat Hector Lebon, moest het zinkende schip in Brugge redden². Hij zette Fonteynes blad *De Volkseeuw* alleen voort en nam opnieuw contact op met Aalst. Wat nog overschoot van de Brugse Christene Volkspartij evolueerde onder invloed van Moeyaert en zijn Aalsterse contacten, naar de Vlaams-nationalistische beweging. Omdat ze begrepen dat een volgende verkiezingsstrijd alleen niet haalbaar was, stonden de Brugse christen-democraten in 1921 open voor een samenwerking met de Frontpartij. De fronters van hun kant zagen de figuur van Moeyaert meer zitten dan Fonteyne twee jaar voordien. Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 werd een vruchtbaar kartel gesloten. Moeyaert werd voor de Christene Volkspartij

verkozen, terwijl de fronters Odila Maréchal-Van den Berghe naar de gemeenteraad stuurden. Gelet op het feit dat de Christene Volkspartij veel kiezers had verloren aan de socialisten, waren de verkiezingen slechts een beperkt succes te noemen. Moeyaert en Maréchal vormden een tandem die voor gezamenlijke eisen streed als amnestie en de vervlaamsing van de Gentse universiteit. Maar Moeyaert bleef evenzeer sociale aangelegenheden bepleiten.

Voor de parlementsverkiezingen van 1921 werd in Aalst beslist dat de Christene Volkspartij enkel een kartel zou vormen met de Frontpartij indien de samenwerking algemeen zou zijn³. Het was dus belangrijk dat men overal tot een akkoord kwam en dat lukte in Brugge en Kortrijk niet. De Brugse christen-democraten hadden zich aanvankelijk bereid getoond tot een gezamenlijke lijst met de Frontpartij. Bij de uitwerking van de kartellijst kon men echter geen akkoord bereiken over de verdeling van de plaatsen. Het opstellen van een lijst waar iedereen zich mee kon verzoenen, had trouwens elders ook voor problemen gezorgd, maar door de overredingskracht van de leiding in Aalst was overal een akkoord bereikt. Joris Van Severen, werkzaam in het arrondissement Roeselare-Tielt, sprak zich echter radicaal uit tegen een kartel met de christen-democraten. Aangezien men in West-Vlaanderen niet tot een oplossing kon komen, kon het feest in Aalst ook niet doorgaan. Het bezorgde iedereen een kater, want zowel Karel Leopold Van Opdenbosch als Hendrik Borginon waren hun parlementszetel kwijt. De Christene Volkspartij met Octaaf Van Schamelhout als lijsttrekker, behaalde amper 1,8% van de stemmen en de fronters scoorden 5% met de Ninovierter Adiel De Beuckelaere en Odila Maréchal als lijsttrekkers. Moeyaert had zich zonder kartel niet meer kandidaat willen stellen. Hij was ontgoocheld, maar bleef zich niettemin verder inzetten voor de Brugse partijafdeling, een eenzame en verloren strijd.

Brugse daensist Bernard Minnebo (DAVS)

Verwoede pogingen voor het behoud van de Christene Volkspartij

In Kortrijk was het in 1919 ook niet tot een kartel gekomen; de Vlaams-nationalisten hadden er geen lijst ingediend. De Christene Volkspartij was onder leiding van Remi Vanderschelden wel opgekomen. Samen met Ernest Delwante, een christen-democraat uit Moeskroen, had Vanderschelden de lijst samengesteld. Vanderschelden was reeds vóór de Eerste Wereldoorlog actief in de daensistische beweging in het Kortrijkse. Een langdurige vriendschap met Hector Plancquaert en contacten met Gustave Doussy stimuleerden Vanderschelden om in zijn eigen omgeving christen-democratische initiatieven uit te bouwen, zoals een ziekenbond in 1913. Maar ook buiten Kortrijk had Vanderschelden op de daensistische scène van vóór de oorlog een rol gespeeld⁴. Volgens hem was er voor de Christene Volkspartij na de Eerste Wereldoorlog nog een toekomst weggelegd. Hij meende dat de partij in eerste instantie haar autonome werking moest blijven handhaven. Vanderschelden nam zelf het initiatief om de overgebleven partijgenoten opnieuw te verzamelen in een partijraad en een stevige partijstructuur uit te werken. Hij wou wel samenwerken met de fronters, onder voorwaarde dat de onafhankelijkheid van de Christene Volkspartij behouden bleef. Men kan dus veronderstellen dat Vanderschelden niet echt rouwig was om de mislukte pogingen in 1921 om tot een algemeen kartel te komen, hoewel Kortrijk zich niet tegendraads had opgesteld tegenover een tijdelijke samenwerking voor de parlementsverkiezingen. De verkiezingsresultaten van de Christene Volkspartij in Kortrijk waren evenmin positief te noemen. Zij behaalde slechts 1% terwijl de voor het eerst opgekomen Frontpartij 2,1% behaalde⁵.

Aalst zal aanwezig zijn...

Aalst had in elk geval de les begrepen en er de nodige conclusies uit getrokken. In de periode die aan de officiële samensmelting van de Christene Volkspartij en het Vlaamsche Front voorafging, nam Vanderschelden het initiatief om de christen-democraten weer bij elkaar te brengen en alsnog de autonomie te waarborgen. Hij nodigde alle daensistische kopstukken uit op een vergadering die begin januari 1923 in Aalst zou plaatsvinden. Hij richtte zijn uitnodiging op 23 december 1922 aan de voltallige partijraad van de Christene Volkspartij⁶. Als reden haalde hij aan dat her en der christen-democratische groepen en sociale organisaties waren

werd besloten met de verkiezing van een voorlopige hoofdraad die zich over de besproken problemen moest buigen. In de hoofdraad zouden afgevaardigden zetelen van de vier deelnemende arrondissementen. Voor Aalst werden Karel Leopold Van Opdenbosch en Karel De Rop voorgesteld, Brugge zou Kortrijk Moeyaert en Florimond De Wulf sturen, Kortrijk zond uiteraard Remi Vanderschelden en Gerard Buysschaert, Ronse stelde Oswald Bastien en George Van Meerhaege voor. Jan De Neve en Octaaf Van Schamelhout werden als raadgevers toegevoegd. Alleen de plaats van Ernest Van den Berghe werd niet gespecificeerd en hij was op de komende vergaderingen niet meer aanwezig. De volgende vergadering werd een kleine maand later gehouden, op 8 april 1923, in Werkerswelzijn, het vergaderlokaal van de daensisten in Ronse. De voltallige vertegenwoordiging uit Brugge ontbrak. Er werd beslist dat de partijhoofdraad maandelijks zou samenkomen in Aalst, in het kantoor van *De Werkman*, en dat de algemene partijraad elke drie maanden zou vergaderen op dezelfde locatie. Om de partijraad daadwerkelijk te laten functioneren moest ze over een budget beschikken voor bestuurskosten en partijpropaganda. Hiervoor dienden alle maatschappelijke en sociale organisaties de partijraad jaarlijks 10 centiem per aangesloten lid te betalen. Voor elk arrondissement werd een verantwoordelijke aangeduid om de bijdragen in te zamelen¹¹. Twee dagen later stuurde Marheidt de bijdragen van Ronse door naar Vanderschelden. De ziekenbond van Ronse telde 32 leden, de vakvereniging had 110 leden en de propagandaclub had er 20, samen goed voor een bijdrage van 16,2 fr. Midden mei stuurde Gerard Buysschaert nieuwe instructies vanuit Kortrijk. Naast de algemene partijraad en de partijhoofdraad moest er per provincie een provinciale partijraad opgericht worden om maandelijks de lopende zaken te behandelen en hiervan verslag door te sturen naar de overkoepende

lende lichamen. In West-Vlaanderen zou Buyschaert hiervoor als voorzitter optreden, in samenwerking met Alberic Deleu uit Kortrijk en Florimond De Wulf uit Assebroek. Het laatste verslag van de partijhoofdraad dateert van 10 juni 1923. Op deze vergadering in de kantoren van *De Werkmán* waren slechts twee personen aanwezig: voorzitter Van Opdenbosch en initiatiefnemer Remi Vanderschelden. Vanderschelden notuleerde dat de afwezigen dienden te verwittigen en de moeite moesten nemen om een vervanger aan te duiden. Voorts las de voorzitter het nieuwe partijprogramma voor, aangepast aan de veranderde tijdsomstandigheden. Dat Vanderschelden ontgoocheld was in de uiterst lauwe reacties lijkt waarschijnlijk. Het was een schrijnend bewijs van het gebrek aan interesse van de partijleden.

Denzelfden onwrikbaren wil: Kortrijk en Brugge voelen zich geïsoleerd

De samenstelling van de provinciale partijraad van Oost-Vlaanderen was nog steeds niet in orde. Die van West-Vlaanderen was goedgekeurd, hoewel de relaties met Brugge ook niet optimaal waren. Camiel Moeyaert was moegestreden en zag de toekomst van de Christene Volkspartij zonder eersamenwerking niet meer zitten. Kortrijk daarentegen geloofde in de mogelijkheid om alleen, zonder de Frontpartij, door te gaan. De afdelingen zaten dus op een andere golfenkte en vermoedelijk was dit de reden waarom Brugge al bij de tweede partijhoofdraad wegbleef, toen de beslissing genomen werd in verband met de financiële bijdragen van alle daensistische organisaties. Florimond De Wulf reageerde op 22 mei 1923 vervolgen in een brief aan Vanderscheldens. Hij stelde dat ze geen bijdragen konden geven aan de partijhoofdraad gezien er geen sociale partijorganisaties bestonden in Brugge. Verscheidene malen had hij om raad gevraagd bij Gerard Buysschaert, die hem advies beloofd had bij de oprichting van een ziekenfonds en een vakbond, maar Buysschaert was zijn belofte niet nagekomen en dus kon Brugge geen bijdragen storten, aldus De Wulf. Nochtans was "de wilskracht en de geestdrift" aanwezig om afdelingen uit de grond te stampen, maar zonder hulp uit de provincie of van de partijraad, was dit voor de verzwakte Brugse kern onmogelijk¹². De oude afdeling van Brugge isoleerde zich in de komende jaren steeds meer van het politieke gebeuren en eind jaren twintig doofde ze volledig uit. Een jaar na Vanderscheldens' ultieme poging om de autonomie

Kristene Volkspartij
Lange Zoustraat, 36
AALST

AALST, den 20 Februari 1923

Asu. Kopfbestimmung

No

Waarde heel en inwend.

Als gevolg van een reizen
heb ik u gezegd te laten weten dat
de vergadering op 10 maart ons goed is.
Waarom ons aan. zouden we verlangen dat
uitgenoodigd worden de heer

Van Eallven. Van Kraenen
- schapenwinder. Hullegem
K. Van Rotten. Jeraard. bezocht de ach
minne

Glenn Centers' *guineensis*. *velut*

Komaan Geman

Gen. Weller.

Louis de Brégy burg. penobscensis.

Brief van E. Van den Berghe aan R. Vanderschelden met de lijst van vertegenwoordigers voor het arrondissement Aalst, 10 februari 1923 (Kortrijk, W-Fl.).

van de Christene Volkspartij te vrijwaren en na de definitieve samensmelting met de Frontpartij, kondigde Moeyaert in een brief aan Vanderschelden zijn terugtrekking uit de politiek en de partij aan. Hij beweerde dit te doen op doktersadvies, want *"hij kon geen grote emotie meer aan"*. Hij verklaarde ook zijn geestdrift verloren te hebben en meende aan te voelen dat er *"in Aalst dingen aan het gebeuren waren die niet in de haak zaten ten opzichte van de democraten in West-Vlaanderen"*¹³. Ondanks de ideeën van Vanderschelden en de resoluut afkeurende houding van Gustave Doussy, die zich nog in het buitenland bevond, tegenover een samensmelting, was de samenvoeging van beide partijen een feit in september 1923. In het voorjaar van 1923 waren gesprekken over een definitieve samensmelting gestart, waarschijnlijk gelijktijdig met de pogingen van Vanderschelden. De bedoelingen van de gelijklopende onderhandelingen liepen ver uiteen en de gesprekspartners kwamen duidelijk uit andere kringen. De geboorte van de Christene Volkspartij - Vlaamsche Front werd officieel gevierd in september 1923, maar in Kortrijk stelde men het samengaan met een Vlaams-nationalistische kern zo lang mogelijk uit. Wanneer het dan toch tot een tijdelijk akkoord kwam naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van mei 1929, werd de autonomie van beide partijen duidelijk benadrukt. Het christen-democratisch verkiezingsmanifest werd betiteld *"Waarom we samengaan met de Katholieke Vlaamsche Nationalisten"*: *"Wij blijven de Vlaamsche Christene Volkspartij van vroeger, met hetzelfde program, met denzelfden onwrikbaren wil te werken voor de zedelijke en stoffelijke verbetering der werkende standen: werkmán, landbouwer en kleinen burger... Wij staan niets af van onze democratische, van onze volksgezinde grondbeginselen of gedachten. Wij herhalen het : 't Is een tijdelijk verbond, geen versmelting"*¹⁴. De kartelvorming in 1929 leverde niet de verwachte resultaten op. Vanderschelden stond persoonlijk niet afkerig tegenover de nieuwe Vlaamse beweging, maar bleef op zijn hoede voor elke vorm van extremisme. De idee van een volledige opslorping van de daensistische beweging in het Vlaams-nationalisme en de rechtse koers van een aantal flaminganten maakten hem wantrouwig. Evenmin juichte hij begin jaren dertig de evolutie toe van de vroegere daensistische instellingen in eenheidsorganisaties onder leiding van de Vlaams-nationalisten, ondanks het feit dat hij in 1923 de pleitbezorger was geweest van overkoepelende lichamen, voor de politieke en de sociale organisaties.

Bezie Aalst, daarook schiet niet meer over van de Kristen Volkspartij: de invloed van de daensistische ballingen op Zuid-West-Vlaanderen

Wat de Kortrijkse afdeling ook stoorde aan de nieuwe generatie Vlaams-nationalisten, was hun uitgesproken katholicisme. De oude garde uit Kortrijk was als de dood voor alles wat het predicaat "katholiek" had en droeg het principe van de godsvrede nog steeds hoog in het vaandel. Ernest Van den Berghe zou later in een brief schrijven dat de mannen van Helpt Elkander *"verstard, eigenwijs en wantrouwig"* waren, zeker tegenover alles wat vanuit Aalst werd meegedeeld¹⁵. Volgens Van den Berghe leefden zij in het verleden en werden ze ziek alleen al bij het horen van het woord *"katholiek"*; de politieke veranderingen na 1918 waren aan hen voorbijgegaan. De invloed van Hector Plancquaert vanuit Duitsland en Gustave Doussy vanuit Nederland zou, aldus Van den Berghe, dit zeker niet gunstig beïnvloeden. Remi Vanderschelden was volgens hem nochtans de meest betrouwbare en meest intelligente figuur van de daensistische generatie in Zuid-West-Vlaanderen. Waarschijnlijk had Van den Berghe gelijk wat betreft de beïnvloeding door Doussy en Plancquaert. Plancquaert gaf Vanderschelden raadgevingen over de aanpak en over de limieten van de samenwerking met de Vlaams-nationalisten. Zolang hij in ballingschap leefde, stond Plancquaert net als Vanderschelden en Doussy wantrouwig ten opzichte van de veranderingen. Hij maande aan kost wat kost de onafhankelijkheid van de partij te bewaren en bleef allergisch voor alles wat met geestelijken verband hield. Op 5 december 1921 schreef hij naar Vanderschelden een enthousiaste brief over de verkiezingsuitslag, waarbij de reden van zijn euforie veroorzaakt werd door de

Gustave Doussy, Kortrijkse geneesheer en christen-democraat (Kortrijk, W-Fl.)

grote achteruitgang van de katholieken. België was nu definitief een anti-klerikaal land geworden en hij voorspelde dat weldra massaal antiklerikale burgemeesters benoemd zouden worden. In 1924 vroeg hij Vanderschelden naar de situatie in Aalst. Hij beweerde niets meer te horen van vroegere vrienden als Jan De Neve, Désiré Boriau en Victor Bocqué en waarschuwde voor de evolutie in Aalst. Voor het eerst schreef hij over het "fascismus" dat "vies en onnozel" was¹⁶.

Toen Plancquaert op het einde van de jaren twintig opnieuw in Vlaanderen kwam wonen en zijn vroegere politieke activiteiten wou hervatten, nam zijn aanmatigende houding ten opzichte van de jonge Vlaams-nationalisten een bocht. Hij was niet langer de observator van op een verre afstand en maakte kans politiek geadopteerd te worden als hij de evolutie en het gedachtegoed van de Vlaamse Beweging volgde. In zijn relatie met Vanderschelden keerden de rollen om, waarbij Plancquaert de ideologische en politieke koerswijziging vergoelijkte. Vanderschelden had al die jaren een matige, niet echt vijandige houding aangenomen, maar was in Kortrijk een samenwerking met de katholieke Vlaams-nationalisten altijd uit de weg gegaan. Zijn opvattingen weken "plots" af van die van Plancquaert, niet alleen wat het samengaan met het Vlaams-nationalisme betrof, maar ook op terreinen die verband hielden met de werking van de sociale organisaties¹⁷. Het kwam tussen Plancquaert en Vanderschelden nooit tot een openlijk conflict, maar in hun briefwisseling sloop een koele ondertoon. Remi Vanderschelden was zichtbaar ontgoocheld over de evolutie naar de totale integratie van de Christene Volkspartij in het Vlaams-nationalisme. Hoe duidelijker de koers van deze nieuwe beweging naar voor kwam, hoe afstandelijker de

houding van Vanderschelden werd. In het voorjaar van 1930 schreef hij in een brief aan geestesgenoot Doussy hoe uitzichtloos hij de situatie inschatte¹⁸. Voor Vanderschelden stonden de christen-democraten tien jaar na de oorlog alleen: zonder leiding, zonder partij, met enkel het gedachtegoed. Er was dus eerder sprake van een "groepering" dan van een partij en buiten Brugge en Kortrijk wees niets nog op een christen-democratische kern: "In Vlaanderen bestaan er nu vrijzinnigen, katholieken, fascisten, Vlaams-nationalisten, maar Christen-democraten vindt men niet meer". Volgens Vanderschelden had men in West-Vlaanderen twee mogelijkheden. Enerzijds bestond er de groep Van Severen die streefde naar een autoritaire staat, anderzijds waren er Vlaams-nationalisten die zich afzetten tegen Van Severen, maar uitgesproken katholiek waren. Aansluiting bij een van beide groepen was voor de christen-democraten van West-Vlaanderen onmogelijk. Doussy beaamde in zijn antwoord dat er maar één mogelijke oplossing was: Kortrijk moest opnieuw streven naar een onafhankelijke Christene Volkspartij, zonder katholieken en geestelijken in de leiding¹⁹. Volgens de geneesheer lag de grote fout bij Aalst dat quasi onmiddellijk overgestapt was naar het Katholiek Vlaamsch Nationaal Verbond, in plaats van te vechten voor de eigen onafhankelijkheid zoals Brugge en Kortrijk deden. Doussy beriep zich op Albert Van den Bruele die eveneens in Terneuzen woonde en die er volgens hem als oud-daensist dezelfde mening op nahield²⁰. Vanderscheldens visie op de situatie in Kortrijk werd steeds somberder. Eind 1930 schreef hij naar Plancquaert dat de algemene toestand almaar erger werd: "De Katholieke Vlaams-nationalisten hebben nooit ten onzen opzichte anders gedaan dan de eene uitroeiingsmethode na de andere aan den dag gelegd. Ook bezie Aalst, daarook schiet niet meer over van de Kristen Volkspartij. In Aalst werd de Kristen Volkspartij geboren en ze is er ook vermoord geworden... Dat zelfde volkje wil ook hetgeen er van die partij nog overblijft in West-Vlaanderen vernielen"²¹. Vanderschelden voorspelde dat de groep waarvan Van den Berghe deel uitmaakte de latere "katholieke Staatspartij" zou worden. Hij voegde er schamper aan toe: "En het doel van onzen strijd is nooit geweest vroeg of laat opnieuw aan te landen in de Katholieke partij". Even resoluut stelt hij zich op tegen de groep Van Severen: "Van de strekking Van Severen zullen we niet spreken, geen enkel van ons kan die toch aan-

„Kiesmanifest der Vlaamsche Christene Volkspartij", het enige kartel met de Katholieke Vlaams-nationalisten in Kortrijk, 1929 (Kortrijk, W-Fl.)

KIESMANIFEST DER VLAAMSCHEN CHRISTENE VOLKSPARTIJ

Waarom we samengaan met de Katholieke Vlaamsche Nationalisten

I. De verovering der rechten van het Vlaamsche Volk was altijd een der hoofdpunten van ons eigen program. Wij, Vrije Christen Democraten, zijn van bij het ontstaan van onze partij, immer de radicalste onder alle Vlaamingen geweest.

De oorsprong, die Vlaamsche spraak en zich voor 't kantschep vergelijken Vlaamsch in de Kamers te spreken, waren Christen Democraten, Pastoor Daens, Pieter Deunis, De Becker, zijn de eersten geweest die Vlaamsche redevoeringen in de Kamers uitsproken hebben. Pieter Daens en De Becker hebben zelfs nooit Fransch in de Kamers gesproken, doch altijd de taal van ons Volk: Het Vlaamsch.

De eerste politieke strijd, die geleerd werd op politiek gebied voor de verovering van de Vlaamsche rechten, werd gevoerd door Hector Plancquaert, in 1892, toen hij in het Kamer Wetsrecht (nog onder het prinselijk: Algemeen stemrecht bevoegd dan nog niet) optrad tegen den Franscheun Dury. De gansche strijd werd gevoerd op Vlaamsch gebied.

De Katholieke Vlaamsche Nationalisten werken dus voor de verovering van een der hoofdpunten van ons eigen program: De bevrijding van ons Vlaamsche Volk van verlamming, de volledige mogelijke zelfstandigheid van 't Vlaamsche Volk.

II. Wij treden op als verbondens met de Katholieke Vlaamsche Nationalisten, doch wij verzamelen onze partij niet met de hante, omdat wij het bevoegd van vreesking van het Vlaamsche Volk, ook een democratisch program hebben.

Wij blijven de Vlaamsche Christene Volkspartij van vroeger, met hetzelfde program, met dezelfde overtuiging, wij te werken voor de rechtvaardige, stoffelijke verbetering der werkende standen: Werkman, landbouwer en kleine burger.

Dere strijd zal onmiddellijk na de kiezing openstaan worden, met meer hardnackigheid dan ooit!

Dat men niet komt zeggen: De democratie heeft bewezen dat zij misleidend is tegenover de kapitalistische, ar is nog geen democratische meerderheid van het bevoorrecht. Wat wij gehad hebben was een bestuur van mannen die zich democraten noemen. Kisten- of Socialist, om het volk mede te slepen, maar die zelf slaad zijn van het kapital.

Aangezien het onwaarschijnlijk was dat wij in 't arrondissement Kortrijk stemmen genoeg konden behalen, om op eigen kracht een Volksoverheidsvergadering te doen kiezen, zoo is het meest doelmatig, om onze stemmen niet verloren te werven, ons te verbinden met andere partijen, die ook de vereenigend willen van een minste een deel van ons program: De bevrijding van het Vlaamsche Volk, de zelfstandigheid van Vlaanderen.

Wij staan niet af van onze democratische, van onze volksgaande grondbeginselen of gedachten. Wij behouden het: 't is een tijdelijk verbond, geen verlamming. Door de verbinding der lijnen in gunst der Provincials, zijn wij zeker dat onze stemmen niet verloren gaan.

De eerste plaats van Volksoverheidsvergadering wordt bezet door men door en door radikaal Vlaamsche hervijding als wij, doch de eerste plaats van Senator door een vrie Christen Demokrat. Wie ons kinastel goed kent, weet dat beide zeer gunstelijk konnen gebouwen worden.

Daarom is het de hoogste plicht van allen Christen Demokrat, zoowel als van allen waren Vlaaming, voor de lijst te stemmen der Katholieke Vlaamsche Nationalisten en Vrije Christen Democraten onder Nr.

nemen". Vanderschelden beweerde dat hij in Kortrijk gepousseerd werd om de overstap te maken naar de katholieke Vlaams-nationalisten, wat voor hem totaal onmogelijk was. Dat zou voor hem betekenen dat hij zijn levenswerk en zijn principes prijs zou geven: *"Nu stellen zij als laatste voorwaarde dat ik dat werk, die principes en alles wat geheel mijn leven heeft beziel moet verlaten om over te gaan naar het pas ingerichte lokaal der Katholieke Vlaams-nationalisten van Beeckman, Strubbe, enz. om daar samen te werken met een Malfait van Sweveghem, een Declercq van Iseghem en sommigen anderen die ons zoo oneerlijk en beleedigd benadeeld hebben dank zij het vertrouwen die wij in hen gesteld hebben..."*. Terwijl Vanderschelden na de oorlog gematigd positief reageerde op de Vlaamse beweging en voor mensen als Van den Berghe misschien geen sympathie maar toch respect kon opbrengen, sprak hij zich in 1930 radicaal uit tegen alles wat zich Vlaams-nationalist noemde. Volgens hem verloochende de hele groep in Aalst, Vlaams-nationalisten en oude christendemocraten, zijn verleden om deel uit te maken *"van een samenhang van uiteenlopende gedachten en strekkingen die door onvermijdelijke botsingen uiteen moet vallen"*. De ontgoochelingen die Vanderschelden moest verwerken door de tegenkanten die hij omstreeks 1930 in de eigen sociale organisaties ondervond, hebben duidelijk zijn pessimistische visie gevoed²².

Wij hebben noch geld, noch officieren en ter nauwer nood eenige troepen: de terugkeer van Hector Plancquaert

Op het moment dat Plancquaert de pessimistische brief van Vanderschelden beantwoordde, eind 1930, was hij bereid tot een toenadering tot de Vlaams-nationalisten in Aalst. Vanderschelden voelde dit aan en was bang dat ook Plancquaert de oude Christene Volkspartij overbodig vond. Vanderschelden had zijn brief besloten met: *"Ik kan mij niet inbeelden dat het zoover zou komen dat gij ons verlaat. Integendeel ik ben geneigd te hopen dat gij in onze partij, al is ze niet groot, wij noemen ze toch nog onze partij, alles kunt samen brengen..."*. Plancquaert beweerde dat Vanderschelden de zaken in Aalst verkeerd inschatte en dat de partij helemaal niet "vermoord" was²³. Het tij zou spoedig keren, want Ernest Van den Berghe en Bert D'Haese waren volgens hem tot de overtuiging gekomen dat de weg van het fascisme niet de juiste was. Hij verwees hierbij naar een congres waar-

op hij aanwezig was en waar enkel maar gesproken was over de *"democratische weg"*. In zijn kortstondige periode van toenadering tot de Vlaams-nationalisten toonde Plancquaert zich zelfs bereid het katholieke aspect een kans te geven. Hij argumenteerde tegen Vanderschelden: *"Het is toch van de katholieken dat wij stemmen moeten afdwingen. Vandaar moeten de stemmen dus komen. Van de liberalen en de socialisten kan men niets meer verwachten"*. Hij vond het feit dat de Vlaams-nationalisten zich expliciet katholiek noemden plots een voordeel en beschouwde het als een middel om de traditionele katholieken te verdelen. Hij adviseerde Vanderschelden niet zomaar de hele groep rond Beeckman in Kortrijk als katholiek te verslijten. Plancquaert hield deze houding zelf niet lang vol. Hij was van in den beginne voorbestemd om de zijde te kiezen van hen die vochten voor het behoud van de oorspronkelijke partij, hoewel hij evenzeer als Vanderschelden inzag hoe hopeloos de situatie was. Begin 1932 schreef hij: *"Ik zie dat alles reeds sinds jaren: de Vlaamse strijd wordt uitsluitend in Katholieke banen geleid. Doch zooals ik het aan dokter Doussy gezegd heb: wat kunnen wij er aan doen! 19 op twintig zijn katholiek. Liberalen en socialisten zijn vijandig voor 't Vlaamsch en nog hebben ze geen macht, zooveel te meer daar wij dan nog verdeeld zijn. Wij moeten ons geduld hebben en de tijden afwachten... Wij hebben noch geld, noch officieren en ter nauwer nood eenige troepen"*. In 1933 koos Plancquaert de kant van Van Opdenbosch die uit de Vlaams-nationalistische eenheidspartij, het VNV, werd gezet. Vanderschelden had zich toen reeds teruggetrokken uit het actieve politieke leven. Zijn laatste politieke daden dateren uit 1932, toen hij zich kandidaat stelde voor de parlements- en de provincieraadsverkiezingen. In 1932 had het Vlaamsch Nationaal Volksverbond,

Remi Vanderschelden, daensistisch politicus uit Deerlijk. (Kortrijk, W-Fl.)

een groep van "godsvredegezinden" en aanhangers van de Christene Volkspartij, opnieuw alleen een lijst ingediend. Gustave Doussy was samen met Emiel Casier lijsttrekker; Remi Vanderschelden was plaatsvervangend, evenals Jules Terryn en R. De Visschere, die beiden afkomstig waren uit Moeskroen. De lijst kreeg de morele steun van Plancquaert die mee het pamflet had opgesteld, een aanklacht tegen de Vlaams-nationalistische mistoestanden in het Kortrijkse. Het Vlaamsch Nationaal Volksverbond verweet de Kortrijkse Katholieke Vlaamsch-nationalisten hun radicale houding en hun onverzoenbaarheid ten opzichte van alles dat niet-katholiek was. In het verkiezingspamflet werd een oproep gedaan aan alle liberalen en socialisten die volksgezin en Vlaams waren om te kiezen voor de "godsvrede-politiek" in Vlaanderen²⁴. De lijst van het Volksverbond kende echter geen succes met de verkiezingen van 1932.

Vanderschelden sympathiseerde met de nieuwe partij van Van Opdenbosch, Plancquaert en Doussy, maar hij stelde zich niet langer kandidaat. Het vuur voor de strijd was gedoofd. Hij bleef wel artikels schrijven voor *De Vlaamsche Volkseeuw*, het persorgaan van de nieuwe partij en volgde de sociale organisaties vanop een afstand zonder er nog actief bij betrokken te zijn²⁵.

De nieuwe partij van Van Opdenbosch en Plancquaert, de Vlaamsch Nationale Democratische Partij, was anti-VNV, anti-fascistisch en antimilitaristisch. In 1936 kwam de partij onder meer op in het arrondissement Kortrijk-Moeskroen met een lijst die luisterde naar de naam "Vrije Volkspartij van Vlaamsche Nationale Demokraten". De ronkende naam vond echter geen weerklank bij het kiespubliek en zo gingen de laatste christen-democratische kernen definitief verloren.

¹ K. Rotsaert, "Het daensisme in West-Vlaanderen", pp. 195-204.

² *id.*, pp. 204-207.

³ Zie hoofdstuk Het interbellum: een nieuwe generatie, een nieuw geluid.

⁴ Van 1912 tot 1914 was Remi Vanderschelden lid van het Middencomité en secretaris van de overkoepelende Vlaamsch Christene Volkspartij. Vanderschelden stond met zijn opvattingen over de autonome taak van de partij dicht bij Hector Plancquaerts ideeën. Hij steunde de inspanningen van jong-daensisten als Van den Bruele en Bocqué om van Plancquaert het nieuwe partijbeeld en een volksvertegenwoordiger te maken, in de periode dat de partij in een malaise zat, tussen 1908 en 1912. Vanderschelden was net zoals Jan De Neve een figuur die verscheidene keren moest schipperen en verzoening bepleiten tussen verschillende standpunten of groepen. Zijn houding was meestal gematigd.

⁵ K. Rotsaert, "Het daensisme in West-Vlaanderen", pp. 207-212.

⁶ West-Flandria, fonds Vanderschelden, briefwisseling Remi Vanderschelden 1921-1923.

⁷ August Declerck vermeldde in een lijst Florimond De Wulf, Camiel Moeyaert, Leon Saelens, August Declerck, George Spijsschaert en René Loosvelt.

⁸ Voor Ronse werden vermeld: François Vandewaele, Henri Cordier en Robert Marheidt.

⁹ Voor Aalst werden opgesomd: Denis Ceuterick (Outer), Honoré Pauwels (Denderhoutem), Karel Van Rossem (Ninove), Karel Weckers (Boom), Petrus Van den Abeele (Ninove), Louis De Bruyn (Denderleeuw), Callaert (wijk Schaarbeek) en Livus Versluys.

¹⁰ Aanvullende lijst van Ernest Van den Berghe voor Aalst: Jan Tallean, Romain Eeman, Octaaf Vander Speeten, Jan Seghers, Frans Perdaens, August Boterbergh, Constant Van Nuffel en Karel De Rop.

¹¹ In Aalst werd August Van de Voorde aangesteld als financieel verantwoordelijke en de administratie werd afgehandeld in het lokaal Volksverheffing. In Ronse was Jerom Bastien verantwoordelijk vanuit het lokaal Werkerswelzijn en in Kortrijk zetelde de hoofdtraad van de Christene Volkspartij voor het arrondissement Kortrijk in het lokaal Helpt Elkander om er de gelden te verzamelen.

¹² West-Flandria, fonds Vanderschelden, brief van Florimond De Wulf aan Vanderschelden, 22 mei 1923.

¹³ ADVN, fonds De Deken, brief van Moeyaert aan Vanderschelden, 2 juli 1924.

¹⁴ West-Flandria, fonds K&M, Verkiezingspamflet 1929.

¹⁵ West-Flandria, fonds K&M, brief van Van den Berghe aan H. Vandenbulcke, 29 december 1922.

¹⁶ ADVN, fonds De Deken, briefwisseling Plancquaert - Vanderschelden, jaren twintig.

¹⁷ In de kwestie over de functie van priester Vereecken in de sociale organisaties in het Kortrijkse hadden Plancquaert en Vanderschelden een verschillende mening. Plancquaert vroeg in 1930 nogal onverbloemd het beheer van zijn vroegere weekblad *Het Recht* terug, dat Vanderschelden vanaf 1924 alleen had uitgegeven.

Zie hoofdstukken Een eigenzinnige evolutie na de Eerste Wereldoorlog. De ziekenbonden van Helpt Elkander in West-Vlaanderen en De Vlaams-nationalistische pers in de voetsporen van de daensistische pers.

¹⁸ ADVN, fonds De Deken, brief van Vanderschelden aan Doussy, maart 1930.

¹⁹ Hiermee vervees Doussy naar de problemen rond priester Vereecken.

²⁰ ADVN, fonds De Deken, brief van Doussy aan Vanderschelden, 26 maart 1930.

²¹ West-Flandria, fonds Vanderschelden, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 2 december 1930.

²² Zie hoofdstuk Een eigenzinnige evolutie na de Eerste Wereldoorlog. De ziekenbonden van Helpt Elkander in West-Vlaanderen: De kwestie priester Joris Vereecken.

²³ ADVN, fonds De Deken, brief van Plancquaert aan Vanderschelden, december 1930.

²⁴ West-Flandria, fonds K & M, verkiezingspamflet van het Vlaamsch Nationaal Volksverbond, provincieraadsverkiezingen 1932.

²⁵ Fr. Van Campenhout, "Daensistische figuren. Remi Vanderschelden.", pp. 7-11.

VAN VEREENIGDE ZIEKENBONDEN DER KRISTENE VOLKSPARTIJ NAAR LANDSBOND DER VLAAMSCH NATIONALE MUTUALITEITEN

De overgang van de daensistische ziekenbonden naar Vlaams-nationale mutualiteiten na de Eerste Wereldoorlog

De studie van de daensistische organisaties na de Eerste Wereldoorlog is in wezen boeiender dan die van de eerste periode, die nochtans de meest uitgesproken daensistische was. Enerzijds omdat de partij in deze periode onderhevig was aan fundamentele veranderingen, wat uiteraard een weerslag had op de sociale organisaties, anderzijds omwille van het omvangrijker bronnenmateriaal.

In deze tweede fase situeert zich de overgang van daensistische sociale organisaties naar Vlaams-nationalistische instellingen. Na de Eerste Wereldoorlog bleven er enkel "restanten" over van de daensistische beweging en haar sociale organisaties. Deze sociale instellingen hebben naderhand de politieke evolutie gevolgd en zijn opgegaan in het Vlaams-nationalisme. De Vlaams-nationalistische organisaties werden op daensistische fundamenten opgericht, maar overstegen al snel het kleinschalige niveau waar het daensisme in was blijven steken. Uiteindelijk verloren die organisaties hun band met het vroegere daensisme en herinnerde bijna niets nog aan het daensistische verleden. Daar eindigt de geschiedenis van de daensistische sociale organisaties.

Zolang de sociale organisaties een band bewaarden met de originele christen-democratische beweging, hetzij door hun doelstellingen, hetzij door de figuren die er werkzaam in waren, was het interessant om deze organisaties in het kader van het daensistische verleden te bestuderen. Maar het daensisme overleefde niet binnen het Vlaams-nationalisme, ondanks de sociale organisaties waarin ze aanvankelijk vertegenwoordigd bleven.

Dit onderzoek werpt niet alleen een licht op de evolutie van de werking van de sociale organisaties, maar evenzeer op de veranderingen binnen de partijorganisatie.

Voor de studie van de naoorlogse sociale organisaties is meer bronnenmateriaal beschikbaar, zodat een scherpere analyse van de verenigingen mogelijk is. Van enkele ziekenbonden die opgericht werden na de Eerste Wereldoorlog en die in oorsprong christen-democratisch zijn, bleven concrete gege-

vens bewaard. Er bestaat onder meer een deel van de administratie van het ziekenfonds Weldoen, in 1921 officieel opgericht in Welle. Van de ziekenbond Helpt Elkander, die actief was in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen en die later werd overgenomen door West-Flandria, is de volledige boekhouding bewaard. Daarnaast werden verslagen van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten bewaard en beschikken we over de briefwisseling die de opheffing van de Vlaamsch Nationale Ziekenbond behandelt.

Zendingen van de gezondheidsleer: de daensistische ziekenbond heeft de oorlog overleefd

Uit de lofrede op het ziekenfonds van de Christene Volkspartij in 1930, geschreven door Ernest Van den Berghe, weten we dat de ziekenbond in Aalst tijdens de oorlogsperiode 853 nieuwe leden verwelkomde. Het eerste jaar na de oorlog groeide hij met 255 leden. Vanaf dan steeg het ledenaantal gestaag, de eerste jaren telkens met een duizendtal leden per jaar. In 1930 telde de afdeling in Aalst 7.500 leden op een totaal van 40.000 inwoners, dit alles volgens de gegevens van Van den Berghe¹.

Na de wapenstilstand hervatte hij zijn werking onder leiding van Jan De Neve, met behoud van de vernieuwing die tijdens de oorlogsjaren opgestart was: de ziekteverzekering voor kinderen jonger dan

De Werkman, n.a.v. het 35-jarig bestaan van de Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij, december 1930 (DAVS)

zes jaar. De organisatie Broederbond die tot stand gekomen was om de "herverzekering" mogelijk te maken en die verscheidene christen-democratische ziekenfondsen groepeerde, hervatte eveneens haar werkzaamheden. Tijdens de oorlog was de mutualiteit van Aalst lid geworden van het Nationaal Comité te Brussel, waarvan het subsidies ontving. Deze subsidiëring op nationaal niveau werd na de oorlog verder gezet.

Na de Eerste Wereldoorlog verklaarde de Christene Volkspartij dat ze alle oorlogsslachtoffers, met gelijk welk percentage invaliditeit, als lid aanvaardde. Andere oorlogsslachtoffers, zoals oorlogsweduwen die zelf moesten instaan voor de opvoeding van hun kinderen, kregen een maandelijks ondersteuning van 15 fr. per kind. De hulpverlening evolueerde in 1930 naar een officieel wezenfonds, waar elke wees een vergoeding van 30 fr. per maand kreeg.

In 1919 werd de familiale verzekering ingericht. Die stond al lang op het verlanglijstje van de christen-democratische ziekenbond. De oprichting in 1915 van een verzekering voor kinderen vormde de tussenschakel naar een verzekeringssysteem voor alle leden van het gezin. De familiale verzekering was een ziekteverzekering waar het hele gezin, werkende en niet-werkende leden, kon van genieten.

Voor de "*Landdag van Sinksen*" van 1921 bereidde Van Opdenbosch een lezing voor over kinderverzorging². Aanleiding van zijn studie over de taak van het ziekenfonds inzake het moederschap en de bevalling was de oprichting van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn. Het nationaal werk was in 1921 opgericht om het kindersterftecijfer te verlagen. Van Opdenbosch had weinig vertrouwen in de nationale instelling, omdat hij vreesde dat dit comité op politieke basis werkte, waardoor de Franssprekenden een voetje voor zouden hebben. Hij achtte het onmogelijk voor het christen-democratische ziekenfonds om bij dit nationaal werk aan te sluiten. Wel vond Van Opdenbosch dat het dringend tijd werd dat Broederbond een dienst oprichtte die zich specifiek richtte naar jonge en aanstaande moeders.

Van Opdenbosch kreeg respons: de moederschapsverzekering werd in de jaren twintig opgenomen in de schoot van Broederbond als een verzekering voor "het kraambed" en voor de tijdelijke werkonbekwaamheid van de moeder. De ziekteverzekering voor kinderen was in 1919 opgegaan in de familiale verzekering. Volgens *De Werkman* van 28

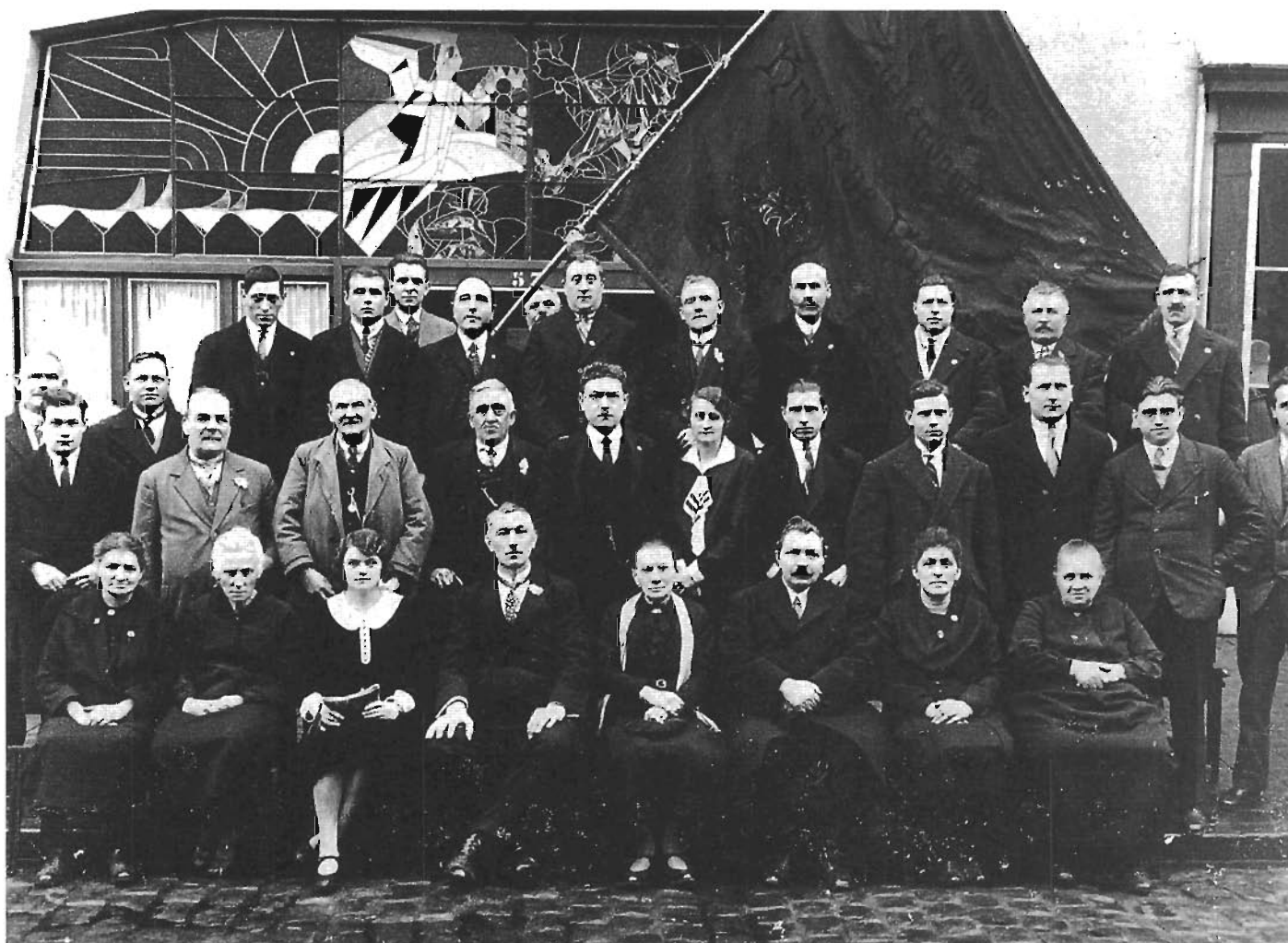
december 1930 werden Jan De Neve en Karel Leopold Van Opdenbosch ontboden bij het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn om uitleg te geven over de specificiteit van hun werking en over de inrichting van hun verschillende ziekenbondsdiensten.

De officiële samensmelting van de drie bestaande afdelingen voor mannen, vrouwen en kinderen werd bij Koninklijk Besluit van 16 november 1928 een feit. De "Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij", die de drie secties omsloten, bevatten de geneeskundige bijstand, de vergoedingen bij werkonbekwaamheid, de herverzekering en het wezenfonds. De Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij mag beschouwd worden als de voorloper van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten en als de opvolger van Broederbond, maar dan omvangrijker zowel wat de werking als wat de spreiding betrof.

In 1927 werd een dienst opgericht van "verpleegster-bezoeksters" die de zieke en oude leden aan huis verzorgden. Ook deze dienst werd als vernieuwend omschreven. De figuur van verpleegster-bezoekster werd beschreven als "*...een zendeling van de gezondheidsleer bij het volk, de dienaar van de voorbehoudende geneeskunde, de sociale helpster van hulpelozen en onbeholpenen*". Vanaf 1930 kwamen het anti-teringfonds, het sterftekonto, het operatiefonds en een verzekering voor X-stralen bij de verantwoordelijkheden van de overkoepelende bond.

De leden waren vrij in het nemen van een verzekering en moesten zich uiteraard niet bij alle diensten aansluiten. In 1930 telde de ziekteverzekering 20.000 leden. De ingeschrevenen waren niet alleen afkomstig uit Aalst, maar werden gevonden in alle aangesloten christen-democratische fondsen. Bonden van Denderhoutem, Denderleeuw, Erpe, Nieuwerkerken, Lede, Outer, Herdersem, Wieze, Welle, Moorsel, Heldersem, Burst, Okegem, Herzele, Zottegem en Nederhasselt waren aangesloten bij de Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij, maar ook ziekenfondsen uit Ronse, Aarschot en Wambeek wensten aansluiting. De afdelingen die in voornoemde plaatsen werkzaam waren, rekruteerden trouwens niet alleen leden in de gemeenten waar de maatschappelijke zetel was gevestigd, maar ook in aanpalende gemeenten en omstreken.

Het bestuur van de Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij stond nog steeds onder het

De stichters en het bestuur van de Vereenigde Ziekenbond der Christene Volkspartij, 26 november 1930 (centraal vooraan Jan De Neve, Louise Mayart, Karel Leopold Van Opdenbosch, Nathalie Vinck, Jeanette De Neve, Paulina Bosman; uiterst rechts Ernest Van den Berghe (DAVS))

voorzitterschap van Jan De Neve. Karel Leopold Van Opdenbosch fungeerde als erevoorzitter, Raymond Taillier was ondervoorzitter, Jan Coessens secretaris en August Van de Vondel schatbewaarder. Onder hen vinden we oude bekenden, waarvan sommigen later een belangrijke rol vervulden in de daensistische, Vlaams-nationalistische beweging. Coessens was actief geweest in de Christene Volkspartij vóór de oorlog, als "bode-commissaris" van de ziekenbond. Eind 1918 werkte hij mee aan het heropstarten van het fonds en assisteerde hij de toenmalige secretaris Hendrik Matthieu, tot hij in 1920 zelf secretaris werd. Ook Taillier had zich vóór de oorlog verdienstelijk gemaakt als daensist. Hij bepleitte toen het inrichten van vakbondsorganisaties en organiseerde leer- en vakgangen voor beroepsvervolmaking. In de jaren twintig speelde hij een belangrijke rol in de sociale organisaties. Hij nam niet alleen bestuursverantwoordelijkheden op in het ziekenfonds, maar ook in de drukkerij, de vakbond, de leen- en hypotheekbank en het Vlaamsch Huis. Taillier was in de sociale organisaties de pleitbezorger voor een financiële stabiliteit³. Als commissarissen-bestuursleden van de Vereenigde Ziekenbonden werden zowel gereputeerde daensisten als nieuwkomers aangesteld⁴.

Weldoen in Welle: een gemeentelijke mutualiteit

De aansluiting van een ziekenfondsafdeling, ook "primaire kas" genoemd, bij Broederbond en vanaf 1928 bij de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij was geen verplichting. In Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen ontstonden in het begin van de jaren twintig afdelingen die opgericht werden in de schoot van de Christene Volkspartij, zonder dat deze een aansluiting vroegen bij de

Vereenigde Ziekenbonden⁵. Nochtans kende dit overkoepelend orgaan geen regionale beperking en konden bonden uit andere arrondissementen probleemloos toetreden. Aansluiting was afhankelijk van de wens van de lokale afdelingen en van hun verlangen om al dan niet zelfstandig te werken⁶.

Een van de primaire kassen of ziekenbondsafdelingen die vanaf 1928 deel uitmaakten van de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij was de maatschappij van onderlinge bijstand Weldoen te Welle. Dit fonds werd op 1 juni 1921 opgericht en officieel erkend bij Koninklijk Besluit van 6 september 1921. Het maakte deel uit van de eerder opgerichte samenwerkende maatschappij Weldoen. Oorspronkelijk vergaderden ze in een herberg, bij gebrek aan een eigen lokaal. Later werd in het centrum van Welle een lokaal aangekocht waarin ook de ziekenbond onderdak kreeg⁷. Voorzitter van Weldoen was Wijnant, schatbewaarder was J. Bots en schrijver was A. Lézy.

Van de mutualiteit bleven ledenlijsten en kasboeken bewaard, maar een eenheid in de gegevens ontbreekt⁸. Het cijfermateriaal is beschikbaar voor 1921 tot 1939, maar werd niet elk jaar even consequent bijgehouden; voor de eerste jaren zijn de gegevens schaars en werden ze bijna niet van uitleg voorzien. Toch geven deze bronnen een beeld van de grootte en van het belang van een ziekenfondsafdeling in een kleine gemeente (ongeveer tweeduizend inwoners), waar de sociale organisaties bloeiend genoemd mochten worden.

Voor de eerste twee werkjaren ontbreken de gegevens over het ledenbestand. Vanaf 1923 werden de leden genoteerd in een register, maar tot 1927 vond men het niet nodig om nieuw bijgekomen leden te onderscheiden van "anciens". Alle namen werden in de ledenlijst genoteerd, vermoedelijk in volgorde van inschrijving, maar zonder datum van inschrijving. Wel is vermeld wanneer leden ontslag namen of overleden. Via het register weten we dat er tot en met 1927 in het totaal 368 gezinshoofden waren ingeschreven. Slechts 20 alleenstaanden deden een beroep op de diensten van de bond. Van de ingeschreven "huishoudens" waren de kleine gezinnen met maximum twee kinderen het hoogst in aantal. Zij vertegenwoordigden 52% van de gezinshoofden. De kroostrijke gezinnen met minstens drie kinderen waren goed voor 35% van het totaal. 13% van de gezinnen was kinderloos. Gedurende deze vijf jaar was het aantal leden dat een beroep deed op de diensten van de primaire kas, gekend onder de benaming

Lidboekje van de maatschappij
van onderlinge bijstand Weldoen in Welle, 1921 (DAVS)

GEMEENTE WELLE	
Maatschappij van Onderlingen Bijstand	
"WELDOEN"	
Wettig erkend bij Koninklijk besluit van	
.....	
Lidboekje N ^o 107	afgeleverd aan:
Lézy, Annie	
wonende Welle	mergelstraat
ingetreden den 1 juni 21	
Geneeskundigen dienst	0.50
Schadeloosstelling	0.15
Herverzekering	
TOTAAL 0.65	

Omdat de werking tijdens het eerste jaar nog niet volledig geregeld was, is 1921 niet representatief. Voor de vergelijking inzake stijging of daling van de inkomsten en uitgaven werd het tweede werkjaar 1922 als basis genomen. Tot 1927 bevond de bond zich duidelijk in een fase van vooruitgang, wat valt af te leiden uit de bijdragen van de leden, al is in de cijfers geen consequente lijn terug te vinden¹³. Het feit dat de jaarlijkse bijdragen van de aangeslotenen zo'n onvoorspelbaar patroon vertonen, is wellicht verklaarbaar door de onregelmatige betaalgewoonten van de leden. Slechts weinig ingeschrevenen verkeerden in de mogelijkheid om wekelijks hun lidgeld te storten. Deze onregelmatige betaling was een vast gegeven voor alle ziekenfondsen. De aanzienlijke stijging van de bijdrage na de Eerste Wereldoorlog maakte het voor een doorsnee-arbeider niet makkelijk om een stipte betaler te zijn.

Veel stabielere waren de uitgaven voor financiële tussenkomsten bij leden. Vergeleken met de evolutie van de ledenbijdragen schommelden deze uitgaven wel, maar de verschillen zijn nooit heel groot. Wel was het bedrag van de vergoedingen aan de leden altijd hoger dan hun bijdragen¹⁴. Toch behield het ziekenfonds tot in 1927 een positieve balans dankzij de financiële tussenkomst van de staat en de provincie. De subsidie van de staat was steeds hoger dan de toelage van de provincie, vaak bijna dubbel zo hoog. Sommige jaren maakten ze samen bijna de helft uit van de inkomsten, maar in andere jaren bleef de subsidiëring beperkt tot minder dan een vierde van de totale inkomsten¹⁵.

Wat betreft de evolutie van de inkomsten tussen 1921 en 1927 kan de bedenking geformuleerd worden dat de financiële tussenkomst van de overheid aan belang gewonnen had. Vóór de Eerste Wereldoorlog waren de subsidies in feite verwaarloosbaar en in zekere zin onvoldoende als daadwerkelijke ondersteuning voor een instelling, maar nu maakten ze een belangrijk deel van de inkomsten uit. Van het verslag van de algemene vergadering van de ziekenbond in Aalst, afdeling mannen, dat in 1912 in *De Werkman* gepubliceerd werd, weten we dat de staat en provincie in 1911 zorgden voor respectievelijk 1,25% en 1,65% van de totale inkomsten. De bijdragen van de leden dekten 90% van de inkomsten. De tussenkomst van de overheid gebeurde toen nog op basis van het spaargedrag van de leden bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas of bij een andere pensioenkas. In de periode van 1922 tot 1927 bedroeg het aandeel van de overheid 25%

tot 50% van de inkomsten, wat wijst op een structurele wijziging in de sociale voorzorg. Natuurlijk waren de toelagen van de staat en de provincie nog altijd onvoldoende om de kosten van het ziekenfonds volledig te dekken, maar de basis van de tussenkomst vormde nu het bedrag van de vergoedingen bij ziekte, werkonbekwaamheid of kraambed. De kasboeken melden nergens het exacte wekelijkse bedrag voor een lidmaatschap, pas in 1938 werd hiervan notitie gemaakt. In dat jaar werden de aangeslotenen die onder de familiale verzekering vielen, apart vermeld. Elk lid moest een afzonderlijke bijdrage betalen, afhankelijk van zijn positie binnen het gezin¹⁶. Uiteraard waren deze bijdragen sterk gestegen in vergelijking met de vooroorlogse tarieven die van kracht waren bij de oprichting van de eerste christen-democratische ziekenbonden. In 1896 betaalden de leden wekelijks 0,12 tot 0,15 fr., in 1911 betaalden de leden wekelijks 0,20 fr. en in 1938 was de bijdrage opgelopen tot 1,5 à 3 fr. Men moet hierbij bedenken dat de levensduurte algemeen was toegenomen; in alle sectoren veroorzaakte de economische crisis van de jaren dertig een inflatie. Tegenover de stijging van de lidgelden stond dat de aangeslotenen veel meer verzekeringsmogelijkheden hadden en dat het aantal diensten enorm was toegenomen. Ten slotte waren ook de vergoedingen bij werkonbekwaamheid en bij ziekte in dezelfde verhouding gestegen.

Het kasboek en het ledenregister van ziekenbond Weldoen geven een idee van de werking van een fonds in een gemeente waar het daensisme en het Vlaams-nationalisme manifest aanwezig waren. Ook de samenwerkende maatschappij Weldoen was een goed functionerende vereniging. Dit zijn redenen om te veronderstellen dat het ziekenfonds in Welle een behoorlijk goede werking kende, die min of meer als standaard kan worden beschouwd voor de werking van de mutualiteiten in de overige buitengemeenten.

Het fonds kende in zijn beginperiode geen echt zwakke fase. Het groeide gestaag, overeenkomstig met de uitbouw van de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij waarvan het deel uitmaakte. Vanaf 1935 begon het ledencijfer te verminderen. Deze daling was niet dramatisch - ze is uit te drukken in tientallen - maar voor een fonds dat slechts een honderdtal leden telde, was dit een opvallende achteruitgang. Het hoogste ledenaantal werd bereikt in 1933, de periode dat de Vlaamsch Nationale Mutualiteit in werking trad en de

Bestuur van de vrouwenafdeling van de Vereenigde Ziekenbond der Christene Volkspartij, 1930 (DAVS)

Landsbond en de verbonden geïntroduceerd werden. Heeft dit laatste op Weldoen een nefaste invloed gehad, of speelde het continu veranderende politieke klimaat een rol? Of hebben beide factoren wellicht samen de dalende evolutie van de maatschappij van onderlinge bijstand Weldoen bewerkstelligd? Het blijft een open vraag.

De oprichting van Den Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten

In 1933, op een moment dat er geen sprake meer was van de Christene Volkspartij, groeide uit de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij een grotere eenheidsorganisatie: de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteit. De overkoepelende instelling wou alle bestaande oud-daensistische en Vlaams-nationalistische ziekenfondsen eenzelfde koers opleggen. De landsbond werd niet enkel vanuit de toen heersende eenheidsgedachte opgericht, maar ook omdat een instelling op nationaal niveau nodig was om betoelaagd te kunnen worden. Vanuit de eenheidsgedachte was de politieke leiding in Aalst de afdelingen in Antwerpen en West-Vlaanderen beter gaan opvolgen en begeleiden en had zij de sociale organisaties in de overige provincies nieuw leven proberen inblazen.

De juiste datum waarop de landsbond officieel van start ging, is niet gekend. Het is zeker dat 1933 het eerste werkjaar was, maar het blijft onzeker of de landsbond vóór of na de officiële stichting van het Vlaamsch Nationaal Verbond tot stand kwam. De Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, die alle ziekenbonden met Vlaams-nationalistische aspiraties wou bundelen in één organisatie, sloot alleszins aan bij de bedoeling van het VNV om als eenheidspartij de talrijke gewestelijke en plaatselij-

ke Vlaams-nationalistische partijen en groeperingen samen te brengen in één organisatie. De bundeling van krachten was in feite een noodzaak voor de kleine en onafhankelijke ziekenfondsen, omdat de toelagen van de overheid enkel verdeeld werden via een overkoepelend controle-orgaan dat instond voor de administratieve contacten met de staat en de provincie. De kleine primaire kassen dienden hun boekhouding en ledenbestand op regelmatige tijdstippen over te maken aan de moederorganisatie. Tot vóór de aanwezigheid van de landsbond hadden Broederbond en vanaf 1928 de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij deze coördinerende taak op zich genomen. Zij bereikten voornamelijk fondsen in het arrondissement Aalst en in enkele andere Oost-Vlaamse gemeenten. Zo'n dirigerende moederorganisatie was echter afwezig in de andere provincies waar daensistische en/of Vlaams-nationalistische ziekenfondsen bestonden.

Na de officiële samensmelting van de Christene Volkspartij met het Vlaamsche Front in 1923, werd gepoogd om afdelingen van Broederbond te stichten over heel Vlaanderen. De personen die de verspreiding van de christen-democratische en Vlaams-nationalistische ziekenbonden betrachtten, waren dezelfde die ook de vereniging van beide partijen tot stand hadden gebracht. Secretaris van de overkoepelende Broederbond was Jef Cool, een uitgesproken Vlaams-nationalist. Hij legde contacten met Juul Declercq, een radicale flamingant die een ziekenfonds opstartte in Izegem. Het Izegemse fonds was een voorbeeld van een zuiver Vlaams-nationalistische bond, ontstaan onder Vlaams-nationalistische impulsen, onder leiding van radicale Vlaams-nationalisten, zonder banden met de daensistische beweging. Maar het fonds wilde wel deel uitmaken van Broederbond, een oorspronkelijk daensistische organisatie die mee geëvolueerd was met het politieke klimaat. Onder impuls van Juul Declercq werd Izegem zelfs een belangrijke kern waarbij de onafhankelijke afdeling van Deinze zich later aansloot. Voorzitter van de bond van Deinze was Luc Matthys, die later ook voorzitter van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten werd.

Op 17 mei 1925 stichtten de frontiers in Antwerpen een Vlaamsch-nationalistische ziekenkas onder de naam De Volkssteun¹⁷. Deze bond ontleende haar naam aan een vroegere maatschappij van onderlinge bijstand die christen-democratisch én Vlaamsgezind was¹⁸.

Statutenwijziging van het Vlaamsch-Nationale Verbond Ik Dien,
18 oktober 1939 (Kortrijk, W-Fl.)

N. 347.

Erkende mutualiteitsvereniging gezegd : « Verbond van Vlaamsch-Nationale Ziekenbonden ». (Nieuwe benaming : « Verbond van Vlaamsch-Nationale Ziekenbonden « Ik Dien »), gevestigd te Gistel (West-Vlaanderen) (C. 70/1).

STATUTENWIJZIGINGEN

bekrachtigd bij koninklijk besluit van 19 September 1939.

(Uittreksel uit de statutenwijzigingen.)

Art. 1. Een verbond van mutualiteiten werd gesticht te Kortrijk, op 1 juli 1932, onder de benaming : « Verbond van Vlaamsch-Nationale Ziekenbonden ». Dit verbond neemt thans volgende nieuwe benaming aan : « Verbond van Vlaamsch-Nationale Ziekenbonden « Ik Dien ».

Devroe, Jef, volksvertegenwoordiger, Sint-Kruis, voorzitter; Buckaert, Michel, advocaat, Veurne, ondervoorzitter; Mevr. Maréchal, zonder beroep, Brugge, ondervoorzitter; Dekeyser, Omer, bouwkundige, Gistel, secretaris-penningmeester; Cauwelier, August, bediende, Kottemark, hulpsecretaris-penningmeester; Algoed, Robert, bediende, Harelbeke; Blootacker, Theo, handelaar, Ieper; Comeyne, Gaston, handelaar, Ingelmunster; Vanhoutte, Noël, landmeter, Waregem; Deroc, Herold, handelaar, Torhout; Maes, Jozef, bediende, Geve; Seys, Gerard, bediende, Beveren (Rooselare), commissarissen.

Toen in 1933 de overkoepelende landsbond werd opgericht, waren in de drie provincies waar een verbond werd gesticht al Vlaams-nationalistische ziekenbondsafdelingen aanwezig.

De landsbond had zijn administratieve zetel in Aalst, het beheer en het secretariaat was gevestigd in het Vlaamsch Huis in de Molenstraat. Voorzitter van de landsbond was Luc Matthys en algemeen secretaris Mauritz Schouppe. Het verbond van Oost-Vlaanderen, Broederbond, was gevestigd in een burgerhuis in de Vrijheidsstraat met Jozef Cool als secretaris. De primaire afdeling van Aalst betrof lokalen achteraan in het Vlaamsch Huis in de Molenstraat. Het secretariaat werd waargenomen door J. Coessens, Frans Van Oudenhove werd als bediende aangesteld, bode was een zekere Rimbaut en als verpleegster-bezoekster van de lokale afdeling fungeerde Fausta Ravys¹⁹.

De territoriale verspreiding van de landsbond

De Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten bundelde in totaal 34 primaire kassen of plaatselijke ziekenbonden. De fondsen werden per provincie of per "gouw" ingeschreven in een verbond dat verantwoording verschuldigd was aan de landsbond²⁰. Broederbond, het verbond van ziekenfondsen in Oost-Vlaanderen, telde als grootste eenentwintig afdelingen; het West-Vlaamse Ik Dien had acht afdelingen; een derde naamloos verbond concentreerde de bonden in Antwerpen, Brabant en Limburg. Ondanks het feit dat dit derde verbond drie provincies bestreek, was dit het kleinste met slechts vijf primaire kassen.

Een primaire kas was een lokale of regionale eenheid, die zich meestal niet beperkte tot één gemeente. Meestal vielen verscheidene gemeenten onder een zelfde kas of werd een afdeling opgericht per arrondissement. Zo waren de leden van het verbond Ik Dien in West-Vlaanderen verdeeld over 146 gemeenten die gegroepeerd waren in acht primaire afdelingen. Van die acht primaire afdelingen waren er vijf ingericht als een arrondissementale ziekenbond. De arrondissementen Kortrijk, Ieper, Roeselare-Tielt, Brugge en Oostende-Veurme-Diksmuide hadden een primaire afdeling voor het hele gebied. Daarnaast bestonden er in West-Vlaanderen nog drie primaire kassen in Rumbeke, Beveren en Gistel, die hun leden in één gemeente, maar vermoedelijk ook in de omliggende randgemeenten, rekruteerden.

Het verbond Antwerpen-Brabant-Limburg was het meest uitgestrekte, goed voor een totaal van 580 gemeenten waar leden aanwezig waren. De onderverdeling gebeurde als volgt: de provincie Brabant beschikte over twee primaire afdelingen: één voor het arrondissement Brussel dat 102 gemeenten telde en één voor het arrondissement Leuven dat uit 120 gemeenten bestond. De provincie Antwerpen had eveneens twee primaire kassen: één voor het arrondissement Turnhout, dat 52 gemeenten en één voor het arrondissement Antwerpen-Mechelen dat 99 gemeenten bevatte. In de provincie Limburg was één primaire afdeling opgericht voor de hele provincie, waar leden waren ingeschreven uit 206 gemeenten. Omdat controle vanuit deze primaire afdelingen voor het hele arrondissement onbegonnen werk was, werden in het verbond Antwerpen-Brabant-Limburg ook onderafdelingen ingericht als tussenschakels. De primaire afdeling van Brussel richtte 71 onderafdelingen op, het arrondissement Leuven 18, Turnhout 22 en het arrondissement Antwerpen-Mechelen 16. De provincie Limburg, met leden uit 206 gemeenten, kreeg 27 onderafdelingen. Ondanks de aanwezigheid van de onderafdelingen bleef het verbond klagen over het feit dat het 'onmogelijk was doeltreffend toezicht uit te oefenen over zo'n uitgestrekt gebied²¹.

In Oost-Vlaanderen waren de 21 afdelingen van Broederbond verspreid over 170 gemeenten. Uiteraard was er een primaire kas gevestigd in Aalst, maar deze was niet de enige voor het arrondissement Aalst die kon teren op een lange traditie inzake ziekenfondsen. Welle, Denderleeuw, Nieuwerkerken en alle andere gemeenten waar een bond die tot Broederbond had behoord vóór er sprake was van de landsbond, kwamen in aanmerking als primaire afdeling²². Daarnaast werden er kassen opgericht in Ninove, Dendermonde, Gent,

Mededeelingen van den Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, oktober 1936 (DAVS)

MEDEDEELINGEN VAN DEN LANDSBOND DER VLAAMSCH NATIONALE MUTUALITEITEN

ALGEMEEN SECRETARIAAT:
VLAAMSCH HUIS, MOLENSTRAAT 57, AALST

NUMMER 1 OKTOBER 1936

Verklaring en inleiding

Deze mededeelingen worden door het Dagelijksch Bestuur van de Landsbond noodig geacht te worden uitgegeven om als leidraad te dienen, voor al wat het mutualiteitswezen aanbelangt.

Ze zullen geen belletrie zijn en ook geen droge, saaie, vervelende kost, maar zoo bevattelijk, zoo aangenaam mogelijk gesteld en richting gevend in de vele donkere paden van den doolhof der sociale wetgeving.

We vergeten echter niet wat ons onderscheidt en onderscheiden moet van andere ziekenbonden, n.l. dat onze bonden geen inrichtingen zijn van voor zoo veel bijdragen zoo veel voordeelen in de plaats te geven, maar dat wij een taak te vervullen hebben welke edel en schoon is en ons volk voorlichten moet inzake gezondheid; dat we aan werkelijk preventieve geneeskunde moeten doen. Ook daarin willen deze mededeelingen een baken wezen voor de vele medewerkers en belangstellenden.

We willen er toe komen dat onze instelling er eene is, waar de geneesheer neven de mutualist zal staan, op de plaats die hem daar is aangewezen, geholpen door onze verpleegsters, om dat schoone geheel te vormen van de volksmutualiteit, waar vertrouwen en samenhoorigheid heerscht en wij niet langer dienen te worstelen tegen misbruik en bedrog.

Deze mededeelingen zullen minimum 6 maal 's jaars verschijnen en verzameld worden in een käft welke bij dit eerste nummer gaat.

Dit nummer bevat de spreekbeurten van ons eerste congres van den Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, gehouden te Gent op 4 Oktober 1936 en zullen, meer dan dit inleidend woord, getuigen van onze verwezenlijkingen, betrachtingen... en verwachtingen.

Het Dagelijksch Bestuur.

Deinze, Ronse en Sint-Niklaas. In 1935 telde het verbond van Oost-Vlaanderen 40.000 leden. De landsbond streefde er op dat ogenblik naar om het getal van 100.000 leden te behalen.

Vlaams-nationalistische drie-eenheid: de organisatorische uitbouw van de landsbond

De drie verschillende eenheden, met name de landsbond, het verbond en de primaire kas, hadden elk specifieke diensten en taken. De primaire afdeling fungeerde als de eigenlijke ziekenbond. Zij stond in voor de "gewone geneeskunde", de tussenkomst voor raadplegingen bij specialisten en de "moederkas". Deze diensten werden beschreven als "algemene geneeskunde" en "speciale geneeskunde". De verbonden hadden de verantwoordelijkheid over de invaliditeitskassen, de herverzekeringen en de operatiefondsen. Daarnaast coördineerden zij de bestuursdiensten, wat inhield dat ze als controleorgaan optraden ten opzichte van de primaire afdelingen. De landsbond had een verpleegstersdienst en een sectie die specifiek de strijd aanbond tegen tering. Daarbij trad zij op als beheerdienst voor de hele organisatie.

De algehele ziekenfondsdiensten werden in het eerste nummer van de *Mededeelingen van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten* (afgekort als *Mededeelingen*) uiteen gezet. De *Mededeelingen* waren gericht tot een beperkter publiek dan het blad *Sinjaal*, dat uitgegeven werd door het Vlaamsch Nationaal Syndicaat. De intenties waren dan ook verschillend. *Sinjaal* verscheen als propaganda voor de leden en niet als werkinstrument voor de organisatie op zich. De *Mededeelingen* van de ziekenbond waren voornamelijk bedoeld voor de bestuurders van de primaire kassen en bevatten concrete informatie over de werking en de uitbouw van

een ziekenfonds. De *Mededeelingen* bevatten per nummer een vijftigtal pagina's. In de nummers werden vooral statuten en reglementen besproken die voor de leden vermoedelijk weinig interessant waren. Voor de studie over de Vlaams-nationalistische mutualiteiten is dit vaktijdschrift daarentegen een degelijke informatiebron. In de *Mededeelingen* van de landsbond werd toegelicht wat de verschillende geneeskundige diensten juist omvatten, waarbij ook gewezen werd op de verschillen met de vroegere werking van de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij.

De taak van een primaire kas

De primaire kassen namen de hoofdbrok van de medische diensten op zich, met name de "algemene" en de "speciale geneeskunde". Beide diensten hadden geen federale administratie, maar een inrichting per ziekenbond. Voor de algemene geneeskunde werden in rckning gebracht: de kosten van de arts, de geneesmiddelen en de hospitalisatie van de zieke. Veel regels aangaande de ziekteverzekering veranderden; tijdens het interbellum werd vooral de controle strenger. De leden waren nog steeds vrij in de keuze van een geneesheer die per verrichting betaald werd. De dokter schreef een kwijtschrift waarmee het lid tussenkomst kon verkrijgen. De tussenkomst overschreed zelden het bedrag van 8 fr. voor bezoeken aan huis en van 5 fr. voor raadplegingen bij de geneesheer. De eigen opleg van de leden (het remgeld) kwam neer op 40% van het bedrag²³. Volgens het ziekenfonds waren de kosten voor de leden minder hoog dan onder het vroegere "bonsysteem" waarbij de artsen een willekeurig honorarium konden vragen aan de leden. Ook de terugbetaling van geneesmiddelen werd strenger dan voorheen gecontroleerd en misbruiken werden bestreden. Vroeger leverde de dokter vaak zelf geneesmiddelen, waarvoor hij een forfaitair bedrag aanrekende dat zelden in overeenstemming was met de kostprijs. Deze praktijken werden vooral toegepast op het platteland waar niet altijd een apotheker gevestigd was, maar ook in de stad werden inbreuken op de regels gepleegd. In principe werden enkel gewone geneesmiddelen terugbetaald en geen specialiteiten. De apothekers maakten veel uitzonderingen op de afspraken, aangezien veel geneesheren deze "specialiteiten" voorschreven aan leden die niet in staat waren de middelen zelf te betalen. De landsbond stelde een lijst op van verboden specialiteiten die enkel mochten worden voorgeschreven met de opmerking "noodzakelijk en niet vervangbaar". Bij deze geneesmid-

Lidboekje van het ziekenfonds Ik Dien
van Roeselare, Tielt, Ieper en Kortrijk, 1941 (Kortrijk, W-Fl.)

"IK DIEN"

Vlaamsch Nationaal Ziekenbond
Arr. KORTRIJK
Hoofdzetel: Plein 49, Kortrijk

BIJDRAGEN - VOORDEELEN
NIEUWE ZEER VERBETERDE REGELING
 In toepassing vanaf 7 April 1941

A. - BIJDRAGEN: PER WEEK

	Met vergoeding	Zonder vergoeding
Gezinshoofden	3,00	1,75
Alleenstaande mannen boven de 18 jaar	2,50	1,50
Ongehuwde vrouwen boven de 18 jaar	2,00	1,30
Jongelingen en meisjes van 14 tot 18 jaar	2,00	1,25
Huisvrouwen		1,30
Ouderlingen		1,50
Kinderen beneden de 14 jaar		1,00

Daarenboven een wekelijkse bijdrage van 1,30 per gezin (lidkaart).
Er moet slechts voor de 4 eerste kinderen beneden de 14 jaar betaald worden.

Inkomgeld: a. nieuwe leden betalen 2,50 fr. per gezin (lidkaart).
b. overgenomen leden betalen 0,50 fr. per gezin (lidkaart).

B. - VOORDEELEN

A. Geneeskundige dienst (na 4 maanden lidmaatschap)
De leden hebben vrije keuze van Geneesheer.

I. GEWONE GENEESHEEREN

Raadpleging 75 o/o hoogstens 5 fr. — Bezoek 75 o/o hoogstens 8 fr. — Nachtbezoek 90 o/o hoogstens 15 fr. — Mid. 75 o/o hoogstens 4,50 fr. — Specialiteiten 50 o/o hoogstens 20 fr. — Verschillende geneesmiddelen, bezoeken en raadplegingen op zaterdagdag: 50 o/o hoogstens 15 fr. op het volledig totaal.

II. SPECIALISTEN (als dusdanig erkend)

Raadpleging of bezoek: 60 o/o hoogstens 15 fr. — Consultatie met 2 geneesheeren: 50 o/o hoogstens 25 fr. voor den behandelenden dokter en 50 fr. voor den bijgeroepen geneesheer (1 maal per maand) — Tanden: 7 fr. per tand, hoogstens 3 per maand. — Strijken: 50 o/o hoogstens 100 fr. (eenmaal per maand) — Bloedonderzoek: 50 o/o hoogstens 30 fr.

delen kwam het ziekenfonds voor 50% tussen, terwijl ze voor de andere medicijnen tot 75% terugbetaalde, "maximum 9 fr. op een voorschrift en 4,50 fr. voor een recept".

De ziekenbond stond erop dat de meeste zieken, met uitzondering van hen die een chirurgische ingreep ondergaan hadden, thuis werden verzorgd, omdat hospitalisatie een zware kost was²⁴. De moederkas, zijnde de vergoeding bij het kraambed, werd ingedeeld tussen de algemene en de speciale geneeskunde in. De uitkering die men kreeg bij een bevalling was afkomstig uit diverse hoeken: van de ziekenkas, van de staat en van de provincie. Bovendien had de jonge moeder recht op een rustperiode van drie weken voor en na de bevalling, waarvoor ze eveneens vergoed werd.

Er werden voor de speciale geneeskundige dienst geen afzonderlijke aansluitingsgelden gevraagd; dit zat vervat in de bijdrage voor de algemene geneeskunde. De speciale geneeskundige dienst betaalde vergoedingen voor raadplegingen bij specialisten, heelkundige bewerkingen en kankerbehandelingen²⁵. Over de raadplegingen bij specialisten had de landsbond een afwijkende mening in vergelijking met de andere nationale mutualiteiten. De katholieke ziekenbond had de speciale geneeskunde georganiseerd als een verbondsdienst. De socialisten streefden naar de oprichting van eigen mutualistische polyklinieken voor speciale geneeskunde. De Vlaams-nationalisten verkozen de vrije keuze van specialisten met een systeem van rechtstreekse betaling aan de arts, waarbij de primaire afdelingen achteraf een percentage van de kosten terugbetaalden, m.a.w. een gelijklopend systeem als dat van de algemene geneeskundige dienst. Om misbruiken te voorkomen moest het lid door een geneesheer doorverwezen worden naar een specialist.

De taak van een verbond

Andere diensten die een grote zorg vroegen, waren de primaire vergoedingsdienst en de invaliditeitsverzekering, twee diensten die door de verbonden gecoördineerd werden. Met de primaire vergoeding werd een financiële tussenkomst bedoeld die aan de leden uitgekeerd werd tijdens een periode van werkonbekwaamheid. De dienst van invaliditeitsverzekering werd vroeger omschreven als de herverzekering, waarmee de permanente vergoeding bedoeld werd na de eerste zes maanden werkonbekwaamheid. Vanaf 1933 vielen deze verzekeringen onder de verantwoordelijkheid van het gouvverbond. De tussenkomst die de herverzekeringkas aan haar leden bood, varieerde van 2 tot 10 fr. per dag²⁶.

De taak van de Landsbond

De strijd tegen tering en de dienst van de verpleegsters-bezoeksters vielen onder de verantwoordelijkheid van de landsbond. De strijd tegen tering werd gecoördineerd door de landsbond, wat niet wegnam dat de primaire kassen de kosten droegen, "ten voordele van het Nationaal verbond"²⁷. De landsbond zette de preventiecampagnes op die vooral gericht waren naar kinderen, en organiseerde de "opsporing en de plaatsing van de zieken". De dienst verpleegsters-bezoeksters werd uniek genoemd in Vlaanderen en was meteen de trots van de landsbond. De verpleegster-bezoekster legde directe contacten met de leden door huisbezoeken, die haar een inzicht verschaffen in de gezinssituatie. De "Sociale Zending der Verpleegster-bezoekster" bestond uit gezinsopvoeding inzake voeding, hygiëne van woning en lichaam, kinderverzorging en voorlichting aan toekomstige moeders. Zij was ook degene die tering en andere ernstige ziekten signaleerde en de zieken in de gepaste inrichtingen plaatste. De landsbond beschouwde dit als een uitermate nuttige dienst, maar betreurde de uitgestrektheid van het gebied waar de verpleegster-bezoekster verantwoordelijk voor gesteld werd, waardoor echte persoonlijke contacten moeilijk waren. Zo waren er slechts drie verpleegster-bezoeksters aangesteld voor de provincie Oost-Vlaanderen, de gouw met het grootste ledenaantal.

Artikel over het verbond Ik Dien,
Strijd, 14 januari 1940 (Kortrijk, W-Fl.)

VI. Nat. Ziekenbond «IK DIEN»

NIEUWJAARSGROETEN.

Ik dank hierbij alle boden en trouwe kameraden die bij gelegenheid van het nieuwe jaar bedachten met hun beste wensen.

Het bewijst welke innige samenhang en kameraadschap er bestaat tussen de raderdeelen van het machien die de ziekenbond in de goeie richting vooruitstuurt.

Ik wensch aan allen thans een gelukkig jaar 1940 en laat ons hopen dat dit jaar zoo bloedig ingezet ons den waren en oprechten vrede bezorge.

OPGELET.

Alleen ziekenbriefjes genomen uit het apothekers- of doktersboekje komen in aanmerking voor vergoeding.

Alle andere briefjes worden strikt geweigerd. Ook gezamentlijke briefjes worden niet aangenomen, voor iedere prestatie moet een afzonderlijk briefje ingevuld worden.

AANDACHT.

Betaal Uw rekeningen van verleden jaar bij den dokter en geef Uw briefjes van 1939 tegen den 25n van deze maand aan den bode. Na dezen datum worden geen ziektebriefjes van 1939 meer aanvaard.

Secretaris Jozef Cool van Broederbond was desondanks lyrisch over de verpleegster-bezoekster: *"Kameraden mutualisten, in onze mutualiteiten moet de verpleegster-bezoekster worden als het zoeklicht dat aan onze besturen toelaat binnen te dringen in de ware atmosfeer van onze gezinnen. Geen werk dus van verklikster, maar het teedere werk van de wereldlijke liefdezuster"*²⁸.

Gesticht en hersticht, aangepast, hervormd, nagegaan en soms doelmatig gezuiverd: het eerste congres van de landsbond

Het congres van de landsbond in het najaar van 1936 werd beschouwd als het eerste, net zoals de *Mededeelingen* in oktober 1936 voor het eerst verscheen. Toch waren er in het verleden reeds samenkomsten geweest van de landsbond of van een provinciaal verbond. Deze bijeenkomsten werden omschreven als studiedagen. In 1933 had er een studiedag plaatsgevonden in Aalst en in 1934 was er een doorgegaan in Ledeberg. Deze werden, net zoals het congres, zeer belangrijk voor de groei van de organisatie geacht.

De landsbond formuleerde op zijn eerste congres in 1936 een motie om een kamercommissie op te richten als voorbereiding van een wetsvoorstel inzake vervroeging van de pensioenleeftijd en vermeerdering van de pensioenen. De regeling van de ouderdomspensioenen, maar ook de noodzaak van een wezenfonds binnen het kader van de ziekenbond moest dringend onderzocht worden. Andere kwesties i.v.m. sociale voorzorg en verzekering dienden eveneens bestudeerd te worden. Jan De Neve, die als senator en erevoorzitter het congres opende, beklemtoonde twee aspecten: de verplichte verzekering en de kwestie van de ouderdomspensioenen. Volgens hem was het hoog tijd dat de Kamer en de Senaat een wet stemden aangaande de verplichte ziekteverzekering. Het wetsvoorstel van professor Verhees dat in 1914 gestemd werd, was gedurende 22 jaar niet meer herzien, ondanks een zevental nieuwe voorstellen. De richtlijnen waren nog steeds gebaseerd op de fundamentele wet van 23 juni 1894 die het wettelijk statuut van de ziekenbonden bepaalde. In 1936 was er een Koninklijk Besluit uitgevaardigd, dat enkel regelingen bevatte omtrent de subsidiëring en de manier waarop deze verkregen kon worden.

Tevens werd het belang onderlijnd van de *"doorstroming binnen de drie-eenheid"* die gevormd werd door de landsbond, de verbonden en de primaire

kassen. Er werd gereageerd tegen lokale afdelingen die zich niet bekommerden om de overkoepelende instellingen. Sommige lieten zelfs na hun ledenbijdragen door te storten, waardoor de landsbond en de verbonden kans liepen hun overheidstoelagen te verspelen. Een slechte samenwerking betekende "zelfmoord", zeker na de Koninklijke Besluiten van 1936 die enkel met de financiële kant van de ziekenfondsen rekening hielden.

Het grootste deel van de diensten werd financieel gedragen door de primaire afdelingen. De "gewone geneeskunde" moest, volgens het Koninklijk Besluit van 30 juni 1936, 85% van de kosten zelf dekken. Voorts was er een nieuwe regeling uitgewerkt in verband met de subsidiëring en de voorwaarden die vereist waren om de tussenkomst te kunnen ontvangen. Het was de landsbond die in naam van de verbonden en van de primaire kassen toelagen moest aanvragen en ontvangen. Een goede doorstroming van gegevens op alle niveaus was dus noodzakelijk, want een gebrekkige of een foutieve administratie kon aan de basis liggen van een weigering van toelagen. De subsidies die de landsbond ontving, werden verdeeld onder de verbonden die de bedragen op hun beurt doorstorten naar hun lokale afdelingen, in verhouding tot de werking en het ledenaantal van de primaire afdeling. De *Mededeelingen* van oktober 1936 hamerde op een degelijke controle op alle niveaus, want zowel de verbonden als de landsbond waren voor hun boekhouding afhankelijk van de gegevens van hun primaire afdelingen. Vanaf 1 januari 1936 werd in de verbondsstatuten en in alle standregels opgenomen dat de primaire kassen verplicht waren maandelijks de *"staat van geldelijke verrichtingen"*, een tabel van het ledenaantal en de rekeningen aan het verbond te bezorgen. De primaire afdelingen kregen bovendien een gelijkvormige boekhouding opgelegd die goedgekeurd was door het ministerie. Nog nooit was het ziekenfonds op een dergelijke gecoördineerde manier gestructureerd.

Volgens de algemeen secretaris van de landsbond, Mauritz Schouppe, was een strenge inspectie nodig omdat de "gewone geneeskundige" diensten vaak tekorten hadden en nog steeds kampten met onvermijdelijke misbruiken. De situatie van de ziekenbonden was er ondanks de nieuwe betoelaging niet rooskleuriger op geworden. Enerzijds waren de totale overheidssubsidies met 20% verminderd, anderzijds was de prijs van de geneesmiddelen gestegen en zou die stijging naar alle waarschijnlijkheid aanhouden. Schouppe verklaarde dat de

Stichteressen van de daensistische vrouwenziekenbond, 1930 (centraal op de eerste rij: Louise Mayart, Prudencia De Backer, Nathalie Vinck, Jeanette De Neve en Paulina Bosman) (DAVS)

bond een "ernstige beproeving" had doorstaan. De inkomsten waren in hun totaliteit gedaald: vermindering van de ledenbijdragen en vermindering van de overheidstoelagen. De afname van de lidgelden, wordt bevestigd door de studie van de lokale afdeling in Welle. Hun inkomsten werden tijdelijk in evenwicht gehouden door de tussenkomst van de overheid die eind jaren twintig fel was toegenomen, maar in 1936 was ook deze inkomstenbron verminderd. Cijfers van de subsidies in 1936 voor de ziekenbond Weldoen in Welle zijn niet aanwezig, maar ook die zou vanaf 1936 minder overheidstoelagen ontvangen hebben. De secretaris van de landsbond stelde tegenover de verminderde inkomsten een vermeerdering van de uitgaven, vooral in de geneeskundige dienst, maar gebruikte geen concreet cijfermateriaal om dit te staven. Hij motiveerde deze "zwijgzaamheid" ten aanzien van het congres als een bewuste keuze, omdat hij de eerste drie jaar van de landsbond niet als "volwaardig" beschouwde, maar enkel als "voorbereidend". De jaren 1933, 1934 en 1935 waren een periode geweest waarin werd "*gesticht en hersticht, aangepast, hervormd, nagegaan en soms doelmatig gezuiverd*". Hij beloofde specifieke getallen en tabellen voor het werkjaar 1936 bekend te maken in 1937, en gaf toe dat het misschien een "*zwakheid was om nog niet te durven verschijnen met open vizier en de zwakke en kankerplekken te durven aanwijzen*". Zwakke plekken waren er volgens de secretaris van de landsbond en de secretarissen van de drie verbonden trouwens nog in overvloed.

Ten slotte werd op het congres door de aanwezigen beslist dat de Vlaamsch Nationale Mutualiteiten een actieve samenwerking wensten met het VNV, zowel "*voor de Vlaams-nationalistische propaganda als voor de sociaal-hygiënische opleiding van het Vlaamse volk*". Er moest eveneens een intense wisselwerking betracht worden met zusterorganisaties als het Vlaamsch Nationaal Syndicaat (VNS),

*"hoewel het verbond der mutualiteiten zich richt op een grotere bevolkingsgroep, dan het VNS dat er voornamelijk voor de arbeiders is"*²⁹.

De belangrijke sociale rol van onze Vlaams Nationale Ziekenbonden

Op het eerste congres van 1936 bespraken de verbondssecretarissen elk afzonderlijk de werking en de problemen van hun gouw. Het verslag over de werking in West-Vlaanderen werd gegeven door verbondssecretaris Omer De Keyser. Zowel De Keyser als de voorzitter van Ik Dien, Jozef Devroe, vertegenwoordigden een zuiver Vlaams-nationalisme en beklemtoonden het belang van de oprichting van "*mutualiteiten op zuiver Vlaamsch Nationaal standpunt, dus niet ten dienste van een of andere politieke gedachte, van een of anderen stand, doch ten dienste van geheel ons Vlaamsche Volk*"³⁰. Ik Dien was eind 1932 opgericht en stelde zich tot doel "*een tuchtvolle samenwerking tot stand te brengen tussen het verbond en de aangesloten primaire mutualiteiten*". De secretaris hamerde erop dat deze samenwerking te wensen overliet. In West-Vlaanderen waren er nog steeds ziekenfonds-beheerders die de kasboeken niet regelmatig bijhielden waardoor ze bij inspectie van de staats- of provinciale toezichters de kans liepen subsidies te verliezen. De Keyser pleitte voor een strengere controle van de afdelingen op hun leden. Voor de bestuurders van een plaatselijke primaire afdeling, ook secretarissen genoemd, was deze controle makkelijk aangezien ze in dezelfde gemeente woonden als de leden. Voor de beheerders van een arrondissementele ziekenbond was de taak veel moeilijker, daar de aangeslotenen vaak verspreid waren over 30 tot 40 gemeenten, waardoor individuele contacten onmogelijk werden. De verbondssecretaris had een oplossing klaar: in elke gemeente moest een "*betrouwbare Vlaams-nationalist gevonden worden die de belangrijke sociale rol begrijpt van onze Vlaams Nationale Ziekenbonden*". Deze persoon diende de taak op zich te nemen van raadgever-toezichter. In steden of grote gemeenten kon een comité van minstens drie personen deze taak vervullen.

Raf Deshayes was secretaris van het verbond Antwerpen-Brabant-Limburg dat zich uitstreekte over 580 gemeenten. Ondanks de territoriale omvang was het ledenaantal van dit verbond het kleinst. Volgens Deshayes sprak dit voor zich omdat een efficiënte werking en toezicht in zo'n

Jan De Neve, Victor Bocqué en Marcel De Ridder in Welle, 1939 (DAVS)

mutatiedienst, sloot aan bij zijn drang naar uitbreiding en versteviging van de organisatie, wat paste in de politieke visie van een stevige eenheidspartij. Wat de herverzekering betrof, was de secretaris ontevreden over de zware lasten die de kas te dragen had omdat er steeds meer chronische zieken bijkwamen en omdat de misbruiken aangroeiden. Wie een vergoeding van de herverzekeringskas kreeg, was volledig werkonbekwaam en had dus geen andere inkomsten. Cool alludeerde op de "profiteurs" met zijn uitspraak dat een "ten onrechte verworven recht in feite geen recht was". Het advies van Cool was dat men "misbruik kon voorkomen door niet te aanvaarden". Een stelling die volledig aanleunde bij de toenmalige ideologie van de Vlaams-nationalistische eenheidsbeweging waar supervisie en controle belangrijke elementen waren voor een geslaagde werking. Als "maatstaf of richtingsfactor" mochten de primaire kassen enkel leden aannemen die controleerbaar waren, met name "syndicalisten, thuiswerkers met zware arbeid, bedienden van mindere rangen die geen nevenbedrijf uitoefenden", en dergelijke. Voorzichtigheid was geboden bij "winkeliers, herbergiers, kleermakers, huisvrouwen, kantenmaaksters, hemdenmaaksters en alle soortgelijken". Het idee om "misbruik te voorkomen door niet te aanvaarden" week volledig af van de principes van de vroegere christen-democratische ziekenbonden. Deze hadden altijd ten dienste gestaan van de kiezers en sympathisanten van de partij, waartoe veel oncontroleerbare beroepen gerekend mochten worden. Seizoenarbeiders, kleine zelfstandigen, winkeliers en herbergiers, landbewerkers, huisvrouwen, enz. hadden jarenlang het belangrijkste deel uitgemaakt van het ledenbestand van de christen-democratische bonden en van de andere organisaties van de Christene Volkspartij. Meer zelfs, de Christene Volkspartij had haar sociale organisaties voor hen

opgericht. Secretaris Cool van Broederbond had andere bedoelingen, die Jan De Neve naar alle waarschijnlijkheid moet betreurd hebben.

De Neve benadrukte toen nog steeds de verdienste van de Christene Volkspartij. In zijn openingsrede voor het congres van de landsbond bracht hij hulde aan priester Daens die "de baanbreker van onze gedachten is geweest, de groote stuwkracht was voor de verwezenlijking van ons sociaal programma en de grondlegger van onze ziekenbonden". Hij herinnerde alle aanwezigen eraan dat de landsbond van 1936 steunde op "het wroeten en werken van meer dan 40 jaar". Maar De Neve bleef niet steken in melancholische gedachten en keek als progressief man vooruit: "Uit de puinen (van de Eerste Wereldoorlog) opstaande, heeft de ziekenbond haar kaders aangepast aan de eisen van de vooruitgang en aan de meest edelmoedige opvattingen dezer nieuwe tijden". Hij pleitte voor een evolutie van het mutualiteitswezen, niet als een partijorgaan, maar als een toonbeeld van volkssolidariteit en van sociaal apostolaat. Maar Jan De Neve stond als senator en erevoorzitter verder af van de bond dan ooit tevoren. Als mede-oprichter van de christen-democratische ziekenbond en als grote bezieler en vernieuwer had hij de overgang van het daensistische naar het Vlaams-nationalistische gedachtegoed goedgekeurd. Zo droeg hij ook de mutualiteit onder Vlaams-nationalistische vleugels een warm hart toe. Maar zijn openingsrede, waarin hij verwees naar Adolf Daens, de Christene Volkspartij en de gedachte van volkssolidariteit, maakte duidelijk dat hij de toenmalige tendensen niet meer kon volgen.

In januari 1937 werd in de *Mededeelingen* de oprichting van een vierde verbond vermeld. Het verbond Antwerpen-Brabant-Limburg was sinds 1 januari 1937 opgesplitst in een verbond voor Antwerpen en een verbond voor Brabant en Limburg. Er werd genoteerd dat dit laatste verbond opgericht was "ten einde tegemoet te komen aan den wensch van het departement van Sociale Voorzorg". In het tijdschrift werden besluiten en reglementeringen afgedrukt die aangenomen waren door het dagelijks bestuur, dat samengesteld was uit vertegenwoordigers van de Landsbond en de "drie" verbonden. Uit de formulering kunnen we opmaken dat de inrichting van het vierde verbond eerder uit verplichting gebeurde was dan uit vrije wil, ondanks het feit dat secretaris Deshayes van het verbond Antwerpen-Brabant-Limburg in het najaar van 1936 gepleit had voor de splitsing van

Verslag van een algemene vergadering van de mutualiteitsvereniging Weldoen in Welle, 1945 (DAVS)

MUTUALITEITSVERENIGING "WELDOEN"
gevestigd te WELLE.

Verslag der Buitengewone algemene vergadering gehouden op Zondag 11 Maart om 10 Ure voormiddag.

De voorzitter geeft kennis van een schrijven ontvangen van het verbond "De Broederbond" waarin vermeld dat dit verbond dient te liquideeren. Er wordt dus voorgesteld aan de vergadering ontslag te nemen bij voornoemd verbond op 31 Maart aanstaande. Wij stellen eveneens voor bij een ander verbond en Landsbond aan te sluiten.

Daar er aldus gehandeld wordt in het belang van alde aangesloten leden hopen wij dat de vergadering hieraan zijn goedkeuring zal geven en gaan over tot de

DAGORDE.

- 1) Daar het verbond "De Broederbond" gevestigd te Aalst niet meer bij machte is de belangen onzer leden verder waar te nemen, stellen wij voor ontslag te nemen bij voornoemd verbond op 31 Maart aanstaande.
- 2) Wij stellen voor bij het "Verbond der Vrije Maatschappijen van Onderlingen Bijstand" gevestigd te Gent met ingang van 1 April aan te sluiten.

Deze twee punten der dagorde worden met algemeen stemmen door de aanwezige leden aangenomen.

Verder wordt er lesing gegeven van den kastoestand.

Aldus wordt er besloten aan te sluiten bij het "Verbond der Vrije Maatschappijen voor O.B." te Gent met ingang van 1 Januari voor de verplicht verzekerden, met ingang van 1 April voor de vrij verzekerden.

Welle, den 11 Maart 1945

De Secretaris,

De Voorzitter,

zijn verbond in twee eenheden. Deshayes had een mogelijke oplossing betracht voor betere controle van zijn regio, maar uit de *Mededeelingen* blijkt dat de splitsing niet meer betekende dan een formele aangelegenheid waar in praktijk weinig van terecht kwam.

Tot de Tweede Wereldoorlog ondergingen de Vlaamsch Nationale Mutualiteiten geen schokkende veranderingen meer. Het ledenaantal vertoonde geen grote schommelingen en er waren geen vernieuwingen op beleidsvlak. De grote vernieuwingen hadden zich voltrokken tussen 1933 en 1936 toen de christen-democratische ziekenbonden werden ingepast in de landsbond. Op het einde van de jaren dertig zouden de Vlaams-nationalistische mutualiteiten ook in de Vlaamsche Arbeidsorde geïntegreerd worden, maar deze overkoepeling bracht geen fundamentele veranderingen mee voor de landsbond. De aansluiting betekende uiteindelijk niet veel meer dan een papieren overkoepeling³². Uit de briefwisseling van 1938 tot 1941 tussen de primaire kas Weldoen van Welle en het verbond Broederbond in Aalst blijkt dat de bonden voortwerkten binnen de bestaande structuren. De correspondentie bevat aanwijzingen over de te volgen werkmethode, over de invoering van een nieuwe boekhouding die door het ministerie was opgelegd, over de uniformisering van het ziekenboekje, enz.³³. Het secretariaat van Broederbond was overigens nog steeds in Aalst gevestigd. De verhuizing naar Gent, waar Jozef Cool op gehoopt had, was niet doorgegaan.

Thans moeilijke tijden: de ziekenbonden tijdens en na de Tweede Wereldoorlog

Eind 1940 stuurde het Oost-Vlaamse verbond omzendbrieven naar alle primaire kassen over de aanspraak die men kon maken op een Duitse ziekteverzekering, geldig voor de familieleden van arbeiders die in Duitsland werkzaam waren. De families kregen recht op verpleging bij ziekte of hulp bij een kraambed³⁴.

Op 6 januari 1941 maakte Broederbond aan de leden bekend dat er besloten was om een *Deutsche Krankenkasse in Belgien* op te richten. Alle personen die aansloten, konden genieten van de nieuwe ontwikkelingen in de geneeskunde en de apparatuur in de ziekenhuis-inrichtingen.

Tijdens de oorlogsjaren bleven Broederbond en zijn primaire afdelingen bestaan. De landsbond daarentegen bleek op non-actief te staan. Na de Tweede

Wereldoorlog werd Broederbond geliquideerd terwijl de landsbond tijdens deze procedure niet eens ter sprake kwam. Dit wijst erop dat de landsbond tijdens de oorlogsjaren zijn rol van overkoepelende instelling had prijs gegeven. Hoewel de primaire kassen en Broederbond bleven functioneren, is over de gang van zaken bijna niets geweten. Over de oorlogsevolutie van de andere verbonden is er evenmin veel geweten. In de omzendbrieven die vanuit Aalst vertrokken, werd de ziekenfondswerking in de overige provincies niet ter sprake gebracht. We mogen veronderstellen dat juist de oorlogssituatie een normale werking belette en dat er in de plaats van vele bestaande organisaties vervangende instellingen werden ingericht. Zo ontstonden nieuwe organisaties zoals Winterhulp dat in de schoot van het VNV opgericht werd.

Eind december 1944 vroeg Mauritz Schouppe, voormalig algemeen secretaris van de landsbond, namens het Oost-Vlaams verbond de afsluiting van het boekjaar 1944. De circulaire die naar de primaire afdelingen gestuurd werd, vertrok vanuit de Vrijheidsstraat nr. 33 in Aalst, met als briefhoofd "*Verbond van Mutualiteiten De Broederbond*". Schouppe tekende als verbondsvoorzitter en Eloot als secretaris. Broederbond had immers niet langer een landsbond boven zich en dus ook geen algemeen secretaris of voorzitter, waardoor de nieuwe functie van verbondsvoorzitter gecreëerd was. Deze laatste vroeg nu de rekeningen van de vergoedingen die de plaatselijke kassen in 1944 hadden betaald, samen met de kosten voor herverzekering en voor de kraambedden. Dit bevestigt nogmaals dat de primaire afdelingen tijdens de oorlogsjaren hadden doorgewerkt. Schouppe verklaarde dat men "*thans moeilijke tijden meemaakte, maar dat niets minder waar was voor de mutualiteit*", er was immers weer sprake van de oprichting van een "eenheidsmutualiteit".

Met het oog op de invoering van de verplichte verzekering tegen ziekte en invaliditeit moesten alle ziekenfondsen nieuwe regelingen treffen voor hun primaire kassen en de aangeslotenen³⁵. Schouppe riep in december 1944 op om niets uit te betalen zonder de toestemming van het verbond zolang de regelingen nog niet definitief waren³⁶. De wettelijke bepaling stelde dat bedienden en werknemers die werkten bij een patroon én aangesloten waren bij een ziekenbond, vanaf 1 januari 1945 geen bijdrage meer dienden te betalen om toch recht te hebben op eenzelfde ziektevergoeding als vroeger. De

andere leden zoals zelfstandigen, winkeliers, werklieden in Duitsland, enz., moesten dezelfde bijdrage blijven betalen als voorheen om te kunnen genieten van die voordelen. De eerste categorie, die geen bijdrage diende te betalen, werd wel verplicht tot aansluiting bij een ziekenfonds. De verbondssecretaris merkte in zijn circulaire op dat de bond door deze aansluitingsverplichting veel nieuwe leden kon werven. Hij riep op tot een actieve rondzending om het opgelopen ledenverlies weg te werken. De circularies van het verbond Broederbond aan "alle medeleden-bestuurders" over de verplichte verzekering en aansluiting bij een ziekenbond werden in januari en februari 1945 verstuurd³⁷.

De initiatieven van de verbondsvoorzitter zijn op zijn minst merkwaardig. Opmerkelijk is dat Broederbond, een sociale organisatie van het VNV -in een periode dat de meeste VNV-kopstukken en radicale Vlaams-nationalisten op de vlucht waren naar Duitsland - haar werking voortzette alsof ze niets te maken had met de recente gebeurtenissen. De mutualiteit had nochtans - ondanks de ontkenning door de voorzitter - zwaar ledenverlies geleden in de onmiddellijke naoorlogse periode en had door het oorlogsenagement van het VNV veel krediet verloren. Uit de getuigenis van de verpleegster-bezoekster van de primaire kas Aalst weten we dat de ziekenbond in Aalst de spontane repressie niet had ontlopen. Het Vlaamsch Huis in de Molensstraat werd bij de bevrijding vernield en in brand gestoken, waarbij de lokalen van de primaire kas en van de voormalige landsbond die aanpaalden, eveneens vernietigd werden. Maar het gebouw van het verbond in de Vrijheidsstraat bleef gespaard, evenals de administratie die op een nacht in alle stilte weggehaald werd en ondergebracht in een veiliger pand³⁸. Het is logisch dat de volkswoede zich meer keerde tegen het Vlaamsch Huis, symbool van het Vlaams-nationalisme, dan tegen een sociale instelling die tijdens de oorlogsjaren had opgetreden voor de hulpbehoevenden. Werd het verbond hierdoor bijna ongemoeid gelaten? Probeerde Schouppe daarom de lopende zaken onverstoord af te handelen?

Op zoek naar de beste oplossing: de liquidatie van Broederbond

Maurits Schouppe probeerde de draad weer op te nemen, alsof het einde van de oorlog niets veranderd had aan de positie van de Vlaams-nationalistische ziekenfondsen. Hij liet aanmanende brieven schrijven aan de leden-bestuurders met een oproep

tot een totale inzet en een stipt gedrag. Hij sprak eind december 1944 over de herinrichting van een "eenheidsmutualiteit" en riep op tot een massale werving van leden...

Desondanks kon de ziekenbond niet voort werken met de beperkte middelen waarover hij beschikte. Op de eerste plaats was er behoefte aan een landsbond om op nationaal niveau aanspraak te kunnen maken op overheidssteun. Terwijl de ziekenfondsen in hun ontstaansfase gewerkt hadden met middelen die ter beschikking gesteld werden door de leden en andere partijgebonden organisaties, was deze werkwijze anno 1945 totaal ontoereikend geworden.

In het voorjaar van 1945 werd duidelijk dat de overlevende Vlaams-nationalistische ziekenbonden op zoek waren naar een nationaal georganiseerde bond, het enige middel om de toekomst veilig te stellen. Er was niet langer sprake van het oprichten van een eigen eenheidsbond, maar van aansluiting bij een andere, bestaande landsbond. Broederbond wenste een "*aansluiting bij een andere landsbond*", op gelijkwaardige basis en met de voorwaarde dat zowel de verplichte als de vrije verzekerden werden aangenomen. De nieuwe landsbond moest ook bereid zijn om alle financiële lasten van Broederbond over te nemen, waarbij de groep van verplichte verzekerden de zwaarste kost was; hun bijdragen stonden immers niet in verhouding tot de verworven rechten. Dit was dan ook het struikelblok voor de landsbonden tot wie Broederbond zich wendde.

De eerste stappen voor aansluiting werden gezet in de richting van de "Landsbond der Kristenen", waarmee de ziekenbond van de katholieken bedoeld werd. In de loop van februari 1945 liet verbondssecretaris Eloot aan de bestuurders van de primaire kassen weten dat de onderhandelingen met de Landsbond der Kristenen beëindigd waren, echter zonder resultaat.

Nieuwe besprekingen zouden gestart worden met de "Bond der Vrije Maatschappijen van Onderlinge Bijstand" die gevestigd was in de Pekelharingstraat in Gent, maar beter gekend was als de Neutrale Landsbond. Eloot hoopte op een vlotte afhandeling van de kwestie; hij rekende op een week. Een week was te kort, hoewel de uitwerking van een oplossing toch in een bijzonder snel tempo gebeurde: op één maand tijd was de zaak beklonken en was hiermee ook de eindfase van de Vlaams-nationalistische ziekenbonden afgesloten.

Op 26 februari antwoordde de Neutrale Landsbond

van Gent dat er van aansluiting geen sprake kon zijn zolang "*de toestand van het verbond Aalst niet opgelost was*". Ook werd een samensmelting met terugwerkende kracht uitgesloten en werd de eis gesteld dat alle leden in regel moesten zijn met hun betalingen, ook wat de overgangperiode betrof. De Neutrale Landsbond was zeker niet happig om de verplichte verzekerden over te nemen³⁹. De vrije verzekerden moesten volgens een ministeriële richtlijn een keuze maken over een lidmaatschap tegen uiterlijk 1 april 1945⁴⁰. De Neutrale Landsbond raadde aan dat de vrije verzekerden zich zouden aansluiten bij een fonds dat viel onder een nationale vereniging. De bond suggereerde een aansluiting bij de "Vereenigde Werklieden" in Aalst die behoorde tot de Neutrale Landsbond of bij een van de aangesloten maatschappijen in Gent.

Op 11 maart 1945 stuurde voorzitter Maurits Schouppe de mogelijke oplossingen door naar de afdelingen. Hij deed mee dat zowel de Kristenen als de Neutrale Landsbond geen aansluiting konden verwezenlijken. Dus, stelde hij, was overleven onmogelijk geworden. Ofwel opteerde men voor liquidatie, ofwel voor een samensmelting waarbij de eigenheid prijsgegeven werd. Schouppe had drie opties in gedachten. Een eerste mogelijkheid was aansluiting bij de neutrale bond van Gent, maar dan zou men enkel kunnen aansluiten met de vrije verzekerden en niet met de verplichte. Schouppe kon zich hiermee niet akkoord verklaren, maar wachtte op nadere uitleg uit Gent.

Een andere mogelijkheid was een samensmelting met de Landsbond der Kristenen. In dat geval konden alle leden overgaan samen met de kas van de maatschappij, wat gelijk stond met het opdocken van Broederbond. Hierbij maakte Schouppe de bedenking of de derde optie dan niet beter was: de liquidatie van het verbond. Zo kregen alle aangeslotenen, ook de verplichte, de vrijheid om te kiezen bij welke ziekenbond ze wensten aan te sluiten. De gezonde leden zouden overal terecht kunnen. Daartegenover stond dat niet-gezonde leden overal geweigerd zouden worden, waardoor zij het grootste slachtoffer van de liquidatie zouden worden. Broederbond vroeg haar afdelingen om hun persoonlijke mening, maar suggereerde dat een aansluiting bij de Neutrale Landsbond ondanks de beperkingen waarschijnlijk de beste oplossing zou zijn. Broederbond hield de afdelingen voor dat ze op die manier hun zelfstandigheid konden behouden. Bij de circulaire werden alvast formulieren gevoegd waarop gegevens moesten worden inge-

vuld die voor de aansluiting bij de neutrale bond vereist waren. De Neutrale Landsbond vroeg inza-ge in de ledenlijsten en de kasboeken, gegevens die rechtstreeks naar Gent gezonden moesten worden. Schouppe adviseerde om de informatie door te stu-ren, zowel betreffende de vrije als de verplichte verzekerden.

De mutualiteitsvereniging Weldoen vergaderde onmiddellijk over de circulaire⁴¹. Het besluit werd als volgt geformuleerd: "*Daar het verbond 'De Broederbond' gevestigd te Aalst niet meer bij machte is de belangen onzer leden verder waar te nemen, stellen wij voor ontslag te nemen bij voor-noemd verbond op 31 Maart aanstaande. Wij stel-len voor bij het 'Verbond der Vrije Maatschappijen van Onderlingen Bijstand' gevestigd te Gent met ingang van 1 april aan te sluiten.*" Later werd dit gecorrigeerd in "*met ingang van 1 januari voor de verplichte verzekerden en met ingang van 1 april voor de vrij verzekerden.*"

Uit een brief van secretaris Eloot, van eind maart 1945, bleek dat de problemen omtrent de verplich-te verzekerden opgelost waren⁴². Uiteindelijk wer-den ze zelfs als eersten overgedragen aan de neu-trale bond, aangezien deze groep administratief meer in orde bleek dan de groep van vrije verze-kerden. Deze konden tot 1 april kiezen bij welk zie-kenfonds ze zouden aansluiten. De kleine primaire kassen moesten al hun gegevens overdragen aan de bond in Denderleeuw, die verantwoordelijk werd gesteld voor de administratieve afhandeling van de overdracht. Eloot vroeg ook aan de primaire afde-lingen die hun aansluiting bij de neutrale bond geregeld hadden, om dit onmiddellijk mee te delen aan het ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg. Ze moesten melding maken "*dat wij thans bij het verbond en de Landsbond der Neutralen zijn aan-gesloten*", dan zouden de geblokkeerde gelden voor de primaire kassen uitbetaald kunnen worden.

Eloot vermeldde duidelijk: de primaire afdelingen waren aangesloten bij een nieuwe landsbond én een nieuw verbond. Zij hadden allemaal hun ontslag gegeven aan Broederbond dat ophield te bestaan. Een van de vermoedelijk laatste circulaires beëin-digde Eloot als volgt: "*Wees er van overtuigd dat deze de eenige goede oplossing is...*"⁴³.

- ¹ De Werkman, 28 december 1930. De cijfers die in de lofrede voorkomen zijn waarschijnlijk vanuit een té positieve hoek bekeken door Van den Berghe.
- ² ADVN, fonds Van Opdenbosch, verslag "Kinderverzorging n.a.v. Landdag van Sinken 1921" door K.L. Van Opdenbosch.
- ³ Raymond Taillier was een uitgesproken flamingant. Hij was een van de eersten die tijdens de Eerste Wereldoorlog een brug sloeg tussen frontsoldaten en activisten. Taillier was de samensmelting van daensisten en Vlaams-nationalisten zeer genegen.
- ⁴ Commissarissen-bestuursleden 1930: Van den Bossche-Vinck, De Hauwere-De Neve, Podevijn-Weymeersch, Van den Meersche-Bosman, Peereboom-Hamelinckx, Lodewijk De Backer, Hendrik Mathieu, Joris De Neve, Kamiel Rombaut, Petrus Ruyssinck, Albert Aelbrecht, Willem Van der Broght, Kamiel De Man, Jaak Roelandt, August Van Oost, Ernest Van den Berghe, Maurice Schoupe, Albert De Neef, Karel van Holder, Ferdinand Van der Veurts.
Boden-commissarissen 1930: Oscar Van der Meersche, Petrus De Nijs, Alfred Rimbaut, Benedikt Ruyssinck, Petrus Rimbaut, Clement Eeckhoudt, Maurice Sterck, G. Beekman, Alfons Wailly.
- ⁵ Zie hoofdstuk De ziekenbonden van Helpt Elkander in West-Vlaanderen. Een eigenzinnige evolutie na de Eerste Wereldoorlog.
- ⁶ Met het invoeren van de Landsbond werden alle lokale afdelingen verplicht om aan te sluiten, niet omwille van de een-drachtigheid, maar omwille van subsidiëringmogelijkheden. De tussenkomst van de overheid op het vlak van de sociale verzorging was ondertussen veranderd. De ziekenbonden konden enkel via een centrale bond toelagen ontvangen. Zie ook verder.
- ⁷ Meer over Welle en de samenwerkende maatschappij Weldoen in het hoofdstuk Volksverheffing als voorbeeld van de ideale samenwerkende maatschappij. De Coöperatieven in expansie.
- ⁸ DAVS, fonds M. Lézy.
- ⁹ Tot 1930 bleven 62 mannen en 19 vrouwen jaarlijks een beroep doen op het ziekenfonds. In 1933 viel dit terug op 40 mannen en 20 vrouwen. In 1937 waren er slechts 23 mannen en 11 vrouwen die gebruik maakten van de ziekteverzekering, en deze dalende trend zette zich verder gedurende de laatste twee jaar van het interbellum.
- ¹⁰ De categorie van de gezinshoofden telde gemiddeld 190 leden, de alleenstaanden waren gemiddeld met 83 leden en de kinderen jonger dan 18 jaar waren gemiddeld met 42.
- ¹¹ Deze daling in ledenaantal had zich al vanaf 1930 ingezet bij de derde categorie.
- ¹² Het ledenbestand werd vanaf 1935 als volgt samengesteld: bovenaan de gezinshoofden, daaronder de echtgenoten, daarna de kinderen die jonger waren dan 14 jaar en die de grootste groep uitmaakten, en daarna de kinderen tussen 14 en 18 jaar. De "ouderlingen", waarmee men inwonende ouders bedoelde, werden ook in de familiale verzekering opgenomen. De ledenlijst sloot met de "mutualisten mannen" en de "mutualisten vrouwen"; dit zijn vermoedelijk de alleenstaanden.
- ¹³ De ledenbijdragen verdubbelden in 1922 t.o.v. het vorige jaar en zouden in 1923 nogmaals verdubbelen. De volgende jaren waren echter labiel. In 1924 was er een stijging van 6%, in 1925 een daling van 20% en in 1926 van 43% t.o.v. de bijdragen in 1923. In het jaar 1927 stegen de bijdragen plots met 20% t.o.v. 1923, wat een verschil betekende van 63% t.o.v. het voorgaande jaar.
- ¹⁴ Voor het jaar 1922 is het bedrag van de totale ziekte-tussenkomst 42% hoger dan de totale ledenbijdragen, in 1923 11%, in 1924 25%, in 1925 18%, in 1926 45% en in 1927 6% hoger.
- ¹⁵ In 1922 zorgde de staat (23,7%) en de provincie (22,3%) voor 46% van de totale inkomsten van het ziekenfonds Weldoen. In 1923 gaf de staat (11,7%) en de provincie (6,3%) samen 18%; in 1924 gaf de staat (27,7%) en de provincie (8,2%) samen 35,9%; in 1925 gaf de staat (14,2%) en de provincie (7,8%) samen 22%; in 1926 gaf de staat (30,7%) en de provincie (9%) samen 39,7%; in 1927 gaf de staat (20,7%) en de provincie (5,3%) samen 26%.
- ¹⁶ Onderverdeling van de wekelijkse ledenbijdragen aan de ziekenbond Weldoen in Welle in 1938: gezinshoofd mannen aan 3,10 fr. of 2 fr.; gezinshoofd vrouwen aan 2,50 fr. of 2 fr.; alleenstaande mannen aan 3,10 fr. of 1,60 fr.; alleenstaande vrouwen aan 2 fr. of 1,60 fr.; kinderen tussen 14-18 jaar aan 2,50 fr. of 1,60 fr.; kinderen minder dan 14 jaar aan 1,50 fr.; echtgenoten aan 1,60 fr.; ouderlingen aan 1,50 fr.; zonder last aan 1,60 fr. De keuze van de bijdrage was bepalend voor de vergoeding.
- ¹⁷ "Encyclopedie van de Vlaamse Beweging", p. 1837.
- ¹⁸ Zie hoofdstuk Een wildgroei van daensistische ziekenbonden. Maatschappijen van onderlinge bijstand in naam van de Christene Volkspartij.
- ¹⁹ ADVN, getuigenis van Fausta Ravyis, verpleegster-bezoekster van de primaire kas in Aalst.
- ²⁰ DAVS, fonds Lézy. Concrete gegevens, zoals de organisatorische structuur en cijfermateriaal over de werking van de landsbond, werden gehaald uit Mededeelingen van den Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten nummers 1936-1937.
- ²¹ DAVS, fonds Lézy, Mededeelingen van den Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten. nummer 1, oktober 1936.

- ²² Denderhoutem, Denderleeuw, Erpe, Nieuwerkerke, Lede, Outer, Herderseim, Wieze, Welle, Moorsel, Heldergerm, Burst, Okegem, Herzele, Zottegem en Nederhasselt.
- ²³ Uiteindelijk moesten de leden 5,25 fr. per huisbezoek of 3,75 fr. per doktersvisite zelf betalen.
- ²⁴ Wanneer zieken toch in een ziekenhuis verbleven, werd ofwel een forfaitaire vergoeding betaald die bij benadering gelijk was aan de kosten van een thuisbehandeling, ofwel een bedrag per onderhoudsdag.
- ²⁵ De kankerbestrijding was een nieuw gegeven waaraan het Koninklijk Besluit van 30 juni 1936 verplichtingen koppelde voor de nationale ziekenbonden. Alle ziekenfondsen moesten voorzien in een verzekering tegen kanker. De landsbond of het nationaal verbond werd hiervoor niet bedoeld, maar de primaire kassen ontvingen wel 15% meer subsidies voor de geneeskundige dienst, wat verklaarde waarom de kankerbestrijding behoorde tot de verantwoordelijkheden van de primaire afdeling. De zieken waren verplicht tot een opname in het antikankercentrum te Leuven. De bond kwam voor 75% tussen bij een opname, met een maximum van 750 fr.
- ²⁶ De dagelijkse vergoeding werd vermeerderd met respectievelijk 0,25 fr., 0,50 fr., 1 fr. tot maximum 2,5 fr. per kind.
- ²⁷ Ze betaalden de reiskosten naar het sanatorium en de familievergoeding voor het gezinshoofd dat in een sanatorium verbleef, namelijk 3 fr. per dag voor de echtgenote en 1 fr. per dag voor elk kind.
- ²⁸ DAVS, fonds Lézy, "Mededeelingen van den Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten. Nummer 1, oktober 1936".
- ²⁹ id.
- ³⁰ Jozef Devroe keerde in 1930 op vraag van partijgenoten als Jerom Leuridan en Tony Herbert terug naar Kortrijk om er de sociale organisaties van de Vlaams-nationalisten te leiden. J. Declercq had zich toen al pro Van Severen uitgesproken en dreigde de sociale organisaties, als het ziekenfonds en de vakbond, mee te nemen naar het Verdinaso. Devroe kreeg de opdracht om zowel Ik Dien als het Vlaams-nationalistische syndicaat af te schermen van de radicale koers van Declercq.
- ³¹ ADVN, getuigenis van Fausta Ravyts, verpleegster-bezoekster van de primaire kas in Aalst.
- ³² Zie hoofdstuk Losse beroepsverenigingen worden in strikte banen geleid. Van christen-democratische vakverenigingen naar Vlaamsch Nationaal Syndicaat.
- ³³ DAVS, fonds Lézy, omzendbrieven en correspondentie tussen Weldo en Broederbond, 1938-1941.
- ³⁴ DAVS, fonds Lézy, folder: "Opmerkingen en onderrichtingen nopens de aanspraken die de naastbestaanden van de werklieden en bedienden, uit België afkomstig, tegenover de Duitse verzekering tegen ziekte kunnen doen gelden". Vermoedelijk november-december 1940.
- ³⁵ G. De Broeck, "Sociale Wetgeving", dl. III, pp. 200-204. Eind 1944 werd de verplichte verzekering tegen ziekte en werkloosheid georganiseerd. De verplichte pensioenverzekering was ingesteld door de wet van 10 december 1924.
- ³⁶ DAVS, fonds Lézy, brief van 23 december 1944, geschreven door "Verbond van Mutualiteiten De Broederbond", gericht aan A. Lézy.
- ³⁷ DAVS, fonds Lézy, brief op 3 januari, 6 januari, 2 februari, 15 februari 1945.
- ³⁸ ADVN, getuigenis F. Ravyts over de "Ziekenbonden der Vlaams-nationale Mutualiteiten". De administratie die werd overgebracht, werd later niet meer teruggevonden. F. Ravyts wist ook niet waarheen de administratie was gevoerd en door wie ze was weggehaald.
- ³⁹ Verplichte verzekerden waren allen die voor een werkgever werkten, werklozen die stempelden, gepensioneerden, kinderen tussen 14 en 18 jaar die werkten of stempelden, alleenstaanden vanaf 18 jaar, schoolgaanden tussen 14 en 16 jaar en alle personen die ten laste waren van het gezinshoofd (de kinderen, de echtgenoot en de ouderlingen).
- ⁴⁰ Met vrije verzekerden werden zowel de zelfstandigen als de staatsambtenaren bedoeld.
- ⁴¹ DAVS, fonds Lézy, "Verslag der Buitengewone algemeene vergadering gehouden op Zondag 11 maart om 10 Ure voormiddag".
- ⁴² DAVS, fonds Lézy, omzendbrieven, 31 maart 1945, van "De Broederbond" gericht aan de primaire afdeling "Weldo".
- ⁴³ DAVS, fonds Lézy, briefwisseling liquidatie Broederbond.

EIGENZINNIGE ZIEKENBONDEN IN WEST-VLAANDEREN

De evolutie van Helpt Elkander na de Eerste Wereldoorlog

Na de Eerste Wereldoorlog werden in Zuid-West-Vlaanderen verscheidene afdelingen van de ziekenbond Helpt Elkander opgericht, meestal onder impuls van Remi Vanderschelden die zich ontpopte tot een actieve daensistische voorman.

Het ziekenfonds Helpt Elkander in Kortrijk, opgericht in 1913, de gelijknamige bonden in Deerlijk, opgericht in 1922, en Moeskroen, opgericht aan het eind van de jaren twintig maar in 1931 getransformeerd in Volksverheffing Steunt Elkander, waren in feite drie afdelingen van één ziekenbond. De drie ziekenfondsen hadden een gescheiden boekhouding, aparte ledenlijsten en een eigen dagelijkse werking, maar qua opzet en standregels werden zij op dezelfde manier geleid, bovendien veelal door dezelfde personen.

Kenmerkend voor deze drie instellingen is hun eigenzinnig karakter. Op het ogenblik dat uit daensistische organisaties overal Vlaams-nationalistische ziekenbonden groeiden, die zich vanaf 1933 officieel onder één grote koepel van Vlaamsch Nationalistische Mutualiteiten verzamelden, probeerden die drie ziekenfondsen hun onafhankelijke positie te handhaven. Door deze houding vormden ze weliswaar een uitzondering, maar sloten ze in feite aan bij het heersende politieke klimaat in Zuid-West-Vlaanderen.

De belangrijke christen-democratische ziekenfondsen in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen sloten niet aan bij het provinciaal verbond Ik Dien. Het verbond, dat in 1932 in West-Vlaanderen werd opgericht, groepeerde ziekenfondsen die verbonden waren met de katholieke Vlaams-nationalisten die in Kortrijk, Brugge, Roeselare en elders actief waren. Er werd reeds gesteld dat de combinatie christen-democraat en katholiek Vlaams-nationalist in West-Vlaanderen niet mogelijk was. Het verbond Ik Dien kon dus geen aanspraak maken op een daensistische achtergrond, wat wel het geval was voor het verbond Broederbond in Oost-Vlaanderen. Ik Dien ontstond op 1 juli 1932 en had aanvankelijk, net als Helpt Elkander, zijn hoofdzetel in Kortrijk, in het Vlaamsch Huis Groeninghe¹. De

christen-democraten daarentegen waren gevestigd op het Casinoplein. Ik Dien bleef trouwens niet in Kortrijk, want het *Staatsblad* van 18 oktober 1939 publiceerde de statutaire wijzigingen van het Verbond van Vlaamsch-Nationale Ziekenbonden Ik Dien, waarvan de zetel op dat ogenblik gevestigd was in Gistel. Het bestuur bleef echter onveranderd sinds het eerste congres in 1936. Als voorzitter fungeerde volksvertegenwoordiger Jozef Devroe, ondervoorzitters waren Michel Buckaert en Odila Maréchal-Van den Berghe, het secretariaat en de kas werden beheerd door Omer Dekeyser en hulpsecretaris-penningmeester was August Cauwelier². Eind jaren dertig en begin jaren veertig namen de ziekenbonden die deel uitmaakten van het verbond de benaming Ik Dien over. In het arrondissement Kortrijk was er een Vlaamsch Nationale Ziekenbond Ik Dien en er bestonden gelijknamige ziekenfondsen voor de arrondissementen Roeselare, Tielt en Ieper. Ook in Brugge had men de benaming Vlaamsch Nationale Ziekenbond Ik Dien overgenomen. Voorzitter en ondervoorzitters van de arrondissementale primaire kassen waren meestal de verbondsvoorzitter Jozef Devroe en de ondervoorzitters Michel Buckaert en Odila Maréchal-Van den Berghe. De secretaris, de penningmeester en de commissarissen, degenen die het meeste praktische werk verrichtten, waren andere, lokale figuren. In Brugge was Marcel Cambien

Lidboekje van het ziekenfonds Ik Dien in Roeselare, Tielt, Ieper en Kortrijk, eind jaren dertig (Kortrijk, W-FI.)

Vlaamsch Nationale Ziekenbond "IK DIEN"

ROESELARE - TIELT - IEPER

Naam <i>Bautheyns</i>	Lidnummer
wonende <i>Yzerweg</i>	Recht op vergoeding
in <i>Wervik</i>	Gemeedelijp
ingeschreven op	

SAMENSTELLING VAN HET HUISGEZIN

Nr	NAMEN	Gebortedatum	Intrede	Bijdrage
1	<i>Bautheyns Gast</i>	<i>5.3.04</i>	<i>1935</i>	<i>0.25</i>
2	<i>Bieschouwer Jeanne</i>	<i>22.1.06</i>		<i>0.40</i>
3	<i>Bautheyns Raymond</i>	<i>17.1.06</i>		<i>0.10</i>
4	<i>" Jorgette</i>	<i>7.9.20</i>		<i>0.85</i>
5	<i>" Jozef</i>			
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				

secretaris-penningmeester en in Kortrijk was deze taak weggelegd voor Marcel Van Iseghem³.

Aangezien het West-Vlaams verbond Ik Dien niet gegroeid was uit de vroegere daensistische organisaties, werd de studie over de werking van dit verbond minimaal gehouden. Alle aandacht gaat uit naar de christen-democratische ziekenbonden Helpt Elkander en Steunt Elkander in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen.

Helpt Elkander: ziekenbond en pensioenkas in Kortrijk

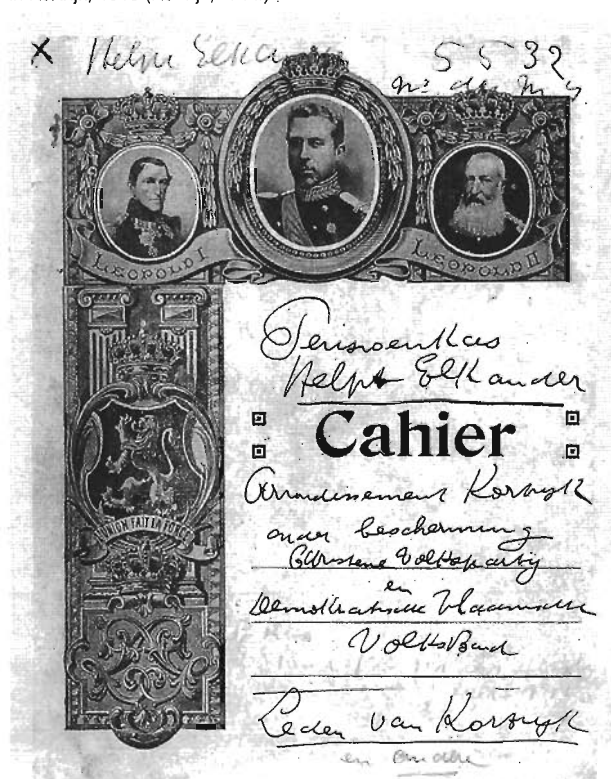
In de stad Kortrijk werd de maatschappij van onderlinge bijstand Helpt Elkander, die op 25 november 1913 was opgericht, na 1918 verder uitgebouwd. Het ziekenfonds werd pas op 30 december 1920 wettelijk erkend als een maatschappij van onderlinge bijstand. De gepubliceerde statuten verduidelijken de werking van het fonds. De nieuwe werkende leden moesten een eenmalig "inkomgeld" betalen van 1 fr. Nadien storten zij een wekelijkse bijdrage van gemiddeld 50 centiem. Leden die werden aangenomen op de leeftijd van 45 tot 55 jaar betaalden 10 centiem méér bijdrage omdat hun kansen op werkonbekwaamheid groter waren. Tegenover deze bijdragen stelde de bond diverse tussenkomsten, maar wel ten vroegste zes maanden na de eerste storting van het nieuwe lid. Na deze wachttijd moest de aangeslotene door een geneesheer van de maatschappij onderzocht worden en pas als dit onderzoek positief was, werd men definitief in de ziekenbond aanvaard. Bij een negatief resultaat werden de betaalde bijdragen terugbetaald. De tussenkomst van het fonds stond uiteraard in verhouding tot de wekelijkse bijdrage. Gedurende de eerste twee maanden werd bij werkonbekwaamheid gemiddeld 4 fr. uitbetaald per verloren werkdag. De volgende twee maanden werd

een vergoeding van 3 fr. gegeven en gedurende de vijfde en zesde maand kreeg de zieke 2 fr. De uitkering varieerde naar gelang van de categorie waartoe de verzekerde behoorde. Na de zesde maand viel de patiënt terug op de herververzekeringskas. In dit geval mocht de zieke zijn lidgeld aan de bond stoppen om bij volledig herstel terug te keren naar de normale ziekenkas. Wanneer men zes maanden ziektevergoeding had genoten, moest men minstens zes maanden ononderbroken werken vooraleer opnieuw recht te hebben op de volledige vergoeding. Het ziekenfonds kwam in elk geval pas tussen na de vierde dag werkonbekwaamheid, een "onpasselijkheid" van drie dagen werd niet vergoed. Vanaf 65 jaar hadden gebrekkigen of ongeneeslijke zieken geen recht meer op een normale onderstand.

De ziekenbond Helpt Elkander was gekoppeld aan een pensioenkas met dezelfde naam die begin 1913 opgestart werd en die op 3 mei van datzelfde jaar wettelijk was erkend. Het archief van Helpt Elkander bevat meer gegevens over de ongeveer gelijktijdig opgerichte spaarkas dan over het ziekenfonds⁴. Uiteindelijk vormden beide één organisatie waardoor het interessant is ook de evolutie van de spaarkas te schetsen.

De pensioenkas kende, net zoals de ziekenbond, het ongeluk één jaar voor het uitbreken van de oorlog opgericht te zijn. De oorlogstijd motiveerde de bevolking niet tot een langetermijnplanning. Het aantal ingeschrevenen in de pensioenkas nam tijdens deze periode jaarlijks af, maar de kas herstelde zich na de oorlog snel. Tegen het einde van 1918 was het aantal leden al gelijk aan het aantal aangeslotenen van het eerste werkjaar. Er waren toen 77 werkende leden ingeschreven. Dit getal correspondeert echter niet met de uiteindelijke bijdragen, want slechts 23 leden deden in 1918 een storting. Dit beperkte aantal had natuurlijk een weerslag op de overheidstoelagen, die toegekend werden op basis van het aantal spaarboekjes waarop effectief geld gestort was gedurende het laatste jaar. De spaarder kreeg hiervoor van de overheid een aanmoedigingspremie van 2 fr. Het totaal van het gespaarde kapitaal bedroeg in 1918 148 fr., waar 46 fr. subsidies bovenop kwam. Het volgende jaar steeg het ledenaantal slechts met twee eenheden, maar de storters verdubbelden en het gespaarde bedrag verviervoudigde; 43 leden zorgden samen voor een storting van 546 fr. Tot en met 1925 schommelde het aantal ingeschrevenen lichtjes, evenals het aantal leden dat daadwerkelijk een storting uitvoerde. Het aantal effectieve spaarders

Ledenlijst van de pensioenkas Helpt Elkander in Kortrijk, 1913 (Kortrijk, W-Fl.).

bedroeg ruim de helft van het totale aantal leden. Binnen het ledenbestand waren de mannen het sterkst vertegenwoordigd, hoewel het aantal vrouwen niet echt opmerkelijk veel lager lag. De kinderen, jonger dan 14 jaar, waren de kleinste groep en hun aantal nam elk jaar af. Bovendien werden zo goed als geen stortingen uitgevoerd op naam van de kinderen. In 1926 onderging de pensioenkas drastische veranderingen. Het aantal aangeslotenen steeg van 81 naar 644, het aantal stortingen van 44 naar 591. Vreemd genoeg vertoonde de totale som van de bijdragen geen evenredige stijging. In het jaar 1926 werd 769 fr. bij elkaar gespaard door de leden, tegenover 382 fr. in 1925. Het bedrag verdubbelde wel ten opzichte van de vorige jaren, maar dit stond niet in verhouding tot de toename van de ingeschreven leden en van het aantal stortingen. De uitgaven van de pensioenkas, de rente die betaald moest worden of de terugbetaling van spaargelden, namen jaarlijks toe en overschreden ruim de inkomsten⁵. Tot 1925 wist de pensioenkas nipt een positief saldo te behouden, wat vanaf 1926 niet meer mogelijk bleek. De spaarkas had dat jaar een negatief saldo van 482 fr.

Gustave Doussy moest na de Eerste Wereldoorlog zijn voorzittersambt opgeven. Tijdens een van de eerste vergaderingen na de oorlog, op 15 juni 1919, werd een nieuw bestuur samengesteld voor de pensioenkas, waarbij Camiel Nijs werd aangeduid als nieuwe voorzitter. Alfons Dehaen werd als schatbewaarder vervangen door Remi Vanderschelden, die deze taak combineerde met die van schrijver. Voor de rest behield iedereen zijn functie: Alberiek Deleu bleef ondervoorzitter en Octaaf van Schamelhout, Gerard Buysschaert, Constant Werbrouck en Alfons Mullie bleven commissaris. Al de veranderingen werden, zoals het hoorde, overgemaakt aan het ministerie van Arbeid en Nijverheid, samen met een toestand van de pensioenkas eind 1916. Op 6 september 1919 keurde het ministerie de vervangingen goed en kende de pensioenkas een aanmoedigingspremie toe aan de aangeslotenen van de maatschappij van onderlinge bijstand. De aanmoediging werd rechtstreeks gestort op de spaarboekjes van de leden en was in totaal goed voor 108 fr.⁶

De pensioenkas kreeg niet alleen van de nationale overheid een aanmoedigingspremie, maar ook van de stad Kortrijk. In een brief van het College van Burgemeester en Schepenen van Kortrijk aan de maatschappij van onderlinge bijstand Helpt Elkander, gedateerd op 20 december 1924, wordt

gevraagd de lijst door te sturen van de stortingen die de maatschappij deed bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, zodat de stad haar toelage kon uitbetalen. De lijst met de namen van de storters en de bedragen werd per kerende post teruggestuurd naar het stadsbestuur⁷.

De maatschappelijke zetel van de Pensioenkas Helpt Elkander verhuisde in 1919 van de Albrechtstraat naar de Pluimstraat. Net zoals de andere Helpt Elkander-organisaties verhuisden de ziekenbond en het pensioenfonds in het begin van de jaren twintig naar het lokaal van de christen-democraten op het Casinoplein.

Helpt Elkander: ziekenbond in Deerlijk

Op 24 december 1920 werd in Deerlijk de "Maatschappij van Onderlinge Bijstand, gezegd Ziekenfonds Helpt Elkander" opgericht. De doelstellingen waren identiek aan die van Helpt Elkander in Kortrijk en om als lid aanvaard te worden, moest men aan dezelfde voorwaarden voldoen⁸. Leden moesten tussen 18 en 55 jaar zijn, een beroep uitoefenen dat geen buitengewoon gevaar opleverde voor ongeval of "gebrekkelijheid", en op eigen kosten een bewijs kunnen voorleggen dat ze vrij waren van slepende ziekten, afgeleverd door een door het bestuur aangeduide dokter. De verplichtingen van de leden ten opzichte van de ziekenbond en vice versa waren eveneens vergelijkbaar met de werking van het fonds in Kortrijk.

Over de eerste tien jaar van het bestaan van het ziekenfonds is niet veel geweten. Er werd geen cijfermateriaal bewaard over het ledenaantal, over vergoedingen of over de financiële situatie. Toch is gekend dat de financiële toestand niet rooskleurig was. In 1930 werd gesproken over het mogelijke failliet van Helpt Elkander, niet alleen in Deerlijk maar ook in Kortrijk⁹. Remi Vanderschelden, die voorzitter was van het Deerlijkse Helpt Elkander, wou eind jaren twintig duidelijkheid scheppen in de

Lijst der beheerders der onderlinge lijfrentemaatschappij "Helpt Elkander":

Gustaf Doussy, Albrechtstraat te Kortrijk, voorzitter.

Alberiek Deleu, Meenenstraat te Kortrijk, ondervoorzitter.

Remi Vanderschelden, Genselghemstraat te Deerlijk, schrijver.

Alfons Dehaen, Korte Pluimstraat te Kortrijk, schatbewaarder.

Commissarissen:

Octaf Vanshamelhout te Moen

Gerard Buysschaert te Kortrijk

Alfons Mullie te Kortrijk

Constant Werbranck te Moenle

financiële situatie. Volgens hem kende niemand de ware draagwijdte van de geldelijke problemen. Als oplossing introduceerde hij een nieuwe figuur die de sociale organisatie Helpt Elkander financieel moest controleren. Deze nieuwkomer, Joris Vereecken, die secretaris werd van Helpt Elkander, werd door de meerderheid echter niet aanvaard. Uiteindelijk zou uitgerekend de priester verweten worden dat hij aan de basis lag van de slechte kastoestanden, niet alleen in Deerlijk maar ook in Kortrijk. In zijn brieven aan Plancquaert beweerde Vanderschelden nochtans dat het juist dankzij Vereecken was dat de sociale organisaties niet volledig over kop waren gegaan¹⁰. Op welk ogenblik Vereecken werd ingeschakeld is onduidelijk¹¹. Over zijn ontslag bestaan wel concrete gegevens: in 1933 kreeg hij van "het nieuwe bestuur" zijn ontslagbrief¹². Op deze zaak wordt later nog dieper ingegaan.

In september 1933 verscheen de samenstelling van het nieuwe bestuur van Helpt Elkander in Deerlijk in het Belgische Staatsblad¹³. Het was niet langer toegestaan dat verschillende bestuurstaken werden uitgevoerd door eenzelfde persoon; Vereecken was zowel secretaris als schatbewaarder geweest. Achiël Parmentier werd voorzitter, René Coryn ondervoorzitter, Remi Terryn penningmeester, Odiel Lefebvre hulppeningmeester, Achiël Vanderschelden (vroegere schatbewaarder) werd hulpsecretaris en Odiel Verstraete bleef secretaris¹⁴. Sommigen onder hen, onder andere de voorzitter, bleven tot aan het einde van de ziekenbond in de jaren zeventig hun functie uitoefenen. Opmerkelijk is dat Remi Vanderschelden, die gedurende heel het interbellum de briefwisseling voerde voor quasi alle sociale organisaties met de naam Helpt Elkander, niet langer in de lijst van bestuursleden was opgenomen. Hij werd vermoedelijk teveel geïdentificeerd met de figuur van Vereecken, zodat zijn ontslag onvermijdelijk was geworden. Deze machtswissel betekende nochtans geen koerswijziging. Als gematigde Vlaams-nationalist, maar op de eerste plaats als daensist, had Vanderschelden altijd gestreefd naar een blijvende autonome werking, al hield hij zich wel op de hoogte van de werkwijze en de evolutie van de sociale instellingen van de Aalsterse Vlaams-nationalisten. Vanderschelden storte in de jaren twintig als voorzitter van Helpt Elkander bijdragen door naar "de bond in Aalst". Hiervan maakte hij melding in een brief aan Plancquaert¹⁵. De gestorte bijdragen bestonden uit lidmaatschaps-geld dat afkomstig was uit de afdelingen van Helpt

Elkander in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen. Vermoedelijk bedoelde Vanderschelden met "de bond in Aalst" de toenmalige Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volks-partij, waar oud-daensist Jan De Neve nog steeds voorzitter van was. Toen Vanderschelden in 1933 zijn voorzittersplaats afstond, zou het nieuwe bestuur zijn autonome koers voortzetten. Van een samenwerking met de toenmalige Landsbond der Vlaamsch-Nationale Mutualiteiten is nergens sprake. Integendeel, Helpt Elkander werd de ziekenbond van de Vlaamsch-Nationale Democratische Volkspartij, de afgescheurde partij van Van Opdenbosch, Plancquaert en Doussy.

Met uitzondering van het feit dat het ziekenfonds op het einde van de jaren twintig in slechte papieren verkeerde, zijn voor de eerste periode weinig concrete gegevens gekend. Voor de periode 1932 tot 1935 bleef daarentegen wel interessante administratie bewaard, zoals het ledenboek en de kasboeken van de verschillende ziekenfondsdiensten¹⁶. Ondanks de tijdsbeperking - het gaat slechts om vier jaar - kunnen hierbij een aantal markante bedenkingen geformuleerd worden, vooral omdat het cruciale jaar 1933 in deze periode vervat zit.

Helpt Elkander in Deerlijk was een primaire afdeling van de ziekenbond. In de rekeningen werd een onderscheid gemaakt tussen twee posten waar Deerlijk verantwoordelijk voor was: de medische en farmaceutische diensten, waarmee de normale of algemene geneeskunde en de geneesmiddelen werden bedoeld; en de primaire kas, waarmee men de vergoedingen bij werkonbekwaamheid door ziekte aanduidde. Voor beide diensten dienden de leden een afzonderlijke bijdrage te betalen, terwijl in andere ziekenfondsen vaak één algemene bijdrage gevraagd werd. Zowel in Deerlijk als in Kortrijk had de primaire afdeling van bij het begin een onderscheid gemaakt tussen een financiële tussenkomst bij het medische proces enerzijds en bij werkonbekwaamheid anderzijds. Voor de overige, meer gespecialiseerde medische diensten moest men uiteraard bijkomende bijdragen betalen, een regel die in elk ziekenfonds gold. De gespecialiseerde diensten als het teringfonds, het operatiefonds, het kankerfonds, enz. werden immers verzorgd door het provinciaal verbond, niet door de primaire kas zelf. Helpt Elkander van Kortrijk en Deerlijk, en Volksverheffing Steunt Elkander van Moeskroen waren aangesloten bij het verbond Onderlinge Steun, dat bekend stond als een onpar-

tijdige bond. Het verbond Onderlinge Steun stond in relatie met de Nationale Vereniging der Onzijdige Mutualiteiten in Brussel¹⁷. Het mutualiteitsverbond Onderlinge Steun, erkend bij koninklijk besluit van 26 december 1930, was officieel gevestigd in Deerlijk¹⁸. C. Bauwerlinck, die secretaris was, had het secretariaat bij hem thuis in Oostende geïnstalleerd en bij het postchecknummer voor betalingen stond Moeskroen als locatie vermeld¹⁹. De rekeningen uit de jaren dertig van het ziekenfonds getuigen niet van positieve cijfers, wat niet verwonderlijk is gezien in 1930 de ziekenbond bijna failliet was verklaard²⁰. Elk jaar sloot de werking van de medische en farmaceutische dienst (de algemene geneeskunde) af met een negatief saldo. Het jaar 1931 werd beëindigd met een tekort van 27.243 fr. Elk jaar kwam daar gemiddeld 10.000 fr. bij, wat in 1935 een negatief saldo opleverde van 77.502 fr. Ongeveer de helft van de uitgaven van de medische en farmaceutische dienst ging naar de terugbetaling van geneesheren. Van de andere helft ging het grootste deel naar de betaling van de medicijnen. Overige gelden werden onder andere gespendeerd aan bestuursonkosten. Andere diensten, zoals het moederfonds en het teringfonds, hadden ook een negatief saldo, maar met dit verschil dat bijvoorbeeld het moederfonds elk jaar afsluitte met een positief eindresultaat, waardoor het algemene tekort verminderde. Het tekort van het moederfonds in 1932 van 31.498 fr. was in 1935 verminderd tot 22.681 fr. De enige dienst die kon uitpakken met een positieve balans was de primaire kas. In 1932 had de primaire kas 27.419 fr. in reserve en in de loop van de komende vier jaar groeide dit nog met 5.500 fr. aan, al verliep deze stijging niet jaarlijks met dezelfde regelmaat. De totale eindbalans van het Deerlijkse ziekenfonds Helpt Elkander was natuurlijk negatief, want

de reserve van de primaire kas kon het geheel uiteraard niet in evenwicht houden. In 1935 sloot Helpt Elkander het boekjaar af met een totaal tekort van 66.157 fr. De tekorten waarmee de ziekenbond te kampen had, deden enerzijds de vraag rijzen of de bijdragen van de leden voldoende dekkend waren, maar kunnen anderzijds ook betekenen dat de bijdragen te hoog waren, wat een weerslag kon hebben op het aantal ingeschreven leden.

De verplichte bijdragen voor de algemene geneeskunde, met name de medische en farmaceutische dienst, waren in 1932 uiteraard hoger ten opzichte van de beginperiode. De stijging van de bijdragen moet ook gezien worden als een uitvloeisel van de algemene crisis. De inkrimpende sociale zekerheden voor ongeschoolde arbeiders, de beperkingsmaatregelen voor het uitkeren van een werkloosheidsvergoeding en de inflatie waren verantwoordelijk voor een toenemende crisissfeer. De ziekenfondsen zagen zich verplicht hun lidgelden te verhogen, een maatregel die niet uitsluitend voorbehouden was aan Helpt Elkander. Als verantwoording hiervoor wezen zij op de toegenomen diensten en verzekeringsmogelijkheden die de bond haar leden aanbood²¹.

In de bijdragen werd niet langer onderscheid gemaakt tussen gezinshoofden en echtgenotes. Er werd wel een opdeling gemaakt in leden met en leden zonder gezin. Man en vrouw die samen een gezin vormden, moesten beiden een bijdrage storten. Zij betaalden elk, net als de alleenstaanden, wekelijks 1,10 fr. Voor de alleenstaanden betekende deze stijging meer dan het viervoudige van hun bijdrage in 1922. Voor de gezinnen was het aansluitingsgeld ook fors vermeerderd, omdat de bijdrage van het gezinshoofd vroeger voldeed voor het hele gezin, terwijl nu elk lid van het gezin een eigen lidgeld diende te leveren. De veranderingen hadden inderdaad een weerslag op het ledenaantal. In 1933 werd een halvering van de ingeschreven leden geconstateerd. Was dit een rechtstreeks gevolg van de verhoogde bijdragen of had deze daling te maken met de structurele veranderingen binnen de ziekenbonden? Hoe dan ook, als reactie hierop werden de wekelijkse bijdragen voor de dienst van de algemene geneeskunde in de loop van 1933 plots met één derde verminderd (0,80 fr.) voor de alleenstaanden en voor mannen en vrouwen uit een gezin²². De onverwachte tariefvermindering mag men zien als een paniecreactie op de daling van het ledenbestand.

De dalende trend in het ledenaantal was reeds in het begin van de jaren dertig begonnen, maar tijdens

Statutenwijziging van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk,
8 september 1933 (Kortrijk, W-Fl.)

N. 548.

Erkende mutualiteitsvereniging gezegd: « Ziekenfonds Helpt Elkander », gevestigd te Deerlijk (West-Vlaanderen) (3051/2).

STATUTENWIJZIGINGEN
bekrachtigd bij koninklijk besluit van 28 Juni 1933.

(Uittreksel uit de statutenwijzigingen.)

Art. 11. De vereniging wordt beheerd door een bestuur samengesteld uit een voorzitter, een of twee ondervoorzitters, een secretaris, hulpsecretaris, een penningmeester, een hulppeningmeester en een onbepaald aantal commissarissen.

De ambten van secretaris en van penningmeester en die van hulpsecretaris en van hulppeningmeester mogen onderscheidenlijk door één enkel persoon waargenomen worden.

De vereniging mag ook een eerevoorzitter onder hare eereleden kiezen, mits naleving van artikel 12.

Parmentier, Achiël, inpakker, Deerlijk, voorzitter; Coryn, René, vlaswerker, Deerlijk, ondervoorzitter; Verstraete, Odiel, wever, Deerlijk, secretaris; Vanderschelden, Achiël, bediende, Deerlijk, hulpsecretaris; Terryn, Remi, wever, Deerlijk, penningmeester; Lefebre, Odiel, wever, Deerlijk, hulppeningmeester; Lampaert, René, vlaswerker, Desselghem; Jacques, Maurits, schrijnwerker, Harelbeke; Parmentier, Juul, wever, Deerlijk, commissarissen.

het breukjaar 1933 vond er een halvering in alle diensten plaats in het tijdsbestek van één jaar. Natuurlijk moet men rekening houden met het feit dat de ziekenbond organisatorisch geleden had onder de interne veranderingen. Enerzijds was er de afstelling van Joris Vereecken, anderzijds de definitieve afscheuring van de landsbond in Aalst. Dit laatste had uiteraard een weerslag op de financiële werking in West-Vlaanderen, omdat de ziekenfondsen van Helpt Elkander officieel immers aangesloten waren bij de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij, de voorloper van de landsbond. Maar de nadelige gevolgen mogen niet overdreven worden. Helpt Elkander heeft altijd een onafhankelijke houding tegenover Aalst aangenomen. De ziekenbonden hadden reeds vóór de afscheuring in 1932 banden met het neutrale verbond Onderlinge Steun, toen Ik Dien reeds werkzaam was. Zodoende moest de samenwerking met het neutrale verbond ná 1933 niet vanuit het niets opgebouwd worden en kon de organisatie Helpt Elkander een zekere continuïteit bewaren. De organisatorische stabiliteit die de ziekenbond Helpt Elkander ondanks de structurele veranderingen probeerde uit te stralen, kon zij blijkbaar niet overbrengen op de leden. Het is een teken aan de wand dat Helpt Elkander blijkbaar niet over het vertrouwen beschikte van alle aangesloten. De terugloop van het ledenaantal was weliswaar reeds enkele jaren bezig, maar de radicale halvering van het ledenbestand wijst op de aanwezigheid van een duidelijk motief waarom de leden ontslag namen. Het is mogelijk dat sommigen kozen voor de uitgesproken radicale Vlaamse koers van het VNV, in de ogen van de christen-democraten van Kortrijk een "rechtse" koers. Deze leden zijn ongetwijfeld overgegaan naar de ziekenbondsafdeling Ik Dien, in Kortrijk gehuisvest in het Vlaamsch Huis Groeninghe. Het lijkt misschien vreemd dat die leden nog niet vroeger de beslissing hadden genomen. Toch mag niet vergeten worden dat in 1929 nog een laatste poging tot samenwerking ondernomen werd door de christen-democraten en de katholieke Vlaams-nationalisten van Kortrijk. Aanhangers van de Christene Volkspartij die evolueerden naar een uitgesproken radicale Vlaamse richting, hadden vermoedelijk hun hoop gevestigd in een mogelijke samensmelting. Toen deze illusie hen in 1933 ontnomen werd, haakte de groep allicht af.

Een andere mogelijkheid is dat het vertrouwen van de leden in Helpt Elkander na de afscheuring verminderde, omdat de bond zich had geïsoleerd van

de landsbond. Weliswaar had de ziekenbond reeds jarenlang zo gehandeld, maar het is mogelijk dat dit voor de aangesloten nooit duidelijk was. Het onomwonden verbreken van de banden kan angst ingeboezemd hebben bij leden voor wie de sociale zekerheid een bittere noodzaak was. Zij zijn misschien overgestapt naar de grote ziekenfondsen van de socialisten of de katholieken, die klaar stonden met voldoende sterke garanties. Beide theses zijn plausibel, maar vermoedelijk verloor Helpt Elkander vooral leden aan de landsbond van het VNV. Deze evolutie ligt in de lijn van de ontwikkeling in Oost-Vlaanderen en elders, bij de overstap van de daensistische kernen naar het Vlaams-nationalisme.

Leden en diensten

De leden die zich verzekerden bij de dienst van de algemene geneeskunde waren niet automatisch aangesloten bij de primaire kas²³. Dit is logisch, vermits de primaire kas enkel voordeel bood aan werknemers. Anderen, zoals ouders ten laste of kleine kinderen, hadden geen recht op een vergoeding bij werkonbekwaamheid door ziekte. Hierdoor lag het totale aantal aangesloten bij de kas beduidend lager. Ook wanneer we de werken de leden vergelijken met de gezinshoofden die aangesloten waren bij de algemene geneeskundige dienst, ligt dit aantal lager. Blijkbaar vertrouwden de meeste arbeiders erop dat ze konden blijven voortwerken tijdens een ziekteperiode. De tendens van de jaarlijkse ledenvermindering zette zich ook door in de primaire kas. Een vergelijking met cijfers voor 1931 toont aan dat een grote terugval van het ledenaantal bij de kas gestart was in 1932. De terugval kan een reactie geweest zijn op de verhoogde tarieven tijdens een periode van laagconjunctuur²⁴. Het kondigt tevens al het gebrek aan vertrouwen van de leden aan. In 1933 werd dit sterk

Nieuwe richtlijnen van
de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1928 (Kortrijk, W-Fl.)

Ziekenbonden "HELPT ELKANDER", Schoolstraat, DEERLIJK en Ooteghemstraat, SWEVEGHEM

GEACHTE LEDEN,

Met spijt vinden wij ons gedwongen door de talrijke misbruiken vanaf 1 JUNI volgende maatregelen in te voeren.

Op alle bezoeken die de HH. Doktoers ten huize der leden doen, zal 1 fr. afgetrokken worden.

Ook zullen geene medikamenten meer vergoed worden door de leden rechtstreeks bij de HH. Apothekers gehaald, tenzij ze voorgeschreven zijn door de HH. Doktoers.

Indien het Bijzondere Medikamenten betreft, zal er door de Ziekenbond tusschengekomen worden tot aan een maximum van 10 franken.

Neem dus goed in acht, geachte leden dat het in uw voordeel is, indien mogelijk zelf naar den Dokter te gaan, daar dit genech wordt betaald.

Alzoo zullen de leden helpen om alle misbruiken uit te roeien.

Voor de Bijzondere Gevallen zal wekelijks den Donderdag's avonds, om 7 ure, een Bestuur te samen komen in het gewoon Lokaal om over deze gevallen te beslissen.

Alle leden die een bijzonder geval tegenkomen kunnen zich tot daar wenden.

HET BESTUUR.

verminderde aantal nog eens gehalveerd²⁵. Datzelfde jaar werd de bijdrage nochtans verlaagd, naar aanleiding van de blijvende dalende trend. Het had weinig effect, want een forse groei van het ledenbestand bleef uit.

De leden van Helpt Elkander moesten nog bijkomende bijdragen ophoesten, wat werd omschreven als "verplichtingen van de leden aan het verbond". De verbondsbijdragen dekten de "teringbestrijding", operatiekosten, invaliditeit en bestuurskosten. De bijdragen waren klein in verhouding tot die voor de algemene geneeskunde en de primaire kas, maar samengerekend vormden ze opnieuw een hap uit het gezinsbudget²⁶. Men was uiteraard vrij om zich al dan niet aan te sluiten bij een bepaalde dienst. Uiteindelijk schreven meer leden zich in bij het operatiefonds en bij de TBC-bestrijding, dan bij de primaire kas. Het kleinste aantal was aangesloten bij de invaliditeitskas. In deze dienst waren trouwens, op één vrouw na, uitsluitend mannen ingeschreven. De laatste afzonderlijke sectie was het moederfonds, de dienst die een eenmalige som gaf bij elke geboorte en jonge moeders een vergoeding aanbood voor hun tijdelijke werkonbekwaamheid²⁷. Algemeen kan men stellen dat de ziekenbond Helpt Elkander het grootste aantal aangesloten telde in de medische en farmaceutische dienst, al moet het moederfonds niet veel onderdoen in aantal. Op de derde plaats kwamen de diensten van het verbond, zoals het operatiefonds en het fonds voor tubercu-

losebestrijding. Pas op de vierde plaats kwam de primaire kas die in een vergoeding bij werkonbekwaamheid voorzag. De kas telde ongeveer 30% minder leden dan die voor algemene geneeskunde. Uit het cijfermateriaal kan men twee conclusies trekken. In de eerste plaats is het duidelijk dat elke dienst dezelfde neerwaartse evolutie kende. Alle cijfers vertonen voor de jaren 1932 en 1933 een sterke daling. Vanaf 1934 stabiliseerde het ledenbestand en zou het zelfs lichtjes toenemen, maar deze stijging is te miniem om over een opwaartse trend te spreken. Een tweede conclusie is dat men duidelijk nog niet vertrouwd was met de idee van een "langetermijnverzekering" tegen situaties die nochtans drastische gevolgen konden hebben. Er werd liever niet nagedacht over de mogelijkheid van een tijdelijke of definitieve werkonbekwaamheid. De bijdragen voor desbetreffende sociale diensten leken hoog, maar waren dat in verhouding tot de andere bijdragen niet, omdat ze geen eenmalige tussenkomst in het vooruitzicht stelden, maar een onbeperkte of zes maanden durende tussenkomst garandeerden. De leden dachten echter voornamelijk op korte termijn en dekten zich in tegen eenmalige uitgaven zoals een raadpleging bij een dokter, de kosten van de apotheek, operatiekosten, kosten bij een bevalling, enz.

De tussenkomsten

De vergoedingen die Helpt Elkander in Deerlijk betaalde, waren de basistussenkomsten die aan een primaire afdeling werden opgelegd door de landsbond. Ook wat betreft de aangeboden diensten is de overgang van 1932 naar 1933 een jaar waarin een aantal aanpassingen werden doorgevoerd. De ontwikkeling in 1933 bracht weinig verandering in de verworven rechten van de leden. Er werden onder meer aanpassingen doorgevoerd in de terugbetaling van de dokterskosten en dit wel gedeeltelijk in het nadeel van de verzekerde. De medische en farmaceutische dienst betaalde voorheen bij een doktersvisite of bij een medisch huisbezoek tot maximum 80% van de kosten terug. In 1933 werd dit veranderd in een tussenkomst van 75%, met een verhoging van de limiet voor de kosten die een geneesheer kon rekenen²⁸. Voor het overige waren de aanpassingen eerder herformuleringen, zonder veelzeggende wijzigingen.

De vergoedingen die men van de primaire kas kreeg bij langdurige ziekte of ongeval, werden dagelijks betaald en varieerden volgens de betaalde bijdragen. Vóór 1933 bedroeg het verschil tussen

Voorstel van statutenwijziging van de ziekenbond
Helpt Elkander in Deerlijk, 1937 (Kortrijk, W-FI.)

Mutualiteitsvereniging :
Helpt Elkander
gevestigd te *Deerlijk*
(Prov. *West-Vlaanderen*)

STATUTEN

HOOFDSTUK I.

Stichting, Benaming, Doel, Zetel en Omschrijving
der Vereniging.

* Artikel één. — Een Mutualiteitsvereniging is gesticht te *Deerlijk*
den
onder de benaming : « *Helpt Elkander* »

* Art. 2. — De Vereniging heeft ten doel :

1° De zorgen van den dokter te verstrekken en de geneesmiddelen te verschaffen aan de zieke of bij ongeval gekwetste werkende leden en aan zulkdanige personen van hun gezin (art. 26) ;

2° Aan de zieke of bij ongeval gekwetste werkende leden een dagelijksche vergoeding te betalen gedurende den tijd hunner onbekwaamheid tot den arbeid (art. 27, A) ;

de vergoeding voor vrouwen en mannen meer dan de helft. Vrouwen kregen slechts evenveel als werkende kinderen. Vanaf 1933 kwam hier verandering in. Het verschil tussen vrouwen en mannen werd niet alleen kleiner, maar de categorieën die bepaald waren volgens de betaalde bijdragen groeiden meer naar elkaar toe²⁹. De primaire kas gaf naast de vergoeding voor het zieke lid, een bijkomende gezinsvergoeding voor de kinderen van het uitgeschakelde gezinshoofd. De primaire kas voorzag ook in de begrafenis-kosten bij het overlijden van een lid³⁰. De vergoedingen van het moederfonds werden berekend per geboorte. De moeder kreeg 42 dagen betaald bevallingsverlof aan 6 fr. per dag en het gezin kreeg een geboortepremie. Vóór 1933 was deze premie voor elke geboorte dezelfde, na 1933 werd de premie verhoogd naar gelang van het aantal reeds geboren kinderen. Men had slechts recht op een geboortepremie en op bevallingsverlof na minimum tien maanden lidmaatschap bij het moederfonds³¹. Over de verbondsvergoeding bevatten de kasboeken van Helpt Elkander uit Deerlijk niet veel informatie. Deze kosten moesten dan ook niet in hun kas verrekend worden³².

In 1936, het jaar van het eerste congres van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten werden de bepalingen omtrent bijdragen en vergoedingen nogmaals aangepast. Fundamentele veranderingen waren er niet, meestal werden enkele zaken vereenvoudigd³³. Ondanks het feit dat Helpt Elkander nog steeds was aangesloten bij het neutrale verbond Onderlinge Steun, kwamen de wijzigingen uit 1936 in grote lijnen overeen met de nieuwe regeling die opgesteld was door de Vlaams-nationalistische landsbond. Het systeem van de verschillende categorieën en de verzekeringsmogelijkheden werd eenduidiger gemaakt. Wat de bijdragen voor de leden betrof, kon men kiezen tussen de mogelijkheid van een vergoeding bij werkonbekwaamheid of niet. Globaal werden de wekelijkse bijdragen voor de verschillende diensten verhoogd. De bijdragen overstegen zelfs het niveau van 1932, waarvan de ziekenbond door een reductie in 1933 toen tijdelijk was afgestapt³⁴. De terugbetalingen voor de algemene geneeskunde, dus de dokters- en apothekerskosten veranderden nauwelijks. De vergoeding bij werkonbekwaamheid door ziekte werd aangepast, maar de som waarop men recht had, week weinig af van het vastgestelde bedrag in 1933. Alleen werd nu bepaald hoeveel men kreeg vanaf de zevende maand, op het

moment dat de uitbetaling was overgenomen door de herverzekeringskas³⁵. Het operatiefonds en andere gelijkaardige diensten bleven onder dezelfde voorwaarden verder werken, alleen het moederfonds maakte een duidelijker onderscheid tussen de tussenkomst van het fonds zelf, van de staat en van de provincie bij de geboorte van een kind³⁶.

De bond kondigde een strengere controle aan ten opzichte van zijn leden, wat de administratieve verwerking ten goede moest komen. Ook bij Helpt Elkander werden nieuwe leden nog strenger gecontroleerd op eventuele ziekten en personen die bij toetreding effectief ziek waren, werden onaanvaardbaar verklaard. In het kader van de controle werden naar sommige leden brieven verstuurd waarin de voorzitter van de primaire afdeling zich verontschuldigde omdat het niet langer was toegestaan dat de betrokkenen zich tegen werkonbekwaamheid verzekerden aangezien hun beroep niet controleerbaar was³⁷. Om lid te zijn van de primaire kas moest men kunnen bewijzen dat men voor een patroon werkte.

Deze disciplinaire maatregelen lagen in de lijn van de besprekingen van de Vlaams-nationalistische landsbond op het congres in 1936. Daar had verbondssecretaris Schouppe immers gezegd dat de niet-controleerbare leden vermeden of geschorst moesten worden. Nochtans was er ook toen geen samenwerking tussen Helpt Elkander als primaire afdeling enerzijds en het provinciale verbond Ik Dien en de landsbond anderzijds. Het verbond Onderlinge Steun werd nog steeds aangeduid als het verbond waarnaar rekeningen doorgestuurd

Lidboekje van de ziekenbond
Helpt Elkander in Kortrijk (Kortrijk, W-Fl.)

Maatschappij van Onderlingen Bijstand

GEZEGD

.....

Ziekenfonds "HELPT ELKANDER,"

.....

GEVESTIGD

te KORTRIJK (West-Vlaanderen)

gesticht de 25 november 1913, erkend door
Koninklijk Besluit van 30 december 1920.

AFDELING: _____

LIDBOEKJE

van II. H. Maryne Oude

Boulevard straat, Nr 44

te Kortrijk

Datum van intrede 1 oktober 1958

Secretaris A. ECHANDOUT

29. Vooruitgangst.

29. Vooruitgangst.

werden en dat zaken op hoger niveau regelde. De meer gedisciplineerde aanpak was vermoedelijk een algemene trend in de ziekenfondsen, een poging om optimaal te renderen in moeilijke tijden.

Over de activiteiten van de ziekenbond in Deerlijk tijdens de Tweede Wereldoorlog is niets geweten, de administratie loopt na 1945 verder tot de jaren vijftig en zestig, tot wanneer de bond geïntegreerd werd in de Vlaams neutrale ziekenbond West-Flandria. Officieel werd Helpt Elkander van Deerlijk pas ontbonden in 1981, maar men kan gerust stellen dat de bond na de Tweede Wereldoorlog aan een winterslaap begonnen was.

In de jaren vijftig bleef hij nog steeds aangesloten bij het neutrale verbond Onderlinge Steun. Dit verbond was anno 1953 gevestigd in Brugge en groepeerde diverse ziekenfondsen die vroeger van christen-democratische signatuur waren. Help Elkander uit Kortrijk en Deerlijk, Volksverheffing van Moeskroen, Help U Zelfen uit Menen, De Broederliefde van Brugge en nog enkele andere West-Vlaamse mutualiteiten waren toegetreden. Voorzitter van het verbond was Emile Minne, als ondervoorzitter fungeerde Achile Bogaert en secretaris was Charles Bauwerlinck. Jules Terryn uit Moeskroen, een oude bekende, was erevoorzitter³⁸. In 1953 was het bestuur van Helpt Elkander in Deerlijk ingekrompen. De oude generatie verdween en de vrije plaatsen werden niet ingevuld door nieuwe figuren. Achiel Parmentier, Remi Terryn, Odiel Verstraete en Maurits Jacques namen nog steeds hun functie waar als respectievelijk voorzitter, penningmeester, secretaris en commissaris³⁹. Dat deze organisatie niet meer getuigde van bruisende dynamiek of een efficiënte werking is aannemelijk. In het begin van de jaren vijftig richtte de Controledienst der Mutualiteiten van het ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg een schrijven aan voorzitter Parmentier⁴⁰. De brief,

getekend door de directeur-generaal van de "Algemeene Directie van het sociale Verzekeringen- en Voorzorgswezen", sprak over de noodzaak van een kordate aanpak en over "*een laatste kans*" voor de ziekenbond in Deerlijk. De controledienst dreigde met de totale opschorting van alle toelagen, tenzij de "boeken" in orde werden gebracht, met terugwerkende kracht tot 1 januari 1938. De klachten betroffen het dagboek dat niet werd bijgehouden, het bodegeld dat niet was geboekt, de fiches van de leden die niet aangevuld werden, de inventaris van de medische en farmaceutische dienst die niet in orde was en de statutaire bepalingen die niet nageleefd werden. Om dit alles in orde te brengen kreeg de bond één maand tijd. Blijkbaar slaagde het bestuur erin om aan de gestelde voorwaarden te voldoen, aangezien het fonds officieel bleef functioneren tot begin jaren tachtig. Over de ledenwerking en de concrete evolutie is weinig geweten, waarschijnlijk juist omdat de boeken op een chaotische manier werden bijgehouden. Tot het einde van de bond bleef het versmalde bestuur bestaan. Enkele keren verscheen in het *Belgisch Staatsblad* een wijziging van de statuten, die aangepast werden aan de behoeften van de tijd. In 1973 werd een nieuwkomer in het bestuur verwelkomd; Remi Parmentier verving Odiel Verstraete als secretaris. Voor de rest bleef de samenstelling van het bestuur ongewijzigd⁴¹.

Volksverheffing Steunt Elkander: ziekenbond in Moeskroen

In Moeskroen werd het ziekenfonds opgericht in de schoot van het Vlaamsch Huis Volksverheffing, gevestigd aan de Risquons-Tout-Steenweg 62. De S.M. Volksverheffing was in 1927 opgericht, in de geest van de daensistische Volksverheffing in Aalst. Volgens het *Belgisch Staatsblad* werd de ziekenbond op 3 juni 1931 gesticht onder de volledige benaming Volksverheffing "Steunt Elkander" en werd hij officieel erkend bij Koninklijk Besluit van 28 november 1931⁴². Maar deze stichtingsdatum wordt tegengesproken door het verslag van een algemene vergadering van dezelfde ziekenbond dat dateert uit 1929⁴³. In het verslag is er echter sprake van de "ziekenbond Helpt Elkander", gelegen aan de Risquons-Tout-steenweg 56. Hij was dus al vroeger operatief, zonder dat een eigenlijke stichtingsakte was opgesteld en waarschijnlijk ook zonder een echt bestuur. Tijdens die eerste jaren was Moeskroen volledig afhankelijk van Kortrijk en Deerlijk, als een nieuwe afdeling waarvoor de

[illegible]

Lijst van bestuursleden van de ziekenbond
Helpt Elkander in Deerlijk, 6 maart 1933 (Kortrijk, W-Fl.)

reeds bestaande bonden verantwoordelijk waren. De zusterafdeling droeg dezelfde naam als de mutualiteit in Deerlijk en Kortrijk en de standregels waren gelijkaardig. Eén regel werd bijgevoegd over de eenvoudige aansluitingsmogelijkheden bij een lijfrentekas die onder waarborg stond van de staat. Maar ook dit principe was zeker niet nieuw voor Kortrijk en Deerlijk, want in Kortrijk was zelfs een eigen afdeling van de spaarkas opgenomen in de ziekenbondsorganisatie. Vanuit de maatschappijen van onderlinge bijstand werd het pensioensparen sterk gestimuleerd door de toetreding bij een pensioenkas te vergemakkelijken.

De stichting in 1931, waarbij het ziekenfonds ook van naam wisselde, mag men beschouwen als een daad van zelfstandigheid ten opzichte van de organisaties in Kortrijk en Deerlijk. Deze drang naar onafhankelijkheid werd voorafgegaan door problemen met priester Joris Vereecken. In 1930 was Vereecken, in opdracht van Vanderschelden, secretaris geworden van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing. In deze functie moest hij de financiën van alle sociale organisaties in Moeskroen controleren, maar toen hij de boeken van de ziekenbond aldaar opvroeg, volgde een verontwaardigde reactie. De situatie escaleerde en Vereecken werd uiteindelijk op algemene vraag van Moeskroen verwijderd. Volgens Hector Plancquaert was dit de enig mogelijke oplossing om een scheuring tussen het ziekenfonds van Moeskroen en dat van Kortrijk te vermijden. Moeskroen had nood aan een eigen, meer onafhankelijke werking. Dit wil niet zeggen dat het fonds een totaal andere weg bewandelde, want de statuten bleven dezelfde. Moeskroen volgde in de jaren nadien meermaals een andere koers, terwijl de sociale organisaties van Kortrijk en Deerlijk verstrikt raakten in hun eigenzinnige opstelling ten opzichte van het Vlaams-nationalisme. Toch bleven ze met elkaar verstrengd en was Moeskroen altijd een product van Kortrijk. Bovendien werden ze door buitenstaanders als één organisatie bestempeld.

De bestuursleden van het ziekenfonds waren op twee uitzonderingen na allen woonachtig in Moeskroen, wat eveneens wijst op het autonome karakter en op de behoefte om buitenstaanders te weren uit de werking. Het bestuur was als volgt samengesteld: Ernest Delwante fungeerde als voorzitter, Jules Terryn als ondervoorzitter, Laurent Bruylandts als secretaris, Aimé Vandenbosch als hulpsecretaris, Adolf Delwante als penningmeester en Firmin Lebbe was hulppeningmeester⁴⁴.

De omzendbrieven naar de leden en de algemene richtlijnen werden tweetalig opgesteld en in de boekhouding werd een onderscheid gemaakt tussen de "leden uit Vlaanderen" en de "leden uit Frankrijk", waarmee de grensarbeiders bedoeld werden.

Tijdens de eerste periode, de fase waarin de ziekenbond nog volledig afhankelijk was van de instructies van Kortrijk en Deerlijk, werden de verzekeringsmogelijkheden van het fonds in een vereenvoudigde versie verspreid. Wanneer men als lid aansloot, had men na drie maanden recht op een reeks vergoedingen. De leden moesten één bijdrage betalen, maar in die ene bijdrage zaten verschillende verzekeringen vervat. Men kon een beroep doen op een geldelijke tussenkomst voor gewone en speciale geneeskunde, voor geneesmiddelen, voor operaties, voor sterfgevallen en voor geboorten, en men kreeg vergoedingen van het teringfonds. In Deerlijk werden in 1932 voor al deze diensten aparte "lidgelden" gevraagd. Wanneer men al deze bijdragen zou optellen, komt men uit op ongeveer hetzelfde bedrag als in 1929 door de leden in Moeskroen betaald werd⁴⁵. De onderverdeling van leden in groepen naar gelang van hun gezinssituatie gebeurde op een afwijkende manier. Ofwel was het lid een man en gezinshoofd, ofwel was het een ongehuwde vrouw. Beiden moesten dezelfde bijdrage betalen. Ook een gehuwde vrouw kon lid worden, maar omdat het gevaar voor zwangerschappen reëel was, moest zij na tien maanden 1,80 fr. per week betalen, een bijdrage die in verhouding tot de andere groepen erg hoog was. De groep betaalde extra voor een mogelijke geboortevergoeding, hoewel werkverlet voor zwangere vrouwen

Klachtenbrief van de controledienst van de mutualiteiten aan de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, begin jaren vijftig (Kortrijk, W-Fl.)

MINISTERIE VAN ARBEID
EN SOCIALE VOORZIENING

Brussel, den 13 November 1938.

Algemeene Directie van het Sociaal Verkeers-
en Verzekeringswezen

DIENT DER MUTUALITEITEN
2e Sectie - CONTROLEDIENST
N° 3051/2

Kijzheer de Voorzitter,

Er blijkt uit een verslag van den controle-
dienst van mijn Departement, betreffende de werking
der vereenigde diensten over vereeniging dat:

- het dagboek niet behoort te worden bijgehouden;
- het bedrag noch in ontvangsten, noch in uitgaven wordt geboekt;
- de fiscaal niet in reeksen A - B - C worden bijgehouden;
- de bestondige inventaris der op den medisch-pharmaceutischen dienst gerechtigde leden niet is aangelegd;
- de statutaire bepalingen niet met de werkelijkheid overeenstemmen.

Aangezien, uw vereeniging aan al de vereischten niet beantwoordt, en met de rijksbevoegdheid te kunnen begunstigd worden, heb ik er toe besloten haar de vergoeding voor schriftwerk d.l. Fr. 70,- niet te verleenen en haar in de toekomst geen toelagen meer toe te kennen, zoo gij mij binnen de maand, ingevende op den datum van dit schrijven, niet zult bericht hebben dat:

- het dagboek met terugwerkende kracht van af 1 Januari 1938 werd aangelegd;
- de fiscaal in reeksen A - B - C worden bijgehouden;
- de bestondige inventaris der op den medisch-pharmaceutischen dienst gerechtigde leden werd aangelegd;
- de statutaire bepalingen stipt werden nageleefd.

Hoogachtend,
KONINKRIJKE MINISTERIE
DES INBOUTEN-VERKEERS-
WEZENS

Den Heer PARMENTIER A.
Voorzitter der mutuali-
teitsvereniging:
"HELPT ELKANDER"
66, Watogemstraat
DEERLIJK

Em. Bruylandts

niet vergoed werd. Ongehuwde mannen die ouder waren dan 18 jaar en gehuwde vrouwen die de verantwoordelijkheid van gezinshoofd hadden, waren mogelijkheden die niet voorzien werden in de tabel voor vergoedingen. De vergoedingen bij ziekte of ongeval kwamen overeen met die van het ziekenfonds in Deerlijk. Wanneer een "extra bijdrage" betaald werd, had men naast de klassieke, hoger beschreven diensten recht op financiële tussenkomst bij werkonbekwaamheid, maar wel pas na zes maanden lidmaatschap. Met de "extra bijdrage" werd de primaire kas bedoeld die de zieke gedurende zes maanden veilig stelde met een vervangingsinkomen. De primaire kas bood vier mogelijkheden, waarbij de diensten afgestemd werden op de betaalde bijdrage⁴⁶.

De vergoedingen en de werking van de ziekenbond vertoonden in het algemeen weinig verschil met de werking in Deerlijk in 1932, maar toch waren enkele zaken opmerkelijk anders⁴⁷. Vooreerst was er sprake van een extra bijdrage voor bijkomende vergoedingen, terwijl het eigenlijk gaat over de primaire kas. Dit is op zich niet bijzonder, maar wel het feit dat deze extra bijdrage ook de herverzekering omvatte, althans toch tijdelijk. De zieke leden konden dankzij deze wekelijkse som een beroep doen op een financiële ondersteuning tot ze 65 jaar waren. Ook opmerkelijk zijn de slechte verzekeringsmogelijkheden voor vrouwen. Een vrouwelijk gezinshoofd kon onder geen enkel beding een beroep doen op een gelijkwaardige uitkering als haar mannelijke collega's, ook al betaalde ze ongeveer dezelfde bijdrage. Een vrouwelijk gezinshoofd dat met een gebrekkige of ziekelijke man gehuwd was of een weduwe moest bijna evenveel betalen als de hoogste categorie mannen, maar kreeg slechts de vergoeding van de laagste categorie. Het was in die periode normaal dat vrouwen geen

gelijkwaardige vergoeding kregen, maar hier was het verschil markant. De hoge bijdrage voor gehuwde vrouwen vanaf de tiende maand, die nochtans geen beroep konden doen op een vergoeding bij werkonbekwaamheid wegens zwangerschap, maakte dit verschil alleen maar groter.

Van de ziekenbond Helpt Elkander in Moeskroen werden geen kasboeken en ledenlijsten teruggevonden. Waarschijnlijk hield Moeskroen die niet zelf bij, maar werd de administratie geregeld door Kortrijk of Deerlijk. Vanaf 1931 stond de ziekenbond Volksverheffing "Steunt Elkander" hier zelf voor in. De kasboeken bleven bewaard voor de periode van juli 1931 tot augustus 1939. De administratie omvat dus de periode waarin de ziekenbond zelfstandiger optrad tot aan de Tweede Wereldoorlog.

In het kasboek werd geen onderverdeling gemaakt tussen de verschillende categorieën van leden. Het enige onderscheid op administratief vlak was de aanduiding van de "leden uit Frankrijk", de grensarbeiders, en de "leden uit Vlaanderen". Grensarbeiders mogen niet beschouwd worden als seizoenarbeiders, want ze woonden en werkten in dezelfde streek. De "leden uit Frankrijk" gingen dagelijks de grens over om te werken, maar woonden in België. Seizoenarbeiders daarentegen verlieten tijdens bepaalde seizoenen hun thuis om gedurende maanden in een vreemde streek te wonen en te werken. Van beide groepen (de leden uit Frankrijk en de leden uit Vlaanderen) werd het aantal, hun inkomsten en hun uitgaven genoteerd. Gedurende de hele periode van 1931 tot 1939 groeide het ledenaantal. De aangroei gebeurde langzaam, maar regelmatig en zonder terugval. Beide groepen hadden ongeveer een gelijke vertegenwoordiging in 1931, met een lichte achterstand voor de "leden uit Vlaanderen" (261 uit Vlaanderen tegenover 303). Na dit jaartal groeiden de Vlaamse leden steeds vlugger aan zodat er in 1939 80% (539) meer ingeschrevenen waren uit Vlaanderen dan "leden uit Frankrijk" (298). In totaal had de bond op acht jaar tijd 273 nieuwe leden geworven, wat in vergelijking met het ledenaantal van de afdeling in Deerlijk zeker geen slecht resultaat was. In Moeskroen was men in 1932 minder sterk vertegenwoordigd dan in Deerlijk, dat toen nog voor de medische en farmaceutische dienst alleen al 913 leden telde. Moeskroen had op dat ogenblik 593 ingeschrevenen. Maar in 1933 halveerde het ledenaantal in Deerlijk en dit verlies zou in de komende

Briefhoofden van de ziekenbond Volksverheffing Steunt Elkander in Moeskroen en van het verbond De Onderlinge Steun, 1945 (Kortrijk, W-FI.)

ZIEKENBOND
Volksverheffing
"Steunt Elkander"
Erkend bij koninklijk besluit van 28-11-31
Zetel: Vlaamsch Huis
Risquons-Toutsteenvweg, 62, MOESKROEN
Sekretariaat: L. BRUYLANDTS
Vleter Cornestraat, 43 - Moeskroen
Postcheekrekening: 3910.74 - Tel. 186

Mutualiteitsverbond
DE ONDERLINGE STEUN
DEERLIJK
Erkend bij Koninklijk besluit van 26-12-1930
Sekretariaat: C. BAUWERLINCK
Jozef II straat, 35, OOSTENDE - Tel. 784
Postcheck: MOESKROEN 336762

*Besluit van de
Moeskroen, den 4-4-45 19*
*Uitgetrokken uit een briefwisseling
van Staal - Weg t' Spren. Herkrijg*
*Heet origineel moet naar den
Landbouw*

Postende den 16-1-1939

Vriend Odiel,

*Ik versta dat u veel werk
hebt, juist gelijk ik in mijne zaken op
het einde van het jaar maar, het lid*

jaren niet meer goedge maakt worden. Moeskroen daarentegen kende dat jaar een status-quo ten opzichte van het vorige jaar en groeide in de volgende jaren telkens met een vijftigtal leden - of meer - aan⁴⁸. De toename was niet fenomenaal, maar getuigde evenals de rekeningen van een goede werking. In de boekhouding werd de scheiding tussen Vlaams en Frans doorgetrokken, wat resulteerde in een apart saldo. Gedurende de bestudeerde periode ging dit saldo voor beide groepen steeds in stijgende lijn. Op het einde van het werkjaar werd berekend hoeveel elke lid zou krijgen indien de winst of de reserve verdeeld werd, maar in werkelijkheid werd het positieve saldo altijd overgedragen naar het volgende jaar. Dit leverde in 1938 een zeer ruim werkingsbudget op. Volgens het kasboek had de primaire afdeling Moeskroen op het einde van het werkjaar 1938 het uitzonderlijk hoge positieve saldo van 44.820 fr. Hierbij moet de bedenking gemaakt worden dat in dit kasboek de uitgaven van vergoedingen voor werkonbekwamen niet opgenomen werden, wat anders wel een belangrijke uitgavenpost geweest zou zijn. Waarom dat facet niet in rekening werd gebracht, blijft een open vraag.

Zoals reeds gezegd werden de ontvangsten en uitgaven afzonderlijk genoteerd voor Vlaamse en Franse leden. Bij de jaarlijkse fictieve verdeling van de reserve onder de leden werden beide saldo's samengegeld en vervolgens gedeeld door het totale aantal leden. Dat de ene of de andere groep in de loop van het jaar betere resultaten had bereikt, werd niet meegerekend. Meestal waren de uitgaven voor de leden-grensarbeiders kleiner dan hun bijdragen en haalden zij zo steeds het grootste positieve saldo. Vanaf 1934 veranderde dit solidair gedrag en werden de afzonderlijke saldo's verdeeld onder de afzonderlijke groepen. Aangezien de groep Vlaamse leden groter was dan de groep Fransen en vermits hun reserve kleiner was, zouden de Vlaamse leden bij een mogelijke verdeling van de reserve minder krijgen dan hun Franstalige collega's. De scheiding tussen de groepen werd op alle vlakken gehandhaafd alsof de boekhouding voor twee afzonderlijke bonden gold die toevallig dezelfde naam droegen en door hetzelfde bestuur beheerd werden.

De kasboeken schenken ook duidelijkheid over de financiële verhouding ten opzichte van het provinciale verbond en de nationale landsbond. Terwijl de boeken van Deerlijk altijd vaag verwezen naar een overschrijving op rekening van het verbond Onderlinge Steun, noteerde Moeskroen jaarlijks vrij uitgebreid de financiële relatie van de bond met

Kortrijk en Aalst. De inkomsten en uitgaven werden gespecificeerd en kwamen overeen met de verantwoordelijkheden van het verbond, met name de herverzekering, het operatiefonds en vanaf 1937 de moederkas. Voor het teringfonds werden ook aparte in- en uitgaven geboekt die overgeheveld werden naar Aalst, op naam van het nationale verbond, waarmee de landsbond bedoeld werd. Volksverheffing Steunt Elkander vermeldde niet uitdrukkelijk het verbond Ik Dien in West-Vlaanderen als het verbond waarmee de zaken betreffende herverzekering en operatie geregeld werden, maar toch kan men uit het kasboek afleiden dat, in tegenstelling tot de primaire afdelingen van Kortrijk en Deerlijk, Moeskroen een betere relatie had met de overkoepelende organisaties van de Vlaamsch Nationale Mutualiteiten. De bond van Moeskroen betitelde het verbond en de landsbond waaraan hij gekoppeld was als de Verbondsdiensten Vlaanderen, die respectievelijk gevestigd waren in Kortrijk en Aalst. Het verbond Onderlinge Steun had geen uitgesproken Vlaamse connotatie en had geen landsbond in Aalst. Dit is opnieuw een bewijs van de zelfstandige houding van de bond in Moeskroen tegenover zijn zusterorganisaties waaraan hij zijn oprichting te danken had. Dit verklaart tevens waarom Volksverheffing Steunt Elkander geen breukjaar kende in 1933, in tegenstelling tot Deerlijk.

In 1931, het eerste onafhankelijke werkjaar, werd verwezen naar een overboeking van kosten naar Izegem. Dit was echter vóór de inrichting van het verbond Ik Dien, dat op 1 juli 1932 in Kortrijk was opgericht. Het is mogelijk dat de primaire afdeling in Moeskroen afhankelijk was van een ander verbond of zonder verbond werkte, iets wat immers jarenlang mogelijk is geweest. Hun financiële ver-

Werkfiche van de ziekenbond Volksverheffing Steunt Elkander in Moeskroen, jaren dertig (Kortrijk, W-Fl.)

ZIEKENBOND
VOLKSVERHEFFING STEUNT ELKANDER
Zetel: • Vlaamsch Huis •, Risquons-Tout-Steenweg, 62
MOESKROEN POSTCHECKREKENING 3310.74

Geachte Geneesheer

Toelating wordt gegeven aan het lid _____

ingeschreven onder n° _____ der
maatschappij voor verzorging van

X stralen _____

U V stralen _____

• Rono stralen _____

en allerlei _____

De behandeling wordt aan den geneesheer door het lid zelve
betaald, volgens een tarief aanvaard door het Geneesheeren-
verbond van West-Vlaanderen.

Geachte Geneesheer

Bij deze verzorgen we U vriendelijk de tarieflijst
toe te passen, aangenomen door de Vereenigde Genees-
kundige Syndikaten van West-Vlaanderen, voor Speciale
verzorging vastgesteld voor Mutualiteiten.

Besten dank bij voorbaat.

HET BESTUUR :

DE SCHRIJVER,

DE VOORZITTER

richtingen met Izegem werden in de boekhouding niet omschreven als betalingen aan een mutualiteitsverbond. Wel werd eenmalig melding gemaakt van kosten die ontvangen of terugbetaald werden aan een coöperatieve, met Izegem als vermelding. Het jaar 1931 was tevens het laatste jaar dat Juul Declercq in Izegem met zijn belangrijke vakbondsafdeling aangesloten was bij het Vlaams-Nationaal Vakverbond. Het is dus mogelijk dat er een financiële wisselwerking was tussen de ziekenbond en de coöperatie of de vakbond in Izegem, maar dan toch slechts gedurende een korte periode. De volgende jaren werd regelmatig een boeking gedaan naar en van de coöperatie, waarmee men de samenwerkende maatschappij Volksverheffing in Moeskroen bedoelde, die in dezelfde gebouwen resideerde als de ziekenbond. De financiële wisselwerking tussen Moeskroen en Izegem mag dan kortstondig geweest zijn, de interne financiële verwerking met de gelijknamige coöperatie in Moeskroen, was van langere duur. Deze vermenging van gelden was nochtans tegen de zin van Kortrijk en Deerlijk. In de briefwisseling van Vanderschelden over de kwestie priester Vereecken zijn hierover gegevens terug te vinden. Daaruit blijkt dat het ziekenfonds van Moeskroen haar kapitaal, tegen het advies van Kortrijk in, bleef vermengen met dat van de vakbond en de coöperatie. De afdeling in Moeskroen was er openlijk voorstander van de gelden van de sociale organisaties met elkaar te vermengen om bij te passen waar dat nodig was. Het principe van partijfinanciering door de sociale organisaties werd er - weliswaar op kleine schaal - met ijver toegepast, uitgerekend op een moment dat de ziekenbond in Kortrijk probeerde duidelijkheid te scheppen in de chaotische financiële situatie van de sociale organisaties. Kortrijk was er voorstander van dat de zusterafdelingen van

het ziekenfonds Helpt Elkander - en niet de plaatselijke sociale organisaties onderling - elkaar op geldelijk vlak ondersteunden, maar pleitte voor een financiële scheiding met andere sociale organisaties zoals de vakbond en de coöperatie.

Over hoe het de ziekenbond Volksverheffing Steunt Elkander tijdens de Tweede Wereldoorlog verging, is niets bekend. De administratieve gegevens en de briefwisseling van die periode bleven niet bewaard. Begin 1945 richtte ook Volksverheffing Steunt Elkander een schrijven aan al haar leden aangaande de verplichte ziekteverzekering die toen ingevoerd was. Het deed een oproep aan de arbeiders en bedienden die onder deze verplichting vielen om zich in te schrijven bij het ziekenfonds in Moeskroen, nog altijd gevestigd aan de Risquons-Tout-Steenweg 62. De bond had zich aangesloten bij de Landsbond der Nationale Vereeniging der Onzijdige Mutualistische Bonden van België. In 1945 had Maurits Schoupe, de vroegere secretaris van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, aan alle primaire kassen het advies gegeven zich aan te sluiten bij de neutrale landsbond, gevestigd in Gent. Moeskroen had deze raad in overweging genomen, maar toch aansluiting gezocht en gevonden bij de onzijdige landsbond in Brussel, dezelfde nationale bond waar Deerlijk zich vroeger al mee had verbonden. Net als in Deerlijk bleef het ziekenfonds van Moeskroen nog vele jaren bestaan tot het in de jaren zeventig werd overgenomen door de neutrale ziekenbond West-Flandria van Kortrijk. Het bestuur was in de loop van de jaren uitgedund en slechts één persoon van het eerste uur bleef tot op het einde een bestuursfunctie bekleden, namelijk Kamiel Hackx die in 1973 de dubbelfunctie van secretaris en penningmeester vervulde⁴⁹. De papieren van de naoorlogse periode zijn naar alle waarschijnlijkheid vermengd geraakt met de administratie van de huidige ziekenbond West-Flandria. Volksverheffing Steunt Elkander was hiermee, samen met de bond in Deerlijk, de langst bestaande ziekenbond met daensistische wortels.

Ontslagbrief van priester Joris Vereecken
geschreven door Remi Verplancke. 4 januari 1933 (Kortrijk, W-FI.)

Ziekend. Deerlijk

4/1 / 33

Gaasbeverlaan

Aan Sen Heer Vereecken

Door deze komen we U minnelijk mededeelen dat U ontslagen ben van het Ampt als Bediende in onze Ziekend. te Deerlijk.

Het Bestuur bedankt U hartelijk voor de bemoeienissen die U aan den Ziekend. verbeeld hebt.

Gok vragen we U heel beleefd om ons te laten weten en dat binnen de 8 dagen wanneer bij U de afgevaardigden van het Bestuur mogen komen om hem de brieven onzer Ziekend. te overhandigen.

Stemmen op Uwe bereidwilligheid om de zaken in de beste verhouding te regelen, beden we U intusschen G.H. onze oprechte groeten

Geteekend:

De Voorzitter

door Vanderschelden geïntroduceerd in de sociale organisaties van het Kortrijkse. Vereecken werd verantwoordelijk voor het ziekenfonds in Deerlijk, maar kreeg van Vanderschelden de opdracht ook de andere sociale organisaties te superviseren. Vanderschelden had grootse plannen met Vereecken en hoopte dat hij klaarheid kon scheppen in de financiële rompslomp waarin de sociale organisaties in het Kortrijkse verzeild waren geraakt. Maar Vereecken was een omstreden figuur en zou het mikpunt worden van veel kritiek. Sommigen zagen in hem een infiltrant van de katholieke Vlaams-nationalisten en twijfelden aan de ware bedoelingen achter zijn plotse komst naar de christen-democratische kern; anderen stonden zich aan het feit dat Vereecken priester was en dus onder kerkelijk gezag stond en verweten hem financieel wanbeheer. Zowel in Kortrijk als in Deerlijk hadden de sociale organisaties zich in de jaren twintig financieel in het slop gewerkt. Een duidelijk zicht op de situatie werd onmogelijk gemaakt doordat de verschillende organisaties onderling te veel verstrengeld waren. De vakbond werd gebruikt om het ziekenfonds financieel te ondersteunen, de coöperatie investeerde kapitaal in de vakbond en het ziekenfonds, enz. Vanderschelden oordeelde dat het tijd werd om de financiën van de sociale organisaties van elkaar te scheiden. Hij dacht dat de toestand verbeterd kon worden indien elke inrichting zelf instond voor de zakelijke kant, zonder een onderlinge uitwisseling van de gelden. Vanderschelden verwachtte van de beheerders een strikte controle op de boekhouding. Waarschijnlijk was de verantwoordelijkheid voor al die sociale organisaties te veel geworden voor Vanderschelden en was dit de reden waarom Joris Vereecken eind jaren twintig werd ingeschakeld. Vanderschelden had het volste vertrouwen in hem en was tevreden over de resultaten die hij boekte. Hij zag in Vereecken de ideale figuur om de zaken in het hele arrondissement te controleren, maar kwam hierdoor in botsing met de christen-democraten van Moeskroen en sommige partijgenoten. In mei 1930 circuleerde een omzendbrief van Vereecken gericht aan alle afdelingen van de ziekenbond Helpt Elkander met algemene richtlijnen over de financiële regeling inzake geneesmiddelen en andere vergoedingen. Tot dan toe hadden de leden hun medicatie kosteloos verkregen bij de apothekers, die nadien de kosten verrekenden met de bond. De nieuwe werkwijze hield in dat de leden voor hun geneesmiddelen dienden te betalen en na

voorlegging van het kwijtschrift van de apotheker vergoed werden door het ziekenfonds. Vereecken maakte een duidelijke opsomming van alle kosten die door het ziekenfonds werden betaald, met een precisering van de bedragen voor ziekten, medicatie, werkonbekwaamheid, geboorte, sterfte, enz. De cijfers van de priester waren niet verrassend en kwamen grotendeels overeen met de financiële tussenkomsten die reeds eerder werden besproken. Vereecken ondertekende de omzendbrief met de titel secretaris. De vrienden-collega's Doussy en Planquaert hadden Vanderschelden voordien al duidelijk laten weten dat ze geen vertrouwen hadden in de nieuwkomer. Op 26 maart 1930 kreeg Vanderschelden een antwoord van Doussy op een brief die hij hem enkele dagen voordien geschreven had over de politieke situatie in West-Vlaanderen. Vanderschelden had zich in het schrijven nogal verbitterd uitgelaten over de toenmalige omstandigheden. Volgens hem waren de christen-democraten in West-Vlaanderen een partijloze groepering die zich nergens bij kon aansluiten. Met uitzondering van de kernen in Kortrijk en Brugge was er nergens nog sprake van een "werking" van de Christene Volkspartij, ook niet in Aalst⁵⁰. Doussy reageerde met een weerlegging van die pessimistische visie. Volgens hem was er met de terugkeer van Planquaert weer hoop voor de partij. Planquaert zou het leiderschap op zich nemen en iedereen, ook Vanderschelden, een duwtje geven in de juiste, autonome richting. Dit zou beter zijn, aldus Doussy, in plaats van zomaar het leiderschap van de partij te geven *"aan een persoon die niet goed gekend is en alleen maar omdat hij ontwikkeld is"*⁵¹. Doussy verwees hierbij duidelijk naar priester Vereecken zonder hem expliciet te vernoemen. Volgens hem had de partij, waarmee hij de christen-democraten bedoelde, een grote fout begaan door

Remi Vanderschelden met zijn echtgenote en twee kleinkinderen voor zijn huis in Deerlijk (Kortrijk, W-Fl.)

Vereecken verantwoordelijkheid te geven. Hierover was op voorhand onvoldoende beraadslaagd en hij wees erop dat Vanderschelden beter de mening had gevraagd van de oude getrouwen vooraleer een "nieuwe leider" aan te stellen. Doussy omschreef priester Vereecken als "een bekeerling" die eerst moeilijkheden had gekregen met zijn geestelijke overheid, om dan plots binnengehaald en aan het hoofd gesteld te worden van een sociaal partijapparaat. Doussy verwittigde dat met een priester "*de staatskundige partij haar grondslagen zou moeten zoeken in het Evangelie en de bijbel, die spijs alles toch geen volkse staatskundige boeken zijn*"⁵². Voor hem moesten de grondbeginselen van een politieke partij gelegd worden door burgers, onafhankelijk van de geestelijken. Doussy verzekerde Vanderschelden dat hij hem geen kwaad hart toedroeg, maar dat hij in de politiek niet "onder" een priester wenste te staan. Hij was nog steeds voorstander van een Vlaamse onafhankelijke volkspartij waarin geestelijken echter geen leidende functies hadden. Begin juni 1930 werd Vereecken ook nog aangesteld als secretaris van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing in Moeskroen. 1 juni was trouwens de datum die Vanderschelden vooropgesteld had om de financiële hervormingen te starten. In augustus van dat jaar probeerde Plancquaert Vanderschelden te overtuigen van de tactische blunder die hij gemaakt had door priester Vereecken aan te stellen als secretaris van Volksverheffing. Vereecken had in Moeskroen, met het oog op de financiële controle van de ziekenbond, de boeken opgevraagd. Hij heeft naar alle waarschijnlijkheid gewezen op de instructies aangaande de scheiding van de verschillende budgetten waar in Moeskroen nog steeds geen rekening mee gehouden werd. Uit de briefwisseling kan men afleiden dat de samenwerkende maatschappij van

Moeskroen haar kapitaal in bruikleen gaf aan de werklozenkas en de ziekenbond. Vereecken benadrukte zo goed als zeker ook de achterstallige bijdragen die Moeskroen nog aan de hoofdzetel moest betalen⁵³. Waarschijnlijk kweet priester Vereecken zich gedisciplineerd en onverzoenlijk van zijn opdracht en hadden zijn tegenstanders het vooral moeilijk met zijn strikte en rechtlijnige visie.

Plancquaert werd door de partijgenoten van Moeskroen ingeschakeld om Vereecken weg te krijgen uit hun administratieve werking. In een brief aan Vanderschelden van 14 augustus 1930 formuleerde Plancquaert alle grieven van de medewerkers uit Moeskroen. Volgens Plancquaert was de situatie aldaar "niet uitzonderlijk genoeg" om er een controleur als Vereecken op te plaatsen. De uitwisseling van kapitaal was begrijpelijk en onvermijdelijk. De werklozen vroegen een uitbetaling van de vergoedingen op een moment dat de werklozenkas leeg was en de zware financiële momenten van het ziekenfonds waren evenzeer onvermijdelijk. Hij voorspelde dat de ziekenbond van Kortrijk bij de eerste grote epidemie hetzelfde zou meemaken. De situatie waarbij sociale organisaties in moeilijkheden zaten, was niet eigen aan Moeskroen, integendeel zelfs. Volgens Plancquaert was het uitgerekend Kortrijk dat door een slecht bestuur in financiële moeilijkheden verkeerde en waarvoor de andere bonden mochten opdraaien. Moeskroen werd door hem omschreven als de enige kern met een financieel evenwicht en een geordende structuur. Moeskroen had talrijke bijdragen overgeboekt naar Kortrijk en nu de bond zelf geldelijke steun nodig had, was er in Kortrijk niets meer in kas. Plancquaert stelde de vraag waar al het geld dan wel naartoe was. Hij schreef dat hij "*veelveld was nooit bepaalde inlichtingen te ontvangen*" en eiste dat ook hij de boeken en cijfers mocht inzien⁵⁴. Hij zag de verwijdering van Vereecken als de enige oplossing om de afscheuring van Moeskroen te voorkomen. Vanderschelden moest al zijn invloed aanwenden en Vereecken uit Moeskroen weghouden. Anders zouden de problemen escaleren en overslaan naar Kortrijk.

Het is evident dat Vanderschelden over de brief van Hector Plancquaert verbolgen was. Hij wees in een schrijven Plancquaert op zijn "gedraaide" houding ten opzichte van priester Vereecken, net zoals de "gedraaide" houding van de bestuursleden in Moeskroen⁵⁵. Sinds Plancquaert terug in België was, had Vanderschelden met zijn goedkeuring geprobeerd om de werking in de coöperatie en de

Odiel Verstraete, christen-democratisch politicus uit Deerlijk (Kortrijk, W-FI.)

ziekenbond in goede banen te leiden. Volgens Vanderschelden was het hun gezamenlijk idee geweest om priester Vereecken te vragen voor deze controle in te staan. Nu Vereecken enkele zaken verduidelijkt wou zien, werd hij uit verschillende hoeken onder vuur genomen. Eerst was, nog steeds volgens Vanderschelden, de kern van Moeskroen in de ban van Joris Vereecken geweest en plots was dat omgeslagen in vijandschap omdat de priester klaarheid wou scheppen. Vanderschelden herhaalde dat Moeskroen en Kortrijk één ziekenfonds waren, waarbij noch Moeskroen noch Kortrijk kon zeggen hoe de financiële toestand feitelijk was. Moeskroen was volgens Vanderschelden totaal onwetend over zijn financiën en was de enige bond die de nieuwe tarieven, die Vereecken had opgesteld, niet wilde toepassen. Zij gebruikten nog steeds de gelden van hun vakvereniging om hun ziekenfonds te financieren. Daarnaast beweerde Moeskroen ten onrechte dat het geld moest geven aan Kortrijk, aldus Vanderschelden. Moeskroen diende net zoals Deerlijk en de andere bonden een bijdrage te leveren aan Vanderschelden, die deze op zijn beurt doorstortte naar het verbond. Voor deze bijdrage had Moeskroen al een achterstand van 15.000 fr. opgelopen. Meer nog, Moeskroen bleef geld vragen en Vereecken was de bond zelfs tegemoet gekomen door hem 60.000 fr. te geven. Aan die hele wantoestand moest een einde komen en daarom was vanaf 1 juni een nieuwe "beheerscultuur" van start gegaan. In Kortrijk en Deerlijk had dit volgens Vanderschelden reeds de gewenste resultaten opgeleverd, maar de tegenwerking en de verkeerde berichtgeving vanuit Moeskroen werden allerminst geapprecieerd. Vanderschelden besloot zijn brief met de hypothese dat de uitschakeling van priester Vereecken tot doel had te komen tot een inniger samenwerking met de Vlaams-nationalisten. Maar Vanderschelden moest wat de zaak Vereecken betrof inbinden. De druk van Moeskroen en van de andere partijgenoten werd te groot. Vereecken werd ontslagen uit de functie van secretaris van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing en keerde terug naar Deerlijk waar hij in de ziekenbond werkzaam bleef tot hij in 1933 ook daar werd weggerangeerd. De briefwisseling over Vereecken, met de scherpe onderhuidse aanvallen, tekende blijvend de relatie tussen Plancquaert en Vanderschelden. Korte tijd nadien vroeg Plancquaert aan Vanderschelden het beheer van zijn blad *Het Recht* terug, dat Vanderschelden tijdens zijn afwezigheid had uitgegeven⁵⁶. Vanderschelden schreef hem op 2

december 1930 hoe deze teruggave kon verlopen. In die brief liet Vanderschelden zich op zijn inmiddels gebruikelijke bittere toon uit over de evolutie van de partij en van haar sociale organisaties onder invloed van Ernest Van den Berghe en Juul Declercq⁵⁷. Vanderschelden herhaalde nogmaals zijn vertrouwen in Vereecken. Volgens hem hadden Joris Van Severen en Paul Beeckman, die Vereecken al veel langer kenden, hem vroeger voorgesteld om de christen-democratische organisatie Helpt Elkander te kelderen. Vereecken zou dit oneerbaar voorstel categoriek geweigerd hebben en zo de ondergang van Helpt Elkander verhinderd hebben. Vanderschelden benadrukte dat Vereecken in gedachten "een Vlaamsch-nationalist én vrije christen-democraat was", dat "hij hiertoe het recht had", en dat hij in wezen het dichtst bij de christen-democraten stond. Vereecken had belangrijk maar ondankbaar werk geleverd en het was duidelijk dat er oudere partijgenoten waren die niet wensten dat er orde op zaken kwam. Plancquaerts antwoord zou de kwestie Vereecken voor beide partijgenoten afsluiten: "*nooit zal ik nog een partij stichten met priesters en dokter Doussy is het daarin volkomen met mij eens. Een priester in de partij is de dood der partij! Wees maar gerust: de Vlaams-nationale katholieken of anderen zullen die fout nooit bedrijven, en ik doe ze ook niet.*" Hij beaamde dat ook Vereecken recht had op een eigen mening: "*zo ook de rest van de partij die vindt dat hij politiek fout is en vals en de partij kapot heeft gemaakt.*"

Ondanks het vertrek van Vereecken was een breuk tussen Moeskroen en Kortrijk onvermijdelijk. De scheiding werd uiteraard niet openlijk aangekondigd; maar alles wees erop dat Moeskroen zelf de touwtjes in handen nam, los van de moederbond in Kortrijk. In 1932 werd de stichting van de ziekenbond Volksverheffing 'Steunt Elkander' aangekondigd en werd het nieuwe bestuur kenbaar gemaakt. De locatie en de leden werden overgenomen van de voorganger Helpt Elkander.

Tot 1933 bleef Vereecken nog functioneren als secretaris van de mutualiteit Helpt Elkander voor Kortrijk en Deerlijk. Brieven ondertekende hij met de titel "*bestuurder van maatschappelijke werken Kortrijk*". Begin 1933 werd tegen de wil van Vanderschelden en Vereecken in Deerlijk een alternatief bestuur opgericht dat de zaken van het ziekenfonds behartigde. Het bestuur wilde autonoom naar buiten treden, los van Vereecken, maar wel met dezelfde leden. Op 4 januari 1933 liet de bond Vereecken weten dat hij Remi Verplancken voor-

stelde als nieuwe voorzitter en Odiel Verstraete als nieuwe secretaris van Helpt Elkander. Vereecken werd ontslagen uit het "ambt als bediende in onze ziekenbond in Deerlijk" en beleefd gevraagd om de boeken van het fonds binnen de acht dagen over te dragen aan de afgevaardigden van het bestuur⁵⁸. Vereecken antwoordde op 6 januari formeel: "Geachte heer, ik ken voor het ogenblik slechts Remi Vanderschelden als Voorzitter der Ziekenbond 'Helpt Elkander' te Deerlijk waarvan ik niet een eenvoudige Bediende ben doch wel de Schrijver-Schatbewaarder. Ik blijf dit zoolang ik niet op RECHTMATIGE wijze mijn ontslag gekregen heb volgens de Standregelen en niet volgens de grillen van een hoop Leden..."⁵⁹. De brief werd ondertekend met "Kontrole-Commissie van Helpt Elkander". Maar de "hoop Leden" liet niet af. Gedurende het hele jaar 1933 schreef Vereecken brieven aan Remi Verplancke, Odiel Verstraete, Achille Vanderschelden en Henri Caveye om in de kwestie recht te eisen⁶⁰. Desondanks verschenen in het Staatsblad van 8 september 1933 de wijzigingen van de statuten van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, evenals het nieuwe bestuur, waarin zowel Remi Vanderschelden als Vereecken vervangen waren. De eigenlijke voorzitter werd Achiel Parmentier en de secretaris was, zoals aangekondigd, Odiel Verstraete.

Vereecken en Vanderschelden hadden het onderspit gedolven. Het betekende het definitieve einde van de politieke carrière van Vereecken bij de oude kern van christen-democraten. Hij werd legeraalmoezenier in het Brusselse en raakte eind 1933 betrokken in een omkopschandaal⁶¹. Over dit laatste is ons verder niets bekend dat verband houdt met de daensistische perikelen. Jammer genoeg is het onmogelijk om de figuur van priester Joris Vereecken duidelijk te beoordelen, omdat het bronnenmateriaal hiervoor ontbreekt. Of Vereecken betrouwbaar was

of niet, een indringer of een overtuigde christen-democraat, blijft in het ongewisse. Uit zijn stijl en aanpak kan men afleiden dat hij rechtlijnig en stipt was. Misschien was hij juist té punctueel en té gedisciplineerd voor een organisatie waarin een chaotische en ongestructureerde werking spreekwoordelijk was. Waarschijnlijk was het niet zijn politieke overtuiging, maar zijn manier van werken die de aversie opwekte van de partijgenoten. Zijn aanpak was voor de ongecompliceerde sociale instellingen vermoedelijk te drastisch. Verrassender is het feit dat Remi Vanderschelden samen met Vereecken uit het bestuur werd weggewerkt. Misschien was de positie van Vanderschelden na de kwestie met Vereecken onhoudbaar geworden en koos hij zelf om zijn voorzittersstoel te verlaten. Het lijkt geen twijfel dat Vanderschelden ontgoocheld was over de afloop. Hij brak zijn politieke carrière bruusk af. De laatste keer dat hij als kandidaat op een verkiezingslijst stond, was in 1932. Na 1933 behield hij wel contacten met oude daensisten als Plancquaert, Doussy en Van Opdenbosch, steunde hen moreel, maar vervulde geen actieve rol meer. De lijst van de nieuwe partij die onder leiding van Van Opdenbosch en Plancquaert werd ingediend in 1936 voor de parlements- en provincieraadsverkiezingen, droeg zijn goedkeuring weg, maar hij stelde zich geen kandidaat. De Vlaamsch Nationale Democratische Partij, die zich baseerde op de "zuivere" daensistische beweging, lag nochtans volledig in de lijn van zijn ideeëngoed en zijn doeleinden. Er wordt over Vanderschelden geschreven dat hij ook na 1933 werkzaam bleef in de door hem ingerichte sociale organisaties, maar hiervan werd nergens bevestiging gevonden⁶². Na 1933 kwam zijn naam nergens meer voor, noch in kas- en dagboeken, noch in statutaire bepalingen, noch in briefwisseling.

¹ Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 18 oktober 1939, nr. 347.

² De commissarissen waren: Robert Algoed uit Harelbeke, Theo Blootacker uit Ieper, Gaston Comeyne uit Ingelmunster, Noël Vanhouette uit Waregem, Hendrik Deroo uit Torhout, Jozef Maes en Gerard Seys uit Roeselare.

³ Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 18 oktober 1939, nr. 347 en 29 januari 1938. De Strijd, 14 januari 1940.

⁴ West-Flandria, fonds R. Vanderschelden en fonds K&M.

⁵ West-Flandria, fonds R. Vanderschelden, onvolledige ledenlijst en kasboekgegevens van de pensioenkas Helpt Elkander van 1913 tot en met 1926.

⁶ West-Flandria, fonds R. Vanderschelden, briefwisseling van de pensioenkas met het ministerie van Arbeid en Nijverheid.

⁷ West-Flandria, fonds R. Vanderschelden, briefwisseling van de spaarkas Helpt Elkander met het Kortrijkse stadsbestuur.

⁸ Bijlage aan het Belgisch Staatsblad van 6 september 1922, nr. 369.

⁹ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."

¹⁰ ADVN, fonds De Deken, briefwisseling Vanderschelden met Plancquaert.

- ¹¹ Vermoedelijk werd Vereecken eind jaren twintig ingeschakeld.
- ¹² Archief West-Flandria, fonds K&M, briefwisseling Joris Vereecken, begin jaren dertig.
- ¹³ Bijlage aan het Belgisch Staatsblad van 8 september 1933, nr. 549.
- ¹⁴ Achiel Parmentier was 22 jaar oud en inpakker van beroep, René Coryn was een vlasbewerker van 45 jaar, Odiel Verstraete was 48 jaar oud en wever, Achiel Vanderschelden was een bediende van 46 jaar, Remi Terryn en Odiel Lefebvre waren wevers van respectievelijk 37 en 41 jaar oud. Het waren allen inwoners van Deerlijk. Als commissarissen werden René Lampaert, een vlasbewerker uit Desselgem, Maurits Jacques, een schrijnwerker uit Harelbeke en Juul Parmentier, een wever in Deerlijk benoemd.
- ¹⁵ ADVN, fonds De Deken, briefwisseling Vanderschelden met Plancquaert.
- ¹⁶ Het besproken cijfermateriaal werd gehaald uit het ledenboek en het kasboek van de mutualiteit, aanwezig in het archief van West-Flandria.
- ¹⁷ West-Flandria, fonds R. Vanderschelden, overschrijving van het verbond Onderlinge Steun aan de Nationale vereniging der onzijdige mutualiteiten, 1932.
- ¹⁸ West-Flandria, fonds Vanderschelden, Rekeningen van Helpt Elkander aan het Verbond Onderlinge Steun.
- ¹⁹ West-Flandria, fonds K&M, briefhoofd Onderlinge Steun, 16 januari 1939.
- ²⁰ Zie Tabel 1: Beknopt overzicht van de rekeningen van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1931 tot 1935.
- ²¹ In het hoofdstuk Van Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij naar Landsbond der Vlaams Nationale Mutualiteiten. De overgang van de daensistische ziekenbonden naar Vlaams nationale Mutualiteiten na de Eerste Wereldoorlog werden de nieuwe geneeskundige diensten reeds besproken.
- ²² Zie tabel 2: Ledenbijdrage aan de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932 tot 1935. Verplichte wekelijkse bijdragen voor de medische en pharmaceutische dienst (algemene geneeskunde).
- ²³ Zie tabel 3 a: Ledenaantal in de verschillende diensten van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1935. Ledenaantal aangesloten bij de medische en pharmaceutische dienst (algemene geneeskunde).
- ²⁴ Zie tabel 2: Ledenbijdrage aan de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932 tot 1935. Wekelijkse bijdrage aan de primaire kas voor tussenkomst bij werkonbekwaamheid.
- ²⁵ Zie tabel 3 a: Ledenaantal in de verschillende diensten van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1935. Aantal werkende leden aangesloten bij de primaire kas.
- ²⁶ Zie tabel 2: Ledenbijdrage aan de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932 tot 1935. Wekelijkse verbondsbijdragen voor alle leden.
- ²⁷ Zie tabel 3 a: Ledenaantal in de verschillende diensten van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1935. Aantal leden aangesloten bij het moederfonds.
Zowel mannen als vrouwen waren bij het moederfonds aangesloten en betaalden allebei 0,50 fr. per week. Vreemd genoeg werd in dit fonds - en alleen in dit fonds - een onderscheid gemaakt tussen gehuwden (2/3) en ongehuwden (1/3). Het lijkt onwaarschijnlijk dat in de periode van het interbellum 20 à 30% van de koppels met kinderen ongehuwd zouden geweest zijn. De grote verlegenwoordiging van ongehuwde leden zou kunnen wijzen op een grote vooruitziendheid, hoewel ook deze these niet echt ophelderend is. Men had immers recht op een volledige vergoeding vanaf het moment dat men gedurende 10 maand lid was. Toch achten voldoende aangeslotenen het blijkbaar veiliger om zich vóór het huwelijk bij het moederfonds aan te sluiten, wat misschien iets vertelt over de heersende mentaliteit. Wilden sommige leden zich eventueel indekken tegen zwangerschappen die al vóór het huwelijk een aanvang namen?
- ²⁸ Zie Tabel 4: Vergoedingen voor de leden van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1935. Vergoedingen van de medische en pharmaceutische dienst (algemene geneeskunde).
De mutualiteitsdokter mocht in 1932 een maximum ereloon vragen van 10 fr. per raadpleging en 15 fr. per bezoek aan huis. De mutualiteitsdokter mocht in 1933 maximum 12 fr. per raadpleging en 20 fr. per bezoek vragen.
- ²⁹ Zie Tabel 4: Vergoedingen voor de leden van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1935. Vergoedingen bij werkonbekwaamheid van de primaire kas.
- ³⁰ De primaire kas betaalde een tussenkomst bij het overlijden van een lid. Deze kosten werden in 1933 met 50 fr. verhoogd, met een maximum tussenkomst van 150 fr.
- ³¹ Zie Tabel 4: Vergoedingen voor de leden van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1935. Vergoedingen van het moederfonds.
Van de eenmalige geboortepremie was één derde afkomstig van de Staat. Ook de provincie reikte een geboortepremie uit, maar van deze premie werd geen gewag gemaakt in de kostenberekening van de ziekenbond.
- ³² Een hospitalisatie werd tot een maximum van 750 fr. terughbetaald, maar deze dienst werd door Helpt Elkander niet gedetailleerd besproken. Er werd wel uitdrukkelijk vermeld dat het tering- en operatiefonds onder de bevoegdheid viel van het Verbond Onderlinge Steun.
- ³³ West-Flandria, fonds K&M, getypt document: "Bijdragen - voordeelen - verplichtingen".
Dit document is niet gedateerd, maar uit de gegevens kan men opmaken dat het uit 1936 dateert.
- ³⁴ Tabel 5a: Vernieuwde wekelijkse ledenbijdragen voor de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, eind jaren dertig - begin

- jaren veertig.
- ³⁵ *Tabel 5 b: Vernieuwde vergoedingen van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, eind jaren dertig - begin jaren veertig. Vergoedingen van de primaire kas na 1 jaar lidmaatschap.*
- ³⁶ *Vergoedingen van het moederfonds 1936: na zes maanden lidmaatschap kreeg men bij een geboorte een premie van 75 fr. Was men al minstens tien maanden lid, dan kreeg men bij het eerste kind 452 fr., met een premieverhoging van 15 fr. bij elk bijkomend kind. Deze geboortepremies waren afkomstig van het moederfonds, van de staat en van de provincie. Het principe was niet nieuw, hoewel de rekeningen van 1932 tot en met 1935 de premie anders voorstelden. Toen kregen de jonge ouders een éénmalige som van ongeveer 175 fr. en werd aan de moeders gedurende 42 dagen 6 fr. per dag uitbetaald voor hun werkonbekwaamheid. Samengerekend leverde dit een kleiner bedrag op (427 fr.) dan de totale som die men in 1936 kreeg. "De staat der geboorteverklaringen voor het verkrijgen van Provinciale hulpelden", aangevraagd door de ziekenbond Helpt Elkander van Deerlijk in 1935, geeft een idee van de individuele premie die ouders kregen bij de geboorte van een kind. In 1935 werd 377 fr. gegeven bij het eerste kind en bij elk volgend kindje werd de premie met 10 fr. vermeerderd tot 417 fr. bij vijf kinderen. In deze som zat de vergoeding voor 42 dagen werkonbekwaamheid en de premie van 175 fr. Supplementair bij deze tussenkomst kwam er nog 50 fr. bovenop, afkomstig van de staat, terwijl de bijdrage van de provincie varieerde van 25 fr. bij het eerste kind tot 45 fr. bij het vijfde kind.*
- ³⁷ *West-Flandria, fonds K&M, brief van 27 april 1936 van de voorzitter aan een mutualiteitslid.*
- ³⁸ *West-Flandria, fonds K&M, brief van verbondssecretaris Bauwerlinck, 6 mei 1953.*
- ³⁹ *Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 2 december 1953, nr. 871.*
- ⁴⁰ *West-Flandria, fonds K&M, ongedateerde brief.*
- ⁴¹ *Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 31 december 1973, nr. 355.*
- ⁴² *Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 29 januari 1938, nr. 69 en 31 december 1973, nr. 355.*
- ⁴³ *West-Flandria, fonds K & M, verslag algemene vergadering Ziekenbond "Helpt Elkander", 25 augustus 1929.*
- ⁴⁴ *Ernest Delwante was huisschilder, Jules Terryen een handelaar uit Rekkem, Laurent Bruylandis was meubelmaker, Aimé Vandenbosch en Adolf Delwante waren handelaars en Firmin Lebbe was schrijnwerker. Kamiel Hackx was dagloner, Kamiel Huyghe schrijnwerker, August Bourdeaux grondwerker, Jan Vandevoorde en Léopold Van Eeckhout waren stokers, Emiel Dursin was een schilder uit Rekkem en Julien Laron fabriekswerker. De laatste zeven arbeiders waren aangesteld als commissaris.*
- ⁴⁵ *Zie Tabel 6: Ziekenbond Helpt Elkander in Moeskroen. Wekelijkse bijdrage voor de algemene geneeskunde in 1929.*
- ⁴⁶ *Zie Tabel 6: Ziekenbond Helpt Elkander in Moeskroen. Wekelijkse bijdrage voor de primaire kas, omschreven als extra bijdrage, 1929.*
- ⁴⁷ *Zie Tabel 6: Ziekenbond Helpt Elkander in Moeskroen. Vergoedingen door de primaire kas in 1929.*
- ⁴⁸ *Zie Tabel 6: Ziekenbond Helpt Elkander in Moeskroen. Ledenaantal van de ziekenbond Volksverheffing "Steunt Elkander" van 1931 tot 1939.*
- ⁴⁹ *Siegfried Hackx, broer van Kamiel, was hulpsecretaris. Albert Bourdeaux, een meestergast in Herseaux was ondervoorzitter en Jeroom Verborgh, eveneens een meestergast in Moeskroen, was voorzitter.*
- ⁵⁰ *ADVN, fonds De Deken, brief van Vanderschelden aan Doussy, maart 1930.*
- ⁵¹ *ADVN, fonds De Deken, brief van Doussy aan Vanderschelden, 26 maart 1930.*
- ⁵² *id.*
- ⁵³ *ADVN, fonds De Deken, brief van Plancquaert aan Vanderschelden, 14 augustus 1930.*
- ⁵⁴ *id.*
- ⁵⁵ *ADVN, fonds De Deken, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 19 augustus 1930.*
- ⁵⁶ *ADVN, fonds De Deken, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 2 december 1930.*
- ⁵⁷ *Zie hoofdstuk Streven naar het behoud van de oorspronkelijke christen-democratie. West-Vlaamse daensistische kernen overleven de Eerste Wereldoorlog.*
- ⁵⁸ *West-Flandria, fonds Vanderschelden, briefwisseling Vanderschelden.*
- ⁵⁹ *id.*
- ⁶⁰ *id.*
- ⁶¹ *Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."*
- ⁶² *Fr. Van Campenhout, "Daensistische figuren: Remi Vanderschelden". In: Daens-Vandaag, 17e jr., nr. 3, 1993; A. Bruggeman, "Remi Vanderschelden, een figuur van bij ons". In: Derlike, 9e jr., nr. 3, vijfde deel.*

TABEL 1

Beknopt overzicht van de rekeningen van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1931 tot 1935.

	1931	1932	1933	1934	1935
1. Negatieve saldi van de medische en farmaceutische dienst (algemene geneeskunde)	27.243 fr.	54.749 fr.	66.756 fr.	70.396 fr.	77.502 fr.
2. Negatieve saldi van het moederfonds		31.498 fr.	30.185 fr.	25.982 fr.	22.681 fr.
3. Positieve saldi van de primaire kas voor tussenkomst bij werkonbekwaamheid	27.419 fr.	32.351 fr.	35.255 fr.	35.662 fr.	33.861 fr.
4. Totale negatieve saldi van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk		53.896 fr.	61.686 fr.	60.716 fr.	66.322 fr.

TABEL 2

Ledenbijdragen aan de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932 tot 1935, (1937).

	1932	1933	1934	1935	(1937)
1. Verplichte wekelijkse bijdrage aan de medische en farmaceutische dienst (algemene geneeskunde):					
leden met gezin:					
man	1,10 fr.	0,80 fr.	id	id	0,85 fr.
vrouw	1,10 fr.	0,80 fr.	id	id	0,85 fr.
kind 14 tot 18 jaar	0,95 fr.	-	-	-	-
kind tot 14 jaar	0,70 fr.	0,55 fr.	id	id	id
ouder ten laste +55 jaar	-	0,65 fr.	id	id	id
alleenstaanden	1,10 fr.	0,80 fr.	id	id	0,85 fr.
2. Wekelijkse bijdrage aan het moederfonds:					
mannen	0,50 fr.	id	id	id	
vrouwen	0,50 fr.	id	id	id	
kind	0,05 fr.	0,10 fr.	id	id	
kind 14 tot 18 jaar	-	0,25 fr.	id	id	
3. Wekelijkse bijdrage aan de primaire kas voor tussenkomst bij werkonbekwaamheid:					
mannen*	1,80 fr.	1,10 fr.	id	id	
	1,50 fr.	0,60 fr.	id	id	
	1,20 fr.	-	-	-	
	1,05 fr.	-	-	-	
vrouwen	0,85 fr.	0,60 fr.	id	id	
	0,55 fr.	-	-	-	
kinderen tot 18 jaar	0,85 fr.	0,25 fr.	id	id	
	0,55 fr.	-	-	-	
4. Wekelijkse verbondsbijdrage voor alle leden (aan het Verbond Onderlinge Steun):					
tuberculosebestrijding:	0,15 fr.	id	id	id	
heelkunde:	-	0,25 fr.	id	id	
invaliditeitskas:	0,05 fr.	0,15 fr.	id	0,15 fr.	
	tot 0,75 fr.	tot 0,25 fr.		tot 0,30 fr.	
bestuursdiensten:	0,15 fr.	id	id	id	

* Van de grootte van de bijdrage was de vergoeding afhankelijk. De leden konden hierover zelf beslissen.

TABEL 3a

Ledenaantal in de verschillende diensten van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932 tot 1936.

	1932	1933	1934	1935	1936
1. Aantal leden aangesloten bij de medische en farmaceutische dienst (algemene geneeskunde):					
gezinshoofd	221	104	109	119	
echtgenote	194	87	91	105	
kind tot 14 jaar	292	147	141	152	
kind 14 tot 18 jaar	44	18	26	30	
ouder ten laste +55jaar	42	17	16	19	
alleenstaanden	120	56	56	59	
Totaal	913	429	439	484	
2. Aantal leden aangesloten bij het moederfonds:					
mannen gehuwd	382	177	87	92	101
mannen ongehuwd	132	84	35	32	42
vrouwen gehuwd	337	198	102	106	115
vrouwen ongehuwd	101	63	23	26	25
Totaal	952	522	247	256	283
3. Aantal werkende leden aangesloten bij de primaire kas:					
mannen	319	164	77	78	92
vrouwen	27	7	2	2	2
Totaal	346	171	79	80	94

TABEL 3b

Ledenaantal in de verschillende diensten van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932-1934.

	1932	1933	1934
4. Aantal leden aangesloten bij het verbond:			
Heelkunde en tuberculosebestrijding			
gezinshoofd mannen	90	93	119
gezinshoofd vrouwen	-	16	-
echtgenoten	87	91	105
kinderen tot 14 jaar	147	141	152
kinderen 14 tot 18 jaar	18	26	30
aanverwanten	17	16	19
alleenstaande mannen	32	31	59
alleenstaande vrouwen	24	25	-
Totaal	429	439	484
Invaliditeitskas			
gezinshoofd mannen	67	65	92
gezinshoofd vrouwen	1	1	2
alleenstaande mannen	14	13	-
alleenstaande vrouwen	1	1	-
Totaal	83	80	94

TABEL 4

Vergoedingen voor de leden van de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, 1932 tot 1935, (1937).

	1932	1933	1934	1935	1937
1. Vergoedingen van de medische en farmaceutische dienst (algemene geneeskunde):					
Geneeskunde per raadpleging:					
0-80% tot 8 fr.	75% tot 15 fr.		id	id	75%
Geneeskunde per bezoek:					
0-80% tot 15 fr.	75% tot 15 fr.		id	id	75%
Geneesmiddelen per recept					
50%	80% tot 15 fr.	75% tot 15 fr.		id	75%
Geneesmiddelen per voorschrift					
0-80% tot 30 fr.	80% tot 15 fr.	75% tot 15 fr.		id	75%
2. Vergoedingen van het moederfonds:					
Enmalige geboortepremie na 10 maand lid					
175 fr.	150 fr.	125 + 10 fr. bij elke volgende geboorte		id	452 fr.
Enmalige geboortepremie na 6 maand lid					
75 fr.					
Bevallingsverlof:	1932:		300 fr. voor 42 dagen		
	1933 - 1937:		6 fr. per dag		
3. Vergoedingen bij werkonbekwaamheid van de primaire kas:					
Dagelijkse vergoeding					
mannen					
1932:	16 fr., 12 fr., 8 fr. of 6 fr. per dag gedurende de eerste 3 maanden.				
1933-1935:	Reeks A: 12 fr. per dag gedurende de eerste 3 maanden, 10 fr. per dag gedurende de volgende 3 maanden. Reeks B: 10 fr. per dag gedurende 6 maanden.				
vrouwen					
1932:	6 fr., 4 fr. of 2 fr. per dag gedurende 3 maanden.				
1933-1935:	10 fr. per dag gedurende 6 maanden.				
kinderen					
1932:	6 fr., 4 fr. of 2 fr. per dag gedurende 3 maanden.				
1933-1935:	2,25 fr. per dag gedurende 6 maanden.				
Gezinsvergoeding					
kinderen tot 16 jaar					
1932:	1 fr. per dag gedurende de duur van de ziekte van het gezinshoofd.				
kinderen tot 14 jaar					
1933-1935:	1 fr. per dag gedurende 6 maanden (enkel voor reeks A).				

TABEL 5a

Vernieuwde wekelijkse ledenbijdragen ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, eind jaren dertig - begin jaren veertig.

1. Wekelijkse bijdrage van personen die werken voor een werkgever, inclusief voor een vergoeding bij werkonbekwaamheid:

mannen	3,25 fr.
vrouwen	2,75 fr.
kinderen 14 tot 18 jaar	1,65 fr.

2. Wekelijkse bijdrage voor zelfstandigen of thuiswerkers, exclusief voor een vergoeding bij werkonbekwaamheid

gezinshoofden en alleenstaanden	1,75 fr.
huismoeders	1,85 fr.
leden +18 jaar	1,50 fr.
leden 14 tot 18 jaar	1,25 fr.
inwonende ouderlingen +55 jaar	1,25 fr.
kinderen tot 14 jaar	1 fr.

TABEL 5b

Vernieuwde vergoedingen bij de ziekenbond Helpt Elkander in Deerlijk, eind jaren dertig - begin jaren veertig.

3. Vergoedingen van de primaire kas bij werkonbekwaamheid na 1 jaar lidmaatschap:

voor personen die wekelijks 3,25 fr. betaalden:

eerste 3 maanden:	12 fr. per dag + 1 fr. per kind jonger dan 14 jaar
volgende 3 maanden:	10 fr. per dag + 1 fr. per kind jonger dan 14 jaar
vanaf zevende maand:	6 fr. per dag + 1 fr. per kind jonger dan 14 jaar

voor personen die wekelijks 2,75 fr. betaalden:

eerste 6 maanden:	10 fr. per dag
vanaf zevende maand:	3 fr. per dag

voor personen die wekelijks 1,65 fr. betaalden:

gedurende 6 maanden 2,25 fr. per dag

De andere categorieën hadden geen recht op een vergoeding.

TABEL 6

Ziekenbond Volksverheffing "Steunt Elkander" in Moeskroen, 1929 tot 1939.

1. Wekelijkse bijdrage voor de algemene geneeskunde in 1929:

mannelijke gezinshoofden	1,35 fr.
ongehuwde vrouwen	1,35 fr.
kinderen 14 tot 18 jaar	1,10 fr.
kinderen tot 14 jaar	0,90 fr.
ouderlingen	1,00 fr.
gehuwde vrouwen na 10 maanden	1,80 fr.

2. Wekelijkse bijdrage voor de primaire kas, omschreven als extra bijdrage, 1929:

mannen	2,85 fr., 2,50 fr. of 1,35 fr.
ongehuwde vrouwen	1,35 fr.
gehuwde vrouwen	2,80 fr.

In deze som is de normale bijdrage mee verrekend.

3. Vergoedingen door de primaire kas in 1929:

mannen met een bijdrage van 2,85 fr.:	de eerste drie maanden:	10 fr. per dag
	de volgende drie maanden:	12 fr. per dag
	na 6 maanden tot 65 jaar:	6 fr. per dag
mannen met een bijdrage van 2,50 fr.:	de eerste drie maanden:	6,5 fr. per dag
	de volgende drie maanden:	9 fr. per dag
	na 6 maanden tot 65 jaar:	6 fr. per dag
mannen en ongehuwde vrouwen met een bijdrage van 1,35 fr.:	de eerste drie maanden:	5 fr. per dag
	de volgende drie maanden:	7,5 fr. per dag
	na 6 maanden tot 65 jaar:	3 fr. per dag
gehuwde vrouwen met een bijdrage van 2,80 fr.:	eerste drie maanden:	5 fr. per dag
	volgende drie maanden:	7,5 fr. per dag
	na 6 maanden tot 65 jaar:	3 fr. per dag

4. Ledenaantal van de ziekenbond Volksverheffing "Steunt Elkander", 1931 tot 1939:

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
"leden uit Vlaanderen"	261	306	319	369	426	469	498	539	-
"leden uit Frankrijk"	303	246	262	292	288	296	294	298	-
Totaal	564	552	581	661	714	765	792	837	801

LOSSE BEROEPSVERENIGINGEN WORDEN IN STRIKTE BANEN GELEID

Van christen-democratische vakverenigingen naar Vlaamsch Nationaal Syndicaat

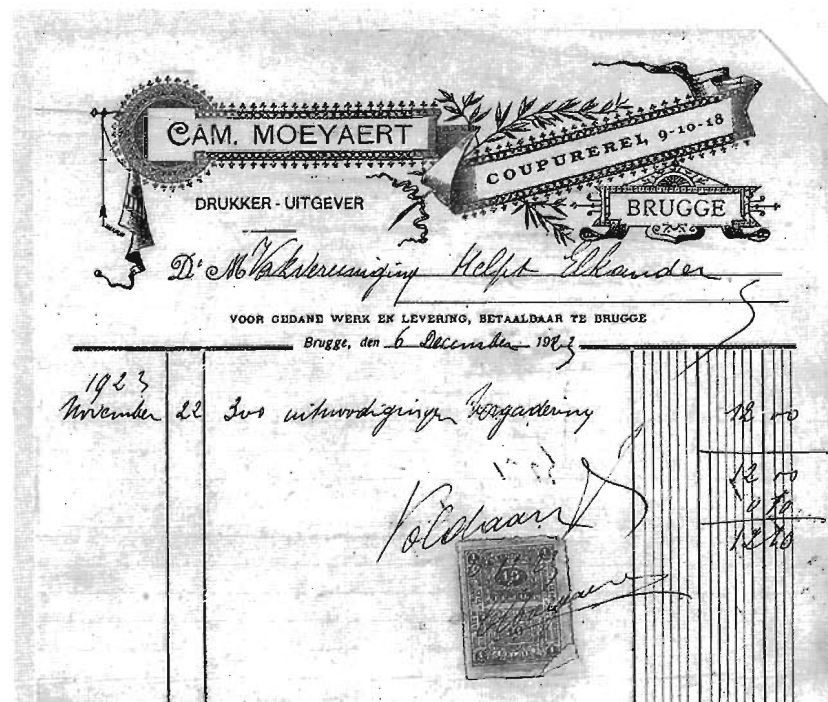
Naar analogie met de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, wordt het Vlaamsch Nationaal Syndicaat door sommige historici gezien als opvolger van de uitgebloeide daensistische vakbonden¹. Deze stelling is zeker niet fout; het is logisch dat de christen-democratische vakverenigingen de Vlaams-nationalistische evolutie volgden. Toch moeten we ons in verband met de syndicale verenigingen de vraag stellen op welke fundamente er voortgebouwd kon worden.

De vakvereniging was binnen de daensistische beweging de minst geslaagde sociale organisatie. Hun verschijning en eventuele doorbraak verliep niet parallel met de oprichting van een christen-democratische kern. Meestal ondernam een groep daensisten wel pogingen om naast een eigen ziekenbond, een eigen lokaal of coöperatie, ook een vakbond op te starten, maar dergelijke initiatieven waren bijna altijd een kort leven beschoren. Het oprichten van een vakvereniging die kon concurreren met andere vakverenigingen was tot aan de Eerste Wereldoorlog niet gelukt. Was het een probleem van ideologische, structurele of financiële aard? Vermoedelijk speelden alle factoren samen een rol, waarbij een oprichting al bij voorbaat een mislukking inhield. De enige vakvereniging waar de Christene Volkspartij met trots naar kon verwijzen, was de vakbond vóór de steenbakkers in de Kempen en in het Brusselse, maar ook deze organisatie legde er nog vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog het bijltje bij neer. Later hebben de christen-democraten nog een poging ondernomen om een gelijkaardige vereniging op te starten in het Aalsterse, maar ook in de streek waar de andere daensistische organisaties altijd hun eerste successen hadden gekend, kwamen de vakbonden niet echt van de grond. Zowel in de arrondissementen Kortrijk, Aalst en Oudenaarde-Ronse als elders waar daensistische kernen bestonden, waren weliswaar kleine bonden gesticht, voornamelijk voor wevers, maar de christen-democratische kiezers waren deze niet trouw. Een vakvereniging moest op beroepsvlak voldoende zekerheid kunnen bieden

voor moeilijke periodes. Omwille van hun kleinschaligheid en kortstondig bestaan konden de daensisten zich niet opwerpen als een betrouwbare partner in tijden van nood. Vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog betekenden de vakorganisaties niet veel meer dan een beperkte morele steun voor starters en werklozen. De werking bestond voornamelijk uit syndicale acties en minder uit financiële ondersteuning. Daarom is het overdreven om te beweren dat de vakvereniging van de Vlaams-nationalisten een voortzetting zou zijn van de daensistische vakbonden, tenzij men dit interpreteert als dat het Vlaamsch Nationaal Vakverbond (VNV) is opgerezen uit de ruïnes van de Vrije Christen-Demokratische Werkliedenbond.

Het ongenoegen in vakbondssecretaris Van Schamelhout

Wat vóór de oorlog nog aan daensistische syndicaten bestond, was na de wapenstilstand zo goed als verdwenen. De katholieken en socialisten speelden onmiddellijk in op de naoorlogse behoefte aan arbeidszekerheid en bescherming van de werklieden. De Syndicale Kommissie, de overkoepelende vakbondsorganisatie van de socialistische partij, werd een belangrijke en sterke instelling. Ook de katholieken wijzigden hun prioriteiten en het

Factuur van Camiel Moeyaert aan de vakvereniging Helpt Elkander, 6 december 1923 (Kortrijk, W-FI.)

Algemeen Christelijk Vakverbond kon al snel op een uitgebreide achterban terugvallen. Bij gebrek aan een eigen sterke vakvereniging was de overstap van de vroegere christen-democratische aanhang naar de grote syndicaten van katholieken en socialisten logisch. Zo stapte de Aalsterse afdeling van het Nationaal Syndicaat der Spoorwegen, ooit gesticht in het lokaal Volksverheffing, integraal over naar de socialist². Waarschijnlijk werd deze overstap mee beïnvloed door de Denderleeuwse daensist Prosper De Bruyn, die zich vanaf 1921 inzette voor de gelijknamige socialistische spoorwegvakbond en hierbij een deel van de daensistische spoorwegarbeiders meenam.

Vanuit welke kern de christen-democratische syndicale beweging uiteindelijk weer op gang werd getrokken, is niet duidelijk. De vakbonden die de oorlog hadden overleefd, waren hiervoor structureel en financieel veel te zwak. Waarschijnlijk wilde de partijleiding het probleem snel oplossen omdat ze er zich van bewust was dat een sterke vakbondsorganisatie de motor kon zijn voor een stevige partijorganisatie. Terwijl het ziekenfondswezen na 1918 aan uitbreiding en vernieuwing toe was vanuit de organisatie zelf, ontbrak het de vakvereniging aan een onderbouw waaruit nieuwe initiatieven konden ontstaan. De Aalsterse leiding besliste dat de partij en de vakbond gestimuleerd moesten worden via intense propagandacampagnes. In 1919 prees *De Werkman* initiatieven aan voor het oprichten van "onpartijdige vakbonden"³. In 1921 werd Ernest Van den Berghe tot propagandaleider benoemd en Octaaf Van Schamelhout als vakbondsleider ingeschakeld, waarna de vooroorlogse Vrije Christen-Demokratische Werkliedenbond vanuit Aalst zijn werkzaamheden hervatte als vakvereniging van de Christene Volkspartij. Van Schamelhout kwam pas in 1921 in Aalst wonen. Daarvoor woonde hij enkele jaren in Ukkel, maar als daensist had hij vooral contacten met de chris-

ten-democraten van Ronse, Kortrijk en Deerlijk. Hij was enkele keren op een West-Vlaamse christen-democratische verkiezingslijst opgekomen. Van Schamelhout had veel bewondering voor Hector Plancquaert en Gustave Doussy en voelde zich met hen verwant. Tijdens de oorlog had hij als activist deel uitgemaakt van de West-Vlaamse gouvraad. Van Schamelhout bleef steeds veel genegenheid tonen voor de christen-democraten uit het Kortrijkse. Hij steunde hun afwijzende houding tegenover de totale samensmelting van de Christene Volkspartij met de Frontpartij. Van Schamelhout was immers de pleitbezorger van een onafhankelijke deelname van beide partijen aan de parlementsverkiezingen van 1921. Hij was met het voorstel op de proppen gekomen dat een eenheidslijst van christen-democraten en fronters enkel kon doorgaan wanneer alle christen-democratische kernen in Oost- en West-Vlaanderen hun akkoord gaven voor een gezamenlijke lijst.

In 1921 werd Octaaf Van Schamelhout secretaris van de vakbond, maar hij werkte in deze functie al gauw op de zenuwen van de radicalere Vlaams-nationalisten. De opdracht van Van Schamelhout bestond erin zowel de oude kernen nieuw leven in te blazen als nieuwe afdelingen te stichten naar het voorbeeld van de daensistische organisaties. Bij de stichting van nieuwe afdelingen blijft het in het ongewisse of de vakvereniging voortbouwde op restanten van een onbekende daensistische bond, ofwel als volledig nieuwe afdeling opgestart werd, eventueel met de steun van oude daensisten. In sommige plaatsen waar voordien nooit een belangrijke daensistische kern was opgemerkt, werd met succes een vakvereniging gesticht, zoals in Temse, Mechelen en Izegem⁴. Maar het klimaat was intussen gewijzigd en veel daensisten waren reeds aangesloten bij een grotere organisatie. Ook het publiek waar de nieuwe politieke groep op mikte, was veranderd. De vakbond moest een vereniging zijn voor de arbeiders, maar uitgerekend de arbeiders waren een groep die weinig affiniteit had met de Vlaamse kwestie en meer aandacht toonde voor de sociale strijd.

Van Schamelhout voerde als secretaris zijn taken naar behoren uit, maar de nieuwe generatie Vlaams-nationalisten vond zijn inzet onvoldoende. Zo liet hij volgens hen na om aan ledenwerving te doen en nieuwe afdelingen op te richten. Van Schamelhout toonde inderdaad weinig interesse om vakverenigingen te stichten in nieuwe kernen. Het is onduidelijk waarom. Misschien wenste Van

Vlaamsch Nationaal Vakverbond
-- Molenstraat, 57, Aalst. --

PROVINCIAAL SECRETARIAAT:
VRIJ KRISTEN SYNDICAAT

Markstraat, 22,

ISEGHEM.

SPREKEDRAAD: 128.

Izegem 10 10 28

Vriend Remi

Zoeven ontvang ik van Fonds Roesselare de som van

721,50 Fr.	Dit behelst	
	ten laste van het Nat. Krisisf. maand Sept.	517,00 Fr.
	provinciebijslag	143,50 Fr.
	Gemeentelijkew. bijslag	7,50 Fr.
	A) Roesselare Juli	7,50 Fr.
	B) Ardooie 1927	33,50 Fr.
	Totaal	721,50 Fr.

De uitgaven ten laste van de kas voor Fonds Roesselare belopen (in eind sept.) tot de som van 1397,00 Fr.
De uitgaven van Fonds Isegem vindt ge hierbij op het geschreven blaadje.
Wil ook die vijf ontleggers afschrijven op uw lijst.

Beste vrienden

Schamelhout de vakbond enkel uit te bouwen in gemeenten waar vroeger een daensistische kern was en stond hij weigerachtig tegenover de nieuwe Vlaams-nationalistische territoriale uitbreiding.

In Zuid-West-Vlaanderen voerden de vakverenigingen een gelijkaardige onafhankelijke koers als de ziekenbonden, maar de houding van de Kortrijkse vakvereniging was een groter probleem voor de Aalsterse leiding dan die van het ziekenfonds. Hij moest immers het lokmiddel worden van de nieuwe politieke partij, de Christene Volkspartij - Vlaamsch Front. Dat Van Schamelhout de onafhankelijke Kortrijkse koers waardeerde en stimuleerde, was in Aalst bekend en wakkerde het ongenoegen aan van de leidende Vlaams-nationalisten. Van den Berghe was in zijn kritiek niet subtiel. Een voorbeeld van zijn misnoegen betrof de mogelijkheid tot het oprichten van een nieuwe West-Vlaamse afdeling in Izegem en de desinteresse die Van Schamelhout hiervoor betoonde. Later verwees Van den Berghe hiernaar in een brief die de samenwerkingsproblemen tussen Aalst en Zuid-West-Vlaanderen besprak⁵.

In de loop van 1925 werd vanuit Izegem een oproep gedaan om instructies te geven om een nieuwe vakbondsafdeling te beginnen in christen-democratische en Vlaams-nationalistische voetsporen. Reden hiervoor was het ontslag van de Vlaamsgezinde priester Odiel Spruyte, proost van de Katholieke vakbond en sociale werken. Vanwege zijn Vlaams-nationalistische sympathieën was hij overgeplaatst naar een kleine parochie. Een groep van de studiebond, geleid door Spruyte, besloot om zich af te scheuren van de katholieke sociale organisaties en deed een beroep op Aalst om hen bij te staan in de oprichting van een vakbondsafdeling. Van den Berghe vond het in eerste instantie Van Schamelhouts taak om naar Izegem te gaan en daar raadgevingen te verstrekken. Van Schamelhout gaf op de afgesproken dag forfait, waarop Van den Berghe en Victor Bocqué afreisden. Volgens Van den Berghe was dit zijn eerste ontmoeting met Juul Declercq die in Izegem het voortouw had genomen. Van den Berghe ontmoette er een enthousiaste, jonge groep die in gedachten en principes aansloot bij de Aalsterse Vlaams-nationalisten. De afscheuring van de groep bracht praktische problemen mee die alleen Van Schamelhout kon oplossen. Van den Berghe zei enthousiast: *"in het hartje van West-Vlaanderen was er een steunpunt voor een Kristelijke en tevens Vlaams-nationaal sociale beweging"*. Toch werd Izegem niet wat Van den Berghe ervan had verwacht. In de ogen van Van den

Berghe was Declercq *"verstandig, idealistisch en zeer actief"*, maar werd hij niet gesteund, noch door Octaaf Van Schamelhout, noch door Joris Van Severen die geen goed woord over gehad zou hebben voor de nieuwe, jonge organisatie.

De Vlaamsch Nationale Arbeiderscentrale

Op 15 januari 1928 werd in het Vlaamsch Huis te Aalst de Vlaamsch Nationale Arbeiderscentrale gesticht als overkoepelend orgaan voor alle toenmalige Vlaams-nationalistische vakverenigingen. Deze stap mag beschouwd worden als een eerste concrete poging van Van den Berghe om de vakbond op te frissen. Bij de centrale sloten verschillende vakverenigingen aan, afdelingen uit West-Vlaanderen en uit Aalsterse en Ninoofse gemeenten, maar ook de kleine bond Werkerswelzijn van Ronse. De West-Vlaamse afdelingen waren talrijk. Er was uiteraard de kern in Izegem, die onder leiding van Juul Declercq op het appel verscheen. Maar deze laatste had op vraag van Van den Berghe - dus op vraag van de partijorganisatie van Aalst - verdere contacten uitgebouwd in West-Vlaanderen. Onder zijn impuls sloten afdelingen aan uit Zwevegem, Oostrozebeke, Brugge, Ieper, Heule, Roeselare, Ardooie, Rumbeke, Oostnieuwkerke en Tielt⁶. Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen waren ook van de partij. De autonome houding van de Kortrijkse Helpt Elkander-organisaties zorgde opnieuw voor de nodige driftige woorden. Het werd reeds aangehaald dat de christen-democratische vakverenigingen in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen handelden in de lijn van hun andere organisaties, hoewel men aan beide kanten vaag bleef over de werkelijke verhoudingen tussen de vakbondsafdelingen en de arbeiderscentrale. Remi Vanderschelden, die ook betrokken was bij de vak-

Pamflet Vakvereniging Helpt Elkander n.a.v. een algemene vergadering op 15 augustus 1926 (Kortrijk, W-FI.)

KRISTEN VOLKSPARTIJ

Vakvereniging "Helpt Elkander"

Ten gevolge de stijging van het index-cijfer, de loonsverhoogingen en daarop volgende omstandigheden, beledigt de Vakvereniging « Helpt Elkander » eene

Algemeene Vergadering

voor al hare leden van Kortrijk en omliggende gemeenten

op ZONDAG 15 OOGST 1926,
om 4 ure namiddag, in het lokaal
Helpt Elkander, Casinoplaats, 11
te Kortrijk.

Al de leden worden op post verwacht. — Geene onverschilligen!

De afwezigen zullen worden aanzien als instemmend met de genomen besluiten.

Spreker: Juul Declercq, van Iseghem.

HET BESTUUR.

Drukt. G. Lefebvre-Callewaert, Pluimstraat, 67, Kortrijk.

vereniging van Helpt Elkander, verklaarde ten opzichte van Plancquaert: "wat het vakverbond betreft, wiens zetel te Aalst gevestigd is, daarvan is Vandenberghe (sic) de voorzitter en Declercq van Iseghem speelt er de groote rol. (...) Declercq is een blinde en fanatieke achterlooper van Vanseveren (sic). Dat kan ook niet lang zoo blijven samenhangen"⁷. Vanderschelden erkende later wel het overkoepelend vakverbond in Aalst, en de vakbonden van Helpt Elkander werden aangesloten, maar een echte incorporatie werd vermeden. Dit wordt ook zo omschreven in een latere getuigenis van Van den Berghe. Volgens hem hadden de mensen van Helpt Elkander een tekort aan politiek inzicht waardoor het nooit tot een daadwerkelijke samenwerking kwam. Volgens Van den Berghe ging hierdoor een grote kans verloren voor deze oude daensistische kernen. Desondanks schreef hij: "de vakbondsafdelingen (van Helpt Elkander) zijn, ik weet niet hoe, met de Aalsterse vakbond verbonden gebleven..."⁸. Waarschijnlijk was de officiële band tussen de bonden uit het Kortrijkse en de centrale in Aalst vooral gestoeld op de financiële mogelijkheden van de Vlaamsch Nationale Arbeiderscentrale. De Kortrijkse bonden zaten op het einde van de jaren twintig en aan het begin van de jaren dertig in financiële moeilijkheden. Een degelijke vakbondsorganisatie had geld nodig om te kunnen functioneren en via de centrale in Aalst kon Kortrijk over de nodige middelen beschikken. De Zuid-West-Vlaamse houding komt verder nog uitgebreid aan bod.

Moeten we daar een andere geest in steken: Marcel De Ridder en het Vlaamsch Nationaal Vakverbond

Van Schamelhout werd in de tweede helft van de jaren twintig op een zijspoor gezet. Voor daensisten

die de overgang naar het Vlaams-nationalisme makkelijker aanvaard hadden, was de onafhankelijke houding van Van Schamelhout een vervelende kwestie. Enerzijds werd hij geapprecieerd omwille van zijn daensistisch verleden. Van Schamelhout werkte o.a. vanaf 1921 mee aan *De Werkman*, dat toen nog eigendom was van weduwe Daens. Anderzijds konden figuren als Victor Bocqué en Jan De Neve zich wél verzoenen met de toenmalige, politieke evolutie en de daaruit voortvloeiende koerswijzigingen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Van Schamelhout in 1933 aanhanger werd van de Vlaamsch Nationale Democratische Partij van Van Opdenbosch, Plancquaert en Doussy. Officieel werd Van Schamelhout aan de kant gezet omdat hij niet voldeed⁹. In een interview dat Van den Berghe gaf aan Kaat Leeman, beweerde hij dat Van Schamelhout zelf ontslag nam in 1929, maar dat hij zich de reden hiervan "niet meer herinnerde"¹⁰. Nieuwe krachten werden gezocht in de kringen van de radicale Vlaams-nationalisten. Eerst werd Van Schamelhout vervangen door De Ruyscher uit Moorsel, maar ook deze man voldeed niet.

In 1929 werd Marcel De Ridder door Ernest Van den Berghe aangetrokken. De Ridder, werkzaam bij Bell-telefoon in Antwerpen, schreef in verschillende Vlaams-nationalistische periodieken over de sociale kwestie en werd wegens zijn uitdrukkelijk sociaal engagement opgemerkt door de Aalsterse Vlaams-nationalisten. Volgens De Ridder werd hij door Van den Berghe persoonlijk gevraagd om in Aalst de leiding te nemen over de vakbond: "Wij hebben daar nog een kleine kern in Aalst van het daensisme en dat zou moeten kunnen als basis dienen voor de stichting van een werkelijk syndicaat", zou Van den Berghe gezegd hebben¹¹. De Ridder beschreef zijn eerste indruk van de Vrije Christen-Demokratische Werkliedenbond als een "zeer verouderde vakbond" waarvan alle leiders verdwenen waren en waarvan slechts nog "een groepje sympathisanten van Daens" overbleef. De Ridder vond daarover: "...daar is zeer weinig mee te doen. Willen we dat uitscheiden, moeten we daar een andere geest in steken. Maar dat was niet zo eenvoudig want die daensisten hielden, hielden van hun vakbond en ze waren maar een handvol...". Hieruit blijkt dat zowel Van den Berghe als De Ridder de daensistische vakvereniging niet hoog inschatten. Bij De Ridder ging het weliswaar over zijn eerste contacten, maar Van den Berghe was op dat ogenblik ruim acht jaar actief voor de Christene Volkspartij en hij beschouwde de overgedragen

Pamflet Vlaamsch Nationaal Vakverbond, afdeling Zwevegem, november 1928 (Kortrijk, W-Fl.)

bond slechts als "een basis waarop een werkelijk syndicaat" gestart moest worden. Van den Berghe had hierin gelijk, want de Vrije Christen-Demokratische Werkliedenbond beschikte bijvoorbeeld niet over een werklozenkas, toch de essentiële basis voor elk vakverbond. Zonder een werklozenkas had men geen inkomsten en dus geen werking. De Ridder wou de bijdrage van de daensisten niet minimaliseren; hij beschouwde de bestaande vakbond weliswaar als een verouderd instrument, maar geloofde wel dat dankzij de oude daensistische aanhang de nieuwe vereniging snel kon groeien. Toen hij was aangesteld, besloot hij de vakbond een nieuwe naam te geven om een duidelijk onderscheid te maken met de verouderde instelling van de daensisten.

De Ridder startte op 2 november 1929 met het Vlaamsch Nationaal Vakverbond, waarvan Ernest Van den Berghe voorzitter werd en hijzelf secretaris¹². Juul Declercq fungeerde als ondervoorzitter. De naamsverandering verraadde de nieuwe wind, waarbij de klemtoon meer op de Vlaamse kwestie kwam te liggen dan op de sociale. Ondanks het feit dat Van den Berghe officieel voorzitter was, kwamen alle initiatieven van De Ridder en lag bij hem de feitelijke leiding. Van den Berghe nam later trouwens ontslag als voorzitter om zich volledig te concentreren op de zuiver politieke aangelegenheden¹³. De Ridder werd in zijn taak bijgestaan door Alexander De Vos, een daensist die boekhouder was van beroep en vanuit de daensistische organisaties de overgang gemaakt had naar het Vlaamsch Nationaal Vakverbond. De Ridder probeerde naar eigen zeggen zo goed mogelijk samen te werken met de oude vereniging, want uiteindelijk was hij aanvankelijk op hen aangewezen, maar hij nam het besluit: "*Houdt uw organisatie in Aalst-stad, maar ik ga uitbreiden buiten de stad, naar de gemeenten, en met Ik Dien*". Na de naamsverandering van het vakverbond richtte Marcel De Ridder in 1930 de werklozenkas Ik Dien op, waarvoor hij zo vlug mogelijk een wettelijke erkenning wou behalen om financiële ondersteuning te kunnen krijgen van de overheid en bijstand te kunnen verlenen aan de arbeiders. De Ridder realiseerde zich immers dat de meeste arbeiders voornamelijk bij een vakbond aansloten omwille van de werklozenondersteuning. Omdat het oude daensistische syndicaat volgens de informatie van Van den Berghe slechts "*een duizendtal leden verspreid over Oost-Vlaanderen*" telde, deed De Ridder een beroep op zijn naaste omgeving om de werklozenkas te stichten¹⁴. Op

zijn vraag schreven alle werklieden van de drukkerij en waarschijnlijk ook van de andere organisaties die verbonden waren aan Volksverheffing, zich in bij Ik Dien. Aldus vormden de eigen organisaties de basis voor een wettelijke erkenning als werklozenkas. Nadien trok hij naar de buitengemeenten van Aalst om leden te ronselen voor de nieuwe werklozenkas. Volgens De Ridder richtte hij zich tot de geïnteresseerden in naam van Ik Dien en niet in naam van het VNVakverbond, want hij beschouwde Ik Dien als het vakverbond. Marcel De Ridder trok eerst naar de kernen waar Vlaams-nationalisten of daensisten aanwezig waren. Beide groepen konden hem helpen in zijn zoektocht naar mogelijke leden. In een eerste fase werden meetings gehouden voor Vlaamsgezinde of daensistische werklieden, in aanwezigheid van bekende of leidinggevende figuren uit de streek. In tweede instantie werden adressenlijsten opgesteld en werden individuele huisbezoeken afgelegd. Volgens De Ridder werkte deze methode uitstekend, zeker in de gemeenten waar een daensistische kern aanwezig was of bestaan had. Hij beweerde dat alle oude daensisten resoluut overstapten naar het nieuwe vakverbond¹⁵. Hierbij moet natuurlijk de nuancering gemaakt worden dat veel daensisten in 1929 al een tijdje de overstap hadden gemaakt naar de vakbonden van de socialisten of van de katholieken. Een grote groep was dus reeds voor het nieuwe vakverbond verloren gegaan. De vakbondsleiders beseften dat de meeste arbeiders slechts met grote moeite van syndicaat veranderden, met andere woorden dat leden vooral geronseld moesten worden in de groep van niet-georganiseerde arbeiders. De Ridder wilde vanuit de plaatselijke afdelingen een arrondissementale organisatie op het getouw zetten om zo te komen tot een grote gestructureerde organisatie. Hij ondervond dat de

Maandblad van het Vlaamsch Nationaal Vakverbond,
1930 (Kortrijk, W-Fl.)

30548

De Vlaamsche SYNDIKALIST

MAANDBLAD VAN HET V. N. V.

Tweede Jaargang Nummer 3	Opzet en Beheer: Molenaars, 57, Aalst	15 Maart 1930

NA ONS KONGRES

Ons 111e Jaarkongres heeft beweging gebracht in het Vl. land. De oogen van de leiders en propagandisten uit alle streken en gewen van Vlaanderen zijn erdoor gericht geworden op den socia-len kant van de Vl. Nat. beweging. Onze arbeiders worden er zich meer en meer van bewust dat de Belgische syndikaten machteloos zijn hun ware belangen te verdedigen. Zij voelen meer en meer de dringende noodzaakelijkheid zich te verenigen al te kunnen uitveien in eigen organen, in Vl. Nat. inrichtingen. Het is verheugend vast te stellen dat de hoofdbesturen der verschillende arrondissementen uit Vlaanderen de verspreiding van de werklieden inzien en besloten hebben afdelingen van het bloeiend groeiend V. N. V. te stichten. Veertien dagen zijn er nog maar verlopen sinds ons Jaarkongres en reeds voerden onze centrale propagandisten onderhandelingen met de arrondissementen: Gent, Dendermonde, Brussel, Mechelen, Turnhout, en weldra steken wij daar overal vol eugdig leven van wal! Ook met de inrichting en uitbouw van de Vlaamsche Syndikaat van Staats- en Spoorwegpersoneel wordt niet getalm. Wij zijn bezig de standregelen op te stellen, binnen enkele weken beginnen wij een walkere actie onder dit personeel.

Met vreugde zien wij eindelijk alle standen van ons volk, zich Vl. Nationaal ontwikkelen. Zoo moeten wij arbeiden, gestadig zonder verpozen, zonder vertwijfelen. Wij herolden met zorg, met ernst en zekerheid de heropstanding van ons volk. Het V. N. V. richt zich tot de brede volkslagen, tot de kloke arbeidersmassa, wij kweken daar de soldaat en de broederschap en voorzeker zal de toekomstige staat Vlaanderen kunnen steunen op ons werk!

N. B. Voor alle inlichtingen over het V. N. V. richten tot Marcel De Ridder, Vlaamsch Huis, Aalst.

lokale afdelingen en de koepel in Aalst te ver uit elkaar lagen, wat een sterke structuur belemmerde. Net als bij de ziekenbonden wilde hij werken op drie niveaus: nationaal, provinciaal en lokaal, waarbij vanuit het gemeentelijke niveau eventueel groeperingen gemaakt konden worden per arrondissement¹⁶.

In Dietschland het enige ware syndicaat: Juul Declercq en het Verbond van Nationale Arbeiders-Syndikaten (NAS)

De Ridder verloor zijn medewerker Juul Declercq in 1931 aan het pas opgerichte Verdinaso. Het was reeds door Vanderschelden opgemerkt dat Declercq een trouwe aanhanger was van Joris Van Severen. Declercq kondigde zijn overstap aan in het najaar van 1931 na een congres van het Vlaamsch Nationaal Vakverbond. Van den Berghe en De Ridder vroegen hem om de werking die hij vanuit Izegem over heel West-Vlaanderen ontwikkeld had over te laten aan het Vlaamsch Nationaal Vakverbond, maar Declercq weigerde, ondanks zijn vriendschapsbanden met Aalst. In de nieuwe beweging van Joris Van Severen en Wies Moens nam Declercq in de vroege herfst van 1931 immers de taak op zich om een vakbondsorganisatie uit te bouwen. Hiervoor wendde hij zowel zijn kennis aan als zijn in de loop der jaren verworven aanhang. Veel West-Vlaamse leden stapten met hem over naar het pas opgerichte Verbond van Nationale Arbeiders-Syndikaten. Voor het VNVakverbond was dit aanvankelijk een zware klap, zeker omdat de nieuwe vakvereniging op een autoritaire wijze afdelingen van het VNVakverbond annexeerde. Volgens de toenmalige secretaris van het ACW Paul W. Segers, die in het najaar van 1931 een brochure publiceerde over *"De sociale Organisatie der Vlaamsche Nationalisten"*, had Declercq vanaf het

moment van zijn syndicale activiteit in West-Vlaanderen 3.000 leden ingeschreven in het VNVakverbond. Hiervan was de hoofdmoot afkomstig uit Izegem. Declercq had er samen met een groep van 443 arbeiders in 1925 het ACV verlaten om de rangen van de Vlaams-nationalisten van Aalst te vervoegen. In 1931 was deze Izegemse groep uitgegroeid tot 1.100 arbeiders. Daarnaast had Declercq nog 800 leden in Ieper geronseld, 753 in Roeselare en 370 in Kortrijk. Deze 3.000 leden nam hij mee naar de vakbond van het Verdinaso. Enkel een groep in Kortrijk en Brugge, goed voor een 700-tal leden, bood weerstand en stapte niet over¹⁷. Het is overduidelijk dat met deze groep de leden van de vakbonden Helpt Elkander bedoeld worden.

Niet alle afdelingen waren gelukkig met de annexatie. Zo bleef een afdeling van het VNVakverbond in Antwerpen, die opgericht was naar aanleiding van de afscheuring van 200 steenbakkerarbeiders van het ACV in 1931, zich verzetten tegen de *"zogenoemde aanhechting van onze zelfstandige vereniging bij het NAS"*. Deze afdeling werd zonder waarschuwing of overleg ingelijfd door het NAS. Na een lezing van Juul Declercq op een algemene vergadering kondigde het dagelijks bestuur de reeds geregelde overstap aan. Onmiddellijk werd een *"verweeractie-comité"* opgericht dat via protestacties en artikels in *De Schelde* zijn ongenoegen uitte over de gang van zaken in de afdeling¹⁸. Het verweercomité eiste dat de secretaris van het NAS, Arthur Huybrighs, deze onwettelijke aansluiting nietig zou verklaren¹⁹. Na een half jaar *"ongeregeld gedrag"* en *"storende tegenwerking"* werd de Antwerpse afdeling uit het NAS uitgesloten en kon zij opnieuw aansluiten bij het VNVakverbond²⁰. Het NAS werd op een autoritaire wijze bestuurd vanuit de hoofdzetel in het Vlaamsch Huis in Izegem. Begin 1932 werd een brief geschreven aan alle kopstukken van het NAS over de verdeling van de bestuursmandaten. Er werd aan toegevoegd dat de verdeling *"...verplicht was en ieder moet akkoord gaan in het algemeen belang"*²¹. De Vos werd voorzitter, Fr. Cauwenberghs werd ondervoorzitter, Frans De Sterk schatbewaarder, Arthur Huybrighs secretaris en Karel Lambrechts werd vermeld als beheerder. Juul Declercq bleef *"de leider"* die op alle bijeenkomsten sprak en die de leden aanzette tot *"stiptheid"* en de afdelingen tot een ernstige werking. Leden die drie keer zonder gegronde reden afwezig waren op een vergadering, werden geschorst. Het werd ook aangemoedigd om

Artikel over de destructieve werking van het VNS, *De Vlaamsche Volkseeuw*, 23 december 1934 (Kortrijk, W-FI.)

Op de puinen der Syndikaten

OF WAAR HET HART VAN VOL IS.

« Zeker is het... dat wij ruimschoots willen rekening houden met de zich op de puinen der Syndikaten organiserende Korporatie's ».

Aldus in « De Schelde » van 8 Dec. 1934, de Heer Herman Van Puymbrouck, lid van den Hoofdraad van het Vlaamsch Nationaal Verbond (V. N. V.)

Dus, om de korporatie's mogen de syndikaten in puinen vallen en vernietigd worden. Dat kan die heeren niets schelen, integendeel, zouden wij kunnen zeggen.

Maar waarom richt V. N. V. dan syndikaten op, waartoe moeten dan de « Ik Dien » syndikaten dienen? Om het syndikalisme te helpen vernietigen? Ja, dat is het!

Vlaamsche werkers oogen open, en weg met die bedriegelijke en schadelijke « Ik Dien »!

niet "alleen" naar een vergadering te komen, maar een kameraad mee te brengen. Cauwenberghs vond dat "...men moet zorgen dat men in Dietschland het enige ware syndicaat wordt (...) maar men moet dan nu reeds bewijzen dat we het recht zullen hebben de andere partijsyndicaten af te schaffen" ²². Desondanks verliep niet alles even vlekkeloos binnen het NAS. Begin 1933 waren er problemen met secretaris Huybrighs die niet langer voldeed. Hem werd verweten niet correct te zijn op financieel vlak. Huybrighs bleef nog een tijd in eigen naam langs gaan bij leden om bijdragen op te halen ²³. Eind 1933 kreeg de werklozenkas van het NAS, de kas Voor Ons Volk, een bericht van het ministerie van Arbeid en Nijverheid. De brief, gericht aan Frans De Sterk, deelde mee dat de werklozenkas Voor Ons Volk niet langer erkend werd door de staat als officiële instelling waardoor zij haar toelagen verloor ²⁴. Dit betekende de ondergang voor het NAS. Bij aanvang van het jaar 1934 was de concurrent van het VNVakverbond verdwenen.

Het kader wordt vervolledigd: Karel Lambrechts en het Vlaamsch Nationaal Syndicaat

Intussen had het VNVakverbond zich verder structureel ontwikkeld. Voor Juul Declercq werd er een vervanger gezocht. Vanaf 1931 was Jef Devroe verantwoordelijk voor de syndicale werking in West-Vlaanderen met als opdracht de verloren afdelingen te heroveren. Devroe was in West-Vlaanderen ook actief in het mutualiteitsverbond Ik Dien. In 1933 veranderde het Vlaamsch Nationaal Vakverbond van naam, naar aanleiding van de oprichting van de eenheidspartij Vlaamsch Nationaal Verbond. De vakvereniging kreeg de naam Vlaamsch Nationaal Syndicaat, afgekort tot VNS. Met de naamsverandering werden ook enkele nieuwe figuren ingeschakeld. Jef Hermans werd verantwoordelijk voor de vakverenigingen in Limburg en Karel Lambrechts, die in 1932 werd vermeld als beheerder van het NAS, moest het VNS uitbouwen in Brabant. Lambrechts maakte dus nog vóór de ondergang van het NAS de overstap naar het VNS. Over het feit dat Karel Lambrechts betrokken is geweest bij het NAS wordt in geen enkele historische studie melding gemaakt. Ook in het bronnenmateriaal over het NAS, komt slechts één maal zijn naam voor, in een circulaire van De Vos en Huybrighs waarin Lambrechts de functie van beheerder toebedeeld kreeg. Naar alle waarschijnlijkheid was de betrok-

kenheid van Lambrechts - als er al sprake was van een werkelijke betrokkenheid - van korte duur. Officieel en naar eigen zeggen was Lambrechts vóór de stichting van het VNV geen lid van een politieke partij en was hij werkzaam bij een regionale landbouworganisatie in Leuven, waarmee de latere Belgische Boerenbond wordt bedoeld ²⁵.

Lambrechts werd persoonlijk door Van den Berghhe aangezocht om zowel het ziekenfonds als de vakbond in Brabant te organiseren. Hij verklaarde zelf dat aangezien de ziekenbond al goed georganiseerd was - ondanks het feit dat hij zich nog in een beginstadium bevond - hij al zijn aandacht kon toespitsen op de vakvereniging waarvan de aanwezigheid in Brussel en het Leuvense nihil was. Enkel in het oosten van de provincie Brabant, aanleunend tegen Aalst, waren er randgemeenten met een beperkte vakbondswerking.

De Schelde van 21 oktober 1934 gaf een uiteenzetting over de organisatie van het VNS. Marcel De Ridder was verantwoordelijk voor de ledenwerving in de "omschrijving Centrum", waartoe Antwerpen behoorde en de arrondissementen Aalst, Dendermonde en Sint-Niklaas. Jef Devroe was verantwoordelijk voor de "omschrijving West", waarmee West-Vlaanderen bedoeld werd en de arrondissementen Gent-Eeklo en Oudenaarde-Ronse. Karel Lambrechts stond in voor de "omschrijving Oost", wat stond voor Vlaams-Brabant en Limburg. In deze "omschrijvingen" werden verschillende secretariaten opgericht. Het grootste syndicale actierein was - zoals dat voor alle sociale organisaties het geval was - het arrondissement Aalst. Van de 27 secretariaten waarover het VNS eind 1934 beschikte, waren er vier gelegen in het Aalsterse. De provincie Oost-Vlaanderen telde 13 van de 27 secretariaten, waarvan de meeste gevestigd waren in de omgeving van het Aalsterse arrondissement. De overige veertien secretariaten waren ruimer verspreid: in West-Vlaanderen waren zes secretariaten geïnstalleerd, in Antwerpen vier (allemaal in het arrondissement Turnhout), in Brabant drie en in Limburg één ²⁶. De verspreiding van de gewestelijke bureaus die onder de secretariaten stonden, verliep parallel, wat ook logisch is, want er was een evenredige verhouding tussen het aantal secretariaten en het aantal leden. Zo kwamen 55% van de leden uit Oost-Vlaanderen (8.722), 21% uit West-Vlaanderen (3.311), 14% uit Brabant (2.265), 9% uit Antwerpen (1.503) en 1% uit Limburg (185) ²⁷. Bovenop de verantwoordelijkheid over een regio kregen de VNS-figuren ook een functie in het dage-

lijks bestuur: Ernest Van den Berghe maakte als voorzitter plaats voor Karel Lambrechts, Marcel De Ridder bleef algemeen secretaris en Jef Devroe werd ondervoorzitter²⁸. Er werd ook een driedelige taak- en functieverdeling doorgevoerd: Jef Devroe stond in voor de propaganda en de interne organisatie, Karel Lambrechts organiseerde de vakbondsacties en Marcel De Ridder was verantwoordelijk voor de administratie. Hierin werd hij nog steeds geassisteerd door de gewezen daensist Alexander De Vos.

De vakbond kende naast een territoriale opsplitsing ook een driedelige structurele indeling, bestaande uit een werklozenkas, een weerstandskas en een kas voor het bestuur, de werking en de propaganda. De werklozenkas Ik Dien, die dezelfde naam kreeg als het West-Vlaamse mutualiteitsverbond, was het belangrijkste. De kas was door de overheid erkend en kreeg een groot werkingsbedrag, te besteden aan werkloosheidsvergoedingen. De weerstandskas was er om de stakende werklieden financieel te ondersteunen. Natuurlijk gingen arbeiders in de eerste plaats bij de vakbond omwille van de vergoeding die ze konden krijgen in tijden van werkloosheid, waardoor de sterkte van de bond afhankelijk was van de werklozenkas. In het partijblad *De Schelde* werden de werking en het ledenaantal door Jef Devroe positief ingeschat²⁹. De eerste jaren van het VNVakverbond werden beschouwd als overlevingsjaren. In 1930 had het vakverbond slechts 838 leden ingeschreven. In 1931 werden dit 6.327 aangesloten na de intensieve wervingscampagne van De Ridder in Oost-Vlaanderen en ondanks het verlies van 3.000 West-Vlaamse leden die overstapten naar het NAS. In 1932 verdubbelde het ledenaantal tot 12.354. Devroe en Lambrechts waren toen reeds aan het werk. In 1933 waren er 16.016 ingeschreven en in 1934 kwamen daar nog een kleine duizend leden bij, zodat het totale aantal 16.974 bedroeg. Het jaar 1934 was voor geen enkele vakbond een gunstig

jaar, aangezien een strengere reglementering op de uitbetaling van werkloosheidsvergoedingen was uitgevaardigd. De overheid nam deze beslissing naar aanleiding van de plotse vloed van werklozen die zich inschreven in de vakbonden. Door de nieuwe maatregelen, aangepast aan de algemene crisis, kwamen veel arbeiders niet meer in aanmerking voor een uitkering. Velen zagen geen nut meer in een lidmaatschap en namen ontslag. Voor het VNS resulteerde deze trend niet in een daling van het aantal, wat voor de andere bonden wel het geval was³⁰.

In september 1935 kondigde *De Schelde* opnieuw een herstructurering aan van het VNS³¹. De grote lijnen bleven gelijk, maar de organisatie werd meer hiërarchisch uitgediept om te kunnen doordringen tot in de laagste regionen. De samenstelling van het hoofdbestuur bleef ongewijzigd, met uitbreiding van een juridisch adviseur Luc Matthys, die ook in het bestuur zetelde van de landsbond van de mutualiteit. Op de tweede plaats in de hiërarchie stonden de arrondissementale en gewestelijke secretariaten, ook "arrondissementale hoofdbesturen" (in totaal 12) en "gewestelijke burelen" (in totaal 25) genoemd. Zij hadden de verantwoordelijkheid over de gewestelijke besturen, die net boven de "plaatselijke besturen" stonden. Helemaal onderaan stonden de afdelingsbodes. De territoriale indeling bleef integraal behouden en was voor het VNS nog steeds de parameter van de ledenbeweging. De aangeslotenen waren dus niet, zoals in andere vakbonden wel het geval was, ingedeeld per beroepssector. Het VNS was te klein om een structuur uit te bouwen op basis van de verschillende arbeidssectoren. Bijgevolg vroeg de bond overal en aan alle leden een uniforme bijdrage, wat eveneens afweek van de andere vakverenigingen die per beroepsgroep een aangepaste bijdrage rekenden. Het VNS was een kleine organisatie in vergelijking met de andere vakverbonden. Begin 1936 beschikte het VNS over ca. 18.000 leden. Ondanks de algemene crisissituatie bleef de werking, die met uitzondering van hun werklozenkas beperkt was, vrij stabiel. Op enkele manifestaties voor specifieke doelgroepen na, werden geen syndicale acties ondernomen. De arbeiders waar meer aandacht naar uitging, waren de traditionele beroepsgroepen van seizoenarbeiders en steenbakkers. Deze groepen waren een deel van de daensistische erfenis, waarvoor de Christene Volkspartij altijd speciale aandacht had opgebracht en waaronder zij altijd ruime aanhang had genoten. Maar de tijden waren veranderd en vooral de steen-

Alexander De Vos, daensist en Vlaams-nationalist uit Aalst (DAVS)

bakkerijen hadden fel geleden onder de economische crisis in het begin van de twintigste eeuw. Bijgevolg waren veel steenbakkerijen verdwenen en was de groep steenbakkersarbeiders fel geslonken. Ook het aantal franschmans, de seizoenarbeiders die naar Frankrijk trokken, was afgenomen omdat het werkaanbod er verminderd was. Daarom had het VNS, naast de strijd die het voerde tegen de inschakeling van vreemde arbeiders in de mijnen, geen specifieke doelgroep waarop het zich richtte. Het feit dat arbeiders weinig affiniteit hadden met de Vlaamse kwestie, was een bijkomende factor waardoor de vakbond van het VNV in vergelijking met de andere bonden altijd het kleine broertje bleef. De socialistische Syndicale Kommissie telde in 1933 bijna 600.000 leden en het ACV had toen 300.000 leden. In vergelijking met deze reuzen waren de 16.000 leden van het VNS verwaarloosbaar, hoewel zij op regionaal vlak wel sterk uit de hoek konden komen. Op sommige plaatsen waar het VNS stevig verankerd was, zoals in Oost-Vlaanderen, betekenden zij een ernstige concurrentie voor het katholieke ACV, omdat de meeste nieuwe VNS-leden van het ACV weggekaapt werden³². Maar het VNS zou nooit de 40.000 leden halen waar de landsbond van de mutualiteit melding van maakte in 1936. Eind jaren dertig had het 20.000 leden en werd het beschouwd als een middelgrote vakbond³³.

De positie van het VNS: afhankelijk of autonoom van het VNV?

In feite kan men stellen dat het belang van de vakbond niet enkel schuilde in het louter verdedigen van de arbeidersbelangen. Het VNS was op de eerste plaats een rekruteringsmiddel van het VNV en op de tweede plaats een bron van inkomsten voor het VNV. Later zouden VNS-topfiguren dit getuigen: voor Van den Berghe leverden de sociale organisaties de stevigste bijdragen aan de Vlaamsch-nationalistische partijkas en zowel De Ridder als Lambrechts erkennen dat het VNS vooral een financiële hulp betekende voor het VNV³⁴. Het ontving in 1933 ca. vier miljoen aan contributies. In deze gelden en in de ledenaanhang was de partijorganisatie natuurlijk geïnteresseerd. Voor het VNV was het dan ook onaanvaardbaar dat het dagelijks bestuur van het VNS begin 1934 aankondigde dat zij als onafhankelijke organisatie wenste verder te werken en een feitelijk scheiding van het VNV aanvroeg. Voor de partij en voor leider Staf De Clercq was deze vraag onbegrijpelijk, temeer omdat het VNS zonder de steun van de politieke leiders in alle arrondissementen machte-

loos stond. Volgens De Clercq moesten de partij en de vakbond juist alle voordelen uitspelen die hun wederzijdse verbondenheid opleverde. Uiteindelijk was de vakbondsleiding nauw verweven met de partijpolitiek en hadden velen naast hun syndicale functie ook een politiek mandaat. De Clercq wilde juist het tegenovergestelde van een scheiding en stelde voor om een controlelichaam in te richten waarin zowel afgevaardigden zetelden uit de vakbonds- en ziekenbondsleiding als leden aangeduid door het VNV. Uiteindelijk zou geen enkel voorstel het halen, noch de feitelijke scheiding, noch het controleorgaan³⁵. Men kan zich afvragen waarom het VNS begin 1934 plots afstand wenste te nemen van het VNV. Volgens Bruno De Wever in *"Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945"* moet men dit zien in het kader van de toenmalige politieke machtsstrijd die in de VNV-gelederen heerste. Leider Staf De Clercq had weinig greep op de leiding van het VNS. Het vakverbond had zijn belangrijkste kern in Aalst en het waren vooral de Aalsterse partijleiders die het VNS controleerden. Tussen het VNS en de Aalsterse Vlaams-nationalistische leiding bestond een positieve samenwerking. De Wever sluit uit dat de vraag naar meer autonomie van het VNS gericht was tegen de Aalsterse leiding, integendeel. Hij beschouwt deze onafhankelijkheidsverklaring veeleer *"als een poging om de invloed van 'Aalst' in de andere arrondissementen te vergroten"*³⁶. Het was trouwens niet alleen de vakbond die in Aalst sterk aanwezig was, ook de zetel van de landsbond was er gevestigd, de zetel van het sterkste Verbond Broederbond, het Verbond der Vlaamsche Huizen, de samenwerkende maatschappij Volksverheffing, de drukkerij Volksverheffing, de uitgeverij Dietschland, de Vlaamsche bank, enz. Hierbij stond centraal dat de Aalsterse VNV-ers, de gebroeders D'Haese en Ernest Van den Berghe, door de andere gouwen niet ten volle vertrouwd werden omwille van hun verbondenheid met de oude christen-democraten. In Aalst heerste een "linkse" koers, waarvoor de voormalige Christene Volkspartij verantwoordelijk was en die niet in goede aarde viel bij de radicale Vlaams-nationalistische partijbonzen van het VNV. Aalst genoot dus een bijzondere reputatie, enerzijds doordat het hét centrum was van de sociale organisaties, de pers en de propaganda, anderzijds omwille van de banden met het daensistisch verleden. *"Het conflict tussen het VNS en het VNV in zijn stichtingsperiode was essentieel een conflict tussen 'Aalst' en de centrale partijleiding"*, stelt De

waar ieder zich solidair toonde met de ander. Een van de fundamenteën van deze solidaristische maatschappij waren de corporaties, de verzameling per beroepsgroep van alle arbeiders in eenzelfde organisatie, gaande van ongeschoolde arbeider tot bedrijfsleider. Volgens de VNS-leiding moesten er corporaties komen op zowel nationaal als regionaal niveau. Iedere hoofdnijverheid diende met één corporatie vertegenwoordigd te worden op nationaal niveau. In de corporatie voor bijvoorbeeld de voedingssector zaten afgevaardigden uit alle betrokken bedrijven. De afgevaardigden vormden zogenaamd een doorsnede van de werknemers. Uit alle hoofdcorporaties zouden afgevaardigden verkozen worden die mochten zetelen in de Raad van de Corporaties. Dit hoofdorgaan zou de grote zaken behandelen, zoals de pensioenkwestie, de werklozenvergoeding, enz.⁴¹ Binnen de solidaristische structuur waren geen vakbonden meer nodig. Die zouden immers vervangen worden door één arbeidersorganisatie: de Raad van de Corporaties.

Het VNS was al geruime tijd bezig met het ontwikkelen van deze denkbeelden, gestimuleerd door gelijkaardige Italiaanse en Duitse theorieën, maar de concrete propaganda van de nieuwe solidaristische orde werd pas door Victor Leemans en de Vlaamsche Arbeidsorde ingezet. Leemans werd door Marcel De Ridder omschreven als de onderzoeker die studies maakte over verschillende sociale problemen, de theoreticus die bij de vakbond betrokken was om na te denken over de maatschappelijke evolutie⁴². Victor Leemans voorzag binnen de Arbeidsorde aparte corporaties voor bedienden en arbeiders, maar ook voor werkgevers, ambtenaren, landbouwers, personen uit de medische sector en uit het onderwijs. Deze corporaties zouden uiteindelijk nooit veel meer betekenen dan een theoretische administratieve indeling, want in de praktijk was er geen effectieve werking en geen ledenwerving. De Wever schrijft: "Met een beetje slechte wil zou men kunnen stellen dat Arbeidsorde in feite een papieren organisatie was die Victor Leemans op een elegante manier bij de VNV-werking betrok"⁴³. Maar wat belangrijker was: "de concrete sociale actie verdween op het achterplan om plaats te maken voor een eindeloze reeks beschouwingen over de corporatieve, solidaristische, organische samenleving, dit alles gekenmerkt door grote vaagheid"⁴⁴.

Bewerkt niet uw eigen verslaving en ondergang: oude daensistische kernen reageren

De corporatieve gedachte was terug van weggevoerd. Deze vorm van "arbeidsvertegenwoordiging" stond diametraal tegenover de oorspronkelijke functie van de vakbond, met name de verdediging van de rechten van de arbeiders tegenover hun werkgevers. Terwijl zelfs de katholieke partij reeds lang van het corporatieve principe was afgestapt, greep het VNV terug naar deze oude methode. Ter verdediging van hun ideeën verweten zij de andere bonden "natieverdelende instellingen" te zijn.

Tegen deze evolutie had de nieuwe Vlaamsch Nationaal Democratische Partij van Van Opdenbosch zich eind december 1934 al verzet. In hun partijblad *De Vlaamsche Volkseeuw* was een waarschuwend artikel verschenen over het rechtse corporatistische stelsel waar het VNV en Ik Dien mee dweepten. De schrijver waarschuwde voor de afbraak van de sociale vakverenigingen door rechtse corporaties die ingericht werden naar Duits, Italiaans of Oostenrijks voorbeeld. Volgens het artikel waren die landen bezig om alle vakbonden te vervangen door corporaties waar werknemer en werkgever samengebracht werden in raden.

De Vlaamsch Nationaal Democratische Partij was verontwaardigd dat de christen-democratische vakbonden die amper de Eerste Wereldoorlog hadden overleefd, nu verdrongen werden door een rechtse bende. "Ziehier, Vrienden Kameraden, wat Dinaso, Vlaamsch-Nationaal-Verbond, V.N.V.-ers, Ik Dieners en andere rechtse corporatievers U en ons Volk voorbereiden, wat ze in V.N.V. en Dinaso, de bewusten onder hen, in het schild voeren, en voor welke doeleinden bewust of onbewust, zij U willen misbruiken in hun misleidende Ik Dien-Syndikaten en Corporaties - Werklieden en Bedienden, Vlaamsche Kameraden, bewerkt niet uw eigen verslaving en ondergang...". Voor de oude

H. Plancquaert en J. Terryn in Outer, begin jaren vijftig (Kortrijk, W-FI.)

stig uit Kortrijk en Brugge. Dat hiermee leden van Helpt Elkander bedoeld werden, lijdt geen twijfel. De afdelingen van Kortrijk, Moeskroen, Brugge en Deerlijk zouden tot 1933 verbonden blijven met het VNVakverbond. Over de interne verhoudingen met het hoofdbestuur in Aalst en vooral met Jef Devroe die verantwoordelijk was voor de "omschrijving West", is weinig bekend. Vermoedelijk probeerde Helpt Elkander zo weinig mogelijk in conflict te komen met de Aalsterse Vlaams-nationalisten om verantwoording te ontlopen. Maar het realiteitsbesef dat ze afhankelijk waren van Aalst bestond. Tijdens een vergadering van het Tusschengemeentelijk Werklozenfonds Kortrijk in 1932 werd de klacht behandeld dat een aantal leden zonder aankondiging en toestemming waren overgestapt naar de werklozenkas Ik Dien⁴⁹. De overstap was gebeurd tijdens hun werkloosheid, wat in principe niet toegestaan was. Toch had de werklozenkas Ik Dien de overlopers aanvaard, ondanks hun statutaire oncorrectheid. De beheerraad beschikte over bewijzen dat Ik Dien op onwettige wijze leden van Helpt Elkander, die aangesloten waren bij de Tusschengemeentelijke Werklozenkas, had overgeschreven. Het fonds besliste om de kwestie verder te onderzoeken, maar kon tegen deze gang van zaken eigenlijk niets beginnen, waarschijnlijk omdat Helpt Elkander formele banden had met Aalst.

Algemeen was wel duidelijk dat, ondanks de doorstroming die de hiërarchische structuur van het VNS voorzag, de contacten tussen het hoofdbestuur in Aalst en de gewestelijke besturen en plaatselijke afdelingen afstandelijk verliepen. Zo waren de gewestelijke burelen niet echt op de hoogte van de ideologische evolutie binnen het VNS⁵⁰.

Helpt Elkander scheurt zich definitief af van Aalst

Toen Van Opdenbosch, Plancquaert en Doussy eind 1933 de Vlaamsch-Nationaal Demokratische Partij oprichtten, werd de Vrije Demokratische Vakvereniging "Helpt Elkander" hun vakbond. Alle Helpt Elkander-organisaties maakten mee de overstap naar de partij die in wezen terugging naar de oorspronkelijke christen-democratie in de geest van Adolf Daens. Aanvankelijk bleef de hoofdzetel op het Casinoplein in Kortrijk, maar in 1936 werd verhuisd naar de 11-julilaan 122. Een jaar later werd het hoofdsecretariaat overgebracht naar Moeskroen, omdat Kamiel Hackx voorzitter geworden was. Hij nam deze taak over van Marcel Beleyne.

Na de breuk met het VNS in 1933 legde de vakbond Helpt Elkander contacten met mogelijke geestesgenoten. Ze maakten via hun persorgaan *De Vlaamsche Volkseeuw* bekend dat alle oude christen-democratische kernen of "Godsvredesympathisanten" konden aansluiten bij de vakvereniging van de Vlaamsch Nationaal Demokratische Partij⁵¹. Op hun oproep kwam reactie, want in de *Vlaamsche Volkseeuw* van 23 december 1934 verscheen onder de rubriek "Syndicale berichten" een bestuursmedeling voor het Vlaamsch-Nationaal Demokratisch Vakverbond "Helpt Elkander", Malpertuus in Antwerpen. De Antwerpse afdeling van het VNS had zijn secretariaat in lokaal Malpertuus op de Frankrijklei 8. De Antwerpse afdeling van het VNS was wel maar ten dele overgestapt naar de vakbondscentrale van Helpt Elkander. Tot de gedeeltelijke toetreding was beslist op een vergadering van zogenaamde Godsvredegezinde groepen die op 11 november 1933 in Gent was gehouden⁵². Op de bijeenkomst werd de mogelijkheid zowel voor het syndicaat als voor de ziekenbond om af te scheuren van de centrale in Aalst gemotiveerd. Kortrijk stelde Helpt Elkander voor als nieuwe centrale. Om dat voorstel te bekrachtigen illustreerde de afgevaardigde van Kortrijk de slechte werking van de werklozenkas Ik Dien, door te wijzen op "ongeregeldheden". De overstap van de Antwerpse afdeling naar Helpt Elkander werd verdedigd door F.J. Verhavert, die zich in 1932 hevig had verzet tegen de onwettige annexatie van de Antwerpse afdeling door het NAS. Begin 1933 had hij nochtans een vurig pleidooi gehouden voor de toetreding tot de werklozenkas Ik Dien van het VNVakverbond, waarbij hij het groeiende ledenaantal als bewijs gebruikte om de sterkte van de kas aan te tonen. Volgens Verhavert was de enige verdediging tegen de algemene crisissituatie de toetreding tot een stevig syndicaat, het VNVakverbond en de kas Ik Dien⁵³. Blijkbaar haalde Verhavert op het einde van datzelfde jaar zijn slag thuis, maar nu wat betrof een overgang van de Antwerpse afdeling naar de vakbond Helpt Elkander. In een decembernummer van *De Vlaamsche Volkseeuw* werden de zittingen aangekondigd van de afgevaardigde van Helpt Elkander in Malpertuus in Antwerpen. Dit wijst erop dat, ondanks het feit dat slechts een gedeelte overstapte naar de Kortrijkse centrale, de overgelopen groep onder leiding van Verhavert toch het bestuurslokaal op de Frankrijklei had weten te behouden⁵⁴.

voor de jaren 1922 tot en met 1924 en voor 1927 tot en met 1931. Ook het ledenboek voor de periode 1920 tot en met 1930 werd teruggevonden. De administratie van de Tusschengemeentelijke Werklozenfondsen voor Kortrijk en omstreken bleef eveneens bewaard.

Het bronnenmateriaal heeft ook nadelige kanten. Er is geen sprake van continuïteit, want voor sommige jaartallen ontbreken de gegevens en sommige lijsten werden onnauwkeurig ingevuld⁶³. Cijfergegevens zijn interessant wanneer ze interpreteerbaar zijn, wat niet altijd het geval is. Zo vereist een stapel borderellen een specialisatie in economische geschiedenis, maar zelfs dan nog is het twijfelachtig of deze fragmentarische cijfergegevens en kostennota's bij nader onderzoek bevredigende resultaten zouden opleveren. Jammer is ook dat er bijna geen briefwisseling werd teruggevonden over de vakvereniging. Briefwisseling verleent inzicht in de onderlinge relaties en de werksfeer van de vereniging. Over de dagelijkse werking van de vereniging is bijgevolg niet veel bekend.

De verspreiding van Helpt Elkander⁶⁴

Helpt Elkander werd eind 1920 in Kortrijk opgestart, maar wierf onmiddellijk leden aan uit de omliggende gemeenten en gehuchten. Aangezien de bestuursleden zelf afkomstig waren uit Deerlijk, Zwevegem en Kortrijk, is het niet verwonderlijk dat er snel een aanhang werd opgebouwd in deze contrèien. Tot 1925 was de organisatie vooral werkzaam in het Kortrijkse, met een beperkte uitbreiding naar andere streken. Helpt Elkander trok vooral leden aan uit gemeenten waar christen-democraten woonden of waar de christen-democratische organisatie gekend was en gesteund werd. Op organisatorisch vlak werd er een onderscheid gemaakt tussen de werking van het "arrondissement Kortrijk" en het "arrondissement Brugge". Van bij de aanvang waren er immers contacten gelegd met Brugge, waar nog een kleine groep daensisten probeerde te overleven. Vooral in de gemeente Assebroek bleef een trouwe kern actief. Jaarlijks werden nieuwe gemeenten ingeschreven. Aan het einde van 1924 had Helpt Elkander leden in Deerlijk, Zwevegem, Vichte, Beveren-Leie, Ingooigem, Waregem, Menen, Harelbeke, Bellegem, Desselgem, Otegem, Moeskroen, Stasegem, Heule, Kuurne, Rumbeke, Brugge, Sint-Andries, Sint-Kruis, Assebroek en natuurlijk Kortrijk. Bij de latere uitbreiding zouden sommige gemeenten naar gelang van hun sterkte een eigen "fonds" uitbouwen. Tot 1931 verschenen voortdu-

rend nieuwe gemeenten op de lijst van de rekeningstaten. Wat er gedurende de jaren 1925-26 gebeurde weten we niet, maar in 1927 stonden verscheidene nieuwe afdelingen op de lijst, vele gelegen buiten de arrondissementen Kortrijk en Brugge. De nieuwe fondsen groeiden geleidelijk aan. Het jaar 1925 was immers het jaar dat Juul Declercq de rangen van het ACV verliet om zich aan te sluiten bij de vakvereniging van de Aalsterse Vlaams-nationalisten. Zo kwam Declercq in de tweede helft van de jaren twintig terecht bij Helpt Elkander. Op vraag van Ernest Van den Berghe verzorgde Declercq de uitbouw van de beweging in West-Vlaanderen. Zijn inzet leverde resultaten op, want in 1927 noteerden de rekeningstaten veel nieuwe "fondsen". Een fonds stond voor een gemeentelijke afdeling die als werkterrein verschillende andere gemeenten uit hetzelfde arrondissement kreeg toegewezen. Dit betekende niet dat deze arrondissementele secretariaten altijd leden uit andere gemeenten ingeschreven hadden. Zo was het mogelijk dat secretariaten enkel bestonden uit leden van de eigen gemeente. De fondsen Kortrijk, Izegem, Roeselare en Ieper groeiden uit tot grote secretariaten, maar de fondsen Brugge, Moeskroen, Tielt, Wervik, Menen en Nieuwpoort bleven kleine afdelingen; klein in ledenaantal en beperkt in spreiding.

De territoriale ledenspreiding van Helpt Elkander⁶⁵

De eerste bestaansjaren, toen de bond zijn leden voornamelijk rekruteerde uit de "eigen daensistische streek", werd de werking hierdoor enigszins beperkt. 90% van de leden kwam uit het Kortrijkse, de rest uit Brugge. Het aantal leden groeide gestaag. Elk jaar was er een stijging, maar vóór de komst van Juul Declercq oversteeg Helpt Elkander nauwelijks de kaap van 500 leden. In 1927 was het ledenaantal verdrievoudigd t.o.v. 1924. In 1930 telde de vakbond ongeveer 3.500 aangeslotenen. Van 1927 tot 1930 werd Izegem het zwaartepunt van de ledenwerving, waar ongeveer 30% van de leden was ingeschreven. Kortrijk bleef nog altijd een belangrijke kern, met 25% van het totale ledenaantal, maar was ten opzichte van de beginjaren niet verdrievoudigd. De arrondissementen Ieper en Roeselare stonden elk in voor ongeveer 15 tot 20% van het totale ledenaantal. De resterende kruimels werden verdeeld over Tielt, Menen, Nieuwpoort en Brugge. De verhoudingen uit 1927, het jaar waarin Declercq veel nieuwe afdelingen had aangebracht, veranderde de volgende jaren niet veel. Er werd overal een gelijke jaarlijkse stijging genoteerd en de onderlinge verhouding bleef bewaard.

1927 bijgekomen en zou net als de andere nieuw aangebrachte gemeenten verdwijnen in 1931. Nochtans had Moeskroen een band met Kortrijk en Deerlijk omwille van de gezamenlijke ziekenbond. Wellicht kan men dit opmerkelijk lage aantal als volgt verklaren: in 1931 zat Moeskroen opgescheept met Joris Vereecken die vanuit Deerlijk en Kortrijk gestuurd was om orde op zaken te brengen⁶⁸. Moeskroen was Kortrijk hier allerm minst dankbaar voor en Plancquaert werd ingeschakeld om hen van Vereecken te bevrijden. Moeskroen wou zich trouwens niet alleen ontdoen van Vereecken, maar van de Kortrijkse controle in het algemeen. In 1931 werd overgegaan tot de aanstelling van een nieuw bestuur en de uitvaardiging van nieuwe statuten voor het ziekenfonds te Moeskroen. In hun principes en politieke overtuiging bleef de afdeling Kortrijk volgen, waarschijnlijk omwille van Plancquaert voor wie ze veel sympathie en waardering had. Plancquaert was een belangrijke schakel tussen Kortrijk en Moeskroen. De incidenten met Vereecken, het opstarten van een eigen ziekenbond en de oprichting van het NAS gebeurde allemaal in dezelfde periode. De overstap van Moeskroen naar het NAS kan geïnterpreteerd worden als een uiting van onafhankelijkheid tegenover Kortrijk. Cijfers voor de latere periode zijn niet gekend. Toch weten we dat in Moeskroen een afdeling van Helpt Elkander bestond na 1933. Ofwel zijn de overgelopen leden teruggekomen naar de oude stal, ofwel heeft Helpt Elkander in Moeskroen nieuwe leden kunnen ronselen. In 1937 verhuisde de hoofdzetel van de Centrale Vakvereniging naar Moeskroen omdat Kamiel Hackx voorzitter geworden was. Volgens Hackx had de vakbond toen een tekort van 150.000 fr., wat na enkele jaren werking in Moeskroen was opgehaald⁶⁹. Voor de periode na 1931 werden geen bronnen gevonden, behalve krantenartikels waaruit de voortzetting van de vakvereniging blijkt⁷⁰. Helpt Elkander veroverde als syndicaat nooit echt een belangrijke plaats. Indien Helpt Elkander in de loop van de jaren dertig het niveau van 1930 heroverde - wat onwaarschijnlijk is gezien de algemene evolutie - betekende ze nog altijd niets in vergelijking met de andere bonden. In 1933 had het VNS 16.000 leden ingeschreven, waardoor het eigen persorgaan *De Schelde* het VNS tot de categorie "middelgrote syndicaten" bombardeerde. In die periode had het ACV ca. 300.000 en de Syndicale Commissie ca.

600.000 leden. Gesteld dat de Centrale Vakvereniging Helpt Elkander in die periode het succes van 1930 kon herhalen, dan zou zij met 3.500 leden in 1933 behoord hebben tot een categorie van "zeer kleine syndicaten". Maar ondanks de twijfel over het belang, bleef de bond wel degelijk bestaan, wat wijst op een uiterst harde kern die stand hield uit trouw aan het verleden. De werking van het syndicaat werd, net zoals van alle Helpt Elkander-organisaties, pas in de jaren zeventig stil gelegd. Toen het Syndicaat Helpt Elkander op 31 mei 1977 haar activiteiten stopzette, waren er jaren gepasseerd van een uiterst passieve en weinig verrassende werking, waarbij men de officiële ontbinding steeds had uitgesteld.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was Helpt Elkander de enige overblijvende vakvereniging met daensistische wortels die het verleden nog altijd in ere hield. Bovendien waren de christen-democratische kernen die Helpt Elkander toen groepeerde, dezelfde die de Eerste Wereldoorlog hadden overleefd of waar een heropflakking van een vroegere werking mogelijk was geweest: de kern in Kortrijk, in Brugge, in Deerlijk en de groep steenbakkers die zich in Antwerpen hadden verzameld. Het VNS had veel oud-daensisten kunnen overhalen om lid te worden van de vakbond die gegroeid was in de schoot van de Vrije Christen-Demokratische Werkliedenbond, een bond die na de Eerste Wereldoorlog enkel op papier bestond en geen werking aan de dag had gelegd. De oude kernen, die na de oorlog op eigen kracht waren herbegonnen; werden slechts tijdelijk - tot 1933 - in het VNS geïntegreerd.

Structureel en organisatorisch zou het VNS niet meer veranderen. In 1940 bereikte het de kaap van 20.000 leden. In het begin van 1941 werd het VNS ontbonden en ging het op in de Unie van Hand- en Geestesarbeiders, die als eenheidsvakbond werd opgericht ter vervanging van de socialistische, katholieke, liberale en Vlaams-nationalistische vakverenigingen⁷¹. De bezetter bemoeide zich steeds meer met deze organisatie, die voornamelijk ontstaan was op initiatief van de socialistische vakbondsleider Hendrik De Man. Toen de socialistische voorzitter vervangen werd door de VNV'er Edgar Delvo, werd de pro-Duitse koers duidelijk. De Unie zou er echter nooit in slagen een machtige organisatie te worden.

- ⁴² Interview van K. Leeman met Marcel De Ridder, 7 januari 1981.
- ⁴³ B. De Wever, "Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945.", p. 280.
- ⁴⁴ *id.*, p. 162.
- ⁴⁵ De Vlaamsche Volkseeuw, 3e jrg., 23 december 1934.
- ⁴⁶ Bijvoegsel van het Belgisch Staatsblad, 3 december 1920, nr. 1039.
Standregelen van de Vrije Democratische Vakvereniging Helpt Elkander, Beroepsvereniging van Textielarbeiders, gevestigd in Kortrijk. Uittreksel uit de Verzameling der Akten van de Beroepsverenigingen.
- ⁴⁷ De bestuursleden van het Tusschengemeentelijk Werklozenfonds Kortrijk waren: M. Mayeur (voorzitter), J. Weyts (ondervoorzitter), J. Coussens, C. Deylgat, E. Maes, H. Mesidagh, O. Pottie, R. Vanderschelden, B. Vanmarcke, J. Verduyysse, A. Vermeulen, J. Nuytens en M. Matton.
West-Flandria, fonds Vanderschelden, briefwisseling Tusschengemeentelijk Werklozenfonds, 1931-1933.
- ⁴⁸ West-Flandria, K&M, inschrijvingsbewijs Vlaamsch Nationaal Vakverbond Aalst.
- ⁴⁹ West-Flandria, Vanderschelden, verslag raad van beheer van het Tusschengemeentelijk Werklozenfonds Kortrijk, 22 oktober 1932.
- ⁵⁰ K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat...", p. 75.
- ⁵¹ De Vlaamsche Volkseeuw, 2e jg., 22 oktober 1933 en 3e jg., 23 december 1934.
- ⁵² K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat...", p. 22.
- ⁵³ ADVN, archief VNS, Omzendbrief getekend door F.J. Verhavert, 19 januari 1933.
Volgens F.J. Verhavert telde Ik Dien toen al 18.000 leden.
- ⁵⁴ De Vlaamsche Volkseeuw, 3e jrg., 23 december 1934.
- ⁵⁵ Dit werd meegedeeld op de vergadering van de Godsvredegezinde groepen in Gent op 11 november 1933.
- ⁵⁶ ADVN, fonds Van Opdenbosch, brief van P. Nachtegaal aan [K.L. Van Opdenbosch], 2 oktober 1933.
- ⁵⁷ ADVN, fonds Van Opdenbosch, brief van P. Nachtegaal aan [K.L. Van Opdenbosch], eind 1933.
- ⁵⁸ West-Flandria, fonds Vanderschelden, omzendbrief J. Devroe aan de leden van het VNVakverbond, Ik Dien, 17 september 1933.
- ⁵⁹ West-Flandria, fonds Vanderschelden, brief van K. Hackx over de regeling van nieuwe inschrijvingen en bijdragen, ongedateerd, ca. 1933-1936.
- ⁶⁰ West-Flandria, fonds K&M, verlengingsaanvraag ten voordeele van werklozen behorend tot verschillende nijverheden, gericht aan de Werklozenkas "Helpt Elkander" Kortrijk, 12 maart 1936.
- ⁶¹ De drukkerij Wed. Camille Nijs-Berton werd bestuurd door een familie christen-democraten in Kortrijk.
- ⁶² De secretariaten van de Vlaams Democratische Vakbonden en Ziekenbonden Helpt Elkander waren gevestigd in Kortrijk, 11-julilaan 122, lokaal Helpt Elkander; in Moeskroen, Risquons Toutsteenweg 62, lokaal Volksverheffing; in Assebroek, Wantestraat 117; in Menen, Moorselsestraat 27 en Vandermeerschplaats 53; in Deerlijk, Paanderstraat 7, lokaal Prijs Albert; in Antwerpen Frankrijklei 8, lokaal Malpertuis; in Gent, Kammenstraat 6, lokaal V.O. Vakbond Eenheid; in Aalst, in de Keizerstraat 10, lokaal van de Vlaamsch Democratische Vak- en Ziekenbond; in Sint-Niklaas, Kleibeek bij Willem Oste.
- ⁶³ In de rekeningstaten van de vakbond Helpt Elkander werden de gegevens voor de jaren 1925 en 1926 niet teruggevonden. De tabellen werden gemaakt aan de hand van de gegevens uit het kasboek van de werklozenkas, de rekeningstaten, de borderellen van de intercommunale werklozenfondsen en het ledenboek. Ze leveren soms variabel cijfermateriaal op. Cijfers voor dezelfde jaartallen werden uit verschillende bronnen verzameld, naar gelang van het doel van de studie. Soms konden de getallen voor een zelfde jaar met enkele tientallen verschillen. Hierdoor zijn de cijfers echter niet betrouwbaar, integendeel, want in zekere zin bevestigden ze elkaar doordat de vanuit verschillende bronnen verkregen getallen in dezelfde verhouding staan tot elkaar.
- ⁶⁴ Zie tabel 1: De aansluiting van nieuwe gemeenten bij het vakverbond Helpt Elkander 1922 tot 1931, aan de hand van de rekeningstaten en het kasboek van de werklozenkas.
- ⁶⁵ Zie tabel 2: De ledenevolutie in de West-Vlaamse arrondissementen, ingeschreven bij de vakvereniging Helpt Elkander, 1922 tot 1931, aan de hand van de rekeningstaten en het kasboek van de werklozenkas.
- ⁶⁶ Zie tabel 3: De evolutie van de verschillende beroepssectoren die tot de vakvereniging Helpt Elkander behoorden, 1920 tot 1931, aan de hand van het ledenboek van de vakvereniging.
- ⁶⁷ Er is sprake van 54 leden uit Aalst (in 1936), 3 leden uit Moeskroen (in 1931) en 16 leden uit Menen (1931).
- ⁶⁸ Zie hoofdstuk Een eigenzinnige evolutie na de Eerste Wereldoorlog. De ziekenbonden van Helpt Elkander in West-Vlaanderen: De kwestie Joris Vereecken.
- ⁶⁹ West-Flandria, fonds K&M, aantekeningen van W. Deconinck bij een interview van Siegfried en Kamiel Hackx.
- ⁷⁰ De Vlaamsche Volkseeuw, 2e jg., 22 oktober 1933 en 3e jg., 23 december 1934.
- ⁷¹ E. Verhaegen, "De Unie van Hand- en Geestesarbeiders". In: "België in de Tweede Wereldoorlog", dl. 9, "Het minste kwaad", Kapellen, 1990, pp. 32-56.

TABEL 2

De ledenevolutie in de West-Vlaamse arrondissementen, ingeschreven bij de vakvereniging Helpt Elkander, 1922 tot 1931, aan de hand van de rekeningstaten en het kasboek van de werklozenkas.

Absolute cijfers	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Kortrijk	361	428	571	-	-	698	711	757	792	551
Brugge	-	32	66	-	-	66	70	68	60	76
Izegem	-	-	-	-	-	732	787	788	846	-
Roeselare	-	-	-	-	-	290	451	533	597	-
Ieper	-	-	-	-	-	44	374	559	656	-
Moeskroen	-	-	-	-	-	139	184	203	206	3
Tielt	-	-	-	-	-	121	122	139	154	-
Menen	-	-	-	-	-	9	6	4	10	16
Nieuwpoort	-	-	-	-	-	-	-	22	34	-
Totaal	361	460	637	-	-	2.099	2.705	3.073	3.355	646

Procentuele cijfers	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Kortrijk	100	93	89,6	-	-	33,3	26,3	24,6	23,6	85,3
Brugge	-	7	10,4	-	-	3,1	2,6	2,2	1,8	11,7
Izegem	-	-	-	-	-	34,9	29,1	25,7	25,2	-
Roeselare	-	-	-	-	-	13,8	16,7	17,4	17,8	-
Ieper	-	-	-	-	-	2,1	13,8	18,2	19,6	-
Moeskroen	-	-	-	-	-	6,6	6,8	6,6	6,1	0,5
Tielt	-	-	-	-	-	5,8	4,5	4,5	4,6	-
Menen	-	-	-	-	-	0,4	0,2	0,1	0,3	2,5
Nieuwpoort	-	-	-	-	-	-	-	0,7	1	-
Totaal	100	100	100	-	-	100	100	100	100	100

VOLKSVERHEFFING: DE IDEALE SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJ

De coöperatieven in expansie

De samenwerkende maatschappij Volksverheffing had de Eerste Wereldoorlog goed overleefd en was gedurende deze periode zelfs aanzienlijk uitgebreid. De volksbakkerij had naar behoren gefunctioneerd, evenals de tijdens de oorlog opgerichte volksslagerij en kolenhandel. Tijdens de oorlogsjaren was de Lange Zoutstraat onafgebroken de ontmoetingsplaats geweest voor de Aalsterse christen-democraten. De lokalen van Volksverheffing hadden opengestaan voor kosteloze leergangen en voor voordrachten in het kader van de volksontwikkeling. Toen de draad eind 1918 heropgepakt werd, verzamelden de christen-democraten opnieuw in het vertrouwde lokaal. De ziekenbond had er zijn administratieve zetel, de bakkerij en slagerij bleven eveneens verbonden aan Volksverheffing, kortom: de samenwerkende maatschappij Volksverheffing nam een vooraanstaande positie in.

Terwijl tijdens de eerste jaren na de oorlog de contacten tussen de daensistische beweging en de Frontpartij steeds nauwer werden aangehaald, werden nog twee belangrijke initiatieven geboren in de schoot van de christen-democratische samenwerkende maatschappij. In 1922 werd zowel een samenwerkende apotheek als een drukkerij Volksverheffing opgericht, nog vóór de officiële versmelting met de Frontpartij.

Het lijkt onwaarschijnlijk dat de fronters geen interesse zouden hebben gehad in de samenwerkende maatschappij Volksverheffing, dat toen reeds het bolwerk was van het partijleven. De fronters waren evenwel aanvankelijk niet geneigd om in hun nieuwe politieke beweging accenten te leggen op het sociale aspect. Zij vreesden al te assertieve reacties uit de traditionele partijen wanneer de nieuwe Vlaamse partij ook nog eens een concurrent zou zijn op het terrein van de ledenwerving voor de sociale instellingen. In hun toenadering tot de daensisten moesten zij deze visie nuanceren om tot een vruchtbare samensmelting te kunnen komen. De S.M. Volksverheffing werd door de Frontpartij echter van meet af aan als een handig werkinstrument beschouwd. Volksverheffing bood een volledige

infrastructuur voor vergaderingen, feesten, optredens en meetings, voordrachten, administratieve kwesties, aankopen, enzovoort. Het was de ontmoetingsplaats bij uitstek, waar partijleden over de vloer kwamen om hun ziekenfondszaken te regelen, om aankopen te doen en om raad te vragen. Een partij die over zo'n uitvalsbasis beschikte, kon heel directe contacten met haar basis onderhouden. Bij de reconstructie van de tussenoorlogse geschiedenis van Volksverheffing stuit men op een kluwen van organisaties die financieel en organisatorisch stevig met de samenwerkende maatschappij verstrengeld waren. Er is sprake van een moedemaatschappij, de samenwerkende maatschappij Volksverheffing, waaruit verschillende zustermaatschappijen groeiden, zoals de drukkerij, de apotheek, de uitgeverij, een spaarbank, het verbond der Vlaamse Huizen, enz. Uit het onderstaande blijkt in welke financiële knoop de coöperatie verstrikt raakte en hoe moeilijk het was om als moedemaatschappij een stabiele basis voor de andere organisaties te vormen.

Ook op organisatorisch vlak kwamen steeds dezelfde namen terug. De figuren die er van bij het begin bij betrokken waren, evolueerden mee met de Vlaamse Beweging. Zij die teveel vasthingen aan de oude waarden en ideeën, werden stuk voor stuk vervangen door betrouwbare Vlaams-nationalisten. Wanneer men de samenstelling bekijkt van de beheerraden van de nieuwe Vlaamse organisaties, valt op hoe beperkt de kring van medewerkers was. In 1937 bestond het bestuur van Volksverheffing uit Albert D'Haese, Ernest Van den Berghe en Valéry Louies. De beheerders van het verbond der Vlaamse Huizen waren Maurits Schoupe en Jozef Cool, twee figuren die eveneens een belangrijke rol speelden in de ziekenbonden, en alweer Valéry Louies. Jozef Cool zat ook samen met Severien Verdoodt in het bestuur van de Vlaamse Deposito en Leenbank, terwijl Van den Berghe ook een tijdlang voorzitter was van de vakbond en persverantwoordelijke, een taak die hij overnam van Van Opdenbosch en later doorgaf aan D'Haese¹.

steeds één krant per week gewoon geweest, twee kranten betekende een meerkost en een verandering van gewoonte.

De politieke evolutie werd uiteraard in *De Werkman* uitgebreid voorbereid. Vanaf 13 september 1923 droeg *De Werkman* de ondertitel "*Tolk der Kristene Volkspartij, Vlaamsche Front-Partij van Vlaamsche Nationalisten, PVN*". Van dan af was de periodiek een spiegel van de betrachtingen van de Aalsterse partijleiding. Inhoudelijk werd de lof gezongen op de gerealiseerde samenwerking en steeds meer werd *De Werkman* de spreekbuis van de Vlaams-nationalisten⁴. In 1924 moest Van Opdenbosch het hoofdredacteurschap afstaan aan Van den Berghe, wiens Vlaams-nationalistische ideeën veel radicaler waren. Van Opdenbosch werd niet uit de redactie gesloten, maar voelde zich wel aan de kant gezet⁵. Vanaf 1924 liet *De Werkman* triomfantelijke geluiden horen over een stijgende belangstelling. De oplage groeide gedurende de eerste jaren van de samensmelting gestaag tot 3 à 4.000 exemplaren. Eind jaren twintig bracht men naar eigen zeggen 10.000 exemplaren aan de man⁶. Hierbij dient opgemerkt te worden dat alle leden van de ziekenbonden en de vakbonden bij hun lidmaatschap een abonnement kregen op *De Werkman*. De abonnementsgelden werden handig verrekend in het lidgeld. De truc was in feite niet nieuw, want de christen-democraten hadden vroeger al de gewoonte om aan hun leden een abonnement op een daensistisch blad te bezorgen. Omwille van dit feit kan men de grote stijging van de oplage niet als natuurlijk beschouwen. Vanaf 1925 verscheen *De Werkman* opnieuw wekelijks, op zondag, maar het formaat was aanzienlijk vergroot zodat de inhoud van twee kranten compact werd opgeslagen in één krant.

Tot 1927, het jaar dat de drukkerij verhuisde, werkten Karel Leopold Van Opdenbosch, Karel De Rop, Albert D'Haese, Octaaf Van Schamelhout, Adiel Debeuckelare, Jozef Cool en Jan De Neve als correspondenten mee, een mengeling van oud-daensisten en jonge Vlaams-nationalisten. In de drukkerij zelf werkten zeven à acht mensen⁷. In september 1927 werden de drukkerij en de kantoren van *De Werkman* overgebracht van de oude drukkerij van Pieter Daens, gelegen op het "eiland chipka" naar het nieuwe Vlaamsch Huis aan de Molenstraat. De S.M. Drukkerij Volksverheffing betrok de achterzijde van dit nieuwe complex, gelegen aan de Onderwijsstraat 14. De verhuizing vormde tevens een aanleiding om de verouderde drukkerij te moderniseren: op 14 januari 1928 werd een rotatie-

pers aangekocht. Naar aanleiding van de nieuwe locatie schreef het toenmalige bestuur van Volksverheffing een brief aan weduwe Daens en haar inwonende ongehuwde dochter, waarin ze hen dankten voor het vertrouwen en de goede samenwerking. Het bestuur, dat vertegenwoordigd werd door voorzitter Jan De Neve, beheerder Ernest Van den Berghe en bestuurder August Van de Vondel, deed de belofte dat de verhuizing niets zou veranderen aan de manier van werken en denken van *De Werkman*: "wil daarom onzen oprechten en hartelijken dank aanvaarden met de verzekering dat we, in een nieuwe inrichting voortzetten willen wat ze (sic) heerlijk door Uwe medewerking is geboren en gegroeid."⁸ *De Werkman* weerlegde eveneens het vermoeden dat een tijdperk voorbij zou zijn... "Het is met een niet te bepalen aandoening dat we afscheid namen van de plaats waar én voor onszelf én voor onze inrichting zoo vele herinneringen aan gebonden blijven... De centralisatie van alle inrichtingen in het grootsch en prachtig en bedrijvig gebouw van Volksverheffing doet geen afbreuk aan het verleden, noch aan wat ook. Het is een mijlpaal in de ontwikkeling van onze organisatie..."⁹. Dat ook de krant en de drukkerij steeds dichter aanleunden bij de ideeën van de Aalsterse politieke leiding, is een logische evolutie. De drukkerij Volksverheffing werd het bolwerk van de Vlaams-nationalistische pers. Oude daensisten die hun zelfstandigheid liever behielden of christen-democraten die in de loop van de jaren dertig de klok wilden terugdraaien, waren hun persorgaan reeds lang verloren. Ondanks de belofte "verder te werken in de geest van priester Daens" werd de drukkerij in Aalst een centrum waar vele Vlaams-nationalistische periodieken en pamfletten het licht zagen.

Drukkerij

Veldt Dur 1 Maart 1922

Samenwerkende Maatschappij - Volksverheffing - Daens

aan 11de Pieter Daens onderwijsstraat 14

van aankoop van materiaal bij overname van de Drukkerij

<i>Opfel</i>	<i>1</i>	<i>080 x 2 50</i>	<i>70.00</i>	<i>22.50</i>
	<i>1</i>	<i>080 x 1 60</i>	<i>140.00</i>	<i>105.00</i>
<i>Stempelen</i>	<i>1</i>	<i>90 x 1 65 800 stukken 1 15</i>	<i>171.00</i>	<i>178.35</i>
	<i>1</i>	<i>82 x 105 5</i>	<i>86.00</i>	<i>64.50</i>
<i>Kapfen</i>	<i>34</i>	<i>22 f. 1 Kappelen</i>	<i>924.00</i>	<i>693.00</i>
	<i>9</i>	<i>platte van 12 f. 1 stuk</i>	<i>135.00</i>	<i>101.25</i>
<i>Ramen</i>	<i>4</i>	<i>Dukel van 120 x 1 stuk</i>	<i>80.00</i>	<i>345.00</i>
<i>Kaibel</i>	<i>1</i>		<i>30.00</i>	<i>22.50</i>
<i>Opfel</i>	<i>1</i>		<i>50.00</i>	<i>34.50</i>

Factuur van Louise Mayart aan S.M. Volksverheffing bij de verkoop van drukkerij Daens, 1 maart 1922 (DAVS)

Nationalisten der Federatie" te ontmoeten op vermelde dag. In het voornoemde pamflet richtte mede-inrichter Herman Vos zich tot alle Vlaamse strijders "die blijkbaar bewaren den volhardenden strijd lust van een zeer grooten voorganger en kamp in Vlaanderen, van Priester Daens, een krachtfiguur, waarvan de traditie voortleeft en het werk gedijt." Met deze zin werden alle oud-christendemocraten in Vlaanderen eveneens aangemoedigd om deel te nemen aan het openingsfeest. Alles zou verder leven in en volgens de geest van priester Daens... Maar in de circulaire van het inhuldigingskomitee werden lofbetuigingen gehouden over de figuur August Borms en niet over Adolf Daens - "Wat al Vlaamse trouw, wat al Vlaamse wee en ontroering ligt er vastgeknoopt aan dien geprevelden naam!" - als gevolg op de oproep van Van den Berghc om het feest een hulde te laten zijn aan het Vlaamse boegbeeld Borms¹⁵. In totaal hadden 228 groepen hun deelneming toegezegd aan het Vlaamse feest. Alle groepen stapten op 10 juni 1928 ingedeeld per provincie in colonne door de straten van Aalst naar het nieuwe complex. De stoet werd begeleid door een vijftiengtal fanfares en voorop werd een praalwagen getrokken met het borstbeeld van August Borms. Omwille van de perfecte voorbereiding en het enthousiasme rond het gebeuren groeide deze manifestatie uit tot een ongeëvenaard succes. An Impe noteerde in haar studie over de Vlaamse huizen toch ook enkele negatieve reacties van andere Vlaamse groeperingen op de grote inhuldiging in Aalst¹⁶. De Gentse groep rond Boudewijn Maes vond dat de Aalsterse Vlaamsnationalisten té daensistisch in hun werking bleven en te weinig "present op het Vlaamse strijd toneel". De Gentenaren verklaarden zich niet bereid "betoginkje te gaan spelen in Aalst". Blijkbaar ging aan deze neerbuigende houding een klein incident vooraf dat de houding van Gent mee bepaald had. De oud-activiste Rosa De Guchteneere had haar standje met propagandamateriaal ten voordele van het Martelaarsfonds, een fonds voor noodlijdende activistengezinnen, niet mogen opstellen binnenin het nieuwe complex. Bijgevolg had zij een leunderskaart moeten aanvragen bij de Aalsterse politie om zich te kunnen installeren op de straat. Uit Antwerpen kwamen positievere tonen van de frontier Hendrik Picard. Volgens hem waren van de eens zo succesvolle daensistische partij een aantal realistische en bekwaame leiders overgebleven. Volksverheffing had veel te danken aan hen en aan alle kleine aandeelhouders die na de oorlog hun ver-

trouwen in de maatschappij behielden. Dankzij hen was de samenwerkende maatschappij uitgegroeid tot een stevige en stabiele zaak: "Daensisten, oud-activisten, vossen, frontiers en nationalisten konden daar terecht; de sfeer was er verdraagzaam en de werking werd eensgezind ondersteund"¹⁷.

De eigenlijke benaming Vlaamsch Huis werd pas twee jaar later, op 10 maart 1930 ingevoerd. Het Vlaamsch Huis was tijdens heel haar bestaan in de Molenstraat gevestigd. De activiteiten werden stopgezet na de bevrijding in 1944, maar het beschadigde gebouw bleef eigendom van de S.M. Volksverheffing. In mei 1940 was het complex immers zwaar getroffen door een militaire operatie van de Belgische troepen waarbij een aantal fabrieksgebouwen op de Denderoever in brand werden gestoken om de Duitse opmars te vertragen. Tijdens de actie werden ook tal van gebouwen onvrijwillig vernield, waaronder de drukkerij. De vernieling was zo catastrofaal dat men afzag van restauratie. Het complex aan de Molenstraat en aanpalend aan de Onderwijsstraat werd bovendien zwaar vernield door brand en plunderingen als gevolg van de volkswoede tijdens de eerste bevrijdingsdagen. In 1949 vestigde de plaatselijke communistische partij spontaan haar zetel in de lege gebouwen. Pas eind 1957 trof de stad Aalst een regeling met de nog steeds bestaande maar volledig passieve S.M. Volksverheffing over de aankoop van het pand. Het gebouw werd aan de stad verkocht op 6 december 1957 voor het bedrag van 3,5 miljoen fr. In dit bedrag was een recht op oorlogsschade van 1.425.739 fr. vervat¹⁸. Tien jaar later, op 17 maart 1967, werd de uiteindelijke ontbinding van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing uitgesproken. Het gebouw was intussen met de grond gelijk gemaakt, klaar voor de fundamente van het latere Cultureel Centrum De Werf.

Pamflet n.a.v. de opening van
het Vlaamsch Huis in Aalst, 1928 (DAVS)

Geestdriftige toetredingen en oproepen van Vlaamsch-Nat. leiders van overal

AFDEELINGEN, SLUIT AAN

Het mangelt den Vlaamschen strijd niet aan klare formules, maar aan sterke organisatie.
Aalst wil toonen wat de Vlaamsche constructieve geest bereikten kan.
Op 22 April moet ieder strijdend Vlaaming te Aalst bij de inhuldiging van het Vlaamsch Huis aanwezig zijn.

H. VAN PUTYMBROUCK.

Er is schier geen opwoekende oproep nodig, om al onze medestanders op 22 April naar Aalst te doen reizen. Naar den kring van Vlaamsche strijders, die blijkbaar bewaren den volhardenden strijd lust van een zeer grooten voorganger en kamp in Vlaanderen, van Priester Daens, een krachtfiguur, waarvan de traditie voortleeft en het werk gedijt.

Naar een centrum van Vlaamsch-nationalen kamp.

Alleen moet, als men zal er zijn!

HERMAN VOS.

Uit West-Vlaanderen

NAAR AALST

Geestdriftig begroet ik het geducht van te Aalst ter gelegenheden der inhuldiging van het «Vlaamsch Huis» en Bondarlaggen, een Vlaamsche troepenwag te houden.

Wie zegt: Aalst, zegt Strijd!

Men moet in het eland van Aalst geboren en gewonnen zijn om de diepe betekenis van dit woord te begrijpen zooals het daar toegepast werd.

Nergens beter en t. past ons een ontpleting om te maken dan te Aalst, de stad van de eerste pioniers der Vlaamsche democratie, die het raad der opstanding wisten te zullen welke nu nog ten grondslag ligt van

het huidige uitbreidingswerk der Vl. Nationalisten.

Dat deze plechtigheid gesteld wordt in het teken van hulde en sympathie aan Dr. Borms en de gestorven en gehannen aktivisten, is een mooi gebaar, eene heerlijke daad die moet gestouwd worden door heel het Vlaamsch National denkende Vlaanderen.

Borms! Wat al Vlaamsche trouw, wat al Vlaamsche wee en ontroering ligt er vastgeknoopt aan dien geprevelden naam!

Wat strijd en zielestorm is er gekoppeld aan ieders naam onzer gehannen leiders!

Heel Vlaanderen moet daarom te Aalst komen toonen dat het naar dan wil en het voorbeeld van Borms gezegd is tot één missen vast besluiten zich niet langer te laten weggen.

Daar moet ons kreet opstijgen van hulde aan de voorvechters van het eerste uur, maar ook een kreet van uvervande opstanding en Vlaamsche trouw, van eeuwige liefde en eeuwig haat!

Op 22 April moeten alle Vlaamsche harten opgericht om te ontvlammen door het heilig vuur van den strijd.

Op 22 April moet te Aalst ons levensbeginsel Vlaanderen zelfstandig, samen met ons: Eerebeginsel! Annas de door duizenden hooggehouden worden!

En hier richt ik me vooral tot de Vrouwen- en Meisjesbonden.

Komt in groot getal getuigen van uw liefde en trouw, gij de ziel van Vlaanderen. Gij vrouwen die beter dan wie ook het stelsel en offer begrijpen kunt omdat uw hart zoo innig en

Wever³⁷. Uiteindelijk was de afscheidingspoging van het VNS een storm in een glas water, die de verdere samenwerking tussen het VNV en het VNS niet wezenlijk beïnvloedde. Bij de verkiezingen van 1936 zou het voltallige dagelijks bestuur van het VNS een plaats innemen op VNV-verkiezingslijsten én verkozen worden. Karel Lambrechts en de vakbondssecretarissen Jef Deumens en Jef Devroe werden als VNV-volksvertegenwoordiger verkozen. Marcel De Ridder zetelde in de Oost-Vlaamse provincieraad, Achiel Soenens en August Cauwelier in de West-Vlaamse en Jef Hermans in de Limburgse. In hetzelfde jaar zou VNS-leider Lambrechts een kaderfunctie aanvaarden in het VNV. Dit alles wees erop dat de eenheid tussen VNV en VNS volledig hersteld was³⁸.

De ideologische vervolmaking: Victor Leemans en de Vlaamse Arbeidsorde

In november 1936 werd de Vlaamse Arbeidsorde opgericht. De stichting was voorbereid door de leiding van het VNV en van Rex-Vlaanderen, dat een nauwere samenwerking bij het VNV overwoog. De Vlaamse Arbeidsorde zou de sociale organisaties, met name de ziekenbond en de vakbond, van beide politieke partijen overkoepelen. De leden van Rex konden zich via de Arbeidsorde aansluiten bij het Vlaams-nationalistische ziekenfonds of bij de werklozenkas Ik Dien. In het bestuur van de organisatie zetelden vertegenwoordigers van het VNS en van de landsbond, met name Luc Matthys, Karel Lambrechts en August De Wilde, die VNS-secretaris was in Gent. Rex was vertegenwoordigd door Paul De Mont, Robert Gits en Eugène Mertens de Wilmars. De oprichting van de Vlaamse Arbeidsorde, die na het terugtrekken van Rex op 17 september 1937 Arbeidsorde zou heten, bracht op geen enkel vlak een concrete wijziging mee. Organisatorisch veranderde er weinig en ook de opvattingen en doelstellingen bleven dezelfde. Alleen kwam er een nieuwe functie bij: de algemene leiding over deze overkoepelende organisatie. Hiervoor werd Victor Leemans aangesteld. Aangezien de Arbeidsorde organisatorisch geen verandering bracht in de oude inrichtingen, hield leider Leemans zich voornamelijk bezig met de bestudering van de ideologie. Onder zijn impuls kwamen corporatistische ideeën over de sociale verhoudingen tussen werkgever en arbeider tot stand. Deze ideeën waren voor het VNS niet nieuw, ze werden reeds in verschillende nummers van *De*

Schelde of van het eigen vakbondsblad *Sinjaal, Kamporgaan van het Vlaams Nationaal Syndikaat* behandeld door figuren uit het hoofdbestuur. De corporatistische kijk op sociale organisaties voor beroepsgroepen was echter nooit geconcretiseerd of was zelfs nooit doorgedrongen tot de lagere niveaus. In zijn beginfase had het VNVakverbond geen uitgesproken ideologisch profiel. Het programma en het bijhorend eisenpakket was eigenlijk voor de hand liggend en zelfs niet uitgesproken Vlaamsgezind³⁹. De hoofdbekommernis was in feite weerstand te bieden aan de katholieke en socialistische tegenhangers. De motieven van de vakbondsleiders waren verschillend en zelden uitgesproken syndicaal. De Ridder was van mening - net als Van den Berghe - dat de vakvereniging ten dienste stond van de partij. Volgens hem moest een syndicalist best ook politicus zijn. Lambrechts was voorstander van een vakverbond dat in dienst stond van de Vlaamse zaak, maar vond dat de taak ervan toch onweerlegbaar sociaal was. Hij zag een generatie van jonge Vlamingen die veel belang hechtte aan de sociale situatie; daarom was hij voorstander van een organisatorische en professionele scheiding tussen politieke partij en vakbond. Voor hem was de vakvereniging een sociale organisatie en geen partij-apparaat. Lambrechts was in zijn houding weliswaar niet consequent, want hij aanvaardde in 1936 een politiek mandaat. Hij was wel de grootste pleitbezorger geweest van de voorgestelde scheiding in 1934. Er was nog een derde groep, die aanvankelijk tegen de oprichting van een vakbond was geweest en waartoe Hendrik Borginon behoorde. Borginon was niet tegen het syndicaat op zich, maar wel tegen de verbinding van de Vlaamse Beweging met een arbeidersorganisatie. Hij wenste de Vlaamsgezinden die aangesloten waren bij een andere vakvereniging niet voor een verscheurende keuze te plaatsen. Hij behoorde tot de strekking van Godsvredegezinden die de Vlaamse strijd niet wenste te "bevuilen" door ideologische of sociale conflicten. Volgens hem was de Vlaamse zaak er voor iedereen, ook voor vrijzinnige arbeiders⁴⁰. Toen de bond eenmaal goed georganiseerd was, werd gezocht naar een duidelijker profiel. In *De Schelde* van 21 oktober 1934 was er sprake van een nieuwe nationaal-solidaristische orde. Ook de vakbond moest aan deze nieuwe opvattingen beantwoorden. De twee kernwoorden van het programma werden: "onmiddellijke actie" en "een nieuwe solidaristische orde". Het nationaal-solidarisme predikte een maatschappij zonder klassenstrijd,

garde van christen-democraten bestond er slechts één oplossing: een aansluiting bij de eerlijk werkende vakbonden van *Helpt Elkander*: "*Versterkt de rangen der Vlaamsch Nationale-Demokraten Demokratische Vlaamsche Godsvrede Syndikaten "Helpt Elkander"*"⁴⁵.

Centrale Vakvereniging Helpt Elkander voor heel Vlaanderen.

In Kortrijk bestond na de Eerste Wereldoorlog geen duidelijk spoor meer van de vroegere Vrije Vakvereniging die door de daensisten in het begin van de twintigste eeuw was opgericht. In 1920 werd na de oprichting van de ziekenbond en vóór de start van de coöperatie opnieuw een vakvereniging uit de grond gestampt. De Vrije Demokratische Vakvereniging Helpt Elkander, Beroepsvereniging van Textielarbeiders stelde op 30 mei 1920 zijn statuten voor⁴⁶. De voorzitter was Gerard Buysschaert (Kortrijk), als ondervoorzitter fungeerde Flor Verschuere (Zwevegem) en de schrijver-schatbewaarder was Alberic Deleu (Kortrijk). F. Vanderschelden (Deerlijk), Maurice Vanwyenberghe (Zwevegem) en Aloïs Tack (Deerlijk) werden aangesteld als bestuursleden. Het bestuur was dus samengesteld uit bekende christen-democratische figuren afkomstig uit Kortrijk, Deerlijk en Zwevegem. De vrije vakvereniging had haar hoofdzetel in Kortrijk, maar verbreedde net als de andere sociale organisaties van Helpt Elkander spoedig haar werkterrein naar Deerlijk en de omliggende randgemeenten, zelfs naar Brugge toe. Aangezien voormalig vakbondsleider Octaaf Van Schamelhout goede contacten had met Remi Vanderschelden en Gustave Doussy, had de Kortrijkse afdeling geen bezwaar tegen een binding met Aalst. De vakbondsafdeling Helpt Elkander had vertrouwen in de autonome koers die Van Schamelhout wenste aan te houden voor de Vrije Christen-Demokratische Werkliedenbond. Waar-

schijnlijk had Vanderschelden zijn hoop gesteld in Van Schamelhouts streven om de sociale organisaties in het algemeen te beschermen tegen politieke integratie in het Vlaamsche Front. Van Schamelhout luchtte verschillende keren zijn hart bij de Kortrijkse vrienden, maar een kentering van de evolutie kon hij niet realiseren. Toen Van Schamelhout als vakbondsleider eind jaren twintig werd afgedankt, werd de hoofdzetel van Kortrijk ingeschreven in het Vlaamsch Nationaal Vakverbond. Nergens werden bewijzen teruggevonden dat de afdeling Helpt Elkander zich verzet heeft tegen dit normale verloop van de zaken. Alle afdelingen die aangesloten waren bij de in 1928 opgerichte Vlaamsch Nationale Arbeiderscentrale, werden in 1929 automatisch overgeheveld naar het VNVakverbond, weliswaar niet naar de werklozenkas Ik Dien. De vakvereniging Helpt Elkander had van bij het begin contacten met het Tusschengemeentelijk Werklozenfonds Kortrijk dat fungeerde als een neutrale werklozenkas. Dit Tusschengemeentelijk Werklozenfonds was een instantie waarbij kleine vakbonden die zich richtten naar aparte beroepsgroepen, konden aansluiten. Remi Vanderschelden, die niet in het bestuur van Helpt Elkander zetelde, was wel bestuurslid van dit intercommunaal fonds, wat de verbondenheid tussen beide instellingen nog duidelijker maakte⁴⁷. Helpt Elkander was zich bewust van het belang van een sterke werklozenkas die de steunpilaar betekende voor een bond. Toch hadden zij gekozen voor een aansluiting bij een neutrale regionale instantie in plaats van een inschrijving bij Ik Dien. Deze aansluiting werd gerealiseerd vóór de komst van Juul Declercq, die de samenwerking met het werklozenfonds verder zetten; hoewel het mogelijk is dat hij deze als voorlopig zag in afwachting van een sterker geworden eigen werklozenkas Ik Dien. In 1931 bleef Helpt Elkander verder werken met het Tusschengemeentelijke Werklozenfonds, waarvan in elke gemeente een afdeling was opgericht. Uit briefwisseling vóór 1933 blijkt dat de afdeling van Kortrijk werd omschreven als de "Gewestelijke afdeling voor het arrondissement Kortrijk en Provinciale Werklozenkas voor West-Vlaanderen", die ingeschreven was in het Vlaamsch Nationaal Vakverbond Aalst⁴⁸. De Kortrijkse afdeling werd ondergebracht in het christen-democratische lokaal op het Casinoplein 11.

Toen Juul Declercq zich in 1931 afscheurde, gingen de meeste West-Vlaamse syndicale kernen met hem mee, met uitzondering van 700 leden afkom-

**Centrale
Democratische
Vakvereniging**

"Helpt Elkander"

Hoofdzetel
KORTRIJK

**Centrale Demokratische
Vakvereniging**

"HELPT ELKANDER"

Hoofdzetel
MOESKROEN

Lidboekjes van de vakvereniging Helpt Elkander in Kortrijk en Moeskroen, jaren twintig-dertig (Kortrijk, W-Fl.)

In Beveren stapte een afdeling van de ziekenbond over naar Helpt Elkander en de Vlaams-democraten aldaar kondigden aan dat ze plannen hadden om een eigen vakbond op te richten die ook zou toetreden⁵⁵. Het VNS liet de overstap van de Antwerpse leden naar Helpt Elkander niet zomaar gebeuren. Eind 1933 kondigde P. Nachtegaal, een lid van Helpt Elkander Sinaai, aan dat het VNS in Antwerpen zich voorstelde als dé "Officiële Werkloozenkas"⁵⁶. Alleen al de nieuwe naam van de afdeling bevatte een ondertoon dat ieder die zich bij een vakbond aansloot zich liet ringeloren. Dit was volgens Nachtegaal ook wat het VNS betrachtte: een sfeer van onzekerheid creëren voor iedereen die dacht aan de overstap naar een andere vakvereniging. Nachtegaal zag de toekomst van Helpt Elkander somber in omwille van deze boycot-acties van het VNS. Hij haalde de inhuldigingsplechtigheid van de nieuwe zieken- en vakbondsvlag in Beveren aan als een voorbeeld van tegenwerking. Door acties van Staf De Clercq waren alle afdelingen die vooraf hun deelname aan het inhuldigingsfeest van Helpt Elkander hadden toegezegd, weggebleven. Enkel een kern uit Sinaai en uit de parochie Sint-Pauwels waren komen opdagen⁵⁷. Volgens hem en Willem Oste, de toenmalige secretaris van de Helpt Elkander-afdeling Sint-Niklaas, zou Beveren de boeken kunnen sluiten wanneer de Antwerpse "Officiële Werkloozenkas" erkend werd. Nachtegaal stelde voor om als reddingsoperatie ook alle niet-werklozen in te schrijven en zo het ledenaantal van Helpt Elkander te verhogen.

Het was inderdaad waar dat het VNS allerminst gelukkig was met de afscheuring van Helpt Elkander. In een circulaire van Jef Devroe van eind 1933 gaf hij de christen-democraten de schuld van de verhoging van de bijdragen voor de leden. Hij verklaarde dat de financiële druk op het VNS te groot was geworden en dat naast nieuwe regelingen van overheidswege de "lafhartige houding van de

Christen Democraten" hier aan de basis van lag⁵⁸. Omwille van die interne veranderingen zag het VNS zich genoodzaakt om de lidgelden, waarmee zowel de weerstandskas, de werklozenkas als de administratie werden gevoed, te verhogen. Het VNS vroeg nog steeds een uniforme bijdrage aan alle leden, terwijl Helpt Elkander die bijdragen aanpaste aan de beroepssector waaruit de leden kwamen⁵⁹. Het feit dat Devroe de verhoging van de lidgelden afschoof op de houding van de democraten, wijst toch op de gevoeligheid van het VNS ten opzichte van de dissidente groep die terrein wist te winnen. Zo had de Centrale Vakvereniging Helpt Elkander ook nog steeds contact met een vaste kern geestesgenoten in Aalst. In maart 1936 werd vanuit Aalst een lijst met verlengingsaanvragen voor het verkrijgen van een werkloosheidsvergoeding toegestuurd naar de Werkloozenkas Helpt Elkander in Kortrijk. De lijst van werklozen die zich wensten te herverzekeren was opgesteld voor "Aalst en omstreken". Het betrof geen grote groep, want slechts 54 arbeiders uit de traditioneel daensistische streek vroegen een werkloosheidsvergoeding aan voor de maand februari 1936⁶⁰. De aanvraag had betrekking op alle beroepssectoren, wat het getal van 54 nog meer minimaliseert. Het wijst erop dat de meeste Aalsterse oud-christen-democraten en Vlaams-nationalisten het syndicaat van het VNV trouw bleven.

In 1936 had de centrale vakvereniging Helpt Elkander leden uit heel Vlaanderen. In een "Oproep tot het Werkende Volk", een pamflet dat gedrukt werd bij de Kortrijkse drukkerij Nijs-Berton, werden de adressen meegedeeld van alle secretariaten van Helpt Elkander, zowel de vakbonden als de ziekenfondsen⁶¹. Op dat moment, in 1936, was de hoofdzetel al verplaatst naar Moeskroen, maar was er wel nog een algemeen secretariaat in Kortrijk. Er waren secretariaten in Antwerpen, Gent, Sint-Niklaas, Menen, Deerlijk, Assebroek (bij Brugge) en Aalst. In Aalst was het secretariaat gevestigd in de Keizerstraat in het nieuwe lokaal van de Vlaamsch Democratische Vak- en Ziekenbond⁶².

Evoutie van het ledenbestand van Helpt Elkander

Voor de studie van de ledenbeweging van de vakbond Helpt Elkander beschikken we over uitgebreid archiefmateriaal. De kas- en ledenboeken werden beter bewaard dan voor gelijk welke andere besproken organisatie. De rekeningstaten van de werklozenkas van de Centrale Democratische Vakvereniging Helpt Elkander bleven bewaard

- VLAAMSCHE NATIONAAL DEMOCRATISCHE VAKVERENIGING - - "HELPT ELKANDER" KORTRIJK -

	Bijdragen	Staking	Werkloosheid	Ziekte gedurende 30 dagen	Ongeval
A	3.75	18.00	10.00	3.00	1.50
B	3.25	15.00	8.00	3.00	1.50
C	3.00	13.00	7.00	2.00	1.00
D	2.50	10.00	6.00	2.00	1.00

STAKING: 1/3 na 2 maanden, 2/3 na 4 maanden, volledig na 6 maanden.

WERKLOOSHEID: gedurende 30 dagen per half jaar van Januari tot 30 Juni en van Juli tot 31 December. Aan de behoeftigen daarenboven nog 30 dagen per jaar van crisisfonds. Daarbij 3 fr. voor de vrouw die geen winstgevend bedrijf uitoefent en 2.50 fr. voor ieder kind ten laste onder de 16 jaar en na 1 jaar lidmaatschap ook gebeurlijk gemeentebijleg.

ZIEKTE-ONGEVAL: 30 dagen per maatschappelijk jaar; na 1 jaar.

Jongelingen en Dochters tusschen 14 en 16 jaar kunnen een bijdrage betalen van 1.00 fr., gehuwde vrouwen van 2.10 fr., waarvoor ze genieten bijstaking 6 en 8 fr., bij werkloosheid 3 en 5 fr.

De ledenspreiding volgens de beroepsgroepen⁶⁶

Drie beroepssectoren waren specifiek voor West-Vlaanderen: de textielindustrie met de vlas- en linnenbewerking, de borstelnijverheid en de schoenindustrie. De twee laatste sectoren waren vooral gelokaliseerd rond Izegem, terwijl het zwaartepunt van de vlas- en linnenijverheid in het Kortrijkse lag. De sterke aanwezigheid van bepaalde beroepsgroepen valt dan ook logisch samen met de territoriale ledenspreiding. Wanneer de afdeling van Izegem zich in 1927 aansloot, werden voor het eerst borstelmakers (12%) en schoenmakers (12%) in het ledenregister genoteerd, keurig in verhouding met het aandeel leden (30%) uit het Izegemse. De textielsector was vóór 1927 de best vertegenwoordigde sector, omdat het zwaartepunt hiervan in Kortrijk lag. De vakvereniging Helpt Elkander was aanvankelijk zelfs opgericht als een beroepsvereniging voor textielarbeiders. Waarschijnlijk is het bestuur al snel van die beperking afgestapt, maar de eerste jaren primeerde de textielsector volledig en ze groeide in de jaren twintig jaarlijks met gemiddeld 200 à 300 leden. In 1930 was de sector verdrievoudigd ten opzichte van 1925. Deze aanbreng kwam niet uitsluitend vanuit het arrondissement Kortrijk. Ook in de arrondissementen Roeselare, Tielt en Ieper waren textielarbeiders actief. De bouw- en metaalsectoren vertegenwoordigden eveneens een belangrijk aandeel, al valt niet onmiddellijk uit te maken waar ze het sterkst stonden. De beroepen uit die sectoren werden overal uitgeoefend, net als die uit de sector van de landarbeiders. Opmerkelijk is wel dat deze groepen slechts beperkt aanwezig waren vóór 1925. Vanaf 1926 is een stijging van de drie sectoren op te merken. De bouwsector ontpopte zich tot de tweede sterkste beroepsgroep. In 1930 werkten 40% van de leden in de textiel, 22% in de bouwsector, 7% in de

metaalsector en 7% in de landbouw.

De cijfers van 1931 zijn een duidelijk bewijs van de aardverschuiving die Declercq binnen de vakbond teweegbracht door zijn overstap naar het Verdinaso. In het vroege najaar van 1931 begon hij met de oprichting van het NAS, waarbij hij zich richtte tot dezelfde syndicale groepen die in de jaren 1925-1927 door zijn toedoen tot de vakbond Helpt Elkander waren toegetreden. De leden die er toen waren bijgekomen, verlieten in 1931 Helpt Elkander om met Declercq over te stappen naar het NAS. Met de breuk in 1931 viel de vertegenwoordiging van textielarbeiders terug tot één derde, ongeveer hetzelfde aantal als de ingeschrevenen uit het arrondissement Kortrijk. Kortrijk telde opnieuw evenveel leden als in 1925. Er was eveneens een grote terugval in de vertegenwoordiging van de bouw- en metaalsector die respectievelijk nog één achtste en één derde bedroegen van voorheen. De landbouwsector was bijna volledig verdwenen, met een verlies van 90%. In 1931 waren de leden uit de streken Roeselare, Ieper, Izegem, Tielt en Nieuwpoort volledig afgefallen. Helpt Elkander stond terug waar het zich bevond vóór de komst van Juul Declercq; met kernen in Kortrijk en Brugge en ongeveer hetzelfde aantal leden. Zelfs in de gebieden waar Helpt Elkander zonder Declercq een bloeiende werking had opgezet, had de vakbond het vertrouwen van de nieuwe leden niet kunnen behouden. Enkel de leden van vóór 1925 bleven trouw. Zij behoorden ongetwijfeld tot de gematigd Vlaamsgezinde, christen-democratische strekking. Zij waren niet geïnteresseerd in Declercq, in het Verdinaso of het VNV, zij waren enkel lid van Helpt Elkander vanuit een politieke keuze die haar oorsprong vond in het verleden.

Jammer genoeg ontbreekt het cijfermateriaal voor de volgende jaren, waardoor een reconstructie van het herstel van Helpt Elkander grotendeels berust op speculaties. We mogen veronderstellen dat de ca. 700 overgebleven leden nadien aangesloten bleven. In 1933 steeg het ledenaantal van Helpt Elkander opnieuw door de nieuwe kernen in het Antwerpse en de sympathisanten in Aalst. Daar hadden kleine groepen hun lidmaatschap opgezegd bij de vakbond van het VNV. Vanaf 1933 trad Helpt Elkander op onder de naam Centrale Vakvereniging. Helpt Elkander behield tevens minuscule kernen in Menen en Moeskroen⁶⁷.

Wat verbazing wekt, is het uitzonderlijk laag ledenaantal in Moeskroen in 1931. Moeskroen was er in

Jules Terryn, voorzitter van de Centrale Vakvereniging Helpt Elkander, christen-democraat uit Moeskroen (Kortrijk, W-FI.)

- ¹ L. Helsen, "Encyclopedie van de Vlaamse Beweging" en R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme...".
- ² R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme...", pp. 337-342.
- ³ De Werkman, 26 september 1919.
- ⁴ R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar het Vlaams-nationalisme...", pp. 337-342.
- ⁵ West-Flandria, fonds K&M, brief van E. Van den Berghe aan Herman Vandenbulcke, 29 december 1982.
- ⁶ De Werkman, 8 januari 1928.
- ⁷ West-Flandria, fonds Vanderschelden, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 2 december 1930.
- ⁸ West-Flandria, fonds K&M, brief van Van den Berghe aan Herman Vandenbulcke, 29 december 1982.
- ⁹ id.
- ¹⁰ Kaat Leeman interviewde enkele belangrijke VNS-figuren, waaronder Karel Lambrechts, Marcel De Ridder en Ernest Van den Berghe, voor haar studie over "Het Vlaams Nationaal Syndicaat en de Vlaamse Arbeidsorde tot 1940".
- ¹¹ Interview van K. Leeman met Marcel De Ridder, 7 januari 1981. In: "Het VNS en de Vlaamse Arbeidsorde tot 1940".
- ¹² K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat en de Vlaamse Arbeidsorde tot 1940", p. 12.
- ¹³ id., p. 11.
- ¹⁴ Interview van K. Leeman met Marcel De Ridder, 7 januari 1981. In: "Het VNS en de Vlaamse Arbeidsorde tot 1940".
- ¹⁵ id.
- ¹⁶ Sinjaal, jg. 1, nr. 11, 24 mei 1936.
- ¹⁷ Paul W. Segers, "De Sociale Organisatie der Vlaamsch Nationalisten", najaar 1931.
- ¹⁸ De Schelde, 11 augustus 1932.
- ¹⁹ ADVN, archief NAS, brief van een Antwerpse afdeling aan A.J. Huybrighs, 15 november 1932.
- ²⁰ ADVN, archief NAS, omzendbrief van De Vos en Huybrighs, 28 april 1932.
- ²¹ id.
- ²² ADVN, archief NAS, omzendbrief gewest Mechelen, 17 juli 1933.
- ²³ ADVN, archief NAS, brief van de leiding, 5 januari 1933.
- ²⁴ ADVN, archief NAS, brief van het Ministerie van Arbeid en Nijverheid aan Frans De Sterk, 6 december 1933.
- ²⁵ Interview van K. Leeman met Karel Lambrechts, 16 en 23 februari 1981.
- ²⁶ K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat en de Vlaamse Arbeidsorde tot 1940", p. 57.
- ²⁷ id., p. 30.
- ²⁸ De Schelde, 21 oktober 1934.
- ²⁹ De Schelde, 1 september 1935. Artikel van Jef Devroe.
- ³⁰ Het ACV daalde in 1934 van 304.010 leden naar 296.684. De Syndikale Comissie daalde van 591.976 leden naar 580.074. In: K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat...".
- ³¹ De Schelde, 3 september 1935.
- ³² A. Himpe, "De beweging in huis", p. 151.
- ³³ K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat...", p. 85.
- ³⁴ Getuigenissen Ernest Van den Berghe, Marcel De Ridder en Karel Lambrechts. K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat...", p. 52.
- ³⁵ B. De Wever, "Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945.", pp. 160-163.
- ³⁶ id., p. 161.
- ³⁷ id., p. 161.
- ³⁸ id., pp. 277-283.
- ³⁹ De Schelde, 16 februari 1932.
 "Het programma van onmiddellijke actie van het VNVakverbond:
 - tegen de lage loonen, vóór een menswaardiger loon.
 - tegen elke loonsvermindering die niet zou gerechtvaardigd zijn door een werkelijke en evenredige vermindering der levensduurte.
 - tegen de hoge huurprijzen, vóór beperking ervan, op een aan de lonen aangepast peil.
 - tegen de aangekondigde broodprijsvermeerdering, vóór den bescherming van den landbouw door beperking van de pachtprizen
 - tegen de vermindering der werklozenvergoeding en onmiddellijk steun aan de niet-verzekerde werklozen met verplichte verzekering.
 - vóór de inrichting van een reservefonds in jaren van voorspoed.
 - vóór een betere werkverdeling en de invoering van de 40-uren week.
 - tegen alle militaire uitgaven, vóór de bescherming en uitbouw der bestaande sociale wetgeving."
- ⁴⁰ Getuigenissen Marcel De Ridder en Karel Lambrechts. In: K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat...", pp. 26-28.
- ⁴¹ De Schelde, 21 oktober 1934, 3 september 1935.

LIJST 1

De aansluiting van nieuwe gemeenten bij het vakverbond Helpt Elkander, 1922 tot 1931, aan de hand van de rekeningstaten en het kasboek van de werklozenkas.¹

- 1922-1923: aangesloten gemeenten bij de afdeling van het arrondissement Kortrijk:
Deerlijk, Kortrijk, Zwevegem, Vichte, Waregem, Beveren-Leie, Ingooigem, Menen, Harelbeke, Bellegem, Desselgem, Otegem, Moeskroen, Stasegem.
aangesloten gemeenten bij de afdeling van het arrondissement Brugge:
Brugge, Assebroek
- 1924: nieuw toegetreden gemeenten, behorend tot het arrondissement Kortrijk:
Heule en Kuurne
nieuw toegetreden gemeenten, behorend tot het arrondissement Brugge:
Sint-Andries en Sint-Kruis
nieuwe gemeente zonder arrondissementeel secretariaat:
Rumbeke
- 1927: nieuw toegetreden gemeenten, behorend tot het arrondissement Kortrijk:
Anzegem, Gullegem, Bissegem
nieuwe arrondissementele secretariaten:
Menen, Moeskroen, Izegem, Roeselare, Ieper, Wervik, Tielt
- 1928: nieuw toegetreden gemeenten, behorend tot het arrondissement Kortrijk:
Moen, Rollegem, Dentergem, Gijzelbrechtegem en Marke
nieuwe gemeentelijke secretariaten:
Koksijde, Adinkerke, De Panne, Werken
- 1929: nieuw toegetreden gemeenten, behorend tot het arrondissement Kortrijk:
Lauwe, Sint-Denijs
nieuw arrondissementeel secretariaat:
Nieuwpoort
- 1930: nieuw toegetreden gemeenten, behorend tot het arrondissement Kortrijk:
Outrijve, Tiegem, Kaster, Avelgem
nieuw gemeentelijk secretariaat:
Waardamme
uittredende gemeenten:
Beveren-Leie, Gijzelbrechtegem
- 1931: uittredende gemeenten:
Dentergem, Rollegem, Lauwe, Anzegem, Sint-Denijs, Avelgem, Kaster, Tiegem, Outrijve, Werken, Veldegem, Waardamme.
uittredende arrondissementele secretariaten:
Roeselare, Ieper, Nieuwpoort, Wervik, Tielt

¹ De indeling in arrondissementen door Helpt Elkander stemde niet altijd overeen met de officiële territoriale indeling van de gemeenten.

TABEL 3a

De evolutie van de verschillende beroepssectoren die tot de vakvereniging Helpt Elkander behoorden, 1920 tot 1931, aan de hand van het ledenboek.

Absolute cijfers

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
textiel	64	188	220	277	361	546	789	969	1.259	1.497	1.519	480
bouw	11	51	70	113	158	212	321	470	627	848	848	-
metaal	3	15	17	49	59	90	124	166	227	265	274	70
kleermakers	1	17	21	22	24	39	58	82	101	125	137	5
schoenmakers	-	-	-	-	3	159	243	290	363	407	411	-
borstelmakers	-	-	-	-	-	115	211	285	337	361	364	-
landarbeiders	1	14	16	22	32	33	40	56	137	232	258	14
Totaal	80	285	344	483	637	1.194	1.786	2.318	3.051	3.735	3.811	569

TABEL 3b

De evolutie van de verschillende beroepssectoren die tot de vakvereniging Helpt Elkander behoorden, 1920 tot 1931, aan de hand van het ledenboek.

Procentuele cijfers

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
textiel	80	65,9	64	57,3	56,7	45,7	44,2	41,8	41,3	40,1	39,9	84,4
bouw	13,7	17,9	20,3	23,4	24,8	17,8	18	20,3	20,6	22,7	22,2	-
metaal	3,7	5,3	4,9	10,1	9,3	7,5	7	7,2	7,4	7,1	7,2	12,3
kleermakers	1,3	6	6,1	4,6	3,7	3,3	3,2	3,5	3,3	3,3	3,6	0,9
schoenmakers	-	-	-	-	0,5	13,3	13,6	12,5	11,9	10,8	10,8	-
borstelmakers	-	-	-	-	-	9,6	11,8	12,3	11	9,7	9,5	-
landarbeiders	1,3	4,9	4,7	4,6	5	2,8	2,2	2,4	4,5	6,2	6,8	2,4
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Deze tabel bevat alleen de belangrijkste beroepssectoren. Van de kleine beroepsgroepen zoals handelaars en kleine zelfstandigen ontbraken continue gegevens. Zij werden maar sporadisch en waarschijnlijk onvolledig genoteerd en zouden dus voor een vervormd beeld zorgen in de tabellen. Er werd voor geopteerd om deze beroepsgroepen niet mee te rekenen, daar ze toch geen verschuivingen in de procentuele verhoudingen teweeg brengen.

In deze tabel kunnen ook leden meegeteld zijn die niet afkomstig waren uit West-Vlaamse arrondissementen.

Een nieuwe inrichting door Uwe medewerking geboren en gegroeid: drukkerij Pieter Daens wordt S.M. Drukkerij Volksverheffing

Vooraleer er overgegaan werd tot de oprichting van een eigen Vlaamse bank en van het verbond der Vlaamsche Huizen, onderging het karakter van de moedermaatschappij enkele ingrijpende wijzigingen. De belangrijkste verandering was de verhuizing van Volksverheffing uit het lokaal aan de Lange Zoutstraat naar een groter complex aan de Molenstraat. In de periode dat deze verhuis overwogen werd, beschikte Volksverheffing al enkele jaren over een eigen drukkerij.

In 1922 werd de oude drukkerij van Pieter Daens door zijn weduwe Louise Mayart verkocht aan Volksverheffing en geïntegreerd in het geheel. Na Pieter Daens' dood in maart 1918 had zij geprobeerd om *De Werkman* verder te laten verschijnen. Jan De Neve nam na de wapenstilstand tijdelijk de functie van hoofdredacteur op zich. Hij kreeg hierbij de hulp van enkele partijgenoten zoals Jules Delafortrie - schoonzoon van Pieter Daens -, Désiré Boriau, Florent Moens en Alexander De Vos, die hem bijstonden in een nieuw opgerichte redactieraad. Na het overlijden van Pieter Daens waren *Het Land van Aelst* en *De Werkman* één weekblad geworden dat verscheen onder de hoofdtitel *De Werkman*. De krant had een oplage van ongeveer 2.000 exemplaren en werd nog steeds volgens hetzelfde principe van "voortverkopers" verdeeld. Deze verkopers aan huis of in de straat kregen een vergoeding per verkocht nummer². De Neve zag zijn hoofdredacteurschap als een tijdelijke taak die erop gericht was de continuïteit van het blad niet te onderbreken. Toen aan Karel Leopold Van Opdenbosch gevraagd werd het voorzitterschap van de Christene Volkspartij op zich te nemen, stond Jan

De Neve ook de leiding van *De Werkman* aan hem af. In 1920 veranderde zowel de redactie als de layout van het blad. Van Opdenbosch werd voortaan hoofdredacteur. *De Werkman* zou - net als vroeger - gebruikt worden als spreekbuis van de Christene Volkspartij, met als enig verschil dat er vóór de Eerste Wereldoorlog verscheidene daensistische periodieken waren die de partij vertegenwoordigden en dat *De Werkman* in 1920 vrijwel alleen stond. De eigenares van de drukkerij, Louise Daens-Mayart, was nog steeds de eigenares van het weekblad en ook zij was een absolute voorstander van de verderzetting van de krant in de oude lijn, met dezelfde doeleinden. Vanaf juli 1921 dook Ernest Van den Berghe, de pas aangestelde propagandaleider van de Christene Volkspartij, op in *De Werkman*. Toen reeds had het blad aandacht voor een Vlaams rechtsherstel en schreef het met begrip over daensisten die tijdens de oorlog activist waren geworden.

In het voorjaar van 1922 werd drukkerij Daens verkocht aan de S.M. Volksverheffing. Zowel de infrastructuur van de drukkerij als het blad *De Werkman* waren in feite verouderd. Vermoedelijk was de verkoop voor beide partijen de beste oplossing. Weduwe Daens had geen opvolgers voor de drukkerij, aangezien haar enige zoon Frans in de oorlog was omgekomen en haar gehuwde dochters met hun echtgenoot ofwel een eigen zaak hadden ofwel te ver weg woonden. Door de verkoop werd *De Werkman* nog meer een instrument van de partij. De verkoop verliep in een gemoedelijke sfeer. De S.M. Volksverheffing nam alle werkmateriaal over van de drukkerij, maar ook alle koopwaren die door de drukkerij gemaakt en verkocht werden als schriften, enveloppes, etiketten en dergelijke. Volksverheffing betaalde voor de infrastructuur 7.757 fr. en voor de koopwaren 966 fr³. *De Werkman* zou halfwekelijks verschijnen, op zondag en donderdag. Ondanks alle vernieuwingen en de opfrissing van de periodiek viel het bestand terug. In vergelijking met 1919 werden gemiddeld 800 exemplaren minder verkocht, wat een daling betekende met 40%. Misschien was uitgerekend de vernieuwing, wat wijst op een andere aanpak, de oorzaak van de terugval. Na de oorlog was bovendien een deel van het kiezerspubliek van de Christene Volkspartij verspreid over andere partijen. Dit veranderde kiesgedrag lag zonder twijfel mee aan de basis van de verminderde interesse voor het partijblad *De Werkman*. Het is mogelijk dat ook de verandering van weekblad naar halfwekelijks blad een weerslag had op het publiek. Het lezerspubliek was

Dankbrief van het bestuur van Volksverheffing aan Louise Mayart, 23 september 1927 (DAVS)

DRUKKERIJ VOLKSVERHEFFING S.M.
Onderwijsstraat 19, Aalst
Sprekendaal 122

Aalst, den 23/9/1927

Aan Mevrouw en Mevrouw DAENS
Onderwijsstraat 19
T/S

Gedaachte Dame,

De vergadering van den beheerraad van VOLKSVERHEFFING S.M. gaf ons de aangename opdracht U beiden den innigsten dank van allen over te maken.

Wij doen het met des te meer liefde omdat niemand beter dan wij in de gelegenheid te geweest de door U aan ons maatschappij en aan onze gedaachte bewezen diensten te schatten en op prijs te stellen.

Uwe nederige maar offervaardige en belangrijke medewerking heeft een wel is waar aan weinig bekende, maar dan toch aanzienlijk deel in de uitbreiding die onze afdelingen in den laatste tijd hebben genomen.

Wij daarom onzen oprechten en hartelijken dank aanvaarden met de verzekering dat we, in een nieuwe inrichting voortzetten willen wat te heerlijk door Uwe medewerking is geboren en gegroeid.

Namens Volksverheffing S.M.

De bestuurder,
Op. Van den Bosch

De Voorzitter,
J. De Neve

De Beheerder,
E. De Neve

Inhoudelijk domineerde de Vlaamse kwestie: de eis voor een eigen Vlaamse staat, de vraag voor amnestie, de oproep tot de uitbouw van Vlaams-nationale organisaties, enzovoort. De inhoudelijke eisen werden geïllustreerd met verwijzingen naar het verleden, naar uitspraken of daden van grote daensisten als priester Adolf Daens, Aloïs De Backer, Pieter Daens en Hector Plancquaert¹⁰.

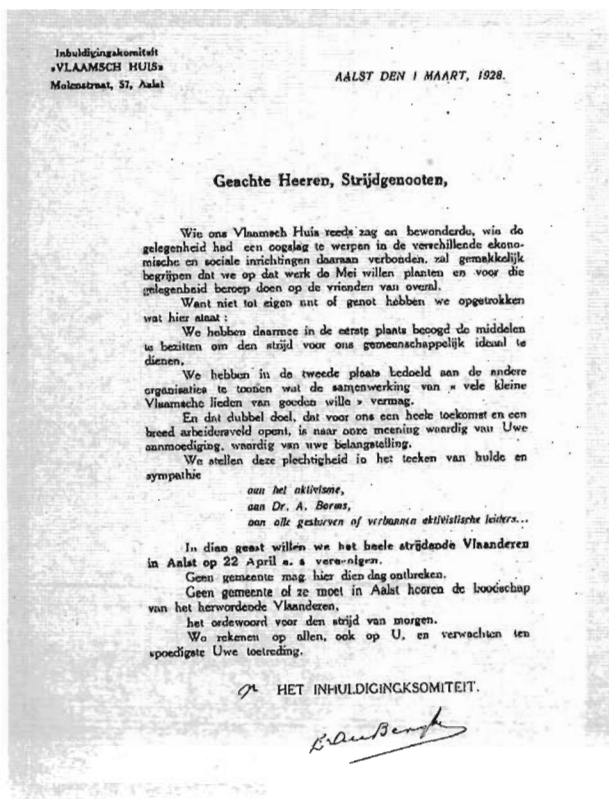
Het grootsch en prachtig en bedrijvig gebouw van Volksverheffing

Door de toenemende activiteiten van S.M. Volksverheffing was het gebouw aan de Lange Zoutstraat in feite te klein geworden. De leiding besliste tot de aankoop van een nieuw complex waar ook de drukkerij in ondergebracht kon worden. Het complex werd gevonden in de Molenstraat, een gebouw met bijhorende gronden, in zijn geheel 7 ha. oppervlakte. Op 16 april 1926 werd het voor 205.000 fr. gekocht van de Aalstenaar Charles Emmanuel Meert¹¹. Het gebouw werd vóór de uiteindelijke verhuizing grondig gerenoveerd en uitgebreid. De Molenstraat 57 zou over een herberg, vergaderzalen, een bibliotheek, kantoren voor het ziekenfonds en de vakbond beschikken, maar ook over een ruimte voor een toneelzaal en voor de volksapotheek. De drukkerij, uitgeverij en volksbakkerij waren aan de zijkant van het gebouw gelegen met een aparte ingang via de Onderwijsstraat 21. De S.M. Volksverheffing vermeldde in haar vernieuwde statuten het nieuwe adres, de nieuwe aandeelhouders en hun verantwoordelijkheden en het maatschappelijk kapitaal dat op een minimum van 3.500 fr. gesteld werd¹². Een aandeel kostte 25 fr. en elk lid moest ten minste één aandeel bezitten. De Volksverheffing kreeg ook een aangepaste, vernieuwde beheerraad, waarbij zowel figuren uit de oorspronkelijke samenwer-

kende maatschappij, als nieuwkomers opgenomen werden. Voorzitter was nog steeds Jan De Neve, die dit ambt sinds 2 december 1908 bekleedde, als ondervoorzitter was Frans Pauwels aangesteld in 1922. Sinds augustus 1919 was August Van de Vondel de bestuurder¹³.

Volgens *De Werkman* van 22 mei 1927 werd de eerste pint getapt op 25 juni 1927, maar de eigenlijke inhuldiging had plaats op 10 juni 1928. Ernest Van den Berghe schreef op 1 maart 1928 in naam van het Inhuldigingskomiteet "Vlaamsch Huis" een omzendbrief naar alle Vlaamse kernen om hun actieve aanwezigheid te vragen voor 22 april, de aanvankelijk geplande datum van het gebeuren¹⁴. Volgens Van den Berghe was met het complex aan de Molenstraat een dubbel doel bereikt: allereerst beschikte men over de middelen om een waardige Vlaamse strijd te voeren en daarnaast kon men aan de andere organisaties tonen waartoe de samenwerking kon leiden van "vele kleine Vlaamsche lieden van goeden wille". De inhuldigingsplechtigheid zou in het teken staan van "een hulde en sympathie aan het aktivisme, aan Dr. A. Borms en aan alle gestorven of verbannen aktivistische leiders... In diens geest willen we het heele strijdende Vlaanderen in Aalst op 22 april a.s. vereenigen." Over de Christene Volkspartij, de oorspronkelijke stichter van Volksverheffing en haar boegbeeld priester Adolf Daens werd niet gesproken. De datum voor de viering werd echter bijna twee maanden uitgesteld. Twee weken later werd een nieuw pamflet verstuurd waarin de enthousiaste antwoorden werden gepubliceerd. Uit West-Vlaanderen kwam een antwoord van Odila Maréchal-Van den Berghe die Brugge warm maakte voor het feest en alle Vlaamse vrouwen en meisjes opriep aanwezig te zijn. Jerom Leuridan uit Ieper antwoordde uit eigen naam en volksvertegenwoordiger Emile Butaye antwoordde uit naam van "Vlaanderen's Westhoek" dat de strijders paraat zouden staan. Uit Brabant kwam antwoord van Pieter Finné voor het arrondissement Leuven. De voorzitter van het Vlaamsch Front Aarschot wenste Aalst veel geluk en Ward Hermans antwoordde met "Mechelen doet mee!" J. Lacroix schreef in naam van de gewestelijke bond Ronse-Oudenaarde dat alle Vossenbonden, Vlaamse hoogstudenten en Vlaamse meisjeskringen, partijgroepen, enz. op 22 april naar Aalst zouden afzakken. Ten slotte kwam ook een antwoord uit het Waasland, dat het bestuur van het Vlaamsche Front - Kristene Volkspartij van Sint-Niklaas bereid was om alle "Vlaamsche

Richtlijnen van het inhuldigingscomité over de opening van het Vlaamsch Huis, E. Van den Berghe, 1 maart 1928 (DAVS)

**Alles wat het drukkersbedrijf
en het uitgeversbedrijf betreft in
de ruimste zin des woords:
S.M. Uitgeverij Dietschland**

In 1927 verhuisde de drukkerij als een van de eerste organisaties naar het nieuwe complex. De drukkerij was in die periode fel uitgebreid zowel wat activiteiten en personeel als wat omvang betrof. In 1930 werd weer aan uitbreiding gedacht, want aan de overzijde van de Onderwijsstraat op het nr. 9 werd een gebouw bijgekocht. Eind 1930 werd een tweede rotatiepers aangekocht en in het voorjaar van 1931 werden de nieuwe gebouwen betrokken¹⁹. De technische bestuurder van de drukkerij werd Chris Mieremet, afkomstig uit Amsterdam. De grote vernieuwingen zorgden voor een gespannen financiële situatie, die nog bemoeilijkt werd door de toenmalige economische crisis. Volgens Ernest Van den Berghe waren de medewerkers zo gemotiveerd dat zij omwille van de financiële problemen zelfs een tijdlang afzagen van hun werkvergoeding²⁰. Tot 1931 werkten er een zevental mensen, maar vanaf 1931 liep het aantal medewerkers op tot meer dan dertig²¹. De gegevens over de materiële groei en de personeelsuitbreiding, gebaseerd op de getuigenis van Frans Nuël die vanaf 1922 in de drukkerij werkte, zijn in elk geval evenredig aan de uitbreiding van de activiteiten van de drukkerij²². De dertig personeelsleden stonden enkel in voor het drukwerk, want de verzendingen werden apart verzorgd door een ploeg vrouwen. Het grootste deel van het drukwerk, ongeveer 90%, bestond uit politiek drukwerk: propagandabladen, drukwerk voor de sociale organisaties die bij Volksverheffing aanleunden en natuurlijk de veertien verschillende weekbladen die er werden gedrukt. Maar de stijgende activiteiten van de drukkerij en het toenemende abonnementsbestand konden de zware financiële lasten als

gevolg van de investering in machines en gebouwen niet compenseren, de goede wil van het personeel ten spijt. De problemen werden echter zoals steeds miraculeus opgelost. De activiteiten van de drukkerij Volksverheffing groeiden zodanig dat in 1935 beslist werd om de drukkerij op te splitsen in een uitgeverij en een drukkerij. De drukkerij kreeg een nieuwe stichtingsakte en werd officieel op 8 november 1935 als een zelfstandige entiteit ingericht. Dit wil zeggen dat ze net zoals de apotheek zogenaamd los stond van de moedermaatschappij Volksverheffing, maar in realiteit bleef ze er strak aan verbonden. De S.M. Volksverheffing bleef trouwens eigenaar van de gebouwen, maar deed wel afstand van het roerend patrimonium, met name de machines en de goederen. De nieuwe maatschappelijke zetel werd gevestigd in de Onderwijsstraat 9 en de standregels proclameerden dat de drukkerij tot doel had: *"het drukken van dag- en weekbladen, tijdschriften, allerhande boeken, brochures, vlugschriften, aanplakbrieven, enz., kortom alles wat het drukkersbedrijf betreft in de ruimste betekenis van het woord"*²³. Beheerders werden Frans Strubbe, Hendrik Elias, Frans D'Haese, Valery Louies en Ernest Van den Berghe, die nog steeds de bestuurder was. Als commissarissen werden Achiel Verstraete en Antoon Mermans aangesteld²⁴. Van de oude generatie daensisten was - op Victor Bocqué na - in dit nieuwe bestuur praktisch geen spoor meer terug te vinden. In 1935 waren de oude christen-democraten, die hielden van een eigen onafhankelijke weg, immers reeds afgescheurd van de toenmalige Vlaamse eenheidspartij. Vijf maanden voordien, op 14 juni, was de S.M. Uitgeverij Dietschland opgericht met ongeveer dezelfde samenstelling van stichters en beheerders²⁵. De stichtingsakte vermeldde dat de uitgeverij tot doel had *"het uitgeven van dag- en weekbladen, tijdschriften, allerhande boeken, brochures, vlugschriften, aanplakbrieven, enz., kortom alles wat het uitgeversbedrijf betreft in de ruimste zin des woords"*²⁶. Drukkerij en uitgeverij waren dus voor elkaar geboren en vulden elkaar perfect aan met de bedoeling: de totale concentratie van de Vlaams-nationalistische pers. De beheerders van de uitgeverij waren Frans Strubbe, Ernest Van den Berghe, Valery Louies, Herman Van Puymbroek en Karel Lambrechts. De commissarissen waren dezelfde als voor de drukkerij. Van den Berghe trad eveneens op als afgevaardigd beheerder²⁷. Zijn invloed binnen de Vlaams-nationalistische pers was met de jaren enorm toegenomen. Samen met Albert

Bewijs van aandeelhouder van de drukkerij Volksverheffing op naam van S.M. Volksverheffing, 1 januari 1936 (ADV.N, Antwerpen).

SAM. MAATSCHAPPIJ
DRUKKERIJ
VOLKSVERHEFFING
ONDERWIJSSTRAAT 9
AALST

TELEFOON 188
POSTCHECKREKEN. 27.95-00
HANDELSREG. AALST 3851

N° 21 tek. 5180

BEWIJS VAN AANDEELHOUDER

AFGELEVERD AAN

Naam Sam. Maatsch.
Voornamen Volksverheffing.
Beroep _____
Woonplaats Wolvenstraat Aalst.
Als aandeelhouder ingeschreven den 1 Januari 1936.

HANDTEKENINGEN

De Aandeelhouder. [Handtekening]
De Afg. Beheerder. [Handtekening]

S.M. VOLKSVERHEFFING-DRUKKERIJ
De Aandeelhouder.

Plan van de voorgevels in de Molenstraat, met als tweede gevel van links het Vlaamsch Huis, naar E. de Neef in 1942 (S.A.A.)

D'Haese beheerste hij de uitgave en de redactie van bijna de volledige Vlaams-nationalistische pers en propaganda. Er werd statutair bepaald dat de uitgeverij alle weekbladen zou uitgeven, waarmee de drukkerij tot dan een verlies had geleden van 50.000 fr. De bedienden van de drukkerij werden overgenomen door de uitgeverij. Vanaf de start van de uitgeverij werkte een deel van het personeel van de drukkerij ook voor de uitgeverij, maar ze bleven betaald worden door de drukkerij. Van beide samenwerkende maatschappijen was het minimumkapitaal vastgelegd op 5.000 fr., verdeeld over 20 aandelen van elk 250 fr. Een verhoging van het maatschappelijk kapitaal was steeds mogelijk, maar de drukkerij en uitgeverij bleken niet meteen de meest winstgevendende ondernemingen te zijn. De uitgeverij richtte een apart fonds op voor de politieke publicaties die door haar uitgegeven en verdeeld werden²⁸.

De Vlaams-nationalistische krant *De Schelde*, wens te op eigen persen in West-Vlaanderen gedrukt te worden, waarvoor een N.V. De Schelde werd opgericht. De drukkerij en de uitgeverij hielden echter niet van deze autonome manier van werken en moedigden zelfs de liquidatie van de N.V. De Schelde aan. Er was sprake dat *De Schelde* in Brussel gedrukt zou worden. In afwachting van de verhuizing en de inrichting van een drukkerij in Brussel bleef het dagblad dan toch gedrukt worden in Aalst. De periodiek werd dagelijks getransporteerd naar het verspreidingscentrum te Brussel. De centralisatie van de pers was zowel oorzaak als gevolg van de unificatie van de Vlaams-nationalistische groeperingen. Mogelijke interne tegenstellingen werden ingetoomd door de eenheidsgedachte die vanuit de pers werd gepropageerd en gecontroleerd.

Een algeheele en vastafgelijnde vernieuwing en het afbreken met den oude toestand: S.M. Apotheek Volksverheffing

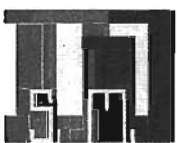
De samenwerkende apotheek leverde in tegenstelling tot de drukkerij en de uitgeverij het verwachte financiële succes op, een succes waar de nieuwe partij vaak behoefte aan had om minder goed lopende projecten te ondersteunen. De volksapotheek werd net als de drukkerij in 1922 opgericht, het jaar vóór de officiële versmelting van Front- en Christene Volkspartij. De apotheek werd opgestart in samenwerking met de Aalsterse ziekenfondsen van de Christene Volkspartij. Het doel van de volksapotheek was alle leden die aangesloten waren bij gelijk welke partijorganisatie geneesmiddelen te bezorgen tegen een gunsttarief. Maar ook personen die aangesloten waren bij een ander ziekenfonds konden hun medicijnen aankopen bij de christen-democratische volksapotheek. De samenwerkende apotheek was een uniek én een geslaagd initiatief. De winsten van de apotheek compenseerden de verlieslatende resultaten van organisaties als de drukkerij, de pers en het latere netwerk van Vlaamse huizen²⁹.

De apotheek, vanaf 1927 gevestigd in het complex aan de Molenstraat, maakte van bij haar ontstaan deel uit van de S.M. Volksverheffing. Het was de enige coöperatie van de moedermaatschappij die jaarlijks gegarandeerd winst boekte en ze mag dus beschouwd worden als het financiële paradepaardje. Juist omdat de apotheek zo florissant was, werd in 1936 een plan uitgedokterd om ze af te scheuren van de moederorganisatie. Verschillende afdelingen van Volksverheffing zaten in een slechte financiële situatie die steeds hopelozener werd. De drukkerij raakte niet uit de kosten om de uitgebreide infrastructuur te onderhouden. De nieuwe uitgeverij had ook startkapitaal nodig en het verbond Vlaamse Huizen had eveneens financiële steun gehaald bij de S.M. Volksverheffing. De Vlaamse Deposito en Spaarbank, opgericht in 1930, kon alle geldproblemen niet oplossen en geraakte zelf in moeilijkheden. In 1936 had ze de spaarbank De Volkswil van Denderhoutem opgeslorpt, met overname van al diens lopende leningen. Deze samensmelting was voor de S.M. Volksverheffing geen gunstige transactie. Uiteindelijk zag de beheerraad de beste oplossing in de officiële afscheuring van de enige winstgevendende afdeling, met name de apotheek. Als volledig onafhankelijke samenwerkende maatschappij kon de apotheek immers gunstige, rente-

S. M. DRUKKERIJ
VOLKSVERHEFFING
9, ONDERWIJSSTRAAT, 9
AALST
SPREEKDRAAD 188

POSTKAART

AAN

loze leningen geven aan de S.M. Volksverheffing zonder dat hun kapitaal nog langer verweven was. In oktober 1936 werd een nieuwe stichtingsakte opgesteld voor de "Apotheek Volksverheffing S.M.", die vanaf de afsplitsing gevestigd zou zijn in de Korte Zoutstraat 28³⁰. Een deel van het kapitaal van deze nieuwe maatschappij werd zogenaamd ingebracht door de moedermaatschappij, met name het materiaal en de waren die in de apotheek aanwezig waren bij de verkoop en de aandelen van de vroegere aandeelhouders van de apotheek. De totale waarde hiervan moest omgerekend worden in aandelen ter waarde van 250 fr. Het volledige bedrag zou "tegen een zeer lage intrest" geleend worden aan de moedermaatschappij³¹. De nieuwe aandeelhouders van de apotheek verklaarden zich hiermee akkoord. De aandeelhouders konden wel jaarlijks een vaste intrest krijgen, maar de rest zou afgedragen worden aan de S.M. Volksverheffing in de Molenstraat "als vergelding voor bewezen diensten"³². Na een aantal jaren, ten laatste in 1939, zou een verplichte terugbetaling starten van het geleende kapitaal, gespreid over tien jaar. Via deze constructie stelde de apotheek een half miljoen ter beschikking van Volksverheffing, die dit kapitaal kon verdelen over de verschillende verlieslatende afdelingen. Natuurlijk was de nieuwe apotheek een voortzetting van de vroegere samenwerkende maatschappij, maar de opstelling van de nieuwe statuten was voor de initiatiefnemers een reden om een nieuwe beheerraad samen te stellen. De beheerraad vertoonde sterke gelijkenis met de veranderde beheerraad van de S.M. drukkerij en de S.M. Dietschland. In feite was opnieuw een - in oorsprong - daensistische organisatie omgebouwd tot een zuiver Vlaams-nationalistische instelling. In de nieuwe beheerraad werden, net zoals in de overige beheerraden, enkel uitgesproken Vlaams-nationalisten opgenomen. Toch blijkt uit de voorbereidende vergaderingen dat niet iedereen even gelukkig was met de aangekondigde veranderingen, wat door de initiatiefnemers betreurd werd. De richtlijnen, opgesteld aan de vooravond van de stichting van de onafhankelijke apotheek, werden "besproken en verhandeld in een nogal beperkten kring, in vrij talrijke vergaderingen". De verslaggever gaf toe dat er verschillende meningen waren - of beter - dat sommigen overtuigd dienden te worden, want dat eensgezindheid onontbeerlijk was voor het wel-slagen van de hervorming. "Enkel, in meerdere of mindere mate, met de oude toestanden vergroeid en eraan gewoon geraakt, zien in elke doorgrijpende

wijziging een onnoodige omverwerping van het oude, meenen het bestaande voldoende (...) en bezien elke vernieuwing met wantrouwen."

Hiermee werden zonder twijfel de oude christen-democraten bedoeld die aan het verleden vasthiel-den. Er was ook nog een andere groep: "Anderen zijn in beginsel eens met de noodzakelijkheid van het afbreken met oude toestanden, maar hebben eene zekere vrees ervoor te groote ontstemming te veroorzaken, meenen in sommige ingrijpende maatregelen een gebeurlijk gevaar of nadeel voor V.V.H. (Volksverheffing) zelf." Hiermee werden vermoedelijk de daensisten bedoeld die gekozen hadden voor de nieuwe Vlaamse koers, maar die toch twijfels hadden bij de uiteindelijke evolutie. Zij moesten zich ongetwijfeld ver verwijderd gevoeld hebben van de oorspronkelijke intenties van de christen-democraten van het eerste uur. Waarschijnlijk reageerden zij aarzelend omdat deze "maatregelen" steeds meer het verleden afsloten en dus ook hun binding met hun oorspronkelijke medestrijders bemoeilijkten. Zij stonden duidelijk op een breuklijn.

Een derde groep werd omschreven als: "Enkele belangrijke nieuwe aandeelhouders houden vast aan een algeheele en vastafgelijnde vernieuwing en volkomen onafhankelijkheid." Volgens de verslag-gever zou deze groep zelfs "scherpere eischen stel-len dan deze (...) bij het begin dezer uiteenzetting vooropgezet en als aangenomen". Voor de opstar-ters van de nieuwe apotheek was het een moeilijke opdracht: "Uiteenlopende meeningen blijken zelfs erover te bestaan onder de leden van den voorlopi-gen beheerraad." Hoewel deze voorlopige raad toch wel overtuigd was van de noodzaak van de veranderingen, immers "deze zelfstandigheid en nieuwe opvattingen blijken onontbeerlijk tot het lukken van het vooropgestelde plan (...) de gebrek-

Bewijs van aandeelhouder van de
S.M. Apotheek Volksverheffing 1936 (ADV.N, Antwerpen)

SAM. MAATSCHAPPIJ
APOTHEEK
VOLKSVERHEFFING

KORTE ZOUTSTRAAT, 28
AALST

TELEFOON 332
POSTCHECKREKEN. 26267
HANDELSREG. AALST 4800

NR

BEWIJS VAN AANDEELHOUDER

AFGELEVERD AAN

Naam

Voornamen

Beroep

Woonplaats

Als aandeelhouder ingeschreven den

HANDBREKENINGEN

S. M. APOTHEEK VOLKSVERHEFFING.

De Aandeelhouder.

De Voorzitter.

Een Beheerder.

kige uitvoering ervan zou juist eerst en meest de moedermaatschappij zelf schaden en gebeurlijk in gevaar brengen." Aldus werd besloten om in het belang van de moedermaatschappij, ondanks het negatieve of twijfelende advies van sommige groepen, de vooropgestelde afsplitsing door te voeren. De voorlopige beheerraad die de uiteindelijke beslissing nam, achtte het aanvankelijk beter om de oude bestuurder te ontlasten van zijn taak. De raad vond dat "de geest en opvattingen van den tegenwoordigen bestuurder zouden dienen gewijzigd en te verkiezen werd om hem niet op te nemen in de vernieuwde beheerraad." Zijn bevoegdheden zouden "in elk geval beperkt worden tot het boekhouden en het gewone schriftwerk"³³. Het betrof hier August Van de Vondel aan wie de toenmalige politieke leiding in Aalst duidelijk twijfelde. Van de Vondel was in 1927, het jaar dat de drukkerij verhuisde naar de Onderwijsstraat, ook bestuurder geweest van de samenwerkende drukkerij en hij was in 1936 nog steeds beheerder-bestuurder van de S.M. Volksverheffing in de Molenstraat. Toen de beheerraad van de drukkerij in 1935 veranderde, werd hij uit zijn functie ontheven. Van de Vondel was nochtans een overtuigd Vlaams-nationalist, gegroeid uit de traditie van de christen-democratie, maar voor de leiding in Aalst blijkbaar niet flexibel of niet radicaal genoeg. De apotheek had onder zijn bestuur niet slecht gepresteerd, maar toch werd geoordeeld dat Van de Vondel als bestuurder niet langer zonder een strenge controle kon werken. Hij werd uiteindelijk toch opnieuw opgenomen in de beheerraad, maar moest zich strikt houden aan de eisen van de andere beheerders en zijn verantwoordelijkheden werden beperkt. Van de Vondel kon geen enkele financiële transactie uitvoeren zonder schriftelijke toestemming van Severien Verdoodt, bestuurder van de Vlaamsche Deposito- en Spaarbank, die als voorzitter van de beheerraad van de apotheek optrad. Elke dag moest Van de Vondel

alle ontvangsten overschrijven naar een rekening op deze bank. Het bleek bijna een uitzonderlijke gunst dat hij de functie van "boekhouder-beheerder" had mogen behouden. Naast Van de Vondel en Verdoodt zaten Maurits Schoupe, secretaris van de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, Valery Louies en Frans D'Haese in de nieuwe beheerraad van de apotheek. Jozef Cool aanvaardde de functie van commissaris.

Kort na de officiële inrichting van de Apotheek Volksverheffing S.M. kwamen de eerste klachten over de beheerder-boekhouder die zich niet hield aan de beperking van zijn taken. Op 21 oktober 1936 schreef Louies hierover aan advocaat Verdoodt. Louies was verontrust over de aanpak van Van de Vondel, aangezien deze zich niet strikt hield aan de afspraken. Hij had "zonder iemand te raadplegen" boeken aangekocht voor de boekhouding die hij na inschrijving had afgestempeld en gewaarmerkt op naam van S.M. Volksverheffing. Voor Louies was dit een bewijs dat Van de Vondel alles nog "op de oude wietjes" wou laten lopen: "Zoo we hem laten doen gaat hij natuurlijk alleen beheeren, wat we juist willen beletten"³⁴. Begin januari 1937 liet voorzitter Severien Verdoodt aan het bestuur van de postchecks weten dat voor alle betalingen, beschikkingen en overschrijvingen van de Apotheek Volksverheffing de handtekeningen nodig waren van hemzelf en van Van de Vondel. Hij onderstreepte dat alle beschikkingen die Van de Vondel alleen ondertekend had, ongeldig waren³⁵. Aan Van de Vondel zelf schreef hij op 18 januari 1937 een brief waarin hij een controle van de boekhouding meedeelde. Verdoodt zou samen met Louies alle boeken doornemen en corrigeren zodat nadien met "zuivere boeken" verdergewerkt kon worden. Hieruit blijkt dat de beheerder-boekhouder volgens de beheerraad nog steeds "niet begrepen had" dat de apotheek niet langer deel uitmaakte van de moedermaatschappij Volksverheffing en dat Van de Vondel, eveneens de bestuurder van de S.M. Volksverheffing, nog altijd één gezamenlijke boekhouding bijhield.

Ondanks de positieve resultaten van de apotheek verliepen de zaak niet volledig zoals gewenst³⁶. In februari 1939 werd een vertrouwelijke brief gestuurd aan de beheerders van S.M. Volksverheffing, Apotheek Volksverheffing S.M. en de drukkerij Volksverheffing. De brief was afkomstig van Severien Verdoodt, die het als bank-bestuurder en als voorzitter van de apotheek zijn

IN DE
Apotheek Volksverheffing
Korte Zoutstraat, 28, Aalst
VINDT GE
remedie tegen hoest, verstopping, hoofdpijn, enz.. enz.
VINDT GE
alle soorten verkloekingsmiddelen voor kleinen en grooten ;
de duivenliefhebbers en de landbouwers viaden er de onfeil-
baarste geneesmiddelen voor hun dieren.
ALLES TE VERKRIJGEN !
ALLES VAN DE BESTE HOEDANICHEID !
AAN VERMINDERDEN. PRIJS !
WAAROM
wordt de Apotheek Volksverheffing tegengewerkt ?
Omdat ze paal en perk stelt aan de looge prijzen.
De Apotheek is open alle dagen van 8 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds;
 des Zondags van 8 uur 's morgens tot 4 uur namiddag. Voor dringende zaken moet
 men bellen, na de vastgestelde uren.

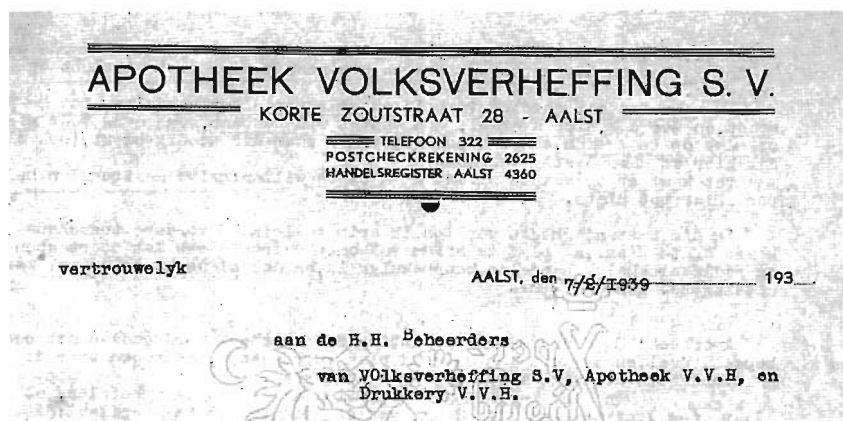
Advertentie voor de apotheek Volksverheffing,
 De Werkman, 30 oktober 1924 (ADV N, Antwerpen)

taak achtte de overige beheerders over enkele foutlopende zaken in te lichten. Verdoodt was ontevreden over de stand van zaken in de overgenomen Denderhoutemse bank De Volkswil, de moedermaatschappij Volksverheffing en de apotheek. De financiële afspraken die voor de drie instellingen gemaakt waren, werden volgens hem niet nageleefd³⁷. Verdoodt was bij de inrichting van de nieuwe apotheek voorstander geweest van de totale vernieuwing en niet van een halfslachtige oplossing. Hij had voorspeld dat alleen door een radicale en zakelijke aanpak een algemene redding mogelijk was. Hij argumenteerde dat hem enkele jaren geleden gevraagd was om "tussen te komen" en dat hij als voorwaarde gesteld had "voldoende vrijheid en gelegenheid tot handelen (...) desnoods radicaal, en waar dit nodig was, omdat het de noodzakelijke voorwaarde was tot lukken, en het nutteloos was te beginnen zonder vast uitzicht op uitslag." Aan deze voorwaarde werd volgens hem niet voldaan. De "weg van halfslachtigheid en voorzichtigheid" werd nog steeds bewandeld en daarom verkoos Verdoodt van verdere tussenkomsten af te zien. Hij wees ook op de afspraak die men bij de nieuwe inrichting van de apotheek had gemaakt betreffende de terugbetaling van het quasi renteloos uitgeleende kapitaal. De S.M. Volksverheffing moest vanaf 1939 starten met de terugbetaling van een tiende van het geleende geld. Verdoodt schreef: "dit is niet enkel een verplichting, maar het is ook de voorwaarde welke het verwezenlijken van het plan moet mogelijk maken." Volgens hem was geen enkele instelling in staat het geleende kapitaal terug te betalen en dus was Volksverheffing zelf verantwoordelijk voor het nakomen van deze plicht. Hij wou in geen geval dat de onafhankelijke apotheek zou lijden onder de verlieslatende afdelingen van Volksverheffing. De apotheek realiseerde immers jarenlang een positief saldo bij de afsluiting van elk boekjaar.

In het "verkoopsdagboek" worden alle klanten opgesomd met wie de apotheek samenwerkte³⁸. Hieruit kan men duidelijk afleiden welke ziekenfondsen of verenigingen aangesloten waren bij de volksapotheek. De ziekenbond verstreekte immers een tussenkomst voor de medicijnen die lange tijd rechtstreeks met de apotheek geregeld werd. Later moest de apotheek een bewijsje van levering meegeven aan het lid, maar in het oude systeem kon de apotheek de kopers onderverdelen volgens het ziekenfonds waartoe ze behoorden. Tot vóór de veranderingen in 1936 waren de meeste klanten van

Vlaams-nationalistische en christen-democratische strekking³⁹. In theorie kon iedereen er klant zijn, maar uit de balans blijkt toch dat de aangesloten mutualiteiten zeker de "juiste" ideologische kleur hadden⁴⁰. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam hier verandering in. Uit de "koperslijst" van 1943 blijkt dat de apotheek Volksverheffing zeker niet alleen aan christen-democraten en Vlaams-nationalisten medicijnen verkocht. De socialistische Bond Moyson van Aalst en Erembodegem werden eveneens genoteerd, net zo goed als katholieke of neutrale verenigingen⁴¹.

De apotheek Volksverheffing werkte tijdens de oorlogsjaren voort, net zoals de mutualiteit van Aalst. Dit kan men afleiden uit de "inventarisboeken" van de apotheek. De boeken werden bijgehouden vanaf 1936, na de statutaire verandering. Het zakencijfer van de apotheek was de laatste jaren vóór de oorlog licht fluctuerend. Het gemiddelde jaarlijkse verkoopcijfer lag rond de 800.000 fr., alleen in 1940 werd beduidend minder verkocht⁴². De omzette een duidelijke stijging in 1943 en dit gesteegen verkoopcijfer werd aangehouden tot het einde van de oorlog. Het is logisch dat er in oorlogstijd extra nood was aan geneesmiddelen door de algemene verzwakking en de kwetsbaarheid voor besmettelijke ziektes. De omzet werd genoteerd tot 1945, maar de apotheek had na de oorlog uiteraard geen toekomst meer en het verkoopcijfer van 1945 was ten opzichte van het vorige jaar met ongeveer 97% gedaald. Vanaf 1946 noteerde de boekhouding geen verkoop meer, wat wijst op een stopzetting van de zaken. De boeken werden consequent bijgehouden tot en met 1955, maar toen was de liquidatie van de apotheek reeds in voorbereiding. Al die jaren werd het aanwezige saldo van 1945 overgeschreven naar het volgende boekjaar, met een vermindering of respectievelijk vermeerdering van dit saldo door belastinggelden en intresten.

Brief aan de beheerders van de S.M. Volksverheffing, de drukkerij en de apotheek, 7 februari 1939. (ADV, Antwerpen)

Uiteindelijk zou de toenmalige beheerder-bestuurder Gaston Van Wilderode in 1957 de ontbinding bewerkstelligen⁴³.

De Vlaamsche Spaar- en Leenbank

Op 15 april 1930 werd de Vlaamsche Spaar- en Leenbank gesticht. De bank werd niet officieel opgenomen in de schoot van de S.M. Volksverheffing, maar de verbondenheid met de moedermaatschappij was van bij het begin zeer duidelijk. Volksverheffing was immers medestichter-aandeelhouder van de bank, samen met een veertigtal particuliere aandeelhouders, het verbond der Vlaamsche Huizen en de kleinere samenwerkende maatschappij De Volkswil uit Denderhoutem⁴⁴. De opgestarte bank had een maatschappelijk kapitaal van één miljoen fr. dat bestond uit vierduizend aandelen van elk 250 fr. De samenwerkende maatschappij Volksverheffing stelde zich in de stichtingsakte voor als de grootste aandeelhouder met 2.652 aandelen, wat een geldelijke waarde vertegenwoordigde van 663.000 fr. Hiermee zou de moedermaatschappij aanvankelijk meer dan 66% van het maatschappelijk kapitaal bezitten. Tweede grootste aandeelhouder van de bank was de N.V. De Volkswil uit Denderhoutem. Petrus Van Vaerenbergh had als beheerder van De Volkswil 400 aandelen opgekocht, wat één tiende van het maatschappelijk kapitaal uitmaakte. Het verbond der Vlaamsche Huizen, het zwakste broertje van alle Vlaams-nationalistische creaties, werd pro forma aandeelhouder met twee aandelen. Naast de vierduizend aandelen voor het maatschappelijk kapitaal werd melding gemaakt van tweeduizend stichtersaandelen zonder aanduiding van de waarde per aandeel. Die werden toegekend aan het verbond der Vlaamsche Huizen *"als vergelding harer bemoeiingen en werkingen tot het stichten der*

*tegenwoordige maatschappij en den zedelijken steun die deze laatste bij haar heeft gevonden en in 't vervolg nog zal verwerven."*⁴⁵ Het bleek duidelijk uit de stichtingsakte dat het verbond der Vlaamsche Huizen wel zou varen bij de oprichting van de bank. De bank was immers opgericht als vangnet voor moeilijk lopende projecten. De bank kon leningen uitschrijven en krediet verschaffen tegen hypothecaire voorwaarden. Officieel werd als doel gesteld: *"geldleeningen te doen met grondpandelijke waarborg, alsmede het inrichten van spaarkassen en de uitgaven van obligatiën"*. Bij de jaarlijkse eindrekening zou de zuivere winst, als hiervan sprake was, verdeeld worden onder de aandeelhouders van het maatschappelijk kapitaal (25% van de winst), de stichtingsaandeelhouders (25%) en de beheer- en toezichtsraad (15%). Voor men de winstverdeling voltrok, werd 5% in een reservefonds gestort. De aandeelhouders kregen nog een extra intrest die berekend werd volgens officiële tarieven van de Nationale Bank. De rest van de winst zou overgedragen worden aan een bijzonder voorzienigheidsfonds. Niet opgeëiste sommen werden na vijf jaar toegewezen aan het verbond der Vlaamsche Huizen. Ondanks alle voorrechten voor dit verbond diende zes jaar later een nieuwe reddingstruc gezocht te worden, wat resulteerde in de afsplitsing van de volksapotheek.

Victor Bocqué werd in 1930 als voorzitter van de bank aangesteld, maar hij oefende deze functie niet lang uit en werd vrij vlug vervangen door Severien Verdoodt. Als afgevaardigde beheerders fungeerden Jozef Cool, Valery Louies en Ernest Van den Berghe. Antoon Mermans werd bestuurder van de bank, een taak die hij tot 1937 bleef vervullen.

't Spel aan ons been: de samensmelting met De Volkswil uit Denderhoutem

In 1935 onderging de Vlaamsche Spaar- en Leenbank een eerste grote verandering. De naamloze vennootschap De Volkswil uit Denderhoutem, waartoe een eigen spaarkas en een samenwerkende maatschappij behoorden, had de opslorping van haar spaarbank in de Vlaamsche Spaar- en Leenbank van Aalst aangevraagd. De werking van de N.V. was in feite beperkt tot de uitbating van een Vlaamsch Huis: een herberg met feestzaal en vergaderlokaal en een winkel. Dit gedeelte van De Volkswil zou blijven bestaan, maar de bank zat verwickeld in té zware financiële problemen. De Volkswil had - waarschijnlijk in een crisismoment -

Stichtingsakte van de
Vlaamsche Spaar- en Leenbank N.V. Aalst, 1930 (ADV, Antwerpen)

kapitaal geleend van ene Achiël Ysebaert. In 1935 moest De Volkswil nog altijd ongeveer 365.000 fr. terugbetalen aan deze geldschieter. Ysebaert vroeg hoge intresten op zijn geleende geld. Het is totaal onwaarschijnlijk dat de bank in Aalst van deze schuldenlast niet op de hoogte zou zijn geweest bij de overname van De Volkswil. Het is logisch dat de Aalsterse leiding De Volkswil van de ondergang wou redden en wou voorkomen dat een Vlaams bastion in Denderhoutem verloren ging. In de onderhandelingen over de overname en in de statutaire wijzigingen van beide banken werd met geen woord gerept over de vrij omvangrijke lening die De Volkswil nog moest terugbetalen⁴⁶. Er werd wel een lijst genoteerd van bedragen die de spaarkas De Volkswil nog tegoed had van klanten. De statutenwijziging van de bank in Aalst vermeldde op 20 juli 1935 de officiële opslorping van de spaarkas in Denderhoutem, waarbij de Vlaamsche Spaar- en Leenbank de volledige activa en passiva van De Volkswil overnam, met inbegrip van alle hypothecaire leningen. De bank van Aalst nam alle burgerlijke rechten en plichten over. De vierhonderd aandelen die N.V. De Volkswil had in de Spaar- en Leenbank in Aalst zouden teruggetrokken en verdeeld worden onder de aandeelhouders in Denderhoutem die hiervoor borg hadden gestaan. De aandeelhouders van De Volkswil zelf behielden hun recht op een jaarlijkse intrest. Die werd vanaf de overname verplicht uitbetaald door de Vlaamsche Spaar- en Leenbank die er zich toe verbond jaarlijks 75.000 fr. uit te betalen aan de aandeelhouders van de spaarkas. Naar aanleiding van de statutaire veranderingen van de bank nam de Vlaamsche Spaar- en Leenbank de gelegenheid te baat om tevens ook een naam- en functieverandering door te voeren en transformeerde in de Vlaamsche Deposito- en Leenbank. De functie van spaarkas werd opgeschort. Nog een aantal beslissingen wezen erop dat de Vlaamse bank zich heroriënteerde. Zo werden er in de toekomst geen winsten meer afgedragen aan het bijzonder voorzienigheidsfonds, aan het personeel noch aan het bevoorrechte verbond der Vlaamsche Huizen. De aandeelhouders konden daarentegen rekenen op een hogere jaarlijks aandeel in de winst. De vaste vergoeding waar de afgevaardigde beheerders tot dan toe van genoten, werd geschrapt. De S.M. Volksverheffing kon zijn aandeelhouderschap van 66% niet langer handhaven. In 1935 bezat het nog 1.658 aandelen, wat in geldelijke waarde 414.500 fr. betekende. De samenwerkende maatschappij Vlaamsch

Huis Lede was een nieuwkomer met 200 aandelen, wat toen nog 5% van het maatschappelijk kapitaal vertegenwoordigde. Enkele maanden na de fusie wijzigde ook de grootte van het maatschappelijk kapitaal. *Het Staatsblad* van 19 januari 1936 kondigde aan dat het maatschappelijk kapitaal van de bank teruggebracht was tot 500.000 fr.

De schulden van De Volkswil aan Achiël Ysebaert wogen de volgende jaren zwaar op de bank in Aalst. De N.V. De Volkswil moest voor deze kwestie ook verplichtingen nakomen ten aanzien van de Vlaamsche Deposito- en Leenbank. Alle winst die het Vlaamsch Huis in Denderhoutem maakte, moest - met uitzondering van 3% voor de aandeelhouders - geheel overgedragen worden aan de bank tot op het moment dat de schuld-Ysebaert was afgelost. Omdat de bank zichzelf niet verantwoordelijk wou of kon stellen voor deze schuldenlast, zou de moedermaatschappij S.M. Volksverheffing een hypothecaire lening aangaan bij de bank ter waarde van 236.000 fr. Zo kwam de schuld aan Ysebaert op naam te staan van de moedermaatschappij, die hypothecair borg stond met haar eigendom het Vlaamsch Huis in de Molenstraat.

Begin 1936, enkele maanden na de officiële smelting van de banken, zette L. Forrest als nieuw lid van de beheerraad de puntjes op de i. Hij waarschuwde voor een al te tolerante houding van de bank ten opzichte van de samenwerkende organisaties van Volksverheffing⁴⁷. Volgens hem konden de instellingen, zowel S.M. Volksverheffing als het verbond der Vlaamsche Huizen, niet ontsnappen aan het betalen van de normale intresten op hun lopende leningen. Een vermindering van de rente was voor beide partijen een nadelige zaak. Vooreerst was de bank als inrichting het best niet verwickeld in winsten of verliezen van andere organisaties. Bovendien belemmerden inrichtingen als Volksverheffing en de Vlaamse huizen de uitkering van dividenden door de bank indien zij nalatig

BANK "DE VOLKSWIL"

NAAMLooZE VENNOOTSCHAP

DENDERHAUTEM

Tel. Ninove 138.

Postcheckrekening 170553.

ALLE BANK- EN BEURSVERRICHTINGEN

SPAARKAS 5,50 t. h.

OP ZICHT 3,50 t. h.

Disconte, incasseering — Checks op vreemde (aan en verkoop) — **Sektie Beurs : Enkel Komptant.** — Uithetaling van alle coupons. — Aan- en Verkoop van alle vreemd geld en checks aan de officiële middenkoersen. — Alle stortingen mogen op de post gedaan worden, we zenden ontvangstbewijs binnen de 24 uren.

VOLKOMEN ZEKERHEID.

STIPTE GEHEIMHOUDING.

Reclame van de bank De Volkswil N.V. Denderhoutem,
De Werkman, 13 april 1930 (DAVS)

waren in het betalen van hun intresten. Dit zou vooral in hun eigen nadeel zijn, aangezien het grootste deel van de dividenden uiteindelijk naar Volksverheffing en het verbond der Vlaamsche Huizen terugvloede. In maart 1936 had de S.M. Volksverheffing in totaal een lening van 346.763 fr. en het verbond der Vlaamsche Huizen een lening van 20.093 fr. lopen bij de Vlaamsche Deposito- en Leenbank. Op deze bedragen moesten zij allebei 4% intrest betalen. Volksverheffing had een deel gewaarborgd door een hypotheek op haar directe eigendom, met name het Vlaamsch Huis in Aalst, en had een ander deel gewaarborgd door het in pand geven van de aandelen van de drukkerij Volksverheffing, wat een nominale waarde vertegenwoordigde van 1.200.000 fr.⁴⁸. Wat de schuld van de Vlaamsche Huizen betrof, nam ook de moedermaatschappij de hypothecaire waarborg op zich omdat het verbond der Vlaamsche Huizen zelf geen eigendom had waarop het zich kon beroepen. De nieuwe beheerder Forrest, afkomstig uit Brussel, pleitte voor een zeer krachtig optreden, omdat de algemene financiële toestand van de Vlaams-nationalistische organisaties zeer penibel was.

Beheerder en rekenkundige Valery Louies was opgezet met de visie van Forrest en formuleerde in april 1936 eveneens enkele voorstellen aan bankvoorzitter Verdoodt. Louies vond dat de algemene onkosten van de bank gedrukt moesten worden en zag een oplossing in een sanering van het personeelsbestand en een besparing op de lonen. Op dat moment waren twee werknemers in dienst, Louis Boone en Donnat Sonck. Wanneer de bank eind 1936 geen positief eindresultaat behaalde, moesten volgens Louies beide personeelsleden ontslagen worden. Als de bank wel winst realiseerde, zou alleen Boone moeten verdwijnen en kon Sonck deeltijds blijven. Louies stelde als oplossing voor dat Sonck als loontrekker parttime in de bank zou werken en parttime de baan opgestuurd zou worden om klanten te wer-

ven waarvoor hij betaald zou worden per aangeworven lid. De toon van Louies was kordaat: *"de bedienden doen draaien, de algemene onkosten onder 't vergrootglas nemen en direct, nu direct aanpakken anders hebben wij 't spel aan ons been"*⁴⁹.

Eind 1936 was er sprake dat bestuurder Antoon Mermans uit de bank zou stappen. Het is niet duidelijk of hier een reden achter gezocht moet worden. 1936 was een moeilijk jaar voor de bank en er waren heel wat veranderingen doorgevoerd, echter zonder resultaat. Wenste Mermans de verantwoordelijkheid niet langer te dragen of had men hem nodig op een andere plaats? Bankbediende Sonck, die er vanaf de stichting in 1930 bij was geweest, was in ieder geval verholpen over de evolutie van de instelling. Na vijf jaar trouwe dienst wou men hem een halfzijdse baan geven en zou de aanstelling van een nieuwe bestuurder naar een buitenstaander gaan. Sonck had gehoopt dat hij vereerd zou worden met de aanstelling als nieuwe bestuurder⁵⁰. Niets was minder waar, want als bestuurder werd door de beheerraad Louis Caudron gepolst, de toenmalige bestuurder van de N.V. Landbank in Brussel, de bank waarmee de Vlaamsche Deposito- en Leenbank nog een fusie had betracht. Sonck herinnerde de bankvoorzitter aan zijn inzet gedurende de afgelopen vijf jaar. Hij had vóór de opslorping bij Aalst de spaarkas De Volkswil gered van een totale financiële ondergang door zijn niet-aflatende ledenwerving. Veertig procent van het cliënteel van De Volkswil was naar eigen zeggen togetreden door zijn bemiddeling. Vrienden en familie had hij aangeraden om hun spaarcenten uit te zetten in Denderhoutem en als "dank" voor zijn ijver was hem jaarlijks een loonsvermindering gegeven. Bovendien werd voor de aanstelling van een nieuwe bestuurder niet eens aan hem gedacht. De benoeming van Caudron sleepte nog een poosje aan, maar in het najaar van 1937 werd hij officieel benoemd tot bestuurder⁵¹.

Niet alleen 1936 was een lastig jaar, de bank heeft het nooit makkelijk gehad. Begin 1936 waren er na de samensmelting met De Volkswil pogingen ondernomen om te fusioneren met de Landbank van Brussel, maar dit was niet gelukt⁵². De Vlaamsche Deposito- en Leenbank zette nog enkele keren een samenwerking met andere banken op het getouw, maar het kwam nooit tot een fusie. Eind 1936 werd er gecorrespondeerd met de Discontobank van Antwerpen over een samensmelting. De besprekingen sleepten een tijdje aan, maar uiteindelijk kwam er niets van terecht omdat de Disconto-

SPAART

Bij

Volksverheffing

Op zicht 4 % (net)

Op termijn 5 % (net)

Voor Spaarboekjes alle dagen, in 't lokaal.
Voor alle andere stortingen of inlichtingen, wendt U
tot den heer A. Van de Vondel, beheerder.

Reclame van de Vlaamsche Spaar- en Leenbank in Aalst,
De Werkman, 13 april 1930 (DAVS)

bank opzag tegen de aanzuiveringen, de afbetalingen en de waarborgen die ze diende te leveren voor de Vlaamsche Deposito- en Leenbank⁵³. De bank uit Aalst startte eind 1936 besprekingen met de Bankcommissie in Brussel, maar ook dat leverde geen direct resultaat op. 1936 was ook het jaar dat de apotheek een onafhankelijk statuut kreeg, in een ultieme poging om als enige winstgevendende onderneming een renteloze lening van 500.000 fr. te kunnen geven aan de moedermaatschappij. Alle reddingspogingen ten spijt bleef zowel Volksverheffing als de bank in moeilijkheden verkeren.

Het is duidelijk dat de grootste financiële moeilijkheden pas begonnen vanaf de overname van De Volkswil en de schuld-Ysebaert. Sindsdien schipperde de bank tussen voorlopige oplossingen zoals overdrachten van leningen, inkrimping van personeel en herschikkingen van betalingen. Niet alleen de bank, maar quasi alle sociale organisaties leden onder een financiële chaos. De verenigingen mochten dan wel een goed functionerende structuur hebben en over een groeiend ledenaantal beschikken, op financieel vlak liepen ze alle mank. Louies maakte een nota ter attentie van Verdoodt, waarin hij benadrukte dat er bij de ziekenbonden aangedrongen moest worden op een stiptere betaling van de rekeningen. De apotheek had nog 70.000 fr. tegoed van de ziekenbonden, die echter weigerden te betalen. Zij beriepen zich op hun aandelen in de apotheek en in de partijkas, waardoor zij voorrechten genoten met betrekking tot het nakomen van hun financiële plichten. Om dit probleem op te lossen stond de bank een lening van 30.000 fr. toe aan de Vereenigde Ziekenbonden, wat gewaarborgd werd met hun aandelen in Vlaams-nationalistische organisaties ter nominale waarde van 40.000 fr. Hierop diende Broederbond eveneens een aanvraag in voor een lening bij de bank. Tijdens de beheerraad van 3 december 1937 werd benadrukt dat alle betalingen aan de apotheek dienden te gebeuren, in zo verre dit niet het debetsaldo van de ziekenbonden zou aandikken. In het voorjaar van 1938 was het financiële web nog steeds niet ontrafeld.

Op zoek naar een evenwichtig beleid voor de drukkerij en de uitgeverij

Ook de drukkerij en de uitgeverij waren verlieslatend en bezorgden de leiding van Volksverheffing grote kopzorgen. De beheerraad van 3 december 1937 verklaarde dat de toestand van uitgeverij Dietschland onhoudbaar was. Slechts door een evenwichtig beleid kon de uitgeverij overleven.

Officieel waren in de uitgeverij slechts twee werknemers tewerkgesteld, maar zelfs deze loonkost bleek nog te zwaar, hoewel de twee niet alleen voor de uitgeverij werkten maar ook voor de drukkerij die het grootste deel van de loonkost op zich nam. De activiteiten van personeelsleden waren nooit strikt omkaderd en de opgelegde taken stonden vaak in direct verband met de partijorganisatie. Uit welke kas zij betaald werden, deed er uiteindelijk niet veel toe. De uitgeverij Dietschland kreeg eind 1933 de opdracht het partijblad *De Strijd* te vernieuwen met een evenwichtige redactie, de abonnementen op te drijven en de reclame en de aankondigingen te verdubbelen⁵⁴.

De beheerraad besliste in december 1937 dat de drukkerij strenger moest optreden tegenover de klanten, als bescherming van de eigen financiële toestand. De drukkerij werd teveel geconfronteerd met opdrachten die te laat of zelfs nooit vereffend werden. De partijleden zelf waren zeker niet vrij te pleiten. De drukkerij had talrijke onbetaalde rekeningen van particulieren of kleine inrichtingen, meestal met een politieke achtergrond. De rekeningen dienden onderzocht te worden en wanneer een betaling onmogelijk bleek, zou de drukkerij de achterstallige gelden kunnen kwijtschelden, maar dit was niet toepasselijk voor de grote schulden. Hiervan moest onmiddellijke betaling geëist worden, of de schuldenaar moest met een andere oplossing op de proppen komen. Als er geen oplossing mogelijk was, zou men kwijtschelding niet uitsluiten... De drukkerij moest in de toekomst echter elke klant onderzoeken en mocht opdrachten enkel aanvaarden wanneer de klanten hun kapitaalcracht konden bewijzen.

Vóór men het werkjaar 1938 inging, besliste de beheerraad van S.M. Volksverheffing dat alle sociale organisaties een intense publiciteitscampagne

Reclame van de S.M. drukkerij Volksverheffing in de programmabrochure van het Vlaamsch Volkstooneel, midden jaren dertig (ADV, Antwerpen)

S. M. DRUKKERIJ
VOLKSVERHEFFING
 ONDERWIJSSTRAAT, 9 - AALST
 Telefoon 188

W

ELKE bezoeker, hetzij Fabrikant, Handelaar, Particulier of Bestuurslid eener vereeniging, kent deze inrichting niet???

???

???

???

Dit hebben wij te danken aan:

1. De technische voorlichting bij aanvragen
2. De vrijblijvende prijsberekeningen
3. De stipte leveringen
4. DE AFWERKING

DU

"Geef het maar aan Volksverheffing"

moesten voeren. Zowel de apotheek als de uitgeverij en de drukkerij kregen de taak hun profiel te vernieuwen en de reclame te verhogen. Het verbond der Vlaamse Huizen zou de Vlaamse lokalen kritischer moeten beoordelen. Deze huizen moesten meer "levendige huiselijkheid" uitstralen en in de beheerraad rees de vraag of het niet mogelijk was om in alle herbergen waar een Vlaamsch Huis gevestigd was een afzonderlijke ingang te maken voor de bezoekers van de Vlaamse lokalen⁵⁵.

Moedermaatschappij Volksverheffing in het slop

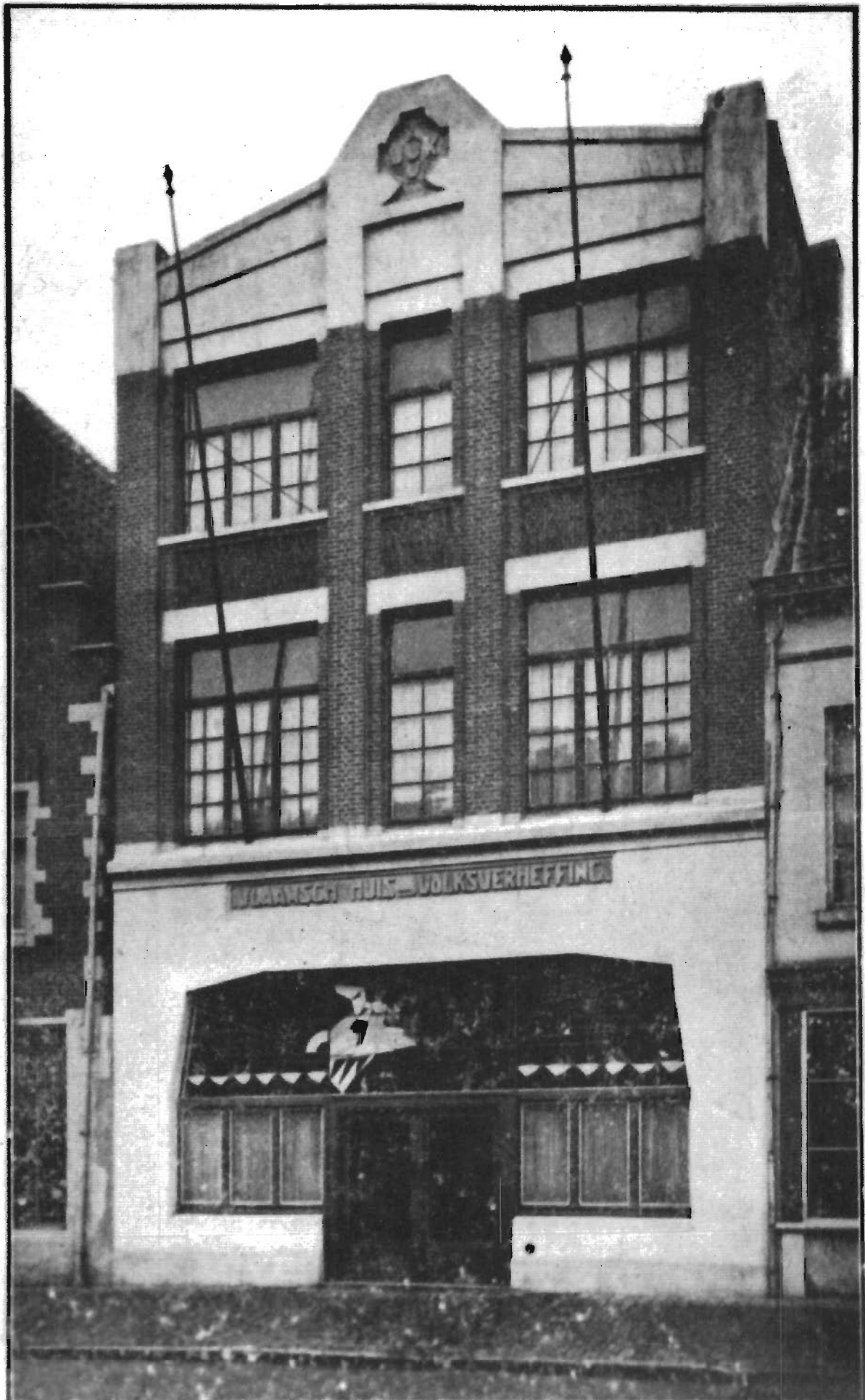
Ondanks alle herschikkingen en vernieuwingen bleef de moedermaatschappij S.M. Volksverheffing zelf voor de grootste financiële problemen zorgen. Haar schuldenlast was het hoogst, omdat zij vaak in de bres was gesprongen om dochterorganisaties van de ondergang te redden. In 1938 moest er gezocht worden naar een reële oplossing voor S.M. Volksverheffing, want de toestand werd voor de Vlaamse bank onhoudbaar. Indien de Vlaamse Deposito- en Leenbank geen stipte terugbetaling kreeg van haar kapitaal, liep ze gevaar hiervoor op de vingers getikt te worden door de bankcommissie, die een directe controle uitvoerde op haar werking. Bij het afsluiten van het boekjaar 1937 schreef beheerder Louies een verontrustende nota aan voorzitter Verdoodt⁵⁶. Elk jaar werden er zoveel algemene onkosten gemaakt dat de normale winst afgeroomd werd. Toch moest Volksverheffing om boekhoudkundig in regel te zijn 160.000 fr. uitkeren aan de bank ten gunste van de aandeelhouders en 75.000 fr. betalen aan intresten eveneens aan de Vlaamse bank. De Vlaamse Deposito- en Leenbank kon dan op zijn beurt 75.000 fr. terugbetalen aan Ysebaert en 160.000 fr. aan haar investeerders. Maar Volksverheffing kon de afbetaling niet nakomen, wat de bank in moeilijkheden bracht. In december 1937 werd de verkoop van het bankgebouw aan de Vlaamse Deposito- en Leenbank door S.M. Volksverheffing goedgekeurd. De bank, gelegen aan de Sint-Jorisstraat 27, betrok een pand dat eigendom was van de S.M. Volksverheffing. De Vlaamse bank kocht de gebouwen aan voor de prijs van 150.000 fr.

Louies kwam in 1938 met nog een voorstel op de proppen. Volksverheffing moest zoals reeds vermeld jaarlijks aan haar schuldeisers 160.000 fr. terugbetalen. Daarnaast moest ze elk jaar 75.000 fr. van de schuld aan Ysebaert inkorten. Louies' voor-

stel bestond erin dat Volksverheffing in één keer 235.000 fr. aan de bank uitkeerde, waarmee enkel de schuld Ysebaert zou worden ingekort. Hierna zou deze laatste nog 110.000 fr. te goed hebben, wat nog altijd een behoorlijk bedrag was, maar de intresten die Volksverheffing hierop zou moeten betalen, zouden in elk geval aanzienlijk verminderen. Louies berekende dat Volksverheffing, en dus ook de bank, anders jaarlijks 14.250 fr. aan intresten verloor. Het voorstel van Louies was enkel realiseerbaar indien men kon rekenen op de bereidwillige medewerking van Ysebaert en van de overige schuldeisers-investeerders. Deze partijen moesten zich immers bereid tonen om af te zien van de jaarlijkse rente op hun uitgeleende geld, wat opnieuw een vermindering zou betekenen van de financiële druk op Volksverheffing. Het nadeel van de regeling was dat de Vlaamse bank ook geen intresten meer zou krijgen van Volksverheffing, maar hierop kon de bank in het toenmalige klimaat toch niet rekenen. Waarschijnlijk werd de oplossing van Valery Louies aanvaard, want in de latere nota's en verslagen kwam de netelige kwestie Ysebaert niet meer ter sprake, wat niet wil zeggen dat de financiële rompslomp was opgeklaard. S.M. Volksverheffing bleef een zorgenkind dat geholpen moest worden door middel van financiële voorrechten. Zo mocht Volksverheffing een intrest betalen van 4% op haar leningen terwijl het verbond der Vlaamse Huizen 5% en het Vlaamsch Huis van Lede 6% intrest moesten betalen. Ondanks deze bijzondere behandeling kreeg de moedermaatschappij in 1938 toch een officiële verwittiging van de bank dat haar debetsaldo meer dan 295.000 fr. bedroeg, waarmee zij het toegestane krediet met 45.000 fr. had overschreden⁵⁷.

Voorzitter Verdoodt richtte in februari 1939 een vertrouwelijk schrijven aan alle beheerders van de S.M. Volksverheffing, de apotheek en de drukkerij om uiting te geven aan zijn bezorgdheid. Hij verwees naar de beloofde, nieuwe zakelijke aanpak die door sommigen nog altijd verhinderd werd⁵⁸. Hij waarschuwde ervoor dat, wanneer iedereen nalatig bleef in de terugbetaling van geleend kapitaal en niemand de gemaakte afspraken nakwam, de situatie in 1941 en de daarop volgende jaren hopeloos zou zijn. Elk jaar moest het Vlaamsch Huis in Denderhoutem herinnerd worden aan de afspraken die dateerden van bij de overname, en elk jaar talmde Denderhoutem met de overschrijving van de winst. Verdoodt stelde dat iedereen verplichtingen had tegenover de bank, net zoals de bank verplich-

Het Vlaamsch Huis Volksverheffing in de Molenstraat te Aalst (AMVC, Antwerpen)

tingen had tegenover de bankcommissie in Brussel. Wanneer deze ketting verbroken werd door een slechte samenwerking, zou dit leiden tot een onmogelijke relatie met het controle-orgaan in Brussel. Een paar weken later berichtte Geo Baert, revisor van de Vlaamse Deposito- en Leenbank dat de bank niet meer beschikte over het vereiste minimumkapitaal. Slechte beursnoteringen hadden dit nog eens extra in de hand gewerkt. De revisor vroeg een kapitaalsverhoging van 250.000 fr. Dit betekende dat er nieuwe aandelen uitgeschreven moesten worden, wat voor de Vlaamse bank waarschijnlijk geen vanzelfsprekende opdracht was. Men kan moeilijk beweren dat de aandelen gegeerd waren omwille van hun "gunstige" opbrengst. De nieuwe lijst aandeelhouders bestond dan ook vooral uit oude bekenden en figuren die actief waren in de Vlaams-nationalistische beweging. Enkele nieuwkomers zoals Louis Caudron, die sinds 1937 bankbestuurder was, namen de gelegenheid te baat om hun sympathie te betuigen door aandelen te nemen in de bank⁵⁹. Naar aanleiding van de publicatie van de nieuwe aandelen in het *Belgisch Staatsblad* kondigde de bank opnieuw een naamsverandering aan; de Vlaamse bank heette voortaan Bank voor het Denderland⁶⁰. Het maatschappelijk kapitaal was verhoogd met 125.000 fr., de verhoopte kapitaalsverhoging van 250.000 fr. was dus niet gerealiseerd. In het voorjaar van 1940 werden nogmaals pogingen ondernomen om een aansluiting te verwezenlijken met een andere bank. Er werden onderhandelingen gestart met de Bank-groep Ninove en de Centrum Bank in Antwerpen. Om de bank als partner aantrekkelijker voor te stellen moest de S.M. Volksverheffing als schuldenaar minder zwaar doorweten. Opnieuw achtte beheerder Louies het wenselijk dat Volksverheffing kopers kon vinden die haar zouden ontlasten van een deel van haar aandelen bij de bank. Door het verkopen van de aandelen zou Volksverheffing contant geld innen. Volgens Louies was de gedroomde situatie dat de Bank-groep Ninove een deel van deze aandelen overnam, wat een samenwerking zou vereenvoudigen. Toch kwam het ook toen niet tot een samenwerking met een andere bank. De Bank voor het Denderland was niet echt een aantrekkelijke zakenpartner en het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog gaf de onderhandelingen een andere wending. De rol van de Vlaamse bank tijdens de oorlogsjaren is moeilijk te achterhalen omdat de papieren voor de periode 1940-1944 ontbreken. De draad werd weer opgenomen ná de bevrijding. Vanaf september 1944 werden

opnieuw spaarboekjes geopend. De steekkaarten van de spaarkas vermelden het opschrift "opnieuw 1944" waarna cijfers genoteerd werden voor de volgende jaren. Sommige spaarboekjes werden bijgehouden tot 1960⁶¹. Hierbij gaat het wel om spaarboekjes van verenigingen of organisaties, voornamelijk wijkkringen en vriendenkringen opgericht ter ere van priester Daens en de vroegere Christene Volkspartij, wat men kan afleiden uit de benamingen van de verenigingen⁶². Deze lijst is informatief wel interessant, maar is niet volledig genoeg om conclusies uit te trekken. Naar alle waarschijnlijkheid was de rol van de bank na de Tweede Wereldoorlog, net als die van de andere Vlaams-nationalistische organisaties, volledig uitgespeeld. Toch werden er spaarboekjes heropend, hoewel deze een passief bestaan leidden. Waarschijnlijk werden deze boekjes - die zoals reeds vermeld voornamelijk aan verenigingen toebehoorden - behouden als steunbetuiging voor vervlogen tijden. In de jaren zestig werd zowel de liquidatie uitgesproken van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing als van de apotheek en de drukkerij⁶³. De ontbinding van de bank werd in het dossier van de Vlaamse bank niet teruggevonden⁶⁴. Afgaande op het feit dat de definitieve vereffening en ontbinding van de meeste organisaties pas verliep in de jaren zestig en rekening houdend met het feit dat de spaarboekjes werden behouden tot in diezelfde periode, mag men ervan uit gaan dat de bank eveneens in de jaren zestig officieel ontbonden werd.

Het Verbond der Vlaamsche Huizen: de passieve goedkeuring

Het Verbond der Vlaamsche Huizen werd als overkoepelende instelling in het leven geroepen omstreeks 1930. Het werd opgestart vanuit Volksverheffing en had als taak de Vlaamse huizen of de Vlaamse christen-democratische samenwerkende maatschappijen in de streek te uniformiseren en te begeleiden. In het arrondissement Aalst was na de Eerste Wereldoorlog in verscheidene gemeenten een samenwerkende maatschappij annex Vlaams huis opgericht, het makkelijkst in plaatsen met een daensistische traditie. De samenwerkende maatschappijen, uiteraard gekoppeld aan een herberg, waren het centrum van het christen-democratisch en Vlaams-nationalistisch leven. De vergaderingen vonden er plaats, er was een coöperatieve winkel aan verbonden, er werden grote feesten en toneelvoorstellingen georganiseerd en men had er een kantoor voor de plaatselijke ziekenbond en vakbond. Het opstarten gebeurde spontaan. Een daen-

sistische of Vlaams-nationalistische groepering zocht ergens onderdak en naar gelang van hun grootte en hun politieke kracht groeide vanuit hun vaste stek een netwerk van activiteiten. Soms bestond reeds een netwerk van sociale organisaties en probeerde de partij een lokaal te bemachtigen om hun activiteiten in te concentreren. De christendemocraten geloofden dat zowel de politieke interesse als de nieuwsgierigheid naar de sociale diensten van de plaatselijke bevolking werden gestimuleerd wanneer men zich als groep kon identificeren met een vaste verblijfplaats. Een redenering die uiteraard niet exclusief daensistisch was, want de Vlaams-nationalisten volgden later dezelfde denk-piste met hun netwerk van Vlaamse huizen.

Voor de Vlaamse huizen was de grote moedermaatschappij S.M. Volksverheffing in Aalst het grote voorbeeld inzake structuur en doelstellingen. De vergelijking kan echter in veel gevallen ook doorgetrokken worden met betrekking tot de financiële perikelen. Het kapitaal werd bijeengebracht door kleine aandeelhouders in samenwerkende maatschappijen, gesteund door een mogelijke inbreng van Volksverheffing Aalst of van het verbond. Afhankelijk van de financiële mogelijkheden zocht men naar een geschikt pand om te huren of te kopen en te renoveren. Sommige lokalen waren effectief eigendom van de partij, maar in veel gevallen vond de afdeling onderdak bij een herbergier die haar gunstig gezind was.

In het Aalsterse liep de groei van deze samenwerkende maatschappijen parallel met de aanwezigheid van vroegere daensistische kernen. Maar de Vlaamse Huizen waren zeker geen exclusief Aalsters fenomeen, we zien in West-Vlaanderen, Antwerpen en Brabant een gelijkaardige groei⁶⁵. Aangezien het verbond der Vlaamse Huizen een instelling was die aan Aalst gekoppeld werd, concentreerde het zich echter voornamelijk op de samenwerkende maatschappijen in de omtrek. Vermoedelijk was het organisatorische draagvlak van het verbond ook niet sterk genoeg om de arrondissementale grens te overstijgen. Men kan zich zelfs afvragen of de invloed van het verbond in het eigen arrondissement groot was, want diverse Vlaamse huizen, voornamelijk met een daensistische achtergrond, waren opgericht vóór het verbond in werking trad. De inbreng van het verbond der Vlaamse Huizen kan voornamelijk teruggebracht worden tot een financiële ondersteuning. Enkele Vlaamse huizen of samenwerkende maatschappijen die opgericht waren ná 1930, konden

een beroep doen op het verbond als aandeelhouder bij de aankoop of voor de uitbating van een eigen huis, maar ze waren zeker niet talrijk. Minstens evenveel Vlaamse huizen konden de S.M. Volksverheffing in Aalst tot aandeelhouder rekenen, wat een extra verklaring vormt voor de financiële moeilijkheden van de moedermaatschappij. De volledige omvang van de inmenging van het verbond der Vlaamse Huizen valt niet te bepalen. In 1930 werden de moedermaatschappij S.M. Volksverheffing, het Vlaamsch Huis van Lede, Geraardsbergen en Zottegem, de S.M. De Verbroedering in Denderleeuw, de S.M. Weldoen in Welle en de S.M. De Volkswil in Denderhoutem gerekend tot het verbond der Vlaamse Huizen. Aangezien de S.M. Volksverheffing in Aalst eigenaar was van het Vlaamsch Huis in Erembodegem en mede-eigenaar-aandeelhouder van het Vlaamsch Huis van Moorsel, werden deze ook bij het verbond gerekend⁶⁶. Al die maatschappijen hadden dus een lokaal waarvan de politieke beweging eigenaar was, maar hadden ook de bekende financiële moeilijkheden waarmee ze aanklopten bij de Vlaamse bank. Hoewel de gegevens van de bank fragmentarisch zijn, bieden de hypothecaire rekeningen een kijk op het kapitaalvermogen van verscheidene Vlaamse huizen. Midden 1937 had het verbond der Vlaamse Huizen een schuld bij de bank van 111.141 fr., De Volkswil van Denderhoutem moest 146.770 fr. terugbetalen, Weldoen van Welle stond 42.748 fr. in het krijt, maar ook een reeks andere organisaties uit de streek hadden leningen lopen⁶⁷. Naast de samenwerkende maatschappijen die over een eigen lokaal beschikten, waren er talrijke Vlaamse huizen in privé-eigendom, zoals in Meldert, Hofstade en Idegem. En ten slotte waren er in kleinere kernen cafébazen die een vergaderlokaal ter beschikking stelden voor de lokale Vlaamse groepering.

Huldiging van Romain Eeman als burgemeester van Welle, 1939 (DAVS)

Vlaamse Huizen, daensistisch of niet?

Vooraleer te focussen op de Vlaamse huizen die ontstaan zijn uit de daensistische traditie, willen we enkele Vlaamse lokalen aanduiden die uit een zuiver Vlaams-nationalistische achtergrond gegroeid zijn. Sommige van deze lokalen werden in vroegere studies wel eens omschreven als "*overblijfselen van de daensistische geschiedenis*", maar bij nader onderzoek zijn bij hun ontstaan geen verwijzingen naar een daensistisch verleden te vinden. Vlaams-nationalistische medewerkers met anachronistische daensistische sympathieën die niet eens behoorden tot de kopstukken van de besproken samenwerkende maatschappij, lijken onvoldoende als bewijsmateriaal van christen-democratische of daensistische wortels.

Het Vlaamsch Huis in Ninove, een herberg met een feestzaal, aangekocht door landbouwer August Roggeman voor 60.000 fr., werd in het voorjaar van 1926 geopend. Spil achter dit Vlaams huis was de Ninovierter en Vlaams-nationalist Adiel Debeuckelaere. Hij was medebeheerder en aandeelhouder. Het Vlaamsch Huis werd mee ondersteund en uitgebouwd door Juul De Feyter, actief in de Vlaams-nationalistische sociale organisaties in Ninove⁶⁸.

In Erembodegem werd in de jaren dertig een nieuw Vlaams huis opgericht, onder stimulans van Volksverheffing Aalst dat de financiële verantwoordelijkheid over dit huis droeg.

De Vlaams-nationalisten Karel De Rop en Jan Frans Vermeiren waren de figuren achter de S.M. Vlaamsch Huis in Moorsel. Volksverheffing Aalst maakte de realisatie mogelijk door de bouwgrond voor het lokaal te kopen voor 22.338 fr. Veel kleine zelfstandigen en landbouwers in Moorsel werden aandeelhouder⁶⁹.

In Geraardsbergen was het Vlaamsch Huis opgericht door de gelijknamige samenwerkende maatschappij onder leiding van de Vlaams-nationalisten

A. D'Haese en A. Van Liefveringen⁷⁰. Het Vlaamsch Huis was er gekomen om weerstand te bieden aan de Waalse invloeden, meegebracht door "franshmans" en anderen die noodgedwongen in Wallonië werkten. D'Haese stelde dat de S.M. Vlaamsch Huis in Geraardsbergen een huis was van "*strijd voor het behoud van eigen goed en volk*"⁷¹. De christen-democraten hadden in Geraardsbergen nooit hun aanhangers in een echte kern kunnen groeperen. Voor de Vlaams-nationalisten was het trouwens ook niet makkelijk om een achterban te verwerven, omdat de streek weinig Vlaamsgezind was.

Een uitgebreid voorbeeld van de mogelijke begripsverwarring over daensistische of Vlaams-nationalistische huizen, is het Vlaamsch Huis van Lede. Dit Vlaams huis, opgericht in 1924, was het eerste dat van bij de start "Vlaamsch Huis" genoemd werd. De figuren achter deze samenwerkende maatschappij waren de Vlaams-nationalist Jozef Cool, ook voorzitter van het Verbond der Vlaamse Oudstrijders (V.O.S.) Lede en later actief in de Landsbond der Vlaamsch-Nationale Mutualiteiten, en Jan De Gendt, die actief was in de plaatselijke daensistische ziekenbond⁷². Dit ziekenfonds, Hoop op Toekomst, wordt vermeld in enkele historische werken en daarin als daensistisch erkend⁷³. Het zou later ook aansluiting gevraagd hebben bij de Vereenigde Ziekenbonden der Christene Volkspartij⁷⁴. Bij nader onderzoek wordt echter nergens een officiële bron over deze ziekenbond teruggevonden. In het *Belgisch Staatsblad* werd geen stichtingsakte opgenomen, noch een officiële erkenning van het fonds⁷⁵. Het is dus eerder twijfelachtig of de bond ooit een echte werking heeft gekend. We moeten de mogelijkheid openlaten dat deze bond eerder het resultaat is van mondelinge getuigenissen die het belang door de jaren heen aangedikt hebben. Het Vlaamsch Huis in Lede was een gemeenschappelijke aankoop die resulteerde uit een samenwerking tussen Leedse daensisten en het V.O.S. Beide groepen vergaderden voordien in afzonderlijke lokalen. De daensisten verzamelden bij de familie De Gendt in de Kerkevijverstraat, in een lokaal waar ook een dansaal aan verbonden was. Het lokaal van de V.O.S. was in het café van weduwe De Geyter op het Dorpsplein⁷⁶. Beide verenigingen hadden op politiek en sociaal vlak raakpunten en werkten reeds eerder samen. De gezamenlijke aankoop was een logisch gevolg die een verdere samenwerking bestendigde. Het nieuwe lokaal werd een Vlaams huis, in realiteit een verzamelplaats voor Vlaams-nationalisten. In 1925 werd een

Vlaamse muzikmaatschappij van Lede voor het Vlaamsch Huis, 1925 (Archief B. Van Langenhove)

aanbesteding uitgeschreven voor het oprichten van een gebouw in de Kasteeldreef. Aannemer Oscar De Jonge was tevens de bouwheer. De moedermaatschappij Volksverheffing uit Aalst werd aandeelhouder, samen met een honderdtal Ledenaars. In totaal werden ter waarde van 100.000 fr. aandelen verkocht, het maatschappelijk kapitaal werd vastgelegd op 35.000 fr. Het lokaal, dat bekend stond als het "Vossenkot" of "Vossenhol", werd op 2 augustus 1925 geopend met een grote viering waarop Hendrik Borginon de openingsrede hield. De Vlaams-nationalisten en de christen-democraten verklaarden hun succes in Lede door hun gezamenlijke uitbouw van het sociale netwerk⁷⁷. De S.M. Vlaamsch Huis stond voor een heel aantal Vlaams-nationalistische organisaties. Het groepeerde een afdeling van de ziekenbond Ik Dien, een afdeling van het VNVakverbond, de spaarkas Vlaamsch Huis, de turnkring Sint-Lutgardis, de toneelbond en kunstkring Sint-Lutgardis, de muziekmaatschappij Recht voor Allen, de meisjesgroep De Kerlinnekes, de duivenbond Elk Zijn Recht en de "Vossen"⁷⁸.

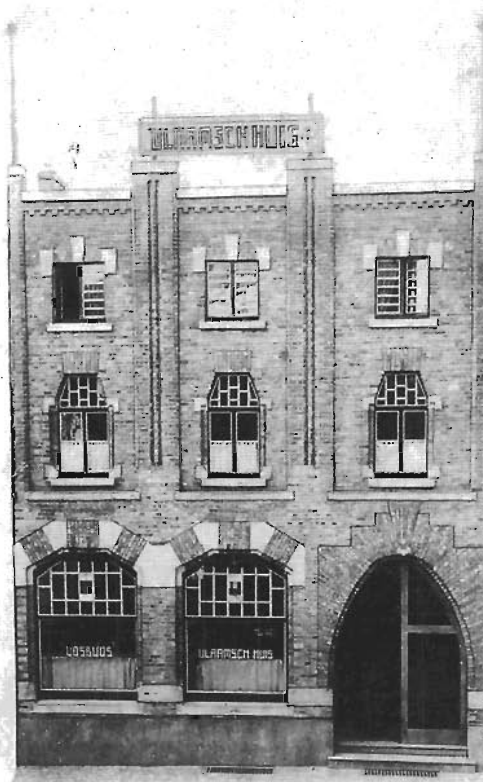
Het Vlaamsch Huis in Lede behoorde waarschijnlijk tot de Vlaamse huizen die in feite geen aanspraak konden maken op een daensistisch verleden. Toen het lokaal werd opgericht, was er sprake van samenwerking met een "groep daensisten", maar het is de vraag of deze groep niet eerder aanzien moet worden als een christen-democratische en Vlaamse groepering, die niet verward mag worden met een daensistische kern of een restant hiervan. Achteraf werd de benaming "daensistisch" snel gegeven aan groepen die sympathiseerden met democratische of Vlaamse voorvechters, zonder dat er concrete banden waren met de Christene Volkspartij. Het is mogelijk dat Lede hier een voorbeeld van is, want de feitelijke bevestiging van een "daensistisch verleden" ontbreekt in de desbetreffende studies. In haar onderzoek rond de verzuiling in Lede wijdt Ann D'Haese twee pagina's aan het "daensisme in Lede"⁷⁹. In het begin van de twintigste eeuw waren er twee groeperingen die door hun eigennuttig en progressief karakter de eendracht van de katholieken verstoorden. De Katholieke Jonge Wacht, ook het Nieuw Muziek genoemd, diende een dissidente lijst van Vlaamsgezinde democraten in voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1912. Deze groep had kiespamfletten, een kandidatenlijst en een gepubliceerd programma. Enkele jaren voordien, naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1907, zou-

den enkele daensisten verkozen zijn in de gemeenteraad, met name Frans Coppens en Armand Smekens. Ann D'Haese heeft hen echter niet teruggevonden op de lijst van gemeenteraadsleden voor die periode. Van een kiespamflet, een eigen programma en een politieke lijst is evenmin geen sprake. Het feit dat de gemeente Lede "gevoelig" was voor de daensistische beweging - wat ons vermoeden bevestigt dat overijverig tewerk gegaan werd bij het definiëren van de "kleur" van sommige politieke groepen -, haalde D'Haese onder meer uit het werk van Louis Paul Boon over Pieter Daens⁸⁰. In deze roman wordt verwezen naar een meeting die Adolf Daens in Lede gaf en waarop het publiek enthousiast reageerde. Er dient echter opgemerkt dat Daens diverse meetings heeft gegeven in plaatsen waar progressieve katholieken en democraten enthousiast reageerden, zonder dat hieruit steeds een actieve werking van daensisten groeide.

Van daensistisch naar Vlaamsch Huis

Net zoals in Aalst konden de Vlaams-nationalisten in de buitengemeenten wel mee profiteren van bestaande daensistische structuren. An Himpe beroept zich in haar studie over de Vlaamse huizen op een getuigenis van Bert Van Hoorick waarin hij de daensistische "forteressen" lokaliseerde in gemeenten als *"Denderleeuw, Denderhoutem, Moorsel, Herdersem, Erpe, Lede, Nieuwerkerken, Mere en Aaligem bewoond door bouwvakkers, kasseileggers en steenbakkers. Ook Welle, Nederhasselt, Aspelare en andere typische "Franshmans" dorpen - bewoond door arme Vlamingen die seizoenarbeid verrichtten in Frankrijk - waren daensistische gezinde gemeenten"*⁸¹. Veel van de latere Vlaamse huizen dragen in hun naam nog de oorspronkelijke benaming van de daensistische samenwerkende maatschappij, zoals De Verbroedering, Weldoen, Helpt Elkander, Volksverheffing, Werkerswelzijn en De Volkswil.

Het Vlaamsch Huis Lede, 1925 (Archief B. Van Langenhove)

De Verbroedering in Denderleeuw

In Denderleeuw werd nog vóór de Eerste Wereldoorlog een christen-democratische samenwerkende maatschappij opgericht. De S.M. De Verbroedering werd officieel gesticht op 22 mei 1912 door daensistische figuren als Désiré Boriau, August De Brabanter, Louis De Bruyn, Louis Couck, G. Scheerlinck, A. Bayens, F. Wynant en R. Ruysseveldt⁸². Aanvankelijk werden de vergaderingen van de vereniging gehouden in de herberg van de familie Van der Straeten, maar reeds bij de stichting was beslist om uit te kijken naar een eigen lokaal. Na de Eerste Wereldoorlog, misschien zelfs tijdens de oorlogsjaren, installeerde De Verbroedering zich in een huis aan de Stationsstraat dat de naam van de samenwerkende maatschappij kreeg. Het beschikte over vergaderlokalen, kantoren voor de ziekenbond Help U Zelve en de plaatselijke vakvereniging en over een feestzaal, want de maatschappij was uitgebreid met een fanfare en een toneelgroep⁸³.

Désiré Boriau was van bij de stichting voorzitter van de S.M. De Verbroedering en vervulde die functie ook nog na de oorlog⁸⁴. Boriau had zich van bij de oprichting van de Christene Volkspartij geprofileerd als een christen-democraat. Hij was eveneens van bij de aanvang in 1893 voorzitter van de daensistische ziekenbond Help U Zelve. In 1904 stond hij bij de verkiezingen als derde kandidaat op de lijst voor het arrondissement Aalst. Tijdens de oorlog werd Boriau geen activist, maar na de oorlog reikte hij graag de hand aan de opkomende Vlaams-nationalistische groep om samen een gemeenschappelijk programma te realiseren. Boriau behaalde in 1921, het jaar dat de Christene Volkspartij zonder de Frontpartij opkwam, met zijn lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen de absolute meerderheid van Denderleeuw. Het verkiezingsjaar 1921 was op nationaal niveau rampzalig geweest voor de daensisten die opnieuw als onafhankelijke partij opkwamen, maar op gemeentelijk

vlak waren de uitslagen heel wat beter⁸⁵. In verschillende gemeenten met daensistische kernen werden overwinningen behaald en kregen de christen-democraten zetels in de gemeenteraad. In Denderleeuw waren zes van de elf zetels voor de Christene Volkspartij. Het was logisch dat Boriau als daensistisch voorman en lijsttrekker de burgemeesterssjerp kreeg, maar de gouverneur weigerde een daensist tot burgemeester te benoemen. Met gevoelens van blijvende miskenning moesten de daensisten aanvaarden dat Boriau slechts benoemd werd als waarnemend burgemeester, wat hij bleef tot aan zijn dood, enkele maanden later. Louis De Bruyn volgde hem op in de functie van waarnemend burgemeester. De Bruyn was eveneens een uitgesproken daensist. Hij kwam uit een familie met christen-democratische sympathieën en had zich evenals zijn broer Prosper reeds vóór de Eerste Wereldoorlog bij de daensisten aangesloten⁸⁶. De Bruyn werkte in de arrondissementsbond nauw samen met Albert Van den Bruele, Sander De Vos en Florent Moens en was een aanhanger van Hector Plancquaert. Onder diens invloed stapte hij tijdens de oorlog in het activisme. Na de oorlog juichte Louis De Bruyn een samensmelting van de Christene Volkspartij met de Frontpartij toe, terwijl zijn broer Prosper zich verwijderde van de Vlaamse beweging en radicaal koos voor de sociale kwestie. Bij de verkiezingen in 1921 waren beide broers kandidaat op een andere lijst: Prosper voor de socialistische partij en Louis voor de daensisten, hoewel hij de misgelopen samenwerking tussen christen-democraten en fronters betreurde. Louis De Bruyn zette zich samen met de Vlaams-nationalist Jef Heremans van meet af aan in voor een vruchtbare samenwerking tussen Vlaams-nationalisten en daensisten. Beide politieke groepen gingen na de officiële samensmelting in 1923 plaatselijk effectief samenwerken en aanvankelijk werd beurtelings vergaderd in de respectieve partijlokalen. Na korte tijd werd besloten om het lokaal De Verbroedering als eigenlijk partijlokaal te gebruiken. In 1930 werd het lokaal omgedoopt tot het Vlaamsch Huis De Verbroedering. In 1926 behaalden de Vlaamsche Democraten, een gezamenlijke lijst van fronters en daensisten, voor de gemeenteraadsverkiezingen opnieuw de absolute meerderheid en herhaalde de geschiedenis zich: de gouverneur weigerde de benoeming van Louis De Bruyn als daensistisch burgemeester en hij werd waarnemend burgemeester⁸⁷. In het begin van de jaren dertig taande het succes van de samenwerking.

Vlaamsch Huis Weldoen in Welle, midden jaren dertig (Archief M. Lézy)

Prosper De Bruyn stelde zich in 1932 in Denderleeuw opnieuw kandidaat voor de socialisten en kon als oud-daensist op de sympathie rekenen van een groep daensisten die zich niet meer konden vinden in de evolutie naar het VNV. Hierdoor had Prosper De Bruyn een deel van de daensistische aanhang binnengehaald in de socialistische partij, wat aantoonde dat niet iedereen akkoord ging met de ingeslagen weg. Toen in 1936 Plancquaert en Van Opdenbosch zich openlijk verzetten tegen het VNV, koos Louis De Bruyn resoluut de kant van de Vlaams-nationalisten, terwijl andere daensisten in Denderleeuw, zoals Arthur Boriau, zoon van de overleden Désiré, zich afscheurden en met een aparte onafhankelijke lijst, de Vrije Demokraten, opkwamen. Met deze lijst zou Arthur Boriau bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 twee zetels veroveren. De conflicten betekenden het einde van de florissante daensistische beweging in Denderleeuw.

Weldoen in Welle

De christen-democratische samenwerkende maatschappij werd in Welle pas opgericht na de Eerste Wereldoorlog. Toch kan men reeds spreken van een actieve christen-democratische beweging vóór 1914. De christen-democraten behaalden in 1911 twee van de negen zetels in de gemeenteraad, die ingevuld werden door de daensistische voormannen Romain Eeman en J. Seghers. Eeman, kantverkoper van beroep, had zijn daensistische sympathieën opgedaan in Denderhoutem waar hij onder invloed stond van Aloïs De Backer⁸⁸. Hij frequenteerde de Aalsterse arrondissementsbond waar hij contact had met Louis De Bruyn, Albert Van den Bruele en anderen. Op 23 mei 1919 werd de S.M. Weldoen opgericht door een groep christen-democraten onder leiding van Romain Eeman⁸⁹. Twee jaar later werd de maatschappij voor onderlinge bijstand Weldoen opgericht, een daensistisch ziekenfonds dat officieel erkend werd op 6 september 1921. Aanvankelijk vergaderden de leden van de samenwerkende maatschappij, van de ziekenbond en van de toneel- en muziekmaatschappij in de herberg bij Gustaaf D'Haeseleer, gelegen aan de Ninoofsesteenweg⁹⁰. Later kon een herenhuis aangekocht worden in het centrum van de gemeente, op het Dorpsplein. Het lokaal werd Weldoen genoemd, net zoals alle andere daensistische verenigingen in Welle. In het huis werd een kleine kruidenierszaak geopend samen met een café. De bestuurder van dit huis was Louis Lézy, vader van

Aimé die tot aan de liquidatie secretaris was van de ziekenbond. Vader Lézy was afkomstig uit Moeskroen en Franstalig, maar hij was niettemin lid van de Christene Volkspartij⁹¹. Langzaam zou de coöperatie Weldoen een steeds bredere waaier van diensten aanbieden. De afdeling van het ziekenfonds werd in het lokaal ondergebracht, samen met de pensioenkas, de muziekmaatschappij, de toneelvereniging en de "boldersclub". Net als in Denderleeuw werd in 1930 "Vlaamsch Huis" aan de naam toegevoegd. Op 10 mei 1930 werd de naamsverandering kracht bijgezet met een feestelijke "inhuldiging" van het lokaal. Het feest werd opgeluisterd met een optocht van de fanfare en toespraken van August Borms, Hector Plancquaert en Albert Van den Bruele, waarbij het evenwicht tussen daensisme en Vlaams-nationalisme mooi in balans werd gehouden⁹². In 1936 werd het huis gerenoveerd en werd er een feestzaal aangebouwd voor de culturele verenigingen, met name de actieve toneel- en muziekvereniging Kunst en Eendracht.

In 1921 behaalden de daensisten in Welle goede resultaten bij de gemeenteraadsverkiezingen, maar net niet de meerderheid. Dit gebeurde wel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926. Romain Eeman, landbouwer Arthur Jozef D'Haeseleer, handelaar Frans De Pril, spoorwegbediende Jozef Van Mulders en plafonneerder Benedikt Witterzeel zetelden in de gemeenteraad. Maar net zoals in Denderleeuw weigerde de gouverneur een daensist tot burgemeester te benoemen en Eeman werd eerste schepen. Hij werd pas in juli 1939 tot burgemeester benoemd, toen de daensisten samen met de socialisten een coalitie in de gemeenteraad vormden. Eeman bleef burgemeester tot eind 1940, toen hij vrijwillig ontslag nam als reactie op de maatregel van de bezetter aangaande de ontbinding van de gemeenteraden.

Vlaamsch Huis WELDOEN S. M.

Groote Plaats, **Welle.**

Gezellige gelagzaal. Moderne feestzaal. Beste specerijwinkel.

Lokaal van Ziekenbond, Vakbond en van de Muziek- Zang- en Tooneelmaatschappij
"Kunst en Eendracht"

VLAMINGEN,

ondersteunt Uwe inrichtingen en wordt er lid van.

Reclame van het Vlaamsch Huis Weldoen
in de programmabrochure van "De Klokken van Corneville", 1937 (ADV, Antwerpen)

Weldoen was een verzamelplaats voor daensistische en Vlaams-nationalistische verenigingen en de omgang tussen fronters en daensisten verliep er amicaal. Toch werd hun samensmelting niet even actief bewerkstelligd als in Denderleeuw. De ziekenbond Weldoen was net als in Denderleeuw en de andere buitengemeenten lid van de Landsbond der Vlaamsch-nationale Mutualiteiten en ook de kleine vakbondsafdeling werkte samen met Aalst, maar toch zouden de daensisten in Welle een eigen karakter bewaren tot aan de Tweede Wereldoorlog.

Helpt Elkander in Kortrijk

In Kortrijk werd in 1924 een coöperatieve gesticht met dezelfde naam als de ziekenbond, erkend in december 1920, en de Centrale Democratische Vakvereniging, gestart in 1920. Helpt Elkander was hét symbool van de West-Vlaamse christen-democratische organisaties die gekenmerkt werden door hun trouw aan het daensisme enerzijds en hun twijfel over de evolutie naar de Vlaamse Beweging anderzijds. De samenwerkende maatschappij in Kortrijk vormde hierop geen uitzondering. Dit is logisch omdat opnieuw dezelfde personen van ziekenfonds en vakbond aan het roer stonden van de samenwerkende maatschappij. Remi Vanderschelden had een coördinerende functie over alle organisaties heen, ook over de coöperatie, maar de uitbating van het lokaal gebeurde door zijn naaste medewerker Gerard Buysschaert. De coöperatieve Helpt Elkander behelsde een bakkerij, een kruidenierswinkel en een herberg met vergaderlokalen, en omvatte ook de kantoren van de ziekenbond en van de vakvereniging. Het hele complex was gevestigd op het Casinoplein, ook Casinoplaats genoemd, nr. 11. Dit lokaal had geen banden met het Vlaamsch Huis, dat gelegen was in de Doornikstraat waar de Katholieke Vlaams-nationalisten verzamelden. De Vlaams-nationalisten in het Kortrijkse, die een band hadden met de gelijknamige groep in Aalst, slaag-

den er niet in het bolster van de taai daensisten te doorbreken. Zoals reeds vermeld hebben de christen-democraten slechts één keer voor een verkiezingsstrijd willen samenwerken met deze katholieke broeders. Beide West-Vlaamse groepen bestreden elkaar en hadden dus ook onafhankelijke organisaties.

Gerard Buysschaert, partijgenoot en vriend van Vanderschelden, was de uitbater van de samenwerkende maatschappij Helpt Elkander, een functie die hij combineerde met het voorzitterschap van de vakvereniging, het ondervoorzitterschap van de arrondissementsbond en het redacteurschap van *Het Recht*. Hij deelde Vanderscheldens mening over de politieke evolutie in West-Vlaanderen. Op 22 maart 1926 bood hij, ontgoocheld over de toenmalige situatie, zijn ontslag aan als voorzitter en ondervoorzitter van de vakvereniging en van de arrondissementsbond⁹³. Hij werkte niet langer mee aan *Het Recht* en zag af van toekomstige politieke verantwoordelijkheden. Buysschaert stelde dat het hem onmogelijk werd al deze verantwoordelijkheden te blijven combineren met zijn taken in de samenwerkende maatschappij, want daar had hij al zorgen genoeg mee. Hij zwakte dit argument af door pessimistische uitspraken over de evolutie van de Christene Volkspartij die hij erop liet volgen. Was dit de ware oorzaak van zijn ontslag? Volgens Buysschaert verloor de partij de greep op haar zelfstandigheid. Alle organisaties werden onder voogdij geplaatst, waarmee hij doelde op de heersende trend van overkoepelende verenigingen. De arrondissementsbond leverde bovendien kritiek op de vroegere aanpak van de partij, iets waar Buysschaert niet mee akkoord kon gaan. De arbeiders die in Kortrijk altijd de partij overeind hadden gehouden, moesten wijken voor "mannen met aanzien", met name de fronters⁹⁴. Buysschaert bekloeg zich erover dat hij tegengewerkt werd in de eigen coöperatie Helpt Elkander. Ook daar werd hij geconfronteerd met mensen die over onvoldoende christen-democratische gezindheid beschikten om opbouwend te kunnen werken. Omdat Buysschaert instond voor de herberg, de vergaderlokalen, de winkel en de bakkerij, had hij aan de partij een boekhouder gevraagd die hem van een deel van het werk kon ontlasten. In plaats van de gevraagde boekhouder werd hem een familie gestuurd die in de winkel kwam helpen. Buysschaert moest de verkoop aan hen overlaten, terwijl hijzelf de baan optrok om klanten te werven. Via deze persoonlijke klantenwerving had hij het aantal broodafnemers

Aandenken der Inbeldiging van 't nieuw Lokaal

22 JUNI 1924

Inrichtingen van «HELPT ELKANDER»
Casinoplaats, 11, Kortrijk.

Tekening van het nieuwe lokaal Helpt Elkander in Kortrijk,
22 juni 1924 (Kortrijk, W-FI.)

van honderd naar zeshonderd gebracht.

Daartegenover stond dat hij de controle verloor over zijn winkelpersoneel dat hem "op een onge-disciplineerde manier" benaderde. Het ergste vond Buyschaert dat hij in zijn vraag naar orde en tucht bij het personeel niet gesteund werd door de arrondissementsbond die de beslissing had genomen dat het winkelpersoneel enkel aan hen verantwoording moest afleggen. Volgens Buyschaert was de aanstelling van een persoon van buiten het arrondissement de enige oplossing om orde te brengen. Een idee dat Vanderschelden in praktijk bracht door priester Joris Vereecken naar het Kortrijkse te halen. Buyschaert toonde aan dat de chaotische financiële situatie van de Kortrijkse organisaties ook betrekking had op de coöperatie. Het werd volgens hem dringend tijd om de gelden van de samenwerkende maatschappij te scheiden van de rest. Alle organisaties moesten leren instaan voor hun eigen kosten. Indien nodig moesten zij hun schulden onder ogen durven zien en deze zo snel mogelijk proberen aan te zuiveren.

Het Vlaamsch Huis in Deerlijk

De samenwerkende maatschappij in Deerlijk werd opgericht in juni 1930 onder de naam Vlaamsch Huis. In de standregels werd als eerste punt uitdrukkelijk vermeld dat het een christen-democratische maatschappij betrof: "Er is in den schoot der Vlaams Nationale Kristene Volkspartij van het Arrondissement Kortrijk eene samenwerkende maatschappij opgericht van aankoop, bedrijf en handel"⁹⁵. Het Vlaamsch Huis stelde zich tot doel het aankopen en verkopen van eet- en drankwaren en van allerlei gewone genots- en gebruiksvoorwerpen. Daarbij kon de samenwerkende maatschappij de "nodige gebouwen en lokalen kopen, oprichten of huren; alsook het stichten, onderhouden of steunen van allerlei instellingen, maatschappelijke of staatskundige werken van sparing en leening, van beroepsbelang, vooruitzicht en onderlingen steun, en wat niet alleen het stoffelijk, maar ook het zedelijk en verstandelijk welzijn der leden kan bevorderen (...) bijvoorbeeld door het uitgeven van lezing, enz". De maatschappelijke zetel werd gevestigd in Deerlijk, maar er konden in het arrondissement Kortrijk en in de aanpalende arrondissementen altijd hulphuizen opgericht worden. Het maatschappelijk kapitaal was vastgelegd op een minimum van 1000 fr. Elk lid moest minstens één aandeel hebben waarvan de nominale waarde 100 fr. was. De winst die de maatschappij

maakte, ging gedeeltelijk naar drie fondsen: een reserve- en besparingsfonds (samen 5%) en een voorzienigheidsfonds (2%). Wat overbleef van de winst werd verdeeld onder de aandeelhouders (60%) en vulde de kassa aan (40%) voor propaganda, ontwikkeling en onderricht. Een lid had als plicht tenminste gedeeltelijk zijn levensmiddelen aan te schaffen in de winkel van het Vlaamsch Huis. Wanneer men er gedurende zes opeenvolgende maanden geen aankopen meer deed, werd men geschorst. De werking en de bepalingen van dit Vlaams huis waren gelijk aan die van de andere samenwerkende maatschappijen. Zij vormden geen uitzondering op de bekende traditie van Vlaamse lokalen. Remi Vanderschelden kocht als inwoner van Deerlijk vijf aandelen van het Vlaamsch Huis. Het lijkt meer dan logisch dat hij ook hier weer initiatiefnemer was. Het bewijs van aandeelhouder-schap werd ondertekend door de voorzitter of door de secretaris Joris Vereecken. In 1933 zou Vereecken, nadat hij Moeskroen had moeten verlaten, ook uit Deerlijk verdwijnen. Hij werd op een kordate manier door leden van de ziekenbond Helpt Elkander uit zijn functie ontzet. Van het Vlaamsch Huis van Deerlijk en van de samenwerkende maatschappij Helpt Elkander in Kortrijk werden geen boeken gevonden die wijzen op de gang van zaken. Evenmin bleef briefwisseling bewaard over de evolutie van de samenwerkende maatschappij, maar ook daar zal Vereecken naar alle waarschijnlijkheid zijn taak hebben moeten opgeven. Waarschijnlijk werd het Vlaamsch Huis verder bestuurd door de groep die ook het ziekenfonds beheerde ná Vereecken. Ook daar zal de moegevochten Vanderschelden de zaak uit handen hebben gegeven.

Volksverheffing in Moeskroen

De christen-democratische samenwerkende maatschappij Volksverheffing werd in maart 1926 in Moeskroen opgericht op initiatief van Jules Terry.

Inschrijvingsbewijs en Lidboekje
VAN AANDEELHOUDER:

N^o *Remi Vanderschelden*

BEROEP: _____

WOONPLAATS: *Wauwgemster, p.d. Deerlijk*

INGETREDEN DEN *1 Sept 1930*

INGETEEKEND *WVF* AANDEELN

N^o *21*

De Aandeelhouder. De Voorzitter of de Secretaris.

WVF

"Vlaamsch Huis"

Samenwerkende Maatschappij

DEERLIJK

STICHTING.

Er is in den schoot der Vl. Nat. Kr. Volkspartij van het Arrond. Kortrijk eene Samenwerkende Maatschappij opgericht van aankoop, bedrijf en handel, waarvan de STANDREGELLEN-LEUWER als volgt werd vastgesteld:

HOOFDESTUK I.

Naam, Doel, Maatschappelijke Zetel, Duur.

Art. 1. — De Maatschappij neemt als naam: "Vlaamsch Huis, Samenwerkende Maatschappij, te Deerlijk".

Art. 2. — De Maatschappij heeft voor doel:

a). — Het aankopen van eet- of drankwaren en van allerlei gewone genots- of gebruiksvoorwerpen, en het verkopen daarvan, zooveel mogelijk tegen goed geld;

b). — Daarnaast ook het voortbrengen of vervaardigen dier waren;

c). — Het tot gebruik en afbetaling daarvan, koopen, oprichten of huren van de nodige gebouwen en lokalen; alsook het stichten, onderhouden of steunen van allerlei instellingen, maatschappelijke of staatskundige werken van sparing en leening, van beroepsbelang, vooruitzicht en onderlingen steun, en wat dus niet alleen het stoffelijk, maar ook het zedelijk en verstandelijk welzijn der leden kan bevorderen, hun onderricht, algemeene ontwikkeling en beschaving kan toe goede komen, bij voorbeeld door het uitgeven van lezing, enz. — Verschillende instellingen kunnen in den schoot der Maatschappij als verschillende afdelingen opgericht worden, met afzonderlijke aansprekende kassa, aan de algemeene standregelen- leuwer onderworpen.

Lidboekje van de samenwerkende maatschappij Vlaamsch Huis in Deerlijk, 1 september 1930 (Kortrijk, W-Fl.)

Aanvankelijk beschikte de samenwerkende maatschappij niet over een eigen ruimte. Zij overkoepelde verschillende sociale organisaties zoals het ziekenfonds Volksverheffing Steunt Elkander en de Centrale Democratische Vakvereniging Helpt Elkander. In 1930 kreeg Volksverheffing een eigen lokaal aan de Risquons-Toutsteenweg. Tot dan hadden de samenwerkende maatschappij, het ziekenfonds en de vakbond geresideerd in dezelfde straat, maar in een ander gebouw. De nieuwe locatie werd Vlaamsch Huis Volksverheffing genoemd en profileerde zich als een Vlaamse én daensistische plaats. De figuren die in Moeskroen een belangrijke rol speelden waren Jules Terryn, Camiel Hackx en Ernest en Adolf Delwante, allen afkomstig uit andere gemeenten. Terryn vestigde zich in Rekkem, een gehucht nabij Moeskroen. In 1926 was hij medestichter van de coöperatieve Volksverheffing en vanaf 1930 werd hij beheerder van het Vlaamsch Huis Volksverheffing. In 1931 bewerkstelligde hij samen met anderen de stichting van de ziekenbond Steunt Elkander, waar hij van 1940 tot 1966 voorzitter van was⁹⁶. Camiel Hackx was afkomstig uit Lichtervelde en verhuisde in 1929 naar Rekkem en in 1930 naar Moeskroen. Hackx was vanaf 1931 bestuurslid en sinds 1947 secretaris van het ziekenfonds Steunt Elkander. Tegelijkertijd was hij bestuurslid geworden van de vakvereniging, waarvan hij in 1937 secretaris werd. Aangezien deze twee organisaties behoorden tot de S.M. Volksverheffing, was Hackx ook daar nauw mee verbonden⁹⁷.

In 1936 sympathiseerden de christen-democraten van Moeskroen met Hector Plancquaert, Karel Leopold Van Opdenbosch en Gustave Doussy. Moeskroen heeft Plancquaert altijd een warm hart toegedragen, net als Kortrijk, waar hij een persoonlijke vriend was van Vanderschelden. Waarschijnlijk

omdat Plancquaert minder voorzichtig en bereed neerd was dan Vanderschelden, was hij in het eigenwijze Moeskroen nog meer geliefd. De beheerder van S.M. Volksverheffing, Juul Terryn, legde liever aan Plancquaert verantwoording af over de financiële situatie dan aan de basis in Kortrijk. Tijdens de kwestie Vereecken heeft Plancquaert ook effectief naar een verantwoording gevraagd. Terryn stuurde Plancquaert een verslag over de werking van de samenwerkende maatschappij naar aanleiding van diens komst naar Kortrijk⁹⁸. Terryn was tevreden over de situatie van S.M. Volksverheffing-Moeskroen. De samenwerkende maatschappij bezat gebouwen met een herberg en een zaal én een stuk bouwgrond van acht meter bij tien (drie loten bouwgrond) dat 25.000 fr. zou opleveren bij verkoop. Op het einde van 1925 had de samenwerkende maatschappij 36.937 fr. in bezit en 91.500 fr. schulden. Bij de schulden was niet alleen de lening verrekend, maar ook de nominale waarde van de aandelen. Dit maakte dat Volksverheffing-Moeskroen volgens de berekeningen van Terryn in feite slechts 54.562 fr. in bruikleen had. Indien nodig kon de verkoop van het lokaal met herberg en feestzaal zeker voldoende opbrengen om alle aandeelhouders én de lening terug te betalen. Terryn liet met zijn optimistische berekeningen totaal andere geluiden horen dan Vereecken enkele jaren voordien. Uit de berekeningen van Terryn wordt wel niet duidelijk of de financiële scheiding van ziekenfonds, vakvereniging en samenwerkende maatschappij doorgevoerd werd in Moeskroen. Vermoedelijk wel, aangezien hij anders nooit zo'n eenvoudige rekeningen had kunnen voorleggen.

De daensistische beweging zou in Moeskroen zeer lang blijven nazinderen, op een moment dat het daensisme elders al lang begraven was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hield zij zich onder invloed van Doussy afzijdig van de collaboratie, zodat zij in 1945 haar Vlaamse activiteiten ongestoord kon voortzetten. De ziekenbond en het syndicaat werden pas in 1977 officieel ontbonden, wat niet wil zeggen dat ze tot op dat ogenblik zeer levendig bleven. Na 1945 was het oude Vlaamsch Huis Volksverheffing in Moeskroen de ontmoetingsplaats voor alle Vlaamse verenigingen. De voor mannen van Moeskroen, Terryn en Hackx, startten na de Tweede Wereldoorlog een Priester Daens Vriendenkring met zetel in het Vlaams Huis. In 1951 werd zelfs een nieuw lokaal geopend dat nog steeds de rol vervulde van een unieke verzamelplaats van Vlamingen in Moeskroen. Het lokaal

Uitnodiging voor een feest in Volksverheffing Vlaamsch Huis, Moeskroen, s.d. (Kortrijk, W-FI.)

Volksverheffing - Vlaamsch Huis

Risquons-Toutsteenweg, 62. MOESKROEN

Vlaamse Vrienden,

Wetende dat U regelmatig bezoekers zijt van onze feestavonden, die wij gewoon zijn te geven twee tot driemaal 's jaars in ons lokaal;

En hopende dat U telkenmale voldaan geweest zijt over onze krachtspanningen, die wij aanwenden om U eens een gezellige avond te laten doorbrengen;

Komen wij U nogmaals uit te noodigen tot het bijwonen van het feest dat zal plaats hebben in ons gewoon lokaal op

Zondag 15de Maart

om 5 ure namiddag aan den geringen prijs van 2 fr. voor volwassenen en 1 fr. voor de kinderen.

Hartelijken dank op voorhand.

Bij de inhuldiging van de vernieuwde zaal Volksverheffing Vlaamsch Huis in Moeskroen, jaren vijftig (Kortrijk, W-Fl.)

werd versierd met de portretten van de grote voorvechters priester Daens en Hector Plancquaert. Met het vaststellen van de taalgrens in 1962, waarbij Moeskroen bij Henegouwen gevoegd werd, zou het lokaal zijn betekenis verliezen⁹⁹.

Werkerswelzijn in Ronse

Het daensistische lokaal Werkerswelzijn bestond reeds vóór de Eerste Wereldoorlog. Op 8 februari 1914 was de samenwerkende maatschappij officieel erkend, maar reeds het jaar voordien werden de daensistische pensioenkas en de vakvereniging ondergebracht in een lokaal waaraan ook een café verbonden was. Het eerste lokaal Werkerswelzijn was gelegen aan de Sint-Martenstraat 16. Het doel van de samenwerkende maatschappij week niet af van de andere christen-democratische coöperatieven: *"het inrichten van eigen voortbrengst- of handelszaken, minstens een herberg, ten behoeve van het stoffelijk, zedelijk en verstandelijk welzijn van de leden"*¹⁰⁰. Er werd gestart met een herberg en de kantoren van de ziekenbond Werkerswelzijn¹⁰¹. De stichtende leden waren tevens allen aandeelhouders die een beginkapitaal hadden verzameld door 50 aandelen te verkopen aan 10 fr. per stuk. Met een beginkapitaal van 500 fr. ging Werkerswelzijn van start. In 1927 besliste de beheerraad om het aanpalende gebouw op nr. 14 aan te kopen om een kruidenierszaak uit te baten¹⁰². De eerste verdieping van beide huizen werd verbouwd tot één grote feestzaal. Deze verbouwingswerken vroegen een ruim kapitaal dat geleend werd van een kapitaal-krachtige landbouwer, Jules Hombeke-Provost, tegen een interest van 9%, een aanzienlijke interest in vergelijking met de mogelijke rente die de Vlaamse Bank in Aalst aan zijn leden bood. Hombeke leende 60.000 fr. In 1932 verhuisde Werkerswelzijn naar de Kleine Markt 3, waar het

lokaal geopend werd onder de naam Vlaamsch Huis, een ruim lokaal zowel qua oppervlakte als qua infrastructuur¹⁰³.

Het Vlaamsch Huis van Ronse was een typevoorbeeld van een vroegere daensistische samenwerkende maatschappij dat VNV-lokaal geworden was. De vakvereniging was reeds opgeslorpt in de Vlaamsch Nationale Arbeiderscentrale en later in het Vlaamsch Nationaal Syndicaat. Het oude gebouw werd gekocht door partijgenoot H. Callebaut die er een handelszaak opende.

In Ronse verliep de overgang van daensisme naar Vlaams-nationalisme eenvoudiger dan in West-Vlaanderen. De invloed van Aalst was hier vermoedelijk sterker. De daensisten, die vanaf 1923 opkwamen als de Vrije Demokratische Werkliedenpartij, kozen in Ronse voor een integratie in het Vlaams-nationalisme dat evolueerde naar het VNV, hoewel ze toch ook andere kansen kregen. In het arrondissement Oudenaarde-Ronse waren tijdens het interbellum verscheidene politieke bewegingen actief die een gelijkaardige richting uitgingen en duidelijke overeenkomsten vertoonden. De vindevogelisten¹⁰⁴, de thomassisten¹⁰⁵, de lillisten¹⁰⁶ en de daensisten waren uiteindelijk allemaal christen-democratische bewegingen die slechts kleine verschillen vertoonden. Vóór 1933, het jaar dat het VNV als eenheidspartij werd opgericht, is het alle pogingen ten spijt nooit tot een blijvende samenwerking gekomen tussen de voornoemde christen-democratische bewegingen. In Ronse waren de sympathisanten niet gelijk verdeeld. In 1926 behaalden de daensisten bij de gemeenteraadsverkiezingen slechts 171 stemmen, terwijl de Katholieke Vlaamse Volkspartij van Leo Vindevogel 2.375 stemmen behaalde. Toch werd in *'t Volk van Ronse*, een christen-democratisch blad van de vindevogelisten, geregeld de hoop uitgesproken dat alle onafhankelijke christen-democratische groepen zouden samengaan in één sterke katholieke en Vlaams sociale partij¹⁰⁷. Zover kwam het nooit, maar de groepen stonden nooit afwijzend tegenover elkaar. Feestdagen als 11 juli werden gezamenlijk gevierd en de verschillende groepen nodigden sprekers van alle christen-democratische partijen uit. In feite was er een tolerantie ten opzichte van elkaar die soms resulteerde in een verkiezingskartel, maar toch lukte het niet één partij op te starten. De aanhangers van de familie De Lille en die van Debacker evolueerden geleidelijk naar het VNV, zij het niet zonder problemen. De daensisten in Ronse werden vanuit Aalst in een zelfde

Lokaal Volksverheffing Vlaamsch Huis
in Moeskroen jaren vijftig (Kortrijk, W-Fl.)

richting gestuurd, enkel Vindevogel en zijn partij konden niet integreren in het VNV. Vindevogel keurde de koers van de eenheidsbeweging af en beschouwde ze als fascistisch en militaristisch. Volgens hem stond de partij niet ver af van het Verdinaso. Zo vergrootte ook de kloof tussen de daensisten en de vindevogelisten. Vindevogel had in zijn Christene Volksbond sterke sociale organisaties uitgebouwd. De Volksbond had een eigen spaarkas, een ziekenfonds, een actieve vakbond, een fanfare, een toneelmaatschappij, studiekringen, jeugdbonden en tal van culturele verenigingen. Met de Volksbond bereikte de KVV een groter publiek dan de Christene Volkspartij in Ronse ooit kon bereiken. De daensisten hadden een gelijkaardig netwerk, maar veel kleinschaliger. Uit correspondentie van het bestuur van Ronse met Remi Vanderschelden weten we dat in 1923 de vakvereniging van de Christene Volkspartij in Ronse 110 leden telde, de ziekenbond 32 en de propaganda-kring slechts 20¹⁰⁸. Waarschijnlijk door de sterkte en de concurrentie van de Volksbond konden de daensisten zich nooit ontplooiën zoals in Aalst. Toch was de daensistische kern in Ronse van een taai ras, want na de Tweede Wereldoorlog werd het Vlaamsch Huis op de Kleine Markt verkocht en werd Werkerswelzijn opnieuw ingericht op de oorspronkelijke locatie aan de Sint-Martenstraat. De aandeelhouders van het Vlaamsch Huis werden na de verkoop van het gebouw allen volledig uitbetaald, wat bij de liquidatie van een lokaal niet altijd evident was. Een familielid van Robert Callebaut, de koper van Werkerswelzijn in 1932, richtte in het oude lokaal het oude Werkerswelzijn opnieuw in als ontmoetingsplaats voor Vlaams-nationalisten en daensisten.

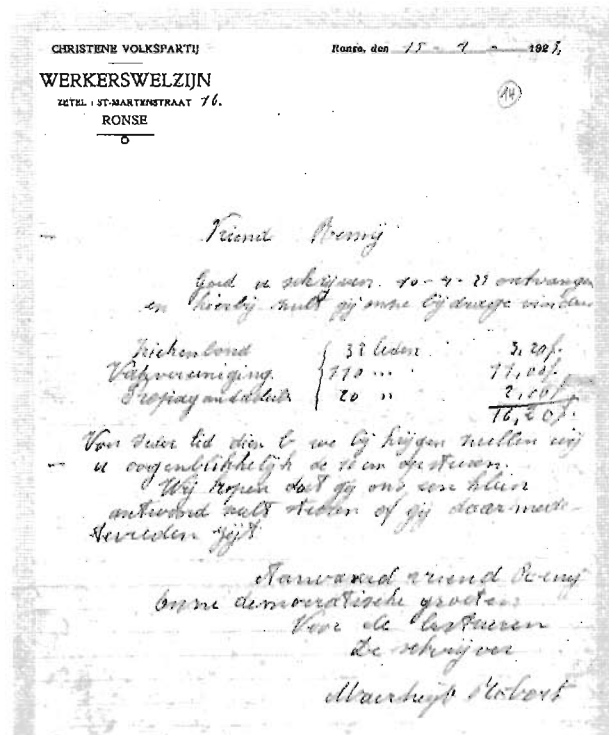
De Zeekust aan de West-Vlaamse Oostkust

De bond De Zeekust, in 1919 opgestart in de badplaatsen Blankenberge, Wenduine en Uitkerke, was zeker geen typisch voorbeeld van een Vlaamsch Huis annex samenwerkende maatschappij. De Zeekust was een afdeling van de Christene Volkspartij die pas na de Eerste Wereldoorlog opgericht was en waaruit enkele sociale organisaties groeiden die allemaal dezelfde naam gebruikten. In de eerste periode van de Christene Volkspartij was er geen sprake van christen-democratische kernen in de kuststeden. Vanuit Brugge werden voorzichtige pogingen ondernomen in die richting, maar er waren te weinig gemotiveerde "strijders".

Brugge probeerde propaganda te voeren in het hele arrondissement, maar verder dan de verspreiding van daensistische bladen als *Het Recht* van Hector Planquaert en *Het Vrije Woord* van Camiel Moeyaert kwam men niet¹⁰⁹. Het is niet duidelijk of de beperkte verspreiding van deze bladen resultaat opleverde in de liberaal gezinde kuststeden. Koen Rotsaert haalt in zijn studie over het daensisme in West-Vlaanderen aan dat uitzonderlijk bijdragen uit Blankenberge verschenen in *Het Recht* of *Het Vrije Woord* die ondertekend werden met "een christen-democraat", maar dat vormt natuurlijk geen bewijs voor een aanhang van de partij in de kuststreek¹¹⁰.

Feit is dat het daensisme pas echt bekend raakte in de drie kustplaatsen Wenduine, Blankenberge en Uitkerke op het ogenblik dat enkele christen-democraten, vaak afkomstig uit een andere stad, zich actief engageerden. Een van hen was Arthur Laloo, werkzaam bij het Brugse politiekorps, die vanaf de oprichting van de Christene Volkspartij in Brugge een fervent aanhanger was geworden. In 1914 verliet Laloo Brugge omwille van problemen op professioneel vlak die ontstaan waren door zijn christen-democratische sympathieën en vestigde zich in Uitkerke. Samen met Gustaaf Boudens, Alfons Roose en Louis De Wulf was hij initiatiefnemer voor de oprichting van de daensistische bond De Zeekust. Deze bond omvatte een ziekenfonds, een coöperatieve bakkerij, een kolenhandel en een studiebond. Laloo zou christen-democratische ouders aangeraden hebben om hun zonen naar de studiebond te sturen om hen bewust te maken van "de politieke mogelijkheden"¹¹¹. De bond werd opgericht op 16 november 1919 en telde na een zevental weken reeds 100 leden. Alfons Roose fungeerde als

Brief van Robert Maerheydt uit Ronse aan Remi Vanderschelden i.v.m. de bijdragen van ziekenbond, vakvereniging en propagandacel, 1923 (Kortrijk, W-Fl.)

voorzitter tot februari 1921, maar Arthur Laloo was in werkelijkheid de leidende kracht¹¹². De bond, gevestigd in herberg Sint-Amand van Louis De Wulf in Uitkerke, had twee onderafdelingen in Blankenberge en Wenduine. De leden bestonden zowel uit kleine zelfstandigen, waarvan er in de badplaatsen veel aanwezig waren, als uit arbeiders, vooral seizoenarbeiders. De bond had geen eigen persorgaan, maar verspreidde wel *De Volkseeuw*, het blad van Fonteyne dat na zijn vertrek verder werd uitgegeven door Camiel Moeyaert.

Ondanks het feit dat De Zeekust opgericht werd op een ogenblik dat in andere daensistische kernen gedacht werd aan een integratie in de nieuwe Vlaams-nationalistische beweging, was de organisatie zuiver daensistisch qua opvattingen en werking. De oprichters waren trouwe aanhangers van het daensisme zoals priester Fonteyne dat in Brugge had verkondigd, en Laloo bleef ook na de slechte verkiezingsuitslag van Fonteyne in 1919 en na diens vertrek naar Brussel en later naar Algerije, geloven in de christen-democratie van Fonteyne. Maar ondanks het idealisme van De Zeekust bleef het succes van de bond tijdelijk en beperkt. In 1921 stelden de christen-democraten een lijst op voor de gemeenteraadsverkiezingen. Ondanks heel wat inspanningen kon enkel in Uitkerke een lijst ingediend worden. In Blankenberge en Wenduine beschikte de bond niet over voldoende kandidaten voor een onafhankelijke lijst. In Uitkerke werd hij nochtans een succes. Zowel Louis De Wulf als Laloo werden verkozen en zetelden in de gemeenteraad. Hun overwinning werd later niet herhaald, want in 1926 werd geen nieuwe lijst opgesteld. Uiteraard had de Christene Volkspartij concurrentie van de opkomende Frontpartij en van de socialistische partij waarmee zij een groot deel van haar kiezerspubliek gemeen had. Daarnaast was de gemeentepolitiek van Uitkerke, zoals in andere

gemeentes, té lokaal gericht om er de partij-ideologie van de christen-democraten in te kunnen herkennen. De christen-democraten in Uitkerke konden zich ook niet meer beroepen op steun vanuit Brugge, aangezien de partij ook daar - zoals overal in de jaren twintig - stiltejes uit het politieke leven verdween. Het enige daensistische bastion aan de kust slaagde er niet in te overleven en kende dus slechts gedurende enkele jaren een actieve werking.

Redt U Zelve wars van alle politiek

In 1918 werd, als reactie op de wantoestanden waaraan de landbouw tijdens de oorlogsjaren onderhevig was geweest, in Aalst een vereniging opgericht die de belangen wou verdedigen van de landbouwers en van de arbeiders die in de beroepssector werkten. De stichter van de landbouwersvereniging Redt U Zelve was Ortaire Caudron, afkomstig uit Moorsel en opgegroeid in een daensistisch milieu. Zijn broer Louis Caudron zou in 1937 bestuurder worden van de Vlaamse Deposito- en Leenbank. De oom van Ortaire en Louis was Jan Constant Caudron die tijdens de eerste christen-democratische periode actief had deelgenomen aan de nieuwe politieke beweging en als literator bekend stond in zijn streek¹¹³. Vóór de Eerste Wereldoorlog, van 1910 tot 1914, was Ortaire voorzitter van de jong-daensisten voor het arrondissement Aalst.

Toen in 1918 de vereniging Redt U Zelve gesticht werd, profileerde de vereniging zich als een apolitieke groep die "... buiten alle politiek in streven naar een Vlaamsche en christelijke levenswijze" en die de belangen van de landbouwer op de eerste plaats stelde. In de raad van beheer zetelden voornamelijk personen die onmiddellijk betrokken waren bij de landbouw en die afkomstig waren uit verschillende buitengemeenten van Aalst¹¹⁴. Het maatschappelijk kapitaal werd bepaald op minimum 12.000 fr., bestaande uit aandelen van elk 50 fr.¹¹⁵. Hiervan hadden onder meer landbouwers van de gemeente Hofstade voor 10.000 fr. aandelen gekocht. Volgens *De Koornbloem* van 16 februari 1919 was de verkoop van de aandelen zo'n succes dat men reeds een kapitaal van meer dan 100.000 fr. had verzameld. In vergadering werd beslist dat elke aandeelhouder hoogstens acht of tien aandelen mocht bezitten om al te grote tegenstellingen tussen de aandeelhouders te vermijden. Iedere aandeelbeurs moest ongeveer even klein of groot zijn. Redt U Zelve had een eigen weekblad, *De Koornbloem*, dat vanaf december 1918 tot december 1968 ver-

Désiré Boriau, daensistisch politicus van Denderleeuw (DAVS)

scheen en waarvan Ortaire Caudron hoofdredacteur was¹¹⁶. Het weekblad werd verspreid in alle buitengemeenten via krantenverkopers die per verkocht exemplaar 2 van de 6 centiem voor zichzelf mochten houden. Het bestuurslokaal, tevens de redactie van *De Koornbloem*, was gelegen aan de Grote Markt in Aalst. Dit lokaal werd in mei 1919 aangekocht en ingehuldigd¹¹⁷. Het actieterrein van Redt U Zelve breidde continu uit. Aanvankelijk was het een vereniging die via haar blad raadgevingen gaf aan alle leden-landbouwers, met als "*prachtige ideaal om de stoffelijke en zedelijke opbeuring en ontwikkeling onzer bevolking*" te stimuleren. Hiertoe zou men de "*landbouwkennissen en wetenswaardigheden met alle berichten die ons raken aan de lezers ter kennis te geven*"¹¹⁸. Eén jaar na de stichting werd de vereniging uitgebreid met een coöperatieve voor de aan- en verkoop van landbouwmaterialen (1919). Redt U Zelve had hiervoor vanaf 1920 verscheidene eigen magazijnen en winkelgebouwen, zowel in de stad Aalst als in de buitengemeenten. Later kwam daar een juridische dienst bij (1920), een brandverzekering (1920) en een spaar- en kredietkas (1921). Het blad werd vanaf 1920 gedrukt in een eigen drukkerij en ten slotte richtte men kleinveebonden op en beschikte men over een gemengde jeugdafdeling. Geregeld werden landbouwcongressen georganiseerd door Redt U Zelve of door andere landbouworganisaties, waaraan Redt U Zelve deelnam. De jeugdorganisatie maakte enkele keren per jaar een uitstap, soms per trein, maar meestal met de fiets, uiteraard steevast naar een landbouwstreek. Tien jaar na de stichting telde de vereniging 9.500 leden en had zij een honderdtal afdelingen. De meeste afdelingen bevonden zich in de streek van Aalst, met een kleine uitbreiding naar het Pajottenland tot in Oudenaarde. In 1932 telde Redt U Zelve ongeveer 12.000 leden, wat voor een Aalsterse vereniging met beperkte uitbreiding zeer veel was. Redt U Zelve was een concurrent van de katholieke Boerenbond, maar zou nooit dezelfde draagwijdte bereiken.

De vereniging Redt U Zelve wordt in een aantal studies omschreven als een daensistische landbouwersvereniging omdat hoofdredacteur en bestuurder Ortaire Caudron een uitgesproken daensist was¹¹⁹. Een voor de hand liggende conclusie die echter niet zo vanzelfsprekend blijkt. De basisidee van een vereniging die los stond van politieke aangelegenheden, werd zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog behouden¹²⁰. In "*Ons Reglement*" uit 1919 werd met klem gesteld dat de bond volledig

apolitiek was en dit zo wenste te houden¹²¹. Nooit week de vereniging van dit standpunt af, ook niet in verkiezingstijd, al noemde ze zich wel christelijk en Vlaams, en nam het blad Vlaamsgezinde artikels op. Zo gaf *De Koornbloem* in 1919 een toelichting over het Vlaamsch Verbond dat optrad als een bundeling van alle "*Vlaamse gezonde krachten*" en over het doel van dit verbond, waarvan figuren als Frans Van Cauwelaert, Camille Huysmans, Alfons Van de Perre, Julius Hoste, Hendrik Borginon en vele anderen ondersteuners waren¹²². Nergens werd echter een pleidooi gehouden voor de toetreding tot dit verbond, of tot de Christene Volkspartij of de Vlaams-nationalistische beweging. Zo verscheen op 1 juni 1919 een artikel over de Vlaamse Beweging en over de noodzaak voor landbouwers om op de hoogte te blijven van en een keuze te maken in de Vlaamse kwestie. In hetzelfde nummer werd een verslag gegeven van de algemene vergadering waarin besloten werd dat de kracht van de vereniging schuilde in haar politieke neutraliteit. Er werd nogmaals herhaald dat Redt U Zelve een vereniging was, samengesteld in naam van de landbouw en niet door politiciers, en dat zolang men deze stelling trouw bleef, de vereniging haar kracht zou bewaren. Bestuurder en christen-democraat Ortaire Caudron was hiervan de grootste voorstander. Elke keer rond de verkiezingstijd publiceerde Caudron zijn mening over de apolitieke keuze van de vereniging. De steunpilaren van Redt U Zelve "*boer zijn en buiten de politiek blijven*", stuitte soms op kritiek van lezers die een meer uitgesproken geëngageerde houding wensten. Maar volgens Caudron waren er slechts twee bewandelbare wegen: ofwel moest men politiek opkomen met een eigen boerenpartij, los van elke partij-ideologie en met als enige binding de landbouw, ofwel moest de vereniging zich volledig buiten de strijd houden

De standregels van de brandverzekering van Redt U Zelve, de *Koornbloem*, landbouwersweekblad, 21 december 1919 (DAVS)

« Redt U Zelve »
*Samenwerkende Maatschappij voor
 Onderlinge Brandverzekering
 te Aalst.*

STANDREGELLEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Naam, Doel, Duur, Zetel.

Art. 1. — De tegenwoordige maatschappij neemt den naam aan van «Redt U Zelve», samenwerkende maatschappij voor onderlinge brandverzekering.

Art. 2. — De Maatschappij heeft voor doel de brandgevaren en andere te verzekeren (art. 33 en 34 der wet van 11 Juni 1874).

Fabrieken worden niet verzekerd.

Art. 3. — De zetel der Maatschappij is te Aalst. Zij zal overal waar zij het noodig oordeelt, bestuurzetels, hulpgestichten, agentschappen of vertegenwoordigingen mogen hebben. Haar werkkring strekt zich uit over gansch België.

omdat aansluiting bij een andere partij verdeeldheid kon brengen onder de boeren. Over een landbouwerspartij werd in het interbellum veel gedebatteerd binnen Redt U Zelve, maar hoe meer men overtuigd was van de noodzaak van een onafhankelijke boerenpartij, hoe verder men leek af te staan van de uiteindelijke realisering. Voor de verkiezingen in het najaar van 1919 werden door Redt U Zelve ernstige pogingen ondernomen om een eigen landbouwerspartij op te richten. Hiervoor werd toenadering gezocht tot de "katholieke bond uit Leuven", de latere Boerenbond. Na talrijke vergaderingen bleek spoedig dat de bond uit Leuven te veel verankerd was met de katholieke partij. Redt U Zelve besloot afzonderlijk op te komen en koos Ortaire Caudron als voorzitter en lijsttrekker van de nieuwe partij. Uiteindelijk werd ook van dit plan afgezien omdat Caudron volgens sommigen te veel vereenzelvigd werd met de Christene Volkspartij en bijgevolg niet geschikt bevonden werd als voorzitter of lijsttrekker van een nieuwe onafhankelijke partij¹²³. Zelf was hij hiermee niet gelukkig, maar toch wou hij de boerenvereniging niet in diskrediet brengen door de eigen standregels te overtreden. Een eigen partij, waarbij men zich spiegelde aan de arbeiderspartij (BWP), zou er uiteindelijk nooit komen, evenmin als een uitgesproken voorkeur voor een andere partij. Een mooi voorbeeld hiervan is de rondvraag bij een aantal "aanvaardbare" partijen naar aanleiding van de wetgevende verkiezingen in 1921. Redt U Zelve had een minimumprogramma voor de landbouw opgesteld en stuurde dit met een begeleidende brief door naar de verschillende partijen. De antwoorden van de partijen werden gepubliceerd in *De Koornbloem*¹²⁴. De bedoeling hiervan

was dat de leden-landbouwers in de mogelijkheid werden gesteld weloverdacht te beslissen welke partij hun vertrouwen en stem verdiende, op basis van de antwoorden en bedenkingen. De "voor akkoord verklaringen" van de katholieke, de liberale en natuurlijk van de Christene Volkspartij werden gepubliceerd. De krant wenste uitdrukkelijk geen reactie te geven op de antwoorden en de beloften van de partijen om niemand te beïnvloeden. Baron Leon De Bethune schreef in naam van de katholieken en Albert De Windt antwoordde voor de liberalen. Beide partijen bevestigden hun trouwe inzet voor de boerenstand en parafraseerden hun eigen partijprogramma waarin de eisen voor de landbouw een speciale plaats innamen. Het antwoord van de christendemocraten werd geschreven door Jan De Beul. De Beul wenste dat de akkoordverklaring van de Christene Volkspartij met het minimumprogramma van Redt U Zelve niet gezien werd als een verkiezingsstunt. Hij wees erop dat de Christene Volkspartij altijd al een volksgezind programma had met nadruk op de landbouwseisen. De verbetering van de boerenstand was één van de grondvesten waarop de Christene Volkspartij zich steunde. De Beul herinnerde aan figuren die hiervoor hadden gestreden: priester en Pieter Daens, advocaat De Backer, Van Langenhaecke... In deze rij werd ook Ortaire Caudron geplaatst. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat de Christene Volkspartij door de figuur van Caudron een voetje voor had, maar men mag niet vergeten dat juist de landbouwbevolking sterk verankerd zat aan de katholieke Kerk. Juist om deze groep niet voor het hoofd te stoten zag Redt U Zelve af van een politieke profilering en bleef zij het ongebonden statuut trouw. Redt U Zelve bleef tot in het begin van de jaren zeventig als een neutrale landbouwersvereniging bestaan, met Ortaire Caudron als voorzitter.

Artikel over de stichting van een eigen Spaar- en Leenbank van Redt U Zelve, *de Koornbloem*, landbouwersweekblad, 24 juli 1921 (DAVS)

Landbouwersvereniging van het Arr.

Aalst " REDT U ZELVEN ,,

Sam. Maatsch., Groote Markt, Aalst.

Stichting der Afdeeling

SPAAR- & LEENBANK

Er wordt in den schoot der Landbouwersvereniging van het Arrondissement Aalst " Redt U Zelve ,, samenwerkende maatschappij, gevestigd te Aalst, Groote Markt, overeenkomstig met artikel 3, litt. B, par. 1 der Standregelen, eene Spaar- en Leenbank gesticht waarvan het reglement vastgesteld wordt als volgt :

Art. 1. — Deze inrichting draagt den naam van Redt U Zelve, samenwerkende maatschappij, afdeeling Spaar- en Leenbank. Haar maatschappelijke zetel is deze van voornoemde maatschappij Redt U Zelve, landbouwersvereniging. Zij heeft eenen afzonderlijken Bestuurder.

Het einde

De samenwerkende maatschappijen die opgericht waren in de schoot van de Christene Volkspartij groeiden na de Eerste Wereldoorlog veelal uit tot Vlaamsche Huizen. Deze boden onderdak voor het netwerk van sociale en culturele verenigingen die verbonden waren aan het ideologische gedachtegoed van de oprichters-eigenaars van de samenwerkende maatschappijen, met name Vlaams-nationalisten en gewezen daensisten. De plaatselijke ziekenbond, vakbond, propagandaclub, studiering, zang- en muziekmaatschappij, toneelvereniging, turngroep, "boldersclub" enz. verzamelden in

dit partijgebonden lokaal. Daarnaast kon in een aanpalende infrastructuur ook een eigen winkel, kruidenierszaak, apotheek, enz. uitgebaat worden. De nieuwe Vlaamse groepering had gehoopt dat dit netwerk van Vlaamse Huizen en samenwerkende maatschappijen kon concurreren met de katholieke gildenhuizen en de socialistische volkshuizen, maar ze beschikte hiervoor niet over de nodige financiële middelen en was organisatorisch onvoldoende onderbouwd. De oprichting van de samenwerkende maatschappijen gebeurde, meestal in navolging van het grote voorbeeld van Volksverheffing in Aalst, op een spontane en weinig bestudeerde manier. Hierdoor waren de kansen op een winstgevend onderneming uiterst gering. Zelfs de moedermaatschappij in Aalst bezweek bijna onder financiële schulden en diende voornamelijk als redingsmotor voor de organisaties opgericht in haar schoot. Ook het verbond der Vlaamse Huizen kon de verwachte ondersteuning niet bieden, noch op geldelijk noch op organisatorisch vlak. Bovendien was de werking van het verbond zeer plaatselijk en verenigde het enkel de samenwerkende maatschappijen uit de eigen regio.

De werking van de meeste Vlaamse Huizen annex samenwerkende maatschappijen werd stilgelegd aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. De naoorlogse vijandige sfeer tegenover alles wat het predicaat "Vlaams" droeg en de collaboratie waarin een aantal "voormannen" en organisaties waren terechtgekomen, maakten een voortzetting van de activiteiten bijna onmogelijk. Tijdens de repressieperiode en daarna werden de samenwerkende maatschappijen annex Vlaamse Huizen ontbonden. Indien het Vlaamsch Huis eigenaar was van een eigen lokaal werd dit verkocht, samen met de rest van de bezittingen. De opbrengst werd verdeeld onder de aandeelhouders. Veel samenwerkende maatschappijen, zoals Volksverheffing in Aalst, werden pas einde jaren vijftig of halfweg jaren zestig of zelfs in de jaren zeventig ontbonden. Veelal bleven deze verenigingen in naam bestaan, maar was hun werking na de oorlog op sterven na dood.

Algemeen kan men stellen dat de Vlaams-christen-democratische samenwerkende maatschappijen tijdens de tussenoorlogse periode tastbaar aanwezig waren, maar nooit zonder structurele problemen. Het gebrek aan middelen maakte een stevige positie onmogelijk.

- ¹ ADVN, fonds Verdoodt, nota met de samenstelling van de beheerraden, 29 juni 1937.
- ² R. D'Haese, "De dissidente christen-democratische en Vlaamsnationale pers". In: "Honderd jaar Aalsterse Pers", p. 10.
- ³ DAVS, fonds Delafortrie, facturen van verkoop drukkerij, opgemaakt 1 maart 1922.
- ⁴ Zie hoofdstuk Inhoudelijke verschuivingen in de daensistische pers na de Eerste Wereldoorlog.
- ⁵ ADVN, fonds Van Opdenbosch, geschriften K.L. Van Opdenbosch.
- ⁶ R. D'Haese, "De dissidente christen-democratische en Vlaamsnationale pers". In: "Honderd jaar Aalsterse Pers", p. 10.
- ⁷ ADVN, fonds Fr. Nuël, getuigenis Frans Nuël.
In de periode van 1922 tot 1927 werkten Benoni Arijs, Benoit De Cock, Jozef De Cock, Romain De Kegel, Frans Nuël, Odilon Van Lierde en Adolf Verleysen in de drukkerij S.M. Volksverheffing.
- ⁸ DAVS, fonds Delafortrie, brief van S.M. Volksverheffing aan Louise Daens-Mayart, 23 september 1927.
- ⁹ De Werkman, 11 september 1927.
- ¹⁰ R. D'Haese, "De dissidente christen-democratische en Vlaamsnationale pers". In: "Honderd jaar Aalsterse Pers", p. 10.
- ¹¹ A. Himpe, "De beweging in huis", p. 146.
- ¹² ADVN, standregels van de S.M. Volksverheffing te Aalst, 13 maart 1927.
- ¹³ De beheerders-afgevaardigden werden allen, met uitzondering van Lodewijk De Backer die al in juni 1919 aangesteld was, in februari 1927 gekozen. Ernest Van den Berghe, Victor Bocquë, Hector De Geest en Maurits Schouppe werden toen tot beheerder-afgevaardigde aangesteld. Bij de beheerders bekleedde enkel Camille Rombaut al voordien (februari 1924) deze functie. De overige beheerders, namelijk Karel Leopold Van Opdenbosch, Magdalena Haegens, Octaaf Van Schamelhout, Prosper De Saedeleer, Hendrik Matthieu, Jozef Van Overstraeten, Raymond Tallier, Albert D'Haese en Karel De Rop werden op 20 februari 1927 aangesteld. De toezichters werden C. Van den Steen, J. De Winter en E. Moens.
- ¹⁴ DAVS, omzendbrief van het Inhoudigingskomiteit, 1 maart 1928.
- ¹⁵ DAVS, pamflet van het Inhoudigingskomiteit, 13 maart 1928.
- ¹⁶ A. Himpe, "De beweging in huis", p. 147.
- ¹⁷ Ons Vaderland, 18 maart 1928.
- ¹⁸ A. Himpe, "De beweging in huis", p. 151.
- ¹⁹ "Honderd jaar Aalsterse pers", p. 24.
- ²⁰ A. Himpe "De beweging in huis" p. 149.
- ²¹ ADVN, fonds Fr. Nuël, getuigenis Frans Nuël.
Van 1927 tot 1931 werkten ongeveer zeven mensen in de drukkerij Volksverheffing, waaronder J. De Cock als meester-gast, R. De Kegel, Eugène De Schrijver, Frans Nuël, Oscar Quinteyn, O. Van Lierde en A. Verleysen.
Van 1931 tot 1940 werkten een dertigtal personen in de drukkerij: Achtseribbe (sic) uit Nederland, H. Brantegem, Willy Bruylant, Jan Callebaut, Gaston Clarijs, J. De Cock, R. De Kegel, Jules Delafortrie, Robert De Neubourg, Arthur De Schrijver, E. De Schrijver, Albien De Smet, Edward Draye (Gent), Adolf Janssens, Evarist Keymeulen, Edward Lampens, Frans Martens, Meganck, Augustin Moens, Fr. en Albert Nuël, Kl. en Louis Peerlinck, O. Quinteyn, Achiel Redant, Frans Scheerlinck, Theodoor Sterck, Lucien en Oscar Van der Meersche, Jules Van Hyste (Gent), Jozef Van Impe, Julien Van Remoortere en Jules van Reybroeck (Brugge).
- ²² Zie hoofdstuk Inhoudelijke verschuivingen in de daensistische pers na de Eerste Wereldoorlog.

- ²³ "Honderd jaar Aalsterse pers", p. 24.
- ²⁴ De stichters van de S.M. Drukkerij Volksverheffing op 8 november 1935 waren Staf De Clercq (Kester), Hendrik Elias (Gent), Albert D'Haese (Aalst), Valery Louies (Aalst), A. De Wilde (St-Amandsberg), M. Lambrechts (Antwerpen), Hendrik Ballet (Rummen), Victor Bocqué (Aalst), Maurits Schoupe (Aalst), Achiel Verstraete (Ieper), Frans Strubbe (Kortrijk), Jeroom Leuridan (Ieper) en Ernest Van den Berghe (Aalst).
- ²⁵ De stichters van de S.M. Uitgeverij Dietschland op 8 juni 1935 waren Frans Strubbe (Kortrijk), Frans D'Haese (Geraardsbergen), Hendrik Elias (Gent), Karel Lambrechts (Rotselaar), Valery Louies (Aalst), Herman Van Puymbroeck (Antwerpen), Ernest Van den Berghe (Aalst), Antoon Mermans (Aalst), Achiel Verstraete (Ieper), Gustaaf De Clercq (Kester), Hilaire Gravez (Aalst), Marcel De Ridder (Aalst), Jozef Devroe (Sint-Kruis), Albert D'Haese (Aalst), Luc Mathys (Deinze), Karel Peeters (Borgerhout), Jeroom Leuridan (Ieper), Michiel Bulckaert (Ieper), H. Ballet (Rummen) en Jozef Coene (Ninove).
- ²⁶ "Honderd jaar Aalsterse pers", p. 24.
- ²⁷ J. Ghysens, "De geschiedenis van de straten van Aalst", p. 268.
- ²⁸ ADVN, fonds Verdoodt, brief van A. Mersman aan S. Verdoodt, 1935.
- ²⁹ A. Himpe, "De beweging in Huis", p. 157.
- ³⁰ ADVN, fonds Verdoodt, nieuwe statuten opgenomen in het boekje "Bewijs van aandeelhouder".
- ³¹ ADVN, fonds Verdoodt, richtlijnen i.v.m. de stichting van de Apotheek Volksverheffing S.M.
- ³² id.
- ³³ id.
- ³⁴ ADVN, fonds Verdoodt, brief van Valery Louies aan Severien Verdoodt, 21 oktober 1936.
- ³⁵ ADVN, fonds Verdoodt, brief van Severien Verdoodt aan het bestuur der Postchecks, 9 januari 1937.
- ³⁶ ADVN, fonds Verdoodt, "inventarisboek" van de Apotheek Volksverheffing S.M.
- ³⁷ ADVN, fonds Verdoodt, brief van Severien Verdoodt aan de beheerders van de S.M. Volksverheffing, Apotheek Volksverheffing en Drukkerij Volksverheffing, 7 februari 1939.
- ³⁸ ADVN, fonds Verdoodt, dagboek van de verkoop van de apotheek, 1943.
- ³⁹ Lijst van de cliënten van de volksapotheek in Aalst, 1936: de ziekenfondsen Broederhulp, Burgerswelzijn, De Volksliefde, Eendrachtige Broederliefde, God beschermt ons, Hoop op Toekomst, Hulp en Troost, Verbond der Mutualiteiten, Werklieden en Burgers, Vereenigde Werklieden, V. De Geyter, Vereenigde Ziekenbonden.
- ⁴⁰ ADVN, fonds Verdoodt, balans van S.M. Volksverheffing-Apotheek voor het boekjaar 1/10/1935 tot 30/9/1936.
- ⁴¹ Lijst van de cliënten van de volksapotheek in Aalst, 1943: Broederhulp uit Erembodegem, God bescherm ons uit Herdersem, Bond Moyson uit Erembodegem, Hulp en Troost uit Moorsel, Verbond der Mutualiteiten L.B.C. uit Antwerpen; en verder uit Aalst: De Landsbond, Werklieden en Burgers, De Vereenigde Werklieden, De Volksliefde, Eendrachtige Broederliefde, Sint Jozefsgilde, Burgerswelzijn, Nationaal werk voor oorlogsinvaliden, Moeder en Kind, Vlaamsch Kruis, Commissie Openbare Onderstand, Vereenigde Ziekenbonden, Eerbied en Recht voor Allen, Verbond Mutuelle der Verenigde Syndicaten, Mutualiteit van Notarisklerken, Bond Moyson.
- ⁴² ADVN, fonds Verdoodt, "inventarisboek" van de apotheek Volksverheffing vanaf 1936 tot jaren vijftig. Jaarlijkse omzet: Van oktober 1936 tot eind 1937: 945.754 fr., 1938: 825.496 fr., 1939: 677.969 fr., 1940: 719.083 fr., 1941: 950.770 fr., 1942: 1.248.329 fr., 1943: 1.093.984 fr., 1944: 1.062.574 fr., 1945: 30.496 fr.
- ⁴³ ADVN, fonds Verdoodt, verslagen van de vergaderingen over de liquidatie van de apotheek.
- ⁴⁴ Lijst van stichters-aandeelhouders van de Vlaamsche Spaar- en Leenbank in 1930: Hilaire Gravez (Aalst), Karel Leopold Van Opdenbosch (Aalst), Jan De Neve (Aalst), Jozef Cool (Lede), Victor Bocqué (Aalst), Willem Van der Borgh (Aalst), Louis De Backer (Aalst), Leopold De Veylder (Aalst), Gaston van Wilderode (Aalst), Theofiel Van Limberghen (Gijzegem), Valery Louies (Aalst), Arthur Van der Haegen (Kerksken), Louis Cousy (Zottegem), Raymond Tallier (Aalst), Cyriel Boterberg (Aalst), Karel Dortant (Ninove), Antoon Mermans (Aalst), Frans Maes (Hofstade), Cyriel Van den Steen (Aalst), René Coppens (Erondegem), Arthur Boriau (St-Gillis bij Brussel), August De Vylder (Aalst), Camiel Rombaut (Aalst), Jozef De Neef (Aalst), Frans D'Haese (Geraardsbergen), Ernest Van den Berghe (Aalst), Aloïs Claessens (Hofstade), Prosper Brewaeys (Zottegem), Frans De Haec (Gijzegem), Aloïs Moens (Oppuurs), Justine Matthys (Aalst), Jaak Matthys (Aalst), Arthur Slagmulder (Aalst), Leon De Cock (Aalst), Karel De Smet (Lede), Petrus Van Vaerenbergh als beheerder en in naam van de n.v. De Volkswil (Denderhoutem), Severien Verdoodt (Aalst), Jan Van Wesemael (Erpe), Romaan Eeman uit eigen naam (Welle) en namens van het Verbond der Vlaamsche Huizen (Aalst), August Van de Vondel (Aalst) uit eigen naam en namens de S.M. Volksverheffing (Aalst).
- ⁴⁵ ADVN, fonds Verdoodt, stichtingsakte van de Vlaamsche Spaar- en Leenbank, 15 april 1930.
- ⁴⁶ Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 20 juli 1935, nr. 11181 en 15 januari 1936, nr. 635.
- ⁴⁷ ADVN, fonds Verdoodt, brief L. Forrest aan de andere beheerders van de Vlaamsche Deposito- en Leenbank, 18 februari 1936.
- ⁴⁸ ADVN, fonds Verdoodt, verslag van L. Forrest aan S. Verdoodt, 3 maart 1936.
- ⁴⁹ ADVN, fonds Verdoodt, brief van V. Louies aan S. Verdoodt, 7 april 1936.
- ⁵⁰ ADVN, fonds Verdoodt, brief van D. Sonck aan S. Verdoodt, 23 december 1936.
- ⁵¹ ADVN, fonds Verdoodt, brief van de raad van beheer aan L. Caudron met zijn aanstelling als bestuurder, 12 oktober 1937.
- ⁵² ADVN, fonds Verdoodt, verslag balans 31 december 1937.
- ⁵³ ADVN, fonds Verdoodt, briefwisseling van de Vlaamsche Deposito- en Leenbank, 1936.
- ⁵⁴ ADVN, fonds Verdoodt, verslag raad van beheer, 3 december 1937.
- ⁵⁵ id.
- ⁵⁶ ADVN, fonds Verdoodt, nota van V. Louies aan S. Verdoodt, 9 april 1938.
- ⁵⁷ A. Himpe, "De beweging in huis", pp. 157-158.
- ⁵⁸ Zie de bijdrage over de Apotheek Volksverheffing S.M. in dit hoofdstuk.

- ⁵⁹ Lijst van de eigenaars van de nieuwe aandelen, Belgisch Staatsblad, 16 april 1939: Louis Caudron (Aalst), Philemon Fermon (Haaltert), Valentine en Alice De Graeve (Haaltert), Emiel De Vos (Aalst), Richard, Fanny en Idalie Brackman (Vlierzele), Philemon Caudron (Moorsel), Fideel Biezeman (Herdersem), Aloïs Van Impe (Aalst), Josephine Van de Velde (Oordegem), Victor Van der Haegen (Kerksken), Severien Verdoodt (Aalst), Jozef De Brabanter (Aalst), Jan De Coorde (Denderhoutem), Albert Evenepoel (Ninove), Aloïs Boxstael (Ressegem), Hilaire Gravez (Aalst), Marcel De Ridder (Aalst), Louis de Backer (Aalst).
- ⁶⁰ Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 16 april 1939.
- ⁶¹ ADVN, fonds Verdoodt, steekkaarten van de spaarboekjes.
- ⁶² Volgende verenigingen hadden een spaarrekening bij de Vlaamse bank: het Ziekenfonds Aalst, Kristene Vlaamsche vrouwen en meisjesbond, Vlaamsche Kristene Volkspartij van Meldert, Vlaamsch Nationaal Vakverbond, Wijkkring De Backerszonen, Wijkkring Zonder Eendracht geen Macht, Wijkkring Frans Daens, Wijkkring Vlaamsche Lente, Wijkkring Priester Daens, Hulp en Troost van Moorsel, Tot Heil des Volks, Vrij en Blij van Ereembodegem, Kristene Volkspartij van Ereembodegem, De Verenigde Spaarders, Hoop op Toekomst, Heldenhulde, Naar ons Doel, Schild en Vriend Wanzele, Beter Jets Dan Niets.
- ⁶³ De ontbinding van de samenwerkende maatschappij Volksverheffing verscheen in het Belgisch Staatsblad van 24 november 1966, nr. 36893. De vereffening en ontbinding van de drukkerij gebeurde in 1963. De officiële ontbinding van de Apotheek Volksverheffing verscheen op 6 mei 1957 in het Belgisch Staatsblad.
- ⁶⁴ ADVN, fonds Verdoodt, archief Vlaamse bank.
- ⁶⁵ A. Himpe, "De beweging in huis".
- ⁶⁶ A. Himpe, "De beweging in huis", pp. 152-154.
- ⁶⁷ ADVN, fonds Verdoodt, Volgende Vlaamse huizen en Vlaams-nationalistische organisaties hadden ook een lening lopen bij de Vlaamsche Deposito-en Leenbank: het Vlaamsch Huis van Otegem (56.233 fr.), de Rodenbach van Temse (105.271 fr.), Werkerswelzijn van Ronse (2.707 fr.), De Vlaamsche Symfonie van Aalst (1.776 fr.), de Vlaams-nationale ziekenbonden van Dendermonde (3.025 fr.), van Lede-Hofstade (9.075 fr.) en van Sint-Niklaas (7.141 fr.).
- ⁶⁸ Vlaamsch Huis Ninove, Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 7 oktober 1925, nr. 11302.
- ⁶⁹ Vlaamsch Huis Moorsel, Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 8 augustus 1930.
- ⁷⁰ Vlaamsch Huis Geraardsbergen, Bijlage van het Belgische Staatsblad, 6 februari 1930.
- ⁷¹ A. Himpe, "De beweging in Huis", p. 154.
- ⁷² A. Himpe, "De beweging in Huis", p. 154.
- ⁷³ A. D'Haese, "Verzuiling in Lede", p. 44. en J. De Brouwer, "Geschiedenis van Lede", p. 151.
- ⁷⁴ B. Van Langenhoven, "De Samenwerkende Maatschappij Vlaamsch Huis", p. 33.
- ⁷⁵ De statuten van deze ziekenbond werden niet teruggevonden in het Belgisch Staatsblad, noch in de Bijlage, noch in de Recueil des actes sociétés mutualistes.
- ⁷⁶ B. Van Langenhoven, "De Samenwerkende Maatschappij Vlaamsch Huis", p. 35.
- ⁷⁷ id., pp. 153-154.
- ⁷⁸ A. D'Haese, "Zuilvervorming in Lede".
- ⁷⁹ A. D'Haese, "Zuilvervorming in Lede", uitgegeven eindverhandeling, Heemkundige Kring, Lede.
- ⁸⁰ L.P. Boon, "Pieter Daens, of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht", Arbeiderspers-Querido, 1971.
- ⁸¹ id., p. 152, getuigenis Bert Van Hoorick.
- ⁸² De Verbroedering in Denderleeuw, Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 22 mei 1912, nr. 3677.
- ⁸³ Leden van de fanfare waren onder meer August De Brabanter, Benoît De Saedelee; Gust Van Herzele en de gebroeders Witterzeel van Iddergem.
- ⁸⁴ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ⁸⁵ Gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921.
- ⁸⁶ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ⁸⁷ Gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1926.
- ⁸⁸ Fr. Van Campenhout, "Lexicon...".
- ⁸⁹ Weldoën in Welle, Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 23 mei 1919, nr. 3962.
- Ondertekenaars van de standregels waren Wed. Baetens, E. Boudé, A. Bracke, A. Bert, J. Bert, D. De Bruyn, F. De Bruyn, J.-B. De Bruyn, F. De Pril, D. De Grom, G. De Grom, J.-B. De Maeght, F. De Schryver, I. De Sutter, F. De Troeyer, P. De Troyer, F. De Vos, L. De Zwaef, A. D'Haeseleer, B. D'Haeseleer, D. D'Haeseleer, E. D'Haeseleer, F. D'Haeseleer, J. D'Haeseleer, K. D'Haeseleer, K. D'Haeseleer, K. D'Haeseleer, L. D'Haeseleer, P. D'Haeseleer, Ph. D'Haeseleer, X. D'Haeseleer, L. Duwez, R. Eeman, L. Hagemans, R. Heiremans, P. Hernalsteen, A. Heyman, F. Heyman, A. Lézy, L. Lézy, P. Meganck, R. Meganck, S. Michiels, J. Pots, D. Praet, J. Redant, P. Ruysselvelt, F. Sebruyens, Ph. Sebruyens, Wed. Steppe, J. Van Cotte, A. Van den Berghe, H. Van den Broeck, J. Van den Eynden, L. Van den Spiegel, P. Van der Donck, J. Vander Elst, J.-B. Vander Elst, K. Vanderstappen, F. Van de Winkel, F. Van Halsbeeck, F. Van Haverbeke, J.-B. Van Herreweghe, L. Van Holbeeck, Wed. Van Liefferinghe, R. Van Leuven, E. Van Mol, F. Van Mol, F. Van Mulders, J. Van Rampelbergh, R. Van Rossem, P.-A. Van Rossem, V. Van Rossem, J. Van Vaerenbergh, F. Verleyzen, F. Verleyzen, J. Vermeiren, J. Wachtelaan; B. Witterzeel, F. Witterzeel, V. Witterzeel, B. Wynant.
- ⁹⁰ Getuigenis Michel Lézy, 1996.
- ⁹¹ J. D'Haeseleer, "Oude herbergvrouwen in Welle". In: "Berichten Heemkundige kring Wallo", 2e jg., nr. 4, jan. 1996.
- ⁹² "Welle en het daensisme". In: "Welle - Eens's Graven propre proche".
- ⁹³ ADVN, fonds De Deken, brief van G. Buysschaert aan R. Vanderschelden, 22 maart 1926.
- ⁹⁴ id.
- ⁹⁵ West-Flandria, fonds Vanderschelden, standregels van het Vlaamsch Huis in Deerlijk, 1930.

- ⁹⁶ Jules Terryn wou zich ook op politiek vlak actief profileren. Hij stelde zich meermaals kandidaat op een lijst. In mei 1929 stond hij bij de parlementsverkiezingen in Kortrijk als derde op een eenmalige lijst van daensisten en Vlaams-nationalisten. In 1932 kwam hij met een lijst van Vlaamsch-Nationaal Demokraten op bij de parlements- en de provincieraadsverkiezingen. In 1936 was hij kandidaat voor de lijst van Van Opdenbosch en Plancquaert, maar hij had een onverkiesbare plaats.
- ⁹⁷ Camiel Hackx kwam in 1936 op voor de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij, de afgescheurde lijst tegen het VNV tijdens de provincieraadsverkiezingen. Hij was lijstduwer voor het district Moeskroen-Avelgem.
- ⁹⁸ Op de komst van Plancquaert naar Kortrijk reageerden de christen-democraten van Moeskroen kinderlijk blij: "Wij zullen indien het geen te geweldig slecht weder is op 10 november per velo naar Kortrijk komen, in alle geval wij komen naar Kortrijk (onderlijnd in de tekst) ... om u te vragen om met ons mede te komen naar Moeskroen waar u dan kunt blijven overnachten, het zal ons veel genoeg doen."
- ADVN, fonds De Coninck, uit een brief van J. Terryn aan Plancquaert, 27 oktober 1926.
- ⁹⁹ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..."
- ¹⁰⁰ Bijlage van het Belgisch Staatsblad, 8 februari 1914, nr. 944.
- ¹⁰¹ De stichtende leden van de samenwerkende maatschappij waren Vital De Bleeker (verzekeringsoptichter), Henri Cordier (ondermeester), François Vanderaspolden (aandraaier), Cyrille Provost (wever), Alfons Van Lierde (wever), Emiel Van Maelzaecke (wever) en Theophiel Van Maelzaecke (fabriekswerker).
- R. D'Haese, "De overgang van het Daensisme naar Vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst," p. 106.
- ¹⁰² De beheerraad van S.M. Werkerswelzijn bestond uit Georges Callebaut (handelaar), Adrien Hantson (ondermeester), Jérôme Bastien (wever), Frans Vandewalle (wever) en Florent Pevenage (smid).
- ADVN, fonds project Vlaamse Huizen.
- ¹⁰³ A. Himpe, "De beweging in Huis", p. 173.
- ¹⁰⁴ De vindevogelisten waren de aanhangers van de Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV) waar Leo Vindevogel, een onderwijzer, zich actief voor inzette. Deze beweging was uitgesproken sociaal en Vlaamsgezind, maar het verschil met de daensisten lag in de katholieke overtuiging en de minimalistische opvattingen wat de Vlaamse Beweging betrof. Zij waren niet uitgesproken anti-Belgisch. Vindevogel had een netwerk van sociale organisaties uitgebouwd in zijn arrondissement, gegroepeerd in de Christene Volksbond.
- ¹⁰⁵ De thomassisten waren de volgelingen van Thomas Debacker, een eigenzinnig Vlaams-nationalist uit de Kempen. Vanaf 1925 groepeerden de Kempense Vlaams-nationalisten zich in de Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV) van Debacker, een katholieke alternatief van de Frontpartij. Zij onderhielden met de frontiers opbouwende contacten en in 1934 werd beslist dat het KVV van Thomas Debacker zich zou integreren in het VNV. De Kempense beweging was echter té autonoom en té anti-autoritair gericht zodat de aansluiting bij de eenheidspartij geen geslaagde operatie was.
- ¹⁰⁶ De lilisten waren aanhangers van de progressieve Vlaamse uitgevers-familie De Lille uit Maldegem. Deze familie was christen-democratisch én Vlaams-nationalistisch, maar probeerde tot 1932 haar politieke onafhankelijkheid te behouden. In de loop van de jaren dertig sloten hun organisaties aan bij de overkoepelende Vlaams-nationalistische organisaties.
- ¹⁰⁷ A. Himpe, "De beweging in Huis", p. 173.
- ¹⁰⁸ West-Flandria, fonds Vanderschelden, brief van R. Maerheydt aan Vanderschelden, 15 april 1923.
- ¹⁰⁹ K. Rotsaert, "Het daensisme in West-Vlaanderen", pp. 212-218.
- ¹¹⁰ In alle daensistische bladen trof men geregeld bijdragen aan met een vage aanduiding van de auteur, waarbij de vraag zich opdringt wie de schrijver is van het betreffende stuk: de redactie of inderdaad een lezer die anoniem wenste te blijven. Beide veronderstellingen zijn mogelijk, maar het is niet onwaarschijnlijk dat stukjes door de redactie opgesteld en ondertekend werden met een vage aanduiding om de lezers te doen aanvoelen dat ook in afgelegen gebieden het daensisme reeds voet aan de grond had.
- ¹¹¹ K. Rotsaert, "Het daensisme in West-Vlaanderen", pp. 212-218.
- ¹¹² K. Rotsaert, "De Zeekust, een laat daensistische droom". In "Daens Vandaag", 7e jg., nr. 2, 1983.
- ¹¹³ Jan Constant Caudron kwam in het kanton Aalst op voor de provincieraadsverkiezingen in 1896. In Moorsel was hij een van de voormannen van de "witte partij" in 1895 en 1899. De "witte partij" was de benaming van de groepering die, als christen-democraten, niet langer de conservatieve katholieken wilden volgen.
- ¹¹⁴ Samenstelling van de raad van beheer, zoals die werd meegedeeld in De Koornbloem van 12 januari 1919: H. De Leensnijder (Ninove) was voorzitter, H. Meirsschaert (Vlierzele), C. Schockaert (Erondegem), P. Scheerlinck (Aaigem), E. Coppens (Haaltert), Ruyssinck (Mere) en J. De Boeck (Erpe). In de toezichtsraad zetelden Fr. Coppens (Kerksken), A. Quitijn (Aalst), A. Sienaert (Bambrugge), Fr. Van de Velde (Denderleeuw) en Fr. Van Bockxstaal (Okegem).
- ¹¹⁵ De Koornbloem, 12 januari 1919.
- ¹¹⁶ De Koornbloem. Landbouwweekblad, verscheen van 13 december 1918, 1e jaargang t.e.m. 13 december 1968, nr. 2361. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef het verschijnen, weliswaar in een dunnere versie.
- ¹¹⁷ De Koornbloem, 11 mei 1919.
- ¹¹⁸ De Koornbloem, nr. 1, december 1918.
- ¹¹⁹ Fr. Van Campenhout, "Lexicon..." en R. D'Haese "De overgang van Daensisme naar Vlaams-nationalisme..."
- ¹²⁰ We voerden een krantenonderzoek uit van het landbouwersblad De Koornbloem, van 1918 t.e.m. 1940. Tot de aanvang van de Tweede Wereldoorlog maakte de vereniging geen uitgesproken politieke keuze. Na de Tweede Wereldoorlog verscheen Redt U Zelve weer in volle glorie, waaruit geconcludeerd kan worden dat de vereniging niet verstrikt raakte in een collaboratie-verleden.
- ¹²¹ De Koornbloem, 16 februari 1919.
- ¹²² De Koornbloem, 30 maart 1919.
- ¹²³ De Koornbloem, 2 november 1919.
- ¹²⁴ De Koornbloem, 13 november 1921.

DRUKKERIJ VOLKSVERHEFFING ALS PERSCENTRALE VAN DE VLAAMS-NATIONALISTISCHE BLADEN

Inhoudelijke verschuivingen in de daensistische pers na de Eerste Wereldoorlog

Nog voor het einde van de Eerste Wereldoorlog overleed Pieter Daens en werd *De Werkman* verdergezet door vrienden-partijgenoten. Het was vooral Jan De Neve die de continuïteit van *De Werkman* vrijwaarde. Voor hem betekende dit echter een voorlopige opdracht, een overbrugging tot er een andere hoofdredacteur gevonden werd. Begin 1920 werd Karel Leopold Van Opdenbosch aangetrokken als nieuwe partijvoorzitter en nam hij meteen ook de taak van hoofdredacteur over. *De Werkman* werd verder uitgegeven door weduwe Daens. Zij bleef eigenaar van de drukkerij en van de krant tot de verkoop in 1922. Het blad werd redactioneel verzorgd door een redactieraad waarin Alexander De Vos, Desiré Boriau, Florent Moens en Jules Delafortrie zetelden.

In de eerste jaren na de oorlog behaalde het weekblad een oplage van 2.000 exemplaren.

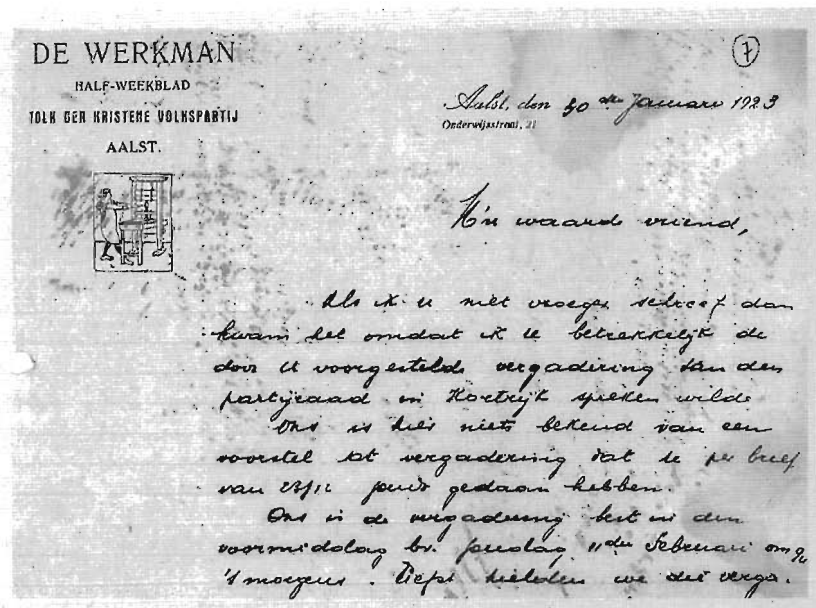
De krant werd aanvankelijk voortgezet in de stijl van Pieter Daens. Het sociale aspect bleef belangrijk, maar de Vlaamse zaak trad meer en meer op de voorgrond. In het begin van 1919 maakte de krant melding dat de Christene Volkspartij was toegetreten tot het Nationaal Vlaamsch Verbond. In februari 1919 werd een artikel gewijd aan amnestie voor de activisten en aan gelijke rechten voor de Vlamingen. Het thema van algemeen enkelvoudig stemrecht en evenredige vertegenwoordiging werd wekelijks behandeld. De toepassing hiervan zou de finale doorbraak van de Christene Volkspartij betekenen, aldus *De Werkman*: "zuiver Algemeen Stemrecht gepaard met de breedste Evenredige Vertegenwoordiging belooft aan onze partij een groote toekomst!". Zolang *De Werkman* het partijblad bleef van de Christene Volkspartij, was ongeveer de helft van het blad gewijd aan sociale aangelegenheden. In de periode van de eerste onderhandelingen met de Frontpartij voor een gezamenlijke lijst bij de parlementsverkiezingen van 1919, lichtte Van Opdenbosch elke week een programmapunt toe. De artikels behandelden het bekende gedachtegoed, te beginnen met de evenredige vertegenwoordiging in alle besturen, de belangen van

de landbouwers en de onmiddellijke vernederlandsing van de Gentse universiteit. Wat de Vlaamse kwestie betrof werd het maximumprogramma verdedigd: zelfbestuur voor Vlaanderen en gebruik van het Nederlands in alle bestuurlijke aangelegenheden. Typerend voor de vroegere hoofdonderwijzer Van Opdenbosch was zijn artikelenreeks over eerbied voor de godsdienst en het huisgezin, en over de democratisering van het onderwijs.

Met heel wat onderwerpen sloot de Christene Volkspartij nauw aan bij de ideologie van de pas opgerichte Frontpartij. Toen beide partijen uiteindelijk kozen voor een samenwerking, moest *De Werkman* geen totale ommekeer maken. Zoals vroeger reeds gebleken was, kon de krant zich zonder inhoudelijke bezwaren inpassen in de vernieuwde partijgeest. *De Werkman* was de trouwe verslaggever van het ontstaan, het doel en de succesvolle resultaten van het kartel in 1919². Zoals Luc De Munck in zijn studie over de daensistische pers terecht opmerkt, berichtte *De Werkman* wel uitvoerig over de "vertoning naar buiten uit", maar niet over de interne problemen³.

Van drukkerij Daens-Mayart tot S.M. Drukkerij Volksverheffing

Toen Ernest Van den Berghe in 1921 werd aangehouden als propagandaleider om de politiek-organisatorische kant op te frissen, duwde hij de christen-democratische pers in de richting van het Vlaams-nationalisme. Een eerste mijlpaal werd

Brief van E. Van den Berghe aan Remi Vanderschelden i.v.m. het voorstel voor een bijeenkomst van de partijraad, 30 januari 1923 (Kortrijk, W-Fl.)

gesteld door de verkoop van de oude drukkerij Daens-Mayart aan de S.M. Volksverheffing. Vanaf dan was *De Werkman* een volwaardig partijorgaan. Er waaide ook inhoudelijk duidelijk een nieuwe wind, wars van alle beloften aan de oude daensisten en aan Louise Mayart dat *De Werkman* voort zou werken in dezelfde geest als wijlen de stichter. Dit viel niet te rijmen met de evolutie die de partij doormaakte. Toen de officiële samensmelting tot stand kwam tussen de Christene Volkspartij en de Frontpartij, werd *De Werkman* het "*Weekblad der Kristene Volkspartij, Vlaamsche Front-Partij van Vlaamsche Nationalisten, PVN*". Ondanks de nieuwe koers konden de redacteurs niet verhinderen dat de oplage van het blad daalde. De 2.000 exemplaren van kort na de oorlog vielen terug tot 1.200 in 1922. Men probeerde het blad meer op de actualiteit te doen inspelen door het halfwekelijks te laten verschijnen op donderdag en zondag, maar het doorbreken van de traditie had niet het gewenste effect. In 1925 voerde men het principe van de zondagskrant opnieuw in en begreep men dat het lezersbestand op een andere manier uitgebreid moest worden. De katholieke vervolging van de daensistische bladen was in het algemeen gemilderd na de dood van priester Daens. Waarschijnlijk had de krant dus haar greep verloren op het lezerspubliek door de interne veranderingen en de nieuwe koers. Door de Eerste Wereldoorlog en de maatschappelijke veranderingen was het vroegere kiezerspubliek van de Christene Volkspartij uiteengevallen. Dit had niet alleen een weerslag op de partij, maar ook op haar persorgaan. Het oude lezerspubliek was bovendien de volkse stijl van Pieter Daens gewend en het is logisch dat de lezers juist omwille van dat karakter *De Werkman* trouw waren. De partijgenoten hadden na het overlijden van Pieter Daens gepoogd om het weekblad verder te zetten in zijn traditie, om het vertrouwen van de lezers te bewaren. Karel Leopold Van Opdenbosch

was in 1925 nog steeds hoofdredacteur, Octaaf Van Schamelhout was sinds geruime tijd redactioneel medewerker, Jan De Neve bleef eveneens redacteur, maar de medewerkers uit Vlaams-nationalistische hoek, Albert D'Haese, Adiel Debeuckelare, Jozef Cool en Karel De Rop, kozen voor vernieuwing. Om de breuk met de vroegere stijl te verdoozelen werd voortdurend verwezen naar uitspraken of daden van overleden of verdwenen christendemocraten als Pieter en Adolf Daens, Aloïs De Backer en Hector Plancquaert. De herinnering aan de daensistische kopstukken werd levendig gehouden om de band met de vroegere lezers niet te verliezen, waardoor ongemerkt een verbondenheid ontstond tussen het verleden en het heden van de jonge Vlaamse beweging. Toen in 1925 het idee gelanceerd werd om alle leden van de ziekenfondsen en de vakbonden een "gratis abonnement" te verrekenen in hun lidgeld werd de oplage van *De Werkman* radicaal omhoog getrokken. Hierdoor steeg de oplage tussen 1924 en 1928 van 3 à 4.000 tot ongeveer 10.000 exemplaren.

Inhoudelijk werd de verdediging van de sociale belangen meer en meer overschaduwed door Vlaamse breekpunten als de eis voor zelfbestuur, amnestie, de vernederlandsing van de Gentse universiteit, de taalgelijkheid en de promotie van de eigen Vlaams-nationalistische sociale organisaties. Ook de thema's van het antimilitarisme, eerbied voor de godsdienst en de democratie kwamen regelmatig aan bod in de krant. Tussen 1919 en 1927 evolueerde *De Werkman* meer en meer naar het Vlaams-nationalisme. 1927 vormde hiervoor de definitieve bevestiging.

Het jaar 1927 was niet alleen belangrijk omwille van de verhuizing van *De Werkman*, een symbolische overstap naar een nieuw tijdperk, maar ook omwille van de ruimtelijke uitbreiding van de drukkerij, waarvan de activiteiten steeds omvangrijker werden. Dankzij de grotere ruimte en de modernisering van de infrastructuur namen de capaciteiten van de drukkerij enorm toe. Vanaf 1927 groeide S.M. Drukkerij Volksverheffing uit tot dé perscentrale van het Vlaams-nationalisme, wat drukkerij Daens-Mayart voordien was voor het daensisme. In Aalst werd een heel gamma van week- en strijdbladen gedrukt, die vervolgens verspreid werden over het hele Vlaamse land. In 1927 kreeg de drukkerij er op korte tijd allerlei opdrachten bij. Voor het arrondissement Brussel werd de *Dender- en Zennegalm* gedrukt, het weekblad waar Staf De Clercq aanvankelijk verantwoordelijk voor was.

De Werkman, Tolk der Kristene Volkspartij - Vlaamsche Front P.V.N., 3 april 1927 (DAVS)

55e Jaar, nummer 13.

ZONDAG 24 MEI 1931.

Prijs per nummer : 0,40 fr.

Abonnementsprijs per jaar : 20 fr.

HET LAND VAN AALST

WEEKBLAD DER KRISTENE VOLKSPARTIJ - VLAAMSCH-FRONT

De laatste stuiptrekkingen van Jaspar

De eerste verschijnselen van de vallende ziekte

Met een man als Jaspar en een meerderheid van lamzakken als de leden van den Kath. Vl. Kamer-groep, is alles mogelijk : Maandagavond, heel op het onverwacht en buiten weten van bijna al de niet betrokken regeeringsleden heeft Jaspar den kameraad Vauthier wijs gemaakt dat z'n uur geslagen was en een liberale aankomeling, de Brusselsche liberale volksvertegenwoordiger-advokaat Petitjean in den ministerzetel van Kunsten en Wetenschappen gezet, M. Baels ontlast van den post van Binnenlandsche Zaken en Volksgezondheid ten voordeele van zich zelf, ten slotte M. Charles, sekretaris van het ministerie van Koloniën in z'n eigen plaats doen benoemen.

Dit diktatoriaal en pretentieus optreden van den eersten minister heeft z'n positie niet versterkt, allermint in de Brusselsche middelen, die hem tot heden gesteund hebben. De omgoocheling van de over het hoofd geziene kandidaten-minister in 't geheim, de negeering van regeeringsleden, partijleiders en journalisten, dat alles heeft een misnoegdheid verwekt die dreigt, wat van Jaspar's populariteit nog rechtbleef.

De ontvangst van den Koning door de Vlaamsche Studenten te Leuven

Voor het arrondissement Leuven werd *Nieuw Brabant* gemaakt, een weekblad onder leiding van Pieter Finné, en voor het arrondissement Mechelen *De Klauwaert*, het blad waar Ward Hermans redactioneel verantwoordelijk voor was. De eigenzinnige Hermans haalde het blad later uit Aalst weg wegens interne geschillen en omdat hij meende dat het Aalsterse Vlaams-nationalistische persmonopolie doorbroken moest worden. Aalst gaf daarna een nieuw weekblad *De Vlaamsche Nationalist* uit en liet het verspreiden in het arrondissement Mechelen als tegenhanger van *De Klauwaert*. In 1928 werden *De Oost-Vlaming*, een weekblad voor het arrondissement Sint-Niklaas, en vanaf 1930 ook *De Voorwacht*, de spreekbuis van Hendrik Elias voor het arrondissement Gent, in Aalst gedrukt. In 1931 kwamen daar nog bij: het weekblad van Luc Matthys voor de streek van Deinze *De Leye* dat enkele maanden later versmolt met *De Voorwacht* en *Het Scheldeland* dat het algemeen Vlaams weekblad werd voor het arrondissement Dendermonde. Ten slotte werden verschillende West-Vlaamse periodieken in Aalst gedrukt. Het Vlaams-nationalistische *De Mandelgalm* rolde in Aalst van de pers, maar ook *Het Recht* van Remi Vanderschelden en Hector Planquaert werd er gedrukt.

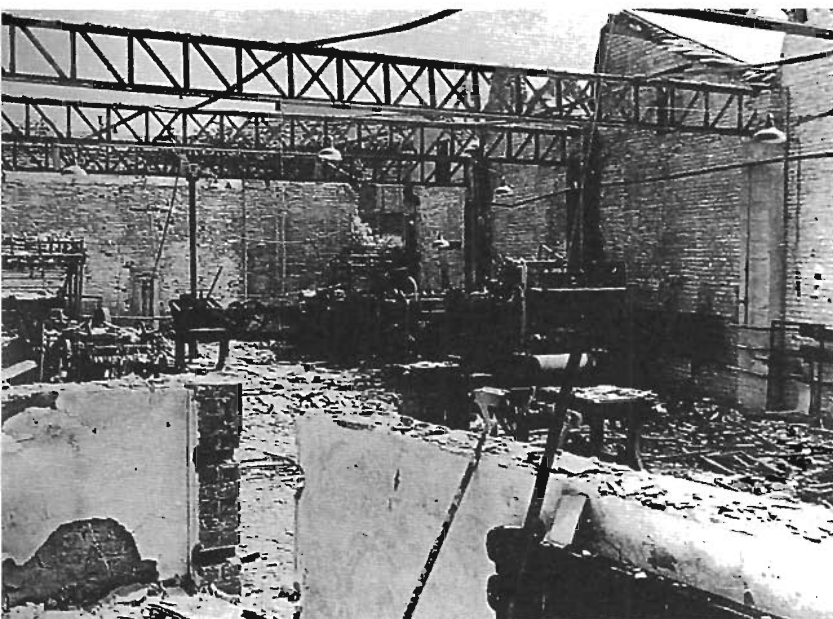
Het centrale persorgaan Strijd

Nog vóór de officiële oprichting van het VNV werd *De Werkman* nogmaals aangepast aan de gewijzigde tijdsomstandigheden, want de titel was niet meer representatief voor de inhoud en werd daarom herdoopt in *Het Land van Aalst*.

Met de oprichting van het VNV op 8 oktober 1933, werd de perscentrale officieel onder de verantwoordelijkheid geplaatst van de Vlaams-nationalist Albert D'Haese. De oudere generatie waartoe Octaaf Van Schamelhout en Karel Leopold Van Opdenbosch behoorden, had deze evolutie misnoegd voelen aankomen. D'Haese zou de pers nog

strikter in één richting sturen. In 1933 werd een nieuw algemeen Vlaams-nationalistisch blad opgericht *De Strijd* dat verspreid moest worden in het arrondissement Antwerpen om de tegenkanting van de groep Godsvredegezinde Vlaams-nationalisten te breken. In 1935 werden een bijkomend aantal West-Vlaamse periodieken in Aalst gedrukt: *De Noordzee* voor de arrondissementen Brugge-Veurne-Oostende-Diksmuide, *Het Leieland* voor het arrondissement Kortrijk, *Het Sinjaal* voor het arrondissement Roeselare-Tielt en *'t Westland* voor Ieper.

Begin 1935 werd werk gemaakt van een totale uniformisering van alle weekbladen. Alleen de titel en het gewestelijk nieuws, waarvoor een gewestelijke redactie instond, bleef behouden. De hoofdbrok werd echter verzorgd door de redactie in Aalst. Na verschillende samensmeltingen van kleine partijbladen werd in 1935 beslist om de resterende veertien Vlaams-nationalistische, regionale bladen te fusioneren tot één partijorgaan, *Strijd*. Het blad verscheen voor de eerste maal op 15 december 1935 in drie edities: een voor West- en Oost-Vlaanderen, een voor Brabant en een voor Antwerpen en Aalst. De eerste helft van het blad bestond uit politieke standpunten, een luik voor binnenlands nieuws en een pagina voor buitenlandse berichtgeving. In het tweede gedeelte van de periodiek verschenen streekgebonden berichten, aankondigingen en advertenties. In dit deel werden ook de activiteiten van de plaatselijke partijafdelingen aangekondigd in de rubriek "*Strijd over 't Vlaamsche Land*". De onderwerpen waren uiteraard uitgesproken Vlaamsgezind: het federalisme, het bepalen van de taalgrens, de "*hereniging der Dietsche landen*", enz. Volgens Ernest Van den Berghe had *Strijd* in de tweede helft van de jaren dertig een oplage van 45.000 à 50.000 exemplaren. Alle leden van de partij en van een Vlaams-nationalistische sociale organisatie hadden een "gratis" abonnement op *Strijd*, verrekend in hun lidgeld. Waarschijnlijk behaalde het blad toch niet het verhoopte succes, want in 1939 werden opnieuw veranderingen doorgevoerd. Het formaat werd vergroot, maar het aantal pagina's verminderde en er werd geopteerd voor een editie per provincie zodat de plaatselijke aspecten meer aandacht konden krijgen⁴. De abonnementsprijs werd verlaagd, wat waarschijnlijk een poging was om het aantal abonnees op te drijven. De financiële situatie van de Aalsterse pers was niet van die aard om te veronderstellen dat een prijsdaling het gevolg was van winstgevendende zaken. Ook de eigen uitgave van het Vlaamsch Nationaal Syndicaat,

Vernielde S.M. drukkerij Volksverheffing na de brand in 1940 (DAVS - R. D'Haese)

In Brugge werd na de Eerste Wereldoorlog *De Volkseeuw* opnieuw opgestart door Florimond Fonteyne. In 1919 verscheen het blad als zesde jaargang, met als ondertitel *Strijdblad der Democraten van het Arrondissement Brugge. Weekblad gesticht door priester Fonteyne, volksvertegenwoordiger*. Fonteyne zou niet lang meewerken aan de tweede fase van *De Volkseeuw* daar hij niet meer paste in het naoorlogse politieke landschap. Hij verduwde in 1920 van het toneel en vertrok ten slotte naar Algerije. *De Volkseeuw* werd door Camiel Moeyaert voortgezet, met de hulp van August Declerck en Karel Leopold Van Opdenbosch. Het weekblad focuste nog steeds sterk op de sociale kwestie, maar de Vlaamse zaak eiste minstens evenveel ruimte op. Moeyaert was even moedeloos over de evolutie van *De Volkseeuw* als over de politieke evolutie van het daensisme in Brugge. Aangezien hij zich in Brugge geïsoleerd voelde van de overige daensistische kernen, zag Moeyaert de toekomst zonder samenwerking met een andere politieke groep of zonder steun van buitenaf somber in. Aangezien die samenwerking met een andere partij of met andere christendemocratische kernen juist in Brugge spaak liep, gaf Moeyaert de strijd voor de Christene Volkspartij vermoedelijk op⁶. Hij zette in 1921 de uitgave van *De Volkseeuw* stop.

Remi Vanderschelden bleef in Kortrijk twee daensistische bladen uitgeven, in weerwil van hun beperkte oplage: *Het Recht* van Hector Plancquaert en zijn eigen krant *Werkerswelzijn*. Einde 1924 nam Remi Vanderschelden het initiatief om *Het Recht* opnieuw uit te geven, met als ondertitel *Tolk der Vlaamsch Kristen Volkspartij, Stichter H. Plancquaert*. Het Recht werd in Aalst gedrukt en in Kortrijk uitgegeven. Vanderschelden was hoofdredacteur, met goedkeuring van Plancquaert. Aanvankelijk werkten de daensisten Karel Leopold Van Opendenbosch en Gustaaf Buysschaert mee, evengoed als de Vlaams-nationalisten Albert D'Haese en Ernest Van den Bergh. Plancquaert bleef vanuit Duitsland zijn blad superviseren en stuurde regelmatig bijdragen in. Toch slaagde Vanderschelden er nooit in het vooroorlogse peil te evenaren. *Het Recht* betekende voor de Kortrijkse sociale organisaties alleen maar een bijkomende financiële last. Toen Plancquaert terug naar België kwam, wenste hij het blad weer over te nemen, wat gebeurde in december 1930. De drukkerskosten voor *Het Recht* waren betaald tot september 1930, maar over een budget voor de betalingen van de laatste maanden beschikte Vanderschelden niet meer. In het verleden had hij de financiële problemen vaak opgelost via Helpt Elkander, maar dit kon niet langer blijven duren⁷. *Het Recht* werd nog steeds gedrukt in Aalst, op een beperkte oplage van 750 exemplaren. Hiervoor moest Kortrijk jaarlijks 27.990 fr. betalen aan de S.M. Drukkerij Volksverheffing. Uit de overgedragen administratie kunnen we concluderen dat *Het Recht* in 1930 ongeveer 630 abonnementen had, wat neerkwam op 25.000 fr. drukkosten. De overige 115 exemplaren voor losse verspreiding werden in de drukkerij in Aalst apart verrekend. Het aantal abonnees in Kortrijk zelf was beperkt, de territoriale versprei-

ding van de abonnementen was wel groot. Het grootste aantal (75 exemplaren) werd afgenomen door Helpt Elkander van Deerlijk, 35 nummers werden naar Volksverheffing in Moeskroen gezonden en 25 naar Helpt Elkander in Kortrijk. Aan een viertal Kortrijkse krantenwinkels werden in totaal 35 nummers geleverd⁸. Van de abonnementen werd 83% verzonden naar lezers in West-Vlaanderen. Iets minder dan 9% werd in Oost-Vlaanderen verspreid en de overige 8% werd verdeeld in de overige provincies⁹. Vanderschelden waarschuwde ervoor dat het beheer van de abonnementen met de grootste zorg moest verlopen, aangezien de hele onderneming niet bijzonder succesvol was. Met deze praktische aanwijzingen nam Vanderschelden in 1930 afstand van een periodiek die gedurende zes jaar zijn blad was geweest. Hij besloot met: "Ik hoop dat wij voor het Kortrijkse arrondissement en vooral voor wat Deerlijk betreft, voort zullen mogen rekenen op 'Het Recht' voor wat plaatsruimte betreft voor onze plaatselijke propaganda te voeren"¹⁰. Het blad overleefde de overdracht niet omdat Plancquaert niet over de nodige financiële middelen beschikte. Er kwam geen vervolg meer op *Het Recht*.

Werkerswelzijn werd door Remi Vanderschelden zelf opgestart in 1919. Als kantoor en redactie-adres gaf hij zijn eigen woonst in Deerlijk op¹¹. Het blad was het *Orgaan der Christene Volkspartij, Tolk der maatschappelijke werken*. Het verscheen onder het motto "Slaaf noch bedelaar mag de Arbeider zijn. Hij moet een vrij en welvend man zijn. Priester Daens". Hiermee was meteen duidelijk dat *Werkerswelzijn* een daensistisch blad was in de politieke traditie van vóór de oorlog net als het andere christen-democratische weekblad *De Waarheid*¹². *De Waarheid* was geen partijblad,

maar had vanaf 1894 de daensistische beweging verdedigd. Het blad droeg de stempel van de hoofd-redacteuren en ijverde voor algemeen stemrecht en evenredige vertegenwoordiging.

Het weekblad *Werkerswelzijn* stond symbool voor de strijd van Vanderschelden om de oude Christene Volkspartij als een onafhankelijke partij te laten voortbestaan. De periodiek vertegenwoordigde echter niet alleen zijn politieke overtuiging, maar was tevens het informatieblad van de sociale organisaties Helpt Elkander. Zo werd via het blad allereerste praktische informatie gegeven over vergaderingen, premies, nieuwe richtlijnen, activiteiten, festiviteiten, enz. Het is dan ook vanzelfsprekend dat *Werkerswelzijn* vooral verspreid werd in het arrondissement Kortrijk, met zwaartepunten in Deerlijk, Kortrijk en Moeskroen.

Vanderschelden zette zijn weekblad stop toen er ook een einde kwam aan zijn politieke en sociale carrière, in het begin van de jaren dertig. Het succes van *Werkerswelzijn* was naar alle waarschijnlijkheid evenredig aan dat van de sociale organisaties Helpt Elkander, in dezelfde streek en voor hetzelfde publiek.

De Vlaamsche Volkseeuw, uitloper van het daensisme

Toen Karel Leopold Van Opdenbosch zich in 1933 van de eenheidspartij VNV distantieerde, richtte hij een nieuwe partij op die zich in haar grondbeginnselen baseerde op de principes van de oorspronkelijke Christene Volkspartij. Van Opdenbosch werd in zijn opzet gesteund door Hector Plancquaert en Gustave Doussy. Aangezien alle vroegere daensistische persorganen in handen waren van de Vlaams-nationalistische beweging, was een eigen blad wenselijk. Vanderschelden had zijn *Werkerswelzijn* stopgezet, maar reeds vóór de stichting van de nieuwe Vlaamsch Nationale Democratische Partij had Doussy in 1932 een eigen blad opgericht: *De Vlaamsche Volkseeuw. Vlaamsch Nationaal Democratisch Weekblad*¹³. Het werd aanvankelijk gedrukt bij Camiel Nys-Berton in Kortrijk en na diens overlijden door zijn weduwe en zonen. Doussy was stichter en hoofd-redacteur, maar de verantwoordelijke uitgever was R. De Visscher uit Moeskroen. Doussy kreeg voor zijn blad de medewerking van Van Opdenbosch, Plancquaert en Leo Augusteyns. Het werd verspreid in West- en Oost-Vlaanderen en bereikte op zijn hoogtepunt een oplage van duizend exemplaren. Vanaf 1932 verscheen het wekelijks, maar het

Werkerswelzijn, orgaan der Christene Volkspartij, tolk der maatschappelijke werken, 28 oktober 1919 (DAVS)

Dit nummer : 50 Centiem

Zondag 28 December 1934

3^e Jaargang — N° 51

DE VLAAMSCHE VOLKSEEUW

Vlaamsch Nationaal Democratisch Weekblad

Verantwoordelijke Uitgever :
R. DE VISSCHER, te Moeskroen
Risquons-Tout-Steenvweg, 62.

De medewerkers kunnen verantwoordelijk ge-
steld worden voor hun artikels of mededeelingen.

Drukkerij W. CAM. NYS & ZONEN
Vaartstraat, 45, Kortrijk.

ADVERTENTIE — AANKONDIGINGEN
Bij overeenkomst billijke prijzen. Vraagt tarief.

INTEEKENPRIJS. — Jaarabonnement per post :
Binnenland 20 frank
Voor 6 maanden 11 »
» 3 » 6 »

BEHEER : Advert. en Abonn. : P. R. 3033.58
Kortrijk (D^e Doussy).

VERDRAAGZAAMHEID ONZE VLAG

WAARHEID ONS WAPEN

RECHTVAARDIGHEID ONS DOEL

ONZE VLAAMSCHE DEMOKRATEN van 1894

Kandidaten der Vlaamsche Onafhankelijke Christene Volkspartij

Aloïs De Backer

Geboren te Denderhoutem, (O. Vl.)
den 26 Mei 1858,
en aldaar overleden den 27 Mei 1904.

Priester A. Daens

Geboren te Aalst,
den 18 December 1839,
en aldaar overleden den 14 Juni 1907.

Hector Plancquaert

Geboren te Wortegem,
den 21 December 1863.

werd reeds in 1935 tweewekelijks om nog later een maandblad te worden.

De periodiek richtte zich scherp tegen de autoritaire strekking van het VNV en het Verdinaso. Alle Vlaams-nationalistische groeperingen die aangesloten waren bij het VNV werden door *De Vlaamsche Volkseeuw* onder vuur genomen. Het blad was de pleitbezorger van de Godsvredegezinde groepen en van de nieuwe partij van Van Opdenbosch. Het schonk uitgebreid aandacht aan de nog bestaande daensistische ziekenbonden, vakverenigingen en samenwerkende maatschappijen die gegroepeerd waren in de centrale Helpt Elkander-organisatie. Bijeenkomsten, activiteiten, optochten, steunbetuigingen, enz. werden wekelijks aangekondigd, waardoor men de indruk kreeg dat de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij een zeer actieve werking had. De medewerkers van het blad waren dezelfde personen die ook betrokken waren bij de sociale organisaties, wat mee verklaart waarom die instellingen zoveel aandacht kregen. Het was trouwens zo dat de nieuwe partij, door de overstap van de organisaties van Helpt Elkander, meer een sociale instelling was dan een politieke partij. De resterende publicatieruimte werd gevuld met beschouwende artikels over de toenmalige politieke evolutie. De toon van *De Vlaamsche Volkseeuw* was in de oude traditie van de Christene Volkspartij van wijlen priester Daens, vaak bitsig en verbitterd. Het liet duidelijk aanvoelen dat het VNV veel gestolen had dat eigenlijk tot het daen-

sistische erfgoed behoorde. Het merendeel van de artikels eindigde met een waarschuwing voor het nakende gevaar dat het VNV en het Verdinaso betekenden. *De Vlaamsche Volkseeuw* zat verstrikt in de gedachte dat de Vlaams-nationalisten teerden op hún verleden. Omwille van deze obsessie raakte de periodiek als objectief informatieblad niet echt van de grond. Ook op dit vlak drukte de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij de voetsporen van de oorspronkelijke Christene Volkspartij.

Einde 1936, na de verkiezingsnederlaag van de Vlaamsch-Nationale Democratische Partij, stierf *De Vlaamsche Volkseeuw* een stille dood. Doussy's invloed was tanende, met als resultaat dat het blad overgenomen werd door radicalere figuren uit Moeskroen. Zij bleken echter niet in staat het blad financieel te leiden, waardoor het nog vóór 1937 volledig verdween.

Geen enkel daensistisch blad heeft zolang kunnen overleven als *De Werkman*, hoewel ook dat blad vanaf 1919 onafwendbaar in een andere richting evolueerde. Toen de titel *De Werkman* opgeheven werd, was het allang geen orgaan meer van de Christene Volkspartij. De overige daensistische bladen volgden meestal dezelfde weg als hun politieke afdelingen. Het feit dat een blad geen eigen lezerspubliek meer kon opbouwen, bijgevolg geen echte bestaansredenen had en onvoldoende gemotiveerde medewerkers kon aantrekken, kondigde vaak ook het einde van een daensistische afdeling aan.

¹ *De Werkman*, 18 april 1919.

² *De Werkman*, 7 en 20 november 1919.

³ L. De Munck, "De daensistische pers, 1859-1935.", p. 46.

⁴ R. D'Haese, "De dissident christen democratische en Vlaamsnationale pers", p. 11.

⁵ K. Leeman, "Het Vlaams Nationaal Syndicaat en de Vlaamse Arbeidsorde tot 1940."

⁶ Zie hoofdstuk: Streven naar het behoud van de oorspronkelijke christen-democratie. West Vlaamse daensistische kernen overleven de Eerste-Wereldoorlog.

⁷ ADVN, fonds De Coninck, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 2 december 1930.

⁸ ADVN, fonds De Coninck, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 14 oktober 1930.

⁹ De individuele abonnementen haalden pieken in Kortrijk (62), Vichte (60), Deerlijk (55), Brugge (40), Zwevegem (34), Moeskroen (32) en Gent (10). In de provincie West-Vlaanderen werden abonnementen verkocht in tientallen kleine gemeenten. Daarnaast werden nummers verstuurd naar een beperkt aantal abonnees in Ronse (3), Oudenaarde (1), Nederbrakel (1), Ninove (1), Eeklo (6), Merelbeke (1), Antwerpen (4) en Brussel (6).

¹⁰ ADVN, fonds De Coninck, brief van Vanderschelden aan Plancquaert, 14 oktober 1930.

¹¹ Het Werkerswelzijn, Orgaan der Christene Volkspartij, Tolk der maatschappelijke werken, weekblad van 1919 tot begin jaren dertig. Verspreiding: West-Vlaanderen, vooral Kortrijk en Deerlijk. Stichter en uitgever: Remi Vanderschelden.

¹² De Waarheid, Onpartijdig Nieuws- en Handelsblad voor Kortrijk en het Arrondissement, wekelijks van 1893 tot 1914. Van 1919 tot 1939 wekelijks als Onpartijdig Volksblad voor Kortrijk en omliggende. Verspreiding: West-Vlaanderen, vooral Kortrijk. Stichter, drukker, uitgever: gebroeders Nys (Kortrijk). Hoofdredacteur: Constant Nys tot 1924; Camiel Nys vanaf 1924. Drukker, uitgever: Weduwe Nys en zonen (Kortrijk), vanaf 1934. Medewerkers in de beginperiode: L. Du Castillon, R. Vanderschelden, V. Lambrecht en E. Lampe.

¹³ De Vlaamsche Volkseeuw, Vlaamsch Nationaal Democratisch Weekblad, wekelijks van eind 1932 tot 1935, halfmaandelijks tot eind 1936. Verspreiding: West- en Oost-Vlaanderen. Stichter, hoofdredacteur: Gustave Doussy (Kortrijk). Uitgever: R. De Visscher (Moeskroen). Drukker: Camiel Nys, na 1934: Wed. C. Nys en zonen (Kortrijk). Medewerkers: Leo Augusteyns, Hector Plancquaert, Karel Leopold Van Opdenbosch.

BESLUIT

Tijdens de laatste decennia van de negentiende eeuw was de Belgische maatschappij toe aan fundamentele veranderingen als gevolg van de economische evolutie en de daaruit voortvloeiende sociale wantoestanden. De tijdgeest vormde een geschikte biotoop voor een vernieuwende beweging die begreep dat de paternalistische liefdadigheid in een liberalistisch economisch systeem ontoereikend was voor het grootste deel van de bevolking. In 1893 werd de Christene Volkspartij opgericht als antwoord op de bestaande wantoestanden.

Initiatiefnemers waren progressieve katholieken die hun sociale, democratische en Vlaamse opvattingen kanaliseerden in een nieuwe beweging. Deze groep, beter bekend als "daensisten", noemde zichzelf "christen-democraten" en had aanvankelijk niet de intentie om een dissidente katholieke partij te creëren. Het conservatieve politieke klimaat besliste er anders over. De roelanders, stichters van de Christene Volkspartij, stelden hun beweging voor als een "christene sociale partij", een "antisocialistisch" initiatief dat arbeiders en landbouwers van het rode heidendom moest weghouden.

De christene sociale partij richtte zich in eerste instantie op het verbeteren van de levensomstandigheden van het "werkvolk", maar de partij was van bij de aanvang ook uitgesproken vlaamsgezind. De behartiging van de Vlaamse zaak kwam expliciet in haar programma aan bod en na de Eerste Wereldoorlog maakte de verweesde partij er zelfs het belangrijkste strijdpunt van.

Vanuit haar sociale hoofdbekommernis was het evident dat de nieuwe partij in haar schoot allerlei instellingen probeerde te creëren om de nood van het "gewone volk" te lenigen: ziekenfondsen, vakbonden en coöperaties. De daensistische beweging heeft de oprichting van deze sociale organisaties daadwerkelijk gepropageerd, zowel op meetings als in haar persorganen. De partijstructuur was echter te zwak om een gecoördineerd en blijvend netwerk uit te bouwen. In sommige periodes miste de beweging een centraal gezag dat de partijlijn bepaalde en

stonden de lokale christen-democratische afdelingen bijna als autonome entiteiten naast elkaar.

Het gebrek aan coherentie werd zowel door externe tegenstand als door interne geschillen veroorzaakt; beide aspecten beïnvloedden elkaar. In de eerste plaats werd de jonge partij getekend door de gespannen relatie tussen boegbeeld priester Daens en de kerkelijke overheid. Het uitgesproken politieke engagement van Adolf Daens was aanleiding tot een ware heksenjacht, vaak georkestreerd door de lagere geestelijkheid. Deze strijd was uiterst nefast voor het katholieke landelijke kiezerspubliek van de Christene Volkspartij. Niet alleen de verhouding met het conservatieve katholieke milieu, maar ook met de vernieuwingsgezinde socialistische partij zorgden voor spanningen, zowel binnen de partij als naar buiten toe. De partij laveerde heel haar bestaan tussen een samenwerking met een andere politieke groepering of de bewuste keuze voor autonomie. Vóór de Eerste Wereldoorlog gaven de kartels met de socialistische partij vaak aanleiding tot onderlinge twisten; ná de oorlog ontstonden er conflicten rond de samensmelting met de Vlaams-nationalisten. Over politieke samenwerking heerste binnen de Christene Volkspartij nooit eensgezindheid.

De tegenstellingen die de partij intern ondermijnden, waren uiteindelijk zeer destructief. De conflicten karakteriseerden in het prille begin de partij. Gematigden als Adolf en Pieter Daens, Hector Lebon en Petrus Van Schuylenbergh zagen de Christene Volkspartij oorspronkelijk als een tijdelijk initiatief, als een zweeppartij die tot doel had de conservatieve katholieken tot een grotere sociale beweging te stimuleren. Radicalen als Aloïs De Backer, Hector Plancquaert en Florimond Fonteyne beklemtoonden daarentegen de politieke autonomie van de nieuwe beweging. De Backer en Plancquaert stonden om deze reden niet positief tegenover verkiezingskartels met andere partijen, terwijl de gebroeders Daens een politieke samenwerking die de realisatie van een bepaald programmapunt beoogde, wel gunstig gezind waren. De

tegenstelling tussen enerzijds het vergroten van de mogelijkheden door een kartel aan te gaan met het risico dat een deel van de eigenheid werd opgegeven, en anderzijds de keuze voor een bewuste partij-autonomie waarbij men een kleiner kiespubliek bereikte, was kenmerkend voor de Christene Volkspartij. De verschillende opvattingen over de rol van de partij werden nog versterkt door de karakteristieke verschillen van de belangrijkste persoonlijkheden. Het extremisme van Florimond Fonteyne was er bijvoorbeeld mee verantwoordelijk voor dat de Antwerpse afdeling rond de gematigde Hector Lebon vrij snel ten onder ging.

Bovendien verloor de jonge partij in het eerste decennium van de twintigste eeuw - nog voor ze zich structureel had kunnen ontplooien - heel wat kopstukken, zowel door principiële bezwaren als door externe factoren. Aloïs De Backer, Frans Lambrecht en Adolf Daens overleden, Léonce Du Castillon werd uit de partij gezet, terwijl Petrus Van Schuylenbergh en Jan Baptist Van Langenhacke in 1905 afstand namen van de partij als gevolg van de veroordeling door de Heilige Stoel van de priesters Daens en Fonteyne.

Na de dood van Adolf Daens in 1907 namen de interne strubbelingen, met als protagonisten Pieter Daens en Hector Plancquaert, dermate toe dat een finale ondergang onvermijdelijk leek. Plancquaert wist samen met priester Fonteyne de partijlijn te radicaliseren, maar kwam hierdoor in botsing met Pieter Daens die als volksvertegenwoordiger soms een eigenzinnige koers volgde. Het waren jong-daensisten als Albert Van den Bruele en Remi Vanderschelden die in de laatste jaren vóór de Eerste Wereldoorlog de eenheid in de partij enigszins konden herstellen. De oorlog vernietigde de bereikte partijstructuur en verdeelde de daensisten opnieuw in verschillende kampen. Heel wat jong-daensisten traden onder invloed van Plancquaert

toe tot het activisme, terwijl de oude garde van Pieter Daens het sociale aspect als de absolute prioriteit bleef beschouwen.

De partij werd continu verzwakt door interne strubbelingen en door externe destructieve tegenkantingen, wat verklaart waarom de lokale afdelingen en de plaatselijke sociale organisaties vaak volledig onafhankelijk functioneerden. De sociale instellingen waren weliswaar partijgebonden organisaties, maar ze misten de nodige coördinatie vanuit een overkoepelend orgaan. Indien er ziekenfondsen, vakbonden of coöperaties ontstonden, had dit minder te maken met de invloed van de partij dan met de inzet van een aantal gedreven persoonlijkheden. Bijgevolg ontstonden veel bonden spontaan, bijvoorbeeld als gevolg van een enthousiasmerende meeting. Helaas waren deze initiatieven meestal niet sterk onderbouwd en verdwenen zij snel, vaak zonder een daadwerkelijke werking gekend te hebben.

De ongecoördineerde groei van fondsen en bonden werd nog bemoeilijkt door het gebrek aan partijfinanciën en door de algemene tegenwerking waarmee de hele daensistische beweging vóór de Eerste Wereldoorlog kampte. De enige organisatie die vóór 1914 het beperkte lokale niveau oversteeg, was de ziekenbond van Aalst die onder leiding van Jan De Neve een aantal nieuwigheden in de ziekteverzekering introduceerde. Naar aanleiding van de "herverzekering" voor langdurig werkonbekwamen kwam een eerste samenwerking tot stand tussen de regionale autonome fondsen. Broederbond groepeerde verscheidene mutualiteiten in het Aalsterse.

Het fenomeen van daensistische ziekenfondsen bleef niet beperkt tot Oost-Vlaanderen, ook in Antwerpen en West-Vlaanderen werden initiatieven opgestart. In Antwerpen leed de ziekenbond echter onder de ondergang van de partij en in het Kortrijkse ontplooi de mutualiteit zich pas volledig na de Eerste Wereldoorlog. Onder invloed van Jan De Neve had de Christene Volkspartij een uitgesproken visie op de sociale voorzorg ontwikkeld, waardoor het fonds in Aalst erin slaagde een stabiele en constructieve werking uit te bouwen. Zelfs tijdens de oorlogsperiode lanceerde de mutualiteit nieuwe ideeën, zoals de verzekering van kinderen vanaf de geboorte. Het succes van de Aalsterse ziekenbond moet echter wel gezien worden als een unicum in de geschiedenis van de daensistische sociale organisaties.

Beroepsverenigingen kwamen moeizamer van de grond dan mutualiteiten, al was het maar omdat de landelijk geïnspireerde daensistische beweging

Priester Adolf Daens (DAVS)

angst had voor de associatie met syndicale acties, stakingen en oproer. Haar rol als antisocialistische partij noopte de daensistische partij er evenwel toe om ook op syndicaal vlak een assertieve rol te spelen. De daensistische pers was toonaangevend voor de interne evolutie naar een actiever engagement inzake vakverenigingen, waarbij vooral Petrus Van Schuylenbergh zich ontpopte tot een richtinggevend figuur met visie. Toen hij in 1905 afstand nam van de Christene Volkspartij was het belangrijkste syndicalistische avontuur van de daensisten al achter de rug: de strijd voor betere arbeidsvoorwaarden voor de steenbakkers in de Rupelstreek en het Brusselse van 1894 tot 1899. In de voornaamste daensistische vakbond, het Nationaal Kristen Syndicaat der Steenbakkers, speelden lokale figuren als Karel Weckers van Boom en Leopold Beun-De Beer uit Brussel een cruciale rol, al hebben ook daensistische boegbeelden als Adolf Daens en Frans Lambrecht zich voor de steenbakkers ingezet. De uiteindelijke ondergang van het enige succesvolle syndicaat werd opnieuw veroorzaakt door de afwezigheid van een ondersteunend partijapparaat in de gemeenten waar de vakbond functioneerde, want de lokale "voormannen" slaagden er niet in om voor hun eigen streek een stevige politieke afdeling uit de grond te stampen. Ook interne meningsverschillen speelden weer een negatieve rol, waardoor onder anderen Adolf Daens en Leopold Beun-De Beer in conflict kwamen en de Brusselse vakvereniging ten onder ging.

Omstreeks 1908 werd in Aalst een interprofessioneel en overkoepelend syndicaat opgericht, de Vrije Christen Democratische Werkliedenbond, maar het verwierf nooit dezelfde impact als de Aalsterse daensistische mutualiteit en telde in 1911 amper 6,5% van het totale aantal arbeiders dat in Aalst bij een vakbond aangesloten was. In 1910 werd de Landsbond van Onafhankelijke en Vrije Christen Democratische Vakverenigingen van België opgestart, die heel Vlaanderen tot haar werkterrein rekende. Het vakverbond richtte her en der afdelingen op, maar de meeste kenden niet meer dan een plaatselijke en gebrekkige werking met een relatief klein ledenaantal.

De sociale bekommernis voor bepaalde beroepsgroepen resulteerde niet altijd in de oprichting van een vakvereniging. Zo had de Christene Volkspartij een bijzondere aandacht voor moeilijke beroepsgroepen als de hoppeboeren en de "franschmans" waarvoor "clubs" werden opgestart die de werklieden "moreel" ondersteunden. De aandacht voor bij-

voorbeeld de steenbakkers en "franschmans" is niet altijd vrij te pleiten van electorale belangen. De sociale bewogenheid van de Christene Volkspartij staat buiten kijf, maar ziekenfondsen en vakbonden waren uiteraard essentieel voor de band met het kiezerspubliek.

Het oprichten van coöperaties vergde, net zoals bij de syndicaten een bewustmakingsproces, zowel aan de top als aan de basis. Aanvankelijk werden de samenwerkende maatschappijen gezien als socialistische instellingen die een bedreiging vormden voor de kleine zelfstandigen, die in de steden het belangrijkste electoraat van de Christene Volkspartij uitmaakten. In een eerste fase werd gefocust op productiecoöperaties in landelijke gemeenten, ver van de handelaars en de kleine zelfstandigen. Zo werd in Denderhoutem onder impuls van Aloïs De Backer een samenwerkende weverij opgestart. Omstreeks de eeuwwisseling breidden de daensistische samenwerkende maatschappijen uit naar de steden, wat gepaard ging met het principeel aanvaarden van de verbruikerscoöperatie. Volksverheffing in Aalst groeide uit tot het toonbeeld van de christen-democratische samenwerkende maatschappij, terwijl kleinere gelijkaardige maatschappijen ontstonden in Ronse, Antwerpen en het Kortrijkse. Tijdens de Eerste Wereldoorlog poogden de meeste coöperaties te overleven en werd de werking van Volksverheffing uitgebreid om de nieuwe noden zoveel mogelijk op te vangen. Zowel in de sociale strijd als in de Vlaamse kwestie stond de ontvoogding van de arbeider centraal. Culturele verenigingen moesten de geestelijke ont-plooiing en de emancipatie van het "werkvolk" stimuleren. Sprekersbonden en studiekringen, toneelverenigingen en fanfares, turn- en reisclubs bepaalden mee het gezicht van de Christene Volkspartij. Zij zorgden voor de geestelijke ontwikkeling, maar waren tevens belangrijke partij-instrumenten die de banden tussen de beweging en het kiezerspubliek nauwer aanhaalden. De sociale organisaties lenigden de noden, terwijl de culturele verenigingen het leven meer "diepgang" gaven en een weg waren waarlangs de partij haar leden op een meer ontspannen manier kon benaderen.

De sociale organisaties van de Christene Volkspartij leden in de eerste fase van hun bestaan - vóór de Eerste Wereldoorlog - onder de interne verdeeldheid van de partij. De zwakke structuur belemmerde een planmatige uitbouw en een werking op nationaal niveau, terwijl de uiteenlopende

visies van de belangrijkste protagonisten zwaar wogen op de aanvankelijk weifelende houding tegenover vakbonden en coöperaties. De externe tegenstand van de conservatieve katholieken, van de geestelijke overheid en van een aantal socialist en liberalen was er mee de oorzaak van dat de partij geen blijvende plaats in het politieke landschap kon inpalm. Omwille van de continue strijd voor de erkenning en aanvaarding als politieke eenheid, werd het hoofdbelang - de strijd tegen sociale wantoestanden - onbewust naar het achterplan geschoven. De partij beschikte eenvoudigweg niet over de structurele en financiële middelen om een stevig sociaal apparaat uit te bouwen. Bijgevolg konden de meeste initiatieven hun territoriale beperktheid niet overstijgen en bleven ze relatief klein in vergelijking met gelijkaardige organisaties van andere partijen.

Na de Eerste Wereldoorlog was het politieke landschap grondig gewijzigd en bleek de functie van de Christene Volkspartij niet meer duidelijk. De partij was onthoofd door de dood van Pieter Daens en door de vlucht van activisten als Hector Plancquaert, Gustaaf Doussy en Albert Van den Bruele. Bovendien was de samenleving grondig vernieuwd en werden een groot aantal vroegere strijddoelen op korte tijd gerealiseerd. Een heroriëntering van de partij en het formuleren van nieuwe doelstellingen drong zich op. De jaren van inactiviteit hadden de band met het electoraat verslapt, waardoor de vroegere partijsympathisanten in andere politieke richtingen evolueerden. Een deel keerde terug naar de vernieuwde en progressiever geworden katholieke partij, terwijl anderen naar de socialistische partij stapten, die een stevig netwerk aan sociale organisaties hadden uitgebouwd.

Voor de daensisten bleef in feite slechts één uitweg over om te voorkomen dat de Christene Volkspartij totaal overbodig werd, namelijk een accentverschuiving naar de Vlaamse kwestie. Deze keuze impliceerde nauwe contacten met de nieuwe politieke beweging van het Vlaamsche Front, waarmee verkiezingskartels werden gesloten. Opnieuw viel de Christene Volkspartij uiteen in twee strekkingen. Enerzijds waren er de jong-daensisten en oud-activisten die hoopvol uitkeken naar een fusie met de Frontpartij, anderzijds verdedigden "pure" christen-democraten de autonomie van de partij "in de geest van priester Daens". Opmerkelijk in de naoorlogse evolutie van de Christene Volkspartij was de komst

in 1921 van de Vlaams-nationalistische propagandaleider Ernest Van den Berghe, die vanaf zijn toetreding ijverde voor de samensmelting met het Vlaamsche Front. Ondanks pogingen van onder anderen Remi Vanderschelden om opnieuw een onafhankelijk christen-democratisch partijapparaat te creëren, was de fusie in september 1923 een feit. De Vlaams-nationalisten verhoogden in de volgende jaren hun greep op de vroegere daensistische kernen, waarbij christen-democraten die de evolutie niet gunstig gezind waren op een zijspoor werden gezet. Uiteindelijk versmalde de band met het daensisme tot een "lippendienst", waarbij op plechtige huldigen met de nodige eerbied werd verwezen naar de vroegere daensistische boegbeelden Aloïs De Backer, Adolf en Pieter Daens. Alleen in het Koninkrijk werd koppig vastgehouden aan de oude christen-democratie. Remi Vanderschelden en de sociale organisaties van Helpt Elkander poogden elke samenwerking met het "katholieke" Vlaams-nationalisme - dat in West-Vlaanderen onder invloed van Joris Van Severen een extremistisch karakter vertoonde - uit de weg te gaan.

Het Vlaams-nationalisme evolueerde naar een anti-parlementaire en katholieke richting, waarbij de christen-democratische partijvoorzitter Karel Leopold Van Opdenbosch steeds meer op de zijlijn van het gebeuren stond en geen werkelijke invloed meer had. Toen in 1933 het VNV werd opgericht, scheurde Van Opdenbosch zich af in een laatste poging om het tij te keren. Hij richtte samen met de teruggekeerde Hector Plancquaert en Gustave Doussy de Vlaamsch Nationale Democratische Partij op, die na de verkiezingsnederlaag van 1936 roemloos ten onder ging.

Zoals de interne verdeeldheid van de partij vóór de Eerste Wereldoorlog een grote invloed uitoefende op de sociale organisaties, zo tekende de naoorlogse evolutie van de partij ook de ontwikkeling van de ziekenfondsen, vakbonden en coöperaties. Toen in 1923 de definitieve samensmelting tot stand kwam tussen de Christene Volkspartij en het Vlaamsche Front, hadden de Vlaams-nationalisten in eerste instantie geen belangstelling voor de sociale organisaties van de Christene Volkspartij. Ze hadden er geen enkele affiniteit en vertrouwde mee. Daardoor bleven de oud-daensisten de sociale organisaties, waarvan slechts enkele instellingen de oorlog hadden overleefd, nog een tijdlang controleren. Na enkele jaren begrepen de Vlaams-nationalisten dat deze organisaties onmisbaar waren voor de

Groepsfoto van jonge arbeiders in Aalst, eind negentiende eeuw (DAVS)

band met de achterban en voor de ledenwerving. Ook hier werden de daensisten op een zijspoor gezet en vervangen door loyale flaminganten. De meeste verenigingen werden omgevormd in uitgesproken Vlaams-nationalistische instrumenten, weliswaar met daensistische funderingen, maar waar na verloop van tijd nog weinig aan het christen-democratische verleden herinnerde.

Het daensistische ziekenfonds van Aalst had de oorlog zonder al te grote kleerscheuren overleefd. De Vereenigde Ziekenbonden der Kristene Volkspartij, opgericht in 1928, was een Vlaams-nationalistische voortzetting van de daensistische mutualiteit die zowel de mannen-, de vrouwen-, als de kinderafdeling omvatte. De instelling was zowel qua werking als qua spreiding omvangrijker dan de vooroorlogse koepelorganisatie Broederbond. Reeds in 1923, kort na de politieke fusie, had Broederbond initiatieven genomen om afdelingen over heel Vlaanderen te stichten, met beperkt succes. Een dwingend overkoepelend orgaan kwam er pas in 1933, toen de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten ontstond naar analogie met de oprichting van de Vlaams-nationalistische eenheidspartij, het VNV. In 1936 maakte de landsbond melding van 40.000 aangesloten leden.

De Helpt Elkander-ziekenfondsen van Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen sloten niet aan bij de landsbond. Deze eigenzinnige koers was niet enkel typerend voor de mutualiteiten, maar evenzeer voor de andere sociale organisaties die in de oude christen-democratische kernen werden opgericht. Ondanks hun bewuste distantiëring van het "katholieke Vlaams-nationalisme" evolueerden de ziekenbonden van Helpt Elkander in het arrondissement Kortrijk op het vlak van de ziekteverzekering in gelijkaardige richting als de overkoepelende Landsbond der

Vlaamsch Nationale Mutualiteiten. Dit wijst erop dat noch de landsbond noch Helpt Elkander eigen-gereide vernieuwingen introduceerden inzake sociale voorzorg, maar dat beide organisaties zich hielden aan de heersende trends. Wat de sociale voorzorg betrof nam de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten zeker niet het voortouw op maatschappelijk vlak, terwijl de werking van Helpt Elkander bijzonder kleinschalig bleef. In een ruimere context is de invloed van het West-Vlaamse Helpt Elkander bijgevolg verwaarloosbaar.

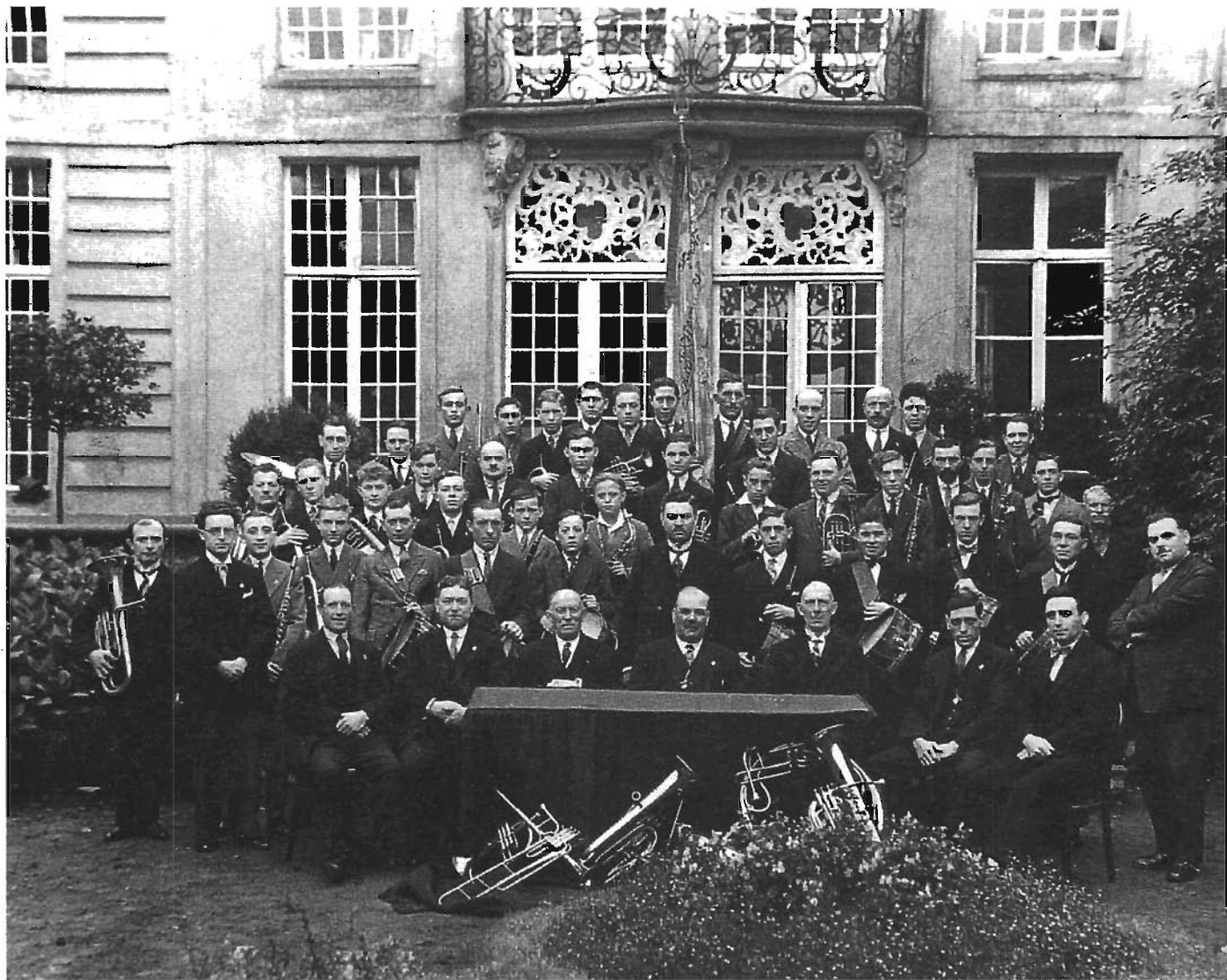
De vakbondswerking van de Christene Volkspartij was vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog niet echt van de grond gekomen, met uitzondering van het tijdelijke succes van de steenbakkersbond. De daensistische syndicaten bleken niet sterk genoeg om een concrete steun te betekenen in tijden van staking en werkloosheid. Bovendien waren na de wapenstilstand alle christen-democratische vakverenigingen van de kaart geveegd. In 1921 hervatte de vooroorlogse Vrije Christen-Democratische Werkliedenbond onder leiding van Octaaf Van Schamelhout vanuit Aalst zijn activiteiten als vakbond van de Christene Volkspartij. Van Schamelhout, die behoorde tot de oude daensistische generatie, werkte de nieuwe richting Vlaams-nationalisten al snel op de heupen door zijn gematigde en weinig inventieve koers. In 1929 werd Marcel De Ridder aan het hoofd van de vakbondswerking geplaatst en in datzelfde jaar startte hij het Vlaamsch Nationaal Vakverbond op. De Ridder realiseerde zich dat de meeste arbeiders aansloten bij een syndicaat omwille van de werklozenondersteuning en richtte in 1930 de werklozenkas Ik Dien op. De werking van De Ridder was zeer gericht: hij streefde naar een sterkere structuur en creëerde naar analogie met de ziekenbonden drie administratieve niveaus.

De vakvereniging kreeg niet alleen te maken met de eigenwijze houding van Kortrijk, maar leed grote verliezen door de afscheuring van de West-Vlaamse vakbondsleider Juul Declercq, die in 1931 naar het Verdinaso overstapte en er het Verbond van Nationale Arbeiders-Syndikaten uitbouwde. Declercq nam zijn aanhang mee, wat voor het VNVakverbond een zware klap betekende. Het was slechts een tijdelijk verlies, want het NAS legde er begin 1934 het bijltje bij neer.

In 1933 veranderde de Vlaams-nationale vakbond van naam en werd het Vlaamsch Nationaal Syndicaat geïntroduceerd. Het VNS fungeerde voornamelijk als werklozenkas; een syndicale wer-

Optocht van daensistische verenigingen door de straten van Aalst, inhuldiging Vlaamsch Huis 1930 (DAVS)

Oorspronkelijk daensistische, later Vlaams-nationalistische fanfare Tot Heil des Volks, 1930 (DAVS)

king rond beroepsgroepen werd praktisch niet ontwikkeld. Onder impuls van Victor Leemans en de in 1936 opgerichte Vlaamsche Arbeidsorde werden de ideeën over corporatisme en een nieuwe solidaristische orde steeds meer geïntegreerd in het syndicaat, hoewel deze eigenlijk diametraal stonden tegenover de oorspronkelijke functies van de vakbond.

Opnieuw volgden de organisaties van Helpt Elkander in Kortrijk een andere koers. Zij stelden zich in 1933 in dienst van de Vlaamsch Nationale Demokratische Partij van Karel Leopold Van Opdenbosch, Hector Plancquaert en Gustave Doussy. Helpt Elkander legde contacten met gelijkgezinden in andere provincies en werkte zich op als het nieuwe coördinerende centrum dat Aalst moest vervangen. Helpt Elkander was oorspronkelijk in Kortrijk opgericht, maar had zich in de loop van de jaren twintig over West-Vlaanderen uitgebreid, aanvankelijk onder impuls van Juul Declercq. Na de overgang van Declercq in 1931 naar het Verdinaso verloor Helpt Elkander het leeuwenaandeel van haar leden en viel de organisatie terug op de oude Kortrijkse daensistische kern. Vanaf 1933 trad Helpt Elkander op onder de naam Centrale Vakvereniging, maar de bond behield een bescheiden omvang. Toch was hij op dat ogenblik de enige overblijvende vakvereniging met duidelijke daensistische wortels.

Het is evident dat de daensistische beweging inzake syndicaten veel minder de basis vormde voor de Vlaams-nationalistische vakbond dan de ziekenfondsen voor de Landsbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten, want na de Eerste Wereldoorlog was niets overgebleven van de christen-democratische vakverenigingen die voorheen slechts embryonaal aanwezig waren geweest. Veel leden waren naar andere vakbonden overgegaan, vooraleer er sprake was van een goed functionerende Vlaams-nationalistische bond. In die optiek is het dan ook begrijpelijk dat het daensisme minder sporen naliet in de vakbondswerking en dat het Vlaamsch Nationaal Syndicaat evolueerde naar het corporatisme, totaal in tegenstrijd met wat de Christene Volkspartij ooit betrachtte.

De samenwerkende maatschappij Volksverheffing in Aalst bleef ook na de Eerste Wereldoorlog het grote voorbeeld. De volksbakkerij was tijdens de bezetting uitgebreid met een slagerij en een kolenhandel, en in 1922 kwamen daar nog een apotheek en een drukkerij bij. Volksverheffing bood een volledige infrastructuur voor vergaderingen, feesten, optredens, meetings, enz. Het was de ontmoetingsplaats bij uitstek voor oud-daensisten en Vlaams-

nationalisten. In tegenstelling tot de vakbonden en ziekenfondsen kreeg de samenwerkende maatschappij Volksverheffing na de fusie in 1923 onmiddellijk aandacht van de frontiers die Volksverheffing beschouwd als een handig werk-instrument. In 1927 verhuisde de coöperatie; de infrastructuur werd uitgebreid en Volksverheffing evolueerde naar een "Vlaamsch Huis", hoewel de eigenlijke term pas in 1930 officieel aan de samenwerkende maatschappij werd toegevoegd. De drukkerij en de uitgeverij Dietschland, die officieus deel uitmaakten van de moedermaatschappij Volksverheffing, ontwikkelden zich tot het pers- en propagandacentrum van de Vlaams-nationalisten.

Kenmerkend voor dit netwerk van samenwerkende maatschappijen, die afhingen van de moedermaatschappij Volksverheffing of er onrechtstreeks mee verstrengeld waren, was hun chaotische financiële situatie. Zelfs de oprichting van de Vlaamsche Spaar- en Leenbank in 1930 kon de situatie niet oplossen, integendeel, ook de bank raakte in financiële moeilijkheden verstrikt. De enige winstgevendende zaak, de apotheek, kon onvoldoende opvang bieden voor de dreigende faillissementen. Deze toestand was echter niet uniek voor Aalst, want ook de Helpt Elkander-organisaties in Kortrijk, Deerlijk en Moeskroen konden slechts met de grootste moeite zicht krijgen op hun financiën, die eveneens geen positieve balans vertoonden.

In 1930 werd in Aalst het verbond der Vlaamsche Huizen in het leven geroepen, met als doel de Vlaamse christen-democratische samenwerkende maatschappijen in de streek te uniformiseren en te leiden in Vlaams-nationalistische richting. Na de Eerste Wereldoorlog waren immers her en der samenwerkende maatschappijen annex Vlaamse huizen ontstaan, vaak in gemeenten met een daensistische traditie. Ze werden het plaatselijke centrum van het christen-democratisch en Vlaams-nationalistisch leven, waarvoor Volksverheffing in Aalst als het lichtende voorbeeld werd gesteld. Niet alle maatschappijen bouwden voort op een daensistische traditie, maar in plaatsen waar deze wel aanwezig was, werd ze door de Vlaams-nationalisten handig benut. Veel latere Vlaamse huizen droegen dan ook de naam van de oorspronkelijk daensistische samenwerkende maatschappijen, onder meer De Verbroedering in Denderleeuw, Weldoen in Welle en Werkerswelzijn in Ronse. Ook in West-Vlaanderen, Antwerpen en Brabant merken we een gelijkaardige groei van Vlaamsche Huizen.

De meeste Vlaamse huizen kwamen aan hun einde

tijdens de repressie. Slechts een enkele uitzondering bleef voortbestaan, zoals Volksverheffing in Moeskroen dat hierdoor een van de langst bestaande daensistische organisaties was. Ook de mutualiteiten en syndicaten van Helpt Elkander kenden nog lange tijd een sluimerend bestaan en sommigen werden pas in de loop van de jaren zeventig ontbonden.

De evolutie van de sociale organisaties van de daensistische beweging verliep parallel met de politieke ontwikkeling van de partij. Ziekenbonden, vakverenigingen en coöperaties werden ingepast in de Vlaams-nationalistische visie, waarbij ze steeds verder van het oorspronkelijke daensisme verwijderd raakten. De zwakste christen-democratische organisatie, de vakbond, kende na de oorlog praktisch geen vervolg; het Vlaamsch Nationaal Syndicaat uit de jaren dertig had nog nauwelijks iets gemeen met de steenbakkersvakbond van vóór de Eerste Wereldoorlog. Alleen Helpt Elkander in het arrondissement Kortrijk was nog een emanatie van de oorspronkelijke daensistische syndicaten. De daensistische ziekenbonden leverden wel een stevige basis waarop de fronters verderbouwden en groeiden binnen het Vlaams-nationalisme uit tot de belangrijkste sociale instelling met het grootste ledenbestand. De samenwerkende maatschappijen vormden een stevige fundering voor de Vlaamse huizen en fungeerden als de ontmoetingsplaats bij uitstek voor gelijkgezinden.

De sociale organisaties van de Christene Volkspartij waren er vóór de Eerste Wereldoorlog niet in geslaagd om een grote impact te verwerven, maar ook in het interbellum mag de invloed van de christen-democratische en Vlaams-nationalistische instellingen niet overschat worden. Het ziekenfonds kende het meest succes met circa 40.000 leden in 1936, maar zelfs deze bond kon niet wedijveren met de sociale organisaties van socialistien en katholieken. Het Vlaamsch Nationaal Syndicaat kon met 20.000 leden op het einde van de jaren dertig in het beste geval gelden als een "middelgrote vakbond", terwijl het ledenaantal van de échte daensistische vakbond Helpt Elkander compleet verwaarloosbaar was in vergelijking met de socialistische en katholieke syndicaten. Ook de samenwerkende maatschappijen annex Vlaamse huizen wisten nooit de concurrentie aan te gaan met de katholieke gildenhuizen en de socialistische volkshuizen. Veelal ontbrak een duidelijke financiële structuur en vaak werden ze zonder enige weldoordachte visie opgericht.

De daensisten werden onvergetelijk omwille van hun statuut als dissidente beweging, dat vóór de Eerste Wereldoorlog verworven werd. Indien de conservatieve katholieken zich niet zo onverzoonbaar hadden opgesteld tegenover de "afvallige" priester Daens en zijn politieke achterban, is het mogelijk te veronderstellen dat de daensistische strekking teruggekeerd zou zijn naar de katholieke stal. Beide groeperingen evolueerden echter zozeer uit elkaar dat elke samenwerking uitgesloten werd. De problemen met de katholieke beweging overheersen in grote mate de geschiedenis van het daensisme. Juist door deze conflicten verkreeg de partij haar dissidente karakter en behield ze tot aan de Eerste Wereldoorlog haar functie van zweeppartij. Na de oorlog begrepen ook de katholieken dat een sociaal-democratische vernieuwingspolitiek de enig mogelijke weg was. Op dat moment verviel de bestaansreden van de Christene Volkspartij en verloor ze haar betekenis als sociaal-democratische gangmaker.

De Christene Volkspartij was een hervormingsgezinde beweging, waarvan het belang vooral schuilt in het aanzetten tot progressieve evoluties binnen andere partijen. Ondanks alle spanningen week de Christene Volkspartij nooit af van haar vooruitstrevende standpunten. De praktische realisatie van het programma was echter moeilijk te verwezenlijken door de eigen beperkingen en kleinschaligheid. Alle oprechte daensistische bedoelingen ten spijt dient de impact van de sociale organisaties zowel vóór als na de Eerste Wereldoorlog teruggebracht te worden tot haar juiste proporties. De vakbonden, ziekenfondsen en coöperaties moeten bekeken worden als praktische realisaties van een kleine vooruitstrevende partij.

De Christene Volkspartij heeft haar rol van tegendraadse voortrekker nooit kunnen projecteren op de sociale instellingen. Het enige terrein waar de daensisten enkele innovaties op hun naam konden schrijven, is de ziekteverzekering, waarin de Aalsterse mutualiteit een speerpuntfunctie vervulde. Zoals de Christene Volkspartij nooit doorbrak op nationale basis en territoriaal hoofdzakelijk beperkt bleef tot de regio Aalst, met enkele verspreide kernen in Antwerpen, Brabant en West-Vlaanderen, zo kenden ook de sociale organisaties in hoofdzaak een lokale werking, beperkt in omvang. Ook hier schuilt het belang eerder in het aanreiken van nieuwe ideeën en in hun ideologische benadering dan in de praktische realisatie van de vooropgestelde doelstellingen.

BIJLAGE

Hoogtepunten van de sociale wetgeving (1850-1914)¹

Een algemene pensioenkas Wet van 8 mei 1850

Deze wet was een eerste wettelijke bepaling m.b.t. de sociale voorzorg, die zowel gold voor werknemers als werkgevers. De wet werd in de eerste plaats ingevoerd voor de minder gegoeden; maar juist omdat zij het minst kapitaalkrachtig waren, haalden zij het minst voordeel uit deze bepaling. De wet stelde voor dat spaarders beloond werden met een intrest in de vorm van een lijfrente, geschonken door de overheid. Er was nog geen sprake van sociale zekerheid, vermits het stelsel steunde op vrijwillige toetreding. Het doel was de voorzorgsgedachte aan te moedigen bij arbeiders en een mogelijkheid te verschaffen tot pensioensparen. Stortingen konden onder meer gebeuren via een maatschappij van onderlinge bijstand, waardoor het pensioensparen nauw verweven werd met de mutualistische beweging. Het sparen kon gebeuren bij de Algemene Pensioenkas en de staat waarborgde de uitbetaling van de pensioenen. Iedereen kon vanaf 18 jaar stortingen doen en - na minstens 10 jaar aansluiting - kon men op een op voorhand bepaalde leeftijd (55 - 60 - 65 jaar) lijfrente genieten. De rentevoet werd bepaald door de regering, net zoals de minimum bijdragen door haar vastgelegd werden. Inschrijving in de lijfrentekas kon ook op naam van derden, zodat een tussenkomst van de werkgever of van een ziekenfonds mogelijk was. De lijfrentekas kende echter geen succes. De reden lag voor de hand: een doorsnee arbeider met gezin wist in het dagelijkse leven nauwelijks rond te komen en een reserve voor de toekomst was ver van zijn bed. Op 16 maart 1865 werd de pensioenkas uitgebreid tot Algemene Spaar- en Lijfrentekas. Vanaf 6 jaar kon het sparen een aanvang nemen. Stortingen konden gebeuren via de school en via een maatschappij van onderlinge bijstand.

De erkenning van de maatschappijen van onderlinge bijstand Wet van 3 april 1851

De Belgische grondwet erkende het bestaansrecht voor de maatschappijen van onderlinge bijstand, maar gaf ze geen wettelijk statuut. De ruim 200 bestaande maatschappijen van onderlinge bijstand kregen door de wet van 1851 een erkenning waarmee ze bepaalde voordelen genoten, mits ze administratieve voogdij aanvaardden. Algauw werd duidelijk dat de voordelen niet opwogen tegen de nadelen van de administratieve controle. De maatschappijen moesten hun statuten laten goedkeuren door het gemeentebestuur en een afgevaardigde van dit bestuur toelaten op hun vergaderingen. Jaarlijks moesten zij hun rekeningen neerleggen bij de gemeentelijke overheid en inlichtingen verstrekken wanneer de overheid dit verzocht. In ruil kregen ze rechtspersoonlijkheid en "administratieve tegemoetkomingen". In geval van ontbinding gingen de activa van de mutualistische vereniging ofwel naar een gemeentelijke maatschappij van onderlinge bijstand, ofwel naar de kas van de burelen van weldadigheid. Met andere woorden: hun bezittingen kwamen aan de gemeente toe. Daarom waren slechts weinig verenigingen geïnteresseerd in een officiële erkenning. In 1853 hadden slechts 13 van de 199 maatschappijen die in 1850 bestonden, erkenning aangevraagd.

De wet van 12 mei 1851 over de Bestendige Commissie van Maatschappijen van onderlinge bijstand kan beschouwd worden als een aanvulling op de wet van 3 april. De bestendige commissie was een studie- en adviesorgaan dat de mutualistische beweging moest aanmoedigen. Via de onderzoeken die de commissie moest voeren, probeerde de overheid meer zicht te krijgen op de bestaande maatschappijen en kon ze alle mutualistische verenigingen inventariseren. De commissie organiseerde ook wedstrijden waarbij maatschappijen met een stipte boekhouding, een degelijke organisatie en een grote aangroei van leden erediploma's en geldpremies

konden ontvangen. Zowel erkende als niet-erkende organisaties konden zich hiervoor inschrijven².

De werkrechtshraden Wet van 7 februari 1859

De wet van 1859 hervormde de uit de Franse periode overgenomen werkrechtshraden. De formele juridische gelijkschakeling tussen werkgevers en werknemers in de bepaling was vernieuwend en hield in dat in de raad een evenredige vertegenwoordiging van de "werklieden" en van de "nijverheidsmeesters" zetelde. "Werklieden" konden zowel ambachtsmannen, ondermeesters als arbeiders met een werkboekje zijn, maar het moest over loontrekkenden gaan. Zelfstandige ambachtsslui konden niet zetelen als afgevaardigde voor de werklieden. De "nijverheidsmeesters" waren uiteraard fabrikanten, directeurs en bestuurders. Zij mochten hun kaderpersoneel afvaardigen omdat zij vaak nauwer betrokken waren bij de problematiek. Een werkrechtshraad moest verzoenend optreden in geschillen tussen werkgevers en werknemers, maar ook in onderlinge geschillen tussen werknemers in hetzelfde bedrijf, indien dit betrekking had op de productie of het loon. Wanneer de verzoeningspoging niets opleverde, konden de werkrechtshraden een burgerlijk vonnis vellen door een boete op te leggen. De werkrechtshraad kon ook strafrechtelijke uitspraken doen, m.b.t. conflicten van *"ontrouwen, grove verzuimenissen en storing van orde en tucht op de werkplaats"*. Het vonnis betrof altijd een geldboete, nooit een gevangenisstraf of arrestatie. Ten slotte kon de overheid de raden om advies vragen over sociale problemen. Zo adviseerden de werkrechtshraden het systeem van werkboekjes te behouden i.p.v. af te schaffen.

Afschaffing van het coalitieverbod Artikel 310 in het wetboek van strafrecht van 8 juni 1867

De strijd voor de afschaffing van het coalitieverbod, wordt door Dr. G. De Broeck gesitueerd tussen 1850 en 1886. Een tussenoplossing kwam in 1867 tot stand, met artikel 310 in het strafrecht. Vanaf 1850 werden er wetsvoorstellen gedaan in de richting van de afschaffing van het coalitieverbod. Reden hiervoor was het toenemend aantal werknemerscoalities en ziekenfondsen die aanstuurden op syndicaal getinte acties. De overheid reageerde hierop met repressieve acties tegen stakers en oproerkraaiers. De voorstanders van de afschaffing van het verenigingsverbod beriepen zich op het

gelijkheidsbeginsel. De tegenstanders verstopten zich achter hun paternalistische overtuiging dat arbeiders beschermd moesten worden tegen zichzelf en tegen hun werkmakkers.

De wet van 1867 schafte het verbod op vereniging af, maar handhaafde het stakingsverbod en de repressie tegen "oproerigheid". Artikel 310 was aanleiding tot ontevredenheid bij de recent opgerichte vakverenigingen, die voor de afschaffing ervan streden. Artikel 310 bepaalde dat iedereen gestraft werd die, met als doel een stijging of daling van de lonen te verkrijgen, inbreuk pleegde op de vrije beroepsuitoefening, geweldadigheden pleegde, bedreigingen maakte, boeten uitdeelde, anderen verbod oplegde of zaken ontzegde m.b.t. het werk. Men riskeerde eveneens een boete als men betrappt werd op *"samenrotting nabij de gestichten waar arbeid werd uitgevoerd of nabij de woning van de werkgever"*. De wet beriep zich op het principe van de beroepsvrijheid dat ten allen tijde moest worden gerespecteerd. Straffen vermeerderden van 8 dagen tot 3 maanden opsluiting, van 26 tot 1.000 fr. boete. De *"afschaffing van het coalitieverbod"* kan beter vertaald worden als de concrete definiëring van het stakingsverbod.

Eerste arbeidswetgeving: het gebruik van het werkboekje Wet van 10 juli 1883

Elke werknemer droeg sinds 1803 verplicht een werkboekje bij zich. Het bevatte de data van in- en uitdiensttreding en eventuele opmerkingen van de werkgever. Een arbeider zonder werkboekje werd beschouwd als een landloper en mocht door geen enkele ondernemer worden aangenomen. In 1840 werd verboden om negatieve opmerkingen in het werkboekje over de werknemer te noteren, maar in 1845 werd het gebruik van het werkboekje uitgebreid tot alle nijverheidstakken. In de jaren 1860-1870 werden verscheidene instanties, waaronder werkrechtshraden en kamers van koophandel geraadpleegd over het nut van dit boekje³. De wet van 1883 bepaalde dat de werkboekjes niet meer verplicht waren, maar facultatief gebruikt mochten worden. Een ondernemer mocht niemand weigeren op basis van de afwezigheid van het boekje. Indien de arbeider zelf een werkboekje verkoos, mochten er geen appreciaties of evaluaties in geschreven worden, maar alleen aanvang en einddatum van werkzaamheden. De patroon kon dus nog steeds de volledige loopbaan van de werklieden volgen, wat in tijden van werkonzekerheid en syndicale acties

uiteindelijk opnieuw in het nadeel speelde van de werknemer.

De regulering van het uitbetalen van het loon aan de werklieden Wet van 16 augustus 1887

Deze wet kwam er n.a.v. wantoestanden in verband met de uitbetaling van het loon. Voor ondernemers was het loon een extra drukkingsmiddel t.o.v. de werknemers. Een deel van het loon werd vaak ingehouden als "waarborg" voor het eindresultaat of als verzekering voor werkprestaties tot het einde van een seizoen bij seizoenarbeiders. De arbeiders werd "aangeraden" om koopwaren aan te schaffen in de winkel van de baas. Het loon werd soms voor een deel uitbetaald in natura: werkkledij, werkmateriaal, een "woonhuis", enz.

De arbeiders waren volledig afhankelijk van de patroons voor een regelmatige uitbetaling. Meermaals werden commissies samengesteld die deze wantoestanden bestudeerden en adviezen moesten uitbrengen⁴. In 1887 werd geprobeerd om via enkele wettelijke bepalingen de grofst misbruiken een halt toe te roepen. Lonen die minder dan 5 fr. per dag bedroegen, moesten minstens 2 maal per maand worden uitbetaald. Leveringen door de patroon, die verhaalbaar waren op het loon, werden "beperkt" tot huisvesting, het gebruik van een stuk grond en gereedschap, grondstof en kleding nodig voor de arbeid. Afhouding van het loon was enkel mogelijk voor die "toegestane leveringen". De patroon mocht niet meer dan één vijfde van het loon in voorschot geven. Deze wettelijke bepalingen waren van toepassing voor alle werklieden, uitgezonderd de dienstboden, landbouwarbeiders en werknemers die kost en inwonen genoten. In 1896 kwam er een controleorgaan dat moest toezien op de toepassing. In de praktijk bood de wet de werklieden echter weinig bescherming en veranderde er amper iets aan hun situatie.

Arbeidsbescherming van vrouwen en kinderen - Wet van 13 december 1889

De vrouwen- en kinderarbeid was lange tijd een gevoelig punt in de arbeidswetgeving. In 1843 werd een eerste voorontwerp door een commissie ingediend. Verscheidene wetsvoorstellen volgden, maar de debatten konden die gordiaanse knoop nooit ontwarren en de voorstellen werden steeds aan de kant geschoven.

In 1859 werd een wetsontwerp bestudeerd, afkomstig van het ministerie van Binnenlandse Zaken, dat

een verbod bepaalde op tewerkstelling voor kinderen jonger dan 12 jaar, een maximum van 12 uur arbeid per dag voor vrouwen en onvolwassen arbeiders en verplichte zondagsrust. Dit ontwerp werd niet goedgekeurd, maar vormde jarenlang stof voor discussie. In 1869 erkende minister van Binnenlandse Zaken Pimez tegen een wettelijke regeling te zijn inzake kinder- en vrouwenarbeid. Hij argumenteerde dat alleen de grote ondernemingen onder de controle zouden vallen, met als gevolg dat dit de arbeiders naar de kleinere bedrijven zou jagen waar ze in nog slechtere omstandigheden tewerkgesteld zouden worden. Hij stelde voor een rem te plaatsen op de misbruiken door een gemeentebelasting te heffen op de tewerkstelling van kinderen en door onderlinge afspraken tussen de ondernemers te bevorderen.

In 1871 hield men opnieuw een onderzoek onder de mijnarbeiders, waarvan de situatie als een van de meest schrijnende beschouwd werd. Op basis van de resultaten werd in de kamer een radicaal voorstel besproken. Het voorstel vroeg de invoering van een algemene beschermingswet, het bepalen van een minimumleeftijd voor de arbeiders, de bepaling van de arbeidsduur voor kinderen, een beperking van gevaarlijke arbeid, het stimuleren van onderwijs bij jonge arbeiders, het invoeren van nacht- en zondagsrust en ten slotte het aanstellen van een arbeidsinspectie. Dit wetsvoorstel was zijn tijd ver vooruit. Het kreeg zelfs niet de kans om in de kamer besproken te worden omdat er vrijwel onmiddellijk een tegenvoorstel kwam dat veel beperkter en minder radicaal was. Dit voorstel, ingediend in januari 1872, eiste het verbod op ondergrondse mijnarbeid voor kinderen jonger dan 10 jaar. De discussie die hierop volgde, werd volledig beheerst door de problematiek van de schoolplicht. De tegenstanders van dit voorstel vreesden dat de staat dan met een vervangingsinkomen over de brug zou moeten komen voor de noodlijdende ouders, die een loon verloren aan een schoolgaand kind. Het argument van "vrije keuze voor de werkgever en de ouders" werd nogmaals aangehaald. De katholieken argumenteerden, m.b.t. de vrouwenarbeid in de mijnen, dat er een "groot moreel gevaar" schuilde in de aanwezigheid van mannen op de werkplaats, en dat niet zozeer de plaats van de arbeid zelf ongeschikt was. Als laatste argument vreesden de tegenstanders dat deze toegevingen een verdere arbeidsreglementering zouden uitlokken. De voorstanders vonden het voorstel te beperkt en wezen op de onmenselijke toestanden waarin kinde-

ren moesten arbeiden. Zij stelden de noodzaak voor om kinderen in bescherming te nemen tegen de ouders. Ook wezen ze op de nefaste invloed van een massale, al te vroege tewerkstelling op de economie. Het wetsvoorstel van 1878 dat aan jongens onder de 12 jaar en meisjes jonger dan 13 jaar mijnarbeid verbood, werd niet gestemd. Op 28 april 1884 kwam een Koninklijk Besluit tot stand, waarin het verbod werd opgelegd aan jongens onder de 12 jaar en meisjes jonger dan 14 jaar om in een mijn af te dalen.

Op 13 december 1889 werd een wet goedgekeurd die eindelijk een eerste stap voorwaarts betekende op het vlak van de arbeidsbescherming van vrouwen en kinderen. De minimumleeftijd voor tewerkstelling werd, zonder uitzondering, bepaald op 12 jaar. Kinderen jonger dan 18 jaar en vrouwen kregen een beperkte arbeidsduur opgelegd. Deze werd voorlopig bepaald op maximum 12 uur per dag, met een schaftijd van anderhalf uur per dag. Dezelfde groep had ook recht op één verplichte rustdag per week. Jonge moeders hadden recht op vier weken kraamverlof. Ten slotte mochten vrouwen niet meer werken in ondergrondse werkplaatsen als mijnen, groeven en graverijen.

De arbeidswetgeving m.b.t. vrouwen en kinderen werd voor de Eerste Wereldoorlog nog enkele keren aangepast. In 1905 werden verplichte zitplaatsen voorgeschreven voor alle winkelfrouwen. Een verbod op nachtarbeid voor vrouwen kwam er in 1911: vrouwen moesten beschikken over een nachtrust van minstens 11 uur, waarvan een deel verplicht tussen 21 u en 5 u. De wet van vrouwen-, kinder- en nachtarbeid werd in 1914 uitgebreid tot spijs- en drankhuizen, kantoren van nijverheden en handelsondernemingen. Tevens werd de minimumleeftijd voor tewerkstelling verhoogd tot 14 jaar, met uitzondering van de landbouwsector waar de leeftijdsgrens 13 jaar bedroeg.

Het Fonds voor hulp en verzorgingskas voor slachtoffers van arbeidsongevallen - 21 juli 1890

Dit wettelijk ingesteld fonds kwam er op vraag van koning Leopold II n.a.v. diens vijftienvierjarig koningschap. De regering kon hem dit fonds - dat zijn populariteit moest dienen - niet weigeren. Er werd een wet uitgevaardigd met een beperkte draagwijdte, waarbij een hulp- en verzorgingskas met rechtspersoonlijkheid ingesteld werd. De kas kon schenkingen en legaten ontvangen en de staat zorgde zelf voor het eerste kapitaal: een schenking van

twee miljoen. De kasopbrengst zou gebruikt worden om de verzekering tegen arbeidsongevallen aan te moedigen. Tegenstanders vonden dit fonds een aanslag op particuliere initiatieven. Zij pleitten voor een verzekering door privé-instellingen en niet door de staat. Voorstanders hoopten dat dit een eerste stap betekende naar een algemeen verplichte arbeidsverzekering.

Overheidstoelage aan maatschappijen van onderlinge bijstand - 1891

Dit initiatief betekende een volgende tegemoetkoming van de overheid aan de mutualistische verenigingen. De staat gaf premies aan maatschappijen van onderlinge bijstand die hun leden aanmoedigden om zich aan te sluiten bij de lijfrentekas of bij een pensioenkas. De Algemene Spaar- en Lijfrentekas en de pensioenkassen werden de pijlers van de ouderdomsverzekering. De aansluiting van de ziekenfondsleden bij een pensioenkas was echter geen verplichting⁵.

Stakingswet - Wet van 30 mei 1892

De sociale onlusten van 1886 lokten deze stakingswet uit. De wet van 1892 betekende een versterking van artikel 310 uit het strafwetboek, al werd de bepaling nu geklasseerd in het arbeidsrecht. Artikel 310 bepaalde o.a. dat in periodes van stakingen en oproer de intimidatie van arbeiders op weg naar hun werkplaats strafbaar was. Het aantal plaatsen waar intimidatie strafbaar was, werd door de nieuwe bepaling opgevoerd en de straffen werden verhoogd tot twee jaar opsluiting of 1.000 fr. boete.

Werkplaatsreglementen - Wet van 15 juni 1896 in de arbeidswetgeving

De ondernemer moest vanaf 1896 in zijn bedrijf een geschreven reglement bekend maken. In het bepalen van deze arbeidsvoorwaarden was de patroon volledig vrij, hij werd alleen verplicht ze openbaar te maken. Het arbeidsreglement was bijgevolg verschillend van bedrijf tot bedrijf. De regels moesten het tijdstip van de arbeid vermelden, de wijze waarop het loon werd uitbetaald en eventuele disciplinaire maatregelen die de ondernemer hanteerde.

Dit arbeidsreglement werd verplicht in alle privé-nijverheden en in de handel, maar ook in gemeentelijke en provinciale diensten. De raden van nijverheid en handel konden adviezen geven voor het opstellen van een reglement, maar de patroons waren niet verplicht hiermee rekening te houden.

De erkenning van beroepsverenigingen - Wet van 31 maart 1898 in de arbeidswetgeving

De wet van 1898 verleende rechtspersoonlijkheid aan verenigingen die opgericht werden voor de studie en de bescherming van de beroeps- en economische belangen van personen werkzaam in de nijverheid, handel of landbouw. Dit betekende m.a.w. de erkenning van beroepsverenigingen. In ruil voor rechtspersoonlijkheid diende men te voldoen aan enkele administratieve eisen, zoals het jaarlijks indienen van gegevens over de leden, de stand van de rekeningen, enz. De socialisten waren niet gelukkig met deze wettelijke bepaling en zagen in de rechtspersoonlijkheid een gevaar voor de vakbeweging.

De veiligheid en gezondheid der werklieden - Wet van 2 juli 1899 in de arbeidswetgeving

Na de beperkte veiligheidsbepalingen die men in 1888 ingevoerd had door het instellen van een arbeidsinspectie voor het toezicht op de veiligheidsvoorwaarden en na de beperkte arbeidsregels van 13 december 1889 betreffende vrouwen- en kinderarbeid, werd in 1899 een wet goedgekeurd voor alle werklieden in de nijverheidssector en de handel. Deze wet kwam niet zozeer met nieuwe bepalingen, maar trachtte een vervollediging te zijn van de vroegere wetgeving. De regering werd gemachtigd om maatregelen voor te schrijven om de gezondheid van de arbeiders en hun veiligheid op de werkplaats te vrijwaren. Ingrijpende veranderingen bracht deze bepaling niet teweeg.

De Arbeidsovereenkomst - Wet van 10 maart 1900 in de arbeidswetgeving

De wet van 1900 legde de werkgevers enkele verplichtingen op ter bescherming van de arbeiders. Vooreerst werd nogmaals de nadruk gelegd op veiligheid en gezondheid. De patroon was verantwoordelijk voor de eerste hulp bij een arbeidsongeval. Wat de verantwoordelijkheid betrof van de werkgever inzake de werkloosheid van de arbeider, werd het volgende bepaald: wanneer de "op stuk of taak" betaalde arbeider door toedoen van de patroon in de werkplaats zonder werk viel, moest de ondernemer hem de helft van zijn verloren loon uitbetalen, tenzij de werkgever hem de toestemming gaf de werkplaats te verlaten. Bij het beëindigen van een arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur, moest de werknemer een opzeg krijgen van zeven dagen. De werkgever kon enkel ontsnappen aan een

vooropzeg door dit in zijn arbeidsreglement op te nemen. Hierdoor was de opzegtermijn makkelijk te omzeilen en konden de arbeiders van het ene op het andere moment ontslagen worden. Wat een arbeidsovereenkomst betrof voor gehuwde vrouwen, kwam men tot het besluit dat zij een contract konden afsluiten met zwijgende of uitdrukkelijke toestemming van de echtgenoten.

De Ouderdomspensioenen als sociale verzekering - Wet van 10 mei 1900

Deze wet ging nog een stap verder dan de bepaling van 1891. Ze wordt dan ook omschreven als de pensioenwet. Nochtans had ook de nieuwe wet geen verplichtend karakter, ondanks de strijd van socialisten en christen-democraten. Er werd bepaald dat de overheid jaarlijks een premie gaf van 60% op de stortingen bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas. Hier stond een beperking tegenover: alleen de eerste schijf van 15 fr. kon gesubsidieerd worden, zodat de staatsbijdrage maximaal 9 fr. bedroeg. Tevens gaf men aan de ziekenfondsen een jaarlijkse toelage voor elk lid dat een minimumbedrag storte bij de lijfrentekas.

Meting van de arbeid - Wet van 30 juli 1901 in de arbeidswetgeving

De bepaling had betrekking op het vaststellen van het loon. De arbeider kreeg het recht elke bewerking te controleren die tot doel had de hoeveelheid en de hoedanigheid van de arbeid te bepalen.

Schadeloosstelling bij arbeidsongevallen - Wet van 24 december 1903 in de arbeidswetgeving

Ondanks het feit dat deze wet viel onder de arbeidswetgeving, had ze toch het karakter van een sociale verzekeringswet. Ze was een belangrijke stap voorwaarts op sociaal-rechterlijk vlak en wordt beschouwd als een keerpunt in het arbeidsrecht omdat ze duidelijke standpunten innam inzake de schuldvraag bij arbeidsongevallen.

Tot vóór 1903 moest men bij een arbeidsongeval de oorzaak kunnen bewijzen. Er moest een direct verband zijn tussen schuld, schade en vergoeding. De oorzaak van of de verantwoordelijkheid voor het ongeval was steeds een punt van discussie. De wet op de schadeloosstelling baseerde zich op de erkenning van het bedrijfsrisico: het risico van een arbeidsongeval was onlosmakelijk verbonden met het beroep zelf. Beide partijen droegen evenveel verantwoordelijkheid. Bijgevolg moest de werkne-

mer voor elk ongeval een vergoeding krijgen zonder dat de schuldvraag gesteld werd. Maar deze vergoeding was forfaitair en altijd een gedeeltelijk bedrag, zelfs indien het ongeluk volledig de fout was van de werkgever. Het slachtoffer verkeerde niet in de mogelijkheid om een andere compensatie te eisen dan de vooropgestelde, tenzij het ongeval opzettelijk door de patroon veroorzaakt was.

Als schadeloosstelling werd bepaald dat men na de eerste week recht had op een vergoeding. De volledig werkonbekwame kreeg 50% van zijn loon, de gedeeltelijk werkongeschikte kreeg het verschil tussen de helft van zijn loon en hetgeen hij nog in staat was te verdienen. De bestendig werkonbekwame kon 50% van zijn loon krijgen naar rato van zijn ongeschiktheid en een weduwe kon 30% van het salaris van haar overleden man krijgen.

De werkgever was niet verplicht zich te verzekeren, de schadevergoeding moest hij in dat geval zelf betalen. De stemming over de wet ging gepaard met hevige discussies. Zoals voordien al het geval was, bleven christen-democraten en socialisten voorstanders van de verplichte ziekteverzekering. De christen-democraten opteerden voor de vrije keuze van de verzekeraar, terwijl de socialisten gewestelijke of provinciale ziekenfondsen met staatsinterventie prefereerden. Beide vonden de gelijke verdeling van het risico ongewettigd en eisten de terugbetaling van alle medische kosten.

Werkloosheidsverzekering - Geen wettelijke bepalingen, wel overheidssteun aan initiatieven - 1904 - 1907

Tot 1914 werd geen officiële werkloosheidsverzekering ingesteld en werd duidelijk geponeerd dat de uitkering van werkloosheidssteun niet wettelijk georganiseerd kon worden door ziekenfondsen. De initiatieven hiervoor moesten dus uitgaan van particuliere ondernemers of vakverenigingen. Het systeem van werkloosheidsvergoeding kreeg meer verspreiding. Nieuw waren de arbeidsbeurzen, die belast werden met de plaatsing van werklozen. In 1904 besliste de regering de nieuwe initiatieven te steunen. Het departement van Arbeid kreeg 4.000 fr. om de paritair samengestelde beurzen te ondersteunen. In 1907 voorzag men 2.700 fr. voor het werkloosheidsfonds. De overheidsbijdragen waren aanvankelijk miniem, maar namen na verloop van tijd toe. In 1911 werd bij Koninklijk Besluit een bestendige adviescommissie in het leven geroepen voor de erkenning van beroepsverenigingen, arbeidsbeurzen en kassen voor voorzorg tegen onvrijwillige werkloosheid.

De zondagsrust - Wet van 17 juli 1905 in de arbeidswetgeving

Reeds in 1896 was het voorstel tot invoering van algemene zondagsrust voorgesteld. De katholieken wensden dit vanuit een levensbeschouwelijke motivatie. De socialisten en christen-democraten beschouwden een rustdag als een fundamenteel arbeidsrecht. Pas in 1905 werd de wet gestemd, met als algemene regel dat niemand op zondag werkte, behalve inwonende gezinsleden en dienstboden. Met een bijzondere machtiging kon men hierop een uitzondering verkrijgen wanneer de rustdag schade zou berokkenen aan het bedrijf. In 1914 werd de wet ook van toepassing voor familiebedrijven en voor huisbedienden.

Arbeidsduur in de mijnen - Wet van 31 december 1909 in de arbeidswetgeving

Deze wettelijke bepaling werd ingesteld als reactie op de misbruiken van het verplicht presteren van overuren. De normale werkdag in de mijnen werd vastgesteld op 9 uur arbeid, waarin het afdalen in en ophalen uit de mijn was inbegrepen. Koninklijke Besluiten maakten uitzonderingen echter mogelijk, waarbij de werkdag verlengd kon worden met een half of een volledig uur. Deze wet is op zich misschien niet zo belangrijk, maar werpt een licht op de toen nog steeds bestaande discussie in verband met een algemene regeling van de arbeidsduur. De moeilijkheden die bestonden om de zwakkere groepen - vrouwen, kinderen, mijnwerkers - enige bescherming te verlenen, verraadden de onwil van de conservatieve groepen om tot een consensus te komen. Vóór 1914 zou geen algemene regeling van de arbeidsduur voor volwassen mannen bereikt worden.

Ouderdomspensioenen voor mijnwerkers als sociale verzekering - 5 juni 1911

Voor het eerst is hier sprake van een vorm van verplichte verzekering. De mijnwerkliden werden verplicht om zich aan te sluiten bij een verzorgingskas, een gemeenschappelijke kas van de mijn eigenaars. Er was sprake van een "verkapte" vorm van werkgeversbijdragen. De eigenaars kregen een overheids-toelage naar rato van het aantal aangesloten leden en volgens hetzelfde principe als de betoelaging van de ziekenfondsen. De kassen werden paritair beheerd. In de mijnen hield men maandelijks een forfaitair bedrag af voor het pensioen. De pensioengerechtigde leeftijd werd bepaald op 60 jaar. Zij die 30 jaar ondergronds hadden gewerkt, konden vanaf 55 jaar van het pensioen genieten.

Overheidssubsidiëring van mutualistische verenigingen - Nieuwe stappen in de ziekteverzekering - 5 mei 1912

De tegemoetkoming van de staat aan de maatschappijen van onderlinge bijstand is in verschillende stadia gebeurd. In 1894 werd de wet van 3 april 1851 m.b.t. de maatschappijen van onderlinge bijstand herzien. De beperking dat de bijstandskassen zich enkel mochten inlaten met een vergoeding voor ziekte en ongeval, werd verruimd tot een verzekering tegen "gebrekigheid, ouderdom en vroegtijdig overlijden".

De reglementering werd in 1898 nogmaals aangepast, waardoor voortaan alleen erkende ziekenfondsen toelagen van overheidswegen konden ontvangen. Aanmoedigingspremies voor niet-erkende ziekenbonden werden opgeschort.

In 1912 werd de tussenkomst van de overheid bij

langdurige ziekte en invaliditeit op wettelijke basis geregeld. De erkende mutualistische bonden kregen een staatstoelage van 60% op de bijdrage van de verzekerden. Niet-erkende mutualiteiten met minstens 2000 leden konden op advies van de bestendige commissie dezelfde steun genieten. Een vergoeding voor invaliden werd verstrekt tot 65 jaar.

In hetzelfde jaar besprak de regering een wetsontwerp dat handelde over de verplichte ouderdoms-, ziekte- en invaliditeitsverzekering voor alle werknemers die minder dan 2.400 fr. per jaar verdienden. De Christene Volkspartij richtte een partijcongres in, waarop de standpunten van de partij aangaande dit wetsvoorstel besproken werden⁶. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog belemmerde echter de uitwerking van het ontwerp.

1 Bij het hoofdstuk Een sociale revolutie bleef uit. De gevolgen van de industriële veranderingen.

Voor deze bijlage werd onder meer geput uit:

G. De Broeck, "Sociale wetgeving", in: S.H. Scholl, "150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België", dl. 1, pp. 208-205 en dl. 2, pp. 157-206;

J. Brepoels, "Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn?";

J. Vandenbergh, "Van liefdadigheid naar verplichte sociale zekerheid".

2 D. Podevijn, "100 jaar De Geluwse Gemeenzaamheid 1886-1986", p. 8 en P. Quaghebeur, "Welzijn...", pp. 46-47.

3 D. Podevijn, "150 jaar Kamer van Koophandel en Nijverheid...", pp. 47-48.

4 Zie hoofdstuk Een moeizame introductie van de beroepsverenigingen. Daensistische vakverenigingen komen niet echt van de grond.

5 "Van Armeenzorg naar sociale zekerheid: een brok geschiedenis in vogelvlucht" en G. Van Schoenbeek, "Kroniek van de geschiedenis van de sociale zekerheid in België", Amsablijdingen nr. 27, 1995.

6 Zie hoofdstuk Een wildgroei van daensistische ziekenbonden. Maatschappijen van onderlinge bijstand in naam van de Christene Volkspartij.

BRONNEN

1. Onuitgegeven bronnen

1.1. Archieven en onderzoeksinstellingen

1.1.1. Uit het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV), Antwerpen

- Archief Nationaal Arbeiderssyndicaat (NAS)
- Archief Vlaamsch Nationaal Syndicaat (VNS)
- Archief Volksverheffing
- Archief Tot Heil des Volks
- Fonds De Deken
- Fonds De Metsenaere W. (*archief Welle en Denderleeuw*)
- Fonds Nuël Fr.
- Fonds Van Wilderode (*archief liquidatie van de Vlaamse bank, S.M. Volksverheffing en S.M. Apotheek Volksverheffing, archief Jan De Neve*)
- Getuigenis van Fausta Ravyts
- Papieren Verdoodt
 - Fonds J. Caudron
 - Fonds De Backer
 - Fonds De Coninck-Terryn
 - Fonds De Vis
 - Fonds Van Opdenbosch
 - Fonds Verdoodt-Plancquaert
 - Fonds Verdoodt S. (*archief Vlaamsche Spaar- en Leenbank, archief S.M. Apotheek Volksverheffing, archief S.M. Drukkerij Volksverheffing*)
- Project Vlaamse Huizen

1.1.2. Uit het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven (AMVC), Antwerpen

- Fonds Daens Adolf, D/118
- Fonds Daens Pieter, D/1182
- Fonds Doussy Gustave, D/729
- Fonds Du Castillon Léonce, C/1916
- Fonds Plancquaert Hector, P/549
- Fonds Daensisme, D/11835 A, D, K

1.1.3. Uit het Archief van de Sociale en Medische Werken West-Flandria, Kortrijk

- Fonds Kortrijk en Moeskroen (*archief zieken-fonds en vakbond Helpt Elkander in Kortrijk en Moeskroen*)
- Fonds Vanderschelden (*archief R. Vanderschelden, archief spaarkas, ziekenfonds en vakbond Helpt Elkander in Kortrijk en Deerlijk*)

1.1.4. Uit het Daensmuseum en het Archief van de Vlaamse Sociale Strijd (DAVS), Aalst

- Fonds Daensisme
- Fonds De Coninck-Behaegel
- Fonds D'Haese R.
- Fonds De Metsenaere W.
- Fonds Soupez
- Fonds Verdoodt F.J.
- Fonds Vanderschelden R.
- Fonds De Deken R.
- Fonds Delafortrie
- Fonds De Neve
- Fonds Van Schuylenbergh P.

1.1.5. Uit het Stadsarchief Aalst

- Archief burgemeester Van den Bergh
- Bouwvergunningsdossier S.M. Volksverheffing, 1910
- Jaarverslagen Stad Aalst. 1908 - 1909 - 1910 - 1911
- Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad van de stad Aalst, 1912 - 1921

1.2. Privé-archieven

1.2.1. Archief M. Lézy (in bruikleen bij DAVS)

- Fonds Kunst & Eendracht - Welle
- Fonds Weldoen - Welle

1.2.2. Archief B. Van Langenhove

- Dossier Vlaamsch Huis Lede - S.M. Vlaams Huis
- Gegevens J. Cool

2. Uitgegeven bronnen

2.1. Officiële documenten

- 2.1.1. Belgisch Staatsblad. Bijlagen tot het Belgisch Staatsblad/Annexe au Moniteur Belge (Receuil des actes sociétés mutualistes) 1897 - 1939.

- 2.1.2. Verslagen van de Kamer van Volksvertegenwoordiging/Annales Parlementaires Chambre de représentants, 1895 - 1914.

2.2. Pers

- 2.2.1. Titels waarvan de beschikbare jaargangen werden geraadpleegd in de tijdschriftencollectie van het DAVS

- Klokke Roeland
- De Kooimbloem
- De Klok
- Het Land van Aelst
- Het Recht
- De Volkseeuw
- De Wellenaar
- De Werkman

- 2.2.2. Titels waarvan slechts enkele nummers werden geraadpleegd voor specifieke informatie, van de tijdschriftencollecties van het ADVN, DAVS, RUG, West-Flandria en Ecomuseum en Archief van de Boomse baksteen

- De Nieuwe Tijd
- De Schelde
- De Vlaamsche Volkseeuw
- De Werker
- Het Vlaamsche Volk
- Het Volksrecht
- Le Bien Public
- Le Patriote
- Le Peuple
- Sinjaal
- Strijd

2.3. Werken

- Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, 1980.
- ART J., *Kerkelijkheid als gedeeltelijke reflex op socio-economische situaties in de 19de eeuw*. In: *Oudstudenten in de Geschiedenis aan de R.U.G.*, Gent, 1974.
- BADISCO D., *De Seizoen- en Pendelarbeid in het arrondissement Aalst*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1978.
- BALTHAZAR H., DE BELDER J., HANNES J. en VERHELST J., *Enkele bronnen voor de sociale geschiedenis van de XIXde eeuw, 1815-1914*, Leuven-Parijs, 1961.
- BOEVA L., *Pour les Flamands la même chose. Hoe de taalgrens ook een sociale grens was*, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 11, Gent, 1994.
- BOVIJN M., *Het Daensisme in het Dendermondse. Bij een satirisch bidprentje*. In: *Gedenkschrift van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*. Gedenkschrift van 1960, dl. X, pp. 44-48.
- BRANS J., *Het Zelfstandigheidsnationalisme van de Vlaamsche Beweging*, Amsterdam, 1940.
- BREPOELS J., *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België*, Leuven, 1988.
- BRUGGEMAN A., *Een figuur van bij ons. Remi Vanderschelden*. In: *Derlike*, jg. 8, nr. 3.
- COBBAUT W., e.a., *De Vereniging van Vlaamse Ziekfondsen en de Ziektevereniging in Vlaanderen*, Zele, 1980.
- De betekenis van het Vlaams Nationalisme voor het Katholicisme in Vlaanderen*. In: *Katholiek Provinciaal Studiecomitee van West-Vlaanderen*, Brugge, 1932.
- DAENS P., *Christen Democratische en Socialistische Werken te Aalst*, Manifest, Aalst, s.d.
- DAENS P., *Priester Daens, aangehaald en beschreven door zijn broeder Pieter Daens*, heruitgegeven in facsimile, Keerbergen, 1979.
- DAENS P., *Wat een huishouden van Man, Vrouw en twee Kinderkens noodig heeft per week*, Pamflet, Aalst, 1908.
- DE BROECK G., *Sociale wetgeving*. In: Dr. S.H. Scholl, *150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België*, Brussel, 1965, 3 dln.

- DE BROUWER J., *Geschiedenis van Lede*, St.-Andries-Brugge, 1963.
- DE BROUWER J., *Priester Adolf Daens en de opkomende kristelijke democratie*. In: *Land van Aalst*, XIX, 6, 1967, pp. 237-266.
- DE BRUYCKER B. en DE LEENHEER K., *Studie over het daensisme*, ongepubliceerd seminariewerk, Gent, 1974.
- DE CEULAER H., *Vlaamsch Nationaal Verbond*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, pp. 1006-1007.
- DE CEULAER H., *Vlaamsche Volkspartij*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, p. 1861.
- DE CEULAER J., *Alois de Backer*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1, p. 123.
- DE COCK K., *Gedragen door een ideaal. Een eeuw christelijke arbeidersbeweging in het Land van Waas, 1887-1987*, Algemeen Christelijk Werknemersverbond - Arrondissement Sint-Niklaas, 1988.
- DE COCK P., *"In houw trouwe"*. Bijdrage tot de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging van het arrondissement Dendermonde, Gent-Oostakker, 1993.
- DECONINCK W., *De daensistische beweging in Zuid-Vlaanderen*. In: *Vlaams Ziekenfonds West-Flandria, driemaandelijks tijdschrift van de Vereniging Vlaamse Ziekenfondsen*, 4de jg., april 1982, nr. 2, pp. 61-73.
- DECONINCK W., *Het Daensisme in het arrondissement Kortrijk tot aan de Eerste Wereldoorlog*. In: *De Leiegouw, Driemaandelijks Tijdschrift van de Leiegouw, Vereniging voor Geschied-, Taal- en Volkskundig Onderzoek in het Kortrijkse*, jg. XXVI, afl. 2-3, juni 1984, pp. 131-170.
- DE DIER P., *Het Daensisme. De didactische verwerking van de geschiedenis van de Christene Volkspartij*, onuitgegeven eindwerk, Middelbare Normaalschool, Brussel, 1976.
- DE GRANDE M., *De Nieuwe Tijd, 1896-1901: een christen-democratisch en vlaamsgezind weekblad*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.Leuven, 1988.
- DELAFORTRIE L., *Pieter Daens. De man die geloofde*, Hasselt, 1963.
- DELAFORTRIE L., *Priester en Pieter Daens. Mannen van de doorbraak*, Langemark, 1993.
- DELPORTE C., *De Gilde van ambachten, neringen en nijverheden van Kortrijk, 1890-1914*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.Leuven, 1969.
- DE MAEYER J., *Arthur Verhaegen. De rode baron, 1847-1917*, Kadoc-Studies 18, Leuven, 1994.
- DEMEDTS V., *Het ontstaan en de doorbraak van de arbeidersbeweging te Ronse, 1885-1914*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1973.
- DE METSENAERE W., *Denderleeuw, langs straten en pleinen*, s.l., 1983.
- DE MUNCK L., *De daensistische pers, 1859-1935*, onuitgegeven paper in het kader van de cursus Sociale Geschiedenis van België, K.U.Leuven, 1980.
- DE MUNCK L., *Van het daensistische weekblad "De Werkman" tot het Vlaams-nationaal concentratie-weekblad "Strijd", 1918-1940. Historiek en Repertorium*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.Leuven, 1983.
- DE NIEL P. EN ROMBAUTS H., *De steenbakkerijen Verstrepen omstreeks 1875. Arbeidsvoorwaarden en bedrijfsorganisatie in een traditionele onderneming aan de vooravond van de ontwikkeling van de Rupelstreek tot een verstedelijkte nijverheidsgewest*. In: *Het Wiel, tijdschrift voor de geschiedenis van de Rupelstreek en Klein Brabant*. 3de jg., nr. 1, 3de jg., nr. 2, 5de jg., nr. 1, 6de jg., nr. 1.
- DE PAEPE J., *De economische ontwikkeling van Aalst, 1870-1915*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, V.U.Brussel, 1967.
- DE SMET J., *Het Vlaamsch Huis te Lede in enkele cijfers*. In: *Ken uw dorp, Jaarboek van de heemkundige kring Heemschut-Lede*, 1995, nr. 22, pp. 47-50.
- DE SMET J.-M., *De Werkman. Het weekblad van Pieter Daens*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1967.
- DE VROEDE M., SCHOLLIERS E., e.a., *Vlaamse problemen historisch toegelicht*, Antwerpen, 1973.
- DE WEVER B., *Een greep naar de Macht. Vlaams-Nationalisme en Nieuwe Orde. Het V.N.V. 1933-1945*, Tielt-Antwerpen, 1994.
- DE WINNE A., *Door arm Vlaanderen*, Leuven, 1982.
- DE WINTER K., *Politieke Strijd en Instabiliteit van het arrondissement Aalst, 1830-1940*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1983, 3 dln.
- D'HAESE A., *Zuilvering in Lede*, Lede, 1986.
- D'HAESE R., *Daens in Brons*, Gent, 1985.
- D'HAESE R., *De Daensistische beweging*, Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd i.s.m. de Werkgroep historisch onderzoek van het Priester Daensfonds, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 1, Aalst-Gent, 1982.

- D'HAESE R., *De dissident christendemocratische en Vlaamsnationalistische pers*. In: *100 jaar Aalsterse Pers*, Aalst, 1986.
- D'HAESE R., *De overgang van Daensisme naar Vlaams-Nationalisme in het arrondissement Aalst 1914-1925*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1976.
- DHONDT J., *De sociale kwestie in België*. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. X, De Haan-Utrecht, 1955, 457, pp. 314-349.
- DHONDT J., *Onkerkelijkheid vooral in het Vlaamse land*. In: *Machten en Mensen*, Jan Dhondt Stichting, Gent, 1976, pp. 643-689.
- DHONDT J., WILLEKENS E., OUKHOW M., e.a., *Geschiedenis van de Sociale Arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, 1960.
- DU SART R., *De Catechismus van den Mutualistische werkmán*, s.l., 1896.
- Een ziekenfonds in tijdsperspectief. 25 jaar Bond Moyson Brugge-Oostende*, Bond Moyson Brugge-Oostende en het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging, Gent, 1993.
- ELIAS H.J., *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, Antwerpen, 1971, 4 dln.
- ELIAS H.J., *Priester Daens en de Christene Volkspartij, 1893-1907*, Aalst, 1940.
- Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt-Amsterdam, 1975.
- EYLENBOSCH, *Het Ontstaan en het Leven der Christene Werkliedenbeweging in 't Gentsche, 1885-1914*, Gent, s.d.
- FONTENEYNE F., *Onze Strijd*, Brugge, 1906.
- GAUS H., *Politieke en Sociale evolutie van België*, Leuven-Amsterdam, 1992.
- GEEROMS L., *Dr. Jan-Constant Caudron en de Daensistische Beweging te Moorsel*. In: *Heemkundige Kring De Faluintjes*, April 1994, jg. VII, nr. 2, pp. 129-133.
- GERARD E., *De Christelijke Arbeidersbeweging in België, 1891-1991*, Kadoc-Studies 11, Leuven, 1991, 2 dln.
- Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België*, Antwerpen, 1960, 2 dln.
- GHIJSSENS J., *Herbergen en Verenigingen. Aalst 1880-1900*, Aalst, 1988.
- GHIJSSENS J., *Geschiedenis der straten van Aalst*, Aalst, 1986.
- GOOVAERTS A., *Vlaamsch-Nationale Mutualiteiten*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, p. 1837.
- HENDRICKX J., *Een identiteit voor kristelijke democraten?*, Antwerpen-Amsterdam, 1976.
- HENSMANS M., *Het ontstaan van de democratie in België*. In: *Gids op maatschappelijk gebied*, jg. 1952, nr. 2: pp. 153-175, nr. 4: pp. 243-263, nr. 11: pp. 924-950, jg. 1955, nrs. 1-2: pp. 97-126.
- HENSMANS M., *Het ontstaan van de christelijke democratie in België*. In: *Gids op maatschappelijk gebied*, jg. 1954, nr. 7: pp. 681-708, nr. 10: pp. 951-975.
- HEYMAN H., *Betrekkingen tussen de Christene Sociale- en Katholieke Werken en de Vakverenigingen*, Aalst, s.d. (na 1910).
- HEYRMAN P., *Voor eigen winkel. Honderd jaar middenstand en middenstandsbeweging in Oost-Vlaanderen*, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 7, Gent-Leuven, 1991.
- HIMPE A., *De Beweging in huis. Vlaamse huizen tijdens het Interbellum*, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 8, Gent, 1992.
- Honderd jaar Aalsterse pers*, Aalst, 1986.
- Honderd jaar A.C.V. Ideeënboek 100 jaar Christelijk Syndicalisme*, Brussel, s.d.
- Honderd jaar kristelijke mutualistische beweging in het Geraardsbergse, 1891-1991*. Van "Hulp en Onderstand" tot het Kristelijke Ziekenfonds vandaag, Aalst, 1991.
- Is er leven na de arbeid?*, Gent-Leuven, 1986-1987.
- JANSSENS L., *Vrouwen- en kinderarbeid en Sociale Wetgeving, 1890-1914*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1974.
- KERCKHOFS R., *Léonce du Castillon, 1869-1941. Levensschets en literair profiel*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1977.
- KERCKHOFS R., *Léonce du Castillon*. In: *8ste jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring De Gaverslieke*, Kortrijk, 1980, pp. 99-139.
- KWANTEN G., *Welstand door Vereniging. De ontwikkeling van de christelijke arbeiderscoöperaties, 1886-1986*, uitgave van het Landelijk Verbond voor Christelijke Coöperaties i.s.m. Kadoc-Leuven, 1987.
- LAMBERTS E. (red.), *Een kantelend tijdperk. De wending van de Kerk naar het volk in Noord-West-Europa, 1890-1910*, Handelingen van het colloquium Leuven, 22-23 november 1991, Kadoc-Studies 13, Leuven, 1992.
- LAMBERTY M., *De Vlaamse Beweging in Vlaanderen door de eeuwen heen*, Brussel-Amsterdam, 1952, 2 dln.
- LANDUYT H., *De evolutie van de daensistische beweging 1893-1923. De afwikkeling*. In: R. D'Haese, *De daensistische beweging*, Aalst Gent, 1982.

- LANDUYT H., *Hel daensisme in Antwerpen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.Leuven, 1970.
- LANDUYT H., *Kiesstelsel in de tijd van het Daensisme*. In: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Vlaamse Sociale Strijd/Bulletin Priester Daensfonds*, 1978, nr. 1, p. 5.
- LANDUYT H., *Enkele ideeën rond de sociale leer van de Kerk*, onuitgegeven studie, s.l., s.d.
- LEEMAN K., *Het Vlaams-Nationaal Syndikaat en de Arbeidsorde tot 1940*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1981.
- LIEBAUT H., *De evolutie der politieke partijen in het arrondissement Aalst, 1830-1893*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1963.
- LIEBAUT H., *Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst, 1840-1914*, Leuven, 1967.
- LOZIN W., *De houding van de Socialistische en Liberale Pers t.o.v. Priester Daens en de Christene Volkspartij*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1969.
- LUYCKX D., *Adolf Pauwels (1864-1902) en de Christene Volkspartij*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, s.l., s.d.
- MAES H., *Daensisten te Deinze*. In: *Bijdrage tot de Geschiedenis van de stad Deinze*, Jaarboek 1967, pp. 143-163.
- MASSIN W., *Van K.V.V. tot V.N.V. Vlaamse onder-tonen in Limburg, 1929-1940*. In: *Het Oude Land van Loon*, jg. 45, 1990, pp. 211-262.
- Mededelingen van den Landsverbond der Vlaamsch Nationale Mutualiteiten*, Aalst, 1936-1937.
- MOENS W., *Memoires*, Antwerpen, 1996.
- MOMMAERTS H.D., *Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams Aktivisme in 1918 en daarna*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1968, XXVII, pp. 315-326.
- NEIRYNCK M., *De loonen in België sedert 1846*, Leuven, 1944.
- NEIRYNCK M., *Marcel De Ridder*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, p. 1329.
- PAUWELS D., *De Eerste Wereldoorlog als breukpunt van het politieke leven te Kortrijk, 1900-1932*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1980.
- PICARD L., *Priester Daens en de kristen Democratie*. In: *De Vlaamse Gids, Algemeen Maandschrift*, jg. 43, nr. 1959, pp. 376-382.
- PLANCQUAERT H., *Jan Vlemincx*, Aalst, 1944.
- PODEVIJN D., *Brieven van Charles Woeste aan Jean-Baptiste en Romain Moyersoen, 1875-1921*. Overdruk uit: *Het Land van Aalst*, jg. XLIV, 1992, nr. 3.
- PODEVIJN D., VAN GYSEGHEM J. en BAERT K., *Van Paternalisme naar Emancipatie. 150 jaar Kamer van Koophandel en Nijverheid van Aalst en Gewest, 1841-1991*, Aalst, 1991.
- PROOST M., *Sociale Toestanden in de Steenbakkerijen te Boom en Niel, 1884-1902*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1970.
- QUAGHEBEUR P., *Welzijn door Vooruitzicht. De Christelijke Mutualiteitsbeweging in het Gentse*, Leuven-Gent, 1986.
- RENARD P., *De ideologische en organisatorische problemen van het Vlaams Nationalisme in West-Vlaanderen, 1919-1931*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1983.
- REZSOHAZY R., *Priester Daens en de Kristelijke Democratie*. In: *Cultuur-leven I*, 9, 1957, pp. 695-706.
- RJIPENS H., *De Katholieke Arbeidersbeweging in de Rupelstreek, 1890-1940. Een confrontatie met Socialisme en Daensisme*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1985.
- RO TSAERT K., *Daensisme in West-Vlaanderen*, Brugge, 1989.
- RO TSAERT K., *De laatste jaren van het daensisme te Brugge*. In: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Vlaamse Sociale Strijd/Bulletin Priester Daensfonds*, 1979, jr. 3, nr. 1-2, pp. 4-10.
- RO TSAERT K., *Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge*, Brugge, 1975.
- RO TSAERT K., *De Zeekust, een laat-daensistische droom*. In: *Bulletin Priester Daensfonds*, 1983, nr. 1/2, pp. 17-18.
- SCHMOOK G., *Stap voor stap langs kronkelwegen. Gedenkschriften*, Antwerpen-Amsterdam, 1976.
- SCHOKKAERT L. en STALLAERTS R., *Onder dak. Een eeuw Volks- en Gildehuizen*. Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 5, Gent, 1987.
- SCHOLL S.H., e.a., *150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België, 1789-1939*, Brussel, 1965, 3 dln.
- SEGBERS P.W., *De Sociale Organisatie der Vlaamsch Nationalisten, Algemeen Christelijk Werkersverbond van België*, s.l., s.d. (1931).
- SEYNAEVE A., *De Daensistische Beweging te Kortrijk*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.Leuven, 1985.
- STORMS St., *Pieter Daens, zijn leven en zijn werken*, Ninove, 1919.

- VANACKER D., *Het aktivistisch avontuur*, Gent, 1991.
- Van Armenzorg naar Sociale Zekerheid: een brok geschiedenis in België. In: *Amsabtingen*, nr. 27, 1995.
- VAN BOCKSTAELE G., *A. Daens en de Pers. Ge-commentarieerde uitgave van tien brieven, 1895-1898*. In: *Land van Aalst*, 1991, nr. 1, pp. 3-50.
- VAN BOCKSTAELE G., *Briefwisseling Priester A. Daens, 1892-1933. Bronnenuitgave van het verloren gewaand archief, gevonden in de dekenij van Aalst, Zottegem*, 1984.
- VAN BOCKSTAELE G., *Vlaggefeest van Kunst en Eendracht te Welle*. In: *Land van Aalst*, 1990, nr. 5-6, pp. 272-276.
- VAN BREE H., *Katholieke dissidenties in België en Nederland voor 1914. Een vergelijkend onderzoek in de Daensistische Beweging in België en de Katholieke Democratische Volkspartij in Nederland*, doktoraalskriptie, R.U. Utrecht, 1982.
- VAN CAMPENHOUT F., *Alois De Backer*. In: *Land van Aalst*, jg. XXXVIII, 1986, nr. 4, pp. 168-185.
- VAN CAMPENHOUT F., *De uitsluiting van Léonce du Castillon uit de Vlaamsch-Christene Volkspartij*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLII, nr. 1, 1983, pp. 19-30.
- VAN CAMPENHOUT F., *Hector Plancquaert. Daensistisch politicus, journalist en letterkundige*, Antwerpen, 1986.
- VAN CAMPENHOUT F., *Karel Weckers*. In: *Daens-vandaag*, jg. 18, nr. 4, 1994, pp. 7-10.
- VAN CAMPENHOUT F., *Karel Weckers of het Daensisme te Boom*. In: *Bulletin van het Priester Daensfonds*, jg. 10, nr. 2, 1986, pp. 6-8; jg. 10, nr. 3, 1986, pp. 9-13.
- VAN CAMPENHOUT F., *Leopold Beun-De Beer (1858-1929). Daensistisch voorvechter uit Brussel*. In: *Bulletin van het Daensfonds*, jg. 12, nr. 2, 1988, pp. 13-15.
- VAN CAMPENHOUT F., *Lexicon van de Daensistische Beweging*, Gent-Oostakker, 1993.
- VAN CAMPENHOUT F., *Prominenten uit de Daensistische Beweging*, Dilbeek, 1989.
- VAN CAUWENBERGHE R., *De doorbraak van de christen-democratie (1890-1932). Casus Ronse*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U. Gent, 1983.
- VANDENBERGE J., *Van liefdadigheid naar verplichte sociale zekerheid*, Brussel, 1981.
- VANDERBEKE G., *Jongerenkontestatie te Aalst. Van aktivisme naar Vlaams-Nationalisme, 1914-1923*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U. Gent, 1973.
- VAN DER ELST F., *Het Vlaamsche Front*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, pp. 1845-1847.
- VAN DER ELST F., *Thomas Debacker*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1, p. 376.
- VANDEWEYER L., *Het Katholiek Vlaams Nationalisme in Antwerpen naast het Vlaamse Front, 1925-1931*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 50, 1991, pp. 193-197; jg. 51, 1992, pp. 1-16.
- VAN DE WINKEL G., *Afstamming en bezit van Jan-Baptist Van Langenhäeke, Roelander en medestichter van de Christene Volkspartij (1850-1908)*. In: *Land van Aalst*, 1993, nr. 3, pp. 215-220.
- VAN EENOO R., *Het Daensisme te Brugge*. In: *Handeling van het 25ste Vlaams Filologencongres*, Antwerpen, 1963, pp. 365-376.
- VAN EENOO R. en VERMEERSCH A., *Bibliografisch Repertorium van de Belgische Pers, 1789-1914*. In: *Instellingen Nieuwste Tijden*, Leuven-Parijs, 1962-1973, 2 dln.
- VAN HAVER G., *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme, 1929-1940*, Berchem, 1983.
- VAN HEMELRIJCK F., *Het Daensisme in het arrondissement Brussel*. In: *Eclectica*, jg. 8, nrs. 3-4, monografieën uitgegeven door de Economische Hogeschool St.-Aloysius Brussel, nrs. 36-37, Brussel, 1979.
- VAN HOORICK B., *In tegenstroom: herinneringen 1919-1956*, Gent, 1982.
- VAN ISACKER K., *Averechtse democratie. De Gilden en de Christelijke democratie in België, 1875-1914*, Antwerpen, 1959.
- VAN ISACKER K., *Het Daensisme, 1893-1914*, Antwerpen, 1959.
- VAN ISACKER K., *Herderlijke brieven over politiek, 1830-1966*, Antwerpen, 1969.
- VAN ISACKER K., *Mijn land in de kering, 1830-1980*, dl. 1: 1830-1914. Een ouderwetse wereld, Antwerpen-Amsterdam, 1978.
- VAN LANGENHOVEN B., *De Samenwerkende Maatschappij 'Vlaamsch Huis'*. In: *Ken uw dorp, Jaarboek van de heemkundige vereniging Heemschut-Lede*, 1995, nr. 22, pp. 33-46.
- VAN MOLLE P., *Het Belgische Parlement, 1894-1969*, Gent, 1969.

- VAN ROSSEM B., *Het Vlaams Nationaal Verbond in het arrondissement Aalst, 1933-1940*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1981.
- VANSCHOENBEEK G., *Kroniek van de Geschiedenis van de sociale zekerheid in België*. In: *Amsabtijdingen*, nr. 27, 1995.
- VANSCHOENBEEK G., *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Amsab, 1995.
- VERDOODT F.-J., *Belgische pers en Vaticaanse archieven in 1895*. In: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, Fasc. LIII-LIV, 1983-1984, pp. 315-356.
- VERDOODT F.-J., *De historiografie van de daensistische beweging*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 39, 1980, 2, pp. 65-90.
- VERDOODT F.-J., *De negentiende eeuw als scène voor de Daensistische beweging*. In: *Land van Aalst*, jg. XXXV, 1983, nrs. 2-3, pp. 111-118.
- VERDOODT F.-J., *De schade berokkend door de slechte pers*. In: *Huldeboek Prof. dr. Marcel Bots, een bundel historische en wijsgerige opstellen*, Gent, 1995, pp. 313-332.
- VERDOODT F.-J., *De zaak Daens*, Leuven, 1993.
- VERDOODT F.-J., *Geschiedenis is nooit geschiedenis. Een inleiding tot de geschiedenis, het gedachtengoed en de instellingen van de Hedendaagse Tijd*, Gent, 1993.
- VERDOODT F.-J., *Hector Plancquaert, de Daensistische beweging en het Plancquaertisme*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.Gent, 1979.
- VERDOODT F.-J., *Hector Plancquaert (1863-1953) van cultuur-bewuste man naar sociaal-politiek agerende vlaamsgezindheid*. Overdruk uit: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 39, nr. 4-1980, kol. 193-206.
- VERDOODT F.-J., *Het daensisme als onderdeel van ons collectief geheugen*. In: *Hersens op z'n Vlaams*, Antwerpen, 1996, pp. 46-48.
- VERDOODT F.-J., *Het daensisme in het arrondissement Aalst*, Dendermonde, 1974.
- VERDOODT F.-J., *Het loon van de Werkman. Christenen en katholieken in België ten tijde van Rerum Novarum*, Gent, 1991.
- VERDOODT F.-J., *Kerk en christen-democratie. De Katholieke Kerk tegenover de christen-democratie in België, inzonderheid tegenover de door haar als dissident beschouwde priester Adolf Daens en diens medestanders (1890-1907)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, R.U.Gent, 1988.
- VERDOODT F.-J., *Omtrent de daensisten: achtergronden en wortels van de mythe-vorming*. In: *Vlaanderen Morgen*, jg. 1982, nr. 4, pp. 15-29.
- VERROKEN J., *Leo Vindevogel*. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, p. 1807.
- Verslag van het congres van de Christene Volkspartij: sociale werking - namiddagzitting, maart 1913*, s.l., s.d.
- VERSTRAELEN J., *De sociale ontwikkeling in Vlaanderen door de eeuwen heen*, dl. 1, Brussel-Amsterdam, 1951.
- VOS L. en GEVERS L., *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge, 1875-1933*, Leuven, 1976.
- Welle en het Daensisme*. In: *Welle-Eens 's Graven propre proche*, Denderleeuw, 1996, pp. 65-69.
- WILLEMSSEN A.-W., *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1970.
- WILS L., *De Landdagbeweging, het Daensisme en de Vlaamsche Volkspartij*. In: *Kultuurleven*, jg. 22, 1955, 4, pp. 202-214.
- WILS L., *De Oorsprong van de Kristen-Democratie. Het aandeel van de Vlaams-demokratische stromingen*, Antwerpen, 1959.
- WILS L., *De Vlaamse Beweging tot 1914*, Antwerpen, 1955.
- WILS L., *Een definitief werk over het Daensisme*. In: *Kultuurleven, tijdschrift voor vernieuwing der geestescultuur*, jg. 26, nr. 3, maart-april, 1959, pp. 204-207.
- WILS L., *Flamenpolitiek en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974.
- WILS L., *Het Daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Leuven, 1969.
- WOESTENBORGH B., *Vlaamse arbeiders in de vreemde. Of hoe in de 19de en 20ste eeuw Vlaamse seizoenarbeiders elders hun brood moesten gaan verdienen*, Bijdrage Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 10, Gent, 1993.

COLOFON

"Redt & Helpt U Zelfen & Elkander, of hoe de daensistische beweging de sociale problemen bestreed" werd uitgegeven door het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, in samenwerking met het DAVS (Daensarchief en museum van de Vlaamse Sociale Strijd) te Aalst, als veertiende deel in de reeks "Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd".

Coördinatie namens het Provinciebestuur,
Dienst 91: Kunst en Cultuur:
Frans De Buck, Onderbureaucheef

Supervisie namens het Provinciebestuur:
Etienne Dhont, Cultureel Adviseur en
Carine Stevens, Adjunct-Adviseur

Coördinatie namens het DAVS:
Machteld Van de Perre

Supervisie namens het DAVS:
Gracienne Van Nieuwenborgh, Voorzitter DAVS -
Schepen van Cultuur en
Karel Baert, Archivaris-Conservator

Redactie en research:
Machteld Van de Perre

Tekstcorrectie:
Krist Biebauw, Marleen Capelle en Olaf Moens

Vormgeving:
Sabrina Courteaux

Druk:
N.V. Snoeck-Ducaju & Zoon, Gent

Oplage:
1 000 exemplaren

Wettelijk Depot:
D/1997/0914/1

Speciale dank aan Olaf Moens, assistent aan de Universiteit Gent, voor het kritisch lezen van de bijdragen en zijn onuitputtelijke suggesties.

Hartelijke dank aan alle medewerkers van het stadsarchief Aalst, in het bijzonder Michel Igual-Pacheco en Lieve Arnouts voor hun wetenschappelijke assistentie en Muriëlle Vleck voor haar hulp bij de tekstverwerking.

Ook dank aan de medewerkers van het ADVN, het AMVC, het archief van de Sociale en Medische Werken West-Flandria en het Ecomuseum en Archief van de Boomse baksteen voor hun bereidwillige medewerking met betrekking tot het raadplegen en uitleen van archiefstukken en beeldmateriaal.

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van de in dit boek overgenomen illustraties te bereiken. Indien er illustraties zonder voorkennis van de rechthebbenden zijn afgedrukt, dan worden deze verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Alle rechten voorbehouden.

© 1997 bij Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen,
Dienst 91: Kunst en Cultuur
Gouvernementstraat 1, 9000 Gent,
en DAVS, Oude Vismarkt 1, 9300 Aalst